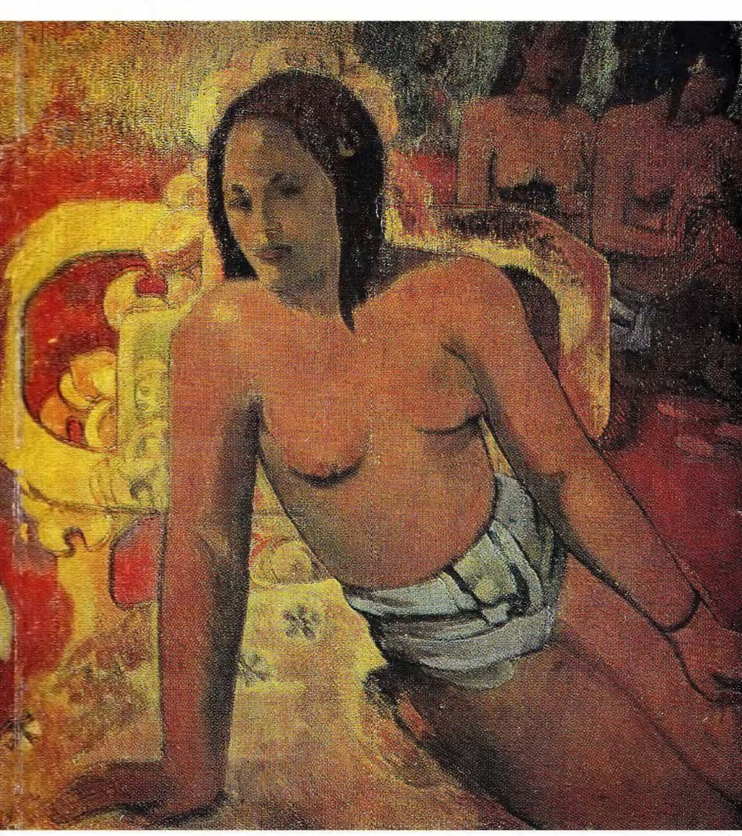
Henri Perruchot

viața lui gauguin

Editura Meridiane

Henri Perruchot
LA VIE DE GAUGUIN

Henri Perruchot

viața lui gauguin

În românește de
MIRCEA IVĂNESCU

EDITURA MERIDIANE
București, 1968

Pe coperta I;
PAUL GAUGUIN: *Vairumati* (fragment)
Jeu de Paume, Paris
(© diapozitiv color Scala, Florența)
Pe coperta a IV-a:
PAUL GAUGUIN: *Autoportret*

AVERTISMENT

La șaizeci de ani după moarte, Gauguin stîrnește aceleași pasiuni ca și în timpul vieții — sentimente de fervoare sau de ură, deopotrivă de nemăsurate. Cercetările pe care le-am întreprins în jurul personalității sale s-au desfășurat deci într-o atmosferă ciudată. În alcătuirea suitei de volume din această serie, *Artă și destin*, am urmărit întotdeauna un singur lucru: adevărul. Astfel că scopul meu nu este să judec ci să înțeleg și să-i fac și pe alții să înțeleagă; să pătrund, atît cît îmi stă în putință, sufletul unui om, să pricep mobilul acțiunilor sale și să-l fac să trăiască din nou. Cine este acest om? La această întrebare încearcă să răspundă fiecare din biografiile pe care le-am scris. Este o întrebare complexă. Și cu atît mai complexă cînd e vorba de Paul Gauguin. Pe măsură ce se precizau cunoștințele mele despre el, mi se întărea convingerea că Gauguin este un neînțeles, un necunoscut . . . A fost victima unor multiple legende, legende create de adversarii, de prietenii săi și chiar de el însuși. Îi plăcea să pozeze în om enigmatic; dar această viață nu a fost cumva o enigmă și pentru Gauguin însuși? Era un om ce visa cu ochii deschiși, purtîndu-și în lume neliniștea și nemulțumirile și ignorîndu-și pînă la urmă destinul.

Și destinul acestui om mă preocupă de 15 ani, de cînd mă străduiesc să-i înțeleg cauzele și manifestările, să răspund la întrebările « de ce? » și « cum? » ale acestei vieți. Viața oamenilor e o taină fascinantă! Cartea de față este rezultatul acestor îndelungi meditații, bizuindu-se în același timp pe o documentare destul de temeinică. Ca și în celelalte biografii pe care le-am scris, nici unul din elementele povestirii nu este inventat, fiecare amănunt, fiecare detaliu are acoperire în realitate.

Bibliografia cu care se încheie volumul cuprinde principalele surse la care am avut acces, imprimate sau manuscrise. Pe lîngă aceasta,

am avut posibilitatea să mă întîlnesc şi să discut cu persoane care, în tinerețea lor, l-au cunoscut pe Gauguin; deosebit de prețioase au fost discuțiile pe care le-am purtat cu Paul Fort, Marie Jade, d-na Jeanne Schuffenecker, fiica lui Emile Schuffenecker, d-l Le Mestric, din Pont-Aven, d-l Goulven şi d-na Le Goff din Pouldu, d-na Lozivit, din Concarneau. În perioada elaborării acestei biografii am contractat şi alte datorii de recunoştință. Prezenta mea documentare ar fi fost mai puțin vastă şi mai puțin precisă dacă n-aş fi beneficiat de un serios sprijin. Datorită amabilității deosebite a d-nei Agnès Huc de Monfreid, am putut studia, pe îndelete, la Corneilla-de-Conflent, bogatele arhive ale tatălui ei, Georges-Daniel de Monfreid. De asemenea, d-na Fouquiau, văduva lui Victor Segalen, şi d-na Annie Joly-Segalen, fiica sa, mi-au oferit cu generozitate textele şi documentele aflate în posesia lor. D-l Jacques Williame, nepotul lui Albert Aurier, şi-a dat osteneala de a transcrie pentru mine diferite articole ale lui Aurier, Gauguin şi Emile Bernard, apărute în *Le Moderniste*, publicație a cărei colecție este astăzi foarte greu de consultat. D-l Michel-Ange Bernard mi-a pus din nou la dispoziție arhivele tatălui său, Emile Bernard. D-ra Odette de Puigaudeau mi-a remis scrisori şi documente legate de viața tatălui ei, pictorul Ferdinand du Puigaudeau, a lui Charles Laval şi a lui Gauguin; d-l Louis Cochennec, din Rosporden, mi-a oferit un text inedit al lui Henri Motheré, precum şi diferite însemnări cu privire la Maria Păpuşa, Meyer de Haan, Filliger etc. D-na Palaux, văduva doctorului L. Palaux, mi-a comunicat informațiile strînse de soțul ei cu privire la perioadele petrecute de Gauguin la Pouldu. D-l Marcel Bougard, din La Louvière, mi-a transmis copii după scrisorile adresate de Gauguin şi Emile Bernard lui Eugène Boch. Gravorul Louis Jou mi-a depănat amintirile sale despre Emile Bernard şi Gustave Fayet. Pictorul Fernard Dauchot mi-a transmis amintirile despre Gauguin şi despre familia sa, culese de la martori care astăzi nu mai sînt în viață. Informațiile despre Emile Jourdan mi-au fost furnizate de d-l Lahuec, iar cele referitoare la Slewinski, pictorul polonez, prieten cu Gauguin, de către d-na Wladyslawa Jaworska, din Varşovia.

Pictorul André Even mi-a clarificat multe lucruri din istoria artistică a Pont-Aven-ului. D-l Marcel Furic m-a ajutat, cu amabilitate şi eficiență, în cercetările pe care le-am întreprins prin Bretania. Erudiția şi profunda cunoaştere a regiunii bretone de către d-l Emile Le Tendre, excelentul librar şi editor din Concarneau, mi-au fost de mare folos. De asemenea în ce priveşte perioada petrecută de Gauguin în Oceania mi-au fost deosebit de prețioase indicațiile primite de la domnii L. J. Bouge, fost guvernator al Stabilimentelor franceze.

din Oceania, şi A. t'Serstevens. La rîndul său, dr. René Puig mi-a adus detalii de ordin medical referitoare la maladiile de care suferea Gauguin.

Numeroase alte persoane m-au ajutat în sarcina pe care mi-am asumat-o. Tuturor vreau să le aduc aici mulţumirile mele.

H. P.

PROLOG

FIICA RAZELOR ŞI A UMBRELOR

Numai văzînd-o, cu ochii strălucitori, stînd în fotoliu, ca o viperă la soare, ai fi ghicit că venea din timpuri îndepărtate, că era o fiică a razelor şi a umbrelor, un copil al ţărilor calde rătăcit în ţinuturile nordului.

JULES JANIN : *Mme Flora Tristan*

În furtunoasele săptămîni ale lui iunie 1848, Clovis Gauguin, redactor la ziarul *Le National*, nu mai poate să zăbovească pe lîngă tînăra sa soţie care, în ziua de 7 ale acestei luni, a dat naştere unui băiat, Eugène Henri-Paul, în locuinţa familiei, situată în strada Notre-Dame-de-Lorette, nr. 52 [1].

Cu patru luni mai devreme, în februarie, regele Louis-Philippe fusese răsturnat şi se proclamase a doua republică, ceea ce constituise o victorie importantă pentru conducătorii ziarului *Le National*, organ al partidului liberal, al cărui fost redactor şef, Armand Marrast — un gascon gata oricînd să se bucure de ceea ce îi oferea viaţa, un sceptic care alegea din schimbările de regim numai ceea ce îi convenea, « un adevărat marchiz al republicii », cum spunea despre el socialistul Blanqui — este numit de la data de 9 martie primar al Parisului.

Deşi Armand Marrast şi aliaţii săi se arată satisfăcuţi de rezultatele revoluţiei din februarie, se pare că nu toţi francezii nutresc aceleaşi sentimente. După ce o

[1] Azi, numărul 56. O placă comemorativă a fost pusă pe casa natală a lui Paul Gauguin în anul 1930.

vreme au fost aliați, liberalii și socialiștii, burghezii și muncitorii, ajung repede pe poziții potrivnice. În ziua de 15 mai, Adunarea a fost invadată de « roșii » și de «partizanii sciziunii ». Eșecul cu care s-a soldat această manifestare i-a încurajat pe guvernamentali să continuie lupta. Îndată după proclamarea republicii, guvernul, sub presiunea socialiștilor, promisese locuri de muncă tuturor cetățenilor, și, în acest scop, fuseseră create atelierele naționale. La 21 iunie însă aceste ateliere au fost desființate. Ca urmare, 50 000 de muncitori au ridicat de îndată în Paris 400 de baricade.
Investit cu puteri dictatoriale, generalul Cavaignac a deschis lupta împotriva insurgenților. Au avut loc lupte în cartierul Panthéonului, al Primăriei, pe marile bulevarde. Au avut loc lupte în foburguri. Pretutindeni se semnalează ciocniri și lupte armate. Timp de trei zile, de la 23 la 26 iunie, Parisul răsună de ecourile împușcăturilor fratricide.
Ce gîndește Clovis Gauguin despre aceste evenimente? Poate că i-au inspirat aceeași oroare pe care a resimțit-o vecinul său de pe strada Notre-Dame-de-Lorette, Eugène Delacroix, al cărui atelier se află chiar alături de propria sa locuință, la nr. 54 [1]. Ziarist fără prea mari calități, Clovis Gauguin este însuflețit, ca toți cei din familia sa, de sentimente aprig republicane. Are 34 de ani și coboară dintr-o familie originară din Gâtinais [2], stabilită încă din secolul al XVIII-lea în Orléans, de unde s-a răspîndit în întregul cartier de dincolo de Loire, la Saint-Marceau; aici s-a născut eroul nostru.
Cei din familia Gauguin, oameni nu prea înstăriți, se ocupă, mai toți, cu grădinăritul; alții, mai puțini la număr, se dedică comerțului, — cum ar fi tatăl lui Clovis, Guillaume, care ține o băcănie la Croix-Saint-Marceau, sau Isidor — Zizi —, fratele său mai mic, ajuns bijutier. Rudele lui Clovis, apropiate sau depărtate, au trăit, sau continuă și acum să trăiască, fără să întîlnească prea mari evenimente în viața lor. Nu astfel stau lucrurile însă cu rudele mai apropiate ale soției sale, Aline, născută Chazal.

---

1 Astăzi nr. 58.
2 Probabil dintr-un sat, Les Gauguins, situat la vreo 15 km. de localitatea Courtenay.

Mama Alinei, care murise cu patru ani înainte, nu era alta decît faimoasa Flora Tristan, revoluționara și propagandista căreia muncitorii din 1848 îi creaseră un adevărat cult și a cărei origine spaniolă îi explică fără îndoială, cel puțin în parte, impetuozitățile și excesele. În ce-l privește pe tatăl Alinei, el mai trăiește încă la această dată: este încarcerat în Stabilimentul central din Gaillon, din departamentul Eure, unde ispășește o sentință de 20 de ani muncă silnică pentru tentativă de asasinat.

... 1789. Aristocrații se îndreaptă spre granițe. Printre acești emigranți se amestecă oameni de toate categoriile, credincioși ideii monarhice, dar și aventurieri în căutare de naivi, așa cum pot fi văzuți răsărind pretutindeni în urma marilor evenimente istorice.
Printre emigranții care și-au ales ca tărîm de exil Spania s-a strecurat și o fată, Thérèse Laisnay [1]. Cine e? De unde vine? Nu se știe [2]. Despre această tînără nu știm nimic pînă în momentul în care — atingîndu-și poate scopurile — a fost reîntîlnită locuind, după cum s-a aflat, la Bilbao, în concubinaj cu un colonel de dragoni spaniol, cavaler al ordinului Santiago, nepot al arhiepiscopului, de Granada, don Mariano de Tristan Moscoso.
Coborînd dintr-o veche familie de nobili aragonezi, stabilită în colonia spaniolă a statului Peru, și de multă vreme foarte bogată, acest colonel este în felul său un poet. Se declara mulțumit de bucuriile cele mai simple și se plîngea că « n-are timp să admire norii care plutesc deasupra capului său, foșnetul frunzelor, susurul apelor » [3]. Poate că disprețuiește convențiile. Însă, fie din nepăsare, fie din teama de a nu-și atrage mînia familiei sau a regelui, stăpînul său, nu legalizează legătura cu tînăra franțuzoaică.
Oricît de neligitimă ar fi, această legătură se arată a fi trainică. Thérèse Laisnay dă naștere, unul după altul, la doi copii, dintre care o fată, Flora, s-a născut în 1803.

[1] Sau Marie-Pierre Laisnay, sau Laisney, sau Lainé.
[2] Toate cercetările pe care le-am întreprins în legătură cu această străbunică a lui Gauguin au rămas fără rezultat.
 [3] Simon Bolivar (*Scrisorile lui Bolivar* în *Le Voleur*, 31 iulie 1838).

Între timp, perechea a trecut în Franța, s-a stabilit la Paris, unde locuiește din 1802. Patru ani mai tîrziu, don Mariano cumpără o frumoasă locuință în Grande-Rue de Vaugirard, denumită le Petit-Château, prevăzută cu numeroase dependințe și un parc umbros presărat cu statui. Este mai mult decît probabil că Thérèse Laisnay încearcă să-l convingă pe tatăl celor doi copii de necesitatea căsătoriei. Evenimentele aveau s-o împiedice însă, şi existența tihnită, ușoară, pe care o dusese pînă atunci, avea să se transforme într-un adevărat coşmar.

În iunie 1807, don Mariano moare subit, fulgerat de apoplexie. Thérèse Laisnay cere să i se recunoască « calitatea de soție a defunctului don Mariano ». Provizoriu, i se acordă uzufructul casei din Petit-Château, pe care o închiriază — pentru a avea din ce trăi — unui negustor. Însă, la Madrid, izbucnește aşa-numita revoltă din *Dos de Mayo*, marcînd momentul ridicării Spaniei împotriva lui Napoleon. În luna septembrie 1808, bunurile spaniolilor din Franța sînt puse sub sechestru. Le Petit-Château nu se poate sustrage acestei măsuri. Thérèse Laisnay deschide un proces îndelungat și dificil, încercînd să-și păstreze proprietățile din Paris ale defunctului don Mariano. Osteneală zadarnică. În 1817 tribunalul îi respinge în mod definitiv acțiunea. În timpul acestor zece ani a trăit în condiții din ce în ce mai sărăcăcioase. Asaltată de nevoi, s-a refugiat la țară; cel de-al doilea copil, fratele Florei, a şi murit acolo. S-a gîndit, desigur, să apeleze la rudele lui don Mariano, şi în acest sens a scris numeroase scrisori în Peru, avansînd argumente, pentru a-şi justifica drepturile, şi dînd garanții că uniunea sa cu don Mariano fusese binecuvîntată de către un preot emigrat; a trimis chiar un act notificat prin care se dovedea, cu martori, că ea ar fi fost « soția legitimă » a acestui gentilom. Însă aceste demersuri au fost la fel de infructuoase ca și acțiunea judiciară. Din Peru nu i-a venit niciodată vreun răspuns.

Thérèse Laisnay face parte din categoria oamenilor care nu reuşesc decît cu greu să se desprindă de visul din care au fost treziți și pentru care prilejurile pierdute capătă fascinația unui miraj. Pe măsură ce se adîncește în sărăcie și își înfrumusețează trecutul, încer-

cînd să-și echilibreze existența jalnică prin himerele pe care le hrănește singură, vanitoasa și naiva iluzie de a dobîndi o situație de mare doamnă se risipește. O dată ce a acceptat acest rol, încearcă fără încetare să și-l perfecționeze. Nu-i suflă o vorbă fiicei sale despre nașterea ei nelegitimă, găsește în schimb multe lucruri de povestit despre noblețea tatălui său, care, după spusele ei, ar fi coborît din însuși Montezuma, regele aztec. Pentru Thérèse Laisnay, Perul incașilor și Mexicul aztecilor sînt unul și același lucru — un fascinant Eldorado.

În 1818, mai lipsită de mijloace ca oricînd, a revenit la Paris, împreună cu Flora, în speranța că va reuși, mai curînd aici decît la țară, să-i asigure existența fiicei sale. S-a stabilit în apropiere de piața Maubert, într-unul din cartierele cele mai mizerabile și mai rău famate ale capitalei.

În acea vreme, în acest cartier mișuna o bandă numeroasă de tîlhari, tot felul de prostituate și cerșetori; cartierul era un adevărat labirint de străduțe mizerabile, păduchioase, unde, pe lîngă niște jalnice dughene, se arătau ușile unor stabilimente dubioase, cum ar fi celebrul cabaret al lui moș Lunette, din strada Englezilor, sau Château-Rouge, dugheană și mai întristătoare, de pe strada Galande. Însă atracția aurului peruvian reușește să șteargă petele acestor împrejurimi sordide. Cocioaba din strada Fouarre, unde s-a stabilit Thérèse Laisnay, este dintr-o dată luminată de amintirea lui Tristan Moscoso.

În acest mediu neobișnuit a trăit Flora un timp. A crescut legănată de poveștile mamei și, mai tîrziu, avea să vorbească despre Tristan Moscoso, despre Peru și despre Montezuma cu un orgoliu cu atît mai sigur cu cît, în cazul ei, îl credea mai justificat. Nici Flora și nici mama ei n-au cu ce să facă focul, cu ce să-și lumineze locuința, sînt lipsite de orice mijloace; însă Flora, în ce o privește, suportă mai ușor sărăcia decît umilința pe care i-o provoacă acestă sărăcie. Ce fulgere de mînie au țîșnit în ziua în care maică-sa a fost silită să-i mărturisească taina nașterii sale! E o fată cu temperament aprig, căreia lipsurile de pînă acum i-au solicitat prea mult imaginația. Îmboldită de sîngele năvalnic, sînge care, în parte, vine de la Tristan Moscoso, ea nu

visează decît o iubire totală, exclusivă. Îndrăgostindu-se de un tînăr, îi mărturisește iubirea cu atîta înflăcărare, încît bietul om se sperie de pasiunea aceasta prea vehementă și o părăsește.

Banalul, care de altfel reprezintă condiția obișnuită a lumii noastre, îi provoacă Florei o adevărată oroare. Pentru ea numai extraordinarul contează, i se pare că neobișnuitul i se cuvine, printr-un drept din naștere. « Urăsc nulitatea, jumătățile de măsură. Eu îmi doresc totul. Nu-mi dau seama ce-ar trebui să fac, însă vreau să cuceresc acest tot. Lăsați-mă să-mi trag sufletul și, după ce mă odihnesc, să strig cît mă ține gura: viață, revarsă-te, revarsă-te încă! Să alerg, să mă înăbuș și să mor, nebunește chiar. Inteligență, cît de mult mă plictisești, cum mă faci să-mi trec vremea fără rost! » Frazele de mai sus nu sînt ale Florei; ele au fost scrise de cel care va fi nepotul ei, Paul Gauguin, artistul taciturn, cu profil de incas, dar Flora le-ar fi putut semna oricînd. O femeie scundă, tînără, de 17 ani, cu un temperament dominator, agresivă și mînioasă, ea s-a arătat de la început dornică de o viață excepțională. Deși-i îmbrăcată în zdrențe, ea se închipuie o regină.

Pentru a-și asigura cît de cît existența s-a angajat ca muncitoare coloristă în atelierul pe care îl înființase, de curînd, un gravor-litograf talentat, în vîrstă de 23 de ani, André-François Chazal. Subțirică, firavă, foarte nervoasă, ea este uimitor de frumoasă și de ispititoare și, de fapt, ghicește, de la început, sentimentele pe care i le inspiră lui Chazal, sentimente pe care nu le împărtășește decît pe jumătate, dar pe care maică-sa o împinge să le exploateze.

Familia Chazal constituie un grup stimat, prețuit. În cercul lor preocupările de artă se bucură de o oarecare tradiție. Mama lui André imprima și vindea stampe încă din timpul imperiului. Fratele său mai mare, Antoine, este și el gravor și, pe deasupra, pictor. Se pregătește să deschidă o expoziție — acum lucrează la ilustrațiile unei cărți: « Lecții de tapiserie pentru a servi doamelor care se dedică acestei îndeletniciri » —, iar într-o bună zi va ajunge profesor de iconografie animalieră la *Jardin des Plantes*. În situația în care se găsește, Flora - fără îndoială că lucrul acesta i-l spu-

nea maică-sa — n-ar trebui să-și dorească mai mult. Fie că își ia dorințele interesate drept elanuri ale inimii, fie că temperamentul ei o împinge spre aceasta, se convinge repede că este îndrăgostită.

O anumită opoziție se manifestă din partea familiei Chazal. Litograful este pus în gardă împotriva unei căsătorii cu această fată, nu atît din cauza sărăciei sale, cît a caracterului fantezist și himeric, împins pînă la paroxism. « Nu va avea niciodată — i se spunea lui Chazal — calitățile pe care le întrunește o bună soție și o mamă adevărată. » Însă, orbit de pasiune, Chazal nu dă ascultare acestor avertismente. « Are un caracter dificil, răspunde el, numai datorită faptului că pînă acum nu a fost fericită; o dată căsătorită, avînd asigurată o situație modestă, se va îmblînzi. »

Chazal are multe motive să creadă că nu se înșală. Primește din partea Florei numeroase scrisori în care, prinsă în propriul ei joc, îl asigură de hotărîrile ei nestrămutate:

« Ai să vezi, am să fiu o soție desăvîrșită — îi spune ea — . . . . Vreau să fiu bună cu toată lumea, o adevărată femeie-filozof, însă atît de blîndă, atît de demnă de a fi iubită, încît, de acum încolo, toți bărbații își vor dori, gîndindu-se la mine, o asemenea soție ».

După celebrarea căsătoriei — la începutul anului 1821 — s-a văzut că aceste hotărîri fuseseră luate pentru scurt timp. Luna de miere avea să se transforme foarte repede într-o lună de fiere. Chazal o scosese pe Flora din mizerie; multe femei, în locul ei, ar fi fost recunoscătoare, flatate, printre altele, de dominația pe care ar fi exercitat-o, prin farmecul fizic, asupra unui bărbat ce se arăta la fel de îndrăgostit ca și în prima zi a căsătoriei. Dar Flora suspină și se irită pe ascuns. Chazal este un om obișnuit, nu prea inteligent, fără ambiții prea mari, mulțumit de existența sa limitată și incapabil de altfel să conceapă un orizont mai larg. Desigur, face tot ce-i stă în putință pentru a-i fi pe plac soției sale, însă ce importanță puteau avea pentru Flora micile sale atenții — ea care, cu întreaga ei ființă, aspira la o viață mai bună, care considera iubirea « ca un *suflu dumnezeiesc*, ca o gîndire însuflețitoare, ca

izvor al măreției și al binelui »? Foarte curînd, acest soț « de moment » ajunge să i se pară mediocru și odios.

Se naște un copil, apoi altul. Florei îi pasă prea puțin de asta; îi lasă pe copii în grija mamei sale. Se simte strîmtorată în această căsătorie. Fiecare zi îi accentuează disprețul față de bărbatul pe care l-a acceptat. Îngrămădește resentimente împotriva lui. Este — spune ea — un om căruia îi plac jocurile de noroc, care fură banii casei. Îl acuză că-și pierde prea ușor răbdarea, ca și cum ea — ea, care este irascibilitatea însăși — n-ar avea, în ce o privește, partea ei de vină în scenele care n-au întîrziat să izbucnească între ei și care, pe măsură ce trec lunile, devin din ce în ce mai violente. Disprețul Florei se afirmă atît de agresiv, încît Chazal nu poate să-l ignore. Suferă mult din cauza aceasta.

Adînc rănit, își neglijează atelierul, unde Flora, pretextînd o boală, se ferește să-i dea cel mai mic ajutor; treburile lui merg din ce în ce mai prost, pînă cînd veniturile mu mai pot acoperi cheltuielile și este silit să amîne plățile, să să îndatoreze. Aceasta reprezintă un nou prilej pentru Flora de a-și critica soțul și de a se plînge de căsătoria la care — pretinde ea acum — a constrîns-o maică-sa. Dar, la urma urmei, care ar fi fost căsătoria convenabilă pentru ea?! Spiritul ei de independență este prea puternic pentru a ne putea îndoi că n-ar fi dat dovezi de nerăbdare la cea mai mică constrîngere a libertății sale. Mereu nemulțumită, se răzvrătește împotriva situației de subordonată la care moravurile și legile epocii o constrîng pe femeie. Proclamă dreptul femeii la emancipare. În curînd, promite ea, va da un exemplu, « va fi liberă » și « se va comporta ca o femeie liberă în adevăratul înțeles al cuvîntului ». Nu sînt vorbe în vînt. În 1825, Flora este din nou însărcinată. Dar nici în această situație nu renunță la hotărîrea anunțată. Cînd i se oferă posibilitatea unei scurte călătorii, o folosește, pentru a evada. Chazal n-o va cunoaște decît mult mai tîrziu pe fiica sa — Aline — care avea să se nască în octombrie.

De aici urmele Florei — mama ei avea să-i crească copiii — se pierd pentru o perioadă de cîțiva ani. Se pare că Flora a acceptat diferite slujbe, redevenind

un timp muncitoare coloristă, vînzătoare la o cofe-tărie, apoi cameristă la o familie de englezi. A stră-bătut întreaga Europă, din Marea Britanie pînă în Elveția, din Spania pînă în Italia; se pare că ar fi ajuns chiar în India, unde ar fi locuit un timp la Calcutta.

În cursul acestor rătăciri, aflîndu-se în 1829 la Paris, îl întîlnește, într-un hotel cu camere mobilate, pe un căpitan de vas, Chabrié, care tocmai se întorcea din Peru. Relatările lui despre Tristan Moscoso, despre importanța acestei familii — căci fratele mai mic al lui don Mariano, don Pio, participant la războiul pentru independența Perului, ajunsese la un moment dat vicerege al acestei țări — îi trezesc din nou regretul după bogățiile pierdute. Flora îi scrie de îndată lui don Pio, expunîndu-i « nenorocirile » în care se află și cerîndu-i « dreptate » și « protecție ».

Scrisoarea ajunge în Peru în momentul în care mama lui don Pio purcedea la împărțirea averii între moștenitorii ei. De teama unui amestec din afară, don Pio își dă osteneala să-i răspundă « prețuitei sale nepoate ». Scrisoarea pe care i-o adresează este presărată cu ironie; totuși, recunoscîndu-i Florei, « un drept echivoc » la bunurile defunctului don Mariano, fratele său, el o asigură de solicitudinea sa și, pentru a i-o dovedi, îi acordă suma de 3 000 de piaștri și o rentă anuală cam de o aceeași valoare.

Dacă don Pio credea că va scăpa astfel de Flora, se înșela. De fapt nu făcuse altceva decît să-i procure banii de care avea nevoie pentru a ajunge în Peru, unde va putea să se ocupe mai îndeaproape de partea de moștenire ce i se cuvenea. Nu declarase oare don Mariano, după spusele Thérèsei Laisnay, că: « Fiică-mea va avea într-o zi o rentă de 40.000 de livre »? În 1833, după diferite aventuri, care o împiedicaseră să-și pună în aplicare proiectul, Flora se afla la Bordeaux, de unde se îmbarcă cu destinația America pe o corabie, *Le Mexicain*, comandată de căpitanul Chabrié.

Călătoria i-a provocat o dezamăgire dublă. În timpul acestei traversări, Chabrié se îndrăgostește de Flora, o cere în căsătorie, și Flora, care se simte atrasă de acest bărbat, dar căruia nu-i mărturisise situația sa, se vede silită să născocească diferite trucuri și stratageme pen-

tru a se sustrage unei căsătorii imposibile. Va păstra totdeauna în inimă o nostalgie puternică și dureroasă acestor clipe. Nu avea să se dovedească mai norocoasă nici în ce privește obiectul propriu-zis al călătoriei sale. În Peru, don Pio o primește cu mari manifestări de prietenie. O tratează cu multă considerație, însă, în ciuda eforturilor făcute de ea timp de luni de zile, nu a cedat pînă la urmă în problema esențială: a acceptat doar să-i plătească în continuare o mică pensie.

Din călătoria cu căpitanul Chabrié, din timpul petrecut în Peru, din întrevederile sale cu don Pio, Flora avea să extragă substanța unei cărți pitorești, amare, cu un titlu elocvent: *Peregrinările unei paria*, publicată la reîntoarcerea sa în Franța, în 1838.

Se împlineau 13 ani de cînd părăsise căminul litografului. Despărțirea de soție reprezentase pentru Chazal o lovitură teribilă. Pierduse astfel și puțina poftă de muncă pe care o mai avea; nu-i rămînea altceva decît să-și alimenteze fără încetare resentimentele; totodată, lipsurile materiale se înmulțesc, mai ales că, în 1828, la cererea Florei tribunalul hotărîse împărțirea bunurilor. A ajuns o epavă. Urmărit încontinuu de creditori, își duce zilele în cea mai cumplită mizerie. Întreaga-i voință și-o concentrează într-o singură direcție: vrea să-și recîștige copiii și, pentru a-i obține, se străduiește din toate puterile să o găsească pe Flora.

Această idee fixă, care vine să se adauge mizeriei îndurate pînă atunci, pare să-l fi dezechilibrat. În 1835 reușește să o răpească pe fiica sa Aline care, în treacăt fie spus, nu-și văzuse niciodată tatăl. Au loc cu acest prilej scene de necrezut, în care sînt implicate poliția, garda națională, agenții forței publice și diferiți gură-cască de pe stradă. În cele din urmă, Aline este dusă la un pension. Pentru scurtă vreme Chazal o scoate de aici cu forța, o închide acasă la el, în cocioaba unde se adăpostește, în Montmartre; copilul reușește să fugă. El o răpește din nou, de data aceasta prin mijloace legale, prin intermediul unui comisar de poliție. Se produce însă un fapt grav: Chazal încearcă să o siluiască pe fiica sa (Aline are 12 ani) și aceasta, îngrozită, se întoarce la maică-sa.

La plîngerea înaintată de Flora, Chazal este arestat și încarcerat la Sainte-Pélagie. Pentru a se apăra, scrie un memoriu împotriva soției sale, în care formulează numeroase atacuri, unele îndreptățite, altele calomnioase. Cel care a redactat acest memoriu este fără îndoială o ființă stăpînită de ură și nebunie.

Pentru că nu pot fi stabilite dovezile incestului, Chazal este pus în libertate, însă, între timp, soția sa cere divorțul legal. Sentința tribunalului, pronunțată în martie 1838 împotriva lui Chazal, îi provoacă acestuia din urmă o adevărată criză, iar publicarea cărții *Peregrinările unei paria*, în care Flora evocă dificultățile lor conjugale, nu era de natură să-l liniștească. Într-o zi din luna mai, fostul litograf schițează desenul unui mormînt, cu următoarea inscripție: *paria* și dedesubt: « Există o dreptate pe care tu vrei s-o ocolești și de care nu vei scăpa. Dormi în pace, ca să slujești drept pildă oamenilor rătăciți care ar vrea să-ți urmeze preceptele imorale. De ce ne speriem de moarte cînd trebuie să pedepsim un om rău? Oare, pedepsindu-l, nu-i salvăm pe cei care ar putea să-i fie victime? »

Cîteva săptămîni mai tîrziu, Chazal reușește să-și procure pistoale și gloanțe. Nu face nici un secret din faptul că vrea s-o ucidă pe Flora, rătăcește în jurul locuinței acesteia, pe strada du Bac, pîndindu-i trecerea, scrutînd-o cu ochii rătăciți, cînd, din întîmplare, reușește s-o zărească. În ziua de 10 septembrie, după-amiază, pe cînd Flora se reîntorcea acasă, Chazal se apropie de ea și îi descarcă un glonte în piept, rănind-o grav. Această crimă pasională preocupă întreaga capitală. Opinia publică se pronunță în favoarea Florei, urmărește cu încordare starea victimei. Flora devine eroina zilei, rol care fără îndoială avea să-i fie pe plac. Cînd — la 31 ianuarie și 1 februarie 1839 — Chazal apare în fața tribunalului, o mulțime numeroasă asistă la dezbateri. Frumusețea Florei, eleganța ei, părul negru revărsat pe umeri, tenul ei de spaniolă, fragilitatea făpturii, îi emoționează pe toți. În fața ei, Chazal, care nici nu încearcă să-și ascundă ura, este o apariție dintre cele mai jalnice. Declară cu răceală că nu regretă decît un singur lucru: că nu a reușit s-o ucidă pe Flora. Sentința aspră nu poate fi evitată: Chazal este condamnat la 20 de ani de muncă zilnică și țin-

tuirea la stîlpul infamiei, pedeapsă care va fi comutată după trei sau patru luni, cu douăzeci de ani de închisoare.

În ce privește opera lui Chazal, totul este anulat. Lucrările sale de gravor și de litograf îi vor fi atribuite fratelui său Antoine, substituirea fiind facilitată de faptul că prenumele celor doi au aceeași inițială [1]. Pe de altă parte, Flora va fi autorizată « să renunțe și să-i determine și pe copiii săi să renunțe la numele de Chazal, pentru a-l adopta pe cel de Tristan » [2].

Cînd porțile închisorii se închid în urma lui Chazal, Flora Tristan, acum în vîrstă de 36 de ani, începe o nouă viață. Tentativa de asasinat căreia i-a fost victimă a făcut-o celebră. În librării, *Peregrinările unei paria* s-a epuizat repede. Iat-o deci un om de litere. Colaborează la reviste ca *Le Voleur*, *L'Artiste*, publică o nouă carte, un roman, *Mephis*, frecventează cercuri de scriitori, filozofi, pictori. Încă din 1838, afirmînd « dreptul la fericire al femeii », ea cerea reinstituirea divorțului, suprimat în 1816. Toate acestea nu reprezintă pentru ea decît începutul unei acțiuni pe care o dorea mai vastă, infinit mai vastă. Considerîndu-se victima unei societăți, această paria s-a apropiat în mod firesc de toți cei care vor să schimbe societatea, mai ales de adepții lui Fourier. Se interesează și de soarta muncitorilor. Ca și femeia, ca și ea însăși, aceștia sînt victimele actualei orînduiri sociale . . .

În 1839, scurtă vreme după proces, Flora se reîntoarce în Anglia, studiază la Londra condițiile de trai ale proletariatului englez, condiții care îi trezesc sentimente de compasiune și de revoltă. Brusc, se produce un eveniment, care pentru ea se va dovedi de cea mai mare importanță.

---

[1] Operele acestui bunic al lui Gauguin merită o discuție. D-na Marks Vandenbroucke scrie că André Chazal a semnat « nu numai portrete ale unor oameni iluștri și reproduceri după basoreliefuri și statui, ci și numeroase desene pentru broderii, dintre care două sînt demne de atenție: o planșă cu totul remarcabilă, reprezentînd două animale mitologice, cu un splendid desen simplificat, cu o compoziție echilibrată, și un colorit demn de Gauguin, și *Le Pont des Rochers à Méréville* (Puntea stîncilor la Méréville), un adevărat miracol de perspectivă ».

[2] *Le Droit* din 2 martie 1839.

În cursul unei vizite pe care o face la azilul de alienați de la Bedlam, cineva îi cere permisiunea de a-i arăta un nebun de naționalitate franceză. « Nebunia acestui om este rară — i se spune; se crede Dumnezeu. Este un fost marinar, a călătorit mult, vorbește nenumărate limbi și pare să fi fost cineva.

— Cum se numește? întreabă Flora. — Chabrié. — Chabrié? Flora tresare. Deși acest Chabrié (al cărui nume este Chabrier) nu are nimic comun cu fostul comandant al vasului *Mexicain*, potrivirea de nume o zguduie pe Flora.

« *O, surioară*, strigă nebunul, *surioară, Dumnezeu te trimite în acest ținut al dezolării nu pentru a mă salva pe mine, căci eu trebuie să pier aici, ci pentru a salva ideea pe care eu am adus-o pe lume. Ascultă-mă! Știi că eu sînt reprezentantul Dumnezeului vostru, al lui Mesia prevestit de Isus Cristos. Eu am menirea să desăvîrșesc lucrarea pe care el a început-o, să pun capăt tuturor servituților, să eliberez femeia de sclavajul față de bărbat, pe sărac de dependența față de bogat, și sufletul de servitutea păcatului.*

Acest limbaj delirant nu o uimește de loc pe Flora. « Isus, Saint-Simon, Fourier, scrie ea, vorbiseră la fel. »

„« *Surioară, îmi spuse el, am să-ți dau semnul răscumpărării, pentru că eu te consider* demnă *de aceasta!* » *Nenorocitul își presărase pe piept, deasupra inimii, vreo duzină de mici cruci de paie, înconjurate cu o panglică de crep neagră și de una roșie. Deasupra erau înscrise cuvintele:* doliu și sînge. *Luă una din aceste cruciulițe și mi-o puse în mînă, spunîndu-mi:* « *Ia această cruce, așază-ți-o pe piept și du-te în lumea largă ca să anunți* marea veste ». *Îngenunche în fața mea, îmi apucă mîna, mi-o strînse mai să mi-o rupă, repetîndu-mi:* « *Surioară, șterge-ți lacrimile, în curînd* împărăția lui Dumnezeu *va înlocui împărăția diavolului* » . . . *L-am rugat să-mi dea drumul; s-a supus, fără vreo împotrivire, și s-a prosternat cu tot trupul, sărutîndu-mi poalele veșmîntului și repetînd cu o voce întretăiată de lacrimi și de suspine:* «*O! Femeia este icoana Fecioarei pe pămînt! Și bărbații n-o recunosc! O umilesc, o tîrăsc în noroi!* » *Am reușit să fug. Plîngeam și eu în hohote.*"

Acest « nebun-profet » avea să găsească ascultare. Vorbele sale corespund atît de bine aspirațiilor profunde ale Florei, imaginii pe care și-a făurit-o despre ea însăși, nevoii orgolioase de excepțional care o însuflețește, încît Flora le primește ca o chemare venită din ceruri. Prin glasul dementului ea crede că i se adresează însuși Dumnezeu. Știe acum că a fost *aleasă*, că este o *aleasă*. Această fiică din flori și-a descoperit în sfîrșit vocația: va fi de acum încolo un Mesia al proletariatului. În 1840, publică *Les Promenades dans Londres* (Plimbările prin Londra), unde descrie mizeria muncitorilor din capitala Angliei. Megalomania nu o împiedică însă să fie rațională. Reflectînd la mijloacele cele mai eficiente pe care le-ar putea folosi muncitorii pentru a se emancipa, ea conchide că e necesar ca ei să se constituie în « clasă », printr-o « uniune compactă, solidă, indisolubilă »[1]. Își consemnează aceste teze într-o broșură, *L'Union ouvrière* (Uniunea muncitorească) care apare în 1843, pe vremea cînd desfășura o vie activitate printre muncitorii parizieni. Dar nu se poate mulțumi numai cu atît. Trebuie să propage pretutindeni adevărul. În aprilie 1844, Flora întreprinde un lung turneu de propagandă prin Franța.

Deși nu are o sănătate prea bună, ea se cheltuiește cu febrilitate. Trece prin Auxerre, Dijon, Chalon, Saint Etienne, Mâcon, ajunge la Lyon, Avignon, Marsilia. Măcinată de boală, simte cum îi slăbesc forțele; dar asta nu o împiedică să-și ducă la bun sfîrșit misiunea pe care și-a asumat-o.

« Cu ochii ei de oriental »[2], de o frumusețe căreia înflăcărarea unei convingeri sălbatice îi imprimă o notă de ciudățenie și de fatidic, « fiica razelor și a umbrelor » se ridică în mijlocul muncitorilor, mică și fragilă, dar măreață în fervoarea mistică care o mistuie și în elocvența sa exaltată. Trezește ostilitate sau entuziasm, provoacă neliniște poliției, care o urmărește din oraș

---

[1] Este vorba de apelul « Proletari din toate țările, uniți-vă », un îndemn pe care Marx și Engels aveau să-l rostească patru ani mai tîrziu, în 1847. Este semnificativ faptul că tot proletariatul englez i-a inspirat lui Engels una din primele sale lucrări și că, în 1876, Van Gogh avea să fie atît de impresionat de evoluția evenimentelor din această țară, încît se va hotărî — ca și Flora — să slujească pe cei umiliți și să devină predicator.

[2] Jules Janin.

în oraș; ia cuvîntul, rînd pe rînd, în fața muncitorilor din Nîmes, Montpellier, Béziers, Carcassonne.

Dar a avut prea mare încredere în forțele sale. Sănătatea i se șubrezește pe zi ce trece. Ce-are a face! « Epuizată fizic, mă simt atît de fericită! », scria din Auxerre. Fervoarea sălbatică care-i consumă ființa o împinge la o totală dăruire de sine; martiriul înseamnă transfigurație. De la Toulouse pleacă la Montauban, apoi la Agen, unde poliția, ajutată de armată, evacuează sala în care ea vorbește muncitorilor. Singurul lucru care o mai susține este pasiunea devorantă care, pînă la urmă, o va ucide. Sosind la Bordeaux, Flora Tristan este doborîtă de o congestie cerebrală.

Nu mai poate fi salvată și moare la 14 noiembrie. La moartea mamei sale, Aline avea 19 ani. O copilărie și o adolescență atît de agitate ar fi putut avea asupra ei efecte dezastruoase. Se pare însă că evoluția a fost alta.

« *Pare tot atît de liniștită și de bună pe cît era maică-sa de impulsivă și irascibilă*, scria despre ea George Sand într-o scrisoare. *Copilul acesta e un înger: tristețea, doliul, ochii ei frumoși, aerul ei liniștit și afectuos mi-au cîștigat inima.* »

Aline a învățat meseria de modistă, însă ceea ce îi doresc inimile bune, și George Sand se numără printre acestea, este să-și găsească un soț. Curînd, un asemenea soț este găsit în persoana lui Clovis Gauguin, cu care se căsătorește la 15 iunie 1846. S-ar fi putut crede că avea să fie o căsătorie așa cum și-o visa această fată discretă, timidă, cam sperioasă, dornică doar, după frămîntările anilor de tinerețe, să-și găsească liniștea într-un cămin luminat de o fericire simplă și odihnitoare. Din această căsătorie se naște o fată, Fernande-Marcelline-Marie, în 1847, și, un an mai tîrziu, un băiat, Paul, sosit pe lume în Parisul presărat cu baricade, deasupra cărora se profilează umbra bunicii sale Flora. Recunoscători, muncitorii francezi au hotărît să deschidă o listă de subscripție pentru a ridica un monument în memoria acestei luptătoare înflăcărate. Monumentul va fi ridicat în cimitirul din Bordeaux, în toamna aceluiași an 1848.

PARTEA ÎNTÎI

SPIRITUL MORȚILOR VEGHEAZĂ

(1848—1885)

I. ELDORADO

Un individ este o istorie întreagă, cum spunea Le Dantec: o istorie fără seamăn, izvorîtă dintr-un ou neînsemnat. Noi sîntem noi înşine în primul rînd pentru că primim o anumită moştenire în succesiunea germinală, iar, în al doilea rînd, pentru că am cunoscut toate împrejurările propriei noastre vieți.

JEAN ROSTAND: *Reflecțiile unui biolog*

De cînd, la 10 decembrie 1848, prințul Ludovic Napoleon Bonaparte a fost ales, cu o majoritate zdrobitoare, preşedinte al republicii, Clovis Gauguin este neliniştit.

La Palatul Elysée balurile şi recepțiile se țin lanț. « *Nepotul* cheamă acum republica la dans, aşteptînd momentul să o arunce în aer », spun duşmanii lui Bonaparte. Alegerile prezidențiale au însemnat o înfrîngere pentru cei de la ziarul *Le National*, care se străduiseră din răsputeri să desfăşoare o campanie în favoarea candidaturii generalului Cavaignac. Clovis este încredințat că o lovitură de stat va pune curînd capăt celei de-a doua republici. Viitorul i se înfățişează în culori întunecate, încărcat de amenințări.

Nutrind cele mai negre temeri, el se gîndeşte să se exileze.

Ne putem imagina că nu s-a hotărît la aceasta decît după îndelungate discuții cu Aline care, nici ea, nu avea de ce să fie atrasă de un astfel de proiect, a cărui realizare avea să-i schimbe complet existența. Evident, nu-i surîdea gîndul de a se arunca în necunoscut cu cei doi copii mici. Îşi găsise, în sfîrşit, în ultimii ani linişteа. Era fericită. Viața i se scurgea tihnită în apartamentul din strada Notre-Dame-de-Lorette alături de

soțul ei, de copii, în mijlocul cărților și tablourilor moștenite de la mama ei. Acum însă trebuia să înfrunte nesiguranța unei existențe într-o țară străină.

Era firesc ca în aceste momente de îngrijorare, Aline să-și reamintească de « rudele » ei din Peru. Desigur, Peru este departe. Însă țara aceasta, despre care maica-sa îi vorbise atîta, îi devenise aproape familiară. Deși, după publicarea *Peregrinărilor unei paria*, familia lui Tristan Moscoso, jignită de mărturisirile Florei, rupsese orice relații cu ea și îi suprimase renta (don Pio îi arsese chiar cartea într-o piață publică), Aline poate să spere că se vor arăta impresionați de greutățile prin care trece și că o vor ajuta. Clovis își propune ca o dată ajuns în locul pe care și l-a ales pentru exil să scoată un ziar; sprijinul familiei Moscoso ar mai reduce din riscurile unei asemenea încercări.

Pe măsură ce trec lunile, neliniștea lui Clovis crește. În iunie 1849, noi tulburări frămîntă Parisul; cîteva baricade se ridică pe străzile Saint Martin, Jean-Jacques Rousseau și Transnonain; începe urmărirea diferitelor personalități politice. Clovis nu mai are de ce să amîne plecarea din Franța; se hotărăște să plece cu familia în cursul verii.

Paul — micuțul Paul, cum îi spun părinții — nu a fost încă botezat. Perspectiva unei îndelungate călătorii pe mare — pentru a ajunge în Peru sînt necesare trei sau patru luni, ținînd seama de riscurile unui voiaj maritim — o determină probabil pe Aline să nu mai întîrzie botezul fiului ei. Ceremonia are loc la biserica Notre-Dame-de-Lorette la 19 iulie, în absența lui Clovis, care adaugă poate vederilor sale republicane și concepțiile de liber cugetător, influențat fiind de Voltaire; nașul copilului este bunicul său Guillaume, din Orléans.

Cam în aceeași vreme, soții Gauguin îi cer unui pictor, premiat la Salon, fost elev al lui Ingres, Jules Laure, prieten intim al Florei Tristan (și martor la căsătoria Alinei), să facă portretul micuțului Paul. În tabloul lui Jules Laure, micul Paul — care nu avea decît un an — este înfățișat gol pînă la jumătate, ținîndu-și o mînuță la piept. Este un copilaș cu capul rotund, cu un aer vioi, cu părul blond bătînd în roșcat, un copilaș care privește lumea cu ochi albaștri și limpezi . . .

Prin urmările pe care le-au avut în viața familiei unui ziarist politic, ambițiile lui Ludovic Napoleon Bonaparte vor schimba complet soarta acestui nevinovat.

În cursul lunii august, micul Paul este smuls pe neașteptate din atmosfera pe care o cunoscuse pînă atunci. Familia Gauguin se îmbarcă la Le Havre pe un bric lipsit de confort, *Albert*, care asigura legătura cu America de Sud.

Călătoria se anunță de la început nefavorabilă. Vasul, o navă cu pînze de tonaj mic, dansează ca o coajă de nucă. Într-o noapte, micul Paul se trezește înspăimîntat. Cabina îngustă în care se află se învîrtește, totul se clatină și întunericul răsună de trosnete, de zgomote surde sau stridente. Înfricoșat, micuțul începe să țipe. Aline aleargă, se apleacă asupra cușetei în care se zbate copilul. Încearcă să-l liniștească. Treptat, uitîndu-și spaima, acum cînd are în fața ochilor chipul liniștitor al mamei, copilul se calmează; adoarme din nou, liniștit.

Pentru micuțul Paul mama va rămîne în curînd singurul sprijin.

Familia Gauguin nu suferă doar din cauza condițiilor de mediocru confort pe care nava *Albert* le oferă pasagerilor; trebuie să suporte brutalitățile căpitanului, un om violent care îi tratează cu o grosolănie agresivă. Clovis se vede mereu nevoit să se certe cu el. Aceste scandaluri mereu repetate sînt cît se poate de neplăcute, căci Clovis este bolnav de cord. S-ar putea chiar ca aceste certuri să-i fi agravat boala. Aline de altfel avea să fie întotdeauna convinsă de acest lucru. Oricum, la 30 octombrie, cînd *Albert*, ajuns în largul Patagoniei, a ancorat în fața orașului Port-Famine, Clovis se prăbușește în baleniera care trebuia să-l ducă la țărm. O ruptură de anevrism îi provoacă pe neașteptate moartea.

După ce își înmormîntează soțul la Port-Famine, Aline își continuă complet dezorientată călătoria. Murind Clovis, ea nu mai nădăjduiește să-și refacă viața în Peru. Poziția sa față de familia lui Tristan Moscoso se

schimbă radical. Se teme că va fi primită cu multă răceală. Pe cînd vasul *Albert* urcă de-a lungul coastelor americane ale Pacificului, își amintește cu spaimă de acuzațiile pe care mama ei i le aducea lui don Pio, considerîndu-l egoist, avar și brutal.

Aline își face griji degeaba: în Peru, don Pio îi pregătește « strănepoatei » sale cea mai călduroasă primire. Nefericirea acestei tinere femei, care și-a pierdut soțul în pustietățile Strîmtorii Magellan, din vina unui odios comandant, trezește compătimirea tuturor celor din casă. Se strîng cu toții în jurul ei; copiii sînt îmbrățișați de toată lumea. Aline se temea că va fi considerată o intrusă; dar va trăi la Lima, adorată, răsfățată, în sînul unei familii care, după vizita făcută de Flora, cu 15 ani în urmă, își continuase ascensiunea, ajungînd să fie astăzi una din cele mai puternice din țară, atît prin bogăție cît și prin influența politică pe care o exercită. Aline se crezuse în culmea nefericirii; dimpotrivă, se regăsește într-o atmosferă de basm.

Însuflețit de o ambiție feroce, don Pio și-a sporit neîntrerupt averea. Însă proprietățile nu-l mulțumesc pe acest om avid de dominație. Țesînd nenumărate intrigi, fără să ezite niciodată în fața unei înșelăciuni, a unei renegări sau a unui sperjur, speculîndu-și farmecul personal, atracția evidentă și cam dulceagă a fizicului său — « era o adevărată sirenă », spunea Flora —, don Pio, pe care adversarii săi îl descriu ca « dușmanul cel mai înverșunat al poporului », a încercat să se ridice pînă la funcția de președinte al republicii. A eșuat; de nenumărate ori a fost pe punctul de a fi asasinat. Însă acum este gata să-și ia revanșa.

În 1834 și-a măritat fiica cea mai mare cu un colonel în vîrstă de 26 de ani, don Jose Rufino Echenique, care, ajutat de socrul său, a devenit în 1846 ministru de război și al marinei, iar în 1849 vicepreședinte al republicii. La un an și trei luni după sosirea Alinei, în martie 1851, Echenique dobîndește funcția supremă: îi urmează generalului Castilla la președinția republicii.

O locuință mare și luxoasă, unde mișună sumedenie de servitori, unde au loc recepții grandioase, unde intră cei mai importanți oameni ai statului peruvian — acesta este mediul în care va trăi pînă la vîrsta de șase

ani și jumătate micul Paul. Dacă n-ar fi existat Ludovic Napoleon Bonaparte, lumea sa obișnuită ar fi fost cea a unui mic francez de origine modestă, care ar fi crescut sub cerul paralelei 49 a emisferei nordice; acum lumea sa este cu totul alta, e cea a unui copil peruvian, ajuns să trăiască într-un lux princiar, într-un univers exotic, cald și viu colorat, la paralela 12 a emisferei sudice. Pînă la vîrsta de șase ani și jumătate, limba pe care o va învăța nu va fi franceza ci spaniola; arborii pe care îi va cunoaște nu vor fi stejarul sau plopul, ci palmierul, magnolia sau jacaranda; animalul care îi va atrage primele priviri va fi lama cu prelungul ei « gît de lebădă » care, în turme numeroase, invadează piețele Limei, iar dintre răpitoare urubu, vulturul cu gheare roșii și cu gîtul albăstriu, care se așază pe acoperișurile plate ale caselor; nu va ști ce este ploaia căci la Lima nu plouă, ca să spunem așa, niciodată; în schimb, cutremurele de pămînt îi vor fi familiare, căci în Peru seismele se înregistrează aproape în fiecare lună; și departe de a constitui o curiozitate sau un spectacol neobișnuit, bărbații și femeile de culoare vor lua parte la împrejurările obișnuite ale vieții sale.

Aline și copiii au primit doi servitori: o mică negresă și un chinez. La drept vorbind, puține locuri de pe glob se pot lăuda cu o mai largă diversitate etnică decît Lima, capitală cu o populație de 80.000 de locuitori. Bărbații de *sangre azul*, africanii și asiaticii de rasă pură, indienii coborîți de curînd din platourile înalte trăiesc alături de mulatri, numiți aici *cholos* — indivizii născuți din indieni și albi —, *zambos* — din indieni și negri —, alături de corcituri de toate felurile. Culoarea pielii variază la nesfîrșit, așa cum la nesfîrșit variază trăsăturile fețelor.

Micul Paul deschide ochii în mijlocul acestei mulțimi pestrițe și zgomotoase. Locuitorii orașului Lima rîd, cîntă, strigă, iubesc viața, caută plăcerea. *Ciudad de los Reyes*, cetatea regilor cum i se spune, Lima este un oraș exuberant și fericit. Casele sale pestriț colorate îi dau un aer sărbătoresc. În *Plaza Mayor* se înalță palatul prezidențial, de culoarea ocru; catedrala are o culoare roză cu adaosuri de verde, albastru, galben. Ici și colo roșul sau verdele marilor balcoane se detașează de cafeniul sau indigoul fațadelor. Pretutindeni

culori țipătoare, bătătoare la ochi, dar care se potrivesc cu strălucirea, cu scînteierea mulțimii din Lima. Pentru femei nu există lucruri mai de preț decît cele făcute din mătăsuri sau satin. Din acestea ele își fac fuste, *sayas*, care, uneori, sînt atît de mulate pe corp încît le scot în evidență, aproape cu nerușinare, formele. Raportat la numărul de locuitori, Lima cheltuiește pentru toalete mult mai mult decît Paris și Londra la un loc. Pînă și pantofii femeilor sînt din satin. Chiar și mulatrele din clasele inferioare se îmbracă în mătase și își etalează o mare varietate de bijuterii. Luxul este pasiunea acestui oraș. Familiile înstărite nu-și păstrează aceleași mobile mai mult de patru ani. Toate organizează recepții și baluri dintre cele mai costisitoare. Zidurile saloanelor, ca și pereții bisericilor sau ai mănăstirilor, dispar sub revărsarea operelor de artă, a tablourilor aduse de obicei din Spania sau din Italia [1].

Nopțile Limei sînt blînde; temperatura nu coboară decît în mod cu totul excepțional sub 12 grade! Camera în care dorm micul Paul, sora sa Marie, și mica lor servitoare negresă se deschide spre curtea interioară a casei. La fiecare bătaie a ceasului se înalță în noapte acordurile de flaut ale așa-numiților *serenos* care veghează asupra liniștei orașului; după ce cîntă *Ave Maria purissima*, acești *serenos* anunță ora și strigă: « Trăiască Peru! » ; apoi indică printr-un singur cuvînt starea vremii: *sereno* sau *temblor* — ceea ce înseamnă că va fi o zi senină sau că a mai fost semnalat un cutremur. *Temblor:* micul Paul s-a trezit brusc; în fața lui, pe perete, un portret al lui don Pio oscilează violent. Don Pio se clatină, privindu-l fix pe micul Paul.

Într-o altă noapte, micul Paul zărește în curte, unde luna își revasă lumina palidă, un bărbat care coboară pe o scară de pe acoperișul-terasă. Bărbatul acesta se mișcă încet. Tot fără grabă se îndreaptă către ușa camerei. Intră, se apropie. Se oprește lîngă patul copiilor.

---

[1] « Numărul tablourilor exportate în Peru este cu adevărat de necrezut », scrie, în *Souvenirs de l'Amérique espagnole* (Amintiri din America spaniolă), Max Radiguet, care a locuit în această țară cu numai cîțiva ani înainte de a se fi instalat aici Aline Gauguin. Printre pictorii ale căror pînze se află înPeru el îi citează pe Zurbarán, Murillo, Ribera, Bassano, Lucas Giordano, Mengs.

Este nebunul casei. La Lima proprietarii sînt supuși unei norme speciale, așa-numita regulă a « nebuniei » : fiecare dintre ei trebuie să întrețină un nebun. Acești nefericiți sînt ținuți în lanțuri pe acoperișurile-terasă. În noaptea aceea nebunul lui don Pio a reușit, fără îndoială, să se dezlege. Imobil, tăcut, el îl fixează pe micul Paul . . . Treizeci și cinci de ani mai tîrziu, la Arles, în unele nopți de decembrie, Paul Gauguin se va deștepta brusc din somn cu senzația că este cineva în cameră. Va vedea un om cu o față neliniștită, aplecat spre el, privindu-l cu încordare. « Ce-i cu dumneata, Vincent? », o să întrebe el; și van Gogh, fără să scoată un singur cuvînt, se va îndepărta... Acum nebunul lui don Pio iese din cameră încet se îndreaptă spre scară, urcă din nou pe terasă, în noaptea străbătută de clarul de lună. Impresiile acestei prime copilării din Lima au rămas de neșters! « Eu am o memorie vizuală remarcabilă și-mi amintesc de epoca aceea, de casa noastră și de o mulțime de evenimente. » Micul Paul se zbenguie în casa lui don Pio care, în ciuda vîrstei avansate — în 1854 avea să împlinească 85 de ani —, rămîne la fel de activ. Un bărbat slab, cam mic de statură, cu picioare nervoase, înzestrat cu rezistența muntenilor din Cordilieri, don Pio este mereu însuflețit, într-o permanentă bună dispoziție. În viața particulară, unde vicleniile vieții publice sînt inutile, cînd uită de interese sau de ambiții, nu există ființă mai încîntătoare, mai agreabilă decît acest senior de o mare inteligență și de o rafinată cultură. Generozitatea, viața fastuoasă pe care o duce, fac ca locuința sa să fie, pentru toți cei asupra cărora domnește, imaginea însăși a fericirii.

Micul Paul se bucură cu toată nevinovăția de această fericire, sub supravegherea indulgentă a mamei sale. Într-o zi Aline nu mai reușește să-și găsească fiul. A dispărut pur și simplu. Strecurîndu-se pe stradă, a nimerit, la cîțiva pași de casă, într-o băcănie și s-a ascuns neobservat între două butoaie de melasă; servitorul chinez îl va descoperi acolo sugînd trestie de zahăr. Într-o altă zi, micul Paul și una dintre « verișoarele » sale, o fetiță de șase ani, ca și el, sînt surprinși încercînd un joc de adulți.

« Cîteva palme, aplicate de o mînă elastică, parcă de cauciuc » sancționează aceste abateri, palme însoțite

de altminteri de îndată de certuri tandre și de sărutări. « Cît era de grațioasă și de frumoasă mama cînd își punea costumul de peruviană! » Aline s-a adaptat repede modului de viață din Peru. Ca toate femeile de aici, ea poartă acel costum foarte caracteristic alcătuit din saya, dintr-un fel de mantou-sac, *manto*, care, învăluind capul, nu lasă să se vadă decît un singur ochi. Ochiul acesta îl privește pe micul Paul — « ochiul acesta atît de blînd și plin de îndemnuri, atît de limpede și de mîngîietor! » Pentru micul Paul, mama este o ființă care știe totul, poate totul, este înzestrată cu puteri miraculoase. De curînd, turnul bisericii a fost refăcut, mai exact s-a instalat un altul din lemn sculptat. Aline face un desen în peniță al bisericii astfel întinerite. « Un desen admirabil. E de mama: ai să mă înțelegi, desigur . . . »

În august 1853, Congresul îl avansează pe președintele Echenique la gradul de general de divizie. Niciodată Peru n-a fost mai prosper decît sub guvernarea lui. Cu toate acestea, o opoziție viguroasă începe să se manifeste şi principalul instigator este predecesorul lui Echenique, generalul Castilla. Războiul civil izbucnește la începutul anului 1854; Castilla conduce o revoltă armată împotriva lui Echenique și se pregătește să înceapă un marș asupra Limei. Zilele fericite au luat sfîrșit.

În timp ce norii revoluției devin tot mai amenințători, Aline primește scrisoare după scrisoare din Orléans: bunicul Guillaume, văzîndu-și sfîrșitul aproape, îi cere cu insistență să se reîntoarcă în țară. În 1853, el și-a împărțit averea între fiul său Isidore și cei doi copii ai lui Clovis; dorește, fără îndoială, să-i mai îmbrățișeze o dată înainte de a muri.

Aline ezită să se întoarcă în Europa. E adevărat că evenimentele politice sînt amenințătoare pentru familia Tristan Moscoso. Însă ea s-a obișnuit cu viața din Lima. Își dă seama că, părăsind Peru, are multe de pierdut. Știe de asemenea că don Pio, care o iubește ca pe o fiică, îi va lăsa o moștenire importantă. Ezită deci. În august 1854 își scoate pașaportul pentru Franța. Cu toate acestea nu se grăbește să plece. Mai stă în cumpănă. Evenimentele se precipită însă. Trupele fidele lui Echenique sînt din ce în ce mai puține. La

începutul lunii ianuarie 1855, generalul Castilla zdrobește ultimele rezistențe și în ziua de 5 el va intra victorios în Lima.
Aline s-a îmbarcat cu destinația Franța.
Poate că din portul Callao l-a îndemnat pe micul Paul să mai privească o dată Lima, rămasă în urmă, pe înălțimi, la 12 km de mare, « în inima uriașilor Anzi ». Lima, « tărîmul miraculos », pe care micul Paul, pe care Paul Gauguin nu-l va uita niciodată.

Lima — paradisul pierdut.
Bunicul Guillaume a murit la 9 aprilie în locuința sa din Quai Tudelle, nr. 25, în Orléans, unde, de acum încolo, unchiul Zizi, un celibatar în vîrstă de 37 de ani, locuiește singur. Îi primește aici pe cumnata sa, pe Marie și pe micul Paul.
Înscris ca extern într-un pension din Orléans, micul Paul urmează cursurile școlii cu un sentiment de neadaptare . . . Fiindcă pînă atunci nu vorbise decît limba spaniolă, nu-i înțelege prea bine pe profesori, pe colegii în mijlocul cărora se simte străin.
Se simte străin în acest oraș francez cu ziduri cenușii, sub cerul Franței de unde cad averse înghețate. Chipurile oamenilor sînt palide, culorile stinse. Maică-sa și-a pierdut și ea buna dispoziție; este gînditoare, îngrijorată.
În 1856, un an după sosirea Alinei la Orléans, don Pio a închis ochii pentru totdeauna. Nu a uitat-o în testamentul său pe fiica Florei Tristan, căreia i-a acordat o rentă anuală de aproximativ 25 000 franci[1]. Însă, la Lima, clanul Tristan Moscoso, profitînd de absența Alinei, uneltește ca această dispoziție testamentară să fie anulată. Aline ripostează. Ceva mai tîrziu, Echenique, exilat din țară în urma victoriei generalului Castilla, sosește în Franța și îi propune Alinei un compromis. Întrevederea ia sfîrșit printr-o ruptură; orgolioasă, Aline îi răspunde lui Echenique că nu acceptă decît « totul sau nimic ».
De acum încolo Aline nu se mai poate bizui decît pe forțele sale. Moștenirea bunicului Guillaume nu tre-

[1] Ceva mai mult de 60 000 de franci noi.

buie neglijată, căci valoarea ei se ridică la vreo 15 000 de franci [1]. Însă se compune pe jumătate din pămînturi, vii, case, care aduc un venit mic. Oricum, nu ar putea asigura existența Alinei și a copiilor și de aceea Aline are intenția să se stabilească ca croitoreasă la Paris; pentru aceasta va trebui să vîndă o parte din bunurile imobiliare ale lui Guillaume Gauguin.

Grijile Alinei, discuțiile îndelungate și grave cu unchiul Zizi aveau să-l influențeze pe micul Paul. Clovis Gauguin nu greșise cînd luase hotărîrea să fugă în Peru. Unchiul Zizi, care în timpul loviturii de stat a lui Ludovic Napoleon Bonaparte manifestase împreună cu cîteva sute de locuitori ai Orléans-ului în fața primăriei, exprimîndu-și atașamentul față de regimul republican, este arestat și deportat în Africa. După aceea au survenit măsuri de clemență: după ce și-a ispășit pedeapsa în închisoare, s-a putut reîntoarce în Orléans, unde locuiește acum cu « domiciliu forțat ». Bunicul André Chazal a fost și el eliberat în martie 1856, după 17 ani de detențiune, căci, între timp, sentința i-a fost redusă cu trei ani. Domiciliul îi este fixat la Evreux [2].

În grădina casei de pe Quai Tudelle, micul Paul are adesea crize, bătînd din picioare cu o adevărată furie. « Ei, micuțule Paul, ce-i cu tine? », îl întreabă unchiul Zizi. Tremurînd din tot corpul, micul Paul strigă: « Bebé e un rău ». « Încă de mic copil mă judecam și simțeam nevoia să arăt asta și altora », va scrie mai tîrziu Gauguin, căruia nu i-ar fi plăcut să fie luat drept « molău ». Sau dimpotrivă, se refugiază în tăcere, meditînd, cu buzele strînse, nu se știe niciodată prea bine la ce anume.

La pension progresele sînt lente. Nu manifesta prea mult interes pentru obiectele de studiu, de aceea prefera să viseze. Nu este ceea ce se poate numi un elev bun. Dar, la drept vorbind, nu-i nici un elev slab. Profesorii nu știu ce să creadă despre el. Unul din ei găsește o formulă: « Copilul acesta va fi sau un cretin sau un om de geniu ». O părere curioasă, dar care ex-

---

[1] Aproximativ 40 000 franci noi.

[2] El va muri în acest oraş în 1860, fără a fi reușit — așa cum ceruse în zadar prefecturii — să obțină autorizația de a merge la Paris « pentru a încerca acolo să se refacă, cît de cît, moral și fizic ».

primă fără îndoială ciudăţeniile acestui băiat de opt sau nouă ani, cu ochii albaştri-verzui, plini de visuri. În cenuşiul zilelor din Orléans, al vieţii sărăcăcioase, al iernilor triste, nesfîrşite, se înalţă, într-o ceaţă aurie şi caldă, Lima. Memoria desprinde imagini din trecut. De-a lungul străzilor cu rigole de piatră, urubuşi cu gheare roşii, coborîţi de pe acoperişurile teraselor, ciugulesc gunoaiele. Tînăra servitoare negresă poartă covoraşul pe care îngenunchez în biserică. Şi alături de Aline, atît de tînără şi de frumoasă, don Pio pare foarte bătrîn . . .

Memoria, visul deformează, farmecă, înfrumuseţează această lume scufundată, această Atlantidă pierdută. Don Pio atinsese, atunci cînd închisese ochii, vîrsta de 113 ani! Echenique era fiul lui; se născuse din a doua căsătorie pe care o celebrase după ce împlinise 80 de ani! Un univers fabulos. Aline a adus din Peru figurine de argint, ceramici primitive, olării din cele pe care geniul indienilor le-a ornamentat cu motive antropomorfe. Chipuri barbare tremură în umbră, însufleţite tainic, asemenea unor duhuri care sprijină rugăciunile oamenilor.

Micul Paul sculptează cu cuţitul prăselele unor pumnale « şi-şi hrăneşte mici vise, de neînţeles pentru oamenii mari ». *Inca a coborît, după cum spune legenda, direct din soare şi eu însumi mă voi întoarce în soare.* Unchiul Zizi are o gravură ce înfăţişează un călător cu o legăturică în vîrful băţului sprijinit pe umăr. Micul Paul — acum în vîrstă de nouă ani — îşi caută un toiag, strînge cîţiva pumni de nisip în batistă şi o porneşte la drum. *Am avut întotdeauna dorul de ducă.* Măcelarul îl întîlneşte, îl ceartă şi îl readuce acasă. Escapada se termină cu cîteva palme. *Fereşte-te de chipuri cioplite . . .* [1]

După ce în martie 1859 a vîndut bunurile imobiliare ale bunicului Guillaume, Aline soseşte la Paris, unde

[1] *Don Pio a murit la 113 ani (şi nu la 87); don Pio este tatăl (şi nu socrul) lui Echenique etc.:* aceste « precizări », făcute de Gauguin însuşi, au fost adesea reluate de cei care au scris despre viaţa pictorului. Astfel a fost prezentat drept adevăr istoric ceea ce nu era altceva decît *visul* lui Gauguin, visul care i-a dominat într-o măsură

deschide un atelier de croitorie în strada Chaussée-d'Antin, nr. 33.

Paul n-o însoțește pe mama sa la Paris. Pentru a-și continua studiile, a fost înscris ca intern la Seminarul din Orléans. Sora unui medic, Jenny Meunier, îi poartă de grijă în zilele lui libere.

Încep ani posomorîți.

Prieteniile, cîteodată prea aprinse, care se înfiripă în lumea închisă a internatelor, nu sînt pe placul lui Paul. « M-am obișnuit acolo să mă concentrez în mine însumi, urmărind fără încetare jocul profesorilor, făcîndu-mi eu însumi jocurile și jucăriile mele, dar și durerile mele, cu toate răspunderile pe care le comportă. » Paul trăiește retras și, fiind un copil de o mare sensibilitate și prea puțin conciliant, nu ezită să-i judece pe ceilalți. « Cred că acolo am învățat, încă din copilărie, să urăsc ipocrizia, falsa virtute, delațiunea (*semper tres*), să mă feresc de tot ceea ce era contrar instinctelor mele, inimii și rațiunii mele. » Un singuratic, așadar, un băiat care nu-și ascultă decît glasurile interioare, mereu tăcut, posomorît, rîzînd rareori, și a cărui privire verzuie și parcă absentă trădează nemulțumirea. A dorit să se apropie de mama sa? În 1862, Aline îl înscrie la pensionul parizian din strada Rue d'Enfer. Notele pe care le obține aici sînt poate prea mici; în 1864 se reîntoarce la Orléans unde, de data aceasta, intră la Colegiu.

Acesta avea să fie ultimul său an de școală. Sănătatea Alinei nu este dintre cele mai bune; munca sa de croi-

---

atît de însemnată viața și care a constituit unul din elementele active ale evoluției sale de mai tîrziu. În paginile de mai sus am restabilit faptele (mai ales cu ajutorul anuarelor de epocă din Peru și al diferitelor lucrări de limbă spaniolă cum ar fi *Galería de retratos de los gobernantes del Perú* (Galeria portretelor guvernaților Perului) a lui Domingo de Vivero, apărută la Barcelona în editura Maucci în 1909, și care oferă o bună biografie a lui Echenique; m-am servit de asemenea de *Peregrinările* Florei Tristan, de *Amintirile* lui Max Radiguet etc.). Cunoașterea acestor fapte este esențială pentru înțelegerea psihologiei lui Gauguin. E de altfel curios să constați că rareori s-a acordat importanță copilăriei lui Gauguin în Peru și că, mai ales, nimeni n-a încercat să o studieze atunci cînd s-a înțeles semnificația acestei perioade. Textele lui Gauguin sau ale Florei Tristan — care, în paranteză fie spus, indică vîrsta lui don Pio — n-au beneficiat de o lectură prea atentă. N-am să dau decît un singur exemplu: Gauguin cînd vorbea de urubuși folosea cuvîntul local, *gallinazos*, pe care exegeții l-au interpretat ca însemnînd « galinacee ».

toreasă suferă; și ar dori ca Paul să-și aleagă cît mai curînd o meserie. Studiile lui costă scump și se teme că nu va mai putea face față acestei poveri. Dacă va muri pe neașteptate? Aline este îngrijorată de viitorul fiului său. E neliniștită nu numai pentru că notele lui Paul nu sînt cîtuși de puțin de natură să o facă optimistă, dar și din cauza caracterului și comportării sale. Slab, părînd cu doi ani mai mic decît vîrsta pe care o avea, o ființă alcătuită parcă dintr-un ciudat amestec de fragilitate și de energie concentrată, Paul, închis în el însuși, nu-și exteriorizează sentimentele; nu are niciodată elanuri, nici măcar față de mama sa, pe care o dezolează această înșelătoare insensibilitate. *Pentru a spune « te iubesc », ar trebui să-mi sfărîm toți dinții.* Este sumbru, posomorît, absent, adesea aspru. În anturajul Alinei nu este prea mult apreciat. Simpatiile pe care a știut să și le atragă sînt atît de puține, încît ar rămîne singur dacă maică-sa n-ar mai fi lîngă el. Cînd Aline l-a întrebat ce carieră i-ar place să îmbrățișeze, lui Paul i-a venit spontan un cuvînt pe buze: « marinar ». Sub privirile lui, imensele întinderi albastre ale atlasului freamătă în lumina tropicelor. Desigur că nici un moment nu se gîndește cu adevărat la *meseria* de marinar. Pentru el, a deveni marinar înseamnă a pleca; și a pleca, înseamnă a intra într-o viață nouă: a pleca, în afara timpului, și a spațiului, în căutarea paradisului copilăriei.

Aline, ca toate mamele, dispuse oricînd să-și facă iluzii cu privire la viitorul copiilor lor, se gîndește imediat la Școala navală. În ciuda notelor slabe ale fiului ei, îl și vede ofițer în marina militară. Paul o va decepționa însă repede. Se pregătește cu atît de puțin entuziasm în vederea dificilului examen de la Școala navală, încît profesorii săi aveau să aprecieze că e inutil să se mai prezinte. Din nefericire, în acest an, 1865, a atins limita de vîrstă — 17 ani — impusă candidaților. Studiile sale sînt încheiate; îi mai rămînea să facă un stagiu ca ucenic de pilot pe un vas comercial pentru a deveni, dacă va fi posibil, ofițer în marina comercială.

Această hotărîre nu o poate mulțumi decît parțial pe mama sa; în orice caz, o scapă de o grijă. Îngrijorată din ce în ce mai mult de starea sănătății sale, Aline părăsește atelierul de croitorie. Se stabilește cu locuința

pe șoseaua Romainville, la Village de l'Avenir. Încredințată că va muri înainte de majoratul copiilor, își redactează testamentul. Scopul acestui testament nu este de fapt împărțirea puținului pe care îl posedă între Paul și Marie — « Îi las lui Paul toate portretele și tablourile mele, cărțile, un lanț cu ceas și brelocurile mele, precum și șevaliera bunicului meu » —, ci desemnarea tutorelui pe care l-a ales pentru ei.

Acest tutore este un vechi prieten, Gustave Arosa, care a dat întotdeauna dovadă — ca și soția sa de altfel — de multă atenție față de Paul și de Marie. Familia Arosa este bogată. Membrii ei aparțin cercurilor financiare parisiene: Gustave este asociatul unui agent de schimb, iar fratele său, Achille, este bancher. Oameni cultivați și cu gusturi rafinate, cei doi frați nu-și limitează activitatea la afaceri; au o pasiune comună: operele de artă. Amîndoi și-au alcătuit colecții remarcabile pe care le îmbogățesc cu regularitate. Admirator entuziast al lui Delacroix, Gustave a cumpărat în februarie 1864, cu prilejul vînzării postume a atelierului pictorului — Delacroix murise cu doi ani în urmă —, multe tablouri, studii și schițe ale marelui maestru, cu care fusese de altfel în relații de prietenie [1]. În apartamentul său din Place Bréda [2] aceste opere s-au adăugat celor semnate de Corot, Daumier, Jongkind, Courbet, care constituie pentru el o adevărată desfătare.

Bogăție, un cadru plăcut și de bun gust — căruia o colecție de ceramică orientală îi imprimă o notă de exotism —, atmosferă calmă, fericită: oare toate acestea nu sînt pentru Paul un fel de ecou îndepărtat al anilor petrecuți alături de don Pio? Ar fi fost ciudat dacă nu i-ar fi plăcut casa familiei Arosa, și tocmai acest lucru justifică în parte alegerea făcută de Aline, desemnîndu-l pe Gustave ca tutore al copiilor săi.

Testamentul strînge și mai mult legăturile Alinei cu familia Arosa. Arosa posedă la Saint-Cloud, pe rue du Calvaire, o casă unde vin adesea membrii familiei. Curînd, Aline se va stabili în imediată apropiere, pe rue de l'Hospice, nr. 2, unde va locui cu fiica ei, în timp ce Paul se va iniția în meseria de marinar.

---

[1] Numele d-lui și d-nei Arosa figurează de două ori în Jurnalul lui Delacroix (2 februarie și 26 martie 1856).

[2] Astăzi Place Gustave-Toudouze.

După ce îndeplinește diversele formalități cerute de serviciile de înscriere maritimă, Paul este înștiințat că se va îmbarca la Le Havre, la 7 decembrie, pe bordul unui vas al Uniunii Docherilor, *Luzitano*, care făcea curse regulate între Europa și America de Sud, cu destinația Rio de Janeiro.

Pe cheiurile din Le Havre [1], în bătaia vîntului sărat ce vine dinspre mare, Paul se simte ca un nou născut. Melancolicii ani petrecuți la Orléans și Paris dispar ca prin farmec. Într-adevăr, a pleca înseamnă a te naște din nou.

De la sosirea sa în Le Havre, lucrurile s-au petrecut cum nu se putea mai bine. Comandantul vasului *Luzitano*, căpitanul Fombarel, un om de culoare, un metis, este un « moșneag încîntător ». Vasul cu trei catarge de 654 tone [2] are o înfățișare foarte frumoasă, iar instalațiile de bord sînt perfecte. Printre pînze poți urmări oscilația continuă a liniei orizontului. Valurile clipocesc în aerul răcoros al dimineții. Dimineața — începutul vieții. Pentru a sărbători debutul vieții noi și puternice care i se oferă, Paul trebuia să « calce greșit pentru prima oară », cum o cer, îndeobște, obiceiurile vieții marinărești. Acum este un bărbat în toată firea. Viața lui abia acum începe. Va porni spre Eldorado.

Înainte de plecare, primește vizita ajutorului de pilot pe care îl înlocuiește. «Dumneata ești succesorul meu?, îl întreabă acesta. Uite, ai aici o carte de vizită și o scrisoare care aș vrea să ajungă la adresa respectivă. » Paul își aruncă privirea pe plic : « Doamna Aimée, strada Ouvidor ». Fostul ajutor de pilot continuă : « E o femeie încîntătoare, căreia i te recomand în mod special. Este, ca și mine, din Bordeaux. » Plăcută perspectivă.

Călătoria avea să fie excelentă. Vînturi prielnice îl împing pe *Luzitano* care, în bătaia brizei, înaintează cu douăsprezece noduri. Sosirea în golful Rio îl încîntă

---

[1] Cu 17 ani mai înainte, aproape în aceeași zi, la începutul lui decembrie 1848, un tînăr care avea atunci vîrsta pe care o are Paul acum, se îmbarca și el la Le Havre, ca elev-marinar, pe un vas cu aceeași destinație: Rio de Janeiro. Se numea Edouard Manet. Sîntem în anul 1865, anul scandalului *Olympia*.

[2] Și nu de 1.200 tone, cum scrie Gauguin.

pe Paul. Terminîndu-și serviciul nu are altceva de făcut decît să alerge la adresa de pe strada Ouvidor. Strada Ouvidor, cu magazinele sale de lux, cu ateliere ce fac flori din pene, este una din arterele cele mai frecventate din Rio. Vînzătoarele din magazine, multe dintre ele franțuzoaice, sînt cunoscute pentru moravurile lor ușoare. D-na Aimée, bordeleza, o cîntăreață de vreo treizeci de ani, care deține rolurile principale în operetele lui Offenbach, nu desminte această reputație galantă a străzii Ouvidor. « Lasă-mă să te privesc, micuțule; cît ești de frumos!. » Îl înconjură cu mii de atenții pe ajutorul de pilot, care petrece alături de ea o lună « încîntătoare ».

« O văd și acum, luxos îmbrăcată, plimbîndu-se într-un cupeu tras de un catîr focos. Toți bărbații îi făceau curte, dar în momentul acela amantul oficial era unul din fiii împăratului Rusiei, elev pe un vas de școală. A cheltuit atîția bani cu ea, încît comandantul vasului s-a adresat consulului Franței pentru ca acesta să intervină cu tact. Consulul nostru a chemat-o pe Aimée în biroul său și i-a făcut, stîngaci, cîteva reproșuri. Fără să se supere, Aimée a început să rîdă și i-a spus: ,,Dragul meu consul, te ascult cu încîntare și bănuiesc că ești un foarte fin diplomat, dar . . . dar în materie de c . . . cred că nu știi nimic''.

Și plecă fredonînd;
O, spune-mi, Venus, oare ce plăcere
găsești, să vezi virtutea cum îmi piere?

Și Aimée m-a făcut într-adevăr să-mi pierd virtutea. Terenul era fără îndoială propice, căci am devenit un mare ștrengar.
La întoarcere, pe vas erau mai multe pasagere, printre care o prusacă cît se poate de durdulie. De data aceasta ,,a căzut în plasă'' căpitanul, care se aprinsese de-a-binelea, dar în zadar. Prusaca și cu mine găsisem un cuib minunat în cală, aproape de scară. Mincinos ca nimeni altul, o încîntam cu tot felul de fleacuri; prusaca ,,se prinse'' și-și exprimă dorința să mă revadă la Paris. I-am dat următoarea adresă: La Farcy, rue Joubert[1].

[1] La Farcy: celebră curtezană a epocii.

A fost foarte urît din partea mea, și cîtva timp am avut remușcări, dar nu puteam s-o trimit la mama mea! »

Astfel de mici aventuri amoroase sînt, evident, de natură să-i procure amintiri picante unui bărbat care, la bătrînețe, avea să și le reamintească cu o complezență amuzată. Dar, în fond, ce-i oferă ele? Nimic. Sau cel mult o euforie de moment care prelungește euforia plecării. Rîsetele încep să se stingă; adolescentul taciturn de odinioară reapare.
Marea nu l-a mulțumit pe Paul. Oceanul promite, dar nu-și ține promisiunea. El dă și ia înapoi. Sosești, și pe urmă trebuie să ridici din nou ancora. Viața marinarului este o viață de rătăcire perpetuă, căci porturile nu sînt niciodată altceva decît niște escale. Or, nu viața rătăcitoare putea constitui țelul spre care tindea fără să-și dea seama acest dezrădăcinat. Pentru el, nu marea conta, ci portul. Orizontul deschidea visului drumul spre lumea de dincolo; nu-și putea dori să rămînă mult timp pe vasul cu trei catarge ce-și croiește prin valuri un drum fără sfîrșit . . .
Luzitano înaintează în noapte. Pe pasarelă Gauguin ascultă confidențele locotenentului de cart pe care îl asistă.

Începu să-mi povestească... Era mus pe o mică navă care făcea curse foarte lungi pînă în Oceania: încărcătură și nimicuri de tot soiul. Într-o bună zi, dimineața, cînd se spăla puntea, căzu în apă fără să fie observat. Dar nu dădu drumul măturii din mînă și, mulțumită ei, copilul pluti 48 de ore în ocean. Cu totul întîmplător un vas trecu pe lîngă el și îl salvă. Pe urmă, după cîtva timp, vasul acostînd lîngă o mică insulă ospitalieră, musul nostru a făcut o plimbare cam lungă și vasul a plecat fără el. Micul mus fu îndrăgit de toată lumea și iată-l aranjat, trăind ca un belfer, forțat să-și piardă pe loc virginitatea, hrănit, adăpostit, alintat în toate felurile. Era cît se poate de fericit. Situația aceasta a durat doi ani, dar, într-o dimineață, a trecut o altă navă, și tînărul nostru a preferat să se întoarcă în Franța.

Luzitano spintecă marea prin noapte. « Doamne, cît am fost de idiot! exclamă locotenentul. Iată-mă acum

obligat să robotesc. Eram atît de fericit. Viața printre sălbateci are părțile ei bune. Dar ce să-i faci, dorul de țară! »

★

După două curse la Rio de Janeiro pe bordul lui *Luzitano*, Paul este avansat. Din ajutor de pilot devine secund — o soldă de cincizeci de franci în loc de douăzeci — pe *Chili*, un vas de 1 277 de tone, cu trei catarge, care la finele lui octombrie 1866 părăsește Le Havre pentru a face un voiaj de mai bine de un an în jurul lumii [1].

Trecînd mai întîi prin Cardiff, *Chili* urmează itinerarul cunoscut lui Paul, cel care duce spre America de Sud, apoi se îndreaptă spre Patagonia și strîmtoarea Magelan, spre pustietățile reci și neprimitoare ale acestui capăt de continent unde Clovis Gauguin își doarme somnul de veci.

Rută nouă și în același timp foarte veche pentru secund. Paul nu încearcă oare, în timp ce vasul înaintează în largul coastei chiliene, sentimentul că face, într-un fel, o plimbare de agrement? De la Valparaiso vasul se îndreaptă spre Iquique, și acolo — o, amintiri! — pămîntul începe brusc să se zguduie. În timp ce casele se prăbușesc, corăbile dansează pe apă. Peru este aproape.

Corabia urcă spre America Centrală, de-a lungul coastelor peruviene. Poate că face escală în vreun port, poate că se oprește la Callao. Dar pentru Paul, Lima este acum inaccesibilă. « Totul sau nimic », îi răspunsese Aline lui Echenique. Lima nu mai este decît un cuvînt auzit în vis, culoarea unui vis.

La fiecare escală, Paul privește în jur prin vălurile acestui vis.

---

[1] Acest voiaj avea să dureze exact treisprezece luni și jumătate. Fiind *singura* dintre călătoriile lui Gauguin despre care nu avem încă amănunte (dincolo de Valparaiso), m-am străduit s-o reconstitui în linii mari și în principalele escale pe baza unor indicații spicuite de ici de colo: din volumul de amintiri ale lui Gauguin *Avant et Après* (Înainte și După) (Iquique), din corespondența sa (Taboga), din interviul publicat de *l'Echo de Paris* la 13 mai 1895 (Tahiti), din două articole ale lui Octave Mirbeau publicate de același ziar la 18 februarie 1891 și 14 noiembrie 1893 (Tahiti), și din cartea pe care Charles Morice i-a consacrat-o lui Gauguin *Indes* (Indiile).

În faţa portului Panama — unde pe vremea aceea nu puteau acosta decît ambarcaţii uşoare — *Chili* aruncă ancora aproape de una dintre insulele presărate în golf, Taboga. Neavînd mai mult de doi kilometri în lungime şi unul şi jumătate în lăţime, Taboga îşi înalţă deasupra oglinzii Pacificului relieful accidentat, un piton de trei sute de metri. Lumina se joacă printre tamarini, oleandri şi palmieri. Aproape goi, indigenii trăiesc fără griji, natura dăruindu-le din belşug fructe, peşte, scoici, lucrurile de care ei au nevoie. Paul priveşte prin vălul visului său această insulă a primăverii veşnice.

Şi, curînd, alte insule apar în faţa lui, insulele Polineziei, Tahiti . . . Paul priveşte acest « pămînt vrăjit », acest « pămînt virgin » populat de o « rasă primitivă şi simplă ». Vasele, ceramica incasă palpită în umbra casei de la Saint-Cloud. Copilăria unui om se reîntoarce spre copilăria lumii. Pe nisipul plajelor, oceanul îşi rostogoleşte lungile valuri murmurătoare, liniştitoare ca un cîntec de leagăn.

Aline cînta altădată în casa lui don Pio. Paul încă nu ştie că vocea ei a amuţit, că a încetat pentru totdeauna. Ajungînd în Indiile occidentale avea să afle că Aline murise la Saint-Cloud, la 7 iulie.

Paul Gauguin încă nu ştie că i-a murit copilăria.

II. OMUL CU BUZELE PECETLUITE

Chiar în această noapte, ochii ființei mele lăuntrice s-au deschis: au primit darul să privească în ceruri, în lumea ideilor și în infern.

SWEDENBORG

Chili se întoarce la Le Havre în decembrie.
Gauguin nu mai are deci alt cămin decît cel al familiei Arosa. Saint-Cloud este pentru el pustiu și trist. În casa mamei sale domnește Marie, fată autoritară, care poate că abuzează de situația sa de soră mai mare... De fapt Gauguin avea să plece din nou. Are nouăsprezece ani și în curînd va trebui să-și facă serviciul militar; se va angaja în marina de război. Aceasta se întîmplă cîteva săptămîni mai tîrziu. La 26 februarie 1868, secundul de ieri ajuns acum matelot clasa a treia — cu matricula 1714 — sosește la Cherbourg, unde se va îmbarca curînd, în calitate de magaziner, la bordul vasului *Jerome-Napoléon*, o corvetă de 450 H.P., recent lansată și care, amenajată ca yacht imperial, a fost pusă la dispoziția prințului Napoléon, zis Jérôme, turbulentul « Plon-Plon ».

Jérome-Napoléon e mereu pe drum, navigînd de la porturile din Marea Mînecii pînă la cele din Atlantic sau din Mediterană. Luni și luni de-a rîndul, Gauguin avea să împărtășească existența celor o sută cincizeci de oameni ai echipajului, existență întreruptă numai de escapadele întîmplătoare din timpul escalelor, la Lorient, sau Genova, Lisabona, Calais, sau Gibraltar.

Gauguin nu rămîne magaziner decît cîteva săptămîni; trece la timonă în momentul în care *Jérôme-Napoléon*, avînd la bord pe prințul Napoleon și pe prințesa Clotilde, se pregătește să părăsească Toulonul, pentru a le plimba pe Altețele Lor Imperiale prin Mediterana

răsăriteană și Marea Neagră, de la Malta la portul bulgar Varna, de la Constantinopol la Salonic sau Ciclade.

Priveliști noi i se oferă mereu lui Gauguin. În septembrie, corveta traversează Marea Mînecii și, urcînd pe Tamisa, ajunge la Londra. În anul următor, în aprilie și mai 1869, altă croazieră: de la Marsilia *Jérôme-Napoléon* se îndreaptă spre Bastia, apoi spre Neapole, de unde pleacă spre Corfu și coasta dalmată; revine în Marea Adriatică, la Triest (orașul natal al lui Plon-Plon) și Veneția [1].

Marina de război îl decepționează pe Gauguin mai mult chiar decît marina comercială. Disciplina îl apasă. Grosolănia tovarășilor îl supără. Pe uscat sau pe bord, între marinari se iscă veșnic conflicte care se sfîrșesc cu bătaie; îi este silă de aceste încăierări și se ține deoparte. Dar vai de cel care i-ar căuta gîlceavă! Instrucția militară, aerul marin, viața aspră și sănătoasă i-au dezvoltat trupul și i-au oțelit mușchii. De talie mijlocie — 1,63 m. — el are o constituție solidă, torsul îi e puternic și bazinul îngust. Nu-i place brutalitatea, are oroare să se amestece în încăierările matelotilor, însă reacționează cu violență la provocări. Într-o zi, la o admonestare care i se pare nejustificată, se repede, îl înhață pe un gradat de ceafă și îi cufundă capul într-un ciubăr cu apă.

Puțin mai trebuia ca incidentul să ajungă în fața Curții Marțiale. După ce fusese acuzat de indisciplină, Gauguin nu avea desigur de ce să considere surprinzător faptul că nu este avansat matelot de clasa a doua decît după douăzeci și opt de luni de serviciu pe *Jérôme-Napoléon*, adică la 1 iulie 1870.

Yachtul imperial se afla la acea dată la Cherbourg. În ziua de 3 iulie va pleca într-o croazieră către Capul Nord, croazieră de plăcere dar și de lucru: prințul Napoleon făcuse încă din 1856 o călătorie de explorare în mările arctice, în Groenlanda. De data aceasta, el intenționează să-și continue observațiile în Laponia și în insulele Spitzberg, în tovărășia cîtorva savanți și a

[1] Pînă nu demult nu se cunoșteau amănunte despre călătoriile lui Gauguin pe *Jérôme-Napoléon*. Precizările de aici le-am scos din *Registrul vaselor* (anii 1863—1880), păstrat în arhivele Serviciului istoric al marinei.

prietenului său Ernest Renan. În drum spre coasta norvegiană, *Jérôme-Napoléon* ancorează la Peterhead, în Scoţia. Timpul e minunat, neobişnuit de frumos. Corveta, care atinge o viteză de 15 noduri ajunge la Bergen la 8 iulie. Călătorii primesc aici telegrame îngrijorătoare din Franţa: în urma candidaturii pe care un Hohenzollern, sub presiunea lui Bismark, şi-a prezentat-o la tronul Spaniei, relaţiile franco-prusace s-au încordat. Prea schimbător pentru a fi cu adevărat un ambiţios, dar şi stăpînit de sentimentul că nu a reuşit în nimic, impulsivul Plon-Plon este în opoziţie făţişă şi furibundă cu politica împăratului, vărul său — « un terchea-berchea », cum îl numeşte el. Războiul? « Ei nu pot face asta! », declară prinţul. *Jérome-Napoléon* îşi continuă deci croaziera, şi în seara zilei de 13 iulie trece de cercul polar.

Munţii înzăpeziţi, cascadele ce se rostogolesc pe pante pentru a se opri în mare, insulele cu contururi fantastice pe deasupra cărora zboară stoluri de păsări polare, schimbările neîncetate ale atmosferei şi ale luminii trezesc entuziasmul călătorilor care dau uitării evenimentele. Yachtul atinge insula Tromsoë la 14 iulie. În ciuda unui depeşe, de natură să-i trezească îngrijorarea şi nu să-l liniştească, primită în aceeaşi zi, prinţul persistă în intenţia sa de a ajunge la « Marele Gheţar ». Dar depeşele se succed.

La 17 iulie, orele şase dimineaţa, Plon-Plon află că declaraţia de război contra Prusiei este iminentă. Dă ordin de plecare. « Unde mergem, monseniore? — La Charenton[1]! », strigă prinţul, care agitîndu-se furios pe punte, avea în acea dimineaţă ceea ce unii numesc « figura sa urîtă de Vitellius[2] ». Lui Renan, care vine în fugă, îi strigă: « Iată ultima *lor* nebunie, nu vor mai avea prilejul să facă alta! »

Trecînd prin Aberdeen, *Jérome-Napoléon* ajunge la Boulogne la 21 iulie, două zile după intrarea Franţei în război[3] Corveta trebuie să se alăture escadrei din Ma-

---

[1] Ospiciu (N.T.).

[2] H. de Viel-Castel: *Mémoires* (Memorii).

[3] *Registrul navelor* nu spune mai nimic despre această croazieră a lui *Jéromes-Napoléon* în Nordul îndepărtat şi chiar specialiştii în biografia lui Gauguin cunosc pînă azi doar ultima escală de la Tromsoë. Citind lucrările consacrate prinţului Napoleon (între altele, cea a

rea Nordului. După ce a fost aprovizionată la Cherbourg, pleacă în larg la 25 iulie cu misiunea de a patrula în apele daneze şi germane şi, continuîndu-şi recunoaşterea, în Marea Baltică, va ajunge în golful Danzig. Între 26 şi 30 august vasul face escală la Copenhaga. Aici locuieşte o tînără fată care într-o zi va deveni d-na Paul Gauguin.

Regimul lui Napoleon III se prăbuşeşte. La 4 septembrie este proclamată Republica; la 19, *Jérome-Napoléon* îşi schimbă numele, devenind *Desaix*. În octombrie această navă capturează unul după altul patru vase germane, printre care *Franziska*, în ziua de 11 octombrie. Gauguin face parte din detaşamentul desemnat să asigure paza acestui vas şi rămîne la bordul său pînă la 1 noiembrie.

Evenimentele care se precipită sînt tot mai dezastruoase pentru armatele franceze. La mijlocul lui decembrie *Desaix* se îndreaptă spre Bordeaux. Patrulează în largul porturilor din Atlantic pînă la sfîrşitul lui februarie 1871, adică pînă în momentul semnării preliminariilor de pace.

Războiul a luat sfîrşit. Gauguin nu mai are altă dorinţă decît să scape cît mai repede din închisoarea asta plutitoare. Cei cinci ani de serviciu pe mare l-au convins de greşeala pe care a făcut-o cînd şi-a ales meseria de marinar. Această experienţă avea să constituie, după propria lui mărturisire, « amărăciunea vieţii sale [1] ». Visul căruia i-a cedat l-a înşelat, şi acelaşi vis, uneori, în momente de răgaz, îi pune între degete creionul şi îl îndeamnă să deseneze . . . Nici nu-i acordă prea mare atenţie. Un simplu impuls. « Ca să-mi omor timpul ». [2]

O ultimă călătorie îl duce la Alger, apoi la Toulon. La Toulon, la 23 aprilie, obţinînd un concediu de zece luni cu drept de prelungire, Gauguin debarcă de pe *Desaix*.

---

doctorului Flammarion), am aflat că Renan participase la croazieră. Într-adevăr, într-o scrisoare a lui Renan (*Lettres familières*), am găsit o relatare foarte exactă şi aproape zilnică a călătoriei. Am mai extras cîteva informaţii suplimentare dintr-un interviu al lui Renan, publicat de Georg Brandès în culegerea *Essais choisis* (Mercure de France, Paris, 1914), şi din cartea Henriettei Psichari: *Renan et la Guerre de 1870* (Renan şi războiul din 1870).

[1] Relatat de sora sa Marie într-o scrisoare către Charles Morice.

[2] Relatat de Octave Mirbeau.

Vrea să se reîntoarcă la familia Arosa. Însă, nici nu știe unde să-i caute. În Parisul frămîntat de tulburările Comunei? Sau la Saint-Cloud, pe care germanii l-au incendiat în ziua de 25 ianuarie, în ajunul armistițiului? Nici casa Alinei, de la Saint-Cloud, nu a scăpat urgiei. Gauguin n-avea să mai regăsească aici nimic, nimic din ceea ce i-ar mai fi putut evoca prezența mamei sale, nici figurinele peruviene, nici piesele de ceramică. Totul a fost mistuit de flăcări. Trecutul nu mai trăiește decît în amintirea marinarului care astăzi și-a încheiat serviciul activ.

La bursa din Paris, în ziua de 6 iunie, cîteva zile după căderea Comunei, rentele împrumutului cu 3% sînt cotate 53,65 franci. Nu e prea mult, dar cu greu ar fi putut fi altfel după un război din care Franța iese grav rănită și al cărui viitor este dintre cele mai îngrijorătoare.

Dorind să-i asigure o slujbă lui Gauguin, Gustave Arosa i-a obținut angajarea la un agent de schimb, Paul Bertin, care locuiește în strada Laffitte, la nr. 1; ginerele său, Adolphe Calzado, directorul unui cotidian financiar ce apare la Paris în limba spaniolă, *Los Fundos públicos* (Averea publică), este și director al acestei agenții. Gauguin lucrează aici ca remizier.

La bursă cursurile sînt pentru moment mediocre, volumul tranzacțiilor este redus, însă oamenii cu experiență prevăd o reactivare grabnică a afacerilor. Înlăturarea ruinelor, refacerea stocurilor, și chiar indemnizațiile de război — 5 miliarde de franci — care vor trebui plătite germanilor, toate acestea nu se poate să nu determine în scurt timp o intensă activitate financiară.

Nimic din viața de pînă acum a lui Gauguin nu-l pregătise pentru munca de remizier. Însă această meserie nu necesită nici un fel de cunoștințe speciale. Remizierii, înarmați doar cu carnete de însemnări, se ocupă de transcrierea comenzilor de cumpărare sau de vînzare de la speculatorii care se întrunesc și discută în cafenelele din preajma bursei sau ale marilor bulevarde. Un mare număr de băieți de bani gata, de tineri aristocrați sau de tineri burghezi au găsit în această pro-

fesie un mijloc comod de a-şi asigura traiul sau de a-şi spori veniturile.

Gauguin se achită foarte bine de sarcina care i-a fost încredinţată. Dacă n-ar fi comportamentul său cam încet, cam greoi, care aminteşte oarecum de mersul legănat al marinarilor, cu greu l-ai mai recunoaşte pe tînărul matelot în acest bărbat elegant, cu joben, preocupat să-şi completeze cu hărnicie carnetul de comenzi pe lîngă clienţii cafenelei « Tortoni » sau ai cafenelei « Des Anglais ». Un incident însă îi va marca debutul. Pe vremea aceea agenţii de bursă aveau obiceiul să le joace mici feste noilor lor colegi. De pildă, în ziua în care Gauguin a intrat pentru prima dată în marea sală a bursei i s-a răsturnat de două ori jobenul de pe cap. Remarcînd un grup de spectatori care se amuzau de această întîmplare, Gauguin se îndreaptă cu furie spre ei, îl apucă pe unul din ei de gît şi, cu mîinile sale cu palme înguste însă cu degete lungi, l-a strîns de gît, gata-gata să-l sugrume. Victima i-a fost smulsă cu greu din mîini.

La bursă Gauguin nu-şi va face prieteni. Şi în acest mediu, ca şi la seminar, acum zece ani, ca şi pe *Desaix*, de altfel, este foarte rezervat. Rareori relaţiile sale cu ceilalţi se îndepărtează de planul strict profesional. Ceea ce trezeşte interesul sau îi distrează pe tovarăşii săi pe el îl lasă indiferent. Este cu adevărat străin. Nu se stabileşte nici un contact real intre el şi ceilalţi. E considerat un om bizar sau chiar antipatic. Aerul său retras este luat drept afectare, cu atît mai mult cu cît Gauguin înregistrează oarecari succese în activitatea sa. Deşi prea puţin vorbăreţ, acest remizier ştie ce trebuie să spună pentru a-i convinge pe speculatorii nehotărîţi, pentru a le flutura în faţa ochilor perspectivele cele mai seducătoare, pentru a-i convinge că posibilităţile sînt de fapt certitudini. Şi cum cursurile la bursă sînt în creştere, pronosticurile sale se verifică adesea. Bertin este foarte mulţumit de el şi Arosa se felicită că l-a îndemnat să se consacre acestei profesii.

Relaţiile lui Gauguin cu Arosa sînt excelente. Cînd e împreună cu Arosa, tînărul şi gînditorul remizier se schimbă într-atît încît devine de nerecunoscut. Se însufleţeşte pe de-a-ntregul. Chipul grav i se destinde într-un surîs. Ochii i se luminează şi pupilele, de obicei

cenușii-verzui, devin albastre. Gauguin ascultă cu toată ființa.

În casa lui Arosa nu se abordează aproape niciodată probleme financiare. De îndată ce-și pot uita grijile de oameni de afaceri, Gustave Arosa și fratele său Achille reiau subiectul lor preferat: arta, pictura. De cîțiva ani Gustave și-a extins sfera preocupărilor sale de amator. Nu se mai mulțumește cu rolul de colecționar. Și-a cumpărat aparate de fototipie și ilustrează acum opere de artă, cum ar fi *Columna lui Traian* de Wilhelm Fröhner sau *Prud'hon* de Charles Clément. Cei din familia Arosa le transmit această pasiune tuturor celor din preajmă. Fiica cea mai tînără a lui Gustave, Marguerite, vrea chiar să devină pictoriță. Pînă și băiețașul de nouă sau zece ani, finul lui Achille, care de pe acum mîzgălește pînze, susține sus și tare că va deveni pictor. [1]

Adesea, duminicile, la proprietatea familiei Arosa, de la Saint-Cloud, pe strada Calvaire, sau în pădurea Viroflay, două șevalete se înalță unul lîngă altul, cel al Margueritei și cel al lui Gauguin: adolescenta îl inițiază pe agentul de bursă în cele dintîi taine ale picturii.

Fără îndoială, Gauguin, nu s-a .lăsat mult rugat pentru a lua penelul pe care i-l întindea Marguerite. Tînărul placid și parcă pasiv, taciturn, închis în el însuși, care, încă de copil, sculpta plăselele de pumnale, iar mai tîrziu, ca matelot, pe bordul vasului *Desaix*, începuse să deseneze, simte acum nevoia să se exteriorizeze, însă prin alte mijloace decît prin conversații sau jocuri de societate. Acest tînăr, care prin mama sa, adică prin familia Chazal, se trage din oameni care, într-un fel sau altul, au avut, mai toți, preocupări artistice[2], se bucură că are posibilitatea să picteze o pînză, căutînd să-și

---

[1] Acest băiețaș, a cărui naștere a rămas pînă azi învăluită de mister, a trăit pînă la vîrsta de zece ani în casa familiei lui Achille Arosa. Căsătorindu-se, în 1872, financiarul se va despărți de copil. Copilul a devenit mai tîrziu nu pictor ci muzician; este vorba de Achille-Claude Debussy. Din ziua despărțirii și pînă la moarte, Debussy nu va mai pronunța niciodată numele nașului său.

[2] Fratele lui André Chazal, Antoine, profesor la Muzeu, murise în 1854. Era pictor și expunea periodic la Salon; obținuse aici în 1831 o medalie clasa II-a. Fiul său, Charles-Camille, născut în 1825, îi călcase pe urme. Încă din 1849 operele sale figurau în toate saloanele-în 1851 primise o medalie clasa III-a, iar în 1861 una clasa II-a. (Charles-Camille Chazal avea să moară în 1875).

satisfacă aspirațiile primordiale care, o dată afirmate, sînt recunoscute ca făcînd parte din însăși ființa noastră. Alături de Marguerite, Gauguin încearcă să picteze peisaje. Cum era și firesc, el pictează sub influența operelor pe care le-a văzut și le-a revăzut la familia Arosa și care i-au fost de nenumărate ori comentate, în special cele ale lui Corot. « Încîntătorul Corot... îi plăcea să viseze, și în fața pînzelor sale visez și eu. » Gauguin visează și în fața multor altor pînze, nu numai ale maeștrilor reprezentați în colecțiile fraților Arosa, în fața pînzelor lui Delacroix, pe care nu va înceta niciodată să-l admire — « omul acesta avea un temperament de fiară » —, ale lui Courbet sau ale lui Daumier — « care sculptează însăși ironia ». Cînd agentul nostru de schimb dispune de cîteva momente libere se înfundă în muzee sau în galerii. Părăsind birourile bursei, întîrzie adesea pe strada Laffitte — pe atunci centrul comerțului cu opere de artă — ca să admire tablouri. Gauguin, ale cărui venituri cresc acum, duce o existență liniștită. S-a instalat în apropierea locuinței tutorelui său, pe strada La Bruyère, nr. 15, pe care-l vizitează în fiecare seară, după cină. Nu frecventează locurile rău famate, cel mult se duce la cîte un bal, sîmbătă seara. Preferă să se întoarcă acasă și să citească. Edgar Poe, Barbey d'Aurevilly, Balzac, împreună cu Shakespeare, se numără printre autorii săi favoriți. Nu citește prea multe cărți, însă le reia la nesfîrșit pe cele care îi plac, cum ar fi *Études philosophiques*, *Séraphita* sau *La Recherche de l'Absolu* de Balzac.

Gauguin este funcționarul cel mai punctual și cel mai îndemînatic al lui Bertin. Își completează carnetele de conturi cu cea mai mare ușurință. Fiind înzestrat cu o inteligență superioară, el înțelege mai repede decît colegii săi, are mai multă inițiativă. Unde ceilalți ezită, el riscă și îi determină și pe clienții săi să accepte riscul. Nu dă înapoi în fața dificultăților, însă nu din fanfaronadă, ci, pur și simplu, pentru că are convingerea că totul se va rezolva pînă la urmă în favoarea lui. « Flora Tristan înțelegea foarte exact lumea exterioară — spunea Jules Janin —, însă norii visului trăit cu ochii deschiși, ca și fabulosul labirint de castele construite pe nisip, distrugeau orice rază de rațiune ». În această privință tînărul agent de bursă seamănă cu

bunica sa. Și-a însușit repede practica operațiunilor bursiere, este în măsură să dea sfaturi, să inițieze pe alții în secretele operațiilor de schimb. Însă și el trăiește cu capul în nori, neputînd concepe nici un moment că evenimentele ar putea să se desfășoare altfel decît în modul cel mai fericit. În alte vremuri acești nori s-ar fi putut risipi foarte repede; astăzi Franța cunoaște iarăși prosperitatea, și evenimentele îi dau dreptate lui Gauguin, justificîndu-i optimismul, dîndu-i posibilitatea să-și cîștige renumele unui agent de bursă cu experiență și atrăgîndu-i în același timp stima lui Bertin. « Avarul este un nebun », scria Flora Tristan. Gauguin cîștigă bani, fără să se gîndească la ei. Nu le acordă nici o importanță. Banii i se scurg pur și simplu printre degete. E imprudent ca un copil, sau ca un sălbatic. *În mine există două ființe care nu pot fi niciodată ridicole — copilul și sălbaticul.*

Pe vremuri, la Orléans, micul Paul se reîntorsese o dată acasă de la școală cu cîteva bile de sticlă colorată. « Supărată, mama m-a întrebat de unde aveam bilele. Am lăsat capul în piept și am spus că le schimbasem pe o minge — Cum așa? Tu, copilul meu, faci comerț? Cuvîntul comerț, devenea pe buzele mamei un lucru demn de dispreț. Sărmana de ea! Avea și nu avea dreptate. Îmi dădeam totuși seama încă de pe atunci că există multe lucruri care nu se pot vinde. »

Nici o operație de bursă, oricît de reușită ar fi ea, nu-l poate face pe acest agent norocos să simtă fiorul pe care i-l provoacă contemplarea unui tablou de Ingres sau Velázquez sau a acelor olării exotice și primitive care îi trezesc atîtea amintiri și melancolii. Ce frumoasă era mama sa în portul ei peruvian, plimbîndu-se pe bulevardul *Paseo de amancaës* din Lima!

În pădurea de la Ville-d'Avray, stejarii lui Corot înlănțuiți de iederă, au « nuanțe aurii, pătrunzătoare », « savori tropicale . . . ».

Din cînd în cînd Gauguin se duce să ia masa la pensiunea doamnei Aubé, soția unui sculptor. Aici face cunoștință, spre sfîrșitul anului 1872, cu două tinere daneze care vizitează Parisul. Una dintre ele este o guvernantă, Mette-Sophie Gad, acum doamna de companie

a moştenitoarei unui mare industriaş din Copenhaga, Marie Heegaard.

Nu spre fiica industriaşului, ci spre guvernantă îşi îndreaptă atenţia tînărul agent de schimb. Chipul surîzător al Mette-Sophiei Gad, părul ei blond, revărsat pe umeri, siliueta ei plinuţă, aerul ei hotărît, sinceritatea, gesturile sale lipsite de timiditate, toate acestea l-au cucerit de la început.

Primele întîlniri sînt în curînd urmate de multe altele. Mette, care o trage după sine pe Marie Heegaard, nu ezită să-l întîlnească pe Gauguin în micile restaurante unde acesta obişnuieşte să ia masa. Cei doi tineri — Gauguin a împlinit acum 24 de ani, Mette are 22 — au despre ce să vorbească. Gauguin cunoaşte Copenhaga. În august 1870, pe bordul vasului *Jérome-Napoléon*, a trecut prin strîmtoarea Kattegat, în apropiere de insula Laesö, unde s-a născut Mette, în localitatea Vesterhavn, în septembrie 1850, în vremea cînd tatăl ei îndeplinea aici funcţia de judecător cantonal.

După moartea acestuia, Mette locuieşte la Copenhaga împreună cu mama, doi fraţi şi două surori. Mama nu dispune decît de o pensie modestă, astfel că tînăra a fost obligată de timpuriu să-şi cîştige existenţa şi, la 17 ani, s-a angajat ca guvernantă în familia unui om politic, ministrul Estrup. Viaţa pe care a dus-o a maturizat-o de timpuriu, iar o aventură tristă cu un ofiţer de marină a învăţat-o să fie mai prudentă în privinţa urmărilor pe care le pot avea înclinaţiile sentimentale. Nici nu i-a fost prea greu. Nu este de loc sentimentală, nu este cîtuşi de puţin senzuală. Amorurile trecătoare, cochetăriile n-o atrag; le consideră simple copilării. Libertatea ei în comportare, spiritul de independenţă, limbajul fără ocolişuri o deosebesc de tinerele obişnuite. Chiar şi fraţii ei sînt uneori scandalizaţi de purtarea sa. Într-adevăr, s-ar spune că natura s-a înşelat făcînd-o pe Mette-Sophie fată. Această tînără, cu trup robust, cu bustul dezvoltat, este mai degrabă o fiinţă masculină decît feminină. De altfel îi şi place să îmbrace costume bărbăteşti, atunci, cînd are ocazia; dacă i se oferă o ţigară, n-o refuză [1].

---

[1] Caracteristicile acestea aveau să se accentueze mai tîrziu. În 1905, pe vremea cînd mai existau compartimente « numai pentru doamne »,

Poate că aceste caracteristici explică eșecul primei încercări matrimoniale a Mettei; îi îndepărtează pe mulți bărbați. Însă tocmai ele îl atrag și îl rețin pe agentul de bursă gînditor și lipsit de simțul realității, căruia nici o pariziană nu i-a reținut prea mult vreme privirile. În această străină, bine clădită, cu aer autoritar, plină de încredere în sine, există o anumită « originalitate de caracter » care îl fascinează. Prezența ei e suficientă pentru a-i risipi sentimentul de singurătate care l-a covîrșit atît de adesea. Alături de această scandinavă rece și rațională, el are senzația siguranței, senzația certitudinii regăsite. Mette-Sophie Gad umple un gol de mult resimțit.

Gauguin se înflăcărează. În Paris, care-i pare pustiu — așa cum avea să scrie în mod semnificativ într-o zi —, « izolat, fără mamă, fără familie », Mette îi apare, în focul dorinței, ca o femeie puternică, în măsură să-l protejeze, ca o ființă în brațele căreia ar vrea să se abandoneze asemenea unui copil. Mette a intrat în lumea lui de visuri.

Foarte curînd cei doi tineri vor ajunge la un acord. Mette rîde, este fericită că l-a cucerit pe acest băiat liniștit, care o va scoate din traiul ei nevoiaș, pe agentul de bursă, ale cărui speculații din ce în ce mai rentabile îi vor demonstra cît de bine stăpînește el știința cifrelor și că posedă, într-un grad înalt, simțul banului. La începutul anului 1873 Mette-Sophie Gad se reîntoarce la Copenhaga pentru a anunța rudelor logodna. Gustave Arosa și-a îndeplinit cu succes misiunea pe care i-o încredințase Aline. Hotărîrea și alegerea lui Gauguin îl satisfac pe deplin, pe el ca și pe Bertin. Cei doi oameni de afaceri au îndrăgit-o de la început pe Mette-Sophie Gad, care i-a cîștigat prin vitalitatea, prezența ei de spirit, vivacitatea, inteligența răspunsurilor, precum și prin solidul bun simț de care dă dovadă. Această tînără cu picioarele pe pămînt li se pare a fi exact tovarășa visată pentru protejatul lor. Asistă, în calitate de martori, la căsătorie, celebrată la primăria arondismentului IX în ziua de sîmbătă 22 noiembrie.

---

un controlor de pe o linie din sudul Franței a încercat să-l evacueze dintr-un asemenea compartiment pe un domn cu cravată, cu șapcă, fumînd o țigară din foi: era vorba de Mette-Sophie Gad.

Ceilalți doi martori sînt tatăl lui Gustave, bătrînul François Arosa, în vîrstă de 87 de ani, și un secretar al consulatului danez. Cum Mette aparținea confesiunii protestante, cei doi tineri căsătoriți primesc binecuvîntarea nupțială la templul luteran de pe strada Chauchat.

Tînăra pereche se instalează într-un mic apartament din piața Saint Georges nr. 28 [1], pe care Gauguin îl amenajează cu mult gust. Se îngrijește atît de ansamblu cît și de fiecare detaliu. Pentru că veniturile îi permit — între timp Bertin l-a avansat, numindu-l agent de lichidare — poate să-și cumpere obiecte de preț, bibelouri vechi, covoare orientale. Gauguin nu prea iese în lume, acum chiar mai puțin decît pe vremea cînd era celibatar. Se pare că nu se simte bine decît la el acasă. Singurele sale distracții sînt lectura, pictura, desenul; a încercat să facă un portret al Mettei.

« Am petrecut o iarnă încîntătoare, poate pentru alții cam singuratică », scrie el în aprilie 1874 doamnei Heegaard, soția industriașului danez. Într-adevăr, o iarnă « cam singuratică » și pentru Mette, căci tînăra femeie agreează viața de societate, reuniunile, petrecerile. Spre deosebire de soțul ei, din totdeauna înclinat să se închidă în el însuși, ea este un temperament extrovertit. Căsătoria i-a flatat amorul propriu, care la ea este deosebit de viu. I-ar place foarte mult să se poată arăta în condiții cît mai avantajoase, în toalete strălucitoare, să primească complimente. Situația tot mai bună a lui « Paul » — căci, în ciuda tulburărilor politice, [2] cursurile la bursă sînt foarte active și sigure — trebuia să permită tînărului menaj să-și creeze relațiile cele mai potrivite.

Mette încearcă să-l convingă pe Gauguin că aceste relații i-ar fi cît se poate de utile, i-ar înlesni ascensiunea socială. Osteneală zadarnică. Cu excepția familiei Arosa, cu care relațiile agentului de bursă continuă

---

[1] Această adresă, menționată în registrul căsătoriilor de la parohia bisericii respective, e confirmată de actul de naștere al primului copil al lui Gauguin (Registrul de certificate de naștere de la primăria arondismentului IX).

[2] Tulburări stîrnite în mare parte de elaborarea decretelor constituționale. Cea de-a III-a Republică avea să ia ființă în mod oficial abia în 1875 și pînă atunci monarhiștii și republicanii se vor înfrunta în mod direct.

să rămînă strînse, sau a lui Calzado, Gauguin nu mai are legături aproape cu nimeni. Mette trebuie să se mulțumească cu puținele prietene pe care și le-a făcut ici-colo, la întîmplare, sau cu puținele cunoștințe scandinave, în trecere prin Paris, cum ar fi pictorul norvegian Fritz Thaulow, devenit de curînd cumnatul ei (căci s-a căsătorit cu una din surorile Mettei, Ingeborg).

Însă Mettte nu se plînge. Nu-i poate reproșa nimic soțului ei. Este un bărbat model, atent, de loc zgîrcit cu banii lăsați « scumpei sale soții » și care va fi, fără îndoială, un tată de familie ideal. Mette așteaptă de altfel un copil.

Colegii lui Gauguin se înșală foarte mult atunci cînd, luîndu-se după tăcerile lui, după fața sa închisă, cu pleoape grele și cu linia buzelor care în permanență pare ironică, îl cred disprețuitor, plin de suficiență. Dacă ar știi ei cît de puțin îl interesează ierarhiile sociale! Lucrul acesta este atît de adevărat, încît, în birourile de bursă, Gauguin a legat o strînsă prietenie cu un funcționar foarte modest, cu un agent care primește o leafă de numai 200 de franci pe lună.

Om îndesat, cu membrele scurte, capul mare, bărbos, fruntea înaltă, ochii ieșiți din orbite, gesturile rotunjite, vorba repezită, privirile mînioase, este un funcționar expansiv și de altminteri cumsecade, cu trei ani și jumătate mai tînăr decît Gauguin, născut în decembrie 1851 în departamentul Haute-Saône, la Fresne-Saint-Mamès, dintr-un tată alsacian și o mamă din Franche-Comté. Se numește Claude-Emile Schuffenecker. I se spune Schuff. Crescut de un unchi și de o mătușă, cu care a lucrat, la început, în mica lor fabrică de ciocolată de lîngă Halle, îl întîlnim, mai tîrziu, ca funcționar la Ministerul de finanțe și, de puțin timp, la Bertin. Dacă în privința banilor se deosebește radical de Gauguin, adică își menajează cu prudență resursele, în schimb pentru chestiunile financiare nu manifestă nici un fel de interes; colegii lui Gauguin ar fi pe bună dreptate foarte surprinși dacă ar auzi conversațiile dintre agentul de bursă și acest funcționar. Ele se referă exclusiv la desen și pictură.

Schuff are ambiția să devină un artist celebru. Vrea glorie! Trebuie să-l auzi pronunțînd cuvintele acestea

cu vocea sa ascuțită! O medalie de aur obținută la vîrsta de 18 ani într-o școală de desen din Paris, unde urma cursurile serale, îi insuflă o încredere totală în viitorul său de pictor. Cînd își termină ziua de lucru, se duce să lucreze în atelierele conduse de maeștri academici cum ar fi Paul Baudry sau Carolus-Duran. E atras mai mult de Baudry.

Gauguin și Schuffenecker vor petrece împreună, de acum încolo, multe din clipele lor de răgaz. Schuff nu e probabil unul din prietenii pe care i-ar fi dorit Mette soțului ei. Funcționarul acesta are un comportament oarecum curios: își cumpără încălțămintea și îmbrăcămintea de la negustorii de haine vechi. Însă băiatul acesta vesel, lipsit de răutate, fără mari disperări, cu naivități de adolescent, cu ochi de cîine credincios și care o admiră desigur și pe ea — așa cum îl admiră pe Gauguin — i-a fost de la început simpatic. Îl primește deci cu plăcere.

De îndată ce a văzut schițele lui Gauguin, Schuff și-a exprimat cu entuziasm convingerea că agentul de bursă are mari daruri. El l-a introdus într-o academie de pe cheiul stîng al Senei, Academia Colarossi, din strada Grande-Chaumière [1].

Gauguin îl însoțește pe Schuff nu numai la academie Colarossi. Cîteodată, duminica, cei doi complici își dau întîlnire la Luvru. Uneori se duc să picteze prin periferii.

Curînd însă Gauguin întrerupe aceste escapade. În ciuda constituției sale sănătoase, Mette este o persoană care suferă de dureri fizice, e vulnerabilă; își face probleme din cele mai mici fleacuri. E firesc ca sarcina să o îngrijoreze. Se plînge, se văicărește. Și Gauguin n-o mai poate lăsa singură.

---

[1] Academia Colarossi era continuatoarea acelei academii libere, înființate în 1815, de părintele Suisse în Île de la Cité, atît de renumită în rîndurile tinerilor artiști (vezi *Viața lui Cézanne* I, 4). Vîndută de Suisse lui Crébassol, academia a fost apoi cumpărată de către un italian, fost model, Colarossi, care după războiul din 1870 a mutat-o în Montparnasse. Colarossi era originar din Piccinisco, sat din Abruzzi, de unde au venit în Franța mulți dintre cei care au servit de model pictorilor parizieni. În timpul celui de-al II-lea Imperiu, erau folosiți ca model pentru pictori aproape numai italieni, înlocuindu-i în felul acesta pe francezi. (Vezi *Viața lui Manet* II, 11.) Au deținut acest monopol pînă în timpul primului război mondial.

Însă, nici acasă nu va rămîne inactiv. Reluînd de zeci de ori același subiect, schițează și reface studii de mîini sau de picioare. Mette, care le găsește foarte reușite, este surprinsă de înclinația pe care o manifestă soțul ei față de desen. Drăguț, pentru un talent de amator! Numai că amatorul se apleacă asupra lucrului său cu atîta sîrg, cu atîta energie, încît devine orb și surd la tot ce-l înconjură. În fond, ce caută Gauguin cu repetatele lui schițe în creion? Îi lipsește oare ceva în viață, în existența aceasta liniștită pentru care este invidiat? Într-o scrisoare adresată familiei Gauguin, doamna Heegaard se întreba odată dacă agentul de bursă nu se va hotărî într-o zi să facă o călătorie în Danemarca.

« *Eu sînt unul dintre acei oameni* — îi răspunde Gauguin în luna iunie — *pe care destinul i-a condamnat să rămînă legați de pămîntul lor; pentru că am călătorit prea mult sînt condamnat acum la o muncă silnică pe viață. Să acceptăm această situație cu cît mai mult curaj.* »

Cuvintele acestea sună destul de bizar într-o scrisoare banală. S-ar zice că e vorba de un zvon încă depărtat, de uruitul surd al tunetului prevestitor de furtună.

La 31 august, Mette dă naștere unui băiat care va fi botezat cu numele de Emil. Gauguin e în culmea fericirii. Omul acesta tăcut se entuziasmează în fața copilașului « alb ca o lebădă, puternic ca un Hercule », în fața acestui « mic fenomen », fiul său! « Nu numai inima noastră de părinți îl vede astfel, ci toată lumea », îi spune el doamnei Heegaard.

După ce se reface, Mette pleacă în Danemarca, unde rămîne cîtăva vreme împreună cu copilul. După întoarcerea soției, Gauguin îl folosește pe micul Emil ca model. Îl desenează și îl pictează neobosit, dînd ascultare astfel atît setei sale de artă cît și dragostei sale paterne.

Obligațiile sale la Bertin îl acaparează. La 4 septembrie — aniversarea căderii Imperiului, zi pentru care se prevedeau anumite tulburări — rentele ating un curs record. Banii curg la bursă, unde, în timpul ședințelor, publicul, tot mai numeros și mai zgomotos, se

îmbulzeşte ceasuri întregi. În jurul agenţilor de schimb, mulţimea speculanţilor, remizierilor, intermediarilor de tot felul, dintre care unii complotează în grupuri mici, strecurîndu-şi la ureche numele unor acţiuni, cifrele cursurilor, sfaturi de cumpărare sau de vînzare, se agită electrizaţi de pasiunea jocului şi a cîştigului, în timp ce afară, sub coloanele edificiului, în orice anotimp agenţii de schimb mai mărunţi îşi aranjează operaţiile în mijlocul unei mulţimi şi mai febrile. Oricît de prins ar fi de slujba sa, Gauguin reîncepe să frecventeze asiduu, împreună cu Schuffenecker, academia Colarossi. Spre deosebire de atîţi amatori, care se declară mulţumiţi de încercările lor, pentru că nu pot să vadă dificultăţile ce ar trebui învinse, Gauguin îşi vede sarcina complicîndu-i-se pe măsură ce desenează şi pictează şi, cu fiecare zi, îşi dă mai bine seama de lipsurile sale: ştie că îi lipsesc încă multe lucruri. Întunecat, chinuit, îşi continuă lucrul cu încăpăţînare, cu răbdare, calm şi perseverenţă, meditînd fără încetare la problemele care-l obsedează.

Gauguin nu este unul din acele temperamente vulcanice care să izbucnească în impulsuri devastatoare, aprinse. În cazul lui totul se petrece lăuntric, în adîncurile propriei sale fiinţe. Chipul său nu trădează nimic din aceste lente acumulări de lavă. Foarte rar, la academia Colarossi, vreo frază spusă pe un ton mai tăios, vreo opinie formulată mai categoric arată că pentru el pictura nu înseamnă doar o distracţie căreia să i se abandoneze cu uşurinţă. Maeştrii oficiali — pe care Arosa nu i-a stimat niciodată — îl irită. Unui ungur, care îi spunea că este elevul lui Bonnat, îi răspunde: « complimentele mele! » şi adaugă, gîndindu-se la *Portretul doamnei Pasca* expus de Bonnat la Salonul din 1875: « Maestrul dumitale a cîştigat concursul pentru desenul noilor mărci poştale cu tabloul pe care l-a expus de curînd la Salon! »

După asemenea replici caustice, « bunul Schuff », pe care îl ameţesc reuşitele academicilor, tapajul stîrnit în jurul unui Carolus-Duran, care se îmbracă după moda secolului XVI, îl consideră pe Gauguin un tip ciudat şi sarcastic.

Mette se amuză de discuţiile aprinse în care, în prezenţa ei, se lansează cei doi pictori amatori. Numai

că ea nu se gîndește prea mult la asemenea « fleacuri ». Fire prea egoistă ca să se intereseze de ceea ce nu o afectează direct, trăiește într-o lume numai a ei, cu grijile, vanitățile, invidiile ei feminine, dorințele ei de eleganță și lux. Un psiholog înăcrit ar spune că banii constituie singurul lucru care o ține aproape de Gauguin. E adevărat că îi cere fără încetare bani. Gauguin îi răspunde uneori în glumă că este « venală ».

Pentru el Mette rămîne totuși femeia pe care și-a visat-o de la început. Dragostea pentru ea rămîne neschimbată. Însă în adîncurile lui, în regiunile obscure ale eului, încolțește și se amplifică, nebănuită, o dezamăgire care, mai tîrziu, cînd va sosi ceasul amărăciunilor, va izbucni în lungi și dureroase jelanii. Nu, căsătoria nu a fost un « schimb de gînduri și de sentimente », cum sperase, afecțiune caldă și consolatoare, liniștea pe care vroia s-o găsească în brațele unei femei iubitoare. Și dacă acum pictează cu atîta dăruire, s-ar putea ca la urma urmelor aceasta să se datoreze faptului că este și acum singur în fața destinului său de bărbat, ascultîndu-și cu nostalgie glasuri pierdute.

În timp ce Mette își vede de gospodărie — la întoarcerea din Danemarca a angajat chiar o servantă, numită Justine — și îngrijește de Emil sau își face de lucru cu probele la croitorese, Gauguin adună coloane de cifre în birourile agenților de bursă sau pictează pe cheiurile Senei. Din cerul trist al iernii coboară o lumină plumburie, verzuie. Gauguin pictează cheiurile înzepăzite, fluviul rece pe care urcă sau coboară șalupele. O atmosferă apăsătoare [1].

Nemaiavînd încredere în el însuși, vrînd parcă să se încredințeze că eforturile nu-i sînt în întregime zadarnice, Gauguin proiectează, fără știrea nimănui — nici Mette și nici Schuff nu află de intențiile sale —, să-și încerce norocul la Salonul din 1876. La termenul prezentării trimite juriului o pînză numită *Sous-bois à Viroflay* (În pădure la Viroflay).

Juriul din anul 1876, înverșunat împotriva lui Edouard Manet, cel mai discutat artist al epocii, respinge ambele tablouri prezentate de celebrul și hulitul autor al

---

 [1] Este vorba de pînza *Sena la podul Iena*, astăzi la Muzeul Luvru.

Olympiei. Acceptă însă pînza *Sous-bois à Viroflay* a tînărului necunoscut.
« Domnul Paul Gauguin . . . promite », avea să opineze un critic [1].

Gauguin nu împărtăşeşte părerile juriului despre Manet. E probabil pictorul căruia pe vremea aceea el îi acorda cea mai mare importanţă. Îi analizează operele cu multă atenţie.
Gauguin înaintează orbeşte. O lume întreagă de forme, de culori, de senzaţii freamătă în el, însă nu reuşeşte să le înţeleagă. O lume fluidă, misterioasă, asemeni nebuloaselor ce cuprind mii de astre, dar care nu s-au cristalizat şi a căror masă lăptoasă, cu contururi nedefinite, mai unduieşte în spaţiu. Această lume îl apasă. Sub influenţa lui Manet, Gauguin pictează foarte multe tablouri, în special naturi moarte. Dedicîndu-şi tot timpul liber picturii, el bîjbîie, căutîndu-şi drumul propriu. Pentru că, în general, doarme puţin, îşi pierde adesea jumătate din noapte căutînd să-şi desăvîrşească o schiţă şi nu se smulge decît cu regrete din faţa pînzei sau hîrtiei, cu sentimentul apăsător, penibil, al nedesăvîrşirii. Activitatea sa nocturnă nu influenţează în nici un fel asupra vieţii sale profesionale. În fiecare dimineaţă, cu o exactitate desăvîrşită, Gauguin se îndreaptă către imobilul din strada Laffitte, unde, la etajul al doilea, se găsesc birourile agentului de schimb — ale noului agent de schimb, Galichon, căruia Bertin i-a transmis atribuţiile sale. Tot atît de grijuliu şi de exact ca şi în trecut, Gauguin îşi vede de treabă, adnotînd ordine şi borderouri cu scrisul său calm, îngrijit, fără înflorituri. Numele unor ţări străine se ivesc mereu sub peniţa sa. Nume la fascinaţia cărora cedează nenumăraţi speculanţi. Rasa albă acoperă acum suprafaţa globului cu întreprinderi, unele din ele iluzorii, ca acele faimoase mine de aur din California care, acum 25 de ani au făcut să răsară trei sau patru sute de societăţi financiare cu firme promiţătoare, dar care i-au ruinat pe nenumăraţi mici burghezi economi, înşelaţi de himere. Căci şi bursa este un mare vis.

[1] Charles Yriarte, în *Gazette des Beaux-Arts*.

Apoi se lasă seara. La parterul imobilului — cu fațada spre bulevardul Des Italiens —, faimosul restaurant *La Maison Dorée* și-a aprins luminile. Noaptea îl recheamă pe Gauguin.

Ieșind de la Galichon, agentul de bursă intră în galeriile de artă. Chiar alături, pe strada Le Peletier, se află galeria negustorului Paul Durand-Ruel, unde în primăvara acestui an, 1876, a avut loc cea de a doua expoziție a grupului de pictori denumiți « impresioniști ». Printre ei figurează un artist, Camille Pissarro, despre care Gauguin a auzit adesea vorbindu-se la cei doi frați Arosa. Gustave și Achille posedă, într-adevăr, nu mai puțin de opt pînze de acest pictor care, în ciuda talentului său, a eforturilor și a îndelungatei lupte pe care a susținut-o — are astăzi 46 de ani —, continuă să trăiască în mizerie: cînd descoperă un amator dispus să-i plătească 100 de franci pe tablou, nu ezită să i-l vîndă. Cîteva conversații, începute întîmplător la galeria lui Durand-Ruel sau la vreunul din frații Arosa, au fost de natură să-l determine pe Gauguin să se apropie de Pissarro.

Agentul nostru de bursă a înțeles de la început cît de pătrunzătoare sînt judecățile colegului său mai vîrstnic și nenorocos. Cu barba sa mare, albă și dezordonată, cu fruntea aproape dezgolită, Pissarro are aerul unui patriarh; de altfel, este evreu. Expert în tehnica picturii, cunoscător al teoriilor — atît politice cît și artistice, simpatiile sale îndreptîndu-se către socialism, lui Pissarro îi place să împărtășească și altora convingerile, cunoștințele și învățămintele pe care le-a tras din experiențele sale. Meseria de profesor corespunde unei înclinații profunde; înzestrat cu multă răbdare, de loc pedant, lipsit de orice complex de superioritate, el are virtutea fundamentală a maeștrilor autentici: limpezimea. Gauguin îl ascultă cu pasiune. Are impresia că Pissarro îi luminează deodată drumul; se simte eliberat.

Pissarro a fost elevul lui Corot, apoi a fost atras de Courbet și, în sfîrșit, de Manet. A făcut parte din « banda lui Manet », constituită după scandalul provocat de *Olympia*, în 1865, și care avea ca loc de întîlnire o cafenea din Batignolles. Această cafenea, *Le Guerbois*, a fost leagănul « impresionismului ». Pissarro îl familiarizează

pe Gauguin cu pictura inovatorilor, a artiştilor care şi-au afirmat cu fermitate independenţa faţă de pictorii academici şi pe care presa îi acoperă cu injurii. Aceşti artişti se numesc Claude Monet, Edgar Degas, Auguste Renoir, Alfred Sisley, Paul Cézanne, Berthe Morisot...
Îl învaţă pe acest agent de bursă ceea ce i-a mai învăţat şi pe alţi pictori. Adept convins al paletei «limpezi», el îi repetă ceea ce îi spunea odonioară lui Cézanne, în a cărui formaţie a avut un rol de o importanţă covîrşitoare, adică îl învaţă să nu picteze « decît cu cele trei culori primare[1] şi cu derivatele lor imediate ». Gauguin acceptă să intre cu trup şi suflet în această şcoală. Îl invită pe Pissarro acasă la el, îl descoase, îi arată încercările sale, învaţă din observaţiile şi criticile acestuia.
Mette se arată încîntată de această nouă prietenie. Într-adevăr nu în fiecare zi soţul ei « aduce pe cineva acasă! »[2]. Şi Pissarro are o influenţă dintre cele mai binefăcătoare asupra acestui agent de bursă posomorît: în prezenţa pictorului Gauguin se destinde.
În plus, Pissarro, care provenea dintr-o familie de origine portugheză, se născuse în insula daneză, St. Thomas din Antile, descoperind astfel în Mette un compatriot. De altfel primul său profesor a fost un pictor danez, Fritz Melbye. Mette, care se bucură de această întîlnire, fraternizează în curînd cu Pissarro.
În tovărăşia lui Fritz Melbye, Pissarro a făcut la vîrsta de 22 de ani o escapadă care avea să-i decidă cariera. Tatăl său, care ţinea un magazin de mărunţişuri la St. Thomas, intenţiona, desigur, să-l pregătească pentru activitatea de comerciant. Însă tînărul nu se gîndea decît la pictură. Încă de copil Pissarro îşi omora timpul desenînd. Această înclinaţie s-a precizat în timpul anilor de studii la Paris, într-un pension din Passy, al cărui director l-a încurajat să-şi cultive calităţile. « Desenează mai cu seamă cocotieri! », îi recomanda acesta în momentul în care elevul său îl părăsea, pentru a se reîntoarce în Antile. Pissarro lucra în magazinul tatălui său cînd l-a cunoscut pe Melbye; acesta l-a invitat să-l urmeze la Caracas şi, povesteşte Pissarro, « fără

---

[1] Roşul, galbenul şi albastrul.
[2] Pola Gauguin: *Paul Gauguin, mon Père* (Paul Gauguin, tatăl meu)

să mai stau pe gînduri, am lăsat totul baltă şi am plecat cu el ». Trei ani mai tîrziu, pleca din nou spre Paris, de data aceasta pentru a studia acolo pictura... Fiul negustorului din St. Thomas nu-l învață pe urmaşul familiei Tristan Moscoso numai principiile impresionismului ci, fără să vrea, îi oferă şi exemplul unei vieţi dedicate exclusiv picturii. Arta nu admite jumătăţi de măsură. *Am lăsat totul baltă* — cuvintele acestea reprezintă fermenţii care aveau să germineze mai tîrziu. Cîteodată Gauguin se duce să-l întîlnească pe Pissarro la cafeneaua Nouvelle Athènes, din piața Pigalle, unde se întruneşte acum « banda lui Manet », întărită cu noi adepți. Participanți la expoziţiile impresioniste, prieteni, critici de artă, cîțiva oameni de litere, vin aici să stea la taifas în camera rotundă din fund, denumită « cenaclul ».

Agentul de bursă Gauguin nu va mai trimite nimic juriului Salonului. El se declară acum de partea refractarilor. Între impresionişti, contestaţi şi insultați şi academici, încă îndrăgiți de bunul Schuff, era inevitabil ca Gauguin să-i aleagă pe cei dintîi. Împreună cu Manet, şeful lor, un conducător ingrat care, în dorinţa lui încăpăţînată de a obține un succes oficial, îi reneagă, deşi îi iubeşte şi îi ajută, ei reprezentau, în 1877, singurul curent viu în pictură. Pentru Gauguin, cuvintele lui Pissarro au constituit o revelaţie — însă o revelație pentru care se pregătise de mult; îl pregătiseră primele emoţii încercate în fața tablourilor cunoscute la Arosa, apoi influența resimțită, acceptată, a lui Corot şi a lui Manet. Cu toate acestea, Gauguin nu este la fel de sensibil faţă de creațiile diferiților impresionişti, care constituiau de altfel un grup mult mai puţin omogen decît credea publicul superficial şi surîzător. Schimbările de lumină de pe cer şi din ape străbătînd ceţurile şi frunzişurile, scînteierile, umbrele şi reflexele pe care încearcă să le redea Monet, Renoir, Sisley — căci Monet este acum pe cale de a lansa o serie de pînze inspirate de gara Saint-Lazare, Renoir a terminat pînza *Bal au Moulin de la Galette*, iar Sisley *Inondations à Port-Marly* — nu-i rețin prea mult atenția lui Gauguin. Consideră că este o artă prea schimbătoare, prea eterată ca să se mai lase cu adevărat impresionat de asemenea pro-

 cedee. Arta aceasta nu corespunde naturii sale con-

templative, cum nu corespund, de altfel, nici anumite subiecte îndrăgite de impresioniști — pînzele în care aceștia evocă, în culori vii, bucuria sărbătorilor populare, iarmarocurile de periferie, bărcile de tot felul care alunecă pe Sena, oglindindu-se în soare, grădinile pline de îndrăgostiți, unde florile se deschid într-o izbucnire de verdeață. Tablourile cîmpenești ale lui Pissarro cu tonalități mai sobre, mai surde, mai puțin scînteietoare, însă pătrunse de gravitatea oamenilor și lucrurilor pămîntești, sînt mai pe potriva structurii sale. Niciodată acest agent de bursă — ai cărui strămoși, țărani din departamentul Gâtinais, sînt, la drept vorbind, atît de apropiați de el (pentru că Gauguin seamănă prin felul său de a fi greoi, gînditor și răbdător cu țăranii de aici) — nu va picta pe vreuna din acele drăgălașe pariziene care se plimbă în rochii cu turnură, cu umbrelele deschise, atrăgînd privirile atîtor artiști de la cafeneaua Nouvelle Athènes.

De altfel Gauguin nu leagă prietenii aproape cu nimeni din grupul impresioniștilor, cu excepția unui protejat al lui Pissarro, Armand Guillaumin. Acesta, cu șapte ani și jumătate mai în vîrstă decît Gauguin, are în urma sa o carieră destul de lungă de pictor, căci îl întîlnim printre cei care au expus la faimosul Salon al refuzaților din 1863; dar este vorba de o carieră plină de accidente. În fond nu este decît un pictor amator și astfel — cine știe? — ia naștere un acord mai facil, o simpatie spontană între cei doi artiști.

Guillaumin a fost ucenic în casele de schimburi, impiegat în birourile companiei feroviare Paris-Orléans. După aceea și-a părăsit serviciul în speranța nebună că va putea trăi de pe urma picturii. Nu a reușit și, după doi ani de sărăcie, refuzînd să împărtășească mai departe soarta mizerabilă a lui Pissarro (alături de care, pentru mici sume, vopsise jaluzele), se resemnează și ajunge iarăși funcționar, de astă dată la primărie.

Pissarro, în ciuda sărăciei sale, îl condamnă pentru ceea ce consideră el a fi aproape o lașitate. « Nu trebuie să mergi pe căi ocolite », spune el. Guillaumin a preferat pînă la urmă un salariu permanent veniturilor întîmplătoare realizate de pe urma artei sale; însă această alegere i-a adus o insatisfacție veșnică. Suferă acum că nu poate să picteze așa cum ar fi dorit. Și ceea ce i se întîmplă

acum lui Guillaumin, nu i se va întîmpla oare, într-o bună zi, și agentului lui Galichon?
Cînd Pissarro face vreo vizită familiei Gauguin, Guillaumin îl însoțește.
În primăvara anului 1877, agentul nostru de bursă a plecat din piața Saint-Georges pentru a se instala, mai în largul său, căci Mette este din nou însărcinată — ceea ce nu-i face decît pe jumătate plăcere tinerei femei: « Dumnezeu știe că eu nu mi-am dorit copil! », va scrie ea mai tîrziu într-o epistolă adresată lui Schuffenecker.
Îndepărtîndu-se de fostul său patron, Gauguin a închiriat un apartament pe cheiul stîng, la Vaugirard, pe strada Fourneaux, nr. 74. Copilul se naște la 24 decembrie: o fetiță căreia Gauguin, în culmea fericirii, se grăbește să-i dea numele mamei sale, Aline... « Te-am văzut micuță, liniștită, cum ai deschis ochii tăi frumoși, foarte limpezi — și așa vei rămîne, după cîte cred eu, pentru totdeauna. »
Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 25 februarie 1878, la hotelul Drouot este pusă în vînzare colecția lui Gustave Arosa. Gauguin nu va mai avea prilejul să admire cele 17 pînze ale lui Delacroix, cei patru Daumier, cei șapte Courbet, pînzele lui Corot sau tablourile lui Jongkind, care aparținuseră tutorelui său. Nu-i va mai rămîne, ca amintire a ceasurilor petrecute în fața acestor tablouri, decît catalogul de vînzare de care nu se va mai despărți niciodată.

Imobilul de pe strada Fourneaux, o căsuță cu două etaje, se află la capătul fundăturii Fremin, unde locuiește, la nr. 4, un sculptor nu prea cunoscut, Bouillot, și, foarte aproape de locuința lui, sculptorul Aubé[1]. Această vecinătate explică probabil faptul că Gauguin s-a stabilit la Vaugirard, atît de departe de bursă și de cartierul de afaceri.
Pentru el, alegerea unui domiciliu mai îndepărtat nu reprezintă decît un mic inconvenient. Participînd pe cont propriu la speculațiile care animă bursa financiară, agentul nostru de lichidare se angajează în mari operații

[1] Fundătura Fremin se numește astăzi Falguière. Mai tîrziu aveau să locuiască aici numeroși artiști: Modigliani, Soutine, Foujita etc.

și profită de ridicările continui înregistrate la cursurile acțiunilor. Uimiți, colegii îl văd sosind la bursă « într-un cupeu care-l așteaptă pînă la sfîrșitul ședinței de licitații »[1]. În garderoba sa se află nu mai puțin de 14 perechi de pantaloni.

Bursa înregistrează o tot mai vie activitate. A trecut vremea cînd ea reacționa, temătoare, la cele mai mici evenimente. Acum împrejurările politice nu mai au nici o influență asupra ei. Influențat de demersurile agenților și ale reprezentanților, publicul se agită și sporește zi de zi ordinele tranzacțiilor. Bursa este în creștere. Se lansează fără încetare pe piață noi valori. O nouă bancă, Uniunea Generală, al cărei scop este « gruparea și transformarea într-o pîrghie puternică a capitalurilor oamenilor de afaceri catolici » și ai cărei fondatori au primit « o binecuvîntare specială » din partea papei [2], a luat ființă în iunie 1878, pentru a echilibra influența băncilor evreiești și protestante, care pînă atunci dominaseră bursa. Visuri de îmbogățire, de averi uriașe, agită mulțimea care, în timpul ședințelor de licitație, umple cu un vacarm de necrezut marea sală a bursei. De la orele 10 dimineața coridoarele freamătă, iar seara, de la orele 9 pînă la 10,30 holul Creditului Lyonez, de pe bulevardul Des Italiens, răsună de strigătele agenților de bursă.

Cumpărați, vindeți!... Bonuri ale trezoreriei din Porto Rico, ale domeniilor ungare, ale căilor ferate braziliene, trec din mînă în mînă... Gauguin speculează, Gauguin cîștigă, încasînd sume din ce în ce mai importante. Veniturile sale sporesc foarte mult, atinge un volum pe care nu l-a sperat vreodată Mette-Sophie Gad. Și deodată, Mette nutrește « admirație » pentru acest om însuflețit de o « încredere aproape nelimitată în posibilitățile sale de a cîștiga bani » [3], pentru acest om neobosit, care, în loc să se bucure de clipele de răgaz, se agită necontenit, frămîntat de « visurile sale de pictură » ce-l împing să mîzgălească pînze. Mintea și mîinile sale par a nu putea sta o singură clipă inactive.

---

[1] Amintirile dl. Mirtil, relatate de fiul său, maestrul Marcel Mirtil.

[2] Cuvintele manifestului prin care s-a anunțat lansarea pe piață a acțiunilor Uniunii Generale.

[3] Citatele din acest pasaj sînt extrase din cartea lui Pola Gauguin: *Paul Gauguin, mon Père*

Mîinile lui, mereu însuflețite, mereu în mișcare, par a căuta în permanență un subiect de modelat, pe care să-l aducă la lumină!

Într-adevăr, Mette îl admiră pe acest om. Dacă lăsăm de o parte « o mică slăbiciune pentru tutun și coniac », s-ar putea spune că este un om cu totul lipsit de defecte. Regretă doar, ca orice femeie căreia îi place să glumească și să rîdă, faptul că el se arată un bărbat atît de serios — atît de grav, încît pînă la urmă te agasează felul său de a fi — și atît de puțin sociabil.

Cînd Mette îi primește seara pe prietenii casei, Gauguin, după ce schimbă cu ei cîteva cuvinte politicoase, dar reci, se retrage. Odată, după ce dispăruse astfel, a fost văzut, după o clipă, revenind în aceeași cameră, îmbrăcat doar în cămașă de noapte și cu un aer cît se poate de firesc, traversînd apoi încăperea pentru a lua o carte și rugîndu-le pe doamnele de față « să nu se deranjeze ». Colegii de bursă îl consideră pe Gauguin un morocănos, unii dintre ei acuzîndu-l chiar de aroganță, iar alții crezîndu-l un bădăran; cei mai mulți dintre oamenii cu care are de-a face n-au o părere mai bună. Adevărul este că Gauguin, cu totul abstras de lumea care-l înconjură, se comportă ca un actor care-și interpretează rolul fără să se gîndească prea mult la asta, că trăiește complet detașat, impermeabil la solicitările acestei lumi, trăiește într-o altă lume, care e numai a lui, e un somnambul care pășește printre umbrele și fantasmele înconjurătoare.

Agentul de bursă i-a cerut soției sale să-i pozeze în atelierul lui Bouillot, care-l inițiază în tehnica modelajului și a sculpturii. Frămîntînd lutul, el execută un bust al Mettei, pe care Bouillot îl sculptează în marmură. Apoi el însuși încearcă să lucreze în marmură un bust al lui Emil.

În aprilie 1879, parcă pe furiș, Gauguin participă cu o statuietă la cea de-a patra expoziție a impresioniștilor, deschisă în ziua de 10 pe Avenue de l'Opéra, la nr. 28. Fără îndoială că a fost admis aici doar în ultima clipă, căci numele lui nu figurează în catalog, și probabil la insistențele lui Pissarro, care a avut de întîmpinat, după cît se pare, o oarecare rezistență din partea juriului: unii dintre membrii grupului impresionist îl privesc pe acest agent de bursă cu ochi prea puțin prietenoși. . .

În ajunul închiderii expoziției, la 10 mai, soția sa dă naștere unui al treilea copil, un băiat[1].
Gauguin își botezase fiica cu numele mamei sale, Aline. Acestui băiat îi dă numele tatălui său, Clovis. Amintiri sentimentale. Gauguin, acest tip morocănos, ar fi foarte întristat dacă ai săi ar uita să-l felicite, în fiecare an, la 7 iunie, cu ocazia zilei sale de naștere.

De mulți ani, Pissarro frecventează Pontoise unde locuiește într-o vilă din strada Ermitage. În vara lui 1879, Gauguin își petrece vacanța împreună cu el. Situația lui Pissarro nu se îmbunătățește. În ciuda prețurilor extrem de scăzute pe care le cere, nu vinde aproape nimic și se spetește căutîndu-și în zadar amatori. « Afacerile merg jalnic, îi scria el în iarna trecută lui Théodore Duret. În curînd am să îmbătrînesc, vederea îmi slăbește, și am să ajung exact în situația de acum douăzeci de ani. » Ceea ce nu-l împiedică să-l condamne în continuare pe Guillaumin și să afirme că nu ar ezita, în ce-l privește, să « lase baltă totul » dacă ar trebui s-o ia de la capăt. Gauguin, care nu este lipsit de oarecare generozitate față de el, îl ajută, cumpărîndu-i unele pînze. Pissarro, de altfel, îl îndeamnă să mizeze, ca un adevărat agent de bursă, pe succesul viitor, inevitabil, al impresioniștilor.
La Pontoise sau în împrejurimi, la Osny, Gauguin creează, alături de prietenul său, o serie de peisaje. Stimulat de încurajările lui Pissarro, care îi întăresc încrederea în el însuși, își propune ca la viitoarea expoziție impresionistă să-și încerce adevăratul debut, trimițînd un număr important de opere.
Această expoziție, cea de-a cincea, are loc între 1 și 30 aprilie 1880 într-o sală de demisol, pe strada Piramidelor, nr. 10. La lectura afișelor care anunțau expoziția și înșirau numele participanților pot fi remarcate numeroase absențe. Într-adevăr, cîte disensiuni scindează grupul acesta al inovatorilor! Unii dintre ei, cum ar fi Renoir sau Monet, își părăsesc tovarășii și intenționează să expună la Salonul oficial. Primirea lui Gauguin

[1] La 10 și nu la 8 mai cum se spunea pînă acum (Registrul actelor de naștere aparținînd arondismentului XIV).

și a operelor sale — șapte pînze și un bust în marmură — nu a contribuit, desigur, la conciliere. Astfel, cîteva săptămîni mai tîrziu, Claude Monet avea să declare unuia dintre colaboratorii revistei *La vie moderne:* « Eu sînt un impresionist, însă nu-mi întîlnesc decît foarte rar confrații, bărbați sau femei. Bisericuța aceasta a devenit o școală banală care-și deschide porțile primului venit în stare să mîzgălească ».

Chiar « primului venit în stare să mîzgălească »? Dacă aceste cuvinte îl vizează într-adevăr pe Gauguin — așa cum se spune — atunci sînt foarte aspre. Oricum, pînzele acestui agent de bursă nu sînt remarcate. Criticul ziarului *Le Figaro*, Albert Wolff, un adversar neîmpăcat al lui Manet — un « crocodil », cum îl califică Gauguin —, nici nu se ostenește măcar să facă vreo aluzie la operele sale în articolul în care analizează « îngrămădirea de nulități », la ceea ce s-ar reduce, după părerea lui, expoziția din strada Piramidelor. Un rezultat dezamăgitor. Însă agentul nostru de bursă ar fi meritat mai mult? Dacă ar dispune de mai mult timp liber ca să poată picta, să-și poată adînci eforturile, să poată da viață visurilor sale. . . Însă bursa îl apasă! La bursă, unde Gauguin joacă în continuare și cîștigă, norocul îi surîde mereu. Zece mii, douăzeci și cinci de mii, treizeci de mii de franci. . . În lunile care s-au scurs, spre stupefacția plină de încîntare a lui Schuffenecker, Gauguin a cîștigat 40 000 de franci aur [1]. Acest noroc îi permite să-și schimbe din nou domiciliul, subînchiriind de la pictorul Jobbé-Duval, membru al consiliului municipal din Paris, un pavilion luxos la Vaugirard, pe strada Carcel, nr. 8, cu o grădină mare și un atelier spațios.

Agentul de bursă, îmbătat de succes, nu se mai gîndește de loc la economii. Lipsit de griji, își umple grădina vilei cu nenumărați trandafiri rari și, dînd ascultare unei dorințe care-l chinuia de mult, își îmbracă pereții încăperilor cu o colecție de tablouri: cumpără picturi în valoare de aproximativ 15 000 de franci [2].

Mette este oarecum speriată de această risipă, de sumele cheltuite pe tablouri sau desene. De altfel, ea nu a înțeles

---

[1] Aproximativ 100 000 de franci noi.

[2] Aproximativ 37.500 de franci noi.

și nu va înțelege niciodată că pot exista oameni atît de exaltați, încît să-și dispute, la prețuri fabuloase, niște dreptunghiuri de pînză acoperite de culori, cînd există atîtea posibilități de a-ți investi banii în mod util! Pissarro, care îl orientează cu sfaturile sale pe agentul de bursă, o asigură că aceste achiziții reprezintă plasamente sigure, iar Mette trebuie să dea ascultare compatriotului ei — căci ce i-ar putea reproșa lui Paul, care i-aduce atîția bani, care-i oferă posibilitatea să trăiască confortabil, chiar în condiții de lux, lucru la care fosta guvernantă cu greu ar putea renunța. Paul este un soț așa de cumsecade!

Gauguin a cumpărat pînze de Pissarro, de Guillaumin, de Renoir — a avut chiar norocul să achiziționeze un Renoir cu 30 de franci —, de Monet, Sisley, Degas, Cézanne — de acesta din urmă o magnifică natură moartă —, de Mary Cassatt, Daumier, Jongkind, Lewis-Brown. De la Durand-Ruel a cumpărat și o *Vue de Hollande* (Vedere din Olanda) de Manet. Dorind să aibă și o altă operă a pictorului *Olympiei*, se adresează direct artistului care îi cedează, pentru 500 de franci, un pastel, *Le Tricot* (Tricoul) [1]

Probabil că aceasta a fost împrejurarea în care Manet, examinînd o pînză de Gauguin, îl felicită. « Excelent! îi spune el, plescăind din limbă, cu acel gest admirativ care-i era propriu. — O! răspunde Gauguin. Dar eu nu sînt decît un amator. — Ba de loc! îi răspunde Manet. . . Amatori nu sînt decît cei care pictează prost ».

« M-a uns la inimă », avea să spună Gauguin [2].

La bursă cursurile sînt în continuă creștere. Fiecare caută să pună mîna pe cît mai multe acțiuni noi. Speculanții nu ezită să contracteze împrumuturi pentru a-și spori posibilitățile de cîștig. Uniunea Generală, care cota la 750 de franci în decembrie 1879, avea să depășească 900 de franci la sfîrșitul lui 1880.

Gauguin, absorbit de pasiunea lui, pictează sau desenează pe străzile din Vaugirard.

---

[1] Achiziție menționată într-un carnet inedit al lui Manet (Biblioteca Națională, cabinetul de stampe).

[2] Nu era vorba de o simplă politețe. Interesul pe care Manet îl manifestase pentru opera lui Gauguin este confirmat de prietenul său Antonin Proust (vezi *Edouard Manet, Souvenirs*, pag. 45).

Degas, pentru a dovedi stima pe care o poartă acestui « amator », îi cumpără o pînză.

În efervescența operațiilor de bursă, « bunul Schuff » își păstrează luciditatea. Unchiul și mătușa care l-au crescut au murit. A moștenit de la ei un mic capital, vreo 25 000 de franci, pe care însă n-a avut curajul să-i riște la bursă.

În timpul asediului Parisului, în 1870, întîlnise pe fortificații un băiat, inventatorul unui *double* de un tip special, care, din lipsă de mijloace, nu-și putea valorifica invenția. Schuffenecker se asociază cu el. E o afacere cinstită, corectă — Schuff ține de altfel contabilitatea —, care progresează încet, dar fără întreruperi.

« Schuff e un burghez », avea să spună Gauguin.

Omul acesta blînd, timid, înțelept, este pe cale de a face o prostie. Este împins spre o căsătorie și cedează acestor presiuni. Tînăra Louise, o verișoară, fiică a unor veri primari, trăise pînă atunci la o mănăstire. Are calități fizice certe, un farmec specific vîrstei sale de 20 de ani, o gură șireată, un nas cîrn, ochi foarte frumoși. Talia zveltă, foarte strînsă, îi scoate în valoare pieptul delicat și sînii ridicați. În schimb, calitățile ei intelectuale și morale sînt mai puțin seducătoare. Această Louise este de o inteligență mediocră, autoritară și colerică. Schuffenecker și-a dat seama de aceasta. Însă unchiul domnișoarei, care se preocupă de viitorul ei, insistă, face presiuni: «E cam irascibilă, însă se va adapta », îi spune el bunului Schuff. « Cu tine se va împăca de minune ». În ce o privește, Louise este și ea de aceeași părere. Schuff a scos-o la plimbare ici și colo, a prezentat-o prietenilor, pictorilor, dar mediul în care trăiește viitorul ei soț o buimăcește, i se pare prea « intelectual ». Oricît ar dori să scape de mănăstire, ea mărturisește călugărițelor temerile sale. « Lasă, ai să vezi! Domnul Schuffenecker are să te scoată de aici și, laolaltă, o să răzbiți! », insistă călugărițele. Într-adevăr, s-ar spune că toată lumea, cu excepția celor doi logodnici, dorește această căsătorie: ea va fi celebrată în octombrie 1880. Schuffenecker, care, ca un om foarte bun, se angajează astfel, cu imprudență, « pentru un viitor bun sau rău », avea să se dovedească mult mai rezistent în ce privește

pictura. Rezistă la încercările lui Gauguin, care vrea să-l smulgă de sub influența academicilor și să-l ralieze la curentul impresionismului. « Nu te lași de loc convins, Schuff! »
Însă Gauguin este oare un impresionist chiar atît de convins? Orice ar crede el, în momentul acesta afinitățile sale cu impresioniștii rămîn superficiale, nu-i angajează partea cea mai intimă a ființei. Reproducerea realității așa cum o înregistrează ochiul, transcrierea pe pînză a senzațiilor vizuale brute, dăruirea totală în transpunerea spectacolului exterior — exterior pictorului —, cum ar fi putut oare Gauguin să admită că toate acestea ar constitui scopul suprem al picturii, tocmai el, pentru care există o lume interioară, singura de altfel?
Pictează acum pe străzile Vaugirardului, de exemplu biserica St. Lambert, care se înalță alături de locuința sa, pe un teren umbrit de copaci [1], sau grădina casei sale. De asemenea pictează un nud, al cărui model este Justine, servitoarea. Prin acest nud Gauguin a exprimat cum nu se putea mai bine ceea ce îl diferențiază de impresionism. Cu greu am putea stabili o legătură între femeia așezată pe marginea unui divan, cu chipul lipsit de bucurie, înclinat spre țesătura pe care o cîrpește. și femeile goale ale lui Renoir, a căror carnație bogată scînteie în lumină! Penelul lui Renoir mîngîie epidermele, însă cel al lui Gauguin face să transpară însuși sufletul, dincolo de formele trupului. Renoir, ca și impresioniștii, pictează ceea ce este vizibil; Gauguin, fie că este sau nu conștient de acest lucru, tinde să înfățișeze ceea ce există dincolo de vizibil, vrea să ne ofere un echivalent al vizibilului.
Acest nud [2] se deosebește atît de mult de celelalte opere ale lui Gauguin și de cele ale tovarășilor săi, încît la cea de-a șasea expoziție impresionistă, organizată în aprilie

---

[1] S-a afirmat că rămășițele pămîntești ale lui Don Mariano de Tristan Moscoso ar fi fost depuse în această biserică încă din 1807. E un amănunt emoționant, dar, din nefericire, inexact. Don Mariano n-a fost înhumat în actuala biserică St. Lambert care, pe vremea lui Gauguin, era de construcție recentă (1853), ci în vechea biserică St. Lambert, situată mult mai la sud și care a fost distrusă în 1854. Persoanele îngropate acolo fuseseră exhumate și transportate într-un osuar din cimitirul din Vaugirard.
[2] Astăzi la Ny Carlsberg Glyptotek din Copenhaga.

1881 în localul din bulevardul Des Capucines, nr. 35, el a reținut îndelung pe Joris-Karl Huysmans, scriitor naturalist:

« *Anul trecut*, scria el, *domnul Gauguin a expus... o serie de peisaje, o diluție a operelor mai incerte ale lui Pissarro. Anul acesta domnul Gauguin se prezintă cu o creație foarte personală, o pînză care revelează un incontestabil temperament de pictor modern. Drept titlu:* Studiu de nud... *Îndrăznesc să afirm că dintre pictorii contemporani care au încercat nuduri nici unul nu a reușit să obțină o notă atît de convingătoare în transpunerea realului... Carnea este țipătoare; nu mai e vorba aici de acea piele plană, lucie, fără granulații, fără pori, de pielea scăldată într-un trandafiriu dulceag, pe care o întîlnim la toți pictorii; este o epidermă pe sub care circulă sîngele și tresar nervii; cît adevăr, în sfîrșit, în toate părțile trupului, în pîntecul puțin bombat, ce se lasă pe coapse, în cutele de sub gîtul protuberant, încercuit de umbre, în rotula genunchilor puțin colțuroși sau în ieșitura încheieturii!... După o perioadă de ani de zile, domnul Gauguin este primul pictor care a încercat să o înfățișeze pe femeia zilelor noastre... A reușit pe deplin și a creat prin aceasta o pînză îndrăzneață și autentică* ».

Huysmans trece apoi fugar în revistă celelalte șapte tablouri, statueta de lemn, « de un modernism gotic », și medalionul în ghips pictat, care reprezintă selecția trimisă de agentul de bursă. « Personalitatea domnului Gauguin — scrie el cu oarecare dispreț — se conturează mai greu cînd e vorba de peisaj, îmbrățișarea domnului Pissarro, maestrul său, fiind încă destul de puternică » [1].
Elogiul acestui nud, formulat astfel de Huysmans, îl face pe Gauguin să-și învingă îndoielile: este pictor, un adevărat pictor și nu un amator. Însă, pe de altă parte, acest elogiu îl tulbură destul de mult. În fond, Huysmans îi laudă realismul; or, Gauguin are fără îndoială față de realism aceeași reținere instinctivă ca și față de impresionism. În fond, impresionismul,

---

[1] *L'Exposition des Indépendants en 1881*, în *l'Art Moderne* (Charpentier, Paris, 1883).

nu este decît un continuator al realismului. Într-un caz ca și în celălalt nu se urmărește altceva decît să se picteze, prin mijloace diferite, « obiecte vizibile »[1]. Cînd, mult mai tîrziu, Gauguin avea să înțeleagă semnificația eforturilor sale, avea să scrie în mod semnificativ despre impresioniști că ei tatonau « în jurul privirii și nu în centrul tainic al gîndirii ». Cu trupul său greoi și lipsit de farmec, cu tristețea sa, femeia din nudul apreciat de Huysmans nu este eroina unei « felii de viață » naturalistă, ci solia lumii interioare a lui Gauguin, a acelei lumi necunoscute, care își face o primă și neașteptată apariție în această pînză.

Familia agentului de bursă mai crește cu un membru. La 12 aprilie Mette naște un al patrulea copil, un băiat, Jean-René. Cu atîți copii, Emil — care avea șase ani și jumătate, Aline — trei ani, Clovis, — doi ani, și cu noul născut, Mette nu-și mai vede capul de treburi și acordă deci și mai puțină atenție decît înainte « nebuniei de a picta » a lui Paul; de altfel nu a acceptat prea ușor să i-o « împrumute » pe Justine: ce fantezie supărătoare să pui o fată să-ți pozeze goală!

Lunile se scurg. Gauguin pare din ce în ce mai ciudat pentru prietenii familiei. Pe cînd la bursă se succed speculațiile nebunești — acțiunile Canalului de Suez care cotaseră cu doi ani în urmă 700 de franci ating astăzi 3 000 de franci, iar cele ale Uniunii Generale au urcat, în cîteva luni, de la 1 000 la 1 200 de franci, apoi la 1 300 și 1 500 —, pe cînd Gauguin obține neîncetat mari beneficii și deci ar trebui să fie bine dispus, pictorul este, dimpotrivă, tot mai posomorît. Cu cleștele îi mai scoți vorba din gură.

Într-o seară, cînd, împreună cu soția sa, făceau o vizită cumnatului său, Fritz Thaulow, întîlnesc acolo un alt pictor norvegian, Skredswig, pe care juriul Salonului l-a răsplătit anul acesta cu premiul al III-lea. Încîntat de obținerea acestei distincții, Skredswig, de altminteri un om foarte cumsecade, foarte cordial, exclamă că Salonul din 1881 a fost cu adevărat « magnific », că aici au putut fi admirate opere remarcabile. « Ce părere aveți, domnule Gauguin? », îl întreabă el afabil pe agentul de bursă.

---

[1] Courbet.

Răspunsul lui Gauguin cade glacial: « Eu n-am văzut decît un singur tablou la Salon, pe cel al lui Manet! »[1]. Ceva mai tîrziu, Skredswig îl vede pe Gauguin cu o lampă în mînă, îndreptîndu-se spre atelier, unde examinează pînzele lui Thaulow: se oprește în fața fiecăreia și își exprimă nedumerirea[2]. Agentul acesta de bursă atît de tăcut este într-adevăr un om ciudat!

Chiar mai ciudat decît îl crede Skredswig! Un om care nu se simte niciodată la locul lui, care rămîne pretutindeni un neadaptat. Un neadaptat în mediul oamenilor de afaceri, unde a obținut totuși succese atît de strălucite. Neadaptat la moravurile, la uzanțele de politețe ale societății pariziene. Un neadaptat față de însăși epoca în care trăiește, de lumea europeană, burgheză și materialistă pe care, acum, la sfîrșitul secolului XIX, o însuflețește o credință atît de puternică în știință, încît reneagă spiritualitatea, subiectivismul, valorile visului și ale sensibilității. De aici și celălalt sentiment, de jenă, pe care-l încearcă Gauguin printre impresioniști: dacă Zola — *Nana* a apărut cu un an înainte — pretinde că a pus bazele romanului « experimental », impresioniștii nu rămîn nici ei în afara curentului general de evoluție. Din dorința de a observa în mod obiectiv, ei zugrăvesc nu lucrurile ci aparențele lor, și nu acceptă ca spiritul să se interpună între ochi și mînă în procesul de analiză și redare a mirajelor mișcătoare ale luminii.

Este într-adevăr bizar acest agent de bursă care-și caută propriul lui suflet, care este pretutindeni un neadaptat, care pretutindeni își simte neputința de a se adapta și care, într-o zi, avea să citească cu o mare emoție versurile unui obscur profesor de limbă engleză, prieten cu Manet, pe nume, Stéphane Mallarmé:

Fuir! là-bas fuir! Je sens que les oiseaux sont ivres
D'être parmi l'écume inconnue et les cieux!
Rien, ni les vieux jardins reflétés par les yeux
Ne retiendra ce cœur qui dans la mer se trempe
O nuits! ni la clarté déserte de la lampe
Sur le vide papier que la blancheur défend

---

[1] Este vorba de *Le portrait de Pertuiset* (Portretul lui Pertuiset), pentru care Manet — pe atunci în vîrstă de 49 de ani — a obținut premiul al doilea.

[2] Relatat de Pola Gauguin, *op. cit.*

Et ni la jeune femme allaitant son enfant.
Je partirai! Steamer balançant ta mâture,
Lève l'ancre pour une exotique nature! ... [1]

Pentru Gauguin pictura a devenit o obsesie atît de puternică tocmai fiindcă a însemnat o eliberare. Se războvrătește, cu o furie abia reținută, împotriva obligațiilor sale profesionale. Ceasurile pe care și le petrece la Bursă sînt pentru el moarte, dăruite morții și nu vieții, ceasuri risipite, pierdute. O, dacă slujba nu i-ar răpi tot timpul, dacă ar putea picta zi de zi, ar cunoaște acea plenitudine fericită, conștiința de a fi, în sfîrșit, el însuși! Nu trăiește cu adevărat decît atunci cînd are penelul în mînă.

Gauguin vizitează galerii, expoziții, muzee. Studiază, reflectează. Arta incisivă a lui Degas, atît de depărtată de impresionismul în maniera lui Claude Monet, arta stilizată, gîndită a lui Puvis de Chavannes, îi hrănesc meditațiile, după cum îl hrănesc stampele marilor japonezi sau sculptura asiatică. Orientul îl fascinează. Face unele sculpturi în lemn, inspirîndu-se din motive orientale. La un francez care pe vremuri se stabilise la Lima, părintele Maury, a avut posibilitatea să admire bijuterii indiene, ceramice incase. Încearcă nostalgii fugare, pătrunzătoare: la expoziția din primăvara trecută s-a prezentat cu un *Petit Mousse* (Micul mus). Arta este, într-adevăr, imensă, e viața însăși, fiind fecundată de temperamente virile, cum ar fi Velázquez, « tigrul regal », sau Rembrandt, « leul înfricoșător care a îndrăznit totul ». Impresionist cam eretic în gusturile sale, Gauguin îl admiră pe Ingres și, ca și Degas, revine mereu la acest maestru în opera căruia regăsește « viața lăuntrică » și a cărei « răceală aparentă ... ascunde o căldură intensă, o pasiune violentă ». La Salonul atît de lăudat de Skredswig, Gauguin a schimbat cîteva cuvinte cu Puvis de Chavannes care expunea aici *Le Pauvre Pêcheur* (Sărmanul pescar).

---

[1] Să fugi, să fugi aiurea! Simt păsările îmbătate / de zborul între spuma necunoscută și cer! / Nimic, nici grădinile vechi răsfrînte-n priviri / Nu va putea reține inima aceasta avîntată pe mare / O, nopți! și nici strălucirea pustie a lămpii / pe hîrtia goală pe care albul o apără / Și nici femeia tînără alăptîndu-și pruncul. / Voi pleca! corabie, legănîndu-ți catargele, / Ridică-ți ancora, plecînd spre ținuturi exotice! ...

« Ce au oamenii ăștia de nu înțeleg?, — i se plîngea agentului de bursă Puvis, rănit de o critică răuvoitoare —, tabloul este totuși cît se poate de simplu! » La care Gauguin îi răspunde: « Trebuie să le vorbești în parabole, căci văzînd, ei nu văd, și auzind, nu aud! » Nu cumva ceea ce în acest tablou le-a displăcut unor critici, printre care și lui Huysmans, determinîndu-i să-i reproșeze lui Puvis o « rigiditate naivă », o « stîngăcie afectată, împrumutată de la primitivi », îi reținea în mod special atenția lui Gauguin?

În timpul verii, în vacanță, el se reîntoarce la Pontoise, alături de Pissarro. Din mai, prietenul lui Pissarro, Cézanne, locuiește și el la Pontoise. În ultimii ani arta lui Cézanne a făcut progrese serioase. Nici pentru Cézanne impresionismul nu reprezintă un capăt de drum. Senzațiile vizuale nu-i ajung; rămîn elemente pe care pictorul trebuie să le prelucreze, să « le gîndească », pentru a « compune ». Gauguin manifestă un interes atît de puternic față de încercările lui Cézanne — « al dracului pictor Cézanne ăsta! . . . Parcă ar cînta tot timpul la o orgă mare! » —, încît mohorîtul provensal începe să devină bănuitor: nu cumva agentul de bursă vrea să-i fure « mica lui senzație », să-i « plagieze motivele »! Bănuiala este oarecum atenuată de stima pe care i-o poartă agentul de bursă, deși această stimă, pentru omul Cézanne, nu este totală, considerîndu-l prea grosolan și cu o comportare prea adesea dezagreabilă. Ce surprins ar fi Cézanne dacă ar cunoaște opinia lui Gauguin: Cézanne seamănă cu « un bătrîn din Levant »; în el există un anumit misticism oriental.

Săptămînile de vacanță trec repede. Gauguin se reîntoarce, cu regret, în strada Carcel. « Te-am auzit discutînd o anumită teorie, îi scrie el lui Pissarro. Spuneai că ar fi foarte necesar să trăiești la Paris, pentru a putea picta, pentru a-ți dezvolta ideile. N-ai mai crede asta dacă ne-ai vedea pe noi, ăștia de aici, mergînd ca niște nenorociți la Nouvelle Athènes, să ne îmbătăm ca porcii, în timp ce pe dumneata nimic nu te poate abate, fie și pentru o clipă, de la traiul ascetic pe care-l duci. Sper să te văd pe aici într-una din zilele acestea. »

Cursurile continuă să urce la bursă. Uniunea Generală cotează 1 600 de franci, 1 800, 2 000 . . . Banca catolică

este în plină expansiune. Activitatea sa se extinde în întreaga Europă centrală, mai ales în Austria, unde a creat *Länder-Bank*. A lansat o mulțime de alte afaceri și chiar anul acesta a tratat un împrumut pentru Serbia în valoare de 100 milioane de franci. Aceste multiple operații necesită sporuri constante de fonduri. În noiembrie, mărindu-și din nou capitalul, banca aruncă pe piață o sută de mii de noi acțiuni. Se spune chiar că pentru a susține mersul ascendent al acțiunilor, Banca catolică nu ezită să-și cumpere, prin intermediari, mari pachete din propriile sale acțiuni.

Cumpărați, vindeți! . . . Cît de privilegiați sînt Pissarro, Cézanne, care au răgazul să picteze tot timpul, care pot să-și continue eforturile fără a fi stînjeniți! Gauguin, în ce-l privește, este în permanență hărțuit. Nemulțumit de ceea ce creează, nereușind, decît cu greu, după ce reia lucrul de la capăt de zeci de ori, să depășească dificultățile pe care le întîmpină, se simte, cu fiecare zi, stăpînit de o iritare crescîndă față de meseria sa. Nu poți să pictezi doar cînd ai vreme! Faptul că trebuie să-și împartă viața între artă și afaceri îl obosește, îl exasperează. La sfîrșitul anului 1881 îi trimite o scrisoare lui Pissarro: nu mai vrea să rămînă « un pictor de duminică ». Își va părăsi funcția de agent de schimb. De altfel, spune el, afacerile nici nu mai merg atît de bine. Poate că a pierdut la jocurile de bursă.

Acestor lungi tăceri le urmează izbucniri neașteptate. Se confesează lui Schuffenecker: « Numai că, vezi, îi răspunde Schuff, trebuie să ai și ce mînca! » Gauguin ridică din umeri. A vîndut un tablou unui negustor danez în trecere prin Paris, care « va apăra cauza impresionismului în fața compatrioților săi ». Va reuși repede în pictură, tot atît de repede cum a reușit la Bursă? N-a dat oare suficiente dovezi de spirit practic?

Cumpărați, Vindeți! . . . Uniunea Generală este cotată la 3 000 de franci.

« Schuff ăsta e un burghez », spune Gauguin.

Și un surîs palid îi luminează pentru scurt timp fața cu pomeți aspri, gura sa amară, ochii lui verzui, care aruncă, pieziș, cîte o privire încărcată de nostalgie . . .

III. REGATUL DANEMARCEI

Mergea în urma ei ca o vită dusă la tăiere.

Proverbe, VII, 22

Grupul impresioniştilor nu a fost niciodată atît de dezbinat. Unii dintre ei, Pissarro şi Gustave Caillebotte, de exemplu, care ar vrea ca o nouă expoziție, cea de-a şaptea, să aibă loc în primăvara anului 1882, se lovesc de reaua-voință, de încăpățînarea, de intransigența şi susceptibilitățile care-i separă curînd pe oamenii uniți pentru o clipă prin interese sau gînduri comune, sau doar prin antipatii comune.
« Degas, spune Caillebotte, a băgat zîzanie între noi ».
În parte, această acuzație este îndreptățită: Degas ar vrea să-i impună pe pictorii pe care îi protejează, cum ar fi Raffaëlli, pictori care nu pot fi priviți cu simpatie de către ceilalți artişti din grup. Însă nu numai Degas aduce vrajbă în grup. Renoir şi Monet vor să se manifeste singuri. Cézanne — « izolarea, de ea sînt eu demn! » — nu şi-a mai făcut apariția după 1877 la vreo expoziție a impresioniştilor.
În decembrie au încercat un compromis cu Degas. În zadar. În ziua de 13 decembrie, Degas îl întîlneşte pe Gauguin; îi declară, într-o adevărată izbucnire, « că mai degrabă s-ar lăsa de meserie decît să renunțe la Raffaëlli ».
Gauguin a mai căpătat încredere în el însuşi. Povestindu-i lui Pissarro despre această întîlnire, comentează tăios:

« *Dacă judec la rece situația voastră, în acești zece ani de cînd ați început să organizați expoziții, constat numai decît că numărul impresioniștilor a crescut, că talentul lor a sporit, ca și influența lor de altfel. În relațiile cu Degas însă, și aceasta numai din vina lui, lucrurile stau din ce în ce mai rău: în fiecare an un impresionist a dispărut, făcînd loc unor nulități și unor studenți de la bele-arte. Peste vreo doi ani ai să rămîi singur în mijlocul unor măsluitori de cea mai joasă speță. Tot ce ai realizat pînă acuma se va irosi și ai să-l atragi și pe Durand-Ruel în această catastrofă. Oricît de multă bunăvoință aș avea* — adaugă el — *nu mai pot accepta rolul de bufon al domnului Raffaëlli și al celor din compania sa. Vă rog deci să primiți demisia mea. Începînd de astăzi, eu mă retrag . . . Cred că Guillaumin are aceleași intenții, dar n-aș vrea să-i influențez hotărîrea în nici un fel* ».

În ciuda stimei, pe care i-o poartă lui Degas (« e un om cumplit, spune el, însă sincer și loial »), Pissarro trebuie să recunoască totuși că Gauguin are dreptate. Din moment ce Degas nu vrea să renunțe la « discipolii » săi atît de jenanți, trebuie să se despartă. « Ai să spui că sînt un impulsiv și că vreau să ajung prea repede la țintă, notează Gauguin într-o altă scrisoare către Pissarro, însă trebuie să recunoști că în această chestiune socoteala mea a fost exactă . . . Niciodată n-are să-mi iasă din cap ideea că, pentru Degas, Raffaëlli nu e decît un simplu pretext pentru ruptură; în omul acesta sălășluiește un adevărat demon al perversității, care distruge totul. Te rog să te gîndești bine la asta și *să trecem la acțiune !* »

Scrisoarea e datată 18 ianuarie. Citind-o, poți să mai crezi, oare, că Gauguin — acest Gauguin care « face pe dictatorul », cum îi scria Manet lui Berthe Morisot, după o întrevedere avută cu Pissarro — este direct interesat de evenimentele importante care s-au produs la bursă? La 11 ianuarie mișcarea ascendentă a acțiunilor s-a oprit pe neașteptate în urma prăbușirii pe piața lyoneză a acțiunilor Băncii Lyon și Loire. La 18 ianuarie, chiar în ziua în care Gauguin îi scrie lui Pissarro, acțiunile Uniunii Generale, care cu puțin înainte urcaseră la peste 3 000 de franci, au coborît la 1 300.

În timp ce Gauguin discută despre viitoarea expoziție a impresioniștilor, bursa trăiește momente din ce în ce mai dramatice. « Ziua de ieri a fost rea pentru Franța, scrie *Le Figaro* la 20 ianuarie. Nu e vorba numai de speculatori ruinați, de situații compromise . . . De data aceasta e vorba de creditul public, de bunăstarea națională care trebuie apărată împotriva panicii create de vînzători, împotriva derutei pieței. »

La 28 ianuarie, acțiunile Uniunii Generale scad la 600 de franci. Două zile mai tîrziu banca își închide oficial porțile. La 1 februarie, directorul său, Feder, și președintele consiliului de administrație, Bontoux, sînt arestați. În ziua următoare, Camera de comerț declară Uniunea Generală falimentară.

Crahul are un ecou considerabil. El afectează interesele oamenilor săraci, muncitori, servitori, comercianți, țărani, argați, funcționari, care, dînd ascultare sugestiilor patronilor, moșierilor din satele lor, sau comis-voiajorilor Uniunii Generale, își depuseseră economiile la Banca catolică. La Paris, în fața porților închise ale sediului băncii se strîng șiruri lungi de oameni, cu chipuri încordate, cu inima strînsă, care mai speră, fără sens, că banca le va restitui economiile pierdute.

Probabil că Gauguin a pierdut mulți bani în aceste împrejurări. Însă pe el lucrul acesta îl interesează mai puțin decît expoziția impresioniștilor. Oricum, la bursă posibilitățile de speculare s-au redus la zero. Crahul a produs o emoție atît de puternică și a avut repercusiuni atît de serioase, cu ecouri pe piețele străine, la Londra, Bruxelles, Amsterdam, Viena, încît nimeni nu poate să mai creadă că afacerile ar putea reîncepe curînd. După euforie s-a instalat acum panica. Marea sală a bursei este aproape pustie. Ședințele se desfășoară într-o atmosferă apăsătoare, tăcută. Ce contrast cu tumultul săptămînilor precedente! Dar crahul îi oferă lui Gauguin posibilitatea să se gîndească la pictură.

Caillebotte își continuă demersurile. I-a întrebat pe Monet și Renoir dacă ar accepta să participe la expoziția proiectată. Monet a răspuns evaziv. Renoir, care acum e la Estaque, împreună cu Cézanne, s-a îmbolnăvit și refuză categoric.

Expoziția n-ar mai fi avut loc niciodată dacă Durand-Ruel, care în toți acești ani cumpărase tablourile impresioniștilor și luase mereu poziție în favoarea pictorilor grupului, nu s-ar fi hotărît să-i convingă pe cei care mai șovăiau. E în joc acum interesul tuturor, căci crahul Uniunii Generale va avea fără îndoială urmări printre negustori și, în consecință, îi va afecta pe artiștii cu care lucrează el: Durand-Ruel este un catolic fervent iar Feder, directorul Uniunii Generale, era protectorul său.

Discuțiile se prelungesc mai bine de o lună. Renoir și Monet tergiversează. Acesta din urmă nu-și ascunde lipsa de entuziasm față de perspectiva că ar putea fi prezent într-o sală de expoziție alături de domnii Gauguin și Guillaumin. Renoir îi reproșează lui Pissarro convingerile sale politice: « Să expun alături de Pissarro, Gauguin, Guillaumin, îi scrie el nu fără iritare lui Durand-Ruel, e ca și cum aș expune într-o organizație politică. Puțin ar mai trebui ca Pissarro să-l invite pe rusul Lavrov (un anarhist) sau cine știe pe ce alt revoluționar. Publicului nu-i place ceea ce miroase a politică și eu însumi, la vîrsta mea, nu mai am chef să fac pe revoluționarul . . . Or, să stai alături de evreul Pissarro, înseamnă să faci revoluție ».

În sfîrșit, după tratative îndelungate și după un schimb voluminos de scrisori, tentativa lui Durand-Ruel se soldează cu succes. Monet și Renoir cedează. La 1 martie, expoziția se deschide pe strada Saint-Honoré, nr. 251. Gauguin expune aici 12 piese, uleiuri și pasteluri, și un bust.

E puțin probabil ca Gauguin să nu fi înregistrat cît de cît ecoul remarcilor insultătoare ale lui Renoir și Monet la adresa lui; fără îndoială că nu i-au făcut plăcere. Mulți împărtășesc de altfel părerea că ceea ce expune el anul acesta este « foarte mediocru » [1]. Un lucru și mai grav. Huysmans, ieri încă atît de călduros în elogiile sale, de data aceasta nu-i mai face complimente:

« *Domnul Gauguin,* scrie el *nu este, din nefericire, în progres! Acest artist ne arătase anul trecut un excelent studiu*

---

[1] Această părere este exprimată într-o scrisoare adresată de Edouard Manet soției sale, Berthe Morisot.

de nud, acum însă nimic valoros. Cel mult aş cita noua sa vedere a bisericii din Vaugirard, care se detaşează oare-cum de celelalte lucrări ale sale. Cît despre Interiorul atelierului, culorile sînt sărăcăcioase şi înăbuşite . . .»

Aprecierea aceasta îl enervează la culme pe Gauguin. *Culori sărăcăcioase.* Nu poate să admită această formulă. De un temperament prea impulsiv, pentru a se mai gîndi la menajamente, incapabil de calcul, Gauguin îi reproşează cu indignare lui Huysmans lipsa de înțe-legere. Toți criticii sînt la fel; oameni ca Albert Wolff constituie regula generală. Şi cînd te gîndeşti că ar-tiştii, ca să-şi poată vinde pînzele, trebuie să depindă de asemenea nătăfleți!

Gauguin nu mai vede acum lumea decît prin prisma picturii sale. Ea creşte în el ca un cancer. Dacă ar fi fost altfel, ar fi urmărit dezastruoasa evoluție a pieței financiare cu « descurajarea » şi « deruta » — cuvin-tele acestea revin constant în cronicile de specialitate ale ziarelor — pe care o încearcă toți colegii săi, toți cei versați în tranzacțiile şi operațiile de culise. În ce-l priveşte, nici nu se gîndeşte să-şi restrîngă cheltuielile (de altfel nici Mette nu are asemenea intenții). Faptul că acum au loc la bursă atît de puține tranzacții, că veniturile i s-au redus considerabil, nu numai că nu-l descurajează, în visurile sale, ci îi adîncesc şi mai mult obsesia. *Culori sărăcăcioase şi înăbuşite!* . . . La ce bun să mai piardă timpul la bursă dacă sclavia lui nu mai este răsplătită? Dintr-o dată, i se pare că lucrurile ar deveni mult mai sigure dacă ar fi eliberat de această constrîngere.

Comerțul cu tablouri suferă de pe urma crizei finan-ciare. Situația lui Durand-Ruel — în care Gauguin îşi pune mari speranțe — este deosebit de instabilă; datoriile negustorului, foarte strîmtorat de pe urma falimentului Uniunii Generale, se ridică la mai multe sute de mii de franci. « N-o să mai poată rezista nici măcar o săptămînă », spun confrații lui. Şi, cum era de aşteptat, artiştii pe care el îi susținuse ajung din nou să cunoască grijile presante ale zilei de mîine. Însă ni-mic din toate acestea nu-l opreşte pe Gauguin. Pentru el nu realitatea, ci visurile sînt adevărate. Dacă ar fi artist de profesie, îşi spune adesea, ar putea să lucreze

în tihnă, și-ar vinde pînzele, ar fi fericit. Își construiește o realitate pe potriva visului său. Speranțele îi sînt poate exagerate, însă, pentru a ființa, visul său are nevoie de speranță, așa cum el, pentru a putea trăi, are nevoie de vis.
Gauguin se îndreaptă spre viitor cu ochii ațintiți asupra unui miraj.

Viața lui Gauguin a ajuns la un punct critic.
La sfîrșitul anului 1882, Schuffenecker, a cărui mică afacere cu *doublé*-uri prosperă, hotărește să-și părăsească slujba de la Galichon pentru a se îndrepta spre o altă meserie, mai conformă cu gusturile sale și mai puțin riscantă. L-a speriat, desigur, și crahul de la bursă. Deși continuă să expună cu regularitate încă din 1877 la Salonul oficial, prudentul Schuffenecker, nu are cîtuși de puțin intenția să se arunce, cum a făcut Gauguin, în aventura unei cariere artistice. Visează doar un post de profesor de desen la școlile comunale din Paris. Viitorul concurs va avea loc în iulie.
Retragerea lui Schuff constituie parcă pentru Gauguin, acum total « plictisit de bursă » [1], un ultim impuls. Într-o seară din ianuarie 1883, îndreptîndu-se spre casă, pe strada Carcel, o informează pe soția sa că și-a prezentat demisia în fața lui Galichon și Calzado. Mette rămîne fără grai. « Mi-am dat demisia, repetă, el calm. De acum pot să pictez în fiecare zi. »
Buimăcită, Mette își privește soțul. Ce tot spune? Nu cumva a înnebunit?
Îl privește fix pe acest bărbat cu care-și împarte zilele de aproape zece ani și pe care, de fapt, nici nu-l cunoaște.

Mette încearcă să-și revină.
Dacă Paul nu se răzgîndește, situația va fi atît de gravă încît nici nu îndrăznește să se gîndească la asta. Paul trece printr-unul din momentele în care, din oboseală, uzură nervoasă sau dintr-o izbucnire bolnăvicioasă lăuntrică, omul nu mai este o clipă stăpîn pe el în-

---

[1] Schuffenecker: *Notes sur Gauguin* (Însemnări despre Gauguin).

suși și poate săvîrși multe năzbîtii; după aceea lucrurile reintră în normal. În general, asemenea crize sînt provocate de femei; femeia este cel mai mare dușman al femeii. Și tocmai pictura! Mette nu poate să creadă într-o asemenea absurditate. Se frămîntă în zadar, gîndindu-se la pasiunea neașteptată care o amenință și în fața căreia se simte dezarmată. Paul, omul atît de liniștit, agentul de bursă care după o muncă de zece ani și-a creat o situație demnă de invidiat, are să-și revină. Mette nu poate să-și închipuie că în spatele funcționarului unei agenții de bursă pe care ea l-a luat de bărbat, în spatele omului de afaceri care a cîștigat atîția bani, se ascunde un exaltat.

Într-adevăr, să contezi pe vînzarea tablourilor, într-un moment cînd impresioniștii sînt aproape cu totul lipsiți de sprijinul lui Durand-Ruel, înseamnă să accepți « să faci foame » [1], înseamnă să săvîrșești o adevărată nebunie, și Pissarro, deși îi reproșa lui Guillaumin că și-a reluat slujba, este primul care-l condamnă pe Gauguin. E adevărat că Pissarro pierde în Gauguin un eventual cumpărător. Dar la urma urmei are el oare cu adevărat încredere în talentul, în viitorul prietenului său? Nu cumva agentul de bursă este în ochii săi un al doilea Caillebotte — Caillebotte, băiatul de bani gata, pictor amator, spre care impresioniștii în momente de criză nu se îndreaptă niciodată în zadar?

Gauguin însuși nu întîrzie să-și dea seama că lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Nu mai vinde nimic. Capitalul pe care-l strînsese și din care spera să poată trăi cel puțin un an, se irosește mai repede decît ar fi crezut. S-ar putea întoarce la Galichon, unde Calzado este dispus oricînd să-l primească; însă Gauguin nu vrea să renunțe la libertatea de artist. Nu va renunța la nebunia sa. Nebunia aceasta este prea înrudită cu însăși esența ființei sale, ca să poată ceda și numai ideea de a da înapoi, de a reintra în curentul obișnuit, îl paralizează. Cu toate acestea îl chinuie neliniștea cînd se gîndește la destinul pe care l-a pus în mișcare. În acele zile ale anului 1883, Gauguin își face un autoportret, înfățișîndu-se așezat în fața șevaletului. Pînza are elocvența unei adevărate confesiuni: Gauguin se înfăți-

[1] Pissarro.

șează aici nesigur, cu chipul posomorît, cu privirea piezișă — un om asaltat de necunoscut, neîndrăznind să-l înfrunte. Cît de comodă era siguranța zilei de mîine! Comodă, dar în același timp cît de mult o ura. « Iată-mă. Acesta sînt eu; nu pot fi altfel. »

Niciodată Gauguin n-a fost mai singur decît în aceste luni. Nu se poate aștepta la nici un ajutor de la nimeni, cel mult poate asculta sfaturile zadarnice ale celor care, judecîndu-l, așa cum face Mette, după imaginea falsă pe care și-au format-o despre el, îl conjură să-și reia slujba, să redevină acea ființă care nu l-a reprezentat niciodată. Bizareria aceasta înseamnă singurătate; hotărîrea sa, pe care o condamnă toți cei din jur, ar trebui să-l facă să înțeleagă acest lucru, însă, fără îndoială, se ferește să se declare învins în fața acestui gînd deprimant.

Gauguin caută un compromis — un mijloc de a-și procura resurse financiare, fără a-și pierde libertatea dobîndită acum. Se angajează la o agenție financiară, de asigurări, pe strada Amboise, nr. 1, la Alfred Thomereau.[1] Nu rămîne aici prea multă vreme. Adevărul este că își caută o ocupație, dacă nu artistică, cel puțin apropiată de domeniul artelor. În iunie, vizitînd Salonul împreună cu Schuffenecker, se extaziază în fața încîntătoarei colecții de tapiserii expuse aici, și de îndată imaginația îi sugerează că în domeniul acesta s-ar deschide posibilități vaste pentru impresioniști. Este primul din nenumăratele proiecte pe care avea să le elaboreze Gauguin de-a lungul întregii sale vieți sub presiunea împrejurărilor. *Eu am încredere pentru că vreau să am încredere.* Iluzia pe care o hrănește spiritul său fantezist este pentru el mai mult decît o necesitate: o apărare împotriva spaimelor.

În iarna precedentă, Pissarro a plecat de la Pontoise, îndreptîndu-se spre sătucul învecinat, Osny. Gauguin, care la începutul anului îl vizitase în acest sat, îi face în cursul lunii iulie o nouă vizită de trei săptămîni. Aici, în timp ce pictează peisaje, Gauguin se grăbește să-i comunice prietenului său ideea cu privire la tapi-

---

[1] Avem puține informații despre activitatea sa la această firmă. Poate că Gauguin s-a străduit să plaseze cîteva polițe. În orice caz, Pissarro a contractat, sau a reînnoit, aci, prin Gauguin, o asigurare pe viață.

seriile impresioniste. Pissarro consideră că este într-adevăr o idee excelentă și promite că el însuși va face cîteva schițe; însă, pînă la urmă, din acest proiect nu se alege nimic.

Este sigur că Pissarro — care pe vremea aceea trecea printr-o « mare descurajare » [1] — l-a prevenit pe Gauguin împotriva dificultăților pe care va trebui să le întîmpine; Gauguin ar risca o mare dezamăgire dacă ar conta cît de cît pe un ajutor din partea lui Durand-Ruel, ale cărui afaceri merg acum din ce în ce mai prost. Negustorul nu a mai acceptat să organizeze o nouă expoziție impresionistă, deși anul acesta a fost rugat de însuși Claude Monet. Expozițiile particulare pe care le-a consacrat pe rînd diferiților artiști, lui Monet în martie, lui Renoir în aprilie, lui Pissarro în mai și lui Sisley în iunie, nu s-au soldat cu rezultate prea bune. « Ca încasări, expoziția mea nu a adus nimic, se lamentează Pissarro. Cît despre expoziția lui Sisley — chiar mai rău, nimic, nimic! »

Prietenia dintre Gauguin și Pissarro nu mai pare să fie atît de desăvîrșită. Pissarro îl înțelege din ce în ce mai puțin pe Gauguin. Graba acestuia de a vinde, de a face bani cu pictura lui i se pare o apucătură de speculant. Evenimentele nu i-au deschis încă ochii acestui agent de bursă experimentat; și nu crede că nerăbdarea lui Gauguin este în realitate neliniștea unui om dornic de a-și găsi echilibrul, de a primi dovezi care să-i justifice purtarea. « Şi el este un negustor înspăimîntător, cel puțin în preocupări, avea să scrie în curînd Pissarro. Nu îndrăznesc să-i spun cît de falsă este această atitudine și cît de mult îl ține pe loc. Are nevoi foarte mari, familia lui este obișnuită cu luxul, însă pînă la urmă lucrurile acestea au să-i dăuneze foarte mult. Nu spun că omul n-ar trebui să încerce să vîndă, însă consider că dacă te gîndești numai la asta îți pierzi vremea degeaba, neglijezi arta, îți exagerezi propria valoare. »

De pe acum în Gauguin se conturează un nou personaj. Iluziile nu-i sînt suficiente pentru a face față situației create de hotărîrea din ianuarie. Gestul de atunci n-ar mai avea sens dacă el n-ar fi « marele Gau-

[1] Scrisoarea lui Pissarro către Monet, datată 12 iunie 1883.

guin ». Omul care s-a zugrăvit pe sine însuși în fața șevaletului, se încordează, se cambrează, acum cînd temerile devin realitate, într-o atitudine combativă, care este în același timp și o apărare împotriva spaimelor, împotriva amețelii pe care i-o creează teama zilei de mîine.

Pissarro a fost oare cel care pe atunci l-a pus pe Gauguin în legătură nu cu eventuali cumpărători de tablouri impresioniste, ci cu revoluționarii spanioli grupați la Paris în jurul fostului prim-ministru Ruiz Zorrilla, șeful partidului republican? Această misiune — fără îndoială destul de bine retribuită (căci soția lui Zorrilla este foarte bogată), dar și primejdioasă —, pe care și-o asumă nepotul Florei Tristan, de a-i ajuta pe revoluționarii spanioli, nu i se pare de loc ingrată. Un om ca Schuff, de pildă, nu ar înfrunta de bunăvoie asemenea riscuri. La începutul lunii august, cînd garnizoana de la Badajoz, Estremadura, se răscoală și proclamă republica, Gauguin îl trece pe Zorrilla peste frontiera franco-spaniolă, iar după eșuarea insurecției « îl readuce în Franța ascuns într-un car cu fîn »[1].

Păcat că revoluționarii spanioli nu au triumfat: republica spaniolă, își spune Gauguin, i-ar fi fost recunoscătoare, i-ar fi acordat sinecura pe care și-o dorea.

Gauguin rătăcește prin Paris . . . Nevasta sa, spune el, « se acomodează greu cu sărăcia ». A mai făcut cîteva demersuri pentru a obține o slujbă, însă fără rezultat. A căutat, și de data aceasta fără succes, un negustor de tablouri. În curînd cheltuielile sale vor crește: din martie Mette este însărcinată. Îngrijorat, înrăit, nemaiștiind ce să facă, Gauguin rătăcește fără rost prin Paris.

Într-o zi de octombrie, la Durand-Ruel, află că Pissarro lucrează acum la Rouen, că pictează acolo niște tablouri foarte bune. În tristețea tomnatecă în care trăiește, știrea aceasta este ca o izbucnire bruscă de lumină.

Viața, gîndește Gauguin, este mai ieftină în provincie decît la Paris. Ar putea realiza economii mari dacă s-ar stabili cu ai săi la Rouen, pentru un an să spunem —

---

[1] Schuffenecker: *Notes sur Gauguin.*

un an în care ar putea să picteze cu înverşunare, ar putea « să-şi cucerească un loc în artă ». Rouen i-ar oferi material nou. În orice caz, ar lucra acolo mai bine decît în Parisul artificial pe care nu l-a iubit niciodată, care nu l-a inspirat niciodată. Chiar de la următoarea expoziţie impresionistă, în primăvara anului 1884, i s-ar putea constata progresele. Şi Rouen este un oraş prosper! « Locuitorii oraşului Rouen sînt foarte bogaţi! » Probabil că tablourile se vînd uşor într-un asemenea oraş. Fostul cofetar Murer, coleg de şcoală cu Guillaumin, prietenul impresioniştilor, a cumpărat de altfel la Rouen *Hotelul du Dauphin et d'Espagne*. Pissarro a tras la acest hotel unde Murer i-a fixat un preţ avantajos . . . Pe neaşteptate, la sfîrşitul lunii octombrie, Gauguin îi anunţă lui Pissarro sosirea sa iminentă la Rouen, unde, după cum declară, are intenţia să « studieze locurile din punct de vedere practic şi artistic ». « Gauguin ăsta mă îngrijorează de-a dreptul! », exclamă Pissarro. Îndată după sosirea lui Gauguin, Pissarro înţelege că fostul agent de bursă se va instala aici, că e vorba de o « hotărîre importantă ». Nu-l încurajează însă. Expoziţia impresionistă, în care Gauguin îşi pune mari speranţe nu va avea loc. « Este o situaţie absolut negativă. » Va reuşi oare cineva să trezească burghezіei din Rouen interesul pentru pictura impresionistă? Impresioniştii nu vînd nimic nicăieri. Fără ajutorul lui Caillebotte, Pissarro ar fi trăit o vară înspăimîntătoare. « Nu cred în posibilitatea de a vinde tablouri la Rouen . . spune el. Gîndeşte-te că la Paris sîntem încă nişte prăpădiţi, nişte zdrenţăroşi. Nu! Este cu neputinţă ca o artă care zdruncină atîtea convenţii vechi să poată întruni asentimentul general şi aceasta încă la Rouen, patria lui Flaubert, pe care oamenii de aici nu îndrăznesc să şi-l recunoască! » [1] Dar la ce bun să mai discute cu fostul funcţionar de bursă? « Pentru el hotărîrea e luată, vrea să ia cu asalt Rouenul », scrie Pissarro la 10 noiembrie.

Gauguin a şi început să-şi caute adăpost. Găseşte o casă disponibilă pe aleea Malerne la nr. 5, o închiriază şi apoi se întoarce la Paris pentru a-şi pregăti transferul de domiciliu.

---

[1] Extras dintr-o scrisoare a lui Pissarro către Murer, datată 8 august 1884.

La 6 decembrie, Mette dă naştere celui de-al cincilea copil, un băiat, Paul-Rollon. Gauguin pictează în grădina înzăpezită de pe strada Carcel una din ultimele sale pînze pariziene. Un tablou încărcat de melancolie, de singurătate.

La începutul lui ianuarie 1884 familia Gauguin soseşte la Rouen.
Pentru Mette părăsirea casei din strada Carcel a fost o lovitură foarte dureroasă. Această decizie a cristalizat temerile împotriva cărora se apăra tot mai greu, constatînd încăpățînarea cu care Gauguin își urmărea propriile himere. De altfel, reacțiile lui Pissarro şi ale lui Guillaumin ar fi fost suficiente pentru a-i confirma alarma. Însă dacă pînă acum mai spera, astăzi nu se mai poate îndoi. Şi, în sinea ei, totul se răzvrătește împotriva năruirii întregii sale vieți de pînă acum. Ridicată prin căsătorie la o situație socială la care, în ciuda ambiției sale, n-ar fi îndrăznit să aspire niciodată, acum nu mai simte decît amărăciunea de a fi pierdut ceea ce obținuse.
Desigur, puține ar fi femeile care în situația ei să nu se teamă de ceea ce le-ar putea rezerva viitorul. Fie că într-o bună zi geniul lui ar putea fi recunoscut, fie că va ajunge un ratat, problema nu se schimbă cîtuşi de puțin. Alegerea pe care acest tată de familie a făcut-o acum este dezastruoasă din punct de vedere social. Cu toate acestea, unele femei n-ar înceta să se simtă solidare cu tovarăşul lor. Mîini delicate de femeie au fost uneori sprijinul cel mai ferm al aventurierilor spiritului. Iubirea înseamnă înțelegere; și pentru femeie iubirea este adesea identificare. Însă dacă Gauguin reprezintă în categoria sa un fel de caz extrem, un fel de personificare absolută a forțelor imaginative masculine, un visător veșnic, un neobosit zămislitor de gînduri și de forme, este tot atît de adevărat că Mette întrupează şi ea un fel de absolut al speciei sale. Mette nu încearcă să înțeleagă cauzele neaşteptatei metamorfoze suferită de funcționarul de bursă, pe care ea l-a luat de bărbat, metamorfoză care a făcut din el un om atît de straniu. Omul acesta nu o interesează. Nu a încercat niciodată să înțeleagă viața lăuntrică a soțului

ei; a simțit ea vreodată față de el măcar puțină tandrețe adevărată? Paul « al ei » era un obiect personal; era numai omul care i-a permis să-și întemeieze un cămin și de la care aștepta protecție. Mette aparține acelei categorii de femei pentru care nu există nimic în afara vieții lor de femeie și care se îndreaptă spre țintă cu egoismul orb al instinctului, pentru care bărbatul nu este decît un procreator sau « un animal rentabil »: această formulă atroce. cea mai atroce pe care un bărbat, gîndindu-se la el însuși, o poate arunca în față unei femei, Gauguin, în deznădejdea lui, avea s-o pronunțe într-o zi.

Cît de tragic este faptul că oamenii nu se pot cunoaște între ei! Nici Mette și nici Gauguin n-au crezut vreodată că se vor putea înșela astfel. Trăiau atît de aproape unul de altul, fără să se cunoască. Înțelegerea iluzorie dintre ei ar fi putut dura așa cum dăinuie înțelegerea atîtor altor perechi, alcătuite la fel de întîmplător prin simplul joc al simțurilor sau al intereselor, dar care niciodată nu sînt puse față în față cu adevărul. Fragilitatea legăturilor dintre Gauguin și Mette, neînțelegerea pe care se baza acordul lor aparent izbucnesc cu o forță și mai înfricoșătoare în săptămînile petrecute la Rouen. Faptul că și-a pierdut situația de soție răsfățată este pentru Mette mai mult un motiv de umilință decît de îngrijorare. Suferă în vanitatea ei. Cum i s-a mai strîns inima cînd a aruncat o ultimă privire asupra frumosului pavilion din strada Carcel, căruia, cu o mîndrie naivă ea îi spunea « micul palat Jobbé-Duval ». Acum, cu ochii ei cenușii și reci îl fixează pe bărbatul care a trădat-o. Nu are să-i ierte niciodată lui Gauguin faptul că i-a luat înapoi ceea ce îi dăruise. Nu va ierta niciodată picturii faptul că i-a ratat propria ei viață.

Pictura asta scîrboasă, cît de adesea ai călcat-o în picioare. Înăcrită, Mette nu mai schițează nici un gest pentru a face față dificultăților. Nu acceptă să-și restrîngă cheltuielile și de altfel nici nu încearcă, ca și cum s-ar aștepta ca lipsa de bani să-l convingă pe Gauguin să reînceapă să cîștige bani mulți. Capitalul de care dispune familia se irosește.

Gauguin este dezolat de această stare de spirit a Mettei.
 Ar vrea să-i asigure aceleași posibilități ca în trecut.

Însă, ce poate face? Pissaro avea dreptate, oamenii din Rouen nu cumpără pictură impresionistă. Sărmana Mette! Își explică dezamăgirile, iritările și chiar sarcasmele ei împotriva francezilor — împotriva « caraghioșilor ăștia de francezi » —, pe care ea îi detestă, lucru pe care i-l și spune în clipele ei de mînie.
Deodată, însă, o rază de lumină răsare pentru Gauguin. Prin intermediul cumnatului său, Fritz Thaulow, este invitat să participe la o expoziție în Norvegia, la Christiania (astăzi Oslo). Se grăbește să trimită organizatorilor cîteva din pînzele sale și îl sfătuiește și pe Pissarro să-i urmeze exemplul. Norvegia, îi spune el, este o țară splendidă. Și-a putut da seama de acest lucru pe vremuri, pe cînd naviga pe bordul vasului *Jérôme-Napoléon*. Pentru un pictor ar fi avantajos să se instaleze în aceasă țară: cu un venit de 5 000 de franci pe an o familie ar putea trăi acolo în largul ei.
Însă Mette nu are cîtuși de puțin intenția să se stabilească în Norvegia. Și nici Pissarro, care îl avertizează încă o dată, pe prietenul său: « Spuneți-i lui Gauguin, îi scrie el lui Murer, că după 30 de ani de pictură am cîștigat, e drept, cîteva Saloane onorifice, dar îndur mai departe mizeria. Cei tineri să ia aminte. E un noroc, dar nu e lozul cel mare! ».
Cînd, la 8 august, Pissarro expediaze această scrisoare, Mette plecase spre Danemarca.

Pe măsură ce treceau săptămînile și îi sporea amărăciunea, Mette își amintea cu tot mai multă nostalgie de Danemarca. Cu 11 ani și jumătate în urmă, debarcase tot aici la Rouen, împreună cu Marie Heegaard, din vasul care asigura cursa între Esbjerg, port pe coasta occidentală a Iutlandei, și Normandia. Începea lunga ei călătorie în Franța. Apoi îl întîlnise pe Gauguin. Și fusese fericită; acum însă este doar o femeie dezamăgită și rănită. Sirena vasului din Esbjerg, pe bordul căruia se află ca matelot o rudă a ei, sună ca o chemare. În timp ce Gauguin visa Norvegia, ea visa la țara tinereții sale. Pe pămîntul Franței se simțea din nou o străină. Mette a plecat împreună cu Aline și cu noul născut — copilașul botezat Paul, căruia ea a și început să-i spună, în limba daneză, Pola.

Înțelegerea era ca ea să rămînă la Copenhaga 7 sau 8 săptămîni, timp în care Gauguin avea să încerce să-și refacă situația. Rămas cu ceilalți copii și cu bona, Gauguin trebuie să facă pe cît posibil economii. Pentru a trăi, și-a lichidat asigurarea pe viață, a vîndut-o la un preț care nu reprezenta decît jumătatea din valoarea ei. În timp ce Gauguin pictează portrete, peisaje, vederi din portul Rouen, la Copenhaga, Mette regăsește cu un sentiment de ușurare străzile care i-au fost familiare, casa de pe Frederiksberg-Alle, unde locuiește maică-sa, Emilie Gad. Mama ei și toate rudele apropiate sînt împotriva lui Gauguin. Toți insistă ca ea să nu se mai reîntoarcă în Franța; și nici nu trebuie să-și dea prea multă osteneală pentru a o convinge. Începe să-și facă planuri; știe limba franceză, îi va învăța deci și pe compatrioții săi franțuzește. Peste șase luni va veni și Paul. Poate că între timp va mai reflecta la datoria lui de soț și de tată. În orice caz, aici cu toții au să i-o amintească. Un om cu inteligența și capacitățile sale n-are să rămînă șomer la Copenhaga.

Mette îi mărturisește și lui Gauguin aceste proiecte. Pe urmă, dintr-o dată, o schimbare! Mette se răzgîndește. Nu vrea să-și lase mobilele în Franța. Vrea să aducă la Copenhaga toate lucrurile care îi umpleau casa. În octombrie se reîntoarce la Rouen. Pentru ea nu mai există acum nici un dubiu că stabilirea în Danemarca este o hotărîre definitivă.

Inițiativa soției sale nu-l încîntă de loc pe Gauguin. Însă în fața hotărîrii atît de ferme a Mettei, el cedează. De altfel, ea a făcut întotdeauna numai ceea ce a vrut, e un lucru pe care el îl știe prea bine. *Amintește-ți cum te purtai cu mine; eu eram persoana cea mai puțin importantă din toată casa!* Acum cedează, o va urma în Danemarca și nici nu va aștepta să treacă șase luni pentru a o porni într-acolo; va pleca de îndată. Dacă ar accepta această despărțire, dacă ar rămîne în Franța, ar însemna să recunoască singur că trecutul e mort; și Gauguin nu vrea să recunoască aceasta. Oricît de dureroasă ar fi putut fi uneori pentru el comportarea Mettei, nu vrea să fie lipsit de ceea ce el numește « afecțiunea » ei. Caută din răsputeri să se convingă că vechea viață continuă în ciuda tulburărilor. În Mette nu vede decît pe femeia pe care a iubit-o, pe care nu a încetat nici-

odată s-o iubească. *Orice s-ar inventa, niciodată nu se va putea găsi ceva mai bun decît uniunea familială.* Într-un moment de optimism, Gauguin are convingerea că familia soției sale ar putea să-i ajute în viața casnică. Pe de altă parte, un negustor de tablouri, care-și începe acum afacerile, Bertaux, i-a promis că-l va sprijini. În sfîrșit, a intrat în tratative cu conducătorii unei « fabrici de pînze impermeabile », firma Dillies et Comp. din Roubaix, care exploatează acum un procedeu recent brevetat; de ce nu i s-ar încredința lui funcția de reprezentant în Danemarca? Patronat de familia Mettei, care — le explică el amabil celor din Roubaix — are relații importante în cercurile oficiale, nu-i va fi de loc greu — cîteva demersuri vor fi de ajuns fără îndoială — să încheie afaceri numeroase și avantajoase.

La 27 octombrie, la Paris, Mette își ia rămas bun de la Schuffenecker, de la care a avut grijă să împrumute 420 de franci [1], căci n-a putut rezista ispitei de a-și cumpăra o « superbă » rochie, « în ciuda prețului care depășea bugetul » familiei.

În mai puțin de o săptămînă, ea se îmbarcă, împreună cu copiii și mobilele, spre Danemarca. Îndată ce încheie acordul cu firma de pînze impermeabile, Gauguin pleacă și el din Rouen spre Copenhaga.

---

[1] Ceva mai mult de 1 000 de franci noi.

IV. METTE

Ceea ce mă atrage spre tine atît de puternic, ceea ce a trezit în mine o dorință veșnică nu constituie o realitate a vremurilor noastre. Dacă ai cunoaște imaginea sub care îmi apari mie, imaginea aceea minunată care iradiază din întreaga ta făptură și care îmi iluminează viața! . . . Forma ta pămîntească nu este decît umbra acestei imagini . . . Imaginea aceasta este veșnică, primordială, e o scînteie din lumea divină și necunoscută.

NOVALIS: *Heinrich von Ofterdingen*

Decembrie. Săniile alunecă pe zăpada înghețată pe străzile Copenhagăi, unde termometrul coboară sub-10 grade. În parcul Frederiksberg lumea patinează.

Gauguin iubește acest oraș, pe care îl consideră « extrem de pitoresc », și unde cîteva « motive de inspirație » i-au și atras, ici și colo, privirile. Este gata să acccepte condițiile noii sale existențe, să facă eforturile necesare pentru a se adapta. Însă aceste frumoase elanuri nu găsesc nici un ecou în familia soției sale. Strînși în jurul Mettei, cei din familia Gad și aliații lor, păstrînd o rezervă vecină cu ostilitatea, îl observă cu o curiozitate politicoasă și rece în care surpriza se amestecă cu resentimentul. Pentru ei banii, rangul social constituie singurele realități. Acțiunea lui Gauguin, care i-a consternat de altfel, le rămîne de neînțeles. Nu e oare semnificativ faptul că omul acesta, a cărui comportare și a cărui gîndire se deosebesc atît de mult de ale lor, nu vorbește limba lor? Îl privesc cu neîncrederea instinctivă pe care le-o stîrnește oamenilor tot ceea ce le este străin.

Gauguin credea că avea să găsească în Danemarca o familie, un sprijin; nu întîlnește aici decît propria lui singurătate. Cerea azil; nu a fost admis în sînul grupului,

şi, cu avînturile retezate, se retrage în sine însuşi. « Faimoasă ţară » şi Danemarca asta!
Totul îl şochează în acest mediu de o mediocritate iritantă. Danezii, gîndeşte el, sînt nişte burghezi înspăimîntători, reacţionari şi şovini, de un formalism îngust, plini de puritanism şi ipocrizie — practică doar sistemul logodnei pe încercate, a cărui « manta... acoperă totul », însă concubinajul este pedepsit cu închisoarea — şi, pe deasupra, sînt cu totul lipsiţi de gust, în stare să aşeze, de pildă, pe o mobilă de o mare valoare artistică « un bibelou de cîţiva franci, cumpărat de ocazie ». Tablouri de Rembrandt mucegăiesc în camere unde nu intră nimeni niciodată. « Familia preferă să se ducă la templu, unde se citeşte biblia şi unde totul te împietreşte. » Danezii i-au consacrat sculptorului lor, Thorvaldsen, un muzeu de unde ieşi dezgustat. « L-am vizitat, l-am privit bine, şi îmi vîjîie capul. Mitologia greacă a ajuns scandinavă şi apoi a fost modificată din nou ca să devină protestantă. Venus cu ochii plecaţi şi înfăşurîndu-se pudică într-un cearşaf ud. Nimfe care dansează giga. Da, domnilor, dansează giga, uitaţi-vă, numai cum îşi mişcă picioarele. » Pictorii cei mai de seamă ai momentului sînt, pentru danezii cu vederile cele mai înaintate, De Nittis şi Bastien-Lepage care, spun ei, « au desăvîrşit opera impresioniştilor ». Toate acestea sînt bufonerii!
Gauguin se apucă totuşi de lucru cu mult curaj. A comandat coli de scrisori cu antetul:

FABRICĂ SPECIALĂ
de
PÎNZE IMPERMEABILE
DILLIES ET CO
ROVBAIX
P. GAUGUIN
Reprezentant

În timp ce învaţă limba daneză « cu asiduitate », îşi începe demersurile pe lîngă companiile feroviare, de navigaţie, pe lîngă spitalele civile şi militare, pentru a încerca să vîndă prelate şi huse.
Pentru că acum este vorba de comerţ şi de bani, familia Gad îi uşurează sarcina şi îl ajută cu toate relaţiile ei. Unul din cumnaţi, Hermann Thaulow, farmacist la

Christiania, se oferă chiar să lucreze cu el ca asociat cu drepturi egale și să prospecteze posibilitatea de con- tracte în Norvegia. Gauguin se grăbește să accepte. Hermann — spune el — este « un descurcăreț », și cu norvegienii, « poporul acesta foarte deosebit de danezi, poți încheia ușor afaceri. Oamenii aceștia urmăresc cu atenție toate invențiile noi și sînt gata să meargă înainte. Nu vreau să aud de popoarele conservatoare! » Din punctul de vedere al lui Gauguin, Norvegia are asupra Danemarcei marele avantaj de a se situa în afara sferei sale de acțiune imediată. Realitatea apropiată este, ca de obicei, mai dezamăgitoare. La fiecare pas reprezentantul firmei Dillies et Co se izbește de gre- utăți. În primul rînd, autoritățile daneze îi pretind plata unui patent în valoare de 220 coroane (aproxima- tiv 750 franci noi) și n-are bani să plătească. Nu are nici măcar fondurile necesare să plătească un taxi, căci distanțele sînt foarte mari și zilele de iarnă scurte. Cere un avans de la patronii săi, însă aceștia îl refuză. Pe de altă parte, cei din Roubaix ezită să-i trimită prea multe eșantioane. Iar vama aplică produselor acestei firme tariful cel mai ridicat, ceea ce le face prea scumpe « într-o țară unde — spune Gauguin — este mai apreciată marfa murdară dar ieftină ».

Cu toate acestea, Gauguin încearcă să-i convingă pe cei din Roubaix — și pe sine însuși — că tentativele sale vor izbuti în cele din urmă. Pentru moment însă rezultatele sînt nule. Pretutindeni unde își oferă pro- dusele au loc discuții nesfîrșite despre avantaje, se înmulțesc obiecțiile, amînările, consultările, înainte de formularea eventualelor comenzi. Nici în Norvegia lucrurile nu merg mai bine. Hermann Thaulow — de ce oare o fi ascuns acest lucru — nu poate « face alt comerț *pe față* », singurul lui « comerț » constitu- indu-l propria sa profesie; el s-a înțeles cu un prieten să se ocupe de pînzele acestea impermeabile, însă prie- tenul cere un procent prea ridicat .. Cînd, obosit de toate aceste demersuri, Gauguin se întoarce în apar- tamentul său de pe Gammel Kongevej, nr. 105, se refu- giază în ceea ce a ajuns să numească « căminul său artistic ».

« Aici sînt mai torturat ca oricînd de artă, și grijile
 mele financiare, ca și tentativele de a încheia afa-

ceri, nu mă pot smulge acestei pasiuni », îi mărturisește el lui Schuffenecker, într-o scrisoare din 14 ianuarie 1885. Culorile care se pot cumpăra în Danemarca sînt execrabile și, de altfel, destul de scumpe pentru posibilitățile lui. Totuși, de bine de rău, pictează. A încercat să redea o scenă de patinaj în parcul din Frederiksberg. S-a pictat pe el însuși în pod, în lumina tulbure a unei ferestruici, acolo unde l-a silit soția lui să-și instaleze atelierul de pictor, căci ea are nevoie de salon pentru lecțiile de limba franceză pe care le dă. Și din salon, din cînd în cînd, ajung pînă la Gauguin rîsetele Mettei care conversează cu elevii, tineri eleganți, viitori diplomați — desigur rîsete oarecum forțate, crude, care îl rănesc pe Gauguin. O, Mette, femeie iubită, imagine a maternității și a forței protectoare a lumii imaginare , la ce bun asemenea prefăcătorii? Cu inima strînsă Gauguin pictează.

« Sînt fără nici un ban, plictisit la culme, înglodat pînă-n gît; mă consolez visînd. » Seara, în pat, meditează, se întreabă. Au fost date uitării necazurile cu firma Dillies et Co, sînt dați uitării cei din familia Gad și danezii, se retrage din nou în adîncurile eului său lăuntric. Sub pleoapele grele, întredeschise, apar linii mișcătoare, culori schimbătoare. Impulsurile pe care sensibilitatea sa le resimte de cîteva luni îi activează forțele intelectuale. Căci totul, la acest cerebral, se petrece mai întîi în spirit. Continuă să-și conceapă tablourile în manieră impresionistă, însă în clipele acestea de veghe percepe, fulgurant, contururile picturii de mai tîrziu, ale artei sale viitoare.

« Pentru mine, îi scrie el lui Schuff în acea scrisoare din ianuarie 1885, care este profetică din multe puncte de vedere, marele artist înseamnă formula supremei inteligențe; lui i se oferă sentimentele, transpunerile cele mai delicate și, deci, cele mai invizibile ale creierului. » Arta de mîine va urmări să redea nu atît aparența lucrurilor, cît să ofere o formă, « forma cea mai simplă », sentimentului sau ideii care îl bîntuie pe un pictor, să ofere echivalențele plastice ale universului său lăuntric.

« Deschideți-vă ochii către uriașa creație a naturii și veți vedea că există legi pentru a reda în feluri foarte deose-

bite și totuși asemănătoare, prin efectele lor, toate sentimentele omenești . . . Există linii nobile, înșelătoare etc. Linia dreaptă merge spre infinit, linia curbă limitează creația . . . Culorile sînt și mai explicative, deși mai puțin numeroase decît liniile, dată fiind capacitatea lor de a impresiona ochiul. Există tonuri nobile, altele comune, armonii liniștite, consolatoare, altele care te îmboldesc prin îndrăzneala lor . . . »

Estetica ale cărei baze le pune astfel Gauguin [1] și care mai tîrziu avea să hrănească generații de pictori este însăși negarea impresionismului, care, la rîndul său, nu era decît o prelungire a realismului. Amețitoare descoperire! Lipsit de aproape orice contact cu mediul parizian al artelor, dezvoltîndu-și gîndirea în cea mai desăvîrșită singurătate, într-un mediu deprimant, dominat de dispreț, Gauguin se întreabă uneori dacă pînă la urmă nu are să înnebunească. « Cu toate acestea, cu cît reflectez mai mult, cu atît sînt mai convins că am dreptate. »

De jos, din salon, se aud rîsetele Mettei . . . Gauguin întreprinde demersuri repetate pentru a putea plasa pînzele impermeabile fabricate de Dillies et Co. Însă, cu excepția d-lui Heegaard care, pe la jumătatea lunii februarie, îi cumpără cinci prelate, nimeni nu-i comandă nimic. Și acest insucces continuu nu este de natură să-i îmbunătățească relațiile cu familia Gad.

Femeile mai ales simt o plăcere diabolică să-l umilească. Soacra sa, o persoană încăpățînată, autoritară și seacă, gata întotdeauna la răspunsuri înțepătoare, cumnatele

---

[1] Delacroix — după cum amintește pe bună dreptate Réné Huyghe — poate fi totuși considerat aici un precursor al lui Gauguin. El exprimase puncte de vedere destul de apropiate, dintre care unele au fost reluate de Baudelaire. « Omul, nota Delacroix, nutrește în sufletul său sentimente înnăscute pe care obiectele reale nu le vor satisface niciodată și imaginația pictorului și poetului știe să dea tocmai acestor sentimente forma vieții . . . Există o anumită impresie care se naște din cutare aranjament de culori, de lumini și de umbre . . . Aceasta e ceea ce am putea numi muzica tabloului. Această emoție se adresează părții celei mai intime a sufletului . . . ». Gauguin, care mai tîrziu a retranscris unele din aceste fraze, avea să scrie: « Mi-ar fi plăcut ca Delacroix să se fi născut cu vreo treizeci de ani mai tîrziu și, angajîndu-se în lupta pe care eu am îndrăznit s-o provoc, el însă cu averea și mai ales cu geniul lui, am fi fost astăzi martorii unei mari renașteri »

sale, mai ales Ingeborg, « mîndria familiei », nu pierd nici o ocazie pentru a-i provoca dezgustul. Danezul cel mai redus la minte pare un miracol de inteligență și activitate în comparație cu acest francez incapabil, venit aici pentru a rupe de la gură pîinea familiei Gad. Ingeborg a regăsit tonul autoritar pe care îl folosea altădată față de sora ei mai mare, Mette. Cu o răutate triumfătoare, se înverșunează să întrețină în sora ei resentimentele pe care aceasta le nutrește, să o ațîțe împotriva acestui funcționar decăzut, acestui soț nedemn, care nu e în stare să cîștige nici o coroană, deși are de întreținut o soție și cinci copii.

Gauguin tace. Umblă de colo-colo cu eșantioanele lui, de la spital la cîte o prăvălioară, de la birourile companiei feroviare din Seeland pînă la cele ale arsenalului. *Pînă și copiii au învățat să spună: « Tăticule, vrem mîncare, dacă nu ne dai, săracul de tine, la ce mai ești bun? »* În ultimele zile ale lunii martie, Gauguin obține, în sfîrșit, de la arsenal, o comandă de 125 metri de pînză, lucru de care profită pentru a solicita firmei Dillies et Co permisiunea de a păstra valoarea facturii cu titlu de avans. Nu este însă decît un expedient. Apartamentul de șapte camere în care s-a instalat Mette constituie, cu chiria sa de 400 de coroane pe semestru (aproximativ 1 350 franci noi), o obligație prea apăsătoare. În aprilie, familia Gauguin se mută într-o locuință modestă pe Norregade nr. 51. Pentru Mette aceasta constituie un nou prilej de înverșunare. Ceea ce a suferit vanitatea ei la Paris sau la Rouen nu mai însemna nimic față de ce îndură aici, unde toată lumea o cunoaște, o spionează, o bîrfește, pe ea și pe negustătorul de pînză impermeabilă. Își cicălește bărbatul, îl covîrșește cu reproșuri, îl acuză de egoism, de insensibilitate. O, dacă n-ar exista copiii! Ei sînt consolarea, adevărata țintă a vieții sale. Este în primul rînd mamă și apoi soție, afirmă ea. O mamă căreia suferințele îndurate de soție îi inspiră, chiar față de copiii săi, antipatii penibile, antipatii împărtășite de altfel și de familia ei. Faptul că micul Clovis și mica Aline — acum în vîrstă de 6 ani și respectiv șapte ani și jumătate — sînt deosebit de îndrăgiți de tatăl lor, căruia îi și seamănă, reprezintă un motiv după toate aparențele suficient de puternic pentru ca întregul clan familiar să-și mă-

soare cu parcimonie afecțiunea față de acești nevinovați. Situație respingătoare, însă adevărată. Cîteva luni mai tîrziu, Gauguin se va vedea obligat să-i ceară Mettei să-și schimbe atitudinea față de Clovis, să se arate mai iubitoare cu nefericitul copil. « Copilul acesta, îi spune el, nu trebuie să sufere pentru că tu și întreaga ta familie îl iubiți prea puțin; avînd o anumită inteligență a inimii, el nu va spune nimic, însă va suferi. » Şi într-o altă zi, mulți ani după aceea — căci lamentațiile acestui tată fără calități paterne nu vor înceta atît de ușor —, va constata cu durere gîndindu-se la Aline: « Ştiu foarte bine că ea îmi seamănă și aceasta te face pe tine să o consideri într-un fel o străină. Își dă seama că nu ții prea mult la ea și este nefericită. »
La 17 aprilie, Gauguin scrie conducerii firmei Dillies et Co:

« *Îmi spuneți în scrisoarea dv. că par descurajat. La drept vorbind nu sînt, însă trebuie să recunosc că m-au obosit toate drumurile și întrevederile acestea care îmi promit multe, dar care mă fac să-mi cîștig cu greu și cu multă întîrziere pîinea . . . Domnii aceștia nu sînt totdeauna amabili și, de pildă astăzi, a trebuit să alerg de la ora zece și jumătate pînă la trei prin birouri și prin port ca să pot rezolva problemele legate de vamă. Trebuie să vă mărturisesc că tot ceea ce cîștig de la firma dv. este rodul unei munci cinstite.* »

Acest om taciturn devine nerăbdător. Este primit, ascultat, mărfurile propuse de el sînt examinate, dar comenzile sînt amînate; este invitat să mai treacă peste șase săptămîni sau trei luni, pînă atunci poate se va lua o hotărîre. Gauguin își strînge eșantioanele, merge în altă parte. Refuzuri, neînțelegeri, amînări, așteptări, iritație. « Domnii aceștia nu sînt întotdeauna amabili. » De altfel nici Gauguin nu prea e. Odată, avînd la îndemînă un pahar cu apă, îl apucă și îl aruncă în capul clientului.
În aceste zile sumbre petrecute la Copenhaga există totuși și ceasuri mai luminoase. Gauguin întîlnește uneori cîțiva pictori danezi. Le-a oferit unele din pînzele sale. Unul dintre acești artiști, Philipsen, i-a cerut chiar cu împrumut un tablou pentru a-l examina pe

îndelete. În aprilie, prin relațiile astfel stabilite, primește o invitație din partea Societății prietenilor artei care îi cere să organizeze o mică expoziție cu operele sale.

E sigur că Gauguin, după atîtea eșecuri și așteptări, spera ca această expoziție să-i aducă oarecari consolări. Mai mult ca oricînd, astăzi nostalgiile sale se îndreaptă spre pictură: « Sînt convins că nu există *artă exagerată*, îi scria el în martie lui Pissarro. Și chiar cred că nu există salvare decît în acțiuni extreme ». Rarele clipe pe care le petrece pictînd, în pod sau în parcurile orașului, sînt singurele care-i aduc o oarecare împăcare. Bănuiește, din nefericire, că expoziția sa — care se deschide vineri 1 mai — îi va pricinui o suferință ascuțită. Într-adevăr, pînzele sale sînt socotite atît de exagerate, încît critica adoptă, în unanimitate, o tăcere absolută, iar Societatea prietenilor artei hotărăște — culmea — încă de marțea următoare închiderea expoziției.

Gauguin suferă mult de pe urma acestui eșec, vina eșecului purtînd-o, după părerea lui, Academia daneză. « Eu nu ceream nimic! » Exasperat, vede pretutindeni « intrigi josnice » urzite împotriva lui. Și în fond exagerează chiar atît de mult? În deruta sa i-au scăpat, fără îndoială, cuvinte prea puțin amabile la adresa Danemarcei și a danezilor, cuvinte pe care ai săi nu încetează să i le amintească. *Urăsc Danemarca.* Insultat de familia Gad, se sufocă în această lume de burghezi prozaici, mulțumiți de ei înșiși, siguri de virtuțile lor și care-l acuză de ceea ce ei consideră principala crimă: faptul că din punct de vedere social este un învins. Danemarca reprezintă pentru acest fiu al soarelui, care detestă, în egală măsură, clima și oamenii acestei țări nordice (suferă de reumatism la umăr), tot ceea ce el ura fără să-și dea seama.

Dar există lucruri și mai rele decît sarcasmele unui om în permanență umilit și învins. Gauguin nu cunoaște prefăcătoria. În mediul acesta cu o etică rigidă, unde toată lumea are grijă să salveze aparențele, el n-a căutat niciodată să se conformeze, nu s-a gîndit niciodată la aceasta; nu-i vorbă, nici n-ar fi reușit.

Expoziția sa a provocat scandal, iar, pe de altă parte, absența sa de la templu a fost remarcată. Acest mîzgălitor de pînze este pe deasupra și ateu. Ieri suspect,

Gauguin devine astăzi indezirabil. Și lucrul acesta îi este chiar spus în față. Rămarii refuză să lucreze pentru el; « riscă să-și piardă clientela ». Contesa Molke, suspendă plata taxelor școlare ale fiului mai mare al lui Gauguin, Emile, invocînd « motive religioase ». Din aceleași motive, unii dintre elevi, care luau lecții cu Mette, n-au mai revenit în apartamentul reprezentantului comercial fără clienți.

« Încep să mă satur! », exclamă Gauguin. Să mai continue să trăiască în Danemarca, pe acest pămînt dușmănos, unde nu se poate aștepta la nimic altceva decît la jigniri, este o absurditate. « Datoria! Să vină ei în locul meu, eu mi-am făcut datoria pînă la capăt și nu am capitulat decît în fața imposibilității materiale. » În mai, îi scrie el lui Pissarro, că « în cel mult două luni, dacă pînă atunci nu se va spînzura, se va reîntoarce la Paris unde are să se descurce ca muncitor sau ca vagabond »[1]. Ca lucrător — la sculptorul Bouillot, de pildă — ar fi « liber »; n-ar mai avea de suportat atacurile unei familii care e în stare « să facă chiar și din omul cel mai blînd un animal feroce ».

În orice caz, fie că Gauguin acceptă sau nu, familia Gad are să-l oblige să plece. Suspendarea plății taxelor lui Emile și pierderea lecțiilor de franceză au făcut ca familia soției să se dezlănțuie împotriva fostului funcționar. I se spune în față că este « de prisos ». De altfel, aici, nu face altceva decît să calce în străchini. La începutul verii, într-o plimbare pe coastă, unde bărbații și femeile fac baie goi, însă separați, și numai la anumite ceasuri — și unde « se înțelege de la sine că cei care trec pe drum nu trebuie să vadă nimic »—, el a provocat un nou scandal, rămînînd cu privirile ațintite asupra soției unui pastor și a tinerei sale fiice. Omul acesta, care este o nulitate, nu are altceva de făcut decît să se întoarcă acasă la el.

Mette însăși cere separarea. Dacă Gauguin va reuși să-și mai facă cîndva o situație, se va mai gîndi. *Ar trebui să te urăsc cînd îmi amintesc de ceea ce a fost și cînd văd pasiunile acestea răufăcătoare care ne despart.* Gauguin

---

[1] Citat de Haavard Rostrup.

însă n-o urăște pe Mette. În ciuda răului pe care i l-a făcut, în ciuda amintirii vechilor resentimente, nu vrea s-o piardă.

Nu mai vrea să cunoască « viața ratată, lipsită de speranță », nu mai vrea să fie din nou « izolat, orfan, fără familie, fără copii », aruncat iarăși în răceala exilului pe care a cunoscut-o odinioară la Orléans (își mai amintește oare?) după zilele fericite din Lima. Atunci plecase, mînat de dorința inconștientă de a-și regăsi paradisul pierdut, navigase îndelung, suportase călătorii înșelătoare, rătăciri inutile, apoi revenise în Franța și o întîlnise pe frumoasa daneză.

Gauguin se zbate, apărîndu-și ceea ce alții vor să-i smulgă. Însă e « cu neputință să ții piept furtunii! » « Nu puteți trăi laolaltă », le spune celor doi soți Gauguin unul din frații Mettei și, adresîndu-se surorii sale, adaugă: « O să ne străduim noi să te ajutăm ».

Gauguin nu mai rezistă. Este « alungat »; va pleca. Însă n-ar vrea să recunoască faptul că doisprezece ani din viața sa sînt pentru totdeauna pierduți. Ruptura unei existențe comune, la care e constrîns acum, nu va fi decît vremelnică.

Nu-și dă seama cum va reuși să-și asigure existența la Paris. Pleacă fără bani, aproape fără haine, căci Mette a păstrat totul (trebuie să-i trimită doar o ladă la Paris). Însă îl ia cu sine pe Clovis, fiul pe care mama nu-l prea îndrăgește.

Și, spune el, pe măsură ce-și va ameliora situația, îi va lua, treptat, și pe ceilalți copii. Pe urmă va veni și Mette. Au să uite anii aceștia de « chinuri ». Își va reface căminul.

PARTEA A DOUA

LUPUL CEL SLAB

1885—1891

I. TABOGA

Te vei schimba, și nu vei fi mai bun.
IMITATIO CHRISTI

În noiembrie 1884, pe cînd Gauguin se pregătea s-o urmeze pe Mette în Danemarca, Schuffenecker, care obținuse de curînd certificatul de capacitate în pedagogie, își atinsese scopul în cariera aleasă: a fost numit profesor de desen la școala de pe strada Fourneaux și la liceul Michelet din Vanves.

Bunul Schuff voia să-și ajute prietenul, însă obliațiile sale au sporit — acum are doi copii mici — și nu poate face mare lucru pentru Gauguin, cel mult să-l invite din cînd în cînd la masă.

Gauguin se adăpostește pentru moment tot pe lîngă fosta sa locuință de pe strada Fourneaux, lîngă Bouillot, în aleea Fremin unde, spune el, poate regăsi ceva din atmosfera Curții miracolelor. Contrar așteptărilor, Bouillot nu l-a angajat; e adevărat că sculptorul îi promite că-l va folosi, într-un viitor apropiat, căci trebuie să primească o mare comandă.

« Mă întrebi ce am să fac în iarna aceasta, îi scrie Gauguin Mettei la 19 august. Nici eu nu știu; depinde de resursele de care am să dispun. Nu poți clădi nimic dacă ești complet lipsit de mijloace. »

Dacă ar putea vinde măcar una sau două pînze! Recunoaște și el acum că negustoria de tablouri a ajuns « într-un punct mort ». În ce-l privește, nu mai contează de mult pe Bertaux; cît despre Durand-Ruel, acest « iezuit blestemat », « nu-i mai pasă de el nici cît negru sub unghie ». Nu-i nimic! Pictura — îi scrie Gauguin

soției sale — rămîne, orice s-ar spune, marea sa speranță. De curînd l-a întîlnit pe Jobbé-Duval și acesta, breton din Carhaix, i-a vorbit, printre altele, de o mică localitate din Finistère, frecventată de numeroși pictori, anume Pont-Aven. Nu numai că acolo se poate trăi foarte ușor, ci, în plus, patroana hanului, Marie-Jeanne Gloanec, acordă artiștilor un credit larg. Dacă ar putea obține ceva bani, oricît de puțini, Gauguin s-ar duce să se instaleze acolo în vara următoare. « Dacă afacerile încep să meargă, îi spune el Mettei în scrisoarea sa din 19 august, dacă talentul meu s-ar dezvolta, iar în timpul acesta aș mai și cîștiga și ceva bani, am să mă gîndesc serios să mă fixez undeva în mod definitiv. Tu caută să mă faci cunoscut în Danemarca. Ar fi un debușeu care ți-ar prinde și ție bine. Și este și cel mai bun mijloc de a putea trăi laolaltă. »

Cum Mette nu acordă mare importanță acestor rînduri, nu-i răspunde.

În așteptarea realizării proiectelor sale, Gauguin trebuie să facă față necesităților urgente: să-și cîștige pîinea pentru el și Clovis. Nu reușește decît cu greu, ducînd o existență de « cerșetor », care-l dezgustă. În plus, firma Dillies et Co — cu o sucursală pariziană pe strada Perdonnet, nr. 19 — îl « chinuiește », amintindu-i de avansurile pe care le-a încasat și de mărfurile neplasate rămase la Hermann Thaulow, în Norvegia.

Pentru Gauguin, visele nu mor niciodată pe de-a-ntregul. Acum, după ce a părăsit Copenhaga, reprezentarea firmei din Roubaix îi apare promițătoare. Impresionat de dezvoltarea pe care a dobîndit-o firma în Franța și Belgia, o roagă pe Mette să urmărească evoluția pieței daneze. « Crede-mă, îi scrie el, este o afacere importantă. » Și-a reluat de asemenea legăturile cu revoluționarii spanioli ai lui Zorrilla. La sfîrșitul lui august îi va întîlni la Londra — « știi tu unde », îi scrie el soției sale. Înainte de a pleca, l-a lăsat pe Clovis în grija surorii sale, Marie, care, devenită acum soția unui negustor chilian, Juan Uribe, se bucură de o situație bună, dar care nu l-a acceptat pe băiețaș decît bombănind. Gauguin petrece aproape trei săptămîni în Marea Britanie. La întoarcere se oprește la Dieppe, unde vrea să picteze ceva; este foarte mulțumit de călătorie:
 « După cum ai citit probabil în ziarele ce apar la Co-

penhaga, situația se complică în Spania și asta contribuie, desigur, ca lucrurile să evolueze în sensul dorit de noi. Nu e deci decît o chestiune de timp și m-am grăbit să reînnoiesc prietenia pe care o stabilisem înainte. Pentru viitor deci, afirmă el, este o afacere *aproape sigură* ».

La Dieppe îl așteaptă scrisori; este foarte surprins că nu primește nici una de la soția sa. « Îți mărturisesc că tăcerea ta mi se pare inexplicabilă în momentul acesta, căci, iată, a trecut o lună de cînd nu sufli nici o vorbă . . . Gîndește-te, copiii sînt la tine și sănătatea lor mă preocupă și pe mine. » Gauguin simte cum se naște în el neîncrederea. De la Schuff a aflat că Bouillot renunță la serviciile sale; Bouillot a primit, în sfîrșit, marea comandă, însă se pare că i s-a impus un alt ajutor. « Bănuiesc că în toate acestea e ceva tulbure pe care nu mi-l pot explica, comentează Gauguin. I-ai scris d-nei Bouillot? Știu că tu dorești să mă vezi din nou la bursă... » Și adaugă cam acru: « Există în mine, cum știi și tu, un instinct care mă face să ghicesc ce se petrece în jur și sînt sigur că de data aceasta scumpa ta soră a marcat un punct . . . Lovitura pe care am primit-o e dureroasă, încheie el, căutînd să-și facă curaj, însă sînt un om care știe să se redreseze, mai ales acum, cînd vin de la Londra cu cîteva atuuri. »

La Dieppe, Gauguin îl întîlnește pe Degas, care își petrece vacanța la prieteni. Dintr-o cauză rămasă necunoscută, cei doi artiști se ceartă. Degas, om în general irascibil, îl urmărește cu ironiile sale pe Gauguin. Pe vremea aceea, la Dieppe, un grup de pictori roia în jurul lui Degas. Printre ei se afla fostul cumnat al lui Gauguin, Fritz Thaulow (între timp a divorțat de Ingeborg), fiul psihiatrului Blanche, Jacques-Emile, Whistler, un alt artist englez, Sickert, tînărul Helleu. . . Toți aceștia îl urmăresc pe Gauguin și se amuză. Jacques-Emile Blanche remarcă « curioasa sa fizionomie, îmbrăcămintea sa extravagantă și aerul său rătăcit », lucruri care, afirmă el, constituie, după spusele tatălui său, un « semn al megalomaniei ». « E un mag, dragă! exclamă Helleu. Uită-te la mîinile lui. Are pe arătător un inel cu piatră! Ți-e pur și simplu greață să vezi așa ceva. E imposibil să ai talent cînd te comporți astfel. Și, pe deasupra, vorbește singur! »

Gauguin nici nu-și dă seama de interesul malițios pe care îl stîrnește. Pictează. De la serile din Copenhaga, cînd începuse să-și elaboreze estetica, nu și-a modificat de fapt prea mult stilul de lucru. Pentru el gîndurile evoluează cu încetinitorul. Nu este un om al impulsurilor, ci un reflexiv. Pe nesimțite, se îndepărtează totuși de impresionism, ale cărui formule continuă să le exploateze. Animalul care apare cu cea mai mare frecvență în peisajele sale este vaca: formele robuste ale vacii, placiditatea sa greoaie corespund înclinației sale, antiimpresioniste, pentru formele puternice. În aceste zile petrecute la Dieppe, Gauguin face un nou pas pe drumul care duce la arta întrezărită de el: într-o pînză intitulată *Femei scăldîndu-se*, inspirată de plaja de aici, simplifică culoarea și trasează contururile în linii ferme.

Din nefericire este o experiență prea scurtă! Gauguin trebuie să se întoarcă la Paris.

Neavînd locuință și nici bani, adăpostindu-se pe unde poate, uneori la Schuffenecker sau chiar la reprezentantul firmei Dillies. Marie s-a grăbit să i-l înapoieze pe Clovis. Din fericire, Jobbé-Duval și soția sa au acceptat să aibă grijă de copil timp de o săptămînă. Gauguin caută o casă de închiriat și cere Mettei să-i expedieze cîteva mobile. Încearcă de asemenea să găsească « o slujbuliță la bursă pentru a putea să aștepte ». Majoritatea tablourilor din colecția sa au fost duse de Mette în Danemarca. Au mai rămas totuși cîteva la Paris. Încearcă să le vîndă; așteaptă să primească 600 de franci, în urma vînzării unui Pissarro și a unui Renoir. « Cum îi încasez, am să-ți trimit 200 de franci », îi scrie el Mettei, care « se smiorcăie ».

La începutul lui octombrie, Gauguin găsește o locuință în împrejurimile Gării de Nord, pe strada Cail, nr. 10. Însă mobilele cerute Mettei nu sosesc. Gauguin, care l-a luat pe Clovis cu sine, reușește să se instaleze. Închiriază un pat pentru copil, el mulțumindu-se cu o saltea pe care doarme înfășurat în pătura de voiaj. Hrana lor este din cele mai frugale. « Să nu-ți faci griji pentru Clovis, îi scrie Gauguin soției... Cu un ou și o farfurioară de orez el se declară mulțumit, mai ales dacă are și un măr ca desert. »

Însă, după cît se pare, « îngrijorările » Mettei nu sînt prea vii. Din moment ce Gauguin i-a scris că își caută

o slujbă la bursă « doar pentru a putea rezista pînă cînd vor veni timpuri mai bune pentru pictură » și i-a adăugat că vînzarea pînzelor de Pissarro și Renoir îi « scăpase printre degete », ea recade într-o tăcere totală.
Tot timpul liber, Gauguin și-l folosește pentru demersuri. La bursă nici un post. Nici un amator pentru Pissarro sau Renoir. Se întreține din banii pe care-i mai primește de la prieteni. Hrana pe care poate să i-o ofere copilului este din ce în ce mai « sumară ». În ziua de 2 noiembrie nu primise încă nici o știre de la soția sa și nici obiectele casnice pe care le ceruse. « Mi-ai trimis lucrurile pe care ți le-am cerut? Aș avea mare nevoie de ele acum. » Într-adevăr, frigul începe să se facă simțit. Tatăl și fiul tremură de frig în locuința lor neîncălzită. Clovis n-are nici măcar o flanea.
În cursul lunii noiembrie, lui Gauguin îi parvine în sfîrșit o scrisoare din partea soției: Mette ar vrea să știe prețul unor tablouri din colecția lui, pe care dorește s-o lichideze. Uimit, Gauguin se alarmează: « Dacă lucrurile au să continue în felul acesta, într-o bună zi n-am să mai am nimic ». Încearcă să-și convingă soția să nu-i vîndă cele două pînze de Cézanne: « Țin la cei doi Cézanne ai mei care sînt unici în felul lor, căci el și-a terminat prea puține compoziții, și într-o zi vor avea o foarte mare valoare. Vinde mai degrabă desenul de Degas ». Mette de altfel ar face mult mai bine dacă s-ar ocupa de tablourile lui Gauguin însuși. « Important e să plasezi tablourile mele », îi amintește Gauguin. Și mobila cerută? Mette nu suflă nici un cuvînt despre asta. « S-a făcut tare frig și aș avea foarte mare nevoie de saltele și plăpumi. Cine știe? Poate că într-o zi am să le și primesc! »
Luna decembrie este foarte rece. De la o săptămînă la alta situația lui Gauguin devine din ce în ce mai precară. Hrana lui și a copilului se reduce acum doar la pîinea cumpărată pe credit. Băiatul, debilitat, se îmbolnăvește de variolă. Cînd îl vede pe Clovis dîrdîind de febră, Gauguin își pierde capul. Nu mai are în buzunar nici 20 de centime. Brusc, îi vine ideea să se ofere ca lipitor de afișe pe lîngă o societate de publicitate. Directorul societății izbucnește pur și simplu în rîs cînd îl vede pe Gauguin îmbrăcat ca un burghez. Însă Gauguin insistă, spune că are un copil bolnav. Este angajat:

va lipi afişe pe zidurile Gării de Nord în schimbul unui salariu de cinci franci pe zi.

Meseria aceasta durează vreo trei săptămîni, iar în acest timp Clovis — o vecină binevoitoare îl veghează în lipsa tatălui său — se reface încet. În această criză Gauguin are impresia că grijile s-au mai risipit. Societatea de publicitate îi promite un post de inspector, cu 200 de franci pe lună. Pe de altă parte, impresioniştii intenţionează să organizeze în primăvară o expoziţie şi — scrie Gauguin — « poate că aceasta va fi punctul de plecare al succesului meu ». În sfîrşit, în ultimele zile ale lunii decembrie, Mette se hotărăşte să-i trimită lucrurile cerute. Uneori, în scrisorile către Mette, tonul lui Gauguin devine mai aspru, lucru care nu trece neobservat. Fără îndoială, mai mult sau mai puţin neglijată de ai săi — şi-a petrecut în singurătate sărbătorile de Crăciun —, încearcă să-l înduioşeze pe Gauguin cu soarta ei « atît de tristă », şi cerşeşte indulgenţă soţului. În Gauguin însă fierbe o mînie latentă. Se străduieşte să nu recunoască : « N-ai dreptate să-ţi închipui că aş fi mînios. Am ajuns la un fel de amorţeală. . . Să nu te mai preocupe iertarea greşelilor tale. Am uitat de mult totul : chiar sora ta, care a fost cea mai rea şi mai stupidă, mi se pare astăzi o femeie obişnuită, ca toate celelalte ». Aceste cuvinte o mîhnesc pe Mette, care îl roagă să-i « răspundă cu blîndeţe ». Oare nu-şi dă seama că ea îl iubeşte ? Gauguin izbucneşte. Nu-i mărturisise încă Mettei că fusese constrîns de sărăcie să se angajeze ca lipitor de afişe. Pe neaşteptate mărturisirea îi scapă :

« *Amorul propriu de daneză ţi-e poate rănit de faptul că soţul tău lipeşte afişe. Ce vrei să fac? Nu toată lumea are talent. . .Îţi recitesc cu mult calm scrisorile care îmi amintesc cu sînge rece, şi pe bună dreptate de altfel, că eu te-am iubit, şi că tu eşti numai mamă nu şi soţie etc. Pentru mine amintirile acestea sînt foarte plăcute, însă au un mare dezavantaj: nu-mi mai lasă nici o iluzie cu privire la viitor. Aşa că n-ar trebui să te mire faptul dacă într-o bună zi, cînd voi avea o situaţie mai bună, am să găsesc o femeie care să fie pentru mine altceva decît mamă etc.* »

După ce a citit aceste cuvinte, Mette « rămîne îmbufnată » multe luni la rînd.

« Clovis este un erou. Cînd, seara, ne reîntîlnim în fața mesei, cu o bucățică de pîine și mezeluri, nici nu-și mai aduce aminte de lăcomia lui de altădată. Tace, nu mai cere nimic, nici măcar să se joace. Se duce pur și simplu la culcare. Asta este viața lui de fiecare zi: și inima și gîndirea sînt acum cu adevărat ale unui adult. Crește văzînd cu ochii, însă nu pare mai sănătos, se plînge mereu de dureri de cap și e de o paloare care mă neliniștește. »

Copilul acesta subalimentat și care este într-adevăr bolnav ar avea nevoie de o hrană bună și de aerul curat de la țară. Deși nu știe cum are să facă față acestor noi cheltuieli, Gauguin se hotărăște să-l dea la o pensiune din împrejurimile Parisului; și astfel Clovis pleacă la Antony. În ciuda primirii pe care i-a făcut-o sora lui, Marie, Gauguin speră că ea îl va ajuta să plătească taxele de pensiune pentru copil. Însă Marie nu are de loc intenția să se priveze de ceva pentru a-și ajuta fratele. Dacă situația lui e complicată, la urma urmelor el singur și-a creat-o; n-are decît să se descurce singur! Scrisorile în care se plînge Mette — căci Mette nu-i mai scrie soțului său, dar, în schimb, îi adresează cumnatei lungi misive — îi dau prilej Mariei să se creadă cu conștiința împăcată.

« *Strigă în gura mare*, spune Gauguin, *că eu sînt un mizerabil, că l-am părăsit pe Bertin de dragul picturii, că o biată femeie, fără adăpost, fără cămin, fără sprijin, a fost părăsită pentru că bărbatul său vrea să se dedice acestei picturi blestemate. Am ajuns să cred ,ironizează el cu amărăciune, că gloata are întotdeauna dreptate, că voi femeile sînteți niște îngeri, că eu sînt un criminal feroce; așa că vă cer iertare, mă prosternez la picioarele voastre.* »

Gauguin seamănă acum cu un copil care simte, într-un hohot de plîns, flacăra focului și durerea spinilor. Este un visător care se ciocnește cu brutalitate de realitate și constată că această realitate îl rănește. Însă din aceste dureroase contacte nu învață nimic. Departe de a căuta să se împace cu această realitate, se irită, se revoltă. Revoltîndu-se împotriva oamenilor, împotriva societății, vinovată, după el, că nu se conformează visurilor sale, pozează în victimă și se cufundă tot mai adînc în lumea sa onirică.

Comportarea îi este cît se poate de ezitantă. Caută o slujbă, însă atunci cînd, la începutul anului 1886, firma de publicitate îi oferă postul de inspector promis, îl refuză după oarecari tergiversări. Ce vrea el în fond? Poate că nu-şi dă seama, decît destul de confuz, că există în el o dorinţă care se afirmă: nu vrea să se lase « pradă deprimării ». Deprimarea, umbra, înseamnă « acceptarea rolului de funcţionar », servitutea, timpul pierdut, răpit adevăratei activităţi: pictura. O singură meserie i-ar place şi numai cea care ar putea să-i aducă bani, mulţi bani — de ce n-ar spune-o — fără a-l abate de la pictură. În fond tot ce ţine de o activitate obligatorie îi repugnă. Ceea ce aşteaptă, ceea ce speră, fără să şi-o mărturisească şi ,desigur fără să fie conştient, este « afacerea magnifică », care să-i permită o îmbogăţire rapidă şi să-i înlăture orice obstacol din calea vieţii — miracolul care i-ar crea o realitate pe potriva viselor sale.

În aceste prime luni ale anului 1886, Gauguin nu se gîndeşte decît la expoziţia proiectată de impresionişti. Organizarea se face încet, nu fără conflicte între pictorii care se înţeleg din ce în ce mai greu între ei. După discuţii numeroase şi furtunoase, expoziţia are loc, în sfîrşit, şi rămîne deschisă între 15 mai şi 15 iunie în clădirea din strada Laffitte, unde se află firma *La Maison Dorée*, pe care agentul de bursă Gauguin o cunoştea atît de bine, pentru că, mai bine de 11 ani, îi urca în fiecare zi scările pentru a se prezenta în faţa lui Bertin sau Galichon. Gauguin prezintă nu mai puţin de 19 pînze la această expoziţie, însă nu ele atrag privirile. Încă din ziua vernisajului, publicul — un public ironic, zgomotos, provocator — nu acordă atenţie decît cîtorva opere, toate realizate cu aceeaşi tehnică, dintre care se detaşează un tablou de dimensiuni vaste semnat de Georges Seurat, *Duminica la Grande-Jatte*.

Un om înalt, cu aer retras şi rece, cu comportări rigide, Seurat, fost student al Şcolii de bele-arte, are acum 26 de ani. Tobă de carte şi cu spirit sistematic, neadmiţînd nici un fel de fantezie, atît în pictură cît şi în ţinuta sa (Degas îi spune « notarul »), el şi-a pus la punct, cu răbdare, ceea ce numeşte « metodă ». Aplicînd impresionismului anumite legi cu privire la culori, legi stabilite de fizicieni — de Chevreul în Franţa, de Rood în Statele Unite, de Helmholtz în Germania —, el « divizează » tonurile:

chiar pe pînza pe care o « punctează » cu pete mici de culoare pură: amestecul de culori nu se mai înfăptuiește pe paleta pictorului ci în ochiul privitorului.
La expoziția din sala Laffitte, Seurat nu este singurul ilustrator al acestei tehnici « divizioniste ». Alături de pînza sa stau opere de Signac, prieten al lui Seurat, ale fiului mai mare al lui Pissarro, Lucien, și ale lui Pissarro însuși, pe care « impresionismul științific » l-a sedus, entuziasmîndu-l. Pentru Pissarro, care acum practică pointilismul cu convingere, Monet sau Renoir nu mai sînt decît niște « impresioniști romantici ». A apărat cu energie împotriva lor pe noii săi tovarăși. Astfel că Monet și Renoir, ca de altfel Sisley și Caillebotte, nu mai participă la această expoziție, care, de fapt, va fi și ultima din cele organizate de grupul impresioniștilor. Dezagregarea grupului nu este întîmplătoare. S-au împlinit 12 ani de cînd, în 1874, a avut loc prima lor expoziție, ani în care fiecare dintre impresioniști a evoluat pe un drum propriu. Impresionismul se sfarmă. Mișcările în artă sau în gîndire se nasc, înfloresc, apoi, cînd și-au împlinit rolul generator, se epuizează și intră în declin. Cu expoziția din strada Laffitte istoria militantă a impresionismului ia sfîrșit și se anunță o nouă epocă a picturii. Nu numai prin lucrările lui Seurat, ci și printr-o serie de desene, impregnate de mister, ale unui artist foarte puțin cunoscut încă, atras de fantastic și de bizar, Odilon Redon. Astfel, în mod paradoxal, în această a opta și ultima expoziție a grupului, puțini mai sînt pictorii care nu încalcă ortodoxia impresionistă. Alături de Gauguin se află acum și Berthe Morisot, Guillaumin și Schuffenecker, care i-a solicitat Berthei Morisot favoare pentru a fi admis în sălile din strada Laffitte; după un eșec întîmpinat la Salonul din 1883, bunul Schuff, care rămîne cît se poate de susceptibil și cu aceeași vanitate vulnerabilă, și-a descoperit, pe neașteptate, vocația de « intransigent ».
Arta lui Seurat îl tulbură pe Gauguin. Compozițiile riguros construite ale acestuia îl izbesc prin simplificarea și hieratismul figurii. Această stilizare corespunde în prea mare măsură unora dintre preocupările sale pentru ca să nu se simtă deosebit de atras de ea. De altfel, îi dă lui Seurat să citească o serie de « precepte » picturale pe care le-a descoperit la un poet turc și din care are întotdeauna asupra lui o copie: « În creația ta totul trebuie

să exprime calmul şi liniştea sufletească. În felul acesta vei evita poza în mişcare. Fiecare din personajele tale trebuie să se înfăţişeze static . . . »[1] Dar, în privinţa tehnicii pointiliste, Gauguin manifestă multe ezitări şi rezerve. Asistînd la un banchet dat într-un restaurant din Belleville, prin care adepţii « divizionismului » îşi sărbătoresc zgomotoasele debuturi — căci în Parisul artistic nu se mai vorbeşte decît de pînza lui Seurat şi de pointilism —, Gauguin rămîne perplex în faţa afirmaţiilor categorice ale lui Pissarro şi ale prietenilor săi. Nu, contrar celor susţinute de pointilişti, aceştia nu stăpînesc « adevărul pictural absolut ». Îi spune aceasta lui Pissarro cu jumătate de gură, mărturisindu-i în acelaşi timp dorinţele, aspiraţiile care-l frămîntă, nevoia de *altceva*, de îndepărtat, de imemorial, nevoie care uneori îl apasă cu o nelinişte neînţeleasă. « Mi se oferă în Oceania un post de muncitor pe plantaţii, însă, gîndeşte el, aceasta înseamnă să renunţ la orice speranţe de viitor şi nu îndrăznesc să mă resemnez cînd simt că arta îmi mai poate oferi, dacă am răbdare, dacă primesc un ajutor cît de mic, cîteva clipe frumoase . . . Atitudinea cea mai rezonabilă ar fi să plec în Bretania; dacă aranjezi să stai la o pensiune cu 60 de franci pe lună, poţi să lucrezi în voie . . . »

În lipsa altor rezultate, expoziţia i-a adus lui Gauguin o prietenie: cea a gravorului Felix Bracquemond, care i-a cumpărat un tablou cu 250 de franci. Bracquemond, un om de 53 de ani, cu gesturi sincere şi uneori de-a dreptul brutale, a fost amestecat în aproape toate ciocnirile care au avut loc în lumea artistică în ultimul sfert de secol. Fost tovarăş al lui Manet, figurînd printre cei respinşi la Salonul din 1863, a frecventat cafeneaua Guerbois şi a prezentat lucrări la trei dintre expoziţiile impresioniste.[2] Pasionat după ceramică, Bracquemond a fost, cîtăva vreme, după războiul din 1870, director

---

[1] Gauguin avea să reproducă textul poetului turc în *Avant et Aprés*. Aceste precepte l-au interesat în mod deosebit pe Seurat care le-a denumit « tezele lui Gauguin ». Un exemplar al acestor « teze », aparţinînd lui Seurat, a fost regăsit în 1950 de d-na Ginette Cachin-Signac, care a putut preciza numele autorului: Vehbi Mohamed Zunbul Zade (în textele lui Gauguin acest nume a devenit Mani-Vehni-Zunbul-Zadi). Textul a fost reprodus în revista *Les Letres françaises* din 7 ianuarie 1954.

 [2] Vezi viaţa lui Manet.

artistic la Manufactura din Sèvres, apoi s-a angajat la Haviland, unde a condus atelierele de ceramică timp de opt ani, pînă în 1880. Vrînd să-l ajute pe Gauguin, îl pune în legătură cu un ceramist de pe strada Blomet, pe care-l consideră « un artist la fel de desăvîrșit ca și chinezii », Ernest Chaplet.

Aceste meșteșuguri artistice exercită asupra lui Gauguin o atracție egală cu cea pe care o resimte față de pictură. Cucerit de îndată de Chaplet, prin extraordinara calitate a lucrărilor acestuia, se grăbește să accepte propunerea pe care ceramistul i-a făcut-o după ce i-a văzut sculpturile: Chaplet ar fi fericit să poată colabora cu el; beneficiul pe care l-ar obține din munca lor va fi împărțit pe jumătate. Bracquemond este de părere că afacerea ar avea șanse să devină destul de rentabilă. Ce perspectivă atrăgătoare! Cu toate acestea proiectul nu se va putea realiza înainte de începutul iernii.

Gauguin nu regretă prea mult această amînare, căci simte din ce în ce mai puternic dorința de a pleca pe timpul verii să lucreze în Bretania. I-ar ajunge o sumă foarte mică pentru a putea petrece, împreună cu Clovis, cîteva luni la Pont-Aven și, totodată, s-ar putea ocupa aici și de pictură. « Dacă ai putea să vinzi Manet-ul . . . », îi scrie el Mettei. Însă s-ar înșela mult dacă s-ar aștepta la venituri prea mari de pe urma acestei tranzacții. Mette a început să traducă romanele lui Zola pentru un ziar din Copenhaga, *Politiken*, în care, cu începere din luna aprilie, publică în foileton versiunea în limba daneză a volumului 14, *L'Oeuvre* (Opera), din ciclul *Rougon-Macquart* — alegerea acestei cărți este destul de semnificativă! —, unde se povestește viața pictorului ratat Claude Lantier. Cîțiva prieteni o ajută să-și crească copiii. O dată ce Gauguin a fost eliminat, contesa de Molke și-a reînceput generozitățile. Treptat, Mette își închegează o existență personală din care Gauguin, Gauguin cel sărac, este exclus, lucru pe care el l-a înțeles, de altfel, destul de bine.

« *Am primit de la Emil o scrisoare compusă într-o franceză oribilă, și va veni probabil o zi în care nici un copil n-are să mai fie în stare să se înțeleagă cu mine. Jocurile s-au închis, totul îți aparține și nu mai am nimic de spus. Scri-*

soarea ta este foarte curioasă şi, dacă aş rezuma-o, ar suna cam aşa: ,,Mă simt foarte bine aici; copiii mei de asemenea. Nu ai nici un drept, nici tu şi nici Clovis, să trăiţi în mizerie. Nu cer nimic decît să rămînem buni prieteni, dacă nu, eu am să mă retrag în colţul meu". Voi femeile aveţi o filozofie specială. În fond, vae victis».

Gauguin poate să-i arunce în faţă Mettei asemenea vorbe: nu sînt altceva decît o expresie a mîniei sau a oboselii sale totale. Într-adevăr, nu-i ascunde Mettei resentimentele sale. Îi reproşează cu violenţă raritatea sau absenţa scrisorilor: « Faci pe supărata numai pentru a-ţi satisface amorul propriu. Ce importanţă mai are o josnicie în plus sau în minus! Şi, la urma urmelor, din moment ce crezi că eşti pe un drum bun, continuă, mergi mai departe, este o atitudine care-ţi face cinste! » Nu uită să-i ofere drept exemplu cuplul Jobbé-Duval, care, după ce au trecut prin multe eşecuri, « îşi răscumpără mizeria — spune el — prin unitatea lor sufletească ». Remarcă de asemenea, acru, că « mizeria şi munca sînt lucruri care nu se împart aşa cum se împarte norocul ». Comunicîndu-i că Schuffenecker « este din ce în ce mai pisat de nevastă, care, departe de a fi o tovarăşă, devine tot mai mult o scorpie », subliniază cu intenţie: « E curios să vezi unde duc căsniciile: sau la ruină sau la sinucidere ». Însă oricare ar fi suferinţele pe care i le pricinuieşte Mette, suferinţe care-l fac uneori să fie atît de dur faţă de ea, atît de înverşunat în dorinţa de a o răni, continuă să creadă în forţa intactă a legăturilor dintre ei. Pentru el, Mette rămîne Mette, femeia pe care a iubit-o, pe care o iubeşte, alături de care îşi va reconstrui căminul. « Nu există decît o singură crimă — îi scrie el — adulterul. »

« Dacă ai putea să vinzi Manet-ul. . . » Pentru a face economii — Marie « a binevoit » o dată sau de două ori să plătească taxele de pensionat ale lui Clovis —, Gauguin pleacă de pe strada Cail, fără a şti prea bine încotro ar putea s-o apuce. Signac, care a plecat în iunie la Les Andeleys, i-a acordat permisiunea să vină să lucreze în atelierul său. Însă Seurat nu vrea să audă de o astfel de permisiune şi-l împiedică pe Gauguin să beneficieze de ea. Cearta ivită între Gauguin şi Seurat nu va rămîne fără
 urmări. Gauguin revine asupra promisiunii pe care o

formulase de a participa împreună cu Seurat și Signac la viitoarea expoziție a Societății artiștilor independenți, recent constituită.[1] De acum încolo, plin de ură, se va distanța de « divizioniști », de acești « căței chimiști » care strîng laolaltă « punctișoare de culori ». Iar pentru Pissarro, maestrul său, el nu va mai fi din acest moment decît un « sectar ».

Astfel moare o prietenie de multă vreme zdruncinată. Și nu e întîmplător faptul că ea nu a supraviețuit dezagregării grupului impresionist. O dată cu ea, pentru Gauguin ia sfîrșit perioada de ucenicie, de reflecții, de incubație lentă în care, înfruntînd vitregiile vieții, străbătînd amărăciunile și descurajările, nesiguranța și crizele de mînie, s-a pregătit în el nașterea unei arte, care deocamdată nu se lasă decît presimțită, dar, în acest timp, un glas, poruncitor dar încă nelămurit, răsărit din adîncurile ființei sale, începe să se facă auzit. Neliniște. Nostalgie. Valuri fremătînd de lumini în largul țărmurilor calde și fericite.

La sfîrșitul lunii iulie, regretînd că nu-l poate lua cu sine pe Clovis — copilul, spune el, « îi va lipsi » și nici « nu va putea să se bucure de vacanță » — ,Gauguin ia din gara Saint-Lazare trenul spre Quimperlé. Un fost coleg de la Bursă i-a împrumutat o mică sumă pentru a pleca la Pont-Aven, unde « poate să picteze fără să-l coste prea mulți bani ».

Timp de trei luni, așadar, grija permanentă pentru pîinea de toate zilele a încetat. Pentru prima dată în viața sa, Gauguin poate să se consacre, fără griji, fără nici un obstacol, picturii și numai picturii. Cît de odihnitor este acest gînd! Pentru creatori nu există odihnă mai bună decît munca! Și cît este de frumoasă în ochii lui Gauguin Bretania, această Bretanie lipsită de asprimile și sălbăticia care ne întîmpină la Cornouvaille!

La 17 km de Quimperlé, pe drumul spre Concarneau, sătucul Pont-Aven își înșiră casele între văile și pantele dulci ale regiunii, pe malul Aven-ului, în care se oglindesc căsuțele acoperite cu ardezie. În susul rîului, zumzuie vreo zece mori ascunse printre arini și plopi. În

[1] Cu doi ani înainte, în 1884.

josul apei, dincolo de puntea din apropierea pensiunei Gloanec, se află portul fluvial, asediat mereu de fluxuri, și care adăpostește o flotilă de vase ce leagă Pont-Aven-ul cu orășelele învecinate de pe coasta atlantică.

« Împrejurimile Pont-Aven-ului, dar mai ales orășelul, ar putea oferi sute de ciudățenii desenatorului care ar vrea să facă studii », scria la sfîrșitul secolului al XVIII-lea un călător ce vizitase aceste meleaguri.[1] Primii artiști care și-au dat seama de acest lucru, vreo 50 de ani mai tîrziu, au fost americani. Ei au răspîndit faima orășelului Pont-Aven care, din 1870 încoace, a devenit un loc de întîlnire pentru numeroși artiști, mulți veniți din țările anglo-saxone sau scandinave. În Pont-Aven mai toți localnicii închiriază camere artiștilor; unii n-au ezitat să-și transforme podurile în ateliere. Însă această clientelă de pictori se împarte în două mari centre: hotelul Juliei Guillou, « gazda cea bună », din piața mare a orașului și, la mică distanță, coborînd spre Aven, o pensiune mai modestă, pe care Marie-Jeanne Gloanec, o femeie ce se apropie de 50 de ani, a instalat-o într-o căsuță cu etaj, cu trei ferestre la stradă și mansardă.[2]

Gauguin locuiește într-o cameră de la mansardă. Cei mai mulți dintre artiștii care locuiesc la Gloanec sînt străini, americani și englezi, olandezi și suedezi; chiar și trei danezi. Prea puțini francezi: un tînăr din Nantes, în etate de 22 de ani, Ferdinand du Puigaudeau, zis Picolo; un fost elev al lui Bonnat, Charles Laval, un băiat înalt și slab, indolent și de altfel lipsit de vlagă, a cărui sănătate a fost ruinată de excese; un lyonez de vreo 30 de ani, Granchi-Taylor, sosit și el de curînd la pensiune și care se îmbracă destul de bizar: redingotă, pălărie înaltă, tip Yokohama, și saboți.

Gauguin ar avea anumite motive să se împrietenească cu Granchi-Taylor. Lyonezul a lucrat pe vremuri la bursă cam în același timp cu el: de tînăr Granchi-Taylor voia să se consacre picturii; mama lui, o văduvă

---

[1] Cambry: *Voyage dans le Finistère* (1798—1799) (Călătorie în Finistère).

[2] Familia Mariei-Jeanne Gloanec și-a stabilit mai tîrziu grafia veritabilă a numelui patronimic: Le Glouannec. În textul de față se folosește grafia utilizată pe vremea lui Gauguin.

lipsită de mijloace, îl sfătuise să-şi asigure mai întîi situaţia materială şi astfel a devenit agent de schimb; a rămas la bursă pînă cînd economiile realizate i s-au părut suficiente pentru a încerca aventura unei cariere artistice.

Însă amintirile de la bursă nu mai prezintă decît un interes destul de palid pentru Gauguin, iar pe deasupra Granchi-Taylor are dezavantajul de a aparţine grupului academiştilor, celor pe care Gauguin îi numeşte cu dispreţ « adepţii saloanelor ».

Marea majoritate a vizitatorilor Pont-Aven-ului fac parte din această categorie. Mulţi dintre ei au studiat sau studiază fie la Şcoala de Bele-arte, fie în atelierele academice, cum ar fi atelierul lui Fernand Cormon sau cel al academiei Julian. În acest mediu conformist pictura lui Gauguin surprinde. Este comentată. Dacă Gauguin pictează liber pentru prima oară, tot pentru prima oară el constată că este obiectul unei atenţii aproape generale. Charles Laval i s-a alăturat repede. Un tînăr de 24 de ani din Reims, Henri Delavallée, care locuieşte la hotelul Julia, ca şi Puigaudeau, nu pierd nici un prilej pentru a discuta cu el. Sub influenţa sa, un nou venit, fiul unui judecător de instrucţie din Vannes, Emile Jourdan, îşi reneagă tradiţiile academice. « Lucrez aici mult şi cu succes; mi se acordă respectul cuvenit pictorului celui mai important din Pont-Aven . . . Toată lumea îmi cere sfaturi », îi scrie Gauguin Mettei cu satisfacţie.

Rîndurile acestea nu sînt vorbe goale. În această localitate a sosit şi un pictor olandez, laureat al Salonului, V . . . [1]; şi plin de el însuşi, se plimbă adesea pe străzile din Pont-Aven cu o tocă de catifea verde pe cap, à la Rembrandt, însoţit de un elev, P . . . [2] Într-o dimineaţă, în timp ce Gauguin se reîntorcea acasă să ia dejunul, V. . . , perorînd în mijlocul unui grup strîns în pragul restaurantului, a încercat să rîdă şi să stîrnească rîsul pe seama « impresionistului »; l-a apostrofat întrebîndu-l de ce dracu îşi mîzgălea pînza cu culori atît de crude. Gauguin s-a mulţumit să-i arunce lui V . . . o privire sumbră şi fără să-i răspundă

---

[1] Poate Hubert Voos.
[2] Poate Peslin.

trecu mai departe. Însă, la vreo două săptămîni după aceea, P . . . , părăsindu-l pe V . . . , devenea elevul lui Gauguin și acum olandezul se interesează cu asiduitate pe lîngă P . . . , căci ar vrea să beneficieze și el cît de cît de lecțiile prețioase ale lui Gauguin.[1] « Aici eu dau tonul. » În curînd Pissarro avea să scrie, nu fără înverșunare, despre Gauguin: « Am aflat că astă vară, pe țărmul mării, acest sectar auster devenise un adevărat pontif, urmat de un cîrd de tinerei care își ascultau maestrul ».

Gauguin se destinde. N-a venit la Pont-Aven decît împins de considerente economice; și Jobbé-Duval nu l-a mințit: Marie-Jeanne Gloanec le dă clienților săi « o hrană care îi poate îngrășa văzînd cu ochii ». Dar Bretania îl eliberează — din nefericire, pentru moment — nu numai de mizeria, de grija zilei de mîine; aici i se confirmă ideea pe care și-o făcuse despre el însuși, aici capătă un sentiment de siguranță pe care pînă atunci nu-l mai simțise.

Mai mult, el găsește aici un pămînt cu care se simte într-un acord deplin. Ca și el, această regiune este gravă, melancolică. Nimic nu e mai departe de impresionism decît aceste peisaje cu linii sobre, ale căror planuri se îmbină cu claritate, decît aceste ținuturi singuratice, acoperite de ierburi, unde se înalță capele rustice cu crucifixuri de granit, tăiate în forme dure, unde palpită sufletul unei rase, înclinată spre reverii, neliniști și taine.

Scufiile albe ale femeilor, pălăriile cu panglici ale bărbaților, procesiunile de duminică după-amiaza, poveștile cu vrăjitoare spuse la șezători, toate evocă atmosfera unei epoci îndepărtate. Civilizația a afectat prea puțin această rasă, care a răsărit aproape neschimbată din vechiul sol primitiv. Este o rasă sensibilă la glasurile tainice ale lucrurilor, la vrăjile nevăzutului și supranaturalului, o rasă care leagănă vise milenare. « De unde venim? Ce sîntem? Încotro ne îndreptăm? » Eterna întrebare bîntuie țărmurile acestui capăt de continent unde tresaltă pulsul mareelor.

Gauguin pătrunde încet în această lume nouă. « Fac multe schițe și cred că nu mi-ai mai recunoaște pictura. »

---

 [1] Întîmplare relatată de A. S. Hartrick.

Pe un cîmp ce domină drumul spre Concarneau pic-tează niște cocioabe vechi, ridicîndu-se pe dealurile din fund, lîngă muntele St. Guénolé. Amintindu-și de unele afirmații ale lui Degas cu privire la desen, de sfaturile poetului turc — « e mai bine să pictezi din memorie: în felul acesta opera ta va fi numai a ta » —, Gauguin procedează, cînd își lucrează unele peisaje, într-un fel cu totul propriu: le începe în man-sarda sa și se mulțumește să le termine la fața locului. Reușește astfel să obțină o anumită stilizare, păstrîn-du-și în același timp tușeul « zebrat » al impresio-nismului. « Nu folosesc decît culorile prismei, juxta-punîndu-le și amestecîndu-le între ele cît mai puțin cu putință, pentru a obține astfel cît mai multă lumino-zitate, îi explică lui Delavallée . . . În ce privește dese-nul, îl fac cît mai simplu posibil, și-l sintetizez ». « A sintetiza », « sinteză », sînt cuvinte pe care Gauguin le pronunță acum tot mai frecvent.

Însă ca și odinioară, la Copenhaga, cînd, seara, întins în pat, reflecta la pictura sa — « linia este un mijloc pentru a accentua o idee », îi scria el lui Schuffenec-ker —, gîndul îi depășește realizările. În ciuda sigu-ranței pe care și-o exagerează adesea, are momente de incertitudine. Bîjbîie. Se aventurează chiar într-o încercare de divizionism, pictează un peisaj după teh-nica pointilistă. Dar nu cumva avem de-a face cu o parodie? Faptul că și această pînză figurează printre celelalte opere din sufrageria pensiunii Gloanec ar putea constitui un indiciu în acest sens. Gauguin nu se mărturisește și îi place să îi pună în încurcătură pe cei din jurul lui. Atitudinea aceasta aparține noului personaj care se conturează treptat în ambianța de respect, poate chiar de teamă, care-l înconjoară.

Întreaga sa făptură degajă o impresie de forță. Văzîndu-l trecînd, cu bereta trasă într-o parte, cu torsul mulat în tricoul albastru de pescar, ai zice că este un căpitan de corabie de corsari și nu un pictor preocupat de problemele desenului și ale culorii. Un secund, pensi-onat de curînd din marina de război, acum șeful por-tului din Pont-Aven, Kerluen, a deschis recent o sală de arme pentru colonia de pictori. Gauguin se dovedește a fi un spadasin de forță. Victoriile îi sporesc prestigiul. Se știe că ia lecții de box cu un anume

Bouffar; a fost văzut înotînd gol în estuarul rîului Aven. Impune prin pictura sa, prin convingerile estetice pe care le exprimă, dîndu-le adesea, o turnură paradoxală sau ironică; impune și prin vigoarea fizică, intactă, brutală, de care nu vrea să facă paradă, dar pe care și-o afirmă calm, bucurîndu-se de senzațiile sănătoase oferite de trupul său robust.

În mijlocul acestor pierde-vară, care se distrează vopsind penajul gîștelor sau schimbînd adesea firmele prăvăliilor, în timp ce orașul doarme, i se întîmplă și lui Gauguin să pună la cale cîte o farsă, însă o face cu un umor rece și asemenea momente îl întîmpină foarte rar. Amabil uneori, însă cel mai adesea închis în el însuși, morocănos, se cufundă în tăceri îndelungate, posomorîte, din care nimeni n-ar îndrăzni să-l smulgă. După cină, în sufrageria pensiunii, pictorii discută pînă spre miezul nopții, cînd Marie-Jeanne Gloanec îi roagă să se retragă în camerele lor; căci în sala de mese, în paturile bretone cu baldachin, dorm chelnerițele. Gauguin rămîne deoparte. Fumînd, se străduiește să împodobească cu motive sculptate cîte un baston sau o pereche de saboți. În afară de Laval, cu care s-a împrietenit, nimeni nu s-ar putea lăuda că i-a cîștigat bunăvoința. Dacă se întîmplă să facă vreo confidență cu privire la trecutul său, o face fugar, pe un ton jumătate serios jumătate certăreț, care-i nedumerește pe ascultători. Nu caută să risipească vălul de taină care-l împresoară. « Dacă v-aș spune că, din partea mamei, sînt urmașul unui Borgia de Aragon, vice-rege al Perului, mi-ați spune că sînt pretențios și că nu-i adevărat. Însă dacă v-aș spune că familia mea este o familie de gunoieri, m-ați disprețui. Dacă v-aș spune că cei din partea tatii, se numeau toți Gauguin, mi-ați spune că este o mare naivitate. Cel mai bun lucru pentru mine ar fi să tac. » Și tace, aruncînd doar din cînd în cînd, în replici scurte, cîte o apreciere în mod deliberat sarcastică. Intrigile amoroase îi trezesc disprețul. « Fără femei! », spune el tăios.

Gauguin ar fi dorit ca Schuffenecker să vină și el în Bretania. Schuff vroia să lucreze lîngă Gauguin, dar, neîmpăcîndu-se cu viața de la țară, s-a dus la Concarneau. Și bunul Schuff s-a apucat de pointilism. Într-o zi de august, pe cînd picta, la intrarea în port, un

tînăr s-a oprit în spatele lui. După un timp, Schuff se întoarce spre el iritat.

— Pictura vă interesează, s-ar zice.

— Da, cînd e bună!

Schuff află de la acest tînăr, care are 18 ani, că el însuși s-a dedicat picturii, că era elev în atelierul lui Cormon, dar că acesta l-a izgonit pentru că îndrăznise să adopte paleta impresioniștilor, că a plecat din Paris la începutul lui aprilie și străbate Bretania pe jos, desenînd, pictînd și declamînd pe drum poeme, că Bretania îl încîntă, căci aici are, uneori, sentimentul că trăiește « în iubitul său Ev mediu » și că se numește Emile Bernard. Cei doi pictori fraternizează. Schuffenecker îi vorbește lui Bernard de Gauguin și îl sfătuiește să meargă la Pont-Aven. Îi dă și o scrisoare cu cîteva cuvinte de recomandare pentru prietenul său.

Bernard sosește la Pont-Aven la 15 august. Patru zile mai tîrziu, le scrie părinților că la pensiunea Gloanec se găsește « un impresionist numit Gauguin, un tip foarte tare », care « desenează și pictează foarte bine ». Însă Gauguin îl primește posomorît pe tînărul pictor. Bernard, încrezător în calitățile sale, de altfel reale, și în marele său viitor, se avîntă cu o nerăbdare juvenilă în tot ceea ce e nou, chiar cu riscul de a renega a doua zi ceea ce adorase în ajun, și e gata oricînd să-și justifice certitudinile de moment printr-o abundență de teorii. Versatil, încearcă totul, cu încăpățînări subite însă intransigente. După ce a văzut pînzele impresioniștilor, el însuși a făcut în atelierul lui Cormon impresionism [1]. Pentru moment, a rămas la divizionismul lui Seurat — acceptat și de Schuffenecker și de atîția alții în acea vară a anului 1886. Lucrul acesta îi displace desigur lui Gauguin, care e tot mai iritat de divizionism și care combate « din toate puterile aceste complicații » [2]. Ceea ce îi spune el lui Bernard nu e de natură să zdruncine concepțiile fostului elev al lui Cormon care, « hotărît și persifleur » [3], se grăbește să atîrne în sufrageria hanului un peisaj de august

---

[1] Despre debuturile lui Emile Bernard la atelierul Cormon, vezi Viața lui Lautrec, I, III.

[2] Gauguin: *Notes sur Bernard* (Însemnări despre Bernard).

[3] Aceste adjective îi aparțin chiar lui Bernard.

lucrat în puncte minuscule [1]. În timpul celor cîteva săptămîni petrecute de Bernard la Pont-Aven, Gauguin avea să se așeze în fața lui la masa comună a pensiunii fără să schimbe prea multe cuvinte cu acest divizionist. [2]

« *Să lăsăm reproșurile,* îi scrie Gauguin Mettei. *Am îngropat trecutul și nici nu-mi trece prin cap să fiu răutăcios, după cum n-aș vrea să fiu nici amabil. Inima îmi este împietrită, și acum, cînd sînt călit împotriva vitregiilor, nu mă gîndesc decît la muncă, la arta mea. Este de altfel singurul lucru care nu ne poate trăda: slavă Domnului, progresez pe zi ce trece și va sosi cu siguranță ziua în care voi putea să mă bucur de viață.* »

P . . . i-a pus la dispoziție lui Gauguin atelierul destul de spațios pe care îl ocupă într-un vechi conac, într-un loc numit Lezaven, situat pe o înălțime împădurită, dincolo de biserică. Gauguin o ia acum adesea pe scurtătura care duce într-acolo, o potecuță străjuită de ziduri de piatră și de ferigi. Atelierul, luminat de ferestre enorme, se pierde între castani și plopi. O frumoasă alee de tei duce spre șosea. Gauguin lucrează acolo în liniște.
Septembrie . . . Octombrie . . . « Zilele se scurg atît de uniform încît n-aș putea să-ți scriu nimic care să constituie pentru tine o noutate. » Deoarece sezonul înaintează, trebuie să-și pregătească reîntoarcerea la Paris — « din nefericire, pentru a căuta ceva afaceri ». Căci reîntoarcerea, avea să-i readucă grijile. « Să sperăm că

---

[1] Astăzi în colecția Doamnei Robert Le Glouannec, din Pont-Aven.
[2] Mai tîrziu, după ce a rupt relațiile cu Gauguin, Bernard avea să evoce în repetate rînduri această primă și rece întîlnire, explicînd « proasta primire » ce i-a fost făcută de către Gauguin prin « slabul entuziasm » pe care el l-ar fi manifestat față de operele acestuia din urmă (ceea ce este infirmat prin scrisoarea citată mai sus). El nu vorbește niciodată de apartenența lui, în acea vreme, la grupul pointilist, apartenență asupra căreia Gauguin avea să insiste, cum era și firesc, în *Notes sur Bernard*. De fapt, Bernard avea să rămînă pointilist pînă la sfîrșitul anului 1886, dată la care expune la Asnières cîteva din pînzele sale tratate după acest procedeu. Este adevărat că Bernard nu s-a referit niciodată cu plăcere la operele sale pointiliste. Majoritatea s-au pierdut. Cele care se păstrează sînt foarte apreciate.

sculptura în ceramică pe care trebuie s-o fac ne va putea hrăni, pe Clovis și pe mine ».
Gauguin își mai prelungește puțin șederea. La 13 noiembrie pleacă spre Paris, unde Schuffenecker i-a închiriat « o mică cocioabă » la numărul 257 din strada Lecourbe.

În Parisul rece și trist din această toamnă, Gauguin își reîncepe viața de mizerie.
Începe să lucreze la Chaplet, dar nu se poate aştepta la beneficii imediate de la această colaborare. Un tablou al lui Jongkind, pe care reuşește să-l vîndă pentru 350 de franci, îi permite să facă față necesităților urgente, şi în primul rînd să plătească pensiunea rămasă în restanță pentru Clovis, de care sora sa Marie nu se mai interesează de loc de acum înainte.
Gauguin a avut cu ea o întrevedere furtunoasă. Marie, reproșîndu-i că nu se zbate să cîştige bani, că se încăpățînează să picteze, i-a propus să plece în Panama, unde soțul ei Juan Uribe avea să întemeieze o modestă casă de comerț și operații bancare. « Pentru Panama, un asemenea funcționar este foarte greu de găsit, îi scrie Gauguin Mettei; funcționarii proşti sînt plătiți cu două mii de franci. Așa că Marie se gîndeşte la mine. Destul despre acest subiect, o retează scurt pictorul, mă dezgustă. »
Gauguin s-a dedicat cu pasiune activității de ceramist. « Să imprimi viață unui vas, respectînd în același timp legile materiei, geometriei », iată țelul pe care și-l propune [1]. Dacă Bracquemond, reticent, îi acordă cu zgîrcenie elogiile, Chaplet îl încurajează din toate puterile. Se îndoiește totuși de posibilitatea de a vinde această văsărie « prea artistică ». Dar la un moment dat, asemenea opere trebuie să aibă, socotește el, « un succes nebun ». « Să-l audă Satana! », exclamă Gauguin.
Această tehnică a ceramicii, nouă pentru el, îi va influența arta. Decorînd un vas de gresie cu o scenă bretonă, el « sintetizează », delimitînd printr-un contur precis, scos în relief de ornamentații aurii, formele

[1] Gauguin: Scrisoare către *Soir*, publicată în acest ziar la 23 aprilie 1895.

personajelor, ale arborilor şi ale norilor, pe care le redă prin mici pete de culoare [1].

Cam în același timp pictează o pînză ce reprezintă un progres cert pe calea pe care s-a angajat; în acest tablou îl prezintă pe Charles Laval — care l-a urmat la Paris — privind prin lorgnon nişte fructe aşezate pe o masă alături de un vas de ceramică. Niciodată pînă atunci nu ajunsese Gauguin atît de departe în eforturile sale spre « sinteză ». Tabloul, în care a adoptat una din acele compaginații descentrate atît de îndrăgite de Degas (marginea pînzei taie în două, pe verticală, obrazul lui Laval), este de un mare efect decorativ. Gauguin este acum mult mai aproape de Degas — sau de Cézanne, deoarece fructele din natura moartă sînt de o fermitate pe deplin cézanniană — decît de Pissarro.

Întreține relații strînse cu Degas, pe care îl vizitează acasă sau îl întîlnește la Nouvelle-Athènes. Au dat uitării cearta lor de la Dieppe, din vara trecută. De altfel, disprețul cu care și unul și celălalt privesc divizionismul ar fi fost suficient să-i împace. Vechiul grup impresionist este acum împărțit în tabere aproape dușmane. Gauguin, al cărui prestigiu a crescut și care se știe ascultat, nu ostenește să-i atace, pe un ton fără putință de replică, pe adepții punctișoarelor. Pissarro tună și fulgeră împotriva lui. « Trebuie să mărturisesc, constată el cu ciudă, că a sfîrșit prin a se bucura de mare influență. Este rezultatul unei munci îndelungate, anevoiase și meritate. . . În arta sectarismului?. . . Desigur! Așa agent de bursă mai zic și eu! »

« Agentul de bursă » nu mînca uneori decît o dată la trei zile. Bracquemond, vroind din nou să-l ajute, a încercat să prezinte cîteva din operele sale unor amatori, însă fără succes. Demersurile lui Gauguin pe lîngă negustorii de tablouri nu sînt nici ele mai rodnice. « Poți să-l întrebi pe Schuffenecker ce gîndesc pictorii despre pictura mea », îi scrie el Mettei.

Gauguin nu se bucură de o sănătate prea strălucită. O gripă, care se complică cu inflamația amigdalelor,

---

[1] Vasul aparţine astăzi Muzeului de Artă şi Istorie din Bruxelles. Importanţa pe care a avut-o în evoluţia artistică a lui Gauguin a fost subliniată de Merete Bodelsen în *The Missing Link in Gauguin's Cloisonism* (Veriga intermediară în evoluția cloazonismului lui Gauguin).

îl determină să se interneze în spital, unde avea să zacă douăzeci și șapte de zile, zile care constituie un fel de « pauză », dar în timpul cărora Gauguin, măcinat de febră, este stăpînit de cele mai negre gînduri.

« *Poate crezi că în timpul nopților de spital m-am gîndit cu bucurie la singurătatea care mă înconjoară !*, îi scrie el arțăgos Mettei. *Am strîns acolo atîta fiere în inimă, încît dacă ai fi venit atunci (tu, care voiai să-l vezi pe Clovis două ore), nu cred că te-aș fi primit decît cu răutate. Tu ai un cămin și o pîine neagră aproape în fiecare zi, păstrează-le cu grijă. Aceasta înseamnă* paradisul *în comparație cu. . .* »

La ieșirea din spital, singura soluție la care poate recurge e să-și amaneteze hainele la *Muntele de pietate* și să se întoarcă la Chaplet pentru a modela cîteva din vasele pe care nimeni nu dorește să le cumpere.

« *Am cunoscut cea mai neagră mizerie. . .* avea să noteze Gauguin mai tîrziu într-un caiet pentru fiica sa Aline. *Asta nu înseamnă nimic sau aproape nimic. Te obișnuiești și, printr-un efort de voință, sfîrșești prin a rîde. Și ceea ce mi se pare cumplit e că nu poți să lucrezi, să-ți dezvolți facultățile intelectuale. . . Este adevărat că, într-un sens, suferința îți ascute geniul. Totuși, prea multă suferință te ucide. . . Cu mult orgoliu, am sfîrșit prin a avea multă energie.* »

E frig. Ninge. Uneori, pe străzile din Montmartre, Gauguin poate fi văzut însoțit de un bărbat scund și îndesat, cu fața slabă, cu o barbă roșie, înfășurat într-o piele de căprioară, cu o căciulă de blană de iepure pe cap, care gesticulează cu exaltare. Acest bărbat cu vorba bolovănoasă este un olandez de treizeci și trei de ani, pictor și el, Vincent Van Gogh. Gauguin a făcut cunoștință cu el după ce s-a întors de la Pont-Aven, în galeriile de artă Boussod și Valadon, de pe bulevardul Montmartre, al căror administrator este fratele lui Vincent, Théo. Pe cît de calm și șters este negustorul, pe atît de înflăcărat și exuberant este pictorul. « Eu sînt omul pasiunilor, capabil și susceptibil de a face lucruri mai mult sau mai puțin nesăbuite, de care mi se întîmplă să mă căiesc mai mult sau mai puțin. . . » Fără fratele

său, care îl întreține, ar fi murit de mult, căci nici el nu reușește să vîndă nimic. Dar frenezia îi dă aripi și pictează fără încetare. Cînd a sosit la Paris, în urmă cu aproape un an, nu știa nimic despre impresionism. Dar cîteva luni i-au fost de-ajuns pentru a cunoaște diversele tendințe ale artei contemporane. După o convorbire cu Signac, se apucă să picteze în maniera divizionistă, de la care Gauguin caută să-l abată cu înverșunare. Prin personalitatea sa, prin modul categoric în care își exprimă ideile, prin amestecul de răceală și vehemență care îl caracterizează, Gauguin îl impresionează adînc pe Van Gogh, care îl consideră un maestru și care este cu atît mai dezolat cînd îl vede că se zbate în mizerie. Faptul că atîția artiști trebuie să facă față unor mari greutăți pentru a-și putea asigura existența constituie, de altfel, una din obsesiile lui Vincent. Îl îndeamnă pe fratele său să demisioneze de la Boussod și Valadon: Théo ar putea atunci să devină negustorul, marele protector al pictorilor, tocmai ceea ce ei își doresc cu atîta ardoare. Proiect cît se poate de riscant! Dar, în generozitatea sa, Vincent își construiește fără încetare asemenea proiecte. De pildă, dorește să se creeze falanstere de artiști. De asemenea, se gîndește la organizarea unor « expoziții uriașe » care să se adreseze publicului larg.

La începutul anului 1887, tocmai a obținut permisiunea de a atîrna într-un restaurant de pe bulevardul Clichy opere proprii precum și opere aparținînd prietenilor săi. Bineînțeles, îi invită să participe la această expoziție pe Gauguin, pe un olandez, Koning, și pe doi colegi, cu care s-a împrietenit pe vremea cînd lucra în atelierul lui Cormon: Toulouse-Lautrec și Anquetin. Îl invită de asemenea pe Emile Bernard, pe care i l-a prezentat negustorul de culori de pe strada Clauzel, moș Tanguy. Gata oricînd să laude pe altul, Van Gogh i-a făcut complimente tînărului artist, ceea ce l-a măgulit mult, Vincent fiind « singurul om care pînă în acest moment l-a încurajat ». [1] Dar cînd Van Gogh își exprimă intenția de a-l invita pe Signac, Bernard amenință cu retragerea

---

[1] Emile Bernard: *Vincent Van Gogh*, în *A Emile Bernard. Lettres de Van Gogh, Gauguin etc.* (Lui Emile Bernard. Scrisori de la Van Gogh, Gauguin etc.).

tablourilor, neputînd să le accepte pe cele ale divizio-nistului. În ultimul timp, în urma unei întrevederi cu însuşi Signac, care cu acest prilej a fost probabil prea insistent în prozelitismul său, Bernard a renunțat brusc să mai picteze în puncte. Se dedă acum, împreună cu Anquetin, la experiențe complet opuse, la simplificări, inspirîndu-se de-a valma din crepoane japoneze, din arta naivă a imagiştilor şi din unele opere ale lui Cézanne, în care cearcănele albăstrii din jurul obiectelor îi amintesc liniile plumbuite ale vitraliilor. Acum, poate ar fi trebuit să fie sensibil la lecția lui Gauguin. Dar se pare că Gau-guin n-a părăsit rezerva pe care o adoptase față de el. De altfel, Gauguin nu acordă decît o atenție foarte mică expoziției lui Vincent.

«*Mi s-a propus nu de mult*, îi scrie el Mettei, *o afacere superbă. Cunoscîndu-mi-se energia şi inteligența, şi mai ales onestitatea, mi s-a propus să plec în Madagascar, pentru a continua o afacere înjghebată de acum un an. Din nefericire însă cel care a fost trimis a revenit cu averea aproape făcută şi n-are nici un chef să fie controlat. Aşa că comanditarii mei, în loc de o continuare, vor să înceapă de la capăt o nouă afacere.*»

În această iarnă lugubră, cînd Gauguin trăieşte departe de ai săi, « lipsit de afecțiune », cînd rabdă de foame şi de frig — « frigul mă îngheață, fizic şi moral; totul devine urît în ochii mei » —, este copleşit de amintiri. Madagascar! Mama sa cînta în casa lui don Pio. Pămîn-turi ale fericirii, pămînturi materne, pămînturi ale tropicelor.

« *După toate informațiile pe care le-am cules ,acolo se poate face repede avere, fără prea mari sacrificii. Întreabă-l pe Sophus, care a călătorit, dacă asta nu este o țară unde se pot face afaceri. Pentru noi ar fi excelent, pentru că se află la trei zile distanță de insula Bourbon, astăzi foarte civilizată, cu colegii etc. Este mai importantă decît Copenhaga. Cred că ai să vii să mă vezi acolo; aş putea să vă văd pe toți, din cînd în cînd, fără a-mi neglija însă treburile mele. Dar toate aceste planuri*, încheie Gauguin, *nu sînt decît vise.* »

La Chaplet, unde « frămîntă, mai mult suflet decît argilă » [1], Gauguin modelează unele vase în forme insolite, a căror artă ciudată se înrudește îndeaproape cu cea a olarilor incași. Copilărie peruviană, primăvară pierdută! Va pleca. « Ceea ce își dorește cel mai mult este să plece din Paris, care pentru un om sărac este un adevărat pustiu. » Va pleca în țara soarelui, unde natura liberă își revarsă fără sgîrcenie binefacerile. « Nu mai suport această existență atît de plicticoasă, de moleșitoare; vreau să încerc totul pentru a avea conștiința curată ». Aici, sănătatea i se șubrezește, își pierde voința, pe cînd *acolo*. . . Abia sosit la Pont-Aven, Gauguin îl cheamă pe Schuffenecker. Pe Laval îl îndeamnă să-l însoțească. Îi laudă cu atîta înflăcărare existența miraculoasă, ușoară din țările exotice încît Laval se declară gata să-l urmeze. În cursul călătoriilor sale, ca secund al vasului *Le Chili*, Gauguin făcuse escală, în fața orașului Panama, în insula « aproape nelocuită, liberă și foarte fertilă » Taboga. Ce frumoasă era acea insulă! Indigenii își petreceau zilele lipsiți de orice griji, la umbra tamarizilor. Într-acolo ar trebui el să se îndrepte și să aștepte pînă cînd afacerea din Madagascar va căpăta formă definitivă. Deoarece Juan Uribe înființează la Panama o casă de comerț, Gauguin se va duce « să vadă dacă Juan ar dori să aibă o sucursală în Madagascar ».

« Acolo, putem aștepta, aici, nu », îi scrie Laval, complet convins, lui Puigaudeau, prietenul de la Pont-Aven. Bolnav de tuberculoză, Laval este foarte slăbit după iarna grea pe care a suportat-o. Dar în Taboga, după spusele lui Gauguin, « aerul este foarte sănătos, iar hrana, constituită din pește și fructe, o capeți pe nimic ». În concluzie, spune Laval, ei, adică Gauguin și el, au să ducă acolo, în Taboga, « fără grija zilei de mîine », « viața cea mai rațională și mai sănătoasă ». Nici lui Puigaudeau nu i-ar displace o asemenea existență. « Am vorbit adesea despre asta, îi scrie Laval, pentru moment însă e doar un vis care nu se va putea realiza decît mai tîrziu. »

Gauguin îi comunică Mettei hotărîrea sa; la 10 aprilie avea să se îmbarce la Saint-Nazaire pentru Lumea Nouă. « Energia. . . vreau să-mi recapăt energia; plec în Panama

---

 [1] Albert Aurier.

pentru a trăi ca un *sălbatic*... Îmi iau culorile și pensulele și, departe de oameni, îmi voi recîștiga forțele. Firește că voi simți lipsa familiei, dar nu voi mai trăi în această mizerie, care mă dezgustă ». Și între timp, se va contura mai limpede afacerea din Madagascar. « Comanditarii » aveau să țină legătura cu el: « Domnule, i-au spus ei, în ziua de azi oamenii cu calitățile dv. sînt rari, și noi vom face totul pentru a-i găsi ».

Gauguin îi cere Mettei să-l « repatrieze » pe Clovis. Pe de altă parte îi trimite o procură necesară în eventualitatea că unchiul său Zizi din Orléans — care are acum aproape șaptezeci de ani — va muri. Îi face recomandări în acest sens: « Banii pe care îi vei încasa vor fi ai copiilor. Cred că ești prea rezonabilă ca să te poți atinge de capital; oricît de mic ar fi, el constituie o pîrghie puternică pentru a ne reface situația și ne va ajuta, fără îndoială, ca să fim din nou împreună ».

Ultimele scrisori ale soțului i-au produs Mettei o mare satisfacție. În sfîrșit, Paul consimte să vorbească din nou despre afaceri! Ținută la curent de Marie — Gauguin îi reproșează soției sale că « a adoptat maniera scrisorilor dulcege » ale acesteia din urmă —, Mette presupune că în Panama, fostul agent de bursă va cîștiga, din nou, mulți bani. Devine tandră, îl lasă să înțeleagă, printre rînduri, că « afecțiunea rudelor (sale) n-au înlocuit-o în mod avantajos pe cea a soțului ».

« Azi, tu spui că ești mult schimbată în bine, îi răspunde Gauguin, și aș vrea să nădăjduiesc că așa stau lucrurile. » Dar, fără să vrea, se gîndește la trecut, la « lovitura pe care a primit-o » în Danemarca — « o lovitură după care nici un om nu-și mai revine ». « Dacă într-o zi, după atîtea încercări, am să reușesc, va trebui să ne reluăm traiul laolaltă. Ai să-mi aduci în cămin infernul, certurile de zi cu zi?... Sau îmi promiți dragostea — sau poate ura?... Știu că la urma urmei tu ești bună și într-un fel nobilă; așa că sper în victoria rațiunii. » Da, trebuie să nădăjduiască.

•

« Plec spre Lumea Nouă cu tot avutul în spinare, fără bani și cu suferința de a nu-ți putea trimite nimic. Toate lucrările mele în ceramică vor rămîne aici pentru a fi scoase la vînzare și las vorbă să-ți trimită ție banii; sper că în curînd vei începe să primești din acești bani și vei putea astfel să-mi

aștepți întoarcerea. Pentru mine nu păstrez nimic și te rog să mă crezi că fac asta din toată inima. Nu trebuie să-mi reproșezi neglijența din acești doi ani de zile... Astăzi nu mai am nici un resentiment față de tine — adaugă el... *Te sărut de mii de ori cu toată dragostea.*»

Mette se întreabă dacă n-ar face bine să-l însoțească pe bărbatul ei în Panama. Însă asta ar însemna să se despartă de copii și « ține prea mult la căminul ei » [1]. În ajunul acestei călătorii, de la care se așteaptă atît de mult, i se pare totuși că e necesar să meargă să-l mai îmbrățișeze o dată pe Paul. Pe neașteptate, la începutul lui aprilie, sosește la Paris; îl va scoate ea însăși pe Clovis din pension și-l va lua la Copenhaga.
Soții nu s-au mai văzut de peste un an și trei luni. Gauguin își reîntîlnește soția cu plăcere, însă și cu oarecare dezamăgire. Observă că Mette nu s-a schimbat prea mult, din nefericire, de la ultima lor întrevedere de la Copenhaga. Rămîn « aceleași dificultăți în ce privește viața în doi ». Speră totuși că va reuși să-i fie pe plac. Deocamdată nu are aproape nimic, însă, dacă printre lucrurile lui găsește ceva vrednic de interes poate să ia orice.
Mette nu se lasă rugată. După plecarea lui Gauguin, triază pînzele, cărțile, lucrările în ceramică și se reîntoarce la Copenhaga încărcată de pachete.

---

[1] Scrisoarea Mettei către G.-D. de Monfreid, datată 31 martie 1905.

II. VASUL FANTOMĂ

Spre Martinica,
Spre Martinica,
Acolo e frumos!
N-ai nevoie de jiletcă, de pantaloni,
Ci doar de-un pantalonaş . . .

Spre Martinica — Cîntec din Christiné

Drumul de fier care, în istmul Panama, leagă portul de pe coasta atlantică, Colon, de cel de pe coasta Pacificului, Panama, șerpuiește, pe o distanță de 75 de km, străbătînd o vegetație luxuriantă, întunecată și compactă, vegetație specifică pădurilor tropicale înecate de ploaie. Lianele se înfășoară pe trunchiurile cocotierilor, palmierilor, bananierilor, printre care cresc ferigi arborescente; prin rîurile umflate de torente gălbui înoată greoi caimanii.

De la mijlocul lui aprilie, a început sezonul umed, care va dura pînă la mijlocul lunii decembrie. Averse torențiale cad neîntrerupt fără ca temperatura să coboare sub 32°. Numai noaptea e ceva mai răcoare.

După o traversare destul de obositoare, Gauguin și Laval au debarcat la Colon (« vremea este mizerabilă și pasagerii de clasa a treia sînt înghesuiți laolaltă ca oile; dar la urma urmelor sîntem bărbați și trebuie să suportăm! »). Mai înainte, făcuseră escală în Guadelupa și în Martinica. « O țară splendidă », care i-a fermecat, « unde viața e ieftină, ușoară, iar oamenii prietenoși! », spune Gauguin.

Panama este însă o țară mai puțin atrăgătoare.

Pe vremea cînd Gauguin naviga pe bordul vasului *Chili*, navele care traversau Atlanticul ajungeau în Pacific

ocolind Capul Horn. S-a încercat suprimarea acestui ocol. În 1881 a luat ființă o companie universală sub președenția francezului Ferdinand de Lesseps, care și-a asumat sarcina construirii unui canal inter-oceanic, prin străpungerea istmului. Vreo zece mii de muncitori lucrează aici de mai bine de patru ani de zile.

Construirea canalului a atras o mulțime de oameni, sosiți din toate părțile — antreprenori, negustori, misiți. Nu mai există nimic pe teritoriul istmului care să nu se vîndă acum pe bani grei. Pentru a se putea instala în Panama, Gauguin și Laval trebuie să plătească, la hotelul cel mai modest, cîte 15 franci pe zi. E prima neplăcere. Însă necazurile, dezamăgirile se țin lanț. Se pare că Juan Uribe n-are de loc chef să-și încerce talentele printre malgași. « Imbecilul de cumnatu-meu ține aici un magazin care nu pare de loc să înflorească; nu s-ar putea spune că și-a dat cît de cît osteneala pentru a ne face primirea plăcută; a rămas la fel de grosolan. De necaz, i-am înhățat un costum de 35 de franci, al cărui comision se ridică cu siguranță la 15 franci ». Mai rămîne Taboga, către care Gauguin și Laval se îndreaptă fără întîrziere. În golful scăldat în soare, insula a rămas neschimbată, așa cum și-o amintește Gauguin. Din nefericire însă, « s-a civilizat ». Compania canalului a construit aici un sanatoriu pentru funcționarii săi. Indigenii și-au dat și ei seama de valoarea terenului.

« Imbecilii aceștia de columbieni [1]*, de cînd a început săparea canalului nu mai vor să-ți cedeze nici un metru pătrat pentru mai puțin de 6 franci. Terenul este complet necultivat și vegetația crește văzînd cu ochii. E totuși imposibil să-ți construiești o casă și să trăiești de pe urma plantației, căci sar îndată asupra ta și te acuză de la obraz de hoție. Pentru că m-am oprit și eu o dată să urinez într-o groapă infectă, plină de resturi de sticle și de excremente, am fost înhățat de doi jandarmi care, după ce m-au plimbat de colo pînă colo vreo jumătate de oră, m-au condamnat la o amendă de un piastru. N-a fost chip să scap. La un moment dat îmi venea să-i ard una jandarmului, însă aici justiția este expeditivă: nu te scapă nici un moment din*

[1] Istmul Panama aparținea pe vremea aceea Columbiei.

ochi și la cea mai mică mișcare îți trage un glonte în cap. Ce să mai vorbim, prostia am făcut-o, să încercăm s-o dregem.»

Pentru a o drege, nu există decît un mijloc: reîntoarcerea în Martinica. «Acolo ar fi o viață frumoasă, îi scrie Gauguin Mettei. Dacă aș avea în Franța un debușeu de 8000 de franci, din vînzarea tablourilor, am trăi cu toții, toată familia, de-a dreptul fericiți, și cred că și tu ți-ai putea aranja niște lecții. Oamenii aici sînt foarte prietenoși și veseli!»
Pentru a-și putea procura banii necesari acestei călătorii, Gauguin și Laval se întorc la Colon. Laval are de gînd să facă portrete. «Aici totul se plătește foarte bine, spune Gauguin; la un preț de 500 de franci, poți face portrete cîte vrei (nu există concurență).» Numai că aceste portrete trebuie făcute «într-o manieră specială și *foarte urîte*». În ce-l privește, el nu poate accepta această condiție și preferă să se angajeze ca muncitor la lucrările de terasamente începute de compania canalului. Colon nu este un loc deosebit de atrăgător. În urmă cu doi ani, în cursul unei revoluții, aproape toate clădirile au fost incendiate. Acum, cît vezi cu ochii, doar cocioabe dărăpănate ridicîndu-se dintre grămezile de gunoaie și smîrcuri care exală mirosuri fetide. Prin noroaie mișună șobolanii, crabii roșii-albăstrii și șerpii strecurați din pădurea tropicală care începe de la marginea orașului. Gauguin se duce în fiecare dimineață la șantier, încă de la orele 5 și jumătate. Acolo lucrează cu tîrnăcopul pînă la 6 seara. O muncă istovitoare, într-o atmosferă apăsătoare, umedă, atît de pătrunsă de umezeală încît ajunge să lași o bucată de piele cîteva ceasuri în aer liber ca să înceapă să mucegăiască. Noaptea nu aduce decît o odihnă precară: țînțarii îi hărțuiesc fără încetare pe toți care apucă să închidă ochii.
Se spune — pe bună dreptate, de altfel — că fiecare metru din calea ferată dintre Colon și Panama, construită cu treizeci de ani în urmă, a costat viața unui om. Același lucru se poate spune astăzi și despre canal. Frigurile galbene, malaria, dizenteria fac ravagii printre muncitori și ingineri. O treime dintre cei angajați a și sucombat. Riscurile epidemiilor sînt atît de mari încît comandanții vaselor interzic echipajelor să coboare pe țărm la Colon.

Gauguin încearcă să fie optimist. « Mortalitatea nu este atît de înfricoșătoare cum se vorbește în Europa. Negrii, care execută munca cea mai grea, mor cam în proporție de 9 din 12, însă printre ceilalți, mortalitatea e cam de 50% ». Cu toate acestea, un acces de friguri galbene îl silește curînd pe Laval să-și întrerupă lucrul. Clipe dramatice. Într-o criză de febră, Laval încearcă să se sinucidă. Gauguin trebuie să-l supravegheze, fără întrerupere, îngrijindu-l cum poate, cu remedii hemeopatice. El însuși se simte tot mai slăbit, « otrăvit de miasmele mlaștinilor înșiruite de-a lungul canalului », dar caută să reziste. Dacă mai rezistă două luni va avea destui bani — ca muncitor la terasamente încasează 150 de piaștri pe lună (aproximativ 1500 franci noi) — spre a putea să se stabilească în Martinica împreună cu Laval. Însă împrejurările nu-i vor mai permite să creadă cu încăpățînare în acest proiect, desigur prea puțin rezonabil. Lucrările de construcție a canalului progresează mult mai încet decît se prevăzuse. Compania lansează împrumuturi după împrumuturi, însă cei care ar fi dispuși să subscrie se arată tot mai reticenți. Ultimul împrumut nici n-a mai fost acoperit. De la Paris se ordonă suspendarea anumitor lucrări. O parte din personal este concediat. Gauguin este unul dintre primii muncitori afectați de această măsură.

El ia repede o hotărîre: părăsește Colon-ul împreună cu Laval pe bordul primei corăbii care se îndreaptă spre Martinica. Cei doi prieteni nu mai au nici o lețcaie. De la sosirea lor la Saint-Pierre, pe chei chiar, își vînd la licitație ceasurile și merg să se instaleze, pe țărmul mării, la vreo 2 km de oraș, într-o cocioabă rezervată negrilor.

« Aici e un adevărat paradis în comparație cu ceea ce a trebuit să suportăm pe istm, exclamă Gauguin. În sfîrșit, totul e bine cînd se termină cu bine. »

« Da, îi scrie Laval lui Puigaudeau, dacă am avea mai mulți bani, ne-am simți ca-n paradis. »

În fața colibei lui Gauguin și Laval se întinde o plajă nisipoasă, mărginită de cocotieri, ale căror trunchiuri se profilează pe fondul violet al mării. E cald, dar nu excesiv, și din cînd în cînd suflă brize răcoroase.

Coliba este situată pe o mare proprietate, o plantație de bananieri și palmieri. De dimineață pînă seara trec prin fața indigeni sporovăind sau cîntînd. Femeile, înveșmîntate în pînze multicolore, poartă pe cap mari pachete, legănîndu-și șoldurile, cu o indolență armonioasă, fără a-și întrerupe o clipă sporovăiala.

« *Să nu crezi că e monoton; dimpotrivă, totul e foarte colorat!* îi scrie Gauguin Mettei. *Nu-ți pot descrie entuziasmul meu pentru traiul din coloniile franțuzești — și sînt sigur că și tu ai spune la fel. . . Nădăjduiesc să te văd aici într-o zi împreună cu copiii; n-ai de ce să te sperii: știi bine că sînt și în Martinica școli și că albii sînt răsfățați ca păsările rare.* »

Îi povestește Mettei că o negreasă de 16 ani, « și, zău, drăguță! », i-a dăruit un fruct tropical pe care îl storsese mai întîi pe sîni. Un mulatru l-a făcut atent că e vorba de o declarație de dragoste și că fructul acesta « era descîntat ». « Îți spun sincer că aici albii trebuie să-și apere din răsputeri virtutea, căci ispitele nu lipsesc. . . » Însă, adaugă el, « în ce mă privește poți să fii liniștită ». Păcat, într-adevăr, că n-are și el un mic capital, de exemplu moștenirea unchiului din Orléans! « Dacă ai fi proprietar, ai putea trăi aici pe gratis. » O plantație, cumpărată la 30 000 de franci, dă un venit de 8—10.000 de franci pe an; și nu trebuie să faci nimic altceva decît să-i supraveghezi pe cei cîțiva negri care recoltează fructele și legumele ce nu necesită nici o îngrijire pînă la cules. În fond, nici Don Pio nu făcea mai mult, lăsînd la o parte necazurile prilejuite de ambițiile lui exagerate . . . Peste vreo două luni însă, Gauguin și cu Laval aveau să se afle la strîmtoare; « și acesta este singurul nor la orizont ». Dar de ce să ne oprim la aceste gînduri deprimante? Aici pe țărm, în mijlocul oamenilor cu pielea întunecată, în aceste peisaje viu colorate, tăcutul pictor cunoaște un fel de febră pe care n-o mai cunoscuse pînă atunci. O parte din el, poate straturile cele mai profunde ale ființei sale, își găsesc aici împlinirea. De ce să-și știrbească această fericire? Poate că are să-i sosească din Franța o sumă oarecare. Înainte de a pleca din Paris, Gauguin a lăsat cîteva pînze unui negustoraș de tablouri din strada

Lepic, pe nume Portier. « Dacă Portier ar avea destul cap să-mi vîndă ceva, trimite-mi banii numaidecît », îi scrie el lui Schuff.

A început să deseneze și să picteze. Natura exotică, viața indigenilor i se par de o bogăție inepuizabilă. Mediul de aici îl încîntă pe om dar, mai cu seamă, îl entuziasmează pe pictor. Ca un ecou al conversațiilor cu Gauguin, Laval îi scrie lui Puigaudeau: « Indigenii ne oferă culorile cele mai pitorești pe care și le poate imagina cineva. Găsești aici material de observație și de creație, care să-ți ajungă pentru mai multe vieți de artist ». Însă cît de puțin potrivite sînt formulele impresionismului, tușele zebrate ale acestei școli, pentru a reda luminozitatea, contrastele, tonurile crude ale peisajului din Martinica! Gauguin trebuie să-și intensifice culoarea, s-o aplice în paste mai dense, să construiască cu o rigoare sporită, acuzînd cu arabescuri ferme ritmul compozițiilor sale. E o experiență decisivă, care anunță noi cuceriri. Gauguin se va elibera de propriul său trecut. Și pe măsură ce-și descoperă aici, sub acești palmieri, autenticitatea structurii sale ca om, el își întîlnește și autenticitatea structurii sale artistice, mijloacele pentru a realiza ceea ce el numește « un frumos personal, singurul frumos omenesc ».

Însă munca extenuantă la care a fost constrîns în Panama nu a rămas fără urmări. De cînd a debarcat în Martinica, Gauguin simte cum de la o zi la alta îi sleiesc puterile. La o lună după sosire, în a doua jumătate a lui iulie, se prăbușește. Suferă de mari dureri de pîntece și de ficat. Se declară dizenteria. Curînd ajunge « bolnav pe moarte ».

Timp de trei sau patru săptămîni rămîne țintuit pe o rogojină făcută din ierburi de mare, sfîșiat de crîncene dureri de pîntece, gemînd și agitîndu-se în crize de delir. După ce trece de faza acută, restabilirea se face anevoios. Boala l-a epuizat. Își pierde des luciditatea; cuprins de amețeli, nu mai are siguranță pe picioare, e scuturat de frisoane, trupul îi este mereu acoperit de sudoare. A slăbit teribil, nu mai e — spune el — decît « un schelet ». Oricît de puțin ar mînca, îl torturează durerile de ficat. Această nouă încercare îl demoralizează. « S-ar părea că de cînd am plecat din Copenhaga, îi scrie Mettei, totul mi se sparge în cap; de altminteri

așa se și cuvine: nu te poți aștepta la nimic bun dacă te desparți de familie».

Medicul care-l consultă îl sfătuiește să se înapoieze cît mai repede în Franța, căci altminteri «are să sufere tot timpul de ficat și de friguri». Însă cum să facă? Doctoriile, medicii au secătuit aproape rezervele de bani ale celor doi prieteni.

Gauguin îi adresează un apel disperat lui Schuffenecker.

«*Te rog mult, fă imposibilul și trimite-mi 250 pînă la 300 franci. Vinde-mi tablourile cu 40—50 franci, dă tot ce am pe prețuri cît de scăzute, însă fă ce știi ca să mă scoți de aici — dacă nu, mor ca un cîine. Starea de nervi la care am ajuns mă împiedică să mă restabilesc. Nu mă mai țin picioarele. Te rog, Schuff, fă ceva!*»

Toate speranțele se îndreaptă din nou spre Franța: cineva i-a scris lui Laval că «un domn» ar fi fost fermecat de piesele sale de ceramică.

«*Se pare că ar fi dispus să-mi avanseze 20 sau 25.000 de franci pentru a mă asocia cu Chaplet,* îi scrie Gauguin lui Schuff. *În condițiile acestea am putea face o firmă excelentă și aș avea asigurată pîinea de fiecare zi, o pîine modestă, dar sigură. Și apoi s-ar putea ca viitorul să ne rezerve ceva bun. Așa că trebuie să mă reîntorc în patrie. . . Simt,* încheie el, *că m-aș putea repune pe picioare cu lucrările în ceramică și mi-ar rămîne, în plus, și pictura.*»

Însă, ca să-i parvină răspunsul din Franța trebuie să mai aștepte aproape o lună. Din fericire, între timp, Gauguin primește de la Schuff 56 de franci [1]. Către sfîrșitul lui august reîncepe să picteze. În «ciuda slăbiciunii fizice, n-am pictat niciodată atît de limpede, cu atît de multă luciditate; mi se pare că am acum chiar mai multă fantezie», scrie el mulțumit. Lucrurile pe care le va aduce în Franța vor constitui «un asalt»; a executat de pe acum, spune el, «vreo duzină de pînze, dintre care patru cu figuri, mult superioare epocii de la Pont-Aven [2].»

---

[1] Nu se știe cum a făcut rost Schuffenecker de acești bani. Poate rezultau dintr-o vînzare operată de Portier.

[2] S-au catalogat aproximativ 30 de pînze din perioada din Martinica. Este adevărat că numeroase pînze de Laval au căpătat cu timpul — și cu ajutorul falsificatorilor — semnătura lui Gauguin.

Din Panama, din Colon sau din Saint-Pierre, Gauguin a continuat să-i scrie cu regularitate soției sale. În schimb, așteaptă în zadar poștă din Europa; nu i-a fost niciodată remis vreun plic cu ștampila poștei din Copenhaga. « Ce se întîmplă? ... E cineva bolnav? » După una sau două scrisori « călduroase », expediate îndată după întîlnirea lor de la Paris, Mette păstrează tăcere. Și săptămînile, lunile se scurg fără ca tăcerea să fie întreruptă, și, ori de cîte ori sosește corespondența, Gauguin se simte « tot mai deprimat ». « Îmi petrec nopțile în insomnie, făcîndu-mi fel de fel de gînduri. Presupunînd, de pildă, că mi-ar muri nevasta, cum aș mai putea să-mi mai revăd copiii? » Însă nu boala o împiedică pe Mette să-i scrie. Se pare că Gauguin ghicește motivul.

« *Ne închipuiam că în Panama nu vom avea altceva de făcut decît să ne aplecăm ca să ridicăm aurul cu lopata,* îi scrie el în octombrie; *și pe urmă, uite-mă deodată în Martinica, și aici din nou schimbare de decor ... Inutil să-ți povestesc mizeria și foamea pe care o îndur în fiecare clipă, deși poate că asta ți-ar face plăcere ... Dintre toate relele pe care mi le-ai făcut, tăcerea aceasta este cel mai greu de suportat* ».

Bolnav moral și fizic, Gauguin nu mai poate rămîne aici. Banii ceruți lui Schuff nu sosesc. A făcut demersuri de repatriere, însă fără succes. Totuși, trebuie să se reîntoarcă în Franța. « Cu orice preț! » Se oferă ca matelot pe o corabie cu pînze. Căpitanul îi acceptă serviciile, și Gauguin poate, în sfîrșit, să părăsească Martinica unde Laval va mai rămîne cîtva timp.

Pe strada Boulard, la nr. 29, după ce treci portalul, ai impresia că te afli în afara Parisului. Un lanț de pavilioane micuțe se înșiruie de o parte și de alta a aleii centrale, fiecare înconjurat de cîte o grădiniță.
Schuffenecker locuiește într-unul din pavilioanele din dreapta, împreună cu soția și cei doi copii. El îi oferă găzduire lui Gauguin, care sosește la Paris, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1887.
De la 14 noiembrie ninge fără întrerupere. Pentru Gauguin, contrastul între vremea de aici și zilele înso-

rite din Antile este dureros. Aerul Atlanticului l-a înviorat, însă suferă în continuare de dureri de pîntece, uneori de-a dreptul « insuportabile ». Sănătatea zdruncinată, situația sa mai mult decît precară, datoriile — la Schuff, la pensionatul unde-l înscrisese pe Clovis — nu-i permit de loc să fie optimist. Pe lîngă aceasta, Chaplet și-a transferat atelierul la Choisy le-Roy, astfel că afacerea cu firma de ceramică pe care contase nu mai este posibilă. « Încă un plan care mi se spulberă! » Un prieten al lui Schuffenecker, fost coleg în atelierul lui Colarossi, Georges-Daniel de Monfreid, a rămas foarte neplăcut impresionat întîlnindu-l pe Gauguin pe strada Boulard.

« *Aerul lui superior* — avea să scrie acesta mai tîrziu —, *privirea care te fixa de sus, sfidătoare, enigmatică, dar și întrebătoare în același timp, gura cu buze strînse într-o tăcere tainică, toate acestea nu te atrăgeau de loc. Și pe urmă, ideile lui despre artă, pe care le profera în termeni laconici, mi se păreau paradoxale .... În sfîrșit, operele lui, pe care am avut ocazia să le văd, mi s-au părut buimăcitoare.* »

Din punct de vedere politic, anul 1887 a fost foarte tulbure. În timp ce în Franța se agită partizanii lui Boulanger, « generalul Revanșă », în Germania cancelarul Bismark se manifestă tot mai amenințător.

« *La Paris treburile merg din ce în ce mai rău,* îi scrie Gauguin Mettei. *Toată lumea consideră că războiul este singura cale de ieșire. Pînă la urmă va trebui să vină și războiul; atunci se vor căsca multe goluri și va fi mai bine pentru cei care vor scăpa* ».

S-ar zice că vorbește un om deprimat, nici măcar cinic. Gauguin a acceptat explicația Mettei pentru tăcerea de pînă acum; susține că nu i-ar fi cunoscut adresa de la Saint-Pierre, adresă pe care el i-o repeta aproape în fiecare din scrisorile sale. « Nu-ți pierde curajul, îi scrie el. Avem multă nevoie de curaj amîndoi. » Într-o după amiază, plimbîndu-se prin grădinița lui Schuff, ridică de jos o bucată de tablă și execută cu cuțitul un pandantiv pentru soția lui.
La începutul lui decembrie cînd reușește să-și vîndă una dintre ceramici cu 150 de franci, îi trimite Mettei

100. I se pare că întrezărește, în sfîrșit, o lumină. În timp ce Gauguin se afla încă în Martinica, Van Gogh a continuat să discute cu fratele său Théo în vederea găsirii unor posibilități de a veni în ajutorul artiștilor care întîmpinau mari greutăți financiare. Deși evenimentele politice nu sînt favorabile comerțului cu operele de artă, Théo a început să cumpere cîteva din pînzele prietenilor lui Vincent. « Încet-încet are să ne facă acceptați de clientela sa . . . spune Gauguin. Deși e foarte greu, e totuși cu putință ca într-o zi să ajung să-mi ocup locul pe care-l merit. »

Pînzele pe care le-a lucrat în Martinica îl surprind pe Van Gogh, care declară că întîlnește aici, ca de altfel în tot ceea ce produce prietenul său, « o notă dulce, uimitoare, încărcată de suferință »: « negresele lui sînt de o mare poezie », afirmă el. Théo împărtășește de îndată această admirație.

Într-o duminică, făcîndu-i o vizită pe strada Boulard, el trece în revistă pînzele lui Gauguin și reține una, apoi încă una, apoi o a treia. Îi plătește pe loc artistului 900 de franci [1]. Gauguin își regăsește deodată optimismul. « Te implor, îi scrie Mettei, nu te lăsa cuprinsă de deprimare, ai răbdare și mai așteaptă încă un an . . . Știu foarte bine că nu vei avea încredere în mine decît atunci cînd voi ajunge să vînd fără efort . . . Știu bine că pictura asta blestemată te chinuiește, însă din moment ce răul s-a făcut, trebuie să ne resemnăm și să căutăm să salvăm ceea ce se mai poate salva pentru viitor. » În ceea ce-l privește, « va face un efort suprem »: o dată ce-și va plăti datoriile cele mai presante, cu cele cîteva sute de franci care-i vor mai rămîne se va reîntoarce la Pont-Aven și acolo va lucra cu înverșunare șapte sau opt luni fără întrerupere. Știe că Marie-Jeanne Gloanec îi va face credit pe termen lung; și, găzduit de ea, va putea să rabde pînă cînd Théo va reuși să-i vîndă cîteva pînze.

În fața Mettei, Gauguin obține o victorie. O mică expoziție cu operele sale — tablouri și ceramică —, organizată de Théo în cursul lunii decembrie la galeria de pe bulevardul Montmartre, nu are decît un ecou restrîns, însă trezește discuții în publicul nu prea numeros al

---

 [1] Aproximativ 2250 de franci noi.

cunoscătorilor care împart gloria. Nimeni în acest cerc, fie că-l critică sau îl aprobă, nu-i contestă originalitatea operelor din perioada pe care a petrecut-o în Martinica. Iată-l, așadar, pe punctul de a fi lansat. « Încurajat de încrederea pe care și-o pune în abilitatea lui Théo, este acum sigur că va cîștiga partida pe care a început-o. Visurile nu l-au înșelat.

« *Societatea* — îi scrie el Mettei — *este împărțită în două clase: una alcătuită din cei care posedă, încă de la naștere, un capital, ceea ce permite fiecăruia să fie rentier, funcționar într-o asociație sau negustor patron; cealaltă, lipsită de capital, nu poate trăi decît din roadele muncii proprii. La unii, îndelungata perseverență în comportare (în administrație sau în comerț) dă rezultate mai mult sau mai puțin bune, la ceilalți, spiritul de inițiativă (în arte, litere) creează, încet, e adevărat, după multă vreme, o situație independentă și productivă. Suferă oare mai mult copiii provenind din familiile de artiști decît cei din familiile de funcționari? Unde poți întîlni funcționari care să nu îndure sărăcia (cel puțin pentru o anumită perioadă)? Și care este partea cea mai frumoasă dintr-o națiune vie, elementul care fructifică, care aduce progresul? Fără îndoială că e artistul. Nu-ți place arta, atunci ce poți spune că iubești cu adevărat? Banii. Cînd artistul cîștigă bani, și tu profiți. În orice joc există cîștig, există pierdere, și nu te poți bucura dacă nu participi și la durere. În fond, ce sens mai are să-ți trimiți copiii la școală dacă nu ești conștient de faptul că e vorba de acceptarea unei neplăceri imediate în vederea unei bucurii nesigure în viitor?* »

Îndată ce Mette a aflat de vînzarea realizată prin Théo și de scopul în care vrea să folosească soțul său mica sumă realizată, îi scrie, încercînd să-l convingă să renunțe la plecarea în Bretania. E adevărat că, avînd în vedere starea sănătății lui, Pont-Aven-ul constituie, pe vreme de iarnă, localitatea cea mai indicată. Dar n-ar face mai bine să vină în Danemarca, alături de soție, unde ar putea face, cînd vremea se va mai încălzi, băi de mare? Strîngînd laolaltă cîteva desene făcute de Aline și de ceilalți copii, i le trimite lui Paul. Însă Gauguin nu renunță la planul său.

« Ideea ta ... e proastă din toate punctele de vedere, îi scrie el fără ocolişuri. *1. Banii de călătorie mi-ar ajunge să trăiesc trei luni în Bretania; 2. Ceea ce aş putea lucra acolo, sîcîit mereu de copii, n-ar fi la nivelul lucrărilor pe care le-aş putea realiza aici. Pe lîngă aceasta nu am haine de vară, ceea ce, într-o ţară burgheză cum e Danemarca, constituie o dezonoare. 3. De departe, ne mai înţelegem cît de cît, dar dacă aş veni acolo ar urma aceleaşi necazuri, certuri etc. Ş-apoi ce-ar spune familia ta? Gîndeşte-te, s-ar putea să mai ai încă un copil! 4. Şi ultimul motiv: de la plecarea mea, pentru a-mi putea păstra forţa morală, mi-am zăvorît puţin cîte puţin inima. Am reuşit să-mi amorţesc coarda aceasta şi ar fi primejdios pentru mine ca, după ce-mi voi vedea copiii, să fiu nevoit să-i părăsesc iarăşi. »*

Acest insensibil se teme de sfîşierea despărţirilor. Şi cu capul în norii viselor sale, încheie: « Trebuie să-ţi aminteşti că în mine sînt doi oameni: unul sălbatic, care descinde din indieni, şi altul înzestrat cu multă sensibilitate. Omul sensibil a dispărut şi aceasta-i permite indianului să meargă înainte, drept şi ferm ». Pe ţărmul mării Caraibilor, Gauguin s-a recunoscut un adevărat fiu de incas. Prin venele sale curge un sînge legendar. E pictorul cu profil de cacic, Gauguin cel sălbatic.

Van Gogh are şi el intenţia să părăsească în curînd Parisul. De cînd a sosit aici, în urmă cu doi ani, a trăit într-o stare de surescitare continuă. Se simte epuizat, are nevoie de linişte, de o existenţă regulată. Gauguin îl invită să-l însoţească la Pont-Aven. Însă Van Gogh, atras de lumina strălucitoare a sudului, de ceea ce îi evocă Japonia închipuirilor sale, pasionat după stampele lui Hokusai şi Hiroshighé, vrea să se retragă « undeva în sudul Franţei ».

Gauguin va pleca deci singur în Bretania. Şi plecă într-o joi din luna februarie 1888 [1].

O ploaie rece de iarnă cade peste Pont-Aven.

La hanul Gloanec, puţin frecventat în anotimpul

---

 [1] După toate probabilităţile în ziua de 9 februarie.

acesta, Gauguin trăiește într-o izolare aproape totală. Din nou bolnav de dizenterie, e țintuit în pat cîte trei zile pe săptămînă.

Înainte de sfîrșitul lui februarie a reușit să înceapă totuși patru pînze. Cînd se poate ridica din pat se dedică « contemplării mute a naturii ». Acum, cînd « Bretania i-a devenit familiară, cînd pătrunde tot mai exact caracterul oamenilor și al regiunii » — « lucru esențial, spune el, ca să poți picta bine » —, înțelege și mai bine de ce simte atît de puternic fascinația landelor și țărmurilor Cornouaille-ului. Și-a descoperit în Antile firul destinului: Bretania, marginea extremă a lumii occidentale, care, față-n față cu oceanul — « părintele tuturor lucrurilor » —, trăiește în afara timpului, izolată și apăsată de trecerea vremii, nu mai face parte din Europa, ci este, într-un fel, o regiune a patriei sale pierdute. Simte aici ceea ce n-a simțit niciodată la Paris. « Dumneata îndrăgești Parisul, îi scrie el lui Schuffenecker. Lasă-mi mie provincia! Iubesc cu adevărat Bretania: aici întîlnesc ceva sălbatic, primitiv. Cînd îmi sună saboții pe solul de granit, aud acel ton surd, mat și puternic, pe care-l caut în pictură. »

Însă Bretania este lipsită de luminozitatea Martinicăi și cele învățate în « insule » greu pot fi aplicate aici. Gauguin se reîntoarce la vechea sa tehnică.

Vremea rea, boala care nu-i îngăduie decît mici intervale de liniște nesigură — ficatul îi este invadat de bilă — îl împiedică să lucreze așa cum ar dori. Nici primăvara nu e mai blîndă decît iarna. Plouă, bate grindina: nu poate ieși în căutare de peisaje. Nu poate picta nici în casă, după modele: n-are bani să le plătească. De cîteva săptămîni au început să-l obsedeze grijile bănești. Încă din martie, l-a întrebat pe Van Gogh — care, la sfîrșitul lui februarie, a plecat spre sud, instalîndu-se la Arles — dacă nu cumva Théo i-a vîndut « cîte ceva »; declară că e gata să « mai lase » din prețul tablourilor.

Pentru Gauguin, singurătatea este apăsătoare. « Nimeni cu care să pot schimba vreo idee ». Sosesc și alți artiști la Pont-Aven, însă aceștia sînt academici, « pictori negri » — pe care Gauguin nu acceptă să-i frecventeze —, cum ar fi Gustave de Maupassant, tatăl romancie-

rului, un om de 66 ani, artist amator, talent mediocru, care, cu vocea răsunătoare, trîmbițează la masă tot felul de inepții. Laval este încă în Martinica și nu se va reîntoarce în Franța decît pe la mijlocul lunii iunie. Ca și Gauguin, și poate chiar într-o mai mare măsură, Van Gogh, în Arles, este chinuit de singurătate. Théo, care a beneficiat recent de o mică moștenire, plănuiește să vină în ajutorul lui Gauguin. De ce n-ar veni și Gauguin în Provența?, întreabă Vincent. « Știi că întotdeauna mi s-a părut o prostie ca pictorii să trăiască singuri ». A închiriat o căsuță pe care are s-o mobileze încetul cu încetul. Gauguin ar putea locui aici cu el; și-ar face împreună de mîncare; cheltuielile și le-ar restrînge la minimum. Amîndoi ar avea de cîștigat din această asociație. Pentru a asigura traiul celor doi pictori, Théo n-ar trebui să sporească prea mult suma pe care i-o acordă lunar fratelui său. Pentru sprijinul oferit, ar urma să primească cîte un tablou pe lună de la Gauguin. În felul acesta Gauguin ar fi eliberat de grija zilei de mîine. Și astfel, s-ar pune bazele unei asociații artistice — *l'Atelier du Midi* (Atelierul Sudului). Alți pictori, Bernard de exemplu, ar putea să li se alăture mai tîrziu.

În primele zile ale lui iunie Théo îi face această propunere lui Gauguin, trimițîndu-i totodată 50 de franci. Gauguin acceptă să plece spre Arles, însă cu mai puțină grabă decît și-ar fi închipuit Van Gogh. Mai întîi, nu va putea părăsi Pont-Aven-ul decît după ce își va fi achitat datoriile față de Marie-Jeanne Gloanec și față de medicul care-l îngrijește. Apoi, întrevede posibilitatea unei afaceri uriașe, unei asociații comerciale de bancheri și de pictori, a cărei direcție artistică ar urma să-i fie încredințată lui Théo; îi și scrie acestuia din urmă că nutrește speranța să fondeze o asemenea asociație, cu un venit de 600.000 franci. La Arles, Van Gogh devine nerăbdător; crezuse că Gauguin avea să vină imediat. « Nu m-aș mira de loc dacă speranțele lui s-ar dovedi a fi o Fata Morgana, un miraj al mizeriei. Cu cît o duci mai rău — mai ales cînd ești bolnav — cu atît te abandonezi mai ușor unor astfel de iluzii. Planurile lui constituie încă o dovadă că o duce foarte greu și că lucrul cel mai bun ar fi să-l punem pe linia de plutire cît mai repede cu putință. » Și datoriile de care

vorbeşte Gauguin? La urma urmelor să lase « datoria baltă şi tablourile drept garanție, iar dacă lumea nu acceptă aceasta, să nu mai lase nimic. Ca să pot veni la Paris am fost obligat să fac acelaşi lucru; în asemenea cazuri nici nu poți proceda altfel; e mai bine să mergi înainte decît să rămîi în marasm ».

Căldura blîndă a lui iunie l-a mai înviorat pe Gauguin. Pictează acum cu mai multă fermitate decît la sosire. Ca şi Van Gogh, îi admiră pe japonezi, pe care-i cunoaşte mai de mult. Degas, Bracquemond l-au încurajat în cultul pentru maeştrii stampei. La ei se gîndeşte cînd pictează: la desenul lor cursiv şi înscris cu precizie, la culorile lor plate, la expresia puternică, decorativă a stampelor. Încearcă nuduri. « Cel mai recent, îi scrie el lui Schuff la 8 iulie, e o luptă între doi băiețandri, lîngă un rîu, ceva cu totul japonez, însă făcut de un sălbatic din Peru. Foarte puțin desenat, iarba verde şi partea superioară albă. » Gauguin îşi vede acum limpede drumul propriu; s-a creat o punte între perioada din Martinica şi Bretania. « Cenuşiul nu există, spune el. Orice obiect are forma şi culoarea sa bine determinate, cu un contur precis. Scopul artistului este să le distingă. »

Astfel se exprimă şi față de Ernest Ponthier de Chamaillard. Către mijlocul lunii iunie, asistînd la o licitație în împrejurimile Pont-Aven-ului, la castelul Henan, l-a cunoscut pe acest avocat din Châteaulin. Avocatul, un mic proprietar funciar, locuind lîngă Douarnerez, la castelul Mesquéon, face parte dintr-o familie destul de cunoscută prin aceste locuri: fratele său, Henri, avocat la baroul din Quimper, a fost de curînd ales primar în localitatea Tréguno, la vreo 8 sau 9 km de Pont-Aven. Ernest, în ce-l priveşte, nu are nici o ambiție politică. Cu capul plin de poezie şi artă, pictează de cîtăva vreme ca amator. Întîlnirea cu Gauguin îi va transforma viața. « Avocat? Îți bați joc de lume! Dumneata eşti pictor; părăseşte-ți baroul », i-a spus Gauguin [1]. De atunci Chamaillard nu se mai desparte de Gauguin.

« Am un elev care are să ajungă departe. Banda e în creştere », îi scrie Gauguin lui Schuff. Între timp Laval

[1] Cuvinte citate de André Salmon.

a sosit și el la Pont-Aven; și un nou venit, Henri Moret, un normand cu ochi albaștri, cu statură de viking, liniștit, gînditor, modest, s-a alăturat grupului lui Gauguin. Moret locuiește la Kerluen, căpitanul portului, Chamaillard la directoarea poștei, mătușa sa, însă iau masa cu Gauguin, Laval și încă doi « impresioniști » la pensiunea Gloanec.

Grupul ia masa într-o odăiță separată. Raporturile lor cu « pictorii negri » de la masa cea mare sînt încordate. Din ambele direcții se lansează ironii sau insulte. Discuțiile care izbucnesc degenerează adesea în certuri. Gustave de Maupassant proferează amenințări cu vocea lui ascuțită. Pe unul din desenele lui Gauguin, un necunoscut a scris « Sucursală a Charenton-ului ». [1]

Gauguin ține la rolul său de șef: nu-și ascunde dorința de a-și face prozeliți. Îi place să comande, să dea sfaturi, și să dai sfaturi înseamnă, într-un fel, tot să comanzi; îi place să-și exercite asupra celorlalți puterea suverană, care este puterea spiritului — pentru el bucuria supremă! Însă găsește și o anumită căldură în grupul pe care-l domină. Datorită acestui grup reușește să spargă singurătatea omului « alungat », exclus din căminul său. Superioritatea care-i este recunoscută reprezintă o compensație pentru eșecul vieții conjugale. « Îmi reproșezi, îi scrie el Mettei, că nu ți-am răspuns de mult. Dar la ce să răspund? După ce am trecut prin încercarea penibilă din Panama, scrisorile tale au devenit de gheață și cineva care a văzut una recent (căci pot fi arătate, ca și scrisorile comerciale, fără a se comite vreo indiscreție), îmi spunea după ce a citit încheierea: „Pe cînd salutările?"» Vorbindu-i Mettei despre « simpatia » și « admirația » manifestate față de el, constată cu amărăciunea unor resentimente de mult refulate: « La 11 iunie am împlinit 40 de ani și n-am întîlnit pînă acum nici a zecea parte din aceste mărturii în familia mea ». A doua zi, oferindu-i lui Schuff haina de blană, amintire a bunăstării de altădată, îi spune că « nu mai are chef de eleganță »: « Stima pe care o cîștigi față de tine însuți și încrederea justificată în propriile tale forțe constituie singura mîngîiere pe lume. Rentele! În fond majoritatea brutelor au rente ».

---

[1] Ospiciu (N.T.).

La începutul lunii august, Emile Bernard, care a petrecut trei luni la Saint-Briac, soseşte şi el la Pont-Aven. Un nou adept al grupului. Gauguin se grăbeşte să-i facă loc în odăiţa pensiunii Gloanec. Ca şi Moret, Bernard are să locuiască la Kerluen.

După prima lor întîlnire de la Pont-Aven, Gauguin şi Bernard au avut prilejul să discute în nenumărate rînduri; nu s-au înţeles întotdeauna.[1] Bernard n-a uitat primirea posomorîtă pe care i-a făcut-o, în urmă cu doi ani, tot aici, colegul său mai vîrstnic[2]. Însă acum Gauguin este într-o dispoziţie cu totul deosebită, ca şi Bernard, de altfel. « Ah! Bine faci că te gîndeşti la Gauguin », îi scria Van Gogh în mai; între timp Bernard văzuse pînzele din perioada martinicheză aflate la Théo.

De cînd a părăsit pointilismul, tînărul Bernard s-a apropiat mult de Gauguin. Van Gogh l-a învăţat pe Bernard să admire stampele japoneze şi acesta s-a străduit împreună cu prietenul său Anquetin să le pătrundă semnificaţia. În luna februarie, Anquetin a expus la Cercul XX din Bruxelles cîteva din operele sale şi un fost coleg de şcoală, Edouard Dujardin, avea să-l încunune, o lună mai tîrziu, în *La Revue indépendante*, ca şef al unei noi şcoli picturale, « cloazonismul », denumită astfel din cauza liniilor apăsate care, pe pînză, delimitează obiectele redate prin tuşe de culori vii.

« *Punctul de plecare*, scria Dujardin în articolul său, *e o concepţie simbolică a artei . . . Silueta ajunge să exprime o fizionomie; pictorul, respingînd orice fotografiere, cu sau fără retuşe, nu va căuta decît să fixeze în cel mai mic număr posibil de linii şi culori caracteristice realitatea intimă, esenţa obiectului pe care şi-l impune.* »

Această teorie este de fapt doar în parte originală; deşi inspirată din stampele japoneze, ea ar fi putut pleca tot atît de bine de la imaginile artei populare

[1] « Ştii că chiar astă iarnă Bernard îi căuta iar ceartă lui Gauguin? », îi scrie Van Gogh lui Théo.

[2] « După întîlnirea cu Vincent, am găsit un Gauguin bun, evanghelic; însă aceste schimbări n-au putut să-mi şteargă din minte imaginea omului întîlnit la Pont-Aven în 1886» (E. Bernard — Prefaţă la *Scrisorile lui Van Gogh*, Ed. Vollard, 1911).

sau de la arta în mare măsură simbolică a vitraliilor. Chiar în pictură, maestrul generației precedente, Edouard Manet, și el un admirator al japonezilor, folosise de mult linia fermă și culorile uniforme; să ne gîndim la *Olympia* sau la *Fifre* (*Flautistul*). De altfel, Van Gogh a tras aceleași concluzii din studiul stampelor:

« *Cînd văd într-un parc verde cu cărări trandafirii*, scria el recent din Arles lui Bernard, *un domn îmbrăcat în negru, de meserie judecător, care citește* L'Intransigeant, *iar deasupra lui și a parcului cer de cobalt, fără nuanțe, atunci de ce să nu-l redăm pe acest judecător cu un negru simplu, iar ziarul cu alb crud, tot fără nuanțe? Căci și japonezul face abstracție de reflexe; alătură culori uniforme, linii caracteristice, delimitînd mișcările sau formele.* »

Aceasta este definiția exactă a cloazonismului. Așadar teoriile nu au decît o importanță relativă pentru cei care le exploatează. Pentru ca să fie vii, ele trebuie să răspundă unei necesități interioare. Nu oricine este original. Teoriile gratuite sînt teorii moarte. Nu mai puțin versatil decît Bernard, Anquetin care, ca și el, trecuse prin impresionism și pointilism, va renega aproape îndată cloazonismul pentru a se deda altor experiențe la fel de exterioare și tocmai din această cauză condamnate la insucces[1]. Atitudinea lui Gauguin față de cloazonism, despre care-i vorbește Bernard, este complet diferită de cea a lui Anquetin: toate căutările sale tindeau spre aceasta. Ceea ce-i spune Bernard îl lămurește asupra lui însuși; înțelege îndată semnificația căutărilor sale, vede scopul, pînă atunci incert, între-zărit, spre care se îndrepta orbește, cu ezitări și căințe. Puțin înclinat, în ce-l privește, spre jocul ideilor, Gauguin îl ascultă cu tot mai multă atenție pe acest băiat de douăzeci de ani, care, neobosit căutător de concepte și de cuvinte, niciodată lipsit de argumente, expune acum cu elocvență doctrina cloazonismului, cu referiri la istoria artei, la primitivii germani sau italieni, la gotici și la egipteni, la filozofie, la teologie, la poezia simboliștilor răzvrătiți împotriva naturaliștilor lui Zola, și-l citează chiar pe sfîntul Denis Areopagitul: « Ideea este

---

 [1] În legătură cu Anquetin, vezi Viața lui Toulouse-Lautrec.

forma lucrurilor în afara lucrurilor »[1]. « Iată un om care nu se teme de nimic! », exclamă el.
Gauguin pictează cu o nouă ardoare.

« *Lucrările mele cele mai noi sînt pe calea cea bună,* îi scrie lui Schuff, *şi cred că vei găsi în ele o notă deosebită sau mai degrabă confirmarea cercetărilor mele de pînă acum, sinteza unor forme şi culori . . . .Un sfat: nu copia prea mult după natură. Arta este o abstracţie, scoate-o din natură; visează în faţa ei şi gîndeşte-te mai mult la creaţie decît la rezultat — este singura cale de a urca spre Dumnezeu, procedînd asemenea divinului nostru Maestru, adică creînd . . . . Aici,* adăugă el, *toţi americanii sînt porniţi împotriva impresionismului. Am fost obligat să-i ameninţ cu bătaia şi acum avem, în sfîrşit, linişte.* »

Bernard, care se vede aprobat, s-a integrat pe deplin în grupul lui Gauguin. Nimeni nu dovedeşte mai multă vervă decît el în discuţiile cu « pictorii negri ». Mama şi sora sa Madeleine, o fată de 17 ani, au sosit şi ele la Pont-Aven. Madeleine îşi adoră fratele. Idealistă oarecum exaltată şi himerică[2], îi împărtăşeşte « visurile de frumuseţe », îl susţine pe lîngă părinţi, îl încurajează cu o admiraţie fără rezerve. Şi ea ia masa în săliţa hanului şi urmăreşte cu pasiune discuţiile, aplaudînd atacurile pe care « impresioniştii » le lansează împotriva academicilor. Devine într-un fel « muza » grupului. Gauguin îi spune « scumpă surioară ».
De aniversarea Marie-Jeannei Gloanec, la 15 august, Gauguin ar dori să agaţe în sala cea mare a pensiunii o pînză reprezentînd o natură moartă. Aflînd de acest lucru, Gustave de Maupassant a explodat. Nu va accepta niciodată ca un asemenea tablou să mînjească pereţii; preferă să părăsească pensiunea. Gauguin recurge la un subterfugiu: îşi semnează pînza « Madeleine B ». şi lucrurile se liniştesc. Darul pentru Marie-Jeanne

[1] « Poezia simbolistă încearcă să înveşmînteze Ideea într-o formă sensibilă », se spunea în *Manifestul simbolismului* pe care Jean Moréas îl publicase cu doi ani înainte, în septembrie 1886, în *Le Figaro*.
[2] « Ştii ce fel de locuinţă îmi doresc?, îi scrie ea într-o zi fratelui său. Un turn străvechi, ca să mă pot ridica deasupra agitaţiilor vulgare. Aş sta acolo, aproape de nori, de frumoasele nopţi înstelate. Cum te fac stelele să-ţi doreşti imposibilul şi să suferi! Aş privi de acolo răsăritul soarelui şi solemnele amurguri. »

Gloanec constituie astfel și un omagiu adus Madeleinei Bernard.

Tînăra accceptă să pozeze. Gauguin și Bernard îi fac fiecare cîte un portret [1]. Bernard îi face și un portret pe țărmurile Aven-ului, la poalele unei coline împădurite cu stejari, numită Dumbrava dragostei, unde pictorii din grup își instalează adesea șevaletele. Bernard pretinde că această pădurice este scena unor rituri, unor ceremonii magice. Își zugrăvește sora întinsă pe iarbă, ascultînd glasuri tainice.

Gauguin lucrează cu bucuria pe care ți-o dă febra creației. Numai lipsa de bani îl determină să-și restrîngă cumpărarea de culori și pînze, îi retează uneori elanul. « Plutim pe vasul fantomă cu toate imperfecțiile noastre fanteziste. . . îi spune el lui Schuffenecker. Muzicienii se bucură cu urechea, însă noi, cu ochiul nostru nesătul și mereu curios, gustăm plăceri al căror sfîrșit nu-l întîlnim niciodată. Acum, cînd merg să iau masa, animalul va fi îndestulat, însă setea mea de artă nu e niciodată potolită. . . » Pictează, sculptează, îl învață și pe Bernard să mînuiască dalta. Îndrăznelile tînărului său prieten, căruia lipsa de experiență nu-i pune niciodată frîu impulsurilor — « un om foarte curios, micul Bernard! » —, l-au eliberat de timiditate. Sintetismul său se conturează cu fiecare zi, uneori adăugîndu-se unor resturi de impresionism, alteori apărînd de-a dreptul în maniera japonezilor, cum ar fi într-o natură moartă, unde înfățișează în siluetă trei căței mîncîndu-și supa [2]. Această fecunditate, această putere creatoare îl farmecă pe Bernard. Van Gogh primește de la el scrisori în care-i mărturisește « venerația » pe care o simte față de Gauguin. « Spune că îl găsește un artist atît de mare, îi scrie Van Gogh lui Théo, încît aproape că-i trezește spaimă și găsește că tot ceea ce face el, Bernard, este lipsit de valoare în comparație cu Gauguin. » Van Gogh, care, de la Arles, își exprimă în continuare nerăbdarea pentru lipsa de grabă a lui Gauguin în ce privește planurile de a veni în sud, pentru tergiversările acestuia — nerăbdarea fiind atît de puternică în-

---

[1] Portretul executat de Gauguin aparține muzeului din Grenoble, iar cel semnat de Bernard se află la muzeul din Albi.

[2] «*Natură moartă cu trei căței*» aparține Muzeului de artă modernă din New York.

cît, la un moment dat, s-a gîndit să vină și el în Bretania, dar a renunțat repede —, a propus celor doi prieteni din Pont-Aven un schimb de tablouri: le va trimite cîte un autoportret, dacă la rîndul lor își vor face reciproc portretul și-i vor trimite lui tablourile. Însă Gauguin întîmpină dificultăți cînd încearcă să picteze pe pînză fizionomia prea mobilă a adolescentului, iar Bernard « nu îndrăznește să-l facă pe Gauguin, deoarece se simte prea timid în fața lui » [1]; îi vor trimite deci lui Van Gogh cîte un autoportret.

Cu prilejul unei sărbători la Pont-Aven, la 16 septembrie, Bernard înfățișează niște bretone în rochii de sărbătoare în mijlocul unei cîmpii. Tabloul îi place atît de mult lui Gauguin, încît îl păstrează pentru sine, dîndu-i în schimb lui Bernard un tablou de-al său. L-a izbit motivul: scufii albe detașîndu-se pe un fond uniform. Încearcă și el același lucru. În *Bretonele* sale, Bernard s-a mărginit doar să aplice tehnica cloazonismului. Pînza sa, de o factură destul de seacă, n-are altă semnificație decît cea plastică; e lipsită de conținut sensibil. Lucrarea lui Gauguin este cu totul diferită. Pe un fond roșcat se luptă două personaje pe care bretonele cu scufie, din primul plan, le urmăresc atent. E un amestec de realitate și irealitate: « *Viziunea după predică sau Lupta lui Iacob cu îngerul* » — o viziune de poet, de mare imaginativ, care călătorește pe Vasul Fantomă. Operă capitală, nu numai prin măiestria artistică pe care o atestă jocul de o suverană ușurință a arabescurilor și a tușelor colorate, ci, poate în primul rînd, prin emoția produsă de aceste tușe și arabescuri care « izvorăsc tainic de pe pînză ».

Gauguin știe unde s-ar cuveni să fie plasat acest tablou: într-o veche biserică din Bretania. Cea de la Pont-Aven, construită în 1855, este prea recentă, dar există o alta, foarte veche, într-un sat învecinat, la Nizon. E o biserică cu « o înfățișare apăsătoare, feudală » [2]. E înconjurată de un cimitir în care se înalță un crucifix, căruia veacurile i-au ros și înnegrit granitul. Gauguin și prietenii săi îndrăgesc acest colț al străvechii Bretanii. Statuetele de lemn care împodobesc interiorul edificiului

---

[1] Scrisoare a lui Van Gogh către Théo.

[2] Emile Bernard.

îi încîntă prin naivitatea lor. Gauguin își sortește *Viziunea* acestei bisericuțe de țară. Sub bîrnele greoaie albăstrii, cu colțuri sculptate cu chipuri monstruoase, ea-și va căpăta întreaga valoare. Va fi ofranda sălbaticului Gauguin adusă primitivei Bretanii. Pe cadrul alb, pictorul înscrie cu litere albastre: « Darul lui Tristan Moscoso ».

Chiar dacă tai peste cîmpuri, drumul ce duce de la Pont-Aven la Nizon e destul de lung. Bernard și Laval, care poartă tabloul, îl însoțesc pe Gauguin. La sosire, acesta caută un loc cît mai bun pentru opera sa. Bernard și Laval o aranjează pentru ca el să-și dea seama de efect. Nu s-a înșelat: *Viziunea* se potrivește perfect stilului bisericii. Îl roagă pe Bernard să se grăbească să-l caute pe preot.

Preotul își citea Breviarul. Cînd Bernard îl înștiințează că un artist de mare merit a venit să-i dăruiască « o operă remarcabilă », preotul îl urmează pe tînăr spre biserică, unde Gauguin îi arată tabloul. Însă darul nu pare să-l entuziasmeze. Numele donatorului i se pare ciudat, tabloul însuși îi trezește mari nedumeriri. Ascultă cu neîncredere explicațiile pe care i le dă artistul. Această *Viziune după predică* n-o fi cumva o *Viziune de farsor?* Cunoaște reputația învățăceilor de pictori de la Pont-Aven. Politicos, însă ferm, refuză tabloul. Celor trei prieteni, nu le rămîne altceva de făcut decît să se întoarcă la Pont-Aven. Iritat, Gauguin va trimite tabloul lui Théo, fixîndu-i prețul la 600 franci. [1]

În febra acestei activități susținute nu uită proiectul de a se instala împreună cu Van Gogh. Însă multe motive l-au împiedicat pînă acum să-l pună în practică — în primul rînd poate cel pe care-l trece sub tăcere, și anume că, în ce-l privește, la Pont-Aven și-a învins singurătatea. Nu se gîndește de loc la singurătatea lui Vincent. De altfel, nici nu remarcă nota patetică a apelurilor pe care i le adresează acesta. Vede în ele doar un calcul și nu căutarea cu disperare a unui tovarăș. Căci, se gîndește

---

[1] *Viziunea după predică* aparține astăzi Galeriei Naționale a Scoției (Edinburg). În vara anului 1959, căutînd prin Bretania urmele lui Gauguin, l-am vizitat într-o după-amiază pe preotul din Nizon. Obiectul vizitei mele i s-a părut, cred, tot atît de suspect cît i se păruse oferta lui Gauguin predecesorului său. Îi sînt recunoscător pentru că m-a primit: mi s-a părut, în acea după-amiază, că retrăiesc scena pe care am descris-o mai sus.

el, propunerea lui Vincent și a lui Théo a fost dictată mai mult de interes decît de prietenie. Théo este un negustor care mizează pe viitor. Gauguin insistă asupra faptului că nu poate părăsi Bretania fără bani. Théo să încerce să-l scape de datorii vînzîndu-i din tablouri. « Oamenii din locurile acestea s-au purtat și se poartă cît se poate de bine cu el » și « să lase datoria în aer », cum îl sfătuiește Vincent, « n-ar fi o faptă bună ». O dată ce-și va achita datoriile va pleca spre Arles. După aceea, desigur, nu va mai avea de ce să-și bată capul; sprijinit de Théo, nu-i mai rămîne decît să aștepte fără grijă, alături de Vincent, succesul definitiv. Această perspectivă îi trezește din cînd în cînd o violentă dorință de plecare. Are accese de febră ce se sting repede, dar sînt din ce în ce mai frecvente la începutul toamnei. Și Bernard ar vrea să vină la Arles. Laval, căruia un negustor îi va asigura o rentă de 150 franci pe lună, promite că, dacă pleacă Gauguin, va sosi și el ceva mai tîrziu. Moret și Chamaillard au aceleași intenții. Se pune la cale acum o adevărată migrație colectivă.
« La Pont-Aven, îi scrie Van Gogh fratelui său, nu se vorbește decît despre asta. » În tot cursul verii, Vincent și-a pregătit și împodobit casa închiriată; a mobilat-o, a instalat gaz, a decorat-o cu pînze pictate de el, pentru ca Atelierul Sudului să fie « un mediu demn de artistul Gauguin, care-i va fi șef ».
Autoportretele promise lui Van Gogh sînt gata. Cel al lui Gauguin poartă deasupra dedicației « Pentru prietenul Vincent » mențiunea: *Mizerabilii*. Titlul cărții lui Hugo exprimă cît se poate de bine gîndirea artistului. Făcîndu-și propriul portret, Gauguin a vrut să creeze imaginea simbolică a unor pictori din acea vreme care, « sărmane victime ale societății », asemeni lui Van Gogh sau lui însuși, sînt condamnați să trăiască în afara legii și care nu se pot răzbuna decît făcîndu-și datoria.

« *Este, cred eu, unul din lucrurile mele cele mai bune . . .* îi scrie lui Schuffenecker. *La prima vedere, un cap de bandit, un Jean Valjean . . . personificînd astfel un pictor impresionist desconsiderat ce-și tîrăște prin lume lanțurile. Tabloul are un caracter deosebit, executat într-o manieră cu totul abstractă. Ochii, gura, nasul sînt ca florile de pe covoarele persane și constituie latura simbolică. Culoarea*

este şi ea puţin obişnuită: închipuieşte-ţi olăria mea luminată de un mare foc. Toate roşurile, violetele, străbătute de izbucniri de flacără sînt ca un cuptor din ochii căruia ţîşnesc raze, lăcaş al luptelor din gîndirea pictorului. Totul pe un fond crom pur, presărat cu buchete copilăreşti. »

Autoportretul îi produce o impresie ciudată lui Van Gogh: « Un prizonier, nici o urmă de veselie ». Însă Vincent află în acelaşi moment, printr-o scrisoare de la Théo, că nefericirile prietenului său se vor sfîrşi: zilele acestea Théo i-a trimis lui Gauguin 300 de franci pentru ca să poată pleca, în sfîrşit, spre Provenţa. « Ce aer bolnav are Gauguin în autoportretul său chinuit! Nu-i nimic, vei vedea cît de interesant va fi să-i compari acest portret cu cel pe care şi-l va face peste o jumătate de an. »

La 8 octombrie, Gauguin îl anunţă încîntat pe Schuff: « Van Gogh (Théo) mi-a cumpărat ceramică în valoare de 300 de franci. Astfel că voi pleca spre sfîrşitul lunii la Arles, unde cred că voi rămîne mult timp, ţinînd seama că şederea acolo are drept scop să-mi uşureze lucrul, fără să mai am grija banilor, pînă cînd *voi reuşi să mă lansez* ».

Dizenteria l-a mai chinuit în ultimele săptămîni, însă nu se mai gîndeşte la asta. Va începe pentru el o epocă liniştită. Va culege în curînd roadele eforturilor sale.

« *Ştiu foarte bine,* îi scrie cu orgoliu lui Schuffenecker, *că voi fi înţeles din ce în ce mai puţin. Ce importanţă are dacă mă depărtez de ceilalţi! Pentru marea masă voi fi o enigmă. Pentru unii voi fi un poet şi, mai devreme sau mai tîrziu, valoarea îşi ocupă locul cuvenit. Vă asigur că, orice s-ar întîmpla, voi reuşi să fac lucruri de prima mînă, sînt sigur de asta; vom trăi şi vom vedea. Ştii bine că în artă, cînd e vorba de probleme fundamentale, eu am întotdeauna dreptate* ».

Admiraţia pictorilor care-l înconjoară nu constituie oare o dovadă în acest sens? Rareori se întîmplă ca Bernard să-i scrie lui Van Gogh fără să-i repete cît de mult îl stimează pe Gauguin; are faţă de el un respect aproape religios, ca cel pe care-l simţi faţă de « un om cu totul superior prin caracter şi inteligenţă », « faţă de un mare

maestru », « cel mai mare artist al secolului! », exclamă el, entuziasmul său fiind împărtășit și de sora sa Madeleine. De curînd, Gauguin și-a mai cîștigat un adept, un elev al Academiei Julian, client al pensiunii Gloanec, Paul Sérusier, care în ultima zi a vacanței și-a luat inima în dinți și i-a cerut o « lecție de pictură. »
Gauguin l-a dus în Dumbrava Dragostei și l-a pus să facă o schiță într-o manieră foarte sintetică. « Cum vezi dumneata arborele acela? Verde? Pune atunci verde, verdele cel mai frumos pe care-l ai pe paletă. Și umbra de acolo? Mai curînd albastră? Atunci nu te teme s-o faci cît mai albastră cu putință. » Sérusier a luat cu el la Paris acest peisaj făcut la repezeală pe capacul unei cutii de țigări. Pentru el și pentru unii din colegii săi de la Academia Julian și de la Școala de Bele-arte, pentru cei care în curînd vor face parte dintr-un grup denumit Nabi — Maurice Denis, Bonnard, Vuillard, K.X. Roussel, Paul Ranson, Henri-Gabriel Ibels. . . — acest peisaj va constitui *Talismanul*.

« *Fii atent*, îi scrie Gauguin lui Schuffenecker, *în momentul acesta în lumea artiștilor suflă un vînt foarte puternic în favoarea mea. . . și, poți fi liniștit, oricît de mult m-ar iubi Van Gogh (Théo) nu și-ar asuma riscul de a mă întreține în sud numai de dragul ochilor mei frumoși. El a cercetat terenul ca un olandez care știe să-și facă socotelile și are intenția să împingă lucrurile cît mai departe posibil și în mod exclusiv. I-am cerut să reducă prețurile pentru a momi clienții și mi-a răspuns că, dimpotrivă, are intenția să le crească. Oricît de optimist aș fi eu, de data aceasta am convingerea că pășesc pe un teren sigur.* »

Duminică 21 octombrie 1888, la amiază, după ce și-a luat rămas bun de la « banda sa », Gauguin urcă în diligența care-și așteaptă, în piața mare, în fața hotelului Julia, semnalul de plecare spre Quimperlé. În două zile șeful Atelierului Sudului va fi la Arles.

III. MIZERABILII

Şi dumneata eşti un nefericit, ca şi mine.

VAN GOGH: *Scrisoare către Gauguin*

Zorii luminează treptat cerul. Sosit la Arles cu trenul de noapte, Gauguin aşteaptă în cafeneaua Alcazar să se crape de ziuă, pentru a se duce la Van Gogh, a cărui locuinţă se află în piaţa Lamartine.

Vincent ocupă aripa dreaptă a unei case cu etaj, cu faţada vopsită în galben, împodobită cu un fronton triunghiular. În spate, la mică distanţă, trece calea ferată; gara e foarte aproape. La stînga, o grădină publică plină de chiparoşi, cedri, brazi, platani, boschete de lauri, şi parcul Lamartine, care se întinde de-a lungul Ronului. Este foburgul templierilor. Oraşul propriu-zis începe de la poarta Cavaleriei care, deschisă în vechile ziduri din secolul al XV-lea, între două turnuri rotunde, se află exact în faţa casei galbene.

Vincent îl primeşte pe Gauguin cu exuberanţă, poate cu prea multă exuberanţă. Tăcut, Gauguin îl urmează prin odăile casei. La parter, un atelier şi o bucătărie-atelier. La etaj, cele două dormitoare. Cel mai mare, în care se află un pat imens de nuc, a fost rezervat de Vincent lui Gauguin. El a împodobit încăperea cu multe tablouri, cu peisaje făcute în parcul Lamartine. « Aş fi vrut să pictez acest parc, îi spune acum lui Gauguin, în aşa fel încît să te facă să te gîndeşti atît la vechiul poet de aici (sau mai degrabă de la Avignon), Petrarca,

cît și la noul poet, Paul Gauguin. Oricît de stîngace ar fi schițele acestea, ele învederează faptul că m-am gîndit la dumneata în timp ce-ți pregăteam cu multă emoție atelierul. » Gauguin privește peisajele din parc și celelalte pînze pe care Vincent le-a agățat peste tot pe pereții spoiți. Însă rămîne tăcut; nu toate aceste tablouri îi plac. Dar *Floarea soarelui* sau *Camera galbenă*... Van Gogh este uimit de starea sănătății lui Gauguin. Îl credea bolnav, slăbit. E adevărat că are din cînd în cînd crize, dar vigoarea i-a rămas aceeași. Și Gauguin este surprins, dar din motive contrarii. Van Gogh pare foarte agitat. Ce dezordine în atelier! Cutia de culori e plină de tuburi stoarse, rămase deschise.

Toată vara Vincent a lucrat « în culmea tensiunii », pictînd pretutindeni, în orice moment, ziua pe cîmp, în plin soare, noaptea pe malul Ronului sau în piața Forului. « Sînt ca o locomotivă de pictat », îi scria lui Théo. [1] Însă această frenezie nu era lipsită de primejdii; și din cînd în cînd, în scrisorile către fratele său se strecura cîte o frază neliniștitoare. « N-are rost să ocolim adevărul, într-o bună zi poate izbucni o criză. » Chiar foarte recent, puțin înainte de sosirea lui Gauguin, îi mărturisea lui Théo: « Nu sînt bolnav, însă nu încape nici o îndoială că am să mă îmbolnăvesc, dacă n-am să mă hrănesc mai bine și dacă n-am să întrerup lucrul pentru cîteva zile. Ce să mai vorbim, sînt iarăși aproape de cazul de nebunie al lui Hugo Van der Goes din tabloul lui Emil Wauters ». Îl urmărește ca o obsesie chipul pictorului flamand din secolul al XV-lea, care a murit nebun la Rouge-Cloître, lîngă Soignies, și căruia Wauters i-a zugrăvit fața de halucinat. « Totuși, trebuie să am grijă de nervii mei. » Van Gogh și-a dorit mult sosirea lui Gauguin nu numai din dorința de a sparge cercul singurătății, ci și pentru a alunga, prin această tovărășie, niște fantome înspăimîntătoare. Se simțea istovit, avea ochii obosiți — « dar, în sfîrșit, am și eu amor propriu, vreau să-l impresionez cît de cît prin munca mea pe Gauguin ». Un ultim « efort disperat » l-a epuizat. Gauguin nu mai zăbovește asupra considerațiilor legate de sănătate, asupra impresiei echivoce pe care a avut-o intrînd în casa galbenă. Este din ce în ce mai optimist.

---

[1] Vezi *Viața lui Van Gogh.*

Théo i-a vîndut un tablou cu bretone cu 500 de franci; va putea să-și plătească ultimele datorii de la Pont-Aven. « Cred în viitor. . . Cred că, așa cum a fost pregătită calea de către Van Gogh (Théo), toți artiștii de talent din grupul nostru vor putea să se descurce. » Gauguin are să-l calmeze pe Vincent. De altfel, va căuta să pună la punct cît mai repede existența lor comună, traiul de pustnic, pentru care Vincent a fixat un program simplu: « Să trăim ca niște călugări care merg la bordel de două ori pe lună ».

Gauguin a făcut cunoștință cu prietenii din Arles ai lui Van Gogh, sublocotenentul de zuavi Milliet, veteran din Tonkin, Joseph Roulin, funcționar la poștă, om de 47 de ani, înalt de aproape doi metri, cu barba despicată, care supraveghează poșta în gara Arles și pe care toți îl numesc poștașul Roulin, și soții Ginoux, care țin cafeneaua gării, unde Vincent ia masa. Însă cei doi pictori își vor pregăti de acum încolo masa acasă; Vincent va face piața, iar Gauguin se va ocupa de bucătărie. « Gauguin este un om uimitor! exclamă Vincent. Nu se grăbește de loc, are să aștepte aici liniștit, lucrînd pe rupte, momentul prielnic pentru a face un uriaș pas înainte. » Într-adevăr, liniștit și fără mare entuziasm pentru Provența, unde se simte « în exil ». . .

Nici un imbold lăuntric nu l-a împins pe Gauguin spre Arles. Provența nu face parte din lumea visurilor lui. Nu poate fi comparată cu Bretania. Nu regăsește aici nici construcțiile robuste și nici spiritualitatea, tristețea emoționantă bretonă. Totul în Bretania, îi explică el lui Vincent, este « mai larg », « are un caracter mai solemn și mai ales are contururi mai precise decît natura chircită, pitică, arsă de soare din Provența ». E adevărat, culorile provensale sînt mai bogate, însă cît de palide par în comparație cu cele de la tropice!. . . Ele îi intensifică nostalgia după țările calde pe care i-o stîrnesc discuțiile purtate cu sublocotenentul de zuavi despre colonii, despre Tonkin.

« Lucrurile pe care le povestește Gauguin despre tropice mi se par minunate. » Însuflețit de bucuria pe care i-o prilejuiește prezența prietenului, Van Gogh întărește și el spusele lui Gauguin: Nu mai e nici o îndoială că la tropice se pregătește « marea renaștere a

 picturii »; dacă ar fi cu zece ani mai tînăr, ar participa

bucuros la înființarea « unei școli coloriste » în Jawa. « Oricum, și el, ca și mine, îndrăgește tot ce vede, e intrigat, mai ales, de arleziene ».
În timp ce Van Gogh reîncepe să picteze, Gauguin observă oamenii și locurile din Arles.

« Ciudat, cînd lucrează, Vincent vede aici totul în maniera lui Daumier, eu, dimpotrivă, în cea a lui Puvis (de Chavannes), mai colorat, amestecat cu ceva japonez. Femeile de aici, cu pieptănătura lor elegantă, cu frumusețea lor antică, cu șalurile ce coboară în falduri, ca la primitivi, par desprinse dintr-o procesiune greacă. Fata care trece pe stradă este tot atît de doamnă ca oricare alta și are un chip tot atît de feciorelnic ca și Junona. În orice caz, în asemenea detalii se află sursa unui frumos stil modern. »

Și Gauguin își reia penelul. Îl urmează pe Van Gogh la Alyscamps, străvechea necropolă din care s-a mai păstrat doar o alee de sarcofagii, ce duce spre ruinele unei bisericuțe. Începe aici cîteva peisaje.[1] A început de asemenea o *Cafenea de noapte*, avînd în prim plan o figură de femeie, pe care a schițat-o într-o casă din cartierul rău famat.
Gauguin nu s-a mulțumit să organizeze doar viața în comun, traiul de zi cu zi al celor doi membri ai Atelierului Sudului. Se preocupă, în mai mare măsură, să preia conducerea spirituală. Ferm în convingerile sale, orb față de tot ceea ce nu face parte din propria lui structură, se comportă cu Van Gogh exact cum se comporta pînă mai ieri cu artiștii de la Pont-Aven. Caută să-și impună propriile concepții picturale, orientează, dă sfaturi, pe un ton doctoral și adesea poruncitor. Van Gogh folosește prea multe culori complementare; să lucreze mai mult din memorie; să-și stăpînească nervozitățile. Și să mai facă ordine în admirațiile sale, care sînt de o confuzie iritantă: este gata să admire pe oricine, orice, vorbește cu același elan despre geniile picturii sau despre artiștii de mîna a patra. Resimțind ascendența lui Gauguin, pentru care are, după cum mărturisește, un « respect teribil », subjugat de vocea lui autoritară, de încrederea în sine a acestuia, Van

[1] Unul din ele, *Les Alyscamps*, se găsește astăzi la Muzeul Luvru.

Gogh se mulează după învățăturile maestrului din Pont-Aven. Gauguin a adus la Arles *Bretonele pe cîmpie* de Bernard; Van Gogh execută o copie. « Cloazonează », pictează după acest procedeu o scenă de interior — o petrecere la *Folies-Arlésiennes.*
În Bretania, Gauguin frecventa din cînd în cînd casele de toleranță, împreună cu Bernard, căruia îi plăcea atmosfera din aceste stabilimente și care a și făcut o suită de schițe intitulate « La bordel », de un pitoresc destul de adesea trivial.[1] Asemenea lucruri nu-i plac decît pe jumătate lui Gauguin. « Culoarea locală nu mi se potrivește », spune el. De la această culoare locală a pornit totuși cînd a creat tabloul său *Cafeneaua de noapte.* Aici, în Arles, lupanarele fac parte din domeniul lui Van Gogh. Ulițele cu felinare roșii sînt foarte aproape de locuința sa, situată dincolo de zidurile cetății, lîngă Poarta Cavaleriei. Acolo i se cunosc preferințele și obiceiurile, este un client fidel al unei anume Rachel, zisă Gaby, de pe strada Bout-d'Arles nr. 1. Gauguin a alocat o parte din bugetul casei galbene pentru « promenade nocturne și igienice ». Adesea, seara, cei doi pustnici se așază la mese în sălile « spoite cu var albăstriu » din asemenea case, amestecîndu-se printre militarii garnizoanei, printre femeile ale căror cămășuțe de un albastru celest sau roșcat îl încîntă pe Vincent.
Unul din patroni, Papa Louis, i-a arătat cu mîndrie lui Gauguin cele două reproduceri executate de editura Boussod și Valadon, care împodobesc « salonul său de lux »: o Fecioară și o Venus de Bouguereau. « Ca un pește adevărat ce este », spune Gauguin, Papa Louis a înțeles unde era locul acestor glorii ale academismului! Nici în mijlocul femeilor ușoare Gauguin nu-și pierde ironia. Își plimbă prin bordeluri statura solidă, impasibilitatea, capul său de destrăbălat care nu se teme de nimeni și de nimic. Diferențele fundamentale între el și Van Gogh se manifestă cu cea mai mare evidență în timpul acestor seri, cînd merg « să-și facă de cap » în vreo asemenea casă. În timp ce Gauguin rămîne calm în orice împrejurare, Van Gogh, chiar dacă n-a băut decît un absint, intră într-o stare de surescitație, gesticulînd și trăncănind cu un fel de exaltare. Vincent

---

[1] Una din aceste schițe are ca legendă o frază rostită de o prostituată: « Nimeni nu știe să iubească un bărbat mai bine decît mine ».

nu are forța fizică a lui Gauguin și nici rezistența acestuia la alcool, iar din punct de vedere al sexualității este o ființă nedesăvîrșită. Gauguin face fără îndoială o greșeală că nu-l menajează mai mult. Ca toți oamenii puternici, înțelege greu limitele celor mai slabi decît el
Pentru Gauguin încep să sosească vești bune. Théo a organizat o expoziție cu tablourile sale de la Pont-Aven, care a avut destul succes. La 13 noiembrie Théo îl anunță că două pînze au fost vîndute, că o a treia va fi de asemeni plasată, dacă acceptă un mic retuș, și că, în sfîrșit, Degas îi va cumpăra și el una; « este atît de entuziasmat de operele dumitale încît vorbește multora despre ele », scrie Théo.
Aprobarea lui Degas îl emoționează pe Gauguin.

« *Pentru mine*, îi scrie el lui Bernard, *este cea mai mare laudă... Pe lîngă aceasta, din punct de vedere comercial e un foarte bun punct de plecare. Toți prietenii lui Degas au încredere în el. Van Gogh (Théo) speră să vîndă toate tablourile mele. Dacă voi avea norocul acesta, plec în Martinica. Sînt convins că am să realizez acolo lucruri frumoase și chiar că am să cîștig o sumă destul de mare încît să pot cumpăra o casă și să-mi amenajez un atelier, iar prietenii ce vor veni la mine vor avea viața asigurată aproape pe nimic. Împărtășesc și eu în oarecare măsură părerea lui Vincent: viitorul aparține pictorilor tropicelor, căci tropicele n-au fost încă zugrăvite și publicul de cumpărători stupizi are nevoie de motive noi.* »

Cam în același timp *La Revue indépendante* îl invită pe Gauguin să participe la una din expozițiile pe care le organizează. Pictorul refuză însă sec: nu-i iartă lui Félix Fénéon, mare apărător al lui Seurat și al divizioniștilor, unul din fondatori și critic al acestei reviste, faptul că l-a tratat pe el însuși de « coțofană artistică » în cronica consacrată expoziției organizate de Théo în decembrie.[1] În schimb, se grăbește să accepte o altă

[1] Articol scris pe un ton « acceptabil în ce privește artistul, însă foarte ciudat cînd discută caracterul său... comenta Gauguin. S-ar zice că domnii aceștia au avut de suferit de pe urma manierelor mele și că ei sînt niște adevărați îngeri ». Criticul apreciase mai ales ceramicile lui Gauguin, despre care spunea că le preferă picturilor « Artistului îi plac mai ales gresiile, materia lor nefastă, dură », scria Fénéon (La Revue indépendante, ianuarie 1888).

invitaţie — fără îndoială, semnele succesului se înmulţesc! — adresată de grupul XX din Belgia şi care-l umple de satisfacţie. Înfiinţat în 1884, grupul celor XX din Bruxelles l-a invitat pe Seurat la manifestările sale încă din 1887. Gauguin manifestase un oarecare resentiment faţă de ei, căci fusese ţinut de o parte. Astăzi îşi ia revanşa. La Bruxelles va organiza « o expoziţie serioasă de opoziţie faţă de pointilism ». Nu are nici o îndoială că va obţine un mare succes. « Văd de pe acum cum se va desfăşura totul, în plină viteză, cu forţa unei locomotive. » Poate că va reuşi să-şi cîştige o clientelă în Belgia; în cazul acesta se va stabili la Bruxelles, aşteptînd plecarea spre Martinica.
Este entuziasmat. « Dacă, aşa cum sper, voi ajunge să-mi întreţin familia, se va vedea poate că am avut dreptate. » Familia! Fără să vrea face o grimasă gîndindu-se la Mette, de la care nu mai primeşte nici o scrisoare. « N-are a face! Îmi caut bucuriile în cu totul alte direcţii şi de acuma încolo toată căldura mea se va îndrepta către artă. » Lui Schuff, care îi scrisese că ar fi prea optimist, îi răspunde liric:

« *Da, sînt optimist, dar dumneata te înşeli dacă crezi că optimismul meu e determinat de perspective financiare. Nu-mi fac iluzii, însă la urma urmelor am suferit atîta, încît puţinul înseamnă pentru mine mult şi n-am să folosesc acest puţin pentru distracţii sau odihnă, ci, dimpotrivă, pentru a pregăti lupta cea mare, căci deocamdată nu am intrat în bătălia artistică. Nu voi ataca decît atunci cînd voi avea în mînă toate armele. Îmi simt alte puteri decît cele de acum şi spun cu orgoliu: vom vedea! Poţi să-l întrebi pe Pissarro dacă nu sînt dotat cu adevărat. Igiena şi coitul. Dacă aceste două capitole sînt rezolvate, prin munca independentă un bărbat se descurcă.*
Te văd, virtuosule Schuff, cum holbezi ochii la cuvintele acestea îndrăzneţe. Calmează-te, mănîncă bine, destrăbălează-te bine, lucrează la fel şi ai să mori un om fericit. Întregii familii complimentele pline de afecţiune din partea marelui nebun care vă iubeşte. »

Promisiunile pe care i le vîntură prin faţă viitorul îl biciuiesc pe Gauguin. El este primul care aplică sfaturile date lui Schuff. După ce pictează fără întrerupere toată

ziua, noaptea îl trage după el pe Vincent prin cafenele sau lupanare. « Sîntem vlăguiți », îi scrie Van Gogh fratelui său. Se înșală: Gauguin se bucură de cea mai bună sănătate.
Îi expune lui Vincent proiectele sale de a se instala la Bruxelles sau în Martinica fără a remarca durerea pe care o pricinuiește astfel prietenului. Van Gogh și-a pus toate speranțele în Atelierul Sudului. Dacă Gauguin pleacă, totul se va prăbuși! Îl va cuprinde iarăși înspăimîntătoarea singurătate, lucrurile vor înceta să aibă « înfățișarea liniștitoare și familială », iar căsuța galbenă va fi bîntuită din nou de imaginea lui Hugo Van der Goes, pictorul nebun.

Je suis Saint-Esprit,
Je suis sain d'esprit [1]

a scris Vincent pe unul din pereții camerei sale. Pentru Gauguin însă Provența nu pare a fi decît o etapă. De altfel, lui Gauguin nu-i place Arles și nici nu face un secret din aceasta. « Cel mai murdar loc din sudul Franței ». Totul e aici « mic, meschin — și peisajul și oamenii ». Vincent suportă aceste critici cu greutate, cu o furie abia stăpînită, cu iritații surde. Martinica! Bruxelles! « A citit vreodată Gauguin Tartarin în Alpi, și-și amintește oare de celebrul tovarăș din Tarascon al lui Tartarin care avea atîta fantezie încît și-a creat o întreagă Elveție imaginară? » E adevărat, Gauguin a organizat perfect bugetul casei galbene, « însă răzvrătindu-se și aruncînd din picioare ca un animal, strică tot ce a rînduit ». Din cauza vremii urîte, a vîntului și a ploii, cei doi pictori sînt adesea siliți să rămînă în atelier. Gauguin îl îndeamnă pe Van Gogh să lucreze din memorie. Vincent se supune și de data aceasta, însă prima sa încercare, *Amintire din parcul din Nuenen*, din Olanda, eșuează. Concepția sa despre artă nu e și nici nu poate fi asemănătoare cu cea a lui Gauguin. Arta marilor creatori este prea legată de personalitatea lor profundă pentru a se putea adapta viziunii, născute din exigențe la fel de imperative însă deosebite, a unui alt mare creator.

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil, în original distihul avînd următorul înțeles: Sînt Sfîntul Duh,
Sînt în toate mințile (N.T.)

Dacă ar face compromisuri, ei s-ar anula ca artiști. Ei sînt sortiți să trăiască pe piscul lor de singurătate. În săptămînile petrecute la Arles se desfășoară o înfruntare dramatică între Gauguin și Van Gogh, între acești doi oameni atît de deosebiți, care se situează la polii opuși ai artei; unul dur și voluntar, estet lucid cu viziuni complicate, un clasic barbar, celălalt, nu mai puțin voluntar, orbit de înflăcărare, încărcat de tumulturi și violențe, azvîrlindu-se în creație ca într-un rug aprins. Despotic, dogmatic, închis în eul său egoist și exclusiv de creator, Gauguin își asumă rolul de profesor, comandă, încearcă să înduplece sub legea sa această voință străină. Și Vincent se supune. Îi dă ascultare din prietenie, pentru că nu vrea să-l piardă pe Gauguin. Însă o face răzvrătindu-se. Discută, contrazice la nesfîrșit; are accese scurte și mînioase de revoltă.

« *În general, Vincent și cu mine nu prea sîntem de acord, mai ales în ceea ce privește pictura,* îi scrie Gauguin lui Bernard. *El îi admiră pe Daumier, Daubigny, Ziem și pe marele Rousseau, adică oamenii pe care eu nu pot să-i sufăr. Și dimpotrivă, îi detestă pe Ingres, Rafael, Degas, tocmai artiștii pe care-i admir eu; însă, ca să fiu lăsat în pace, eu îi răspund « colonele, ai dreptate ! » Îi plac mult tablourile mele însă cînd le lucrez găsește mereu că n-am dreptate, ba ici, ba colo. El e un romantic, iar eu sînt înclinat mai degrabă spre stările primitive. Din punctul de vedere al culorii, el găsește că e bine să arunce pasta la întîmplare, ca Monticelli, iar eu detest măzgăliturile etc.* »

Gauguin este dezamăgit nu numai de aceste rezistențe. În materie de sentimente, Van Gogh nu cunoaște decît absolutul. Afecțiunea sa este invadatoare și tiranică și pînă la urmă teribil de obositoare pentru cei cărora li se adresează. Afecțiunea pe care i-o poartă lui Gauguin este exacerbată de spaima că prietenul său va pleca. A pictat un tablou cu un subiect foarte simplu: un fotoliu de lemn roșu, cu perna de paie verde, fotoliul lui Gauguin, fotoliul său *gol*. Absintul și femeile nu-i aduc liniștea necesară. E surescitat, izbucnește sau cade în tăceri neliniștitoare. Explodează privind fruntea lui Gauguin care i se pare prea mică. Izbucnește în plîns cînd

 vorbește de Monticelli. Încercînd într-o seară să pre-

gătească el supa, nu reușește să scoată decît o zeamă imposibil de mîncat și, dînd din picioare și rîzînd isteric, a început să strige: « Ca la Tarascon! Cascheta lui Papa Daudet! » Gauguin suspină: O! dac-ar avea liniște! Dacă s-ar vedea în Martinica, sau cel puțin la Paris! Cei doi pictori sînt cuprinși de « febra lucrului ». Gauguin se declară destul de mulțumit de ultimele sale tablouri. I-a trimis lui Théo două dintre ele, în care a încercat, după cum spune, « o privire de ansamblu asupra lucrurilor », iar pe Schuff l-a rugat să se ducă să le vadă și să-și spună părerea. La 11 decembrie Schuff îi adresează o scrisoare plină de entuziasm:

« *E chiar mult mai frumos decît ceea ce ai trimis din Bretania, mult mai abstract și mai puternic. Și pe urmă, mă uimește fecunditatea și abundența producției dumitale. Eu sînt un nenorocit care migălește la o pînză mică luni întregi. E adevărat, fiecare face ce poate, dar dumneata, dragul meu Gauguin, unde ai s-ajungi? Colegii rîd, probabil, pălind de invidie. Cum nu întîlnesc pe nici unul dintre ei (în afară de Guillaumin), nu prea cunosc părerea lor decît în măsura în care își trădează sentimentele. Însă, cu cît privesc și mă gîndesc mai mult cu atît sînt mai convins că ai să-i depășești pe toți, cu excepția lui Degas. Acesta este un colos; dumneata ești un uriaș. Știi că uriașii au urcat pînă la ceruri. Dumneata așezi Ossa peste Pelion pentru a atinge cerurile picturii. N-ai să ajungi chiar acolo, pentru că acolo este absolutul, adică Dumnezeu, însă ai s-ajungi să strîngi mîna celor care au avut îndrăzneală să se apropie de el cel mai mult. Da, scumpul meu Gauguin, pe dumneata te așteaptă în artă nu numai succesul, ci și gloria alături de Rembrandt și Delacroix. Și dumneata ai suferit ca și ei. Sper că, cel puțin acum, suferințele materiale (banii) au să-ți poată fi cruțate* ».

Gauguin se grăbește să-i comunice Mettei această scrisoare care-i întărește și mai mult convingerea asupra propriei sale valori. În același plic pune și niște bancnote și un mesaj destul de sec:

« *Alăturat ai 200 de franci. Am să te rog să-mi confirmi primirea ca să fiu sigur că nu s-au rătăcit. Dacă nu-ți cer prea mult, trimite-mi cu același prilej știri despre copii.*

De multă vreme n-am mai primit nimic. Încep să mă restabilesc, însă cu greutate. Afacerile sînt pe drumul cel bun. Deși foarte încet. În orice caz, reputația mea se consolidează atît la Paris cît și la Bruxelles... Îți trimit o scrisoare de la Schuffenecker care-ți va explica mai bine decît mine ce gîndește lumea despre pictura mea. Lucrez pe rupte, însă cred că voi fi răsplătit în viitor... S-ar putea că în iarna aceasta să-ți mai trimit ceva bani, dacă expoziția de la Bruxelles, unde am fost invitat, va avea succes».

Însă ce mai caută la Arles? Starea de iritare continuă a lui Vincent, schimbările lui bruște în comportament, discuțiile pe care le provoacă în orice moment, înverșunarea cu care-l urmărește îl sîcîie la culme pe Gauguin. Îi scrie lui Théo că se va reîntoarce la Paris. Îl întreabă în același timp pe Schuff dacă ar putea să-l găzduiască din nou.
Înainte de a părăsi sudul Franței ar vrea să viziteze Muzeul Fabre din Montpellier, și mai ales colecția lui Alfred Bruyas, prietenul lui Courbet. A mai vizitat o dată acest muzeu[1], și fusese atunci entuziasmat de tablourile lui Courbet, Delacroix, Corot și Chardin sau Ingres — mai ales *Stratonicele* sale. Ia deci într-o zi trenul spre Montpellier împreună cu Vincent. În fața tablourilor și desenelor, discuțiile se aprind din nou. « Am trăit o stare de magie, îi scrie Van Gogh lui Théo după această călătorie. Doar că, adaugă el, discuția a fost excesiv încărcată de electricitate... »
Excesivă este și febrilitatea care l-a cuprins pe Van Gogh de cînd Gauguin i-a anunțat plecarea. Insistă pe lîngă prietenul său să « mai reflecteze ». Gauguin este « foarte puternic, foarte creator », însă « tocmai din această cauză are nevoie de liniște ». Or, argumentează Vincent, « își va găsi liniștea în altă parte din moment ce n-o poate găsi aici? »
Gauguin, care nu înțelege prea bine motivele agitației lui Vincent, se hotărăște, din diferite motive, să-și amîne plecarea.

« *M-aștepți cu brațele deschise și-ți mulțumesc pentru asta,* îi scrie lui Schuff, *însă, din nefericire, trebuie să mai*

[1] Probabil în 1883, după călătoria făcută împreună cu Zorrilla pînă la granița spaniolă.

stau puțin. Situația mea aici este penibilă. Îi datorez mult lui Van Gogh (Théo) și lui Vincent și în ciuda unor certuri nu pot să-i port ranchiună unui om cu suflet de aur, care este bolnav, suferă și are nevoie de mine. Amintește-ți de viața lui Edgar Poe, devenit alcoolic în urma necazurilor de tot felul și a stărilor nervoase. . .»

Vincent a evocat în fața lui unele amintiri de pe vremea cînd era misionar și ținea predici în Borinage-ul belgian. I-a povestit cum îl salvase pe un minier grav rănit într-o explozie, considerat pierdut și părăsit de medici.[1] Prin aceste fapte și prin multe altele, prin « marea sa tandrețe » și prin « altruismul său evanghelic », Vincent îl emoționează. Va mai avea deci răbdare și va mai rămîne o vreme la Arles. De altfel, situația financiară a căpătat o întorsătură neplăcută la Paris. Compania Canalului Panama a dat faliment. Această împrejurare influențează comerțul cu tablouri. E bine să mai aștepte. « Dacă aș putea pleca în luna mai și aș avea viața asigurată timp de un an și jumătate în Martinica, aproape că m-aș putea socoti un muritor fericit », îi spune el lui Schuff. Viziuni paradisiace îi trec prin fața ochilor:

« *După cum spune legenda, Inca a coborît direct din soare și acolo mă voi întoarce și eu. . .* exclamă el. *Vincent îmi spune uneori că sînt omul care vine de departe și care va ajunge departe. Sper că voi fi urmat de toate inimile bune, care m-au înțeles și iubit. . . Se pregătește o lume mai bună în care natura își va urma cursul firesc; oamenii vor trăi la soare și vor ști să iubească* ».

În această scrisoare către Schuff, Gauguin anunță că « hotărîrea de a pleca e definitivă ». Lucru pe care îl ghicește Van Gogh: s-ar putea ca Gauguin să plece dintr-un moment într-altul. Și amenințarea care plutește asupra lui, asupra viitorului Atelierului Sudului și a căsuței galbene, îl deprimă total. Îngrozit, îl cercetează cu privirile pe Gauguin, încearcă să-i ghicească intențiile. Uneori noaptea se scoală, trece în camera prietenului său, se apleacă spre el și-l fixează. « Ce s-a întîmplat Vincent? », îl întreabă Gauguin trezit brusc din somn.

---

[1] Vezi *Viața lui Van Gogh*, I.IV.

Tăcut, Vincent se întoarce și pleacă — aidoma nebunului de odinioară, de la Lima, din casa lui don Pio. O atmosferă ciudată domnește în atelierul din piața Lamartine în zilele de la sfîrșitul lui decembrie. Odată, Van Gogh îl întreabă pe Gauguin: « Ai să pleci? » — « Da », răspunde Gauguin. Atunci Van Gogh sfîșie un ziar, smulge un petec cu cîteva cuvinte: *Asasinul a fugit*, și i-l pune în mîini. Pe Gauguin îl îngrijorează în mod serios ciudățeniile lui Vincent, nervozitatea care i se agravează, crizele din ce în ce mai zgomotoase, urmate de cîte o tăcere bruscă. Îl observă bănuitor, alarmat. « Nici nu mai trăiam pe vremea aceea », va spune el mai tîrziu.

În ziua de 22, sîmbătă [1], Van Gogh privind portretul pe care i l-a făcut prietenul său, exclamă: « Sînt eu, într-adevăr, însă nebun! » În aceeași seară, la cafenea, aruncă paharul de absint în capul lui Gauguin. Acesta evită lovitura. Păstrîndu-și calmul, îl înșfacă pe Vincent și-l aduce acasă, în piața Lamartine, unde Vincent cade într-un somn adînc.

Ajunge! Gauguin nu mai ezită. Va părăsi această tovărășie primejdioasă. La naiba cu toate proiectele! Dimineața următoare îl anunță pe Van Gogh că luni, a doua zi, va pleca din Arles.

Duminică seara, Gauguin iese pentru o ultimă plimbare. E noapte. Pictorul traversează piața Lamartine. Ajuns aproape de piața Cavaleriei, aude deodată, în spate, zgomotul unor pași care se apropie în fugă. A recunoscut pașii lui Van Gogh și-și întoarce capul în grabă, tocmai la timp: Vincent se năpustea asupra lui cu un brici deschis în mînă. Sub privirile lui Gauguin, Vincent rămîne locului descumpănit; își apleacă fruntea. « Dumneata ești taciturn, dar și eu am să fiu », exclamă el, apoi se îndreaptă din nou în fugă spre casa galbenă. Gauguin nu-l însoțește. Merge să doarmă la hotel. Scena pe care a trăit-o l-a înghețat. Este atît de agitat încît nu adoarme decît spre orele 3 dimineața. « Am fost oare laș în momentul acela, n-ar fi trebuit să-l dezarmez și să caut să-l liniștesc? »

---

[1] Dezvăluirea unor noi documente mă silește să modific în mai multe puncte relatarea perioadei din Arles, așa cum o formulasem inițial în *Viața lui Van Gogh*. Edițiile ulterioare ale acestei cărți vor fi, desigur, corectate în acest sens.

Luni, îndată ce se trezeşte, Gauguin coboară în piața Lamartine. Ajuns acolo, zăreşte în fața casei galbene mulțimea strînsă, jandarmi, şi, lîngă uşă, un om cu pălărie tare, comisarul de poliție. Cînd se apropie, acesta din urmă îi spune că este bănuit de asasinarea tovarăşului său. Pereții casei sînt pretutindeni pătați de sînge. Prosoape roşii sînt aruncate pe dalele de piatră de la parter. Vincent zace în camera sa, sus, chircit în pat, inert. « E mort », spune comisarul.

Buimăcit de această întîmplare neaşteptată, de acuzația formulată împotriva lui, Gauguin are o clipă de deprimare totală. Îşi revine cu greu şi-i cere comisarului să-l însoțească la etaj. Aici constată cu uşurare că trupul prietenului său este cald încă, că Van Gogh trăieşte. « Vă rog, domnule, să-l faceți să-şi revină în simțiri, dar cu multe menajamente, îi şopteşte comisarului, şi dacă întreabă de mine spuneți-i că am plecat spre Paris. Vederea mea ar putea să-i fie fatală. »

Comisarul trimite de îndată după doctor şi după o trăsură. Au loc explicații. Evenimentele se reconstituie. Aseară, după ce s-a năpustit asupra lui Gauguin în piața Lamartine, Vincent s-a întors acasă şi şi-a tăiat o ureche. A pus-o într-un plic şi i-a dus-o lui Rachel, fata pe care o frecventa de obicei la casa cu nr. 1, din strada Bout-d'Arles: « Uite, o amintire de la mine », i-a spus el, şi apoi s-a întors să se culce. . .

Van Gogh şi-a revenit; întreabă cu insistență de prietenul său, însă Gauguin se fereşte să apară. Puțin mai tîrziu, Vincent este dus la spital. Abia ajuns, starea i se înrăutățeşte, strigă, le insultă pe maici, îşi înegreşte fața cu cărbune; trebuie izolat într-o celulă.

Gauguin îl aşteaptă pe Théo, căruia i-a trimis o telegramă.

În celula sa, Vincent urlă sau cîntă.

Noaptea coboară peste oraş, noaptea de crăciun, pe care curînd au s-o străbată glasurile de bronz ale clopotelor.

Reîntors de la Arles împreună cu Théo, Gauguin este găzduit la Paris de Schuffenecker.[1] Pentru că Théo

---

[1] Gauguin şi Théo au părăsit Arles probabil la 26 decembrie. În orice caz, în ziua de 27 Gauguin se afla la Paris. În ziua de 28, în zori, asista în Piața la Roquette la executarea gentilomului Prado,

l-a despăgubit cu prisosință pentru cheltuielile făcute la Arles, închiriază pentru trei luni un atelier pe Avenue de Montsouris la nr. 25.
După perioada petrecută alături de Van Gogh nu și-a modificat sensibil planurile. Nu intenționează să zăbovească prea mult la Paris. De îndată ce norocul îi va surîde, se gîndește să-și realizeze proiectul de a pleca în Martinica. Continuă să-și pună mari speranțe în expoziția organizată de grupul XX. Intenționează chiar să plece în Belgia cu acest prilej; de aici să se îndrepte spre Copenhaga, unde să rămînă o lună. După ce i-a trimis cei 200 franci și scrisoarea lui Schuff, Mette i-a răspuns « cu afecțiune » . . .

« *Spui că Schuffenecker îmi dă speranțe prea mari*, îi răspunde Gauguin, *însă el nu face altceva decît să repete ceea ce spun mulți alții, chiar Degas. E un pirat dat naibii, spune el . . . . Este însăși arta împielițată.* »

Gauguin trebuie însă să renunțe repede la gîndul de a pleca spre Bruxelles. Expoziția grupului XX se va deschide mult mai devreme decît crezuse; pe lîngă aceasta, a rămas la fel de incapabil în administrarea fondurilor și în curînd va rămîne aproape fără nici un ban. Își amînă deci călătoria în Danemarca spre sfîrșitul iernii. Așteptînd rezultatele expoziției de la Bruxelles, modelează oale, statuete, pe care bunul Schuff le transportă cu grijă, înfășurate în cîrpe ude, la cuptorul ceramistului Delaherche, pe strada Blomet. Gauguin lucrează mai mult la Schuff decît în atelierul său. Pictează un tablou de grup în care apar gazdele și cei doi copii ai lor. În tablou, bunul Schuff e înfățișat în picioare alături de șevaletul său, cu capul puțin aplecat, frecîndu-și mîinile, cu papuci în picioare, cu o expresie naivă, insignifiantă, ridicolă. E multă ironie în această pînză, o ironie ce frizează disprețul. [1]
Treptat sosesc știri din Belgia. Nu toate sînt bune. Gauguin a trimis la Bruxelles 12 tablouri al căror preț

---

condamnat, în urmă cu 6 săptămîni, la moarte pentru asasinat. Vincent îi vorbise lui Gauguin de această crimă, care, după părerea sa, a fost săvîrșită la cabaretul Tambourin.

 [1] *Familia Schuffenecker* se găsește astăzi la Luvru.

l-a evaluat între 500 și 1500 franci. Aceste opere constituie însă adevărate provocări pentru publicul belgian. Nici una nu va fi cumpărată. *Viziunea după predică* produce asupra amatorilor din Bruxelles efectul pe care l-a produs preotului din Nizon. Eșec total.
Gauguin e descurajat. Va trebui să-și amîne din nou plecarea spre Martinica! Théo nu vinde nimic din tablourile lui, sau aproape nimic. De altfel treburile financiare i se încurcă tot mai mult la începutul anului 1889. La 4 februarie, Compania Canalului de Panama a fost dizolvată oficial. La 7 martie, directorul biroului de conturi se sinucide și imediat bursa e zguduită de o criză. Ce ar putea face în aceste împrejurări decît să se întoarcă la Pont-Aven, la blînda Marie-Jeanne Gloanec? Ceea ce se și hotărăște să facă. Însă de data aceasta nu mai intenționează să rămînă prea mult în Bretania. N-a renunțat la proiectul de a merge la Copenhaga; pe de altă parte, dacă nu mai poate pleca spre tropice, intenționează să viziteze Expoziția universală care se va deschide în mai la Paris și unde va figura și o importantă secție colonială. Vrea să-și încălzească inima acolo. Expoziția adăpostește de asemenea o secție artistică. În imediata vecinătate a turnului Eiffel, ale cărui lucrări de finisare se desfășoară într-un ritm susținut, se ridică pe Champ-de-Mars un Palat al Artelor. Gauguin și prietenii săi nu pot pretinde să-și expună tablourile în acest palat destinat mai ales operelor maeștrilor academici ca Gérome, Thomas Couture, Cabanel, Meissonier, Fernand Cormon. Abia dacă vor fi acceptate cîteva tablouri ale « bătrînilor » impresioniști, Pissarro, Claude Monet. Nici Renoir și nici Seurat nu figurează. Cézanne nu va fi admis decît pe furiș [1]. Însă Schuffenecker nu înțelege să fie exclus de la Expoziția universală. Chiar la parterul Palatului Artelor, patronul de la Grand Café, Volpini, organizează *Cafeneaua artelor*. Schuffenecker se străduiește să obțină pentru cîțiva artiști posibilitatea de a decora stabilimentul cu operele lor. Volpini comandase oglinzi la Saint-Gobain. Cum livrările întîrzie, acceptă în cele din urmă sugestia. « Bravo! Ai reușit, îi scrie Gauguin din Pont-Aven lui Schuffenecker. Caută-l pe Van Gogh (Théo), aranjează

[1] Vezi *Viața lui Cézanne*, IV, VI.

totul pînă mă întorc eu. Însă aminteşte-ţi că nu e o expoziţie pentru « ceilalţi », în consecinţă să aranjăm totul pentru un grup mic de prieteni ». Pe aceşti « prieteni », îi desemnează Gauguin însuşi: Schuff, Bernard, Guillaumin şi el vor expune fiecare cîte 10 tablouri, Van Gogh, 6; doi prieteni ai lui Schuff, Léon Fauché şi unul din colegii de la liceul Michelet, Louis Roy, vor completa grupul, expunînd fiecare cîte două tablouri. Cu toate acestea neînţelegerile, decepţiile se înmulţesc iarăşi. Mette ridică tot felul de obiecţii faţă de călătoria lui Paul la Copenhaga. « Să faci asemenea cheltuieli, nu e un lucru prea serios ». « Mi-e teamă, îi scrie soţului, că ai să te întîlneşti cu fraţii mei, şi eu ţin la liniştea mea mai presus de orice. Gîndeşte-te bine înainte de a veni şi gîndeşte-te şi la despărţire ». Exasperat, Gauguin reacţionează brutal. Nu se va mai duce în Danemarca. « Să nu mai vorbim despre asta, petrecere frumoasă la vară şi să te ajute Dumnezeu! »

Reîntors la Paris în prima jumătate a lui aprilie are de întîmpinat noi dificultăţi. Théo îl condamnă pentru intenţia de a expune la Cafeneaua Volpini; ar însemna să intre în Palatul Artelor « pe scara de serviciu » şi el însuşi refuză să împrumute tablourile lui Vincent. Guillaumin ezită şi el; după lungi tergiversări, se retrage. Alţi trei invitaţi vor lua locul absenţilor: Charles Laval, pe care Gauguin omisese să-l menţioneze, Anquetin şi Georges-Daniel de Monfreid.

Însă dacă Théo şi Guillaumin dispreţuiesc Cafeneaua Volpini, lucrurile stau cu totul altfel în ce-i priveşte pe Schuffenecker şi Bernard, care doresc să fie reprezentaţi cu cît mai multe pînze. În cele din urmă Gauguin va expune doar 14 pînze, două pasteluri, şi o acuarelă, Schuff, 19 pînze şi un pastel, iar Bernard 20 de pînze şi trei acuarele. Acesta din urmă va mai expune de altfel încă două pînze sub pseudonimul Ludovic Nemo şi va figura cu două piese într-un album de 13 zincografii pregătit de Gauguin la începutul anului.

La 6 mai, cînd preşedintele republicii, Sadi Carnot, inaugurează Expoziţia universală, membrii « grupului impresionist şi sintetist » — denumire dată de Gauguin şi prietenii săi — nu sînt încă pregătiţi să înfrunte publicul. De abia au început să-şi agaţe operele pe

 pereţii tapisaţi cu o frumoasă stofă grena ai cafenelei

Volpini. Le-au încadrat doar cu o scîndurică de lemn alb și le-au transportat aici într-un cărucior, tras de Gauguin și de prietenii săi.

Sute de mii de persoane invadează acum în fiecare zi Champ-de-Mars. Palatul Artelor se întinde pe marginea bulevardului Bourdonnais, fiind încununat cu o mare cupolă cu țigle smălțuite, albe, turcoaz, galbene sau aurii, înaltă de 55 de metri. În spate se întind grădini, iar, la picioarele turnului Eiffel, țîșnesc fîntîni luminoase. Părăsind cafeneaua Volpini, unde o blondă prințesă rusoaică dirijează o orchestră de violoniste, Gauguin vizitează îndelung sălile palatului, lăsînd din cînd în cînd să-i scape cîte o reflecție sarcastică la adresa oficialităților artei. « Formula lui Courier, spune el, rămîne valabilă: ceea ce este încurajat de stat lîncezește, ceea ce este protejat de stat moare ».

Pavilioanele exotice îl interesează în mult mai mare măsură. Nu ostenește plimbîndu-se prin expoziția colonială deschisă pe esplanada Invalizilor, atras mai ales de tonkinezi, congolezi și canaci. Alături de o reconstruire a templului din Angkor a fost reconstituit un sat din Java. Șaizeci de indigeni, printre care douăzeci de femei, locuiesc aici în șapte colibe, alcătuite din tije de bambus și frunze de palmier, legate laolaltă cu fibre de cocotier. Tinere baiadere — între 12—14 ani — prezintă un program de dansuri care-l impresionează profund pe pictor. « Fotografiile din Cambodgia pe care le am eu devin aici realitate în adevăratul înțeles al cuvîntului », îi scrie el lui Bernard. Dintr-un pavilion oriental, a căzut o bucată de friză ce înfățișează o dansatoare; el o ridică și o păstrează cu grijă; o va duce cu el în Bretania. Așa numita *Wild West Company* a colonelului Cody, faimosul « Buffalo Bill », care prezintă în același timp spectacole pe un maidan lîngă poarta Ternes, îl entuziasmează în aceeași măsură. Înainte de a pleca spre Pont-Aven își cumpără o mare pălărie de fetru în genul lui Buffalo Bill.

Cafeneaua Volpini se umple încetul cu încetul de tablouri. Ele au și fost examinate de numeroși vizitatori. « Acum intru în tabăra voastră », i-a declarat lui Gauguin Paul Sérusier, pe care « lecția de pictură » din Dumbrava Dragostei, din toamna trecută, se pare că nu-l convinsese pe de-a-ntregul. Gauguin își primește acest nou

adept destul de batjocoritor. Fără îndoială i se pare mult mai interesantă întîlnirea cu un tînăr critic pe care i l-a prezentat Bernard, Albert Aurier.

Om de o statură atletică, acest fiu al unui notar din Chateauroux, ale cărui origini au rădăcini solide în provincia franceză — familia sa se trage în egală măsură din Poiteau ca și din Berrichon —, este deopotrivă însuflețit de ambiție ca și de o robustă sănătate. Este însă un ambițios lipsit de brutalitate, franc, generos, gata să-și recunoască admirațiile, un vlăjgan puternic cu inimă bună. Se alătură sincer tuturor celor care luptă. Ca redactor-șef al unei mici publicații de avangardă, *Le Moderniste*, al cărui prim număr a apărut de abia de două luni, la 6 aprilie, pune la dispoziția lui Gauguin și Bernard coloanele revistei. Gauguin va publica aici *Note asupra artei de la Expoziția universală*, redactate pe ton destul de caustic.[1]

Bernard ar vrea ceva mai mult. Ar vrea ca *Le Moderniste* să se angajeze să publice, sub forma unui număr special, catalogul Expoziției Volpini. Aurier nu poate fi de acord. În schimb, va face reclamă expoziției sintetiștilor atunci cînd ea va fi definitiv pusă la punct, adică la data de 10 iulie.

Gauguin nu mai așteaptă această dată pentru a se reîntoarce în Bretania. Încă din primele zile ale lui iunie, pe cînd mai continuă anumite discuții — « expuneți cu toții tot ce doriți », sfîrșește Gauguin prin a-i spune lui Bernard —, s-a întors la Pont-Aven. Puțin după aceea, sosește și Sérusier.

Cu tabloul *Talismanul*, Sérusier a semănat neliniștea și zîzania în Academia Julian. Tobă de filozofie, de metafizică, de orientalism, om care a învățat din plăcere araba și ebraica, Sérusier îndrăgește tot ceea ce este ezoteric și ermetic. Tovarășilor săi le-a arătat în mare taină *Talismanul*. Se va naște o artă nouă pe care cîțiva inițiați vor avea datoria s-o apere. Ei vor fi profeții — de la un cuvînt ebraic *nebiim* — , *frații Nabi*, ai acestei evanghelii artistice, în fața mulțimii de filistini, a așa-numiților *pelichtim*. Grupul lui Sérusier a început să aibe aerul unei societăți secrete.

---

[1] Ele vor apare în numerele dintre 4 și 13 iulie 1889, iar un alt articol al lui Gauguin va apare tot aici la 21 septembrie.

« Sérusier nu vorbeşte decît despre evoluţia sa », îi scrie Gauguin lui Bernard cu oarecare ironie. Între « Nabi-ul cu barba revărsată » şi « maestrul Gauguin » contactul se stabileşte într-adevăr cu greutate. E probabil că aerul de conspiratori în care se complac fraţii *Nabi*, jargonul folosit de ei, riturile din relaţiile dintre ei nu-i apar lui Gauguin decît ca nişte bizarerii absurde, ca nişte copilării. Ironic, îi răspunde doar prin sarcasme lui Sérusier, care la rîndul său i se plînge lui Maurice Denis, « Nabi-ul cu frumoase icoane », că nu recunoaşte în Gauguin pe « artistul visurilor » sale. Fiecare dintre ei trăieşte în lumea închisă a imaginaţiei proprii. Pont-Aven-ul s-a schimbat. Afluxul pictorilor a transformat treptat orăşelul. Artiştii îmbrăcaţi în haine de catifea întîrzie acum la tejghelele cafenelelor sau îşi petrec timpul cochetînd cu tinerele fete. Cameristele de la hanuri îşi prind funde în păr. Tutungiul arborează pe firmă o paletă cu inscripţia: « Artist's material » (Materiale pentru artişti) [1]. «Pont-Aven, scrie Gauguin, e plin de străini respingători ». Se izolează în atelierul lui Lezaven, însă retragerea aceasta nu-i este de ajuns; îl invită pe Sérusier să-l urmeze într-un sătuc de pe coasta sudică, izolat şi solitar, Le Pouldu, unde a mai pictat şi unde vrea acum să se reîntoarcă. Acolo va fi liniştit. În timpul petrecut la Pont-Aven, Gauguin a legat prietenie cu căpitanul vămilor, Jacob. Acesta are ca misiune principală să împiedice contrabanda de sare între Pont-Aven şi Quimperlé. Ambarcaţia vameşilor coboară pe Aven şi prin Rosbras, Brigneau şi Douélan, ocoleşte coasta pînă la Pouldu, apoi urcă spre Quimperlé prin Laïta, un mare braţ fluvial care desparte Finistère de Morbihan. Într-o zi din luna iunie, Gauguin şi Sérusier călătoresc împreună cu căpitanul Jacob pînă la Le Pouldu.

Cei doi pictori trag la o pensiune din cartierul de sus al orăşelului, într-un hotel modest, hotelul Destais, situat la o răspîntie. Unul din drumuri urcă din oraşul de jos, alte două se îndreaptă spre Quimperlé şi Clohars-Carnoët, al patrulea, coboară spre dunele şi plajele denumite Grands-Sables.

Le Pouldu, cu fermele sale izolate, cu răzleţele case de pescari, nu numără mai mult de 150 de locuitori, oameni

---

[1] Relatat de Signac, într-o scrisoare către Maximilien Luce.

duri, cu tradiții foarte puternice, cu totul deosebiți, prin trăsăturile lor de caracter, de cei din interiorul țării. Locurile sînt cît se poate de sălbatice. Aici nu poți întîlni nici un artist îmbrăcat în haine de catifea. În afară de țărani și pescari nu poți vedea decît căruțași veniți să încarce nisip de la dunele foarte înalte presărate pe litoral. De pe falezele unde niște vaci prăpădite pasc iarbă rară, privirea coboară asupra imensității oceanului pînă spre insula Groix. Nu se aude decît foșnetul mării, suspinul neîncetat al apelor rostogolite, spumoase, de un verde translucid, pe nisipurile pustii.

Gauguin nu lucrează prea mult. De-a lungul acestui țărm bătut de marea hulă atlantică își hrănește visele care-l chinuie din totdeauna. Satul Le Pouldu îi satisface — dar în același timp îi și ațîță — nostalgia irezistibilă care l-a obsedat mereu după o existență primitivă și pe care a făcut-o și mai chinuitoare vizita la Pavilioanele coloniale ale Expoziției Universale. Niciodată pînă în vara aceasta a anului 1889 n-a înțeles mai bine taina pe care o respiră pămîntul breton. Beția panteistă a lui Van Gogh l-a zguduit totuși. Rătăcind în jurul dunelor unde cresc ciulini albăstrii, în golfurile în apele cărora fetițe în zdrențe, cufundate pînă la umeri, culeg golmoni, el ascultă glasurile mării și ale pămîntului, căutînd mereu « încă ceva »: « Simt și nu pot să exprim ».

Pe zidul camerei lor de la han, Sérusier a scris aceste cuvinte ale lui Wagner:

« Cred într-o mare Judecată de Apoi în care vor fi condamnați la chinuri groaznice toți cei care în lumea aceasta au îndrăznit să facă negustorie cu arta sublimă și castă, toți cei care au mînjit și degradat arta prin josnicia sentimentelor lor, prin poftele lor murdare de satisfacții materiale. Și cred că, în schimb, discipolii fideli ai marii arte vor fi slăviți și că, înveșmîntați în straie celeste de raze, mirezme, acorduri melodioase, vor reveni să se piardă pentru veșnicie în sînul sursei divine a adevăratei armonii ».

Gauguin preia acest crez. Ca un profet orb, în căutarea izvoarelor, el ascultă freamătul uriașelor pînze de apă subterane ale omenescului. Un creator trebuie să-și asume funcțiuni supreme; arta este dumnezeu, artistul este alesul lui, preotul predestinat.

« Îmi retrag cuvintele spuse cu privire la Gauguin, îi scrie Sérusier lui Denis. Nu este de loc un șarlatan, cel puțin față de cei de care își dă seama că l-ar putea în- țelege ». Acum, între cei doi pictori domnește o înțele- gere desăvîrșită. Din nefericire această tovărășie durează puțin, numai vreo trei săptămîni, căci Sérusier trebuie să plece la armată.

Gauguin se reîntoarce la Pont-Aven; tot aici sosește și un alt pictor, un olandez, Jacob Meyer de Haan, care în iarna trecută a locuit cîtva timp la Théo Van Gogh. Mic, cocoșat, cu capul înfundat parcă între umeri, chircit în el însuși, de Haan formează un contrast ciu- dat cu Gauguin. Ca și cum ar căuta să mai adauge ceva la bizareria persoanei sale, poartă tot timpul pe cap un fel de calotă roșie. Mai are și alte ciudățenii. Tot ce este sănătos și viguros, tot ceea ce este grandios îl atrage pe infirmul acesta cu fața suferindă. Poartă cu sine o biblie enormă, care cîntărește aproape cît el, pic- tează cu peneluri foarte lungi naturi moarte în care obiectele au o mărime mai mare decît cea naturală. De Haan se trage dintr-o familie de evrei din Amster- dam. Aici, împreună cu cei trei frați mai mici ai săi, a fost multă vreme patronul unei fabrici de biscuiți. Toți patru erau melomani fervenți. Din inițiativa lui constituiseră un cuartet a cărui reputație se răspîndise repede în întreaga Olandă. Renumele lor ajunsese în scurt timp atît de mare încît au fost invitați să concer- teze în fața reginei și a curții. Această cinste i-a covîrșit și a pus capăt carierei lor de muzicieni: ca niște adevă- rați sentimentali, au prețuit într-atît onoarea aceasta încît au jurat să nu mai cînte în fața nimănui.

De Haan se ocupa de asemenea de pictură. Pasiunea pentru această artă i-a rămas vie. Pe vremea aceea picta tablouri de gen, în maniera lui Teniers, și portrete. Într-o zi, vizitînd o expoziție, a avut revelația artei im- presioniștilor. A fost zguduit și s-a hotărît să intre în școala inovatorilor, să se consacre exclusiv picturii. A cedat toate drepturile sale de patron fraților săi, care de atunci îi trimit o rentă de 300 de franci pe lună.

În timp ce îl inițiază pe de Haan, Gauguin își continuă căutările. « Sper că în vara aceasta, îi scrie el lui Ber- nard, vei vedea în mine un Gauguin aproape nou; spun „aproape" pentru că totul se leagă și pentru că

nu am pretenția să inventez ceva nou. Ceea ce urmă- resc eu este să descopăr un colț din mine încă necunos- cut ». Totul se leagă într-adevăr. Progresul lui Gauguin nu se înfăptuiește decît aparent în zig-zag. El n-a încetat nici o clipă să se reîntoarcă spre izvoarele sale. Întîrzie și acum în fața troițelor, în bisericile în care crucifi- xurile de lemn susțin brațele slabe și țepene ale Criș- tilor și înțelege mai bine ca oricare altul, tocmai el, necredinciosul, însuflețirea sacră care i-a animat pe ve- chii sculptori cu sufletul simplu și aprig. Se apropie de primordial. « Barbaria ... este pentru mine o reîn- tinerire. » Va trebui, cu orice risc, să părăsească Franța, Europa, să se îndrepte spre pămînturile virgine. Zuavul Milliet îi vorbise despre Tonkin. Va rămîne în Bretania pînă la iarnă. « Dacă pînă atunci voi putea să obțin ceva în Tonkin, îi scrie el lui Bernard, plec să-i studiez pe annamiți. Un fel de neliniște teribilă mă îndeamnă spre necunoscut, mă împinge spre nebunii. »

Către mijlocul lunii august Gauguin nu mai are nici un sfanț. Se reîntoarce la Pont-Aven. Dintr-o singură suflare, pictează mai multe tablouri unde se afirmă cu putere tendințele care se trezesc în el. Pe una din aceste pînze — *Calvarul* [1] — troița din Nizon se înalță în fața dunelor de la Pouldu ca un idol păgîn. Într-un alt tablou, Gauguin înfățișează un *Crist galben*.[2] Este cel dintr-o capelă micuță, situată lîngă ferma din Tré- malo, pe o colină care domină Pont-Aven-ul. E o ca- pelă rustică cu plafonul de lemn boltit și albăstrui, cu zidurile vopsite în albastru deschis și în care, în zilele cu soare, Cristul de pe Crucifix pare galben. Această potrivire de culori l-a izbit pe Gauguin tot atît de mult ca și stîngăcia elocventă, naivitatea pătrunzătoare a sculpturii. O a treia pînză, portretul unei bretone, *Frumoasa Angela*,[3] se îndepărtează mai puțin decît s-ar părea de această inspirație mistică.

Prin acest portret, Gauguin vrea să mulțumească unei tinere perechi, Satre, pentru înțelegerea de care au dat dovadă față de el, pentru creditul pe care i-l acorda mama d-nei Satre în cafeneaua situată alături de hanul Gloanec. Măritată la 18 ani, doamna Satre, An-

---

[1] Astăzi la Muzeul Regal de Arte din Bruxelles.

[2] Astăzi la Albright Art Gallery din Buffalo (S.U.A.).

 [3] Astăzi la Luvru.

gela, a împlinit recent 21. Lumea o consideră cea mai frumoasă femeie din Pont-Aven. Gauguin îi oferă tabloul.
Dacă Frumoasa Angela crede că pictorul îi va reda chipul de femeie frumoasă, se înșală. Gauguin o înfățișează în rochia sa bretonă de sărbătoare, cu robustețea masivă, cu placiditatea ei greoaie; este imaginea imemorială a unei femei fără vîrstă, izolată într-un semicerc pe fond decorativ de unde se ridică pe neașteptate o statuetă peruviană — « Spiritul morților veghiază ». Era firesc, deci, atunci cînd pictorul a prezentat opera familiei Satre, să răsune strigăte de oroare. În timpul ședințelor de poză a refuzat cu încăpățînare, căci ține la efectul surprizei, să-și arate pînza înainte de a fi terminată. Însă, unii pictori, dușmani ai lui Gauguin, puseseră în circulație zvonuri supărătoare. Soțului, Frédéric, îi sare țandăra. Gauguin a vrut să-și bată joc de nevastă-sa și pe deasupra l-a luat peste picior și pe el — Frédéric este un om foarte scund, cu un fizic ingrat —, înfățișînd alături de frumoasa Angela, pe care a sluțit-o, și idolul acela cu fața strîmbă. Descumpănit, Gauguin încearcă să se apere. « N-ai dreptate, Frédéric, am pus tot ce am putut în tabloul acesta. » Însă nici Frédéric și nici frumoasa Angela nu se lasă convinși, după cum nu se lăsase convins, pe vremuri, preotul din Nizon. Gauguin trebuie să-și ia pînza înapoi.
Mereu activ, Gauguin nu se limitează doar la pictură. „Am făcut și un mare panou în sculptură, îi scrie el lui Bernard . . . Ca sculptură e tot ce am făcut mai bun și mai ciudat. Gauguin, cu chip de monstru, luînd de mînă o femeie care încearcă să se apere, și îndemnînd-o: « Fii drăgăstoasă și ai să fii fericită ». Vulpoiul, simbolul indian al perversității, iar în interstiții cîteva figurine". Statuete peruviene, simboluri indiene: drumul pe care-l urmează Gauguin e trasat cît se poate de explicit. *Fiți drăgăstoase*[1] inaugurează un stil care nu mai este european. Bernard îl invidiază pentru spiritul său fecund, pentru activitatea neobosită, pentru certitudinea în efortul creator. Ce noroc are Gauguin! îi scrie el lui Schuff. Bernard a plecat și el din Paris, îndreptîndu-se spre

---

[1] În inscripția de pe sculptura sa (astăzi la Muzeul de Artă din Boston) Gauguin folosește pluralul.

Bretania, însă nu spre Pont-Aven ci spre Saint-Briac, căci tatăl său, care se opune din răsputeri vocației sale artistice, i-a interzis să-l mai vadă pe Gauguin. Bernard este în momentul acesta pradă unei mari deznădejdi. Expoziția din Cafeneaua Volpini n-a avut decît un ecou restrîns, ceea ce i-a provocat o mare suferință. Nici o vînzare; foarte puține articole. Numai Félix Fénéon și Albert Aurier au vorbit pînă acum despre expoziție .[1] Dar nu acesta e lucrul cel mai grav. « Nu știu, îi mărturisește el lui Gauguin, ce îndoieli, ce spaime de neputință totală îmi provoacă în fiecare clipă inepția producțiilor mele. Ce fac eu mi se pare, ca să spun drept, doar un început de schiță . . . » Aroganțele acestui băiat sarcastic, aerul său de siguranță, ifosele de cuceritor pe care și le dădea, totul s-a prăbușit dintr-odată în fața spaimei care îl stăpînește.

« *Am devenit de o neliniște extremă, nu în ce privește existența mea ci eventualul meu talent . . . Toți artiștii, în afară de dumneata, m-au respins, unii din răutate, alții poate din tactică. . . . În fond, schițele mele stîngace au fost motivul pentru care dumneata ai avut încredere în mine și fără îndoială că acum această încredere a dispărut*, conchide el pe un ton plîngăreț. *Îți mulțumesc pentru prietenia pe care mi-ai arătat-o întotdeauna; ea este poate ultima treaptă a speranței mele.* »

Gauguin cunoaște mai bine decît oricine slăbiciunile tînărului artist, ceea ce este superficial, inconsistent în personalitatea sa, ceea ce îi determină dispozițiile instabile. Este vorba de un simplu defect de adolescență, de o maturitate nedesăvîrșită? Bernard este un foarte bun meșteșugar, a studiat mult pe marii maeștri. Poate prea mult! A privit prea mult tablourile din muzee, dar n-a privit îndeajuns în el însuși. Tehnica nu este totul. Gauguin îi trimite lui Bernard o scrisoare consolatoare:

« *Și lacrimile unui copil înseamnă ceva, însă nu prea mult*, îi spune el . . . *Dumneata ești tînăr, și cred că-ți lipsește*

---

[1] Puțin mai tîrziu, în noiembrie, apare în revista *Art et Critique* o cronică destul de nefavorabilă sub semnătura lui Jules Antoine.

ceva, că e vorba de un gol care va fi în curînd umplut de vîrstă . . . Au fost bătrîni care de tineri își afirmaseră cre-dințele, dar ei nu întîlneau, așa cum ni se întîmplă nouă, lucruri care să-i frămînte și să-i zdruncine: zbuciumul existenței și tablourile altora. Dumneata ai văzut prea multe în prea puțin timp. Ai privit prea mult — odih-nește-ți ochii, și încă mult timp de acum încolo.»

Și îl anunță pe Bernard că la sfîrșitul lui septembrie se va reîntoarce la Pouldu, că, probabil, Laval împre-ună cu Moret se vor stabili de asemenea acolo, laolaltă cu de Haan, și cu el însuși. Îl invită să completeze mica colonie.

Meyer de Haan are acum la Pouldu legături sentimen-tale. S-a îndrăgostit de o femeie brună, înaltă, robustă și energică, cu toată strălucirea pe care o poate avea la vîrsta de 30 de ani o femeie crescută la țară, Marie Henry, căreia i se spunea Maria Păpușa. Aceasta nu l-a respins. Ține, în mijlocul cîmpurilor, la mică distanță de mare, un han cu cîteva camere, *Hotelul plajei*. La 2 octombrie Gauguin și de Haan se instalează la ea. Olandezul a mai închiriat, la etajul al doilea al unei case vecine, chiar în fața oceanului, o cameră imensă de 15 pe 12 m, care le va servi drept atelier. Marie Henry pare să nu se sinchisească prea mult de ce se va spune în sat. În luna martie a născut o fetiță al cărei tată nu s-a făcut cunoscut; și acum nu se sfiește să-și afișeze legătura cu de Haan. La han, olandezul împarte cu ea cămăruța de la primul etaj. Gauguin ocupă pe același palier o cameră mică a cărei ușă se întredeschide uneori cu prudență noaptea; Gauguin vizitează în taină pe servi-toarea Mariei Păpușa.

Cei doi pictori, cărora pentru un timp li se alătură Sérusier, au luat în stăpînire sufrageria de la parter, care e separată de bufet [1] printr-un antreu; o ornamen-tează și o decorează din belșug, pictînd chiar și gea-

1 Într-o zi, un tînăr s-a oprit în fața hanului Mariei Păpușa, zărindu-i aici pe pictori, pe « acești domni »: « E de la sine înțeles că am cerut să mi se servească masa în aceeași cameră cu ei, dacă lucrul acesta n-avea să-i deranjeze; de altfel ei au arătat că nu-i jenam de loc mai bine zis nu s-au jenat ei cîtuși de puțin. Erau toți trei cu picioa-rele goale, într-o dezordine și neglijență superbe, vorbind cît îi ținea gura. Și tot timpul cinei am rămas locului cu sufletul la gură, sor-

murile ferestrelor și plafonul, agățînd peste tot pînze, desene, litografii. Această decorație interioară are un caracter jumătate serios, jumătate humoristic. Pe plafon, Gauguin pictează o *Femeie cu lebădă*, avînd drept legendă: « Honni soit qui mal y pense! » [1], și o funie de ceapă însoțită de această declarație: « Îmi place ceapa prăjită în ulei ». Un tablou, reprezentînd o natură moartă, tratat după principiile lui Seurat, poartă titlul de *Ripipoint*, aluzie la un personaj cu același nume, creat ca o satiră la adresa pointilismului — « cel care rîde de micile puncte » — de însuși Gauguin, Bernard și prietenii lor. Gauguin face și un portret aproape caricatural al lui de Haan — fruntea ieșită în afară, ochi globuloși, nas strivit — și o șarjă foarte stilizată a propriei sale figuri, adăugînd însă un nimb în jurul capului său, căruia îi accentuează profilul convex. [2]

Amintindu-și de *Bună ziua, domnule Courbet* pe care l-a văzut împreună cu Van Gogh la muzeul din Montpellier, pictează și el un *Bună ziua, domnule Gauguin*. Meyer de Haan a contribuit și el la aceste fresce, care se vor completa cu un portret al *Mariei Henry alăptîndu-și fiica* și cu un mare panou în care a înfățișat *Țesătoarele*. Dedesubt, frazele din crezul lui Wagner ondulează ca o friză.

Toamna a îndepărtat din Pouldu puținele persoane care mai frecventează aceste locuri. Cerul este încărcat; marea se agită în larg și vuiește în golfuri. Pictorii rămîn singuri în fața naturii. Hanul Mariei Păpușa dobîndește, în sfîrșit, acea singurătate artistică pe care o visa Van Gogh. Normele de viață sînt aproape călugărești. Sculîndu-se în zori, pictorii respectă un orar rigid: pleacă către ceasurile șapte, se reîntorc la 11 și jumătate, pleacă din nou la 1 sau 2, se reîntorc la orele 5

---

bindu-le cuvintele, chinuit de dorința de a intra în vorbă, de a mă prezenta, de a-i cunoaște și de a-i spune celui mai masiv dintre ei, celui cu ochii limpezi, că melodia pe care o cînta de-ți spărgea urechile și pe care ceilalți o reluau în cor nu era de Massenet, cum credea el, ci de Bizet . . . Mai tîrziu pe unul dintre ei l-am întîlnit la Mallarmé: era Gauguin. Celălalt era Sérusier. Pe al treilea nu l-am putut identifica . . . » Tînărul care nota aceste rînduri se numea André Gide.

[1] Rușine să-i fie celui care se gîndește la rău (N.T.)

[2] Acest autoportret se găsește astăzi la National Gallery of Art din Washington.

și se culcă la 9. În afară de zilele în care vremea rea îi constrînge să se închidă în atelier, rătăcesc pe țărm sau pe cîmpuri. « Haide să facem un Cézanne! », spu-ne de exemplu Gauguin. Seara, la lumina lămpii, discută, desenează sau se recreează jucînd dame sau loto. Această existență monotonă e întreruptă uneori de cîte o vizită, a lui Moret, Jourdan sau Chamaillard. Laval a plecat la Paris. Indolența, apatia acestuia îl întristează pe Gauguin. « Aici, pe pămînt, fiecare dintre noi are o datorie », îi place lui să repete. [1]

Înfășurat într-o uriașă mantie verzuie, încălțat cu sa-boți împodobiți cu arabescuri aurii și albăstrii, Gau-guin este cu adevărat « abatele », cum spunea Van Gogh, al acestei comunități. De Haan și Sérusier îl ascultă cu respect, înregistrîndu-i sentințele prin care își exprimă uneori reflecțiile: « Linia este culoare, pentru că ea nu se poate naște decît din conturul petelor de culoare » sau « Un centimetru pătrat de verde în mijlocul unei stofe de biliard este mai verde decît dacă ar fi izolat în spațiu », sau: « urîtul poate fi frumos; ceea ce e nu-mai drăguț, niciodată ».

Gauguin are o metodă de lucru cu totul deosebită. Se concentrează ceasuri întregi în fața unui motiv pictural, revine asupra lui în nenumărate rînduri, mul-țumindu-se să adauge doar cîteva linii pe un carnet; tabloul propriu-zis nu-l începe decît atunci cînd « îl știe pe dinafară »: « Trebuie să faci totul într-o sin-gură ședință, susține el. Altminteri ai ratat totul. Mai bine să reîncepi o pînză decît să o retușezi! » Să-l vadă pe Gauguin lucrînd este pentru tovarășii săi un spectacol întotdeauna fascinant. Pictează pe îndelete, fără reveniri, mișcîndu-și penelurile « cu gesturi catifelate, suple și feline ». Cu o îndrăzneală liniștită imprimă tablourilor sale acorduri vibrante. « Culoarea fiind ea însăși enig-matică în senzațiile pe care ni le trezește, spune el, e firesc să n-o putem folosi decît în mod enigmatic. » Arta austeră a lui Gauguin s-a pătruns de intensitate. Tușele de culoare freamătă, culorile își sporesc inten-

[1] Van Gogh scria despre Gauguin: « Prietenul meu urmărește să te facă să înțelegi că un tablou frumos trebuie să fie echivalentul unei acțiuni bune; nu afirmă direct acest lucru, însă pînă la urmă e greu să-l auzi des fără să nu ajungi să te gîndești la o anumită responsabilitate morală ».

sitatea tonurilor. Artistul a intrat acum pe calea trium-fală a marilor creații.

La han, a mai adăugat un element decorului sufrageriei. A pictat pe panoul ușii o *Femeie din Caraibi cu floarea soarelui* pe care i-a inspirat-o fragmentul de sculptură găsit la Expoziția Universală. Fascinația îndepărtărilor îl urmărește. Într-o scrisoare adresată subsecretarului de stat pentru colonii cere o slujbă în Tonkin, unde, spune el cu oarecare malițiozitate, « cred că aș putea sluji guvernul cu fidelitate și inteligență, ca un bun re-publican ». Nimeni nu se grăbește să-i răspundă. « Oa-menii trimiși în colonii, mormăie el, sînt în general cei care fac tot felul de prostii, fură banii statului etc. Să mă trimită pe mine, un artist impresionist, adică un insurgent, bineînțeles că e cu neputință. »

Totul, în acest sfîrșit de an, este pentru el dezamă-gire și amărăciune. Mette, care nu i-a mai scris de mai multe luni, îl anunță pe neașteptate că băiatul lor, Pola, a căzut de la etajul trei și că a scăpat cu viață doar printr-o minune. În aceste împrejurări Gauguin ar dori să-i trimită Mettei ceva bani, însă e copleșit de datorii. I se reproșează mereu că nu reușește în viață.

« *Ce vrei să fac? E vina mea? Eu sînt cel care suferă cel mai mult din cauza aceasta. Pot să te asigur că dacă oamenii care se pricep ar spune că n-am talent și că sînt un leneș aș fi abandonat orice încercare de multă vreme. Se poate spune oare că Millet nu și-a făcut datoria și că a creat copiilor săi un viitor mizerabil?* »

Mette îi comunică soțului ei că a împrumutat pentru o expoziție, organizată la Copenhaga de către Socie-tatea prietenilor artei, tablourile pe care le deține: « Mi s-ar fi putut cere și mie părerea », răspunde Gauguin, supărat că se expun din opera sa « lucruri vechi ». Însă nu insistă în reproșuri: unii critici danezi au vorbit cu această ocazie de pictura sa în mod destul de favo-rabil; « oricum este un reviriment semnificativ[1] ».

De la Paris, în schimb, știrile sînt triste și cît se poate de deprimante. Deși Gauguin n-a pictat niciodată pînze mai bune, ultimele tablouri expediate lui Théo suscită,

[1] Această expoziție a fost deschisă între 31 octombrie și 11 noiembrie.

toate, cu excepția *Frumoasei Angela*, critici violente din partea vizitatorilor Galeriei. Chiar și din partea lui Degas. Pînă și Théo îl dezaprobă.
Aceste critici, această « furtună » neașteptată îi provoacă lui Gauguin o surpriză dureroasă. Descurajarea este totală. Dacă cei care l-au susținut pînă acum nu-l mai înțeleg, nu-l mai urmează, atunci la ce bun să mai picteze? Trebuie oare să se recunoască învins? Descumpănit,a încetat aproape să mai lucreze. Își «poartă trupul îmbătrînit prin vîntul ce suflă dinspre nord », în fața dezlănțuirii mării, rumegînd gînduri întunecate. « Dumnezeule, poate că eu mă înșel și că ei au dreptate. » Și totuși! ... « N-au decît să privească cu atenție ultimele mele tablouri, presupunînd că au o inimă cu care să simtă, și vor vedea cîtă suferință resemnată este în ele. Un țipăt din străfundurile inimii nu înseamnă oare nimic? »

« *Mai fac, ca un automat*, îi scrie el lui Bernard, *cîte o schiță, dacă se mai pot numi schițe trăsăturile de penel executate pe baza senzațiilor vizuale imediate. Însă, inima e absentă, ea privește doar cu tristețe golul căscat în fața ei; gol în care văd familia dezolată, fără sprijin patern; și nici o inimă căreia să-i mărturisesc suferința. Din ianuarie trecut, am vîndut tablouri în valoare de 925 franci*[1]*; la vîrsta de 42 de ani să trăiești din asta, să trebuiască să mai cumperi și vopsele, e de ajuns ca sufletul cel mai călit să nu mai poată lucra... Pus în imposibilitate de a mai trăi, chiar în condiții josnice, nu mai știu ce să fac. Mă voi strădui să obțin un post oarecare în Tonkin; acolo poate voi reuși să fac în tihnă puțină artă, așa cum vreau eu.* »

Schimbarea locului, fuga: Gauguin n-a găsit niciodată alt remediu dificultăților pe care le întîmpină decît plecarea spre himericele țărmuri « ale tihnei ». Există o perseverență remarcabilă a unor ființe care, de la un capăt la altul al vieții, reacționează întotdeauna prin aceleași acțiuni; în fond, un automatism la fel de orb ca și cel al instinctului. Omul matur, călit în suferințe, care își retrăiește înfrîngerile pe țărmurile din Pouldu, a rămas același băiețandru de 9 ani care plecase într-o bună zi, cu basmaua plină de nisip legată de capătul

---

[1] Aproximativ 2300 de franci noi.

unui băț, pe drumurile Orléans-ului. Oricît ar fi convins de contrariu, Gauguin nu face o carieră mai strălucită decît Vincent Van Gogh, celălalt « mizerabil », care astăzi se zbate în cețurile nebuniei la Azilul din Saint-Remy-de-Provence. Pentru a face carieră trebuie să fii malițios, să faci concesii, să cauți să progresezi, să fii de o abilitate nedesmințită și să cunoști șireteniile unui jucător de șah care-și calculează mișcările pieselor. Însă ele îi sînt foarte străine! Și cît de departe este el de toate acestea! Tînjește să plece spre Tonkin, sau spre Peru, la urma urmei n-ar avea importanță! Să plece! Cu pasul greoi, rătăcește de-a lungul plajei pe care se sparg valurile. Vîntul bate cu violență; furtuna urlă pe mare. Să plece! A ajuns jucăria fantasmelor sale — fantasmelor care-i făuresc opera. Pictează și visează, și pentru el pictura nu este decît un alt fel de a visa . « Nu m-au învins încă, îi scrie lui Bernard. Occidentul este putred astăzi, însă cel care-și recunoaște forța unui Hercule, poate, asemenea lui Anteu, să cîștige noi puteri atingînd pămîntul acolo. Și după un an sau doi, te întorci robust. » La azilul din Saint-Remy, Vincent se gîndește adesea la Gauguin, cu care continuă să corespondeze, la tovărășia lor întreruptă în mod atît de nefericit. Cît de mult o regretă! Mediul de infirmi mintali în care trăiește îi este insuportabil. Vrea să părăsească azilul, să revie în ținuturile din nord. De ce n-ar încerca, el și cu Gauguin, să « facă menaj » din nou împreună? De ce n-ar veni în Bretania? La începutul anului 1890 îi adresează prietenului său această întrebare. Gauguin tresare. « Niciodată! exclamă el. Vincent e nebun. A vrut să mă omoare. » Apoi, se răsgîndește. Dacă nu va reuși să obțină o numire în Tonkin, poate că, luîndu-și toate măsurile de precauție, se va gîndi să înființeze undeva, însă într-un oraș mare și nu la Pouldu, unde nu sînt medici, un atelier împreună cu Van Gogh și de Haan. La sugestia lui de Haan, Gauguin îl propune lui Vincent Anvers-ul. Acest oraș ar întruni cele mai bune condiții; aici viața este la fel de ieftină ca și în provincie, există muzee excelente, mulți amatori de pictură, care ar putea fi tot atîția cumpărători. De altfel, de cînd operele sale au trezit un oarecare interes în Danemarca, Gauguin are certitudinea că succesul îi va veni din

 străinătate. Ar fi deci firesc să se stabilească în afara

Franței. « Dacă aș avea ceva bani, îi scrie el lui Schuff, aș începe lupta la Copenhaga. » Însă Copenhaga sau Anvers-ul nu pot fi altceva decît soluții de moment; ele nu-l fac să uite Tonkinul.
La începutul perioadei petrecută la Pouldu, o oarecare contesă de Nimal locuia la Marie Henry. Ea arătase entuziasm față de operele pictorului și, lăudîndu-se cu înaltele sale relații politice, cu prietenia cu Rouvier, ministrul finanțelor, îi dăduse asigurări lui Gauguin că va obține cumpărerea de către stat a sculpturii sale în lemn *Fiți drăgăstoase* și că îi va aranja numirea într-un post frumos în Tonkin. Gauguin dăduse crezare acestor promisiuni și nu ezitase să-și anunțe soția că-i va trimite 300 franci din vînzarea « probabilă » a sculpturii. Însă de atunci contesa a dispărut. . .

« *Sînt momente*, îi scrie lui Schuff, *în care mă întreb dacă n-ar fi mai bine să-mi sparg capul: trebuie să recunosc că am toate motivele să las totul baltă. . . Crezi cumva că olandezul îmi dă de mîncare aici? Mi-a cerut să părăsesc Pont-Aven-ul și să vin la Pouldu, ca să-l dăscălesc în pictura impresionistă și, cum n-am acolo același credit, îmi plătește pensiunea sub formă de împrumut, așteptînd vreo vînzare. . . Am renunțat la fumat, ceea ce pentru mine este o suferință; îmi spăl singur, pe ascuns, o parte din lenjerie; ce să mai vorbim, în afară de masa propriu-zisă, sînt lipsit de orice mijloace. Ce e de făcut? Nimic, decît să aștept, ca șobolanul cocoțat pe un butoi în mijlocul apelor. . . Dacă aș putea obține un post în Tonkin m-aș reface în vreo doi ani și aș putea relua astfel lupta, dacă nu. . . nici nu îndrăznesc să mă gîndesc.* »

Gauguin nu mai are răbdare. Trebuie cu orice preț să plece la Paris ca să poată de acolo « să insiste pînă la exasperare în proiectele sale de plecare în Tonkin ». La 8 februarie 1890, datorită lui Schuffenecker, care și de data aceasta i-a procurat banii de drum, pictorul ajunge în capitală.

IV. ȘI AURUL TRUPURILOR LOR

E adevărat; la Paradis mă gîndeam.
RIMBAUD: *Un anotimp în Infern*

Schuffenecker are nevoie de multă răbdare pentru a-l putea suporta pe Gauguin.

Schuff și-a schimbat domiciliul. Locuiește acum în Plaisance, în apropierea fortificațiilor, într-un cartier unde s-a construit destul de puțin și unde maidanele își întind dezolarea în cele cîteva șantiere ridicate aici. Ocupă, la numărul 12 al străzii Alfred-Durand-Claye [1], la hotarul cu cartierul vestic, o căsuță cu două etaje de cărămidă ridicate deasupra unui parter de piatră. L-a găzduit pe Gauguin într-o odăiță de la etajul al doilea, lîngă marea încăpere care-i servește de atelier.

Gauguin domnește în acest atelier. Este lipsit de discreție. Situația sa de îndatorat, admirația pe care i-o arată Schuff, nimic nu-l îndeamnă la menajamente. Prea intrat în pielea personajului său și de altminteri fire prea sinceră pentru a se preta la comedia politețelor, nu-i ascunde lui Schuff faptul că-i prețuiește prea puțin pictura. Cînd tace, e și mai rău: tăcerile sale, subliniate de priviri lungi, voalate de ironie, sînt și mai jignitoare decît cuvintele.

Gauguin nu-și dă seama cît de jignitoare este pentru gazda sa o asemenea atitudine. Se numără printre cei ce-

[1] Astăzi, nr. 14.

atît de incapabili de a ieși din ei înșiși și din preocupările lor încît nu-i mai pot observa pe semeni decît pentru a se mira de reacțiile lor ostile. Darnic față de Schuff, cu singurele lucruri pe care le posedă, adică cu operele sale, ceramici sau picturi, Gauguin este convins că se poartă cît se poate de firesc cu el, deși, în realitate, este adesea de-a dreptul brutal.

Lui Schuff îi place să vorbească la nesfîrșit despre pictură în fața prietenilor săi, tineri artiști, dîndu-și aere de cunoscător care-l pun într-o postură avantajoasă. Gauguin, retras în vreun colț al atelierului, îl ascultă fumînd, cu buzele strînse. Dă din cap. « Ce cretin! », murmură el. Iar într-o zi cînd Théo Van Gogh vine să-i vadă ultimele opere, se închide cu el în atelier, trîntindu-i ușa în nas lui Schuff.

Și nu e de mirare că bunul Schuff, în ciuda răbdării sale, are adesea momente de iritare. Gauguin încearcă să-l convingă să plece împreună cu el spre antipozi. Mica afacere cu *doublé*-uri de aur, pe care Schuff o lansase acum vreo zece ani, s-a încheiat recent într-un mod cît se poate de avantajos. Gauguin îi propune să investească o parte din cei 75.000 franci obținuți astfel în înființarea unui atelier la tropice. Deși Schuff admiră mult — și invidiază — la Gauguin acest « geniu », care-l subjugă și-l face atît de mărinimos, nu zăbovește nici o clipă asupra visurilor exotice ale prietenului său. Cu capitalul realizat vrea să-și construiască un imobil cu 5 etaje, în strada Paturle. Gauguin dă din cap. Un proiect ridicol, prostesc, de burghez! « Să sperăm că n-ai să regreți ». Moralul lui Gauguin este cît se poate de scăzut. Demersurile sale pe la birourile ministerului n-au avut nici un rezultat. Tonkinul îi scapă printre degete. Nu mai e nici o speranță. La 42 de ani, se simte bătrîn, « la capătul puterilor », și « consideră inutil să mai continue lupta fără nici un atu ». Pentru a cîștiga ceva bani, a încercat să corecteze lucrările elevilor dintr-un atelier din Montparnasse, așa numita Academie Vitti, însă, plictisindu-se repede, renunță la această slujbă de institutor. Parisul, Europa, îl dezgustă. Cu mantia aruncată pe umeri, rătăcește gînditor, apăsat de melancolie. În martie, a fost puternic impresionat de grupul de zece tablouri aparținînd lui Van Gogh expuse de fratele său Théo la Salonul Independenților și despre care Aurier

a publicat în ianuarie un lung studiu în primul număr al unei reviste noi, *Mercure de France*. Ele sînt, a spus Gauguin, « partea de rezistență » a expoziției. A fost o dată sau de două ori pe bulevardul Montparnasse, în atelierul lui Paul Ranson, templul *fraților Nabi*, unde « acești frați » obișnuiesc să se întrunească sîmbăta. Însă expozițiile, reuniunile nu reușesc să-l distragă de la ideea sa fixă: să plece. Nu lucrează sau lucrează prea puțin. Nu știe ce să hotărască? Se gîndește să se reîntoarcă în Bretania, cînd, deodată, în mai, « o rază de lumină apare la orizont, risipind norii strînși pînă acum ». Un coleg al lui Schuff de la liceul Michelet, Louis Roy, care, anul trecut, a expus și el la cafeneaua Volpini, l-a pus pe pictor în legătură cu un oarecare Charlopin, medic dar și inventator. Charlopin duce tratative pentru vînzarea unuia din brevetele sale și urmează să primească într-o lună, cel mult șase săptămîni, o sumă considerabilă. Promite să-l ajute pe Gauguin să părăsească lumea veche. De îndată ce va avea bani îi va cumpăra picturi în valoare de 5000 de franci. Deși susține că nu va crede în această afacere decît atunci cînd va fi încheiată, Gauguin începe să se încălzească. Stabilește împreună cu inventatorul lista operelor pe care i le va ceda, în total 38 de pînze și 5 piese de ceramică, și începe de pe acum să-și facă planuri.

În primul rînd se va duce la Le Pouldu « pentru a strînge forțe în vederea călătoriei ». Cel mai tîrziu la 15 iulie, Charlopin îi va da cei 5000 de franci. Nu-i mai rămîne decît să-și facă bagajele și să plece în jurul lui 15 august. Spre Tonkin? Nu, căci intenționează acum să fondeze Atelierul Tropicelor în Madagascar, de care i-a vorbit soția lui Odilon Redon, originară din insula Bourbon. « Cu 5000 de franci, l-a încredințat doamna Redon, poți să trăiești acolo, dacă ai chef, 30 de ani ». Rămîne să-și găsească un tovarăș. « Imbecilul » de Schuff perseverează în mod stupid în proiectele sale imobiliare; Sérusier nu se gîndește să plece din țară; cît despre Laval, Gauguin refuză să plece din nou cu el. În primele zile ale lui iunie, Schuff primește o scrisoare de la Bernard, care, dorind să se căsătorească, trudește de mai multe luni la Lille, ca desenator de țesături. Se plînge de situația sa, de viitorul nesigur .Gauguin îi scrie de
 îndată:

«Plec negreșit spre Madagascar. Îmi voi cumpăra la țară o casă cu o bucățică de pămînt, pe care am s-o extind prin munca mea, am s-o plantez și am să trăiesc cît se poate de simplu. Am să am modele și tot ceea ce-mi va fi necesar pentru studiu... Cine o să vrea, n-are decît să vină după mine. Am cules destule informații și nici una nu se contrazice cu alta... Viața acolo este gratuită *pentru cel care acceptă să trăiască la nivelul locuitorilor. Doar vînătoarea îți poate asigura hrana.*
În consecință, dacă reușesc, am să-mi pun în aplicare planul de care-ți vorbesc și am să trăiesc în libertate făcînd artă. Nu vreau să-ți dau nici un sfat*; însă mă adresez din toată inima omului care suferă, artistului care nu poate crea aici în Europa. Dacă după strădaniile tale nu găsești nici o satisfacție, cînd te eliberezi din serviciul militar, vino alături de mine. Vei avea,* fără bani, *o existență asigurată într-o lume mai bună. Cred că zbătîndu-te puțin ai să reușești să obții călătoria pe gratis. Cum s-ar spune, cea mai frumoasă fată din lume nu poate să-ți ofere mai mult decît ceea ce are. Și eu sînt în aceeași situație. Dacă ești nefericit, nu-ți pot oferi altă mîngîiere decît aceasta. Jumătatea adăpostului meu. E și aceasta calea cea mai bună de a fi creștin...»*

Neîncrederea în el însuși și în « eventualul său talent », despre care Bernard îi scria lui Gauguin vara trecută, nu reprezenta decît unul din aspectele crizei pe care o străbătea tînărul. Îndrăgostindu-se de o prietenă din copilărie, Charlotte Brisse, caută să-și facă o situație, dar meseria de desenator industrial este pentru el « insuportabilă » și starea de neliniște i se intensifică. « Viața mea este ruinată, pierdută », îi scrie el lui Schuff. În deznădejdea sa, i-a renăscut credința în care trăia cînd avea vreo 12 ani. Se « îmbată, spune el, de miresmele tămîiei, de sunetele orgii, de rugăciuni, de vitralii vechi, de tapiserii hieratice ». O credință zbuciumată, ale cărei elanuri sînt întretăiate de crize de « satanism » și care capătă cîteodată aspecte aproape halucinante. Nu fără îndreptățire se întreabă, plin de spaimă, care va fi viitorul său de pictor; spaima aceasta îi determină probabil și celelalte reacții. De altfel Van Gogh, în ospiciul din Saint-Remy-de-Provence, după ce văzuse reproducerile fotografice ale ultimelor sale tablouri, compoziții cu

temă religioasă, îl avertizase încă din toamna trecută. Îi amintea de *Bretonele pe cîmp:* «acum schimbi toate astea, îi scrisese el, pe — să spunem lucrurilor pe nume — ceva factice, afectat... Prin scrisoarea asta-ți cer, țipînd din toate puterile, cît mă ține gura, să binevoiești să redevii tu însuți». Van Gogh — căruia de atunci, după cît se pare, Bernard nu i-a mai scris niciodată — știa ce spune! Tablourile pe care tînărul artist se vlăguiește pictîndu-le au încremenit în uscăciune și manierism. Viața îi fuge de sub penel. Cum ar putea Bernard să nu fie zguduit?

Scrisoarea lui Gauguin îl face să delireze de bucurie și cuvîntul acesta nu este exagerat. Pentru el această scrisoare constituie, într-un fel, anunțul unei eliberări. Va renaște. Îndată îi răspunde lui Gauguin că-l va urma și adaugă că și iubita sa li se va alătura. Însă în privința aceasta Gauguin nu e de loc de acord. Dacă Bernard vrea să ducă după sine o europeană în Madagascar, n-are decît s-o facă ; el nu are să se amestece . «În fine, să lăsăm asta. Femeia acolo, precizează el, e ca să spunem așa obligatorie... Și te încredințez că femeia malgașă are și ea o inimă ca și franțuzoaica, numai că e mult mai puțin calculată».

La mijlocul lui iunie, după o ultimă întrevedere cu Charlopin, Gauguin se întoarce la Pouldu, alături de de Haan. Acesta se declară la rîndul său gata să-l însoțească; va contribui cu 5000 de franci la crearea Atelierului Tropicelor, ceea ce ar putea constitui, e de părere Gauguin, « o plantație destul de frumoasă ». Ar mai fi cineva care ar merge bucuros în Madagascar, Van Gogh, deși e foarte sceptic în ce privește rezultatul afacerii proiectate cu Charlopin. În mai, Vincent a părăsit ospiciul Saint-Remy-de-Provence, plecînd spre Auvers-sur-Oise. S-a oprit la Paris, la Théo, fără a zăbovi însă prea mult. « Zgomotul vieții pariziene îmi face mult rău și am considerat că e mai prudent să plec cît mai curînd la țară, căci altminteri aș fi alergat să te văd ». Ar dori totuși mult să-l revadă! Intenționează să vină să petreacă o lună împreună cu el în Bretania. « Vom încerca, spune el, să facem ceva deliberat și grav, cum am fi ajuns probabil să facem dacă am fi putut continua ». Gauguin respinge însă această posibilitate. Nici o lună și nici chiar o zi nu ține să trăiască

într-un sat, departe de orice ajutor, împreună cu omul cu urechea tăiată.

La Le Pouldu viața și-a reluat cursul, aproape identic cu cel de anul trecut, cu singura deosebire că acum artiștii bat mai des drumul dintre Pont-Aven și Le Pouldu. Într-adevăr, mulți prieteni ai lui Gauguin doresc să i se alăture în această izolare timp de cîteva zile sau cîteva săptămîni. Sérusier este aici. Moret s-a instalat într-un han din cartierele de jos ale Pouldu-lui... Artiștii aduc în viața satului o anumită agitație. Unii dintre ei pun la cale farse grotești, așa cum făceau și la Pont-Aven. Noaptea de pildă, înfășurați în cearceafuri, se joacă de-a fantomele, fugărindu-se pe străzi. Din cauza reputației proaste pe care și-au făcut-o, de Haan n-a mai reușit să închirieze din nou marele atelier cu fațada spre mare. Pentru a înlocui acest atelier, Maria Păpușa a amenajat un șopron de lîngă zidurile hotelului său.

În iulie, grupul sporește cu doi noi sosiți, gravorul Paul-Emile Colin și un pictor cu maniere destul de ciudate, alsacianul Charles Filliger. Acesta este un om scund, grăsuliu, care te surprinde prin expresia extatică a chipului. Pictează cu aplicație imagini religioase, figuri de Fecioare sau de sfinte, iluminîndu-le asemenea picturilor bizantine. De aici s-ar putea deduce că Filliger e un mistic. Însă omulețul acesta de 26 de ani nu crede decît în pictură și e foarte probabil că numai marea pasiune pe care o nutrește față de Cimabue explică alegerea temelor sale. Cine știe? Vorbește puțin și de altfel situația lui e destul de încurcată. Profesează păgînismul, însă își reproșează dezordinele, poftele care-l asaltează și cărora nu le poate rezista. Neîncrederea sa are ceva maladiv, aproape patologic. Din Paris a fugit în urma unei aventuri misterioase: a fost găsit într-o dimineață pe trotuar, zăcînd într-o baltă de sînge, cu coapsa și un braț străpunse de lovituri de cuțit. Fără îndoială că e vorba de o afacere de moravuri: acest pictor al Fecioarelor și al sfintelor se complace în iubiri perverse, e homosexual.

Gauguin află de la alsacian că Bernard s-a reîntors la Paris. A renunțat să-și caute cariera în desenul industrial și a renunțat deci și la Charlotte. Pentru că tatăl lui a refuzat să-l mai întrețină, și-a scos la licitație unul din

tablouri. Uneori Bernard bate la ușa bunului Schuff: « dă-mi ceva de mîncare și am să-ți recit versuri », îi spune el.

Toate gîndurile lui Bernard se concentrează asupra călătoriei proiectate, care, fără îndoială, a influențat într-o oarecare măsură recentele sale decizii. Aurier își propune să-i consacre lui Gauguin un articol asemănător celui publicat despre Van Gogh. Bernard îl presează să-l scrie. Aceasta ar putea facilita vînzarea unor pînze de Gauguin și astfel fondurile emigranților ar spori. Pe de altă parte, Bernard îi sugerează lui Gauguin să schimbe destinația: de ce n-ar merge pînă în Oceania, în insula Tahiti, insula paradisiacă pe care a cîntat-o Pierre Loti?

Prima reacție a lui Gauguin nu este prea favorabilă. Traversarea oceanului ar costa foarte mult. « Pe lîngă aceasta, spune el, Madagascarul oferă o tipologie umană mai bogată, apoi religia, misticismul, simbolismul. Acolo întîlnești indieni din Calcuta, triburi de negri, arabi și hovași, tipuri din Polinezia. Cu toate acestea, adaugă el, caută și te informează de o călătorie prin Panama ». De altfel, nu ținta călătoriei îl frămînta pentru moment pe Gauguin. Săptămînile trec și de la Charlopin nici o veste! Devine nervos. « Nu mai lucrez. Mă chinuiește așteptarea plecării în Madagascar. Acolo este viitorul picturii ». Și-a confecționat cîteva săgeți de lemn și se « exersează pe plajă trăgînd cu arcul asemenea lui Buffalo Bill ».

La începutul lui august, cînd se arată tot mai enervat de tărăgăneala afacerii cu Charlopin, primește știrea morții lui Van Gogh. La 27 iulie pe o cîmpie din Auvers, Vincent și-a tras un glonte în piept.

« *Oricît de întristătoare ar fi această moarte*, îi scrie Gauguin lui Bernard, *ea nu mă îndurerează prea mult, căci mă așteptam la aceasta și știam cît suferă sărmanul băiat în luptă cu nebunia. Faptul că a murit în momentul acesta e un mare bine pentru el, înseamnă tocmai sfîrșitul suferințelor sale și dacă se va deștepta într-o altă viață va culege roadele frumoasei sale comportări în lumea de aici (dacă ar fi să credem în Buda). Duce cu el mîngîierea de a nu fi fost părăsit de fratele său și de a fi fost înțeles de cîțiva artiști.* »

Comentariul acesta nu este lipsit de răceală. Însă Vincent mai conta oare pentru Gauguin? Gauguin e prea obsedat de propriul său destin pentru a se mai ocupa de ființele care nu participă decît de departe la viața sa. O broșură despre Tahiti, editată de Ministerul Coloniilor, l-a convins să accepte sugestia lui Bernard. Într-adevăr « Madagascarul este prea aproape de lumea civilizată ». Trebuie să plec în Oceania, departe de Europa și de luptele ei sterile. « Ce importanță mai are gloria celorlalți!, exclamă el. Cu Gauguin s-a sfîrșit aici. Nu se va mai auzi și vedea nimic de el ».
Deoarece Bernard i-a făcut de curînd o vizită lui Charlopin, Gauguin îl îndeamnă să-l hărțuiască pe inventator. « Afacerile de felul ăsta trebuie presate pînă în momentul cînd ai banii în mînă . . . » Îl însărcinează să se informeze de prețul călătoriei, durata, data îmbarcării, avantajele acordate de Societatea franceză pentru emigrare. Oh, dacă am pleca o dată! Cînd oare « sălbaticul se va întoarce în sălbăticimea sa? » Din zi în zi paradisul din insule, la care se gîndește într-una, îi înfierbîntă imaginația.

« *Minunată țară*, îi scrie el lui Schuff, *în care aș vrea să-mi închei existența* împreună cu toți copiii mei. *Voi avea grijă mai tîrziu să-i aduc și pe ei . . . Deocamdată nu trăiesc decît cu speranța pămîntului făgăduinței. De Haan, Bernard și cu mine, și poate mai tîrziu familia mea, vom avea posibilitatea să ne clădim prin muncă și prin puterea voinței un mic centru fericit și sănătos, căci știi că Tahiti este regiunea cea mai sănătoasă din cîte există . . . . Viitorul copiilor noștri este foarte întunecat, chiar dacă ai dispune de ceva parale în Europa aceasta putredă și rea . . . În timp ce la un capăt al globului bărbații și femeile nu-și pot duce zilele decît printr-o muncă continuă, zbătîndu-se în chinurile frigului și ale foamei, pradă mizeriei și tuturor lipsurilor, tahitienii, locuitorii fericiți ai paradisului necunoscut al Oceaniei, nu cunosc în viață decît bucurii. Pentru ei viața este numai cîntec și dragoste. Aceasta ar trebui să le dea de gîndit europenilor care se plîng de traiul lor.* »

Septembrie . . . Așezat pe un colț de stîncă, Gauguin ascultă murmurul valurilor. Uneori, acompaniat la

ghitară de Filliger, cîntă la mandolină vreo bucată nostalgică, pe jumătate improvizată. Şi-a reluat pensula şi dalta şi din cînd în cînd pictează şi sculptează. S-ar putea spune însă că nu mai trăieşte la Pouldu. Opere ciudate iau acum naştere, o sculptură în lemn de o artă barbară — *Fiţi tainice*, o replică la *Fiţi drăgăstoase*, şi un tablou şi mai neaşteptat: amintindu-şi de vegetaţia din Martinica, Gauguin înfăţişează o Evă într-un decor exotic. O, insulele Mărilor Sudului, paradisul, copilăria! Acestei Eve goale din paradisul său, Gauguin i-a dat chipul mamei sale . . .

Din nefericire, afacerea cu Charlopin întîrzie. La nevoie însă Gauguin va renunţa la acest inventator. Este atît de înfierbîntat de tropice încît va pleca, va pleca oricum. *Trebuie* să plece. Viaţa de mîine nu şi-o mai concepe decît în Tahiti. « N-ai teamă, *vom merge*, îl încredinţează el pe Bernard. Sînt mai hotărît ca oricînd şi dacă Charlopin se lasă greu voi merge la Paris să mişc cerul şi pămîntul pentru a realiza o afacere de acelaşi gen ». O dată ajunşi în Tahiti, totul va fi foarte simplu. « E posibil şi probabil ca de Haan să poată organiza acolo, fără să ne abatem prea mult de la viaţa noastră sălbatică şi liberă, comerţul cu perle, intrînd în legătură cu negustorii olandezi ». Dar înainte de toate acestea trebuie să avem bani de călătorie. Ce se aude cu articolul promis de Aurier? Şi Théo Van Gogh? De multă vreme Gauguin n-a mai primit de la el nici un sfanţ. Ce-i cu el? S-o fi consolat acum de moartea fratelui . . .

Greşind adresa uneia din scrisorile expediate lui Bernard, Gauguin rămîne fără ştiri timp de vreo lună. Se enervează. O asemenea tăcere n-are nici o scuză! Apoi, pe neaşteptate, două telegrame îi sînt înmînate lui Gauguin şi respectiv lui de Haan. Vin din partea lui Théo. « Plecarea asigurată spre tropice. Banii urmează », se spune în prima. « Trimiteţi toată producţia. Vînzare sigură », glăsuieşte a doua.

Aceste depeşe sînt atît de neaşteptate, încît Gauguin nu-şi poate stăpîni îndoielile. Ar putea fi vorba de o glumă? Însă din partea cui? A lui Bernard, Pissarro? Supoziţie absurdă! Atunci? Şi, treptat, Gauguin se înfierbîntă din nou. « Dacă lucrurile merg bine, îi scrie el lui
 Schuff, călătoria mea spre Tahiti va deveni un vis minu-

nat, care tradus în viață va fi și mai frumos decît aș fi crezut. În sfîrșit, ultima parte a existenței mele va fi fericită, dedicată în întregime artei și bucuriei de a trăi, fără griji financiare, în mijlocul naturii tahitiene!... Acolo am să găsesc odihna veșnică și bucuria de a trăi!»

Dezamăgirea este brutală. Théo, minat de o boală cronică, care a luat brusc o formă acută, a înnebunit. În delirul său, chinuit de amintirea fratelui și poate de unele remușcări (căci în duminica dinaintea sinuciderii cuvinte grave, iremediabile, au fost poate — cine știe? — schimbate între cei doi frați), după ce și-a prezentat demisia la firma Boussod și Valadon, a încercat să creeze o asociație de pictori, cum dorise și Vincent, a vrut să-l ajute pe Gauguin, cum de asemenea dorise Vincent, a expediat la Pouldu aceste telegrame, apoi a încercat să-și ucidă nevasta și copilul în vîrstă de cîteva luni, a căror prezență zdruncinase afecțiunea stăpînitoare și crispată a fratelui său, accentuîndu-i sentimentul de culpabilitate. « Acum, cînd te-ai căsătorit, n-o să mai putem trăi pentru ideile mari ci, poți să mă crezi, doar pentru ideile mici. » La 12 octombrie, Théo a fost internat în spital: două zile mai tîrziu era transportat la ospiciul doctorului Blanche... « Mizerabilii » scrisese odinioară Gauguin pe autoportretul pe care îl oferise lui Vincent.

Aflînd de aceste evenimente, Gauguin turbează. Nu numai că telegramele fuseseră trimise de un dement ci, pe deasupra, pierde o dată cu Théo pe singurul său vînzător. Lucrul acesta va complica și mai mult situația. Ce vor face succesorii lui Théo? Nimic bun, desigur. Comentariul său este încă și mai scurt decît după moartea lui Vincent. « Nebunia lui Van Gogh (Théo), îi scrie el lui Bernard, este pentru mine o lovitură urîtă; dacă Charlopin nu-mi dă bani să plec spre Tahiti, sînt în aer. Cînd am să ajung în sălbăticie, să trăiesc, în sfîrșit, liber? Doamne, ce mult trebuie să aștept. Și cînd te gîndești că se fac zilnic liste de subscripție pentru victimele inundațiilor — dar pentru pictori! niciodată nu se face nimic pentru ei. N-au decît să crape de foame dacă vor! » Fiind informat de Sérusier că Bernard se străduiește să organizeze o expoziție cu tablourile lui Vincent, Gauguin îl condamnă, iritat, pentru această

inițiativă: « Ce stîngăcie! Știi că îmi place arta lui Vincent. Însă ținînd seama de prostia publicului, este cu totul inoportun să amintești de Vincent și de nebunia sa în momentul în care fratele său a ajuns în aceeași situație! O mulțime de oameni au să spună că pictura noastră este opera unor nebuni. Înseamnă să ne facem singuri rău, fără a face vreun bine lui Vincent etc. În sfîrșit, n-ai decît s-o faci — însă este o prostie! ». De cîteva zile, Gauguin a rămas singur cu Filliger la Maria Păpușa. De Haan — altă știre plăcută! — se vede amenințat cu suprimarea rentei lunare; familia « îi taie subzistența »; a trebuit să se ducă la Paris să-și întîlnească un unchi. Gauguin, « chinuit » de nesiguranță, scrie scrisoare după scrisoare prietenilor. Trebuie « să-și ia zborul » din Pouldu, unde este « țintuit » de datorii — 300 de franci —, trebuie să plece la Paris, « să se descurce ». Un bilet consolator din partea lui Schuff îi mai dă speranță. Spre deosebire de temerile sale, s-ar părea că Boussod și Valadon nu-l consideră indezirabil. Își mai revine. « Îmi scrii că reputația mea sporește mult în clipa aceasta; o prevedeam, după cele întîmplate cu Van Gogh. Și tocmai pentru asta aș dori să merg la Paris, să profit de această mișcare creată, înainte de a se fi stins, și să încerc să culeg roadele. Am convingerea că dacă voi reuși într-o zi să ajung într-un loc retras și dacă aș face un gol în jurul tablourilor mele, plasîndu-le ici și colo, opera mea ar căpăta multă valoare . . . »

Vînzarea a cinci pînze, a cîte 100 franci fiecare, realizată prin intermediul lui Bernard — cumpărătorul este un pictor care l-a vizitat adesea pe Van Gogh în Provence, fiul unui industriaș de faianță din Luxemburg, Eugène Boch —, « îl eliberează » pe Gauguin. La 7 noiembrie părăsește Bretania.

Îmbrăcat în vestonul său pătat de vopsele, peste o flanelă albastră, decorată cu broderii bretone, cu mantia sa străveche, cu bascul pe cap, cu saboți în picioare, cu pantalonii săi largi, pe care i-a cumpărat pentru 12 franci și jumătate de la magazinul *l'Incomparable*, Gauguin, în clipa cînd reia contactul cu Parisul în acele zile de noiembrie, nu are nimic din aerul unui învingător.

Au trecut aproape opt ani de cînd a părăsit Bursa, opt ani în care răstimp a cunoscut aproape constant eșecul, tot felul de înfrîngeri, boala, uneori foamea, totdeauna jena financiară și chinuitoarea suferință morală de a fi în afara legii, fără cămin, fără soție, fără copii. « Blestemat de toți ai mei! » Opt ani care și-au lăsat urmele pe chipul său energic, minat acum de oboseală. Pleoapele i-au devenit mai grele, gura mai amară. Anul trecut a pictat un *Crist pe Muntele Măslinilor*, pînză în care a vrut să înfățișeze strivirea unui ideal, « o durere și divină și omenească », și acestui Isus torturat de suferințe i-a dat chipul său. « Tristețea este vîna mea, știi bine », îi scrie el lui Schuff.

Nu, nu are nimic din aerul unui învingător acest Gauguin în vîrstă de 42 de ani, ai cărui saboți sună greoi pe trotuarul parizian. Cu toate acestea, fără să-și dea seama, se apropie de ceasul care sosește aproape în mod fatal în viața marilor creatori și aproape totdeauna în jurul vîrstei de 40 de ani, cînd meritele lor, din ce în ce mai recunoscute, devin deodată orbitoare. Sérusier și ceilalți *frați Nabi* îi propagă numele, îi răspîndesc ideile estetice. Maurice Denis, reunind în vara aceasta într-un articol publicat în revista *Art et Critique* principiile învățăturii sale, a definit ceea ce el considera « neotradiționismul » [1] și l-a numit pe maestrul din Pouldu drept « personalitate dominantă » a noii școli. Schuffenecker, Bernard, Aurier, Degas atrag de asemenea atenția asupra lui, fiecare dintre ei într-un mod diferit. Și chiar și dușmanii, poate mai ales dușmanii — printre care Pissarro (« murdarul Pissarro », spune Gauguin), care nu-i iartă fostului elev faptul că a evoluat pe o cale diferită de a sa — ,prin denigrările lor, stîrnesc interesul. Fie că e criticat sau lăudat, Gauguin a ajuns un artist despre care se discută, un artist de care trebuie să ții seama.

---

[1] Acest articol, publicat sub pesudonimul Pierre Louis, la 23 și 30 august, lansează celebra formulă: « Să ne amintim că un tablou *redînd* o femeie goală sau o anecdotă oarecare,înainte de a fi ajuns cal de bătaie, este în esență o suprafață plană, acoperită de culori, asamblate după o anumită ordine » — formulă care ar putea fi completată cu o alta, enunțată tot de Denis: « Orice operă de artă este transpunerea, echivalentul pasionat al unei senzații resimțite ».

Aurier va fi într-o mare măsură făuritorul renumelui său. Ajuns critic de artă la *Mercure de France*, Aurier a început să-și realizeze ambițiile; ocupă acum un loc însemnat în rîndurile tineretului simbolist, căruia ar vrea să-i slujească drept ghid în domeniul artei. În toamna lui 1890 mișcarea literară simbolistă este ea însăși în plin avînt. Crearea revistei în luna ianuarie a grăbit reunirea forțelor sale active. Simbolismul nu avea o mișcare dramatică; în noiembrie, un poet în vîrstă de 18 ani, Paul Fort, a creat teatrul denumit *Théâtre d'Art*. Simbolismului îi mai lipsea un pictor mare, reprezentativ pentru întreaga mișcare. Acest pictor, după părerea lui Aurier, nu poate fi altul decît Gauguin. Anti-impresionismul lui Gauguin, primatul pe care-l acorda sufletului și gîndirii, sentimentului și emoției, înclinarea sa către vis, sensibilitatea sa față de ceea ce este tainic, subiectivismul, sintetismul său nu concordă oare, în mod semnificativ, cu tendințele simbolismului? Aurier îl prezintă pe Gauguin unora dintre prietenii săi, printre care poetul Julien Leclercq. Îl conduce de asemenea în diferite localuri unde simboliștii obișnuiesc să se întîlnească, în cafeneaua *François I*, la *Cote-d'Or* și mai ales la Cafeneaua *Voltaire* din Piața Odéon, unde ei se întîlnesc în fiecare luni seara. Aici poate fi văzut Verlaine, cu capul său de faun, Alfred Vallette, directorul revistei *Mercure de France*, soția sa Rachilde, autoarea romanului *Monsieur Vénus*, « cu ochii cenușii împodobiți cu gene lungi, cu rîs pătrunzător, cu replicile prompte și tăioase » [1], Jean Moréas, care lansase cu patru ani în urmă *Manifestul simbolismului*, Henri de Régnier, un bărbat timid cu monoclu, americanul Stuart Merril, Jean Dolent, funcționar într-un atelier de bijuterii, care în ceasurile libere cizelează eseuri despre mișcarea literară sau artele plastice, Charles Morice, « creierul simbolismului », despre care a început să se spună, după publicarea eseului *Literatura actuală*, că va fi marele maestru al mișcării . . .

La început, Gauguin, dacă nu i-a șocat, în orice caz i-a descumpănit pe simboliști prin comportamentul său lipsit de rafinament, prin opiniile intransigente, prin tonul său superior, prin brutalitatea și cinismul pe

---

 1 Camille Mauclair.

care le afişează, mai ales în prezența străinilor, în sfîrşit prin excesul de emfază. Chiar atunci cînd le oferă foc are gesturi ample — gesturi care « seamănă mai curînd cu semnalele făcute cu o torță »[1]. I-a tulburat impresia de forță pe care o degajă persoana sa, dar aerele sale de superioritate sînt cu greu acceptate.

În ce-l priveşte, Gauguin simte şi el o oarecare neîncredere, un anumit dispreț față de aceşti « teoreticieni ai cuvintelor frumoase ». Şcoli, teorii, — toate acestea sînt copilării, crede el. « Artistul trebuie să fie liber, altfel nu mai e artist . . . » Pe o oală de ceramică dăruită lui Filliger a scris: « Vive la Sintaise! », ortografiind astfel cuvîntul « *synthèse* » încît să rimeze cu « *foutaise* »[2]; şi într-o zi un surîs îi acoperă fața, cînd îl aude pe Verlaine exclamînd: « La dracu! cît mă mai plictisesc și *cymbalistes*-ii[3] ăştia! » Dar pentru că aceşti domni se străduiesc să-i fie pe plac, « să trăiască şi simbolismul! » Cu toate acestea Gauguin va lega în curînd o prietenie strînsă cu cîțiva dintre ei, printre care Charles Morice, care și-a mărturisit de îndată admirația față de el. Cu doi ani în urmă, Morice proclamase într-un studiu important geniul lui Verlaine; acum îl proslăveşte pe cel al lui Gauguin. E într-adevăr un cîştig, căci se face mare caz de aprecierile acestui estet entuziast, de la care se aşteaptă opere capitale. E un personaj ciudat acest literat stăpînit de pasiunea conversației, care se îmbată — în adevăratul înțeles al cuvîntului — de elocvența lui mai mult chiar decît de alcool. « Plimbînd deasupra unui trup lung, subțire, un cap de pianist romantic »[4], rătăcește prin cafenele, cenacluri, expunîndu-și la nesfîrșit numeroasele proiecte care, unul după altul, îl seduc, îl fac să strălucească în fața auditoriului şi-i dau posibilitatea să se iluzioneze că a creat cînd, de fapt, n-a făcut altceva decît să viseze, irosindu-și în asemenea discuții puținul timp liber pe care i-l mai lasă slujba ce-i

---

[1] Thadée Natanson.

[2] Joc de cuvinte bazat pe apropierea de pronunție, cuvintele franțuzeşti însemnînd « sinteză » şi respectiv « porcărie » (.N.T.)

[3] Joc de cuvinte bazate pe pronunția aproape identică a cuvintelor « symbolistes » şi « cymbalistes », însemnînd « simbolişti » şi, respectiv, timpanişti (N.T.).

[4] Camille Mauclair.

asigură de bine de rău traiul și înclinația nestăpînită față de femei.

Morice, căruia Gauguin i-a anunțat dorința sa de a se expatria, îl sfătuiește pe pictor, care nu mai poate conta acum pe Charlopin, să organizeze o expoziție cu vînzare din operele sale. Va încerca să-i găsească clienți, oameni politici, cum ar fi Clemenceau sau Antonin Proust, fost ministru al artelor, prieten cu Manet. Astfel Gauguin ar putea strînge banii necesari pentru călătorie. Artistul face cîteva încercări la Galeriile de expoziții, însă fără rezultat. La firma Boussot și Valadon, înlocuitorul **lui** Théo, Maurice Joyant [1], îi apreciază pictura și-i promite că-l va sprijini, deși îi va fi foarte greu, avînd în vedere ostilitatea proprietarilor galeriei față de artiștii neoficiali. Prețuirea pe care simboliștii i-o arată lui Gauguin, desemnarea lui ca « șef » al simbolismului pictural, trezesc animozități. Una dintre ele este oarecum surprinzătoare — cea care vine din partea lui Bernard, tocmai de la cel care ar fi trebuit să se bucure de acest prestigiu sporit.

Nemulțumit de propria sa activitate, neliniștit de propriul său viitor, Bernard se arătase la început sincer; confidențele pe care i le făcea lui Gauguin erau patetice. Însă astăzi, Gauguin are succes, iar sentimentul tragic pe care-l încearcă Bernard pentru « neputința » sa — pentru a folosi cuvîntul pe care-l întrebuința el însuși — se complică treptat sau, mai bine spus, se corectează cu o sfidare sumbră la adresa prietenului său. În timp ce simboliștii îl aplaudă pe Gauguin ca pe maestrul picturii noi, lui nu i se acordă nici un fel de atenție. Protestează. Își revendică o parte din acest succes. Gauguin, care încearcă să expună, dar să expună singur, este un trădător. « Cu cît mă chinuie mai puternic dorința să fac un lucru desăvîrșit, cizelat, cu atît mă împotmolesc, cad în vid, în găunos », îi scria anul trecut Bernard lui Gauguin. Se străduiește astăzi să compenseze eșecul pe care și-l mărturisea pe planul creației [2] prin minimalizarea importanței actului creator, încercînd să exa-

---

[1] În ce-l privește pe Joyant, vezi *Viața lui Toulouse-Lautrec;* el a fost prieten intim cu pictorul din Montmartre.

[2] Bernard a mai pictat totuși cîteva tablouri frumoase, în general de inspirație bretonă, în anii 1892—93. « Acestea au fost cîntecul său de lebădă ca artist inovator », scrie John Rewald.

gereze, printr-o curioasă inversare a termenilor, importanța ideilor, cuvintelor, teoriilor. (« Artistule, tu să faci imagini, nu să vorbești », spunea Gœthe). Amintindu-și de discuțiile pe care le avusese în 1888 la Pont-Aven cu Gauguin, de interesul pe care acesta îl acordase tabloului său *Bretone pe cîmp*, Bernard își uită admirația, uluirea amestecată cu spaimă, pe care i-o provocase pe vremuri conștiința superiorității colegului său mai vîrstnic, și declară acum că aceste calități, pentru care simboliștii îl aplaudă pe Gauguin, reprezintă de fapt meritul lui, al lui Bernard. Înainte de a-l cunoaște pe el, Gauguin nu știa nimic, nu era decît un impresionist de mîna a doua: « O bucățică de pînză cu culori amestecate, care amintea de Pissarro; prea puțin stil ». Cînd Gauguin l-a întîlnit pe Bernard, în 1888, se împlinise un an de la șederea sa în Martinica, unde pictase primele sale pînze în tonuri uniforme, discuta cel puțin de doi ani cu prietenii săi despre încercările sale sintetice, și trecuseră trei ani de cînd, într-o scrisoare trimisă de la Copenhaga lui Schuff, enunțase principiile directoare ale artei sale viitoare; însă toate acestea n-au nici o importanță! El, Bernard, este cel care prin magia cîtorva cuvinte a transformat dintr-odată și fundamental pictura lui Gauguin. Cînd agentul de bursă lucra alături de Cézanne la Pontoise, în 18881 Bernard avea 13 ani; dar asta n-are importanță! El, Bernard, este cel care i-a dezvăluit lui Gauguin valoarea lui Cézanne. Gauguin îi datorează totul. Gauguin l-a frustrat, l-a furat.
Ce se poate răspunde unor asemenea meschinării? Gauguin ridică din umeri. La rîndul său, uită și el ce spusese despre Bernard: « Fiți atenți la micul Bernard, este cineva »; complimentele, cuvintele frățești, încurajările afectuoase pe care i le adresase au fost date uitării. Nici nu mai vrea să recunoască acum că vorbele lui Bernard i-au fost vreodată altfel decît indiferente. Prietenia dintre ei a murit. Nu vor mai pleca împreună în Tahiti. Gauguin va trebui să se resemneze; dacă pleacă, va pleca singur, căci nici Meyer de Haan nu-l va mai însoți: e bolnav și se reîntoarce în Olanda [1].

---

[1] De Haan o părăsise la Pouldu pe Maria Păpușa, care era însărcinată. Tînăra va naște o fetiță, Ida, în iunie 1891. Olandezul a murit la Amsterdam la 24 octombrie 1895.

Totuşi cineva ascultă cu destulă simpatie învinuirile lui Bernard, Schuffenecker. Într-adevăr, acesta din urmă suportă din ce în ce mai greu prietenia tiranică şi jignitoare a lui Gauguin. Încă din primăvară, spre sfîrşitul unei perioade petrecute la Paris, Gauguin se văzuse constrîns să se instaleze într-un hotel oarecare din strada Delambre. De la reîntoarcerea sa în Capitală, deşi continuă să dispună de atelierul lui Schuff, Gauguin locuieşte în strada Grande-Chaumière, la numărul 10, în imobilul Academiei Colarosi. Schuff îi tolerează brutalitatea, i-a tolerat-o întotdeauna, a acceptat întotdeauna ca Gauguin să se poarte la el acasă ca un oaspete căruia i se cuvine totul. Însă jignirile care i se aduc îl rănesc. Într-o zi cînd Jean Dolent, în vizită la atelierul de pe strada Durand-Claye, admiră un tablou al bunului Schuff, Gauguin îi aruncă scriitorului o privire atît de ciudată încît acesta se întreabă dacă n-a comis « vreo gafă ireparabilă » [1].

Rănit, Schuff îi dă dreptate lui Bernard, dacă nu în revendicările lui puerile, cel puțin în reproşurile la adresa omului. Gauguin este plin de egoism şi de ingratitudine. Nu-l ajută să iasă din anonimat, cum nu l-a ajutat nici pe Bernard. Chiar anul acesta membrii grupului XX din Bruxelles l-au invitat pe Gauguin să-şi expună tablourile. N-ar fi putut oare Gauguin să-l recomande pe fostul său coleg de la bursă animatorilor acestui grup? Doar le-a scris o scrisoare de recomandare Filliger! Gauguin răspunde că a trimis această scrisoare numai pentru că Filliger îl rugase să intervină, că Schuff însuşi n-a formulat nici un fel de cerere în acest sens; după cum n-a formulat, de altfel, nici Bernard. Certuri... Pretextele sînt puerile, însă se adaugă atîtor resentimente, atîtor jigniri suportate; Schuff a răbdat atît de adesea în tăcere grosolăniile lui Gauguin încît aceasta este deajuns pentru al provoca discuții grave între ei, fără să ducă totuşi la o ruptură completă. Doar că, din punctul de vedere al lui Schuff, nu mai pot continua să trăiască în aceeaşi casă. « Dumneata eşti făcut pentru dominație, în timp ce eu sînt un indiferent », îi va scrie el lui Gauguin. În ianuarie 1891, Gauguin trebuie să părăsească definitiv strada Durand-Claye. « Într-o zi, ai să-ți

---

 [1] Împrejurare relatată de Rotonchamp.

dai seama cît prețuiesc prietenii care te-au înconjurat », îi spune el lui Schuff.

Gauguin tună și fulgeră împotriva lui Bernard. « Sărmanul Schuff a intrat la apă cu mucosul acela! și, bineînțeles, eu plătesc oalele sparte ». Poate cearta nu s-ar fi produs, dacă Schuff, pictor cu speranțele înșelate, n-ar fi și un soț dezamăgit, care n-a mai reușit să-și păstreze veselia, expansiunea, optimismul de altădată. Astăzi este copleșit de necazuri. Între soția sa — « cramponul său », spune Gauguin — și el însuși, neînțelegerile n-au încetat să se agraveze. Louise nu pierde nici un prilej pentru a-l insulta. În ultima vreme se învîrtea în jurul lui Gauguin și adopta față de pictor atitudini atît de echivoce încît Schuff a trebuit să-i atragă atenția. Lucrul acesta nu a scăpat cîtorva intimi ai lui Schuff, care au început să clevetească în gura mare, unii din dușmănie față de Schuff, alții din dușmănie față de Gauguin, dorind să arate pînă unde poate merge prostia primului sau grosolănia celuilalt; în felul acesta au fost acreditate zvonurile despre un adulter.

Fără îndoială că aceștia s-ar fi arătat mai rezervați în afirmațiile lor dacă ar fi cunoscut mai bine viața intimă a lui Gauguin. Aproape îndată după sosirea pictorului la Paris, o femeie își face apariția în viața sa, o fată de 24 de ani, Juliette Huet. Cîteodată, seara, Gauguin îl însoțea pe Georges-Daniel de Monfreid pînă la ușa unui atelier de croitorie din Montparnasse. Nici căsnicia lui Monfreid nu este mai fericită decît cea a lui Schuff și pentru a se consola de necazurile sale conjugale s-a îndrăgostit de o croitoreasă. Această croitoreasă are o prietenă, cu care lucrează în același atelier, Juliette. Este o fată cam sălbatică, fără prea multă cultură, naivă și cu suflet bun; ea îi aduce, în intimitate, lui Gauguin o tandrețe de care a fost întotdeauna lipsit. I-a cedat fără gînduri ascunse.

Astfel, pentru prima dată, apare în viața acestui pictor singuratic o femeie cu nume, cu chip.[1] Între Mette Gad și Juliette Huet nu au existat decît umbre, prostituate sau cameriste de hanuri, trupuri care pot fi pose-

---

[1] Gauguin a pictat, folosind-o pe Juliette ca model, un tablou « simbolist », *Pierderea fecioriei*, denumit uneori, eufemistic, *Deșteptarea primăverii:* Juliette, goală, stă lungită pe o cîmpie bretonă, pe unde trece o nuntă; alături de ea, vulpea, « simbolul indian al perversi-

date și apoi abandonate. Cînd în acele zile un tînăr artist danez, Mogens Ballin, vine să-l caute pe Gauguin, din partea soției sale, trecuse mult timp de la ultima scrisoare a Mettei și Gauguin nici nu mai cunoștea adresa ei actuală. « Tăcerea ta, îi scrie el, m-a pus desigur la grea încercare, m-a făcut să sufăr mai mult chiar decît înfrîngerile mele pecuniare. Însă a fost și utilă în sensul că m-a silit să devin dur, să disprețuiesc totul ». Cînd se mai gîndește la trecutul său, pictorul își regretă uneori tinerețea prea sobră, disciplina pe care și-a impus-o instinctelor. Paradisul tahitian este și țara marei libertăți senzuale . . .

Gauguin a ajuns la unul din acele momente ale existenței care sînt asemenea cumpenei apelor. O perioadă din viața sa se încheia, o alta va începe.

În timp ce se destramă sau se întunecă unele dintre vechile sale prietenii, legăturile cu Morice, cu Monfreid devin tot mai strînse. Impresia defavorabilă pe care i-a produs-o Gauguin lui Monfreid la început s-a șters cu totul; el îl înțelege acum și pe artist și pe om. Gauguin, în ce-l privește, îl stimează pe acest hughenot rasat, cu suflet și gesturi de mare senior. I-a apropiat, de altfel, experiența vieții pe mare pe care au cunoscut-o amîndoi. Monfreid, căruia i se spune « căpitanul », a avut pe rînd yachturi de 7 și de 30 tone, la bordul cărora a făcut numeroase croaziere de-a lungul coastelor Franței, Spaniei sau Algeriei. Căpitanul are vocația prieteniei. Este totdeauna gata să facă un serviciu, să dea dovadă de devotament, să uite de sine, pentru a fi de folos altuia. Evident, nu poate bănui de pe acum cît de obositoare și absorbantă se va dovedi prietenia cu Gauguin, însă e cert că nu va regreta niciodată nimic. A pus, printr-un gest spontan, la dispoziția pictorului atelierul său din strada Château, pentru a înlocui atelierul lui Schuff.

De fapt, dacă ar vrea, Gauguin n-ar avea decît să se folosească de avantajele obținute pentru a-și atinge, destul de curînd, ceea ce constituie — după cum susține el — ținta eforturilor depuse: un pictor apreciat, în stare

---

tății ». Tabloul nu l-a mulțumit decît în parte pe Gauguin și — după ce a căutat în zadar să-l îmbunătățească — l-a abandonat; a încercat apoi un alt nud, o copie după *Olympia* lui Manet, care a fost achiziționat de curînd de Muzeul din Luxemburg.

să trăiască de pe urma propriei sale producții artistice. Domină un grup tot mai larg de discipoli, se bucură de sprijinul poeților și criticilor. De la Manet încoace, nici un pictor nu a întrupat într-o mai mare măsură speranțele unei generații [1]. Gauguin ar avea nevoie doar de puțină răbdare, abilitate, calcul, pentru a, se impune acum definitiv. Însă nu aceasta este calea pe care și-a ales-o. Orice s-ar crede, oamenii nu sînt liberi: rămîn prizonieri ai propriului lor eu și nu acționează decît potrivit naturii lor. Primirea călduroasă în cenaclurile pariziene, renumele, influența tot mai puternică pe care o exercită, nimic nu l-ar putea reține pe Gauguin în fața chemării tropicelor. Va pleca.

Pentru că n-a avut nici cu directorii galeriilor un succes mai mare decît cu Charlopin, Gauguin se gîndește acum să organizeze la hotelul Drouot o vînzare la licitație cu 30 din tablourile sale. De data aceasta afacerea va fi repede aranjată.

Pentru a asigura o bună publicitate acestei licitații, ar trebui să apară într-un ziar important un articol semnat de un nume celebru. Morice, care-l dusese în mai multe rînduri pe Gauguin la reuniunile de marți, acasă la Stéphane Mallarmé, îi cere poetului părerea. «Căutați-l pe Mirbeau», le răspunde Mallarmé.

Excelent sfat: scriitor temut, polemist vehement și adesea excesiv, necunoscînd în materie de sentiment decît indignarea sau entuziasmul, Octave Mirbeau și-a cîștigat o audiență foarte largă prin verva sa de pamfletar, prin sinceritatea, prin generozitatea funciară care-l însuflețește; articolele sale din *L'Echo de Paris* sau din *Figaro* au un succes imens. Mallarmé îi cere o intervenție la 15 ianuarie 1891. [2]

Cîteva zile mai tîrziu, Mirbeau se declară gata să-l sprijine pe pictor, a cărui operă îi este în parte cunoscută. « Extrem de interesantă », îi spune el lui Mallarmé. Mirbeau îi invită pe Gauguin și Morice să ia masa împreună la proprietatea sa de la țară, *Les Damps*, în apro-

---

[1] Maurice Denis avea să recunoască mai tîrziu acest lucru: « Ceea ce a fost Manet pentru generația anilor 1870 a fost Gauguin pentru cea a anilor 1890 ».

[2] În semn de mulțumire, Gauguin îi va face poetului un portret în aqua forte.

piere de Pont-de-l'Arche. Este o întrevedere căldu-roasă. Mirbeau se declară cu totul cucerit de pictor. « E o natură simpatică și cu adevărat chinuită de suferința artei, îi scrie el lui Claude Monet. Ș-apoi are un cap admirabil. Mi-a plăcut mult ». Mirbeau va veni în curînd la Paris pentru a vedea sau revedea picturile, ceramicile artistului, al cărui nume îl va trîmbița în fața publi-cului, așa cum a făcut anul trecut cu numele unui poet belgian pe atunci complet necunoscut, Maurice Maeter-linck.

Gauguin încearcă să-și strîngă cît mai multe atu-uri. Solicită ajutor tuturor prietenilor, chiar și lui Pissarro, care i l-a acordat nu fără a strîmba din nas.

« *Luptăm împotriva unor oameni de geniu înspăimîntător de ambițioși, care nu urmăresc altceva decît să strivească tot ce întîlnesc în drumul lor*, îi scrie Pissarro, pe atunci în vîrstă de 60 de ani, fiului său Lucien. *E dezgustător. Dacă ai ști cît de josnic a acționat Gauguin pentru a se face ales (acesta-i cuvîntul) om de geniu și cît de abil a procedat! N-am avut încotro, a trebuit să-i facilitez ascensiunea. Oricare altul ar fi ezitat de rușine!* »

Licitația trebuia să aibă loc în ziua de luni, 23 februarie; ea va fi precedată de o expoziție a tablourilor ce se va deschide sîmbătă la Boussod și Valadon, iar duminică, la hotelul Drouot. În afară de Mirbeau — care a obți-nut cu oarecare dificultate autorizația de a publica un prim articol despre Gauguin în *Figaro* —, alți doi cri-tici, Gustave Geffroy și Roger Marx, s-au angajat să-l sprijine pe pictor. Cît despre Aurier, el se grăbește să-și termine marele studiu despre Gauguin. « Totul este bine pregătit », îi scrie Gauguin Mettei. Dacă tablourile vor fi cumpărate la prețuri destul de ridicate, așa cum speră el, va veni în Danemarca să-și ia adio de la ai săi în-ainte de a se îmbarca spre Oceania. A și prevenit-o pe Mette: « Aș putea veni pînă la Copenhaga să-mi îmbră-țișez copiii, fără a fi considerat de tine și de familia ta drept un om „neserios" ? Nu te speria de deranj, am să stau la hotel ». Mette a acceptat și l-a rugat să-i aducă de la Paris cîteva corsete.

Vînzarea se apropie. Gauguin se arată « foarte nervos ». Cu o săptămînă înainte de licitație, luni 16 februarie,

Mirbeau lansează primul său sunet de trîmbiță: publică în *L'Echo de Paris* articolul care va sluji și drept prefață catalogului.

« *Aflu,* scrie el în acest articol, unde expune pe larg cariera pictorului, *că domnul Paul Gauguin va pleca spre Tahiti. Are intenția să trăiască acolo, mai mulți ani, singur, să-și construiască o colibă, să-și reia de la capăt activitatea, așa cum îl frămîntă de mult gîndul. Cazul unui om care fuge de civilizație, care își caută în mod deliberat uitarea și tăcerea pentru a se putea cunoaște mai bine, pentru a-și putea asculta mai bine vocile sale lăuntrice, înăbușite de vacarmul pasiunilor și certurilor noastre, mi s-a părut foarte neobișnuit și emoționant. Dl. Paul Gauguin este un artist cu totul excepțional, foarte tulburător . . . Visurile nu-și găsesc niciodată odihnă în creierul acesta arzător; ele cresc și se dilată pe măsură ce-și găsesc formele. Și iată că-l cuprinde nostalgia ținuturilor în care s-au născut primele sale reverii . . . Aceeași nevoie de tăcere, de reculegere, de singurătate absolută care-l mînase spre Martinica îl îndeamnă acum spre un loc și mai depărtat, spre Tahiti, unde mediul natural este mai pe potriva visărilor sale, unde speră că Oceanul Pacific va găsi pentru el mîngîieri mai tandre, că va întîlni o dragoste străveche și adevărată. Oriunde s-ar îndrepta însă, domnul Paul Gauguin poate să fie sigur că va fi însoțit de respectul și emoția noastră* ».

De acum înainte, articolele se succed. Cel pe care Mirbeau l-a scris pentru ziarul *Le Figaro* — și unde anunță, în mod eronat, că statul « a ținut să-și asigure proprietatea unui tablou înainte de licitație » — apare în ziua de miercuri 18 februarie. Roger Marx publică și el un articol, vineri, în *Le Voltaire;* duminică Gustave Geffroy îi informează la rîndul său pe cititorii ziarelor *Le Gaulois* și *La Justice*. În ajun, sîmbătă, cu prilejul expoziției de la Boussod și Valadon, un ziarist de la *L'Echo de Paris*, Jules Huret, trimis fără îndoială de Mirbeau, i-a adresat cîteva întrebări lui Gauguin. Acest interviu apare chiar luni, ziua în care s-a ținut licitația. El se încheie cu o reflecție pe care Jules Huret ar fi auzit-o de la un vizitator al Galeriei: «Vedeți tablourile acestea? Ei bine! Peste douăzeci de ani au să valoreze cel puțin 20.000 de franci! »

Pronosticuri încurajatoare. Presa a trezit un viu interes pentru Gauguin în rîndurile publicului de amatori. La hotelul Drouot, o mulțime destul de numeroasă — printre care este remarcat medicul român De Bellio, mare colecționar de tablouri impresioniste, contele Antoine de la Rochefoucauld, Manzi, unul dintre colaboratorii lui Boussod și Valadon, frații Natanson, negustorul de tablouri Thomas, Roger Marx — invadează sala nr. 7, unde licitația se desfășoară foarte satisfăcător. Nici o pînză nu va fi adjudecată la mai puțin de 240 de franci, [1] iar *Viziunea după predică* va atinge, în aplauzele asistenței, prețul onorabil de 900 de franci. [2] Monfreid cumpără o pînză din Arles, Mery Laurent, prietena lui Mallarmé, oferă 350 de franci pentru un peisaj din Bretania, iar Degas își achiziționează pentru 450 de franci *Frumoasa Angela*. În total, Gauguin obține pentru cele 30 de tablouri — scăzînd cheltuielile pentru catalog și suma tabloului vîndut la prețul cel mai scăzut și pe care l-a răscumpărat, considerînd că licitația nu a fost satisfăcătoare — peste 9000 de franci [3], adică aproape dublul sumei pe care o sconta de la Charlopin. Victorie!

O victorie care însă nu este pe placul tuturor. Vîlva făcută în jurul lui Gauguin îl exasperează pe Bernard. Însoțit de sora sa Madeleine, el a venit la hotelul Drouot să urmărească succesul fostului său coleg. Madeleine îl apostrofează pe pictor: « Domnule Gauguin, ești un trădător. Ți-ai trădat angajamentele, ai făcut cel mai mare rău fratelui meu, adevăratul inițiator al mișcării artistice de care profiți dumneata ». Gauguin îi întoarce spatele fără să-i răspundă.

Furia lui Bernard ajunge la paroxism cînd în numărul din martie al revistei *Mercure de France* apare studiul lui Aurier despre Gauguin și simbolismul pictural — studiu pe care l-ar fi cerut el însuși, pe care l-ar fi inspirat și în care el nici măcar nu este citat. Omisiune desigur deliberată din partea lui Aurier. Intrigile lui Bernard au ridicat împotriva lui pe cei mai mulți dintre prietenii lui Gauguin. Morice îl califică « arivist inso-

---

[1] Aproximativ 600 de franci noi.

[2] Aproximativ 2250 franci noi.

 [3] Aproximativ 22.500 franci noi.

lent şi naiv », Monfreid — un « biet nefericit ». Înainte de a scrie despre Bernard, Aurier va aştepta, după cum mărturiseşte, ca opera sa « dominată de influenţe diferite să capete o fizionomie precisă şi personală ». Gauguin rînjeşte: Aurier are să aştepte mult! Maestrul din Pouldu, care-i adresa lui Bernard, dar cu mult mai multe menajamente, aceleaşi critici ca şi Van Gogh, a părăsit acum orice rezerve faţă de duşmanul său: « Veţi vedea că va ajunge un fel de Benjamin Constant » — şi această referinţă la pictorul academic este, evident, în ochii lui Gauguin, cea mai mare ofensă. [1]

Studiul lui Aurier se constituie ca un adevărat manifest al simbolismului pictural, pe care criticul îl opune în mod categoric impresionismului, considerat drept o « variantă a realismului »:

« *Opera de artă*, scrie el, *va tebui să fie:*

1. Ideistă, *pentru că unicul său ideal va fi înwederarea ideii;*

2. Simbolistă, *pentru că va exprima această idee prin intermediul formelor;*

3. Sintetică, *pentru că va realiza aceste forme, aceste semne, conform unui mod general de înţelegere;*

4. Subiectivă, *pentru că obiectul nu va fi niciodată considerat obiect, ci doar un semn al ideii percepută de către subiect;*

5. (aceasta este o consecinţă) decorativă, *căci pictura decorativă propriu zisă, aşa cum au conceput-o egiptenii şi foarte probabil grecii şi primitivii, nu este altceva decît o manifestare artistică, fiind în acelaşi timp subiectivă, sintetică, simbolistă şi ideistă.*

Însă artistul care întruneşte toate aceste însuşiri n-ar fi decît un savant, dacă ar fi lipsit de emotivitate . . . *Această emotivitate transcendentală, atît de importantă şi de preţioasă, face ca sufletul să se înfioare în faţa dramei unduitoare a abstracţiilor* ».

Acest manifest îi aduce lui Gauguin ostilitatea definitivă şi declarată a lui Pissarro. Pictorul socialist îi reproşează fostului său discipol că nu aplică această sinteză,

[1] « Dl. Bernard şi-a respectat cu scrupulozitate angajamentul luat », avea să scrie 13 ani mai tîrziu Charles Morice (*Mercure de France*, februarie 1904).

proprie filozofiei moderne, care, afirmă el, este « complet socială, antiautoritară și antimistică », și denunță în el « un viclean care presimte o reîntoarcere a burgheziei »: « de multă vreme văd cum se apropie acești dușmani înverșunați ai săracilor, ai muncitorilor, scrie el furios fiului său Lucien. Ar trebui deci ca această mișcare să nu fie altceva decît un horcăit, și chiar ultimul horcăit! Impresioniștii au dreptate, ei reprezintă arta sănătoasă, bazată pe senzații, o artă cinstită ».

În noul apartament al Mettei, din strada Wimmels-Kaftet, nr. 47, Gauguin își privește tăcut copiii.

Mette a început să încărunțească. Timpul fuge. S-au împlinit aproape șase ani de cînd, în 1885, Gauguin părăsea Copenhaga. Micul Pola nu era atunci decît un sugaci. Astăzi are 7 ani; Emil are 16 ani și jumătate, Aline 14, Clovis aproape 12, Jean 10 . . .

La fel de tăcuți, copiii îl privesc pe Gauguin. Îl fixează pe acest străin despre care se spune că este tatăl lor și a cărui îmbrăcăminte, ale cărui maniere, ale cărui vorbe îi uimesc. Cei mai mici nu știu în afară de *bon jour*, nici un cuvînt franțuzesc.

Pictorul a sosit la Copenhaga în dimineața zilei de 7 martie. Mette îl așteaptă la gară împreună cu Emil și Aline.

Sosirea soțului a tulburat-o mult pe daneză. De la ultima lor întîlnire, în ajunul plecării spre Panama, ea s-a retras tot mai mult în ea însăși. Cel care nu este lîngă tine este cu adevărat absent. « Îi scriu atît de rar și mă gîndesc la el și mai rar ». Și iată că Paul avea să fie în curînd în fața ei. Simțea dinainte o jenă, o stînjeneală pe care o sporeau recomandările insistente ale mamei sale: « Ce te faci, scumpul meu copil, dacă Dumnezeu ți-ar binecuvînta încă o dată patul? » Singurul lucru pe care și-l dorește Mette acum e ca săptămîna pe care Gauguin trebuie s-o petreacă aici să treacă cît mai repede și să fie cît mai lipsită de evenimente.

Îndată după licitație, Gauguin se grăbise să-i scrie Mettei: « Succesul moral este imens și cred că-și va da roadele în curînd ». Gauguin a plecat spre Copenhaga în toiul acestui entuziasm triumfător. Contrar spuselor recente ale Mettei, viețile lor nu sînt sfărîmate. Femeia

își păstrează rezerva, e rece, însă el nu-și pierde speranța că ar putea-o recîștiga. « Te-am iubit numai pe tine, și te iubesc încă, deși tu nu-mi răspunzi ». Docil, așa cum îi promisese, și cum l-a rugat și ea, a tras direct la hotel.[1] Sărutările pe care le vor schimba nu vor fi astfel « primejdioase ». Doar la masă vor fi împreună. « Familia nu are dreptate cînd te ațîță împotriva mea». Gauguin bănuiește ce se spune în familia Gad despre el, citește acest lucru în ochii copiilor săi. Ei sînt copiii « țicnitului », « ai unui egoist criminal », pentru care « vor roși » mai tîrziu.
Gauguin se apără. « Înțeleg că obligațiile tale sînt apăsătoare, însă cred că într-o bună zi voi putea să le iau cu totul asupra mea. Va veni o zi cînd copiii tăi vor putea să apară în fața oricui și oriunde, invocînd numele tatălui lor, în semn de protecție dar și de mîndrie ». Mette trebuie să aibă încredere. Succesul care se anunță va fi confirmat în curînd și, mai ales, după șederea de trei ani în Oceania. La licitație a încasat de două ori mai mulți bani decît i-au adus toate tablourile, desenele și ceramicile vîndute de la debut și pînă acum. Lucrul acesta este destul de semnificativ! E sigur de ceea ce spune: a făcut un bilanț. « Pictura este singura noastră șansă de salvare și știi că nu văd și nici n-aș vrea să văd alta ». Articolul lui Mirbeau nu e de loc « exagerat », cum pretinde familia Gad. « Te asigur că în trei ani voi cîștiga o bătălie care să ne permită — ție și mie — să trăim la adăpost de orice griji. Tu ai să te poți odihni și eu am să lucrez. Poate ai să înțelegi într-o zi ce fel de om a fost tatăl copiilor tăi . . . În lipsa pasiunii vom putea, cînd ne va albi părul, să cunoaștem fericirea și liniștea sufletească ». Mette să nu-și piardă răbdarea. « Sînt mîndru de numele meu și sper — sînt chiar sigur — că tu nu-l vei dezonora . . . » Gauguin a remarcat vag alături de soția sa o siluetă masculină. O! Mette, desigur, nu a « păcătuit decît în gînd » cu acest « strălucitor » căpitan. « Pot să fiu gelos, însă n-am nici un drept să vorbesc . . . Înțeleg că o femeie care-și petrece anii tinereții departe de soțul ei poate avea clipe de slăbiciune, și ale trupului și ale inimii. Ce vrei

[1] Hotelul Dagmar, str. Halmtorvet, nr. 12.

să fac? Nu e vina mea că m-am născut într-o epocă atît de puțin favorabilă artiștilor . . . »

Pictorul se plimbă prin oraș în landou împreună cu Emil, care poartă uniforma cu nasturi aurițí a colegiului său, și cu Aline. Doar cu acești doi copii mai vîrstnici poate schimba o vorbă, deși se exprimă într-o franțuzească foarte stîngace. Ceilalți au devenit, așa cum se temea el, adevărați danezi. Chiar Clovis, scumpul său Clovis, care nu arătase nici un fel de aptitudini pentru studiu și care a părăsit școala pentru a-și începe ucenicia de fierar într-o uzină; nu vine acasă decît seara tîrziu. Gauguin se simte atras mai ales de fiica sa. Cu lungile sale cozi blonde, tenul palid, ochii albaștri și visători, Aline este foarte frumoasă, deși e la o vîrstă ingrată. Seamănă din ce în ce mai mult cu tatăl ei. Atît fizic cît și moral. Gauguin știe că dintre toți copiii numai ea suferă din cauza absenței lui, suferă cînd aude că este criticat în familia Gad. « Mai tîrziu am să fiu soția ta », i-a spus ea. Naivitate de fetiță inocentă, de care pictorul a surîs emoționat. Mai tîrziu, în singurătatea sa oceanică, își va aminti adesea de aceste cuvinte pline de afecțiune candidă.

Mette își ascultă soțul care vorbește într-una. Nu-i răspunde decît prin fraze banale. Amărăciunea îi umple inima, însă își păstrează necazul doar pentru ea; vrea să evite orice conflict. « Dumnezeule, dacă n-aș avea prieteni atît de devotați, unde aș ajunge! »

Gauguin o privește pe Mette, o privește pe Aline și pe ceilalți copii. Peste trei ani, cînd se va reîntoarce, soția sa și cu el se vor « recăsători ». Sărutările pe care i le dă astăzi Mettei nu-s decît o « logodnă » . . .

Gauguin a revenit la Paris. Și-a revăzut familia. Nimic nu-l mai reține în Europa; acum se grăbește să plece. În jurul lui domnește o mare efervescență. Spiritele sînt înfierbîntate la gîndul acestei călătorii la capătul lumii. « Gauguin are dreptate, spune Morice, aici, în Parisul acesta meschin, ne pierdem timpul ». Însă, bineînțeles, oricît de convingător s-ar strădui să fie pictorul, nimeni nu se hotărește să-l urmeze la antipozi. În schimb, prietenii săi își dau toată osteneala să-i faciliteze plecarea. La 15 martie, la sugestia lor, el adresează

ministrului instrucțiunii publice și artelor cererea de a i se încredința o misiune în Tahiti, de felul celeia care i-a fost pe vremuri acordată pictorului Dumoulin în Extremul Orient. Pentru această misiune nu pretinde un salariu, dar ar stabili mult mai ușor, în felul acesta, relații cu autoritățile din insule și, totodată, ar putea obține de la transporturile maritime o reducere din prețul călătoriei. Gauguin a fost îndrumat în labirintul administrativ și lucrurile merg destul de bine. Clemenceau, rugat de Morice, îi adresează ministrului o scrisoare de recomandare. Fiul lui Renan, Ary, el însuși pictor, care i-a cerut lui Gauguin să expună cîteva ceramice și sculptura *Fiți drăgăstoase* la Salonul Societății naționale de arte plastice de curînd constituită, întreprinde și el un demers pe lîngă autorități.

Totul se încheagă, se coordonează cu o ușurință cu care Gauguin nu fusese pînă atunci obișnuit. Ultimele zile la Paris îi creează un fel de aureolă. La 23 martie, în Cafeneaua *Voltaire*, simboliștii îi oferă un banchet de adio, prezidat de Mallarmé. Sînt de față aproape toți prietenii, Monfreid, Aurier, Charles Morice, Jean Dolent, Sérusier, Odilon Redon, Julien Leclercq, Moréas, Ary Renan, Vallette și Rachilde, Léon Fauché, Mogens Ballin, Carrière . . . Patruzeci de persoane îl sărbătoresc pe pictor. Mallarmé ridică primul paharul: « Domnilor, ca să ajungem cît mai repede la ceea ce ne interesează, vă propun să bem pentru reîntoarcerea lui Paul Gauguin, însă nu fără a admira această conștiință superbă, care, în strălucirea talentului său, alege exilul, pleacă spre tărîmuri îndepărtate pentru a se descoperi pe sine însuși ». În timpul banchetului, simboliștii hotărăsc ca primul spectacol de la *Theâtre d'Art* să fie dat în beneficiul lui Gauguin și al lui Verlaine: în program va figura *Chérubin,* marea piesă despre care Charles Morice vorbește de atîta vreme prietenilor și despre care nimeni nu se îndoiește că va fi capodopera dramatică a simbolismului. Spectacolul va reuși să-i asigure lui Gauguin 1500 de franci; ei se vor adăuga banilor care-i vor fi trimiși în Oceania pe măsură ce vor fi realizate vînzările la cei trei negustori de tablouri: Jayant, Moș Tanguy și Portier, negustorașul de pe strada Lepic, care-i păstrează operele. Existența materială a pictorului este asigurată.

Într-una din aceste zile, Gauguin obține, împreună cu Morice, o audiență la Larroumet, directorul general al artelor plastice. Misiunea solicitată îi va fi acordată. Decizia va apare în ziua de 26. Pe de altă parte, sub-secretarul de stat la Ministerul Coloniilor îl va recomanda guvernatorului Stabilimentelor franceze din Oceania, iar Transporturile maritime îi vor acorda o reducere de 30%. Pe lîngă aceasta, Larroumet îi promite că la reîntoarcerea sa, pentru care va primi de asemenea tot sprijinul, statul îi va cumpăra cîteva tablouri.

Gauguin a obținut tot ce-și dorea. La 28 martie își va cumpăra biletul de la Transporturile maritime,[1] iar la 1 aprilie va pleca din Marsilia pe bordul vasului *Océanien* spre paradisul Pacificului.[2] Visul care-i leagănă destinul încă din copilărie începe să capete viață.

« Epoca de lupte dureroase a luat sfîrșit pentru tine. . . », îi spune Morice lui Gauguin după ce părăsesc cabinetul lui Larroumet. Succesul deplin pe care l-a obținut prietenul său îl umple de bucurie pe scriitor. Este entuziasmat. Dacă ar putea pleca și el! Deodată cuvintele i se sting pe buze. Alături de el, Gauguin merge cu privirea fixă, cu fața palidă. Morice îi atinge brațul. Gauguin tresare.

« Să intrăm aici », spune el cu o voce tremurătoare, și deschide ușa unei cafenele. Înăuntru, cade pe un scaun și începe să plîngă. Morice este stupefiat. Nu înțelege ce anume i-a provocat aceste lacrimi. Tocmai Gauguin plînge, omul cu inimă bărbătească, marele aventurier al artei, cel mai puternic dintre puternici!

« N-am fost niciodată atît de nenorocit », murmură în sfîrșit pictorul. « Cum! exclamă Morice, astăzi, astăzi cînd începe să se facă dreptate, cînd începe gloria ta!» «Ascultă-mă, răspunde Gauguin. . . N-am știut cum să asigur o situație familiei mele și cum să-mi înfăptuiesc visurile . . . N-am știut, pînă acum, nici să dau viață gîndurilor mele . . . Și astăzi, cînd pot începe

---

[1] Biletul îl va costa ceva mai mult de 800 de franci (aproximativ 2000 franci noi).

[2] Invocîndu-se autoritatea lui Jean de Rotonchamp, s-a scris întotdeauna că Gauguin a plecat din Paris spre Marsilia la 4 aprilie. Este vorba însă de o greșeală (Vezi dosarul Gauguin, secția arte plastice, Arhivele Naționale, Mersul pacheboturilor, Arhivele Companiei de transporturi maritime).

să nădăjduiesc, simt, cu un fel de spaimă, cît de oribil a fost sacrificiul pe care l-am făcut și care este ireparabil! » Gauguin se lasă cu totul pradă deznădejdei. Îi vorbește lui Morice despre soție, despre copiii săi, despre rana care îi chinuie inima, despre taina păstrată cu asprime, ascunsă cu duritate și ironie, cu intransigență față de alții și față de el însuși. În momentul acesta, cînd se încheie un capitol din viața sa, are presentimentul că acum două săptămîni, în Danemarca, și-a văzut soția și copiii pentru ultima oară, căci speranța pe care o nutrește de a redeveni soțul și tatăl de altădată este cu totul vană, iar iremediabilul s-a produs de mult.
« Lasă-mă să plec, îi spune el lui Morice, ridicîndu-se. Simt nevoia să fiu singur. Să nu ne mai vedem cîteva zile . . . »
Își îndreaptă trupul, schițează un surîs, un surîs « sfîșietor ».
« Adică, adaugă el, timpul în care să-mi iert faptul că am plîns în fața ta ».

PARTEA A TREIA

ATELIERUL TROPICELOR

(1891—1898)

I. MOARTEA REGELUI

Ni-i sufletul o navă spre Utopii pornită;
....
O insulă pe care catargul o vestește
Ne pare-un Eldorado de soartă hărăzit;
Închipuirea care orgia-și pregătește
În zori abia o stîncă pustie a găsit.

BAUDELAIRE: *Călătoria* *

După ce a atins Suezul la 7 aprilie și Adenul la 11, vasul *Océanien* a făcut o escală la Mahé, în insulele Seychelles, la 16 și 17 aprilie, traversează apoi Oceanul Indian, îndreptîndu-se spre Australia, unde va ajunge în mai puțin de două săptămîni. [1]

Timpul e « minunat ». Gauguin se plimbă pe punte, scrutînd orizontul, privind marsuinii care țîșnesc uneori din valuri. Părul său lung, pălăria cu boruri largi, ca a lui Buffallo Bill, ar fi de ajuns ca să-l deosebească de ceilalți pasageri, majoritatea funcționari coloniali, cu care n-are decît relații întîmplătoare. Privește fără îngăduință această « lume inutilă », căreia « guvernul prea cumsecade îi oferă mici plimbări, destul de costisitoare. În fond, adaugă el, sînt niște oameni buni care n-au decît un singur cusur, de altfel destul de răspîndit, și anume că sînt perfect mediocri ».

Privindu-i pe acești domni cu guler fals, înconjurați de familiile lor, simte cum i se accentuează senzația de singurătate de care fusese cuprins din momentul despărțirii de cei cîțiva prieteni veniți să-l însoțească

* Traducere de Al. Philippide. (N.T.)

[1] Itinerariul și escalele călătoriei lui Gauguin au putut fi precizate acum datorită informațiilor furnizate de Arhivele companiei de transporturi maritime și ale Serviciului istoric al marinei.

la gara din Paris. « Pe puntea corăbiei . . . sînt cu adevărat singur, într-o singurătate ciudată. »

Gauguin a luat un bilet de clasa a doua, lucru pe care-l regretă, căci clasa a treia este aproape tot atît de confortabilă și ar fi economisit în acest fel cîteva sute de franci. Micul său capital a și început serios să scadă. Și-a plătit datoriile; i-a împrumutat cinci sute de franci lui Charles Morice; în sfîrșit, înainte de plecare, a instalat-o pe Juliette Huet într-o cameră de la parter pe strada Bourgeois, nr. 9, și i-a cumpărat o mașină de cusut pentru a putea lucra singură. Sărmana fată, culmea ghinionului! este însărcinată . . .

La 30 aprilie pachebotul *Océanien* sosește în Australia. De-a lungul coastei meridionale a făcut escale la Albany, Adelaida, și Melbourne, apoi a urcat spre Sydney. Australia îl dezamăgește pe Gauguin. Blocuri de douăsprezece etaje, tramvaie cu aburi și cabriolete, întocmai ca la Londra. « Aceleași toalete și un lux extravagant. Să faci 4000 de leghe ca să vezi așa ceva! » exclamă pictorul.

Noua Caledonie, punctul terminus al liniei Companiei de transporturi maritime, e doar la o distanță de trei zile pe mare de Sydney. *Océanien* aruncă ancora în portul Nouméa la 12 mai. De la plecarea din Aden, Gauguin își face griji în ce privește următoarea călătorie, din Noua Caledonie spre Tahiti. Cele cîteva indicații pe care le-a cules nu sînt prea încurajatoare; pentru vasul de legătură cu Tahiti va trebui poate să aștepte trei, patru sau cinci luni. Astfel că, îndată după debarcarea la Nouméa, cere o audiență guvernatorului. Este o inițiativă bună: citind ordinul său de misiune, guvernatorul îi acordă autorizația de a pleca spre Tahiti pe bordul unui vas de război, *La Vire*, care va ridica ancora la 21 mai.

« *Ce ciudată colonie este Nouméa!* îi scrie Gauguin Mettei. *Foarte drăguță și amuzantă. Funcționarii și soțiile lor, dintr-o leafă de cinci mii de franci, își pot permite să se plimbe în trăsură, iar doamnele să apară în toalete minunate. Imposibil să rezolvi această problemă! Ocnașii eliberați*[1] *sînt cetățenii cei mai bogați și într-o bună zi*

[1] Noua Caledonie era pe atunci o colonie penitenciară. Ocnașii își ispășeau pedeapsa pe insula Nou, situată în fața portului Nouméa.

vor forma elita societății. Îți vine să te bucuri de viață, punînd la cale falsuri, căci, dacă te condamnă, ajungi în aceste locuri unde ai asigurată o viață cît se poate de fericită. În sfîrșit, fiecare își găsește fericirea acolo unde poate ».

Pe *Océanien*, Gauguin a călătorit împreună cu cîțiva funcționari. Pe *La Vive*, cu ofițerii. Ofițerilor de pe bord li se alătură cei din armata terestră care merg să-și ia în primire posturile. Unul dintre ei, căpitanul Swaton, îl va însoți pe Gauguin pînă în Tahiti, unde trebuie să preia comanda companiei de infanterie marină staționată la Papeete.

Gauguin va petrece aproape trei săptămîni pe vasul *La Vive*.

În a 19-a zi de călătorie, la 8 iunie, în timpul nopții, zărește focuri tremurînd în depărtare, la baza unui con muntos dantelat de stînci. Corabia înconjură Mooréa, insula cea mai apropiată — o soră geamănă a Tahitiului. Pămîntul pe care l-a dorit cu atîta nerăbdare este aproape.

Ceasurile trec. Zorile zilei de 9 iunie se ridică deasupra Pacificului, dezvăluind culmile violete ale unui dublu masiv vulcanic care, răsărind din valuri, a dat naștere insulei Tahiti și peninsulei stîncoase Taiarapu. De-a lungul țărmului se înalță trunchiurile subțiri ale cocotierilor. Ici-colo, în mijlocul vegetației, răsar colibele. Dincolo de golf, *La Vive* intră în rada portului Papeete și se apropie încet de cheiul unde frunzișul copacilor aprinde mari pete de purpură. Pe apă alunecă pirogile pescarilor indigeni . . . Un spectacol care nu-l întrece totuși pe cel din golful Rio, se gîndește Gauguin.

În timpul traversării, s-a împrietenit cu căpitanul Swaton. Aceasta îi va ușura primii pași pe insulă. Ofițerul care-l primește pe Swaton, locotenentul Jénot, îi oferă ajutorul. Gauguin acceptă cu mare bucurie. De altfel, n-are de loc intenția să se izoleze de coloniștii europeni. Cu cît va cunoaște mai mulți oameni aici, crede el, cu atît va fi mai bine.

Încă de la orele 10 dimineața cere audiență guvernatorului Lacascade, un martinichez, îi arată ordinul de misiune, articolele lui Mirbeau, scrisorile de recomandare. Lacascade îl primește pe pictor « ca pe un om

important » și Gauguin este foarte măgulit de aceasta.[1] Este foarte măgulit de considerația care-i este pretutindeni arătată. Notabilii îl invită la dejun; este întrebat dacă va accepta să facă portrete. Evident, nimeni în Tahiti nu știe ce fel de artist și ce fel de om este Gauguin, iar Gauguin, totdeauna gata să se entuziasmeze, nu se îndoiește nici un moment, în naivitatea sa, că aceste omagii i se adresează cu adevărat lui. Trăiește într-o aură de optimism; îl roagă pe Jénot să-l pună în legătură cu diferitele cercuri de albi din Papeete. Își va crea o clientelă.

« *Cred că în scurt timp voi avea cîteva portrete bine plătite*, îi scrie el Mettei a treia zi după sosire. *Mă străduiesc, pe cît îmi stă în putință, să fac pe omul care nu cedează cu una cu două, căci numai așa poți fi bine plătit. În orice caz, cred că voi cîștiga bani aici, lucru pe care nu contam . . . Ce ți-e și cu reclama asta, și cît e de prostesc totul; în sfîrșit, să ne lăsăm în voia curentului.* »

De cînd a debarcat la Papeete o mare agitație a cuprins orașul; mulțimi de indigeni sosesc din interiorul insulei sau din insulele vecine: ultimul rege maori, Pomaré al V-lea, a intrat în agonie.
A trecut abia un secol de cînd a fost descoperit Tahiti, în anul 1767. Puterile occidentale și-au disputat multă vreme insula, fiind împinse la această luptă mai puțin de voința de expansiune colonială cît de considerente de ordin religios. În insulele pe care voiau să le creștineze, pastorii englezi și misionarii francezi s-au înfruntat cu violență, cerînd ajutorul guvernelor proprii. În 1842, Franța a reușit să-și impună protectoratul asupra teritoriilor dependente de coroana din Tahiti, însă acest protectorat nu a pus de loc capăt certurilor religioase și politice; astfel că, aproximativ cu un deceniu

---

[1] Gauguin avea să scrie mai tîrziu în legătură cu întrevederea avută cu guvernatorul Lacascade (căruia avea să-i spună după aceea « negrul ») : « Misiune artistică . . . Cuvintele acestea nu erau pentru acest negru decît sinonimul oficial al spionajului și m-am străduit în zadar să-i schimb părerea. Toți cei din jur îi împărtășeau eroarea, iar cînd le-am spus că misiunea mea nu era plătită nimeni n-a vrut să mă creadă. » Însă Gauguin nu deforma într-o oarecare măsură adevărul ?.

înainte de evenimentele povestite aici, Franța i-a cerut lui Pomaré al V-lea, care domnea din 1877, să renunțe la drepturile sale. În iunie 1880 a cedat în fața presiunilor, iar Tahiti a fost declarat colonie. Pomaré al V-lea și-a păstrat totuși titlul, onorurile și privilegiile legate de rangul său; deasupra palatului său a continuat să fluture drapelul tahitian. Această stare de lucruri urma să ia sfîrșit o dată cu moartea sa. Ea a survenit la 12 iunie. Cu Pomaré al V-lea dispare pentru totdeauna regatul indigen.

Funerariile lui Pomaré al V-lea coincid aproape cu serbările din 14 iulie, sărbători care, la Tahiti, durează o lună. Cu carnetul de schițe în mînă, Gauguin străbate grupurile de maoriși care, lungiți pe iarbă, în jurul palatului, cîntă nopți întregi. Aceste coruri pe mai multe voci îl emoționează pe pictor. Trupurile cafenii și măslinii, care se desprind pe fondul format de verdeața întunecată, trupurile de bărbați mai ales, dintre care mulți au staturi atletice, adevărați herculi, îl izbesc prin frumusețea lor. Totuși, spectacolul nu corespunde decît foarte vag cu ceea ce-și închipuise. Gauguin mărturisește că e « descumpănit ».

Prin intermediul locotenentului Jénot, a închiriat o colibă în apropierea catedralei, la capătul orașului, în cartierul de la poalele muntelui. Îl întîlnește adesea pe Jénot care-i dă lecții de tahitiană și încearcă să picteze și să sculpteze împreună cu el. Însă, cum nu are memorie, nu face mari progrese în învățarea limbii tahitiene. Îi lipsește talentul pentru limbi al lui Van Gogh sau al Mettei. « Adesea îmi spun că dacă Mette ar fi aici n-ar trece multă vreme și ar vorbi tahitiana. » Nici tentativele sale artistice nu-l satisfac într-o mai mare măsură. Evident, nu face parte din categoria celor ce se adaptează ușor și repede la un mediu nou. Însă de ce să nu fie sincer? Tahiti îl dezamăgește.

Neînțelegerea creată de la primele sale contacte cu albii s-a risipit repede. Regăsește aici Europa de care crezuse că « se eliberează », o regăsește în mediul acesta de coloni, de funcționari, de negustori — care, la drept vorbind, după cum i-o confirmă toți călătorii, sînt de o mediocritate întristătoare —, o regăsește « sub aspectele și mai întristătoare ale snobismului colonial, ale mimetismului pueril și grotesc împins pînă la cari-

catură ». Credea că va putea scăpa de « domnia banilor », însă la Papeete regăsește aurul. Valoarea unui om se măsoară aici după banii pe care-i posedă. Pe deasupra, viața este foarte scumpă, cu atît mai scumpă pentru Gauguin cu cît — exact invers decît sperase el — nu va avea posibilitatea să se hrănească din vînat; cu excepția cîtorva șobolani și a cîtorva porci rătăciți pe insulă, nici urmă de vînat. Carabina Winchester și stocul de muniții pe care le-a adus nu-i vor folosi la nimic. De la sine înțeles că nu va obține comanda vreunui portret. Dacă oamenii de aici cred că va « mîzgăli un tablou în trompe l'œil » se înșeală. « Gauguin ăsta, începe să se vorbească în Papeete, este *maa maa* (țicnit). »

Pe indigeni pictorul îi consideră, în mod instinctiv, cu totul altfel decît pe albi. Toate speranțele și le pune în ei. Se străduiește să-i înțeleagă, să-i vadă cu ochii visurilor sale. « Toți oamenii aceștia, îi scrie el Mettei, merg pretutindeni, în orice sat, pe orice drum, se culcă într-o cocioabă, mănîncă etc . . . fără măcar a spune mulțumesc, purtîndu-se cît se poate de natural . . . Și despre astfel de oameni se spune că sînt sălbatici! Cîntă, nu fură niciodată, eu îmi las mereu ușa descuiată, nu omoară pe nimeni. Două cuvinte din limba tahitiană îi caracterizează minunat: *Ia orana* (bună ziua, adio, mulțumesc etc.) și *Onatu*[1] (puțin îmi pasă, n-are a face etc.); și cînd te gîndești că despre astfel de oameni se spune că sînt sălbatici! »

Însă și indigenii sînt departe de a-i împlini așteptările. Maorișii din Papeete seamănă toți, mai mult sau mai puțin, cu metisa Titi, fiica unui englez care « și-a uitat rasa », metisă pe care o primește din cînd în cînd în coliba sa. Maorișii sînt degenerați. « Oare e vina lor? monologhează Gauguin. Misionarii au ucis poezia acestei rase; au smuls-o din noaptea trecutului[2], i-au distrus vechile credințe, i-au distrus templele — *maraes-ele* — și i-au inculcat, în schimb, ipocrizia protestantă ». Iată, «fără a mai pune la socoteală, sifilisul», binefacerile civilizației.

Gauguin consideră moartea lui Pomaré al V-lea un adevărat « dezastru », un dezastru care-l privește direct.

---

[1] Exact *noa atu* (pronunțat noatu).

[2] Cuvîntul tahitian *po* înseamnă în același timp *noapte* și *epocile trecute, noaptea timpului*.

Din acest moment civilizația va triumfa definitiv — civilizația « soldățească, negoțul și funcționarismul », enumeră pictorul — și se va șterge astfel pentru totdeauna tradiția maori [1]. « Cînd te gîndești că am făcut un drum atît de lung ca să dau tocmai de ceea ce căutam să fug ». El nu a venit în Oceania pentru acest Tahiti corupt, europenizat, el căuta Tahiti-ul la care visase, insula paradisiacă și primordială.
Această țară a încîntării a pierit. Ea a existat însă cîndva și în ciuda celor întîmplate trebuie să mai supraviețuiască ceva. E cu neputință, își spune Gauguin, să fi fost complet distrusă, e cu neputință ca rasa maori să nu-și fi « salvat ceva din vechea sa splendoare ». Nu va mai rămîne mult timp la Papeete. Va pleca în căutarea Tahiti-ului de altădată. Va coborî în timp, va pătrunde în taina nopții tahitiene.

« Tăcerea, noaptea la Tahiti e poate lucrul cel mai ciudat care te întîmpină în aceste insule. Tăcerea aceasta nu există decît aici; nici un strigăt de pasăre care să tulbure liniștea. Ici și colo o frunză uriașă uscată care cade, dar al cărei foșnet nu-l auzi. E mai curînd un freamăt spiritual. Indigenii circulă adesea noaptea, umblînd desculți și fără să scoată o vorbă. Și mereu tăcerea. Înțeleg de ce oamenii aceștia pot rămîne ceasuri întregi, zile întregi, țintuiți locului, foarte tăcuți și privind cu melancolie cerul. Simt că melancolia aceasta mă va cuprinde și pe mine, iar odihna pe care o cunosc acum e cu totul nefirească. Mi se pare că întreaga agitație a vieții din Europa a încetat și că mîine va fi la fel, întotdeauna va fi la fel, pînă la sfîrșit... »

La 45 de km de Papeete, pe coasta sudică, în districtul Mataïéa, Gauguin a închiriat o colibă indigenă [2]. Fîșia de plajă este aici, în această parte a insulei, mai

---

[1] Pierre Loti, în *Le Mariage de Loti* (Căsătoria lui Loti) publicată în 1880, spunea că înscăunarea lui Pomaré al V-lea marcase « sfîrșitul Tahiti-ului în ce privește moravurile, culoarea locală, farmecul și ciudățenia sa ». Încă de la mijlocul secolului, de Bovis scria cu privire la maoriși în lucrarea *État de la Sociéte tahitienne* (Starea societății tahitiene): « Ceea ce vedem azi nu e decît o umbră palidă a splendorii de altădată ».

[2] E probabil ca, înainte de a se instala aici, Gauguin să fi locuit un timp la Paéa, sat situat cam la jumătatea drumului între Papeete și Mataïéa. Însă nu avem nici un fel de precizări în această privință.

puțin îngustă decît în alte locuri. Muntele nu se înalță decît la un kilometru și jumătate de coastă. Pe această distanță se ridică, sub arbori, risipite sau grupate, colibele din Mataïéa. Cea a lui Gauguin face parte dintr-un grup de patru, din care una este locuită de proprietarul pictorului, Anani. Altele, mai numeroase, răsar din loc în loc pe pămîntul roșcat, în mijlocul verdeții și, avînd acoperișurile făcute din frunze de *pandanu*, se deosebesc foarte puțin între ele. Din coliba sa, Gauguin vede muntele pe care-l acoperă o vegetație exuberantă, devenind de nepătruns îndată ce te aventurezi spre zidurile înalte de bazalt, de unde coboară în cascade rîulețele. *Urusul*, sau arborelė de pîine, *aito* sau arborele de fier, cocotierii, *burao*, al cărui lemn este folosit pentru construirea colibelor, se înghesuie, țîșnind din vegetația deasă, se amestecă cu lianele și cu ferigile arborescente pe coastele muntelui, care coboară într-o vale imensă invadată de arbori cu fructe portocalii.

Cîmpia strîmtă și înecată în verdeață se înclină blînd către laguna pe care bariera de coral ce înconjoară Tahiti o apără de hula largului. Ramurile înlănțuite ale pandanușilor, trunchiurile cenușii și zvelte ale cocotierilor se oglindesc în apele liniștite și transparente care în funcție de adîncime și de gradul în care răsfrîng lumina se colorează în albastru, verde, trandafiriu sau liliachiu. În depărtare, valurile Pacificului, spărgîndu-se de corali, par verzi. Aerul este ușor și blînd, pătruns de parfumul dulce și amețitor al *tiarè*-ului, o adevărată gardenie a insulei, floarea-regină a Tahiti-ului. În lagună, maorișii, înfășurați în *pareo* albastre și albe, își împing pirogele cu lovituri lenește de lopată sau prin simpla înclinare a trupurilor. La dreapta, în zare, se profilează masa stîncoasă și cizelată a insulei Mooréa . . . « Sînt cam singur », îi scrie Gauguin Mettei.

Cînd a plecat din Papeete, pentru a se « indigeniza », cum spun cu dispreț europenii, pictorul a lăsat-o acolo pe Titi, fiind convins că această femeie prea occidentalizată n-ar face decît să-l stingherească în căutarea Tahiti-ului primitiv. Acum se surprinde adesea gîndindu-se la ea cu regret, căci constată că este « cam singur », « foarte singur », în mijlocul indigenilor din

 Mataïéa. Nimeni în satul acesta nu vorbește franceza,

iar el nu stăpînește decît noțiuni elementare din dialectul tahitian.

De altfel « indigenizarea » nu se face prea repede, cum crezuse el. Văzută de departe, existența « bunului sălbatic » pare lipsită de orice complicații. Din nefericire nu e de ajuns să-ți legi un șorț în jurul mijlocului pentru a deveni, peste noapte, un om al naturii. Pămîntul tahitian este bogat și generos, dar nu oricine poate să se bucure de dărnicia sa. Fructele aparțin tuturor, însă ca să le culegi trebuie să te cațări în arbori; și *maiore*, fructul arborelui de pîine, aliment de bază pentru indigeni, devine repede imposibil de mîncat din cauza gustului său fad. Laguna abundă în pești și în stridii, însă trebuie să știi să pescuiești și să te pricepi, în același timp, să separi speciile comestibile de cele otrăvitoare.

Gauguin a reînceput să deseneze și să picteze. Nu « fără greutate »: « Într-un ținut necunoscut întîmpin întotdeauna dificultăți cînd vreau să reintru în ritmul normal de lucru ». De fapt îi lipsește un element esențial, înțelegerea acestor maoriși, care-l studiază, menținîndu-se mai mult sau mai puțin în rezervă, și cu care relațiile se stabilesc destul de încet. Îl descumpănește și peisajul cu luminozitatea sa intensă, culorile sale precis delimitate și prea vii. Culorile acestea « îl orbesc », îl « amețesc ». Nu îndrăznește să le transpună direct pe pînză.

Într-o zi, una din vecine își ia inima în dinți și intră în coliba sa ca să privească pozele prinse pe pereți, reproduceri după opere de Manet, după primitivii italieni sau artiștii japonezi, pe care le-a agățat alături de fotografiile Mettei și ale copiilor. Profită de această vizită pentru a schița repede portretul tahitienei. Însă ea face o grimasă și-i spune: « *Aita* (nu) » și fuge. Totuși, o clipă mai tîrziu, revine: s-a dus să-și îmbrace o rochie frumoasă și să-și pună o floare în păr. Acceptă să-i pozeze. Gauguin va avea, în sfîrșit, ocazia să înțeleagă chipul unei maori. O pictează cu atîta pasiune pe această tahitiană, încît, spune el, schițarea acestui portret [1] echivalează cu « o posesiune fizică »: « Am pus

[1] E vorba, după toate probabilitățile, de *Vahiné no te tiaré* (Femeia cu floare), astăzi la Ny Carlsberg Glyptotek din Copenhaga.

în portretul acesta tot ceea ce inima a permis ochilor mei să vadă și mai ales poate tot ceea ce ochii singuri n-ar fi văzut ». Gauguin va lucra de acum încolo mai liber. După acest portret simte cum el însuși devine un maori. Lucrul acesta i-l confirmă curînd și o încercare de a coabita cu Titi. Deși cîștigă de la o zi la alta încrederea maorișilor, relațiile cu indigenii nu reușesc să-i alunge sentimentul singurătății, de care suferă tot mai mult, sentiment accentuat și de faptul că nu primește vești din Europa. N-a primit decît o singură scrisoare, cea de la Mette. Răzgîndindu-se, i-a cerut lui Titi să vină la Mataïéa. Însă se plictisește repede de această femeie, care fără îndoială, nu este decît o fată izolată de rasa ei. Își dă seama, după plictiseala pe care o resimte alături de ea, de « progresele reale » înregistrate încă de pe acum în « viața sălbatică ». După cîteva săptămîni o trimite pe Titi înapoi la Papeete.

Pătrunde tot mai adînc în viața maorișilor care l-au adoptat. Pictează diferite peisaje, dar mai ales ființele care-l înconjoară: o femeie mîhnită așezată în ușa colibei, altele care stau de vorbă la umbra unui arbore, trei tahitieni așezați la masă, în fața unei farfurii cu *popoi* (supă) și cu fructe, două femei sporovoind sub pandanușii de pe țărm, un tînăr *tane* (bărbat), care taie cu securea un trunchi de arbore pe malul apei, în timp ce femeia sa, aplecată, cu sînii goi, spre barca lor, face ultimele pregătiri înaintea plecării pe mare [1].

Aceste motive sînt foarte simple. În alegerea și în felul de a le trata Gauguin nu caută cîtuși de puțin pitorescul. Ornamentele exotismului îi rămîn pictorului cu totul străine. Exotism înseamnă înstrăinare, înseamnă supralicitarea neobișnuitului, neașteptatului, a insolitului. Însă Gauguin nu tinde spre o asemenea evadare. Nu pictează scene din viața indigenă, tablouri de moravuri. Îi înfățișează pe maoriși în viața lor de zi cu zi, viața lor banală; tocmai aspectele cele mai simple îi rețin atenția, așa cum anumite emituri urmăresc irezistibil spiritul omenesc . Mitul copilăriei pierdute, mitul paradisului pierdut. Aceste mituri se întîlnesc

[1] E vorba de pînzele intitulate *Te Faaturuma* (Gînditoarea), aparținînd astăzi Muzeului de artă Worcester, *Te Raau Rahi* (Marele arbore), *Prînzul*, azi la Luvru, *I Raro te Oviri* (Sub pandanuși), aparținînd Institutului de artă din Minneapolis, și *Omul cu securea*.

la Gauguin. Ele îl împing pe drumurile lungi pe care le străbate neliniștit, parcă hăituit, omul acesta orb, vizionarul a cărui mare și adevărată aventură rămîne numai și numai lăuntrică. Este adevărat că Gauguin pictează ceea ce observă, însă, așa cum spunea el însuși în legătură cu *Vahiné no te tiaré*, pictează mai ales ceea ce ochii nu-s în stare să vadă. Pictează paradisul, timpul în care nu exista încă timp, cînd umanitatea își trăia copilăria, cînd era pururi tînără, cu totul inocentă, într-o contopire totală a pămîntului cu cerul.

Pe pereții colibei sale, Gauguin a agățat fotografii, reprezentînd frizele care decorează templul jawanez din Barabudur, o pictură egipteană din timpul dinastiei a XVIII-a și o friză a Parthenonului. Mai are și fotografii cu tatuaje ale locuitorilor din insulele Marchize. Toate acestea se îmbină, în privirile sale, în privirile sale lăuntrice, cu tot ceea ce vede el la Mataïéa. Micii cai albi ai tahitienilor seamănă, după cum se pare, în mișcările și trupurile lor, cu caii de pe Parthenon. Însă vrea să meargă « mult mai departe decît caii Parthenonului », « pînă la calul de lemn din copilăria sa, bunul căluț de lemn ». Le pictează pe maorise nu în mișcare, ci imobile, grave și maiestuoase, cu gesturile suspendate, eternizate. Figuri statice, ale căror forme se înscriu cu plenitudine, univers atemporal, pe care nimic nu-l agită, nu-l tulbură și deasupra căruia planează tăcerea visurilor.

Gauguin este un pictor mare pentru că este un vizionar — un vizionar atît de adîncit în visurile sale încît nu poate avea certitudinea propriei sale valori: « Mi se pare dezgustător », îi scrie el lui Sérusier. « Cîteodată, îi scrie lui Monfreid, găsesc că ceea ce fac e un lucru bun și în același timp oribil ». Însă pentru că este un vizionar, prin acel nemilos joc al compensațiilor e și un orb care-și caută bîjbîind drumul printre obiecte și prin lume, mereu surprins că se lovește de real și că resimte dureros aceste lovituri, căci el nu este decît un « mizerabil » împins de soartă să îndure numai nefericiri. Nu mai are bani aproape de loc, se hrănește « cum e mai rău », așteptînd să-i sosească fonduri din Franța. « Încep să cred că la Paris m-au uitat cu toții ». Cu excepția lui Monfreid și a lui Sérusier, de la care a primit pentru prima dată scrisori în noiembrie, nimeni

nu-i mai scrie. Dintr-un număr al ziarului *Figaro* a aflat că reprezentația dată la 21 mai de către *Théâtre d'Art*, în beneficiul său și al lui Verlaine, n-a adus nici un ban. Ce face însă Morice, căruia el i-a încredințat « sarcina de a se ocupa de afacerile curente? ». Morice, din cîte-și amintește el, ar trebui să-i restituie cei 500 de franci împrumutați, la care se adaugă cei 300 de franci pe care Jean Dolent trebuia să-i plătească pentru un tablou depus la Moș Tanguy, și apoi e cu neputință ca Joyant și Portier să nu fi reușit să-i vîndă un tablou sau două. Și nimic, nici o centimă, nici măcar un cuvînt de la Morice! « Mărturisesc că am de ce să fiu neliniștit. Situația asta îmi dă peste cap toate calculele ». Gauguin insistă pe lîngă «scumpul Sérusier» să meargă să se informeze la Morice și să-i « scrie pe larg ce se petrece, căci scrisorile fac dus-întors patru-cinci luni ». În toiul acestor neliniști reînviate, sănătatea începe să-l alarmeze brusc pe Gauguin. Pe neașteptate începe « să vomeze sînge cîte un lighean întreg ». Aleargă la spitalul din Papeete unde, aplicîndu-i ventuze și plasturi de muștar, medicii reușesc să-i oprească hemoptizia. Plămînii sînt intacți, îi spun ei pictorului, însă inima este atinsă. « Inima a avut atîtea suferințe încît nu e de mirare!» exclamă Gauguin. Din nefericire îngrijirile nu sînt gratuite. Administrația spitalului îi cere pictorului 12 franci pe zi. Gauguin nu-și poate permite o asemenea cheltuială și, împotriva părerii medicului șef, de îndată ce se socotește sănătos se reîntoarce la Mataïéa.

Această criză cardiacă îl deprimă. « De cînd am plecat din Paris, numai necazuri, ghinioane și cheltuieli forțate, atît în timpul călătoriei cît și la instalare . . . Dacă șederea în Tahiti n-ar folosi artei mele (și sînt convins că folosește), aș pleca imediat ».

Și nici o scrisoare, nici un ban. E singur. Dacă de Haan sau Sérusier ar fi avut buna idee să-l însoțească! « *Mau tera* (ia-o pe asta) », îi spun bătrînii din Mataïéa, arătîndu-i cîte o femeie din sat. Însă timiditatea îl paralizează. Femeia maori îl pune în încurcătură. Aici sexele se diferențiază mai puțin decît în Europa. În timp ce bărbatul are o anumită grație, cam leneșă, femeia, care îndeplinește aceleași munci ca și tovarășul său, a dobîndit ceva din robustețea sa. Cu trupul

bine legat, cu încheieturile destul de puternice, cu șolidurile strîmte, și umerii largi, pe care se revarsă valuri de păr negru albăstrui, femeia are mersul armonios și puternic al unui animal frumos. Relațiile dintre sexe sînt de o sinceritate absolută, lipsite de orice echivoc și de orice sentimentalism. Plăcerea fizică domină. Iubirea la maoriși nu cunoaște preliminarii și nici pudoarea. Expresia *mau tera* trebuie interpretată în sensul ei cel mai strict. Să iei o femeie înseamnă s-o iei direct, fără nici o vorbă, cu brutalitate, ca într-un viol, un viol acceptat, dorit. « Și eu, în fața lor, cel puțin în fața celor care nu trăiau cu un bărbat, eram cu adevărat intimidat ».

Singurătate. Singura distracție a lui Gauguin este mandolina. Seara merge pe plajă să asculte cîntecele indigenilor, în timp ce insula Mooréa se pierde în întuneric. Cîntecele se sting cu încetul și nu se mai aude apoi decît foșnetul mării, zgomotul pe două note, scurtă și înaltă, lungă și surdă, a valurilor care se sparg rostogolindu-se pe recifele de corali. În Oceania amurgul aproape că nu există. De la lumina scînteietoare a zilei se trece brusc la tenebrele nopții, ale nopții în care rătăcesc duhurile *tupapau*, demonii, spiritele rele, spiritele morților, ce coboară de pe munte ca să-i chinuiască pe indigenii adormiți. Aceste insule ale plăcerii sînt în același timp și insulele spaimei. În toate colibele, noaptea, arde o mică lampă menită să-i alunge pe tupapau cu ochii fosforescenți.

Gauguin, pe care singurătatea îl apasă, pictează acum cu mai puțin entuziasm. Deodată, stăpînit de un impuls irațional, se hotărăște să întreprindă o călătorie prin Tahiti, fără vreun scop precis. Îndreptîndu-se spre interiorul insulei, intenționează să ajungă pe coasta septentrională. Sosește la Taravao. Aici împrumută de la un jandarm un cal pentru a-și continua drumul spre Itia.

„La Faoné, un mic district, situat dincoace de Itia, sînt acostat de un indigen:
« Hei! omule care faci oameni ». Știe că sînt pictor.
« Heare mai ta maha *(vino să mănînci cu noi)! » — formula tahitiană a ospitalității.*
Nu mă las rugat, atît e de îmbietor și de blînd surîsul care-i însoțește invitația. Cobor de pe cal; gazda îl ia și-l

leagă de un copac... Și intrăm amîndoi într-o colibă unde s-au strîns bărbați, femei și copii, așezați pe jos, stînd de vorbă și fumînd.

— Unde te duci? mă întreabă o frumoasă maori de vreo 40 de ani.

— Merg la Itia.

— Ce să faci acolo?

Nu știu ce idee mi-a trecut prin cap și, poate fără să-mi dau seama, i-am spus ținta reală, tainică și pentru mine însumi, a călătoriei mele:

— Să caut o femeie, îi răspund.

— La Itia sînt multe femei drăguțe. Vrei și tu una?

— Da.

— Dacă vrei îți dau eu una. Fiică-mea.

— E tînără?

— Da.

— E sănătoasă?

— Da.

— Bine. Ad-o-ncoace.

Femeia ieși. După un sfert de oră, în timp ce se aduceau la masă maiore, *crevete și pește, se întoarse cu o tînără înaltă, care ținea în mînă un pachețel. Prin rochia de muselină roză, foarte transparentă, i se vedea pielea aurie a umerilor și brațelor. Doi muguri îi împungeau pieptul. Pe fața sa încîntătoare nu regăseam tipul pe care-l întîlnisem atît de des pînă atunci în insulă, iar părul îi era des ca o junglă și puțin creț. În soare, totul era o orgie de nuanțe. Am aflat apoi că era originară din Tonga. Cînd s-a așezat lîngă mine i-am pus cîteva întrebări:*

— Nu ți-e frică de mine?

— Aita *(nu)*.

— Vrei să locuiești de acum încolo în coliba mea?

— Eha *(da)*.

— N-ai fost niciodată bolnavă?

— Aita.

Asta a fost tot. Mie-mi bătea inima, în timp ce tînăra, impasibilă, aranja pe pămînt, în fața mea, pe o frunză mare de bananier, alimentele care-mi fuseseră oferite. Am mîncat cu poftă, însă eram neliniștit, intimidat. Fata aceasta, un copil de vreo 13 ani [1], *mă fermeca și mă speria în același timp. Ce se petrecea în sufletul ei? Și eu, un*

---

[1] Maorișele sînt nubile cu 5 sau 6 ani mai devreme decît femeile din regiunile cu o climă temperată.

bătrîn față de ea, eram cel care ezita în momentul în care trebuia să se semneze un contract conceput și încheiat atît de pripit. Poate, mă gîndeam eu, maică-sa i-a poruncit, a împins-o la aceasta; poate este un tîrg pe care l-au discutat între ele.

Și totuși, vedeam limpede în acest copil semnele de independență și de mîndrie caracteristice rasei din care făcea parte. Faptul că regăseam la ea, dincolo de orice îndoială, atitudinea, expresia senină care însoțesc la ființele tinere o acțiune onorabilă, demnă de laudă, mi-a dat o oarecare liniște. Însă cuta ironică a buzelor, a gurii sale, de altfel blîndă și senzuală, tandră, mă avertiza că primejdia mă pîndea pe mine, nu pe ea . . .

N-aș putea să pretind că, trecînd pragul colibei, nu simțeam o strîngere de inimă, o anumită îndoială, o îngrijorare apăsătoare, o adevărată teamă".

Însoțit de familia Tehurei — așa se numea tînăra maori — Gauguin se întoarce la Taravao împreună cu « logodnica » sa.

„Am restituit jandarmului calul împrumutat. Soția jandarmului, o franțuzoaică, lipsită de malițiozitate, însă și de finețe, mi-a spus:

« Cum așa? Te întorci cu o maimuță, o indigenă? »

Și ochii ei plini de ură o dezbrăcau parcă pe tînăra fată care opunea o indiferență mîndră acestei priviri insultătoare. Am privit o clipă scena simbolică pe care o reprezentau aceste două femei: decrepitudinea și înflorirea, legea și credința, artificiul și firescul, și asupra indigenei, care-și afirma naturalețea, cealaltă sufla parcă un abur de minciună și de răutate. Se confruntau astfel două rase, și m-am simțit rușinat de propria mea rasă. Mi se părea că un nor de fum păta cerul acesta frumos. Mi-am întors repede privirile pentru a mi le odihni și încînta cu strălucirea vie de aur a ființei de lîngă mine, ființă pe care începusem să o îndrăgesc.

Despărțirea de familie a avut loc la Taravao, la negustorul chinez, care acolo vindea de toate, și oameni și animale. Logodnica mea și cu mine am luat autobuzul care ne-a lăsat la Mataïéa, chiar în fața colibei mele.

Soția mea era prea puțin vorbăreață, melancolică și ironică. Ne examinam reciproc cu privirea, fără încetare, însă ea-mi rămînea de nepătruns și am fost repede învins în această înfruntare. Oricît îmi impuneam să mă controlez, să mă domin, pentru a putea rămîne un observator perspicace, nervozitatea mă făcea repede să-mi uit hotărîrile cele mai serioase și în curînd am ajuns pentru Tehura o carte deschisă. Constatam astfel — într-un fel pe propria mea piele — cît de profundă este deosebirea dintre sufletul oceanic și cel latin, mai cu seamă cel francez. Sufletul maori nu se dezvăluie de la început; îți trebuie multă răbdare și un studiu îndelung, pentru a ajunge să-l cunoști. La început îți scapă și te derutează în mii de feluri, înfășurat parcă în rîsete și în forme schimbătoare; și dacă te lași înșelat de aceste aparențe, luîndu-le drept manifestări ale realității intime, dacă nu te gîndești să joci tu însuți un rol, sufletul maorisului te examinează cu un fel de certitudine liniștită, izvorîtă din adîncurile indiferenței sale surîzătoare, ale ușurinței sale copilărești.

A trecut o săptămînă în timpul căreia am trăit o « copilărie » pe care n-o mai cunoscusem pînă atunci. O iubeam pe Tehura și cînd i-o spuneam începea să surîdă. Părea să mă iubească și ea, la rîndu-i, însă lucrul acesta nu mi-l mărturisea niciodată. Cîteodată, noaptea, niște scînteieri străbăteau pielea aurie a Tehurei . . .

În ziua a opta — cînd mi se părea că pășeam împreună, pentru prima oară pragul colibei — Tehura mi-a cerut permisiunea să meargă s-o viziteze pe maică-sa la Faoné, așa cum îi promisesem. M-am resemnat cu tristețe și înnodîndu-i în batistă cîțiva piaștri, pentru a-și putea plăti călătoria și a-i cumpăra rom tatălui ei, am condus-o la autobuz. Mi se părea că ne despărțim pentru totdeauna. Oare se va mai întoarce?

Singurătatea nu-mi dădea pace în colibă. Nu mă puteam concentra asupra nici unui fel de activitate.

S-a întors după cîteva zile. Atunci a început viața cu adevărat fericită, întemeiată pe siguranța zilei de mîine, pe încrederea comună, pe certitudinea reciprocă a dragostei. Reîncepusem să lucrez și fericirea locuia acum în colibă, alături de mine: răsărea o dată cu soarele, radioasă ca și el. Aurul feței Tehurei revărsa bucurie și lumină în colibă și peste peisajul din jur. Duceam amîndoi o viață atît de simplă! Ce bine era cînd mergeam dimineața împreună

să ne scăldăm în pîrîul din apropiere, aşa cum făceau, fără îndoială, în paradis primul bărbat şi prima femeie. Paradisul din Tahiti, nave, nave fenua . . ."

Şi înainte de a o cunoaşte pe Tehura, Gauguin îi iubea, vroia să-i iubească pe maorişi. Însă oricît s-ar fi străduit, rămînea izolat, nu putea comunica cu această rasă. Asculta, pe plajă sau în colibă, cîntecele lor, aşa cum asculţi o muzică ce vine dintr-o altă lume. De cînd Tehura a întrat în viaţa sa de fiecare zi, totul s-a schimbat. Bătrînii satului aveau dreptate să-i spună *mau-tera:* fără unirea trupurilor nu pot fi trecute anumite praguri. Dragostea pentru Tehura şi cea pentru maorişi se întrepătrund, se contopesc într-un sentiment unic. Sensibilitatea are mai multă putere de pătrundere decît inteligenţa. Fata este frumoasă, o frumuseţe primitivă, cu suflet primitiv, copilăroasă, meditativă, serioasă, capricioasă, însă şi gravă, gravitatea copilăriei. Prin sufletul Tehurei se dezvăluie sufletul rasei maori şi acest suflet cîntă în trupul ei sălbatic un cîntec aidoma celor ce se ridică pe plajă la lăsarea serii, cînd în colibele din Mataïéa încep să se aprindă micile lămpi.

Gauguin nu se mai satură pictînd-o pe tînăra fată. O înfăţişează pe nisipul ţărmului alături de o prietenă. O înfăţişează aşezată într-un fotoliu cu capul înclinat şi gînditoare.[1] O înfăţişează în picioare, purtînd pe umeri un băieţaş maori, într-o compoziţie migăloasă, foarte ciudată, *Ia orana Maria* (Te salut, Marie). N-au trecut nici zece ani de cînd Gauguin aduna coloane de cifre în biroul agentului de schimb Galichon. La ora cînd duhurile *tupapau* coborau de pe munte, el ieşea pe strada Laffitte, ca orice agent de bursă, îmbrăcat elegant, cu pălărie înaltă. Astăzi nu mai poartă decît un petec în jurul mijlocului. Însă privirea i-a rămas aceeaşi, privirea puţin piezişă care izvorăşte din pupilele lui verzui. În toţi aceşti ani, Gauguin îşi începuse de fapt îndelungata călătorie. Cu doi ani în urmă, în Bretania, pictînd *Cristul galben,* evoca un cru-

---

[1] Cele două tablouri la care se face aluzie aici sînt *Tahitiene pe plajă* (Luvru) şi *Reverie* (Galeriile de artă William Rockhill Nelson, Kansas City).

cifix de lemn grosolan pe o cîmpie din Cornouaille, un fel de totem creştin. Astăzi, în ultimele zile ale anului 1891, pictează *Ia orana, Maria*, unde transpune în decor tahitian o scenă de inspirație creştină: doi tineri maorişi o imploră pe Sfînta Fecioară, căreia Tehura i-a împrumutat chipul ei, aşa cum celor doi maorişi în rugăciune le-a împrumutat atitudinile a două personaje de pe frizele de la Barabudur şi tot aşa cum, mai tîrziu, pentru maorisele în veşminte de sărbătoare, aşezate pe o bancă, în pînza intitulată *Ta matete*, Gauguin va relua personaje înfăţişate de un artist teban din dinastia a XVIII-a. În faţa privirilor fluide, puţin oblice, ale pupilelor verzui, totul se amestecă şi se recompune, totul se naşte şi trăieşte din nou. Lunga şi imobila călătorie continuă. Vasul fantomă pluteşte spre zorile lumii [1].

« *Nu, eu am o ţintă,* scria Gauguin, răspunzînd la o scrisoare a Mettei, *şi continui s-o urmăresc şi să strîng documente. E adevărat că survin schimbări în fiecare an, însă aceste schimbări urmează mereu acelaşi drum.* »

Mette a sosit la Paris. A constatat aici că soţul său îşi cîştigase într-adevăr notorietate. Nu cumva, se întreabă ea, pictura lui Paul a căpătat acum vreo valoare negustorească? S-a dus la Joyant şi la Portier, a cerut şi de la unul şi de la altul cîteva pînze. Se va strădui să le vîndă ea. De fapt, după reîntoarcerea în Danemarca, a vîndut, cu 900 de franci [2], pictorului Philipsen *Studiul de nud*, executat pe vremuri după Justine. Însă în Franţa, Mette a auzit şi ceea ce se insinuează în anumite cercuri în legătură cu Gauguin, şi anume că această călătorie în Oceania nu e decît reclamă, că pictorul a vrut să se singularizeze sau, după cum spune Renoir, că nu era de loc necesar să alerge pînă în Tahiti, cînd se putea picta la fel de bine şi la Batignolles. Mette formulează această remarcă despre Gauguin: Dacă trebuia neapărat să-şi facă o carieră, n-avea decît să şi-o facă în Franţa, în linişte.

---

[1] *Ia Orana, Maria* aparţine Muzeului de artă Metropolitan din New York, iar *Ta matete* (Tîrgul) Muzeului de artă din Basel.

 [2] Aproximativ 2250 franci noi.

« *Sînt artist, ai dreptate, nu te înşeli,* îi răspunde Gauguin soţiei. *Sînt un mare artist şi sînt conştient de asta. Tocmai pentru acest motiv am îndurat atîtea suferinţe. Ca să-mi pot continua drumul; altminteri m-aş considera un ticălos. Ceea ce şi sînt de altfel pentru multă lume. În sfîrşit, ce importanţă are! Ceea ce mă face să sufăr cel mai mult nu e atît mizeria cît obstacolele veşnice ridicate în faţa artei mele, pe care nu o pot face aşa cum aş dori, aşa cum o simt, din cauza lipsurilor care mă paralizează. Îmi spui că greşesc, izolîndu-mă de centrul artistic. Nu, nu greşesc, ştiu de mult ce fac şi din ce motive procedez astfel. Centrul meu artistic se află în creierul meu şi nu în altă parte, iar eu sînt puternic pentru că nu mă las niciodată derutat de alţii şi că acţionez aşa cum simt eu. Beethoven era surd şi orb, era izolat de orice, de aceea operele sale exprimă pe artistul care trăieşte pe o planetă numai a lui.* »

Vînzarea *Studiului de nud* îl încîntă pe Gauguin.

« *Aceasta constituie pentru mine o dovadă că în acel timp aveam ceva talent, şi, pe deasupra, îmi aduce şi ceva bani. Te supărai destul de tare pe vremuri cînd cumpăram tablouri. Ce făceau soţii şi mai ales agenţii de bursă în general? Duminica se duceau la curse, la cafenea sau la femei, căci bărbaţii au nevoie de puţină distracţie, altminteri treburile merg prost, şi dacă ne gîndim bine, toate acestea sînt lucruri cît se poate de fireşti. Eu însă lucram, lucrul fiind distracţia mea.* »

Dacă Mette a vîndut un tablou, să încerce să mai vîndă şi altele. Gauguin o roagă să caute amatori în Danemarca. « E suficient ca un om bogat şi influent să încerce să-şi satisfacă un capriciu, pentru ca un pictor să fie lansat. Şi entuziasme de acest fel le poţi crea uneori dacă acţionezi cu tact în fiecare zi . . . Cu cît ai să vinzi mai multe, cu atît vom avea mai mulţi bani, şi îţi vei asigura astfel un viitor mai bun. »
Mette a primit 900 de franci de la Philipsen. Gauguin ştie, se felicită pentru aceasta şi nu-i cere nimic soţiei sale. Ceea ce el nu ştie însă, e că în luna mai, adică aproape acum un an, Charles Morice, care nu-i restituise cei 500 de franci, a încasat de la Joyant în numele

său 853 de franci și 25 de centime. Morice i-a declarat lui Sérusier că i-a trimis lui Gauguin două scrisori, dintre care una însoțită de un mandat. Aceste scrisori însă nu i-au parvenit pictorului, pentru simplul motiv că ele n-au fost niciodată expediate. Reprezentația dată de *Théâtre d'Art*, în beneficiul lui Gauguin și Verlaine, nu numai că nu a adus nici un ban, ci a spulberat încrederea pe care școala simbolistă și-o pusese în Morice. *Chérubin*, despre care el perora cu entuziasm în fața prietenilor de luni de zile, i-a consternat pe toți cei dispuși să-l admire. Scriitorul, care-și risipește viața în aventuri cu femei, în beții și conversații de cafenea, care nutrește atîtea proiecte minunate, dar a căror realizare o amînă mereu, nu-și va mai reveni după acest eșec. Se afundă tot mai mult într-o existență haotică de boem, e mereu în căutare de împrumuturi și nu se dă înapoi din fața expedientelor. Cei 1300 franci ai lui Gauguin i-a cheltuit de mult. Cum i-ar mai putea trimite?

Gauguin, la Mataïéa, a ajuns « la capătul puterilor ». Se va vedea oare silit să se reîntoarcă în Europa? Cum nu se hrănește decît cu rădăcini, fructe și pește, a slăbit foarte mult. Părul a început să-i albească. Așteaptă mereu ca următorul vapor de poștă să-i aducă vreo scrisoare sau banii de la Morice. Nimic! Nesiguranța îl chinuie. Ce să facă? Să ceară repatrierea? Nu se poate decide, așteaptă scrisorile, se agață de speranțele cele mai fragile pentru a-și amîna orice hotărîre — un căpitan de goeletă a promis că-i va comanda un portret peste cîteva săptămîni, în mai 1892. Ar fi absurd să fie silit să-și întrerupă șederea tocmai acum, cînd de-abia începe să-și schițeze opera tahitiană. Cu imaginația surescitată — « îmi plesnește creierul » —, constată că a descoperit vechea religie a insulei; și, în fața lui, în jurul lui, începe să capete contururi Tahiti-ul de altădată, cel pe care-l visase și pe care în sfîrșit îl vede — îl vede cu atîta precizie încît îl poate așterne pe pînză. Încotro se îndreaptă? Nici el nu știe. Pînzele sale « îl înspăimîntă », îi spune el lui Sérusier: « Ce fac eu acum este foarte urît, nebunesc. Dumnezeule, de ce m-ai făcut astfel? Sînt blestemat ».

Un avocat din Papeete, maestrul Goupil, i-a împrumutat o carte, « *Călătorii în insulele marelui ocean* », publi-

cată la Paris cu vreo 50 de ani în urmă, în 1837, de către consulul Statelor Unite în Polinesia, Jacques-Antoine Mœrenhout. Acesta a jucat un rol decisiv în istoria colonizării Tahiti-ului; el a contribuit mai ales în a impune protectoratul francez unora dintre șefii indigeni. Încă de atunci, vechiul Tahiti intrase în agonie. Însă interesul profund și sincer pe care-l manifesta față de indigeni i-a dat posibilitatea să culeagă învățăturile ultimului dintre preoții tahitieni, acei *harepo*, care odinioară transmiteau credincioșilor, pe cale orală, « în tăcerea nopților obscure », tradiția sacră a maorișilor, tradiție pe care maorișii actuali, în indolența lor naturală, n-au mai căutat s-o apere împotriva misionarilor.

Religia indigenă a dispărut o dată cu acest ultim *harepo*. A trecut de atunci mai bine de o jumătate de secol. Nu i se mai păstrează amintirea decît în cartea lui Mœrenhout. Cînd locotenentul Jénot i-a declarat lui Gauguin că nu se mai păstrează aproape nimic din statuile, monumentele religioase, răspîndite odinioară prin insulă, că *maraes*-ele au fost aproape în întregime distruse, că mai există, în junglă, cîteva figuri sculptate — *tiki* —, însă puține și lipsite de importanță, pictorul a încercat o mare dezamăgire. Lipsit de zeitățile sale, poporul maori este vitregit, desprins de originile sale, deposedat de sufletul său. Rasa primitivă, mîntuită, pe care Gauguin crezuse că o va găsi în Oceania, pierise într-un abis imemorial. Citindu-l pe Mœrenhout, artistul retrăiește ceea ce simțise consulul american cîmd a descifrat pentru prima dată un text sacru al vechilor maoriși: « Amețit de această descoperire uluitoare, mi se părea că văd ridicîndu-se deodată de pe ochii mei vălul care pînă atunci îmi ascunsese trecutul ». Vălul acesta se ridică și de pe ochii lui Gauguin. Zeii barbari reînvie, trecutul se redeșteaptă și omul se arată din nou în integritatea lui originară, în puritatea sa nativă, în inocența care-l punea în legătură directă cu marile forțe cosmice. « Puritatea nativă », « primordialul », a căror fascinație o simte Gauguin, a căror chemare o simte ridicîndu-se din noaptea veacurilor, din adîncul memoriei sale, unde palpită formele amenințătoare ale statuetelor incase, el le descoperă acum la Mœrenhout. Din cartea consu-

lului, Gauguin își copiază lungi pasaje într-un caiet pe care-l împodobește cu acuarele și desene.[1] Ateul care în Bretania rătăcea pe lîngă crucifixurile stîngace și emoționante ale vechilor sculptori bretoni, trăiește acum spaima în fața sacrului. Freamătă și se exaltă. *Maraes*-ele răsar în ținuturile muntoase. Idoli gigantici țîșnesc dintre *hibiscuși* și *burao*. Trecutul insulelor renaște acum, trecut care se amestecă cu prezentul și-l învăluie . . .

Sufletul regăsit al rasei maori îl urmărește acum pretutindeni pe Gauguin. Printre indigenii din Mataïéa, el, europeanul, este singurul care cunoaște tainele uitate, însă aceste taine îi sînt acum mereu repetate. Gauguin o ascultă pe Tehura. Ceea ce a citit în cartea lui Mœrenhout, i se pare izbitor de asemănător cu ceea ce aude acum de la Tehura. Bronzul trupului ei se exprimă acum în cuvinte.

« Zeii de altădată s-au refugiat în amintirea femeilor », afirmă, impasibil, pictorul vizionar. În pat, alături de care, o dată cu venirea nopții, arde o lampă împotriva duhurilor *tupapau*, Tehura se odihnește, alungită, ca un idol însuflețit de prezența zeului. « *Taaroa* era numele său (al zeului suprem); el plutea în vid . . . » Gauguin ascultă glasurile de odinioară. Pictează ceea ce nu mai există: locurile de sacrificiu, *maraes*-urile, cu uriașii lor idoli de piatră cu chipuri monstruoase, în fața cărora indigenii — ce duceau pe atunci o existență bucolică — veneau să cînte *vivo* din flaut. Într-un peisaj în care se leagănă cocotierii, desprinzîndu-și pe fondul albăstriu al masivului muntos panașul de frunze galbene, el o așază pe Tehura goală, ca regină a areoișilor, secta care odinioară făcea să vuiască insula de desfrîurile ei sacre . . .[2]

De la sosirea în Tahiti, Gauguin a pictat 32 de pînze. Însă va mai putea rămîne mult timp în țara zeilor barbari? Fără nici un ban în buzunar, așteaptă — « în transă! . . . » — sosirea căpitanului de goeletă și eventuala comandă de portret. Dacă ar obține această co-

---

[1] Acest caiet poartă pe o copertă titlul « *Vechiul cult mahori* » (sic) și aparține astăzi Muzeului Luvru. A fost publicat și comentat cu multă autoritate de către René Huyghe.

[2] Pînzele la care se face aluzie aici se intitulează *Parahi te marae* (Acolo unde e templul), *Matamua* (Odinioară), *Arearea* (Bijuterii), *Te Aa no areois* (Regina areoișilor).

mandă și prețul pe care-l dorește, ar mai putea rămîne un an în Oceania, pentru a-și încheia opera. « Acum, cînd am reușit să pun piciorul pe scară, mă îngrozesc la gîndul că trebuie să plec. » La începutul lui mai 1892 primește de la maestrul Goupil 36 de franci și 75 de centime pentru « cele 11 zile cît a păzit și păstrat mobilele și obiectele » unui chinez care a dat faliment în Papeete. Această sumă nu-i poate ajunge decît pentru scurt timp, deși își reduce la minimum cheltuielile de hrană. Curînd, « turbînd de furie », trebuie să se hotărască să-i ceară guvernatorului repatrierea. Din întîmplare, sosind la ușa guvernatorului, întîlnește pe unul din acei căpitani de vas, pe jumătate aventurieri, care fac legătura dintre insule. Pictorul îi povestește greutățile pe care le întîmpină. « Atunci, povestește Gauguin entuziasmat, tipul îmi strecoară în mînă 400 de franci: ai să-mi dai un tablou și sîntem chit. N-am mai intrat la guvernator și iată-mă din nou așteptînd, plin de speranță, primirea banilor din Franța ». Cîteva zile mai tîrziu, la 12 iunie, adresează totuși o cerere de repatriere Direcției Artelor plastice, la Paris. Au să treacă cel puțin cîteva luni, se gîndește el, pînă la primirea răspunsului. Oricum, este o măsură înțeleaptă de precauție.

« Am aflat din Paris, îi scrie Gauguin Mettei, că ți s-a promis cumpărarea cîtorva din tablourile mele. Dacă reușești, caută să-mi trimiți și mie o mică parte din suma realizată. » Într-adevăr, de cînd a vîndut *Studiul de nud*, Mette încearcă să vîndă atît pînzele soțului său cît și cele care alcătuiau colecția agentului de bursă. De altfel, există cineva care manifestă mult interes, și față de primele ca și față de celelalte, Edvard Brandès de la ziarul *Politiken*, cu care s-a recăsătorit sora Mettei, Ingeborg, divorțată de Fritz Thaulow. Acționînd, cum spune el, din « caritate », pentru a-i veni în ajutor nefericitei sale cumnate, Edvard Brandès ia una după alta pînzele pe care le dorește. În doi ani, cumpără de la Mette tablouri în valoare de 10.000 de franci [1]. Gauguin nu va afla decît mai tîrziu. De altfel vapoarele de poștă se succed fără a-i aduce vreo știre de la soția sa. Cînd Mette îi scrie, în sfîrșit, o face pentru

[1] Aproximativ 25 000 franci noi.

a-i cere tablouri din Tahiti. În primăvara viitoare se va deschide o expoziție la Copenhaga și organizatorii consideră util să prezinte lucrările cele mai recente ale pictorului. Mette îl informează că a mai vîndut patru tablouri, pe care a obținut 1500 de franci[1]. « Uite o pleașcă, ai să spui, îi scrie Gauguin lui Monfreid, însă sărmana femeie are și ea nevoile ei. Nu-i nimic, totul merge bine în Danemarca, în ce mă privește. » Se înfierbîntă. « Da, în Danemarca există mulți imbecili care cred ce scriu ziarele, așa că vor descoperi și ei acum că am talent. » Pînă la sfîrșitul anului va căuta să trimită « cîteva tablouri bune » pentru expoziție, dacă, îi adaugă el Mettei, « nu sînt condamnat să le aduc eu însumi ». Însă cheltuielile de expediție sînt mari. De unde să ia banii necesari? Pînă acum n-a putut trimite în Franța — și aceasta datorită amabilității unui jandarm care se reîntorcea în Metropolă — decît un singur tablou, *Vahiné no te tiaré*. Monfreid l-a primit în iulie; Joyant îl expune în septembrie la Boussod și Valadon. Monfreid consideră « superb » acest tablou. « Cu atît mai bine, îi răspunde Gauguin. Cred că știi, ironizează el, că e pictat de mine, și nu de Bernard. »

În ciuda sărăciei, în ciuda grijilor pe care i le trezește starea sănătății sale — « am în mod sigur inima prost făcută; în fiecare zi simt cum răul progresează. Cea mai mică surpriză, cea mai mică emoție mă dă gata. Cînd călăresc, cea mai mică tresărire a animalului face să-mi bată inima patru sau cinci minute » —, Gauguin « își continuă cu furie și încăpățînare jocul », sculptînd trunchiuri de arbori, atunci cînd îi lipsesc materialele pentru pictat. A făcut pînă acum vreo 50 de tablouri. « O călătorie ca aceasta n-a fost făcută la voia întîmplării, doar ca să mă plimb, îi scrie Mettei. Trebuie s-o duc pînă la capăt, să nu mai simt mai tîrziu nevoia de a mă reîntoarce în aceste locuri. Și, o dată cu aceasta, iau sfîrșit preregrinările mele, o asigură el, anunțîndu-și în același timp soția că dacă ar avea 1000 de franci ar pleca imediat la capătul Pacificului, la 1500 de km de Tahiti, în Arhipelagul Marchizelor, în Dominique, o insuliță care nu adăpostește

[1] Aproximativ 3 750 franci noi.

decît trei europeni și unde indigenul este mai puțin pervertit de civilizația europeană . . . În Marchize aș avea și ce mînca, explică el, gata oricînd să-și justifice escapadele prin excelente argumente economice; un bou te costă trei franci sau numai osteneala de a-l prinde!» Așteptînd posibilitatea de a petrece cîteva luni în compania indigenilor tatuați din Marchize, Gauguin continuă să picteze în insula Tahiti, unde, pentru el, Tehura este o adevărată regină. Într-o zi, plecînd din Mataïéa — avea de rezolvat niște treburi la Papeete —, a întîrziat puțin, la întoarcere, din cauza drumurilor proaste, pe care se circulă greu. Cînd ajunge, la ora 1 noaptea, coliba sa este tăcută și întunecată. Are o tresărire de spaimă, își închipuie că Tehura l-a părăsit; aprinde repede un chibrit și o vede pe tînăra femeie, goală, nemișcată, întinsă cu fața în jos, pe pat, cu pupilele mărite de spaimă. Neavînd ce să pună în lămpiță, Tehura nu s-a putut apăra împotriva duhurilor tupapau. Spaima din privirile ei, rigiditatea trupului crispat îl covîrșesc pe Gauguin, care abia îndrăznește să se miște. În lumina tremurătoare a chibritului, tînăra îl privește cu ochii ei mici. Transfigurată de vechile frici ancestrale, ea este mai frumoasă ca oricînd, mai frumoasă dar și mai de nepătruns, mai străină. În fața lui Gauguin se dezvăluie parcă profunzimile sufletului maori. Semiobscuritatea e bîntuită de umbre înfricoșătoare, de fantasmele care tremură în inconștientul raselor. « În sfîrșit, și-a revenit și m-am străduit s-o liniștesc, să-i redau încrederea . . . Și a fost o noapte frumoasă, o noapte blîndă și arzătoare, o noapte tropicală.»

Din această scenă ciudată, Gauguin s-a inspirat pentru una din operele majore ale perioadei sale tahitiene, *Manao tupapau* (Spiritul morților veghează), în care o înfățișează pe Tehura așa cum a găsit-o, goală, alungită pe rogojina galbenă. Pe fondul violet al tabloului, unde tremură scîntei verzui, se profilează o apariție neliniștitoare. În această pînză Gauguin a vrut să arate « spiritul unei femei vii care nu se poate elibera de spiritul morților ».

Manao tupapau . . .

Ca și pe mica maori, spiritul morților nu a încetat nici o clipă să-l pîndească pe fostul agent de bursă, îmbrăcat acum doar cu un șorț făcut din țesătură de *tapa*.

Gauguin continuă « să facă pe dracu în patru pentru a alunga ghinionul ».

În timpul verii a vîndut două sculpturi în lemn pe 300 de franci; alți 300 de franci îi sosesc în noiembrie de la Monfreid, care, la rîndul său, a găsit un cumpărător pentru tablourile ce i-au fost lăsate în păstrare. Acești 600 de franci [1], cărora li se adaugă unele împrumuturi, constituie suma care-i va permite pictorului să mai reziste cîteva luni de zile. Situația sa devine dramatică. Lipsit aproape complet de resurse, nu mai poate spera să mai rămînă în Oceania și nici nu poate să se reîntoarcă în Europa. Cererea de repatriere, transmisă de către Direcția Artelor plastice subsecretariatului de stat pentru colonii, de la acest subsecretariat Administrației locale a Stabilimentelor franceze din Oceania, n-a fost încă rezolvată, așa cum a fost anunțat la începutul lui decembrie. « În așteptare, am intrat cu totul la apă: foarte bine, așa trebuie să mi se întîmple ». Aceste neliniști îi dăunează mult sănătății sale, iar lipsa de hrană nu e de natură să i-o amelioreze. « Fără a fi bolnav în adevăratul înțeles al cuvîntului, simt că toate coardele, odinioară solide, însă de prea multă vreme întinse, vor plesni. » Suferă de stomac, vederea îi slăbește și, constată el, a « îmbătrînit mult, chiar foarte mult, așa dintr-o dată ».

La sfîrșitul lui decembrie este atît de descurajat, încît se gîndește ca, la reîntoarcerea în Franța, să abandoneze arta, « care nu-i poate asigura traiul ». « Într-un an și jumătate, îi scrie lui Monfreid, n-am văzut nici o para de pe urma picturilor mele, adică am vîndut mai puțin ca înainte. Concluzia este ușor de tras. » Totuși, greșea. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în februarie 1893, citește cu stupefacție conturile trimise de Joyant, unde figurează suma predată lui Charles Morice. « Mărturisesc că am fost buimăcit cînd am aflat de furtul acesta, căci este într-adevăr un furt. » Cu același vapor îi sosește o scrisoare de la Mette. La începutul lui decembrie, un ofițer de artilerie, plecînd spre Franța, a acceptat să ia cu el cele opt tablouri tahitiene selecționate de Gauguin pentru expoziția din Copenhaga. Mette proiectează o nouă expoziție, de data aceasta în

---

 [1] Aproximativ 1500 franci noi.

Anglia. Își anunță soțul că a mai încheiat o mică afacere: a vîndut unui suedez un peisaj din Bretania pe 850 de franci[1]. « Dacă mi-ai fi trimis banii de pe ultimul tablou mi-ai fi salvat viața, îi răspunde Gauguin... Ai preferat să ții tu banii, nu te cert, deși bănuiesc că nu erai așa presată de nevoi. »
Gauguin nu mai lucrează. După ce a mai terminat cîteva tablouri, un nud lîngă un izvor, inspirat din mitologia maori, *Hina Tefatou* (Luna și pămîntul)[2], cîteva peisaje axate în jurul unui idol, un portret al Tehurei ținînd în mînă un evantai, care simbolizează străvechea noblețe tahitiană, un admirabil studiu, reprezentînd o femeie văzută din spate, cu mîinile și genunchii înfundate în nisipul plajei, *Otahi* (Singură), activitatea sa încetează. În timpul petrecut în Tahiti, pe lîngă « cîteva sculpturi ultrasălbatice » a pictat 66 de tablouri. A obosit, se « mulțumește acum să observe, să reflecteze și să facă însemnări », să aștearnă pe hîrtie amintiri despre zilele petrecute în mijlocul naturii înmiresmate — *Noa Noa* — din Tahiti, să-și noteze într-un caiet, destinat fiicei sale Aline, gînduri, reflecții, « note răzlețe, fără a fi dispuse într-o anumită ordine, ca și visele, ca întreaga viață făcută din bucățele »[3]. N-a putut pleca în Marchize, cu atît mai rău! Trebuie să se reîntoarcă în Franța, să-și aranjeze treburile. Monfreid l-a informat despre moartea lui Albert Aurier. Tînărul critic, care vorbise și anul trecut despre Gauguin, într-un articol intitulat *Despre simboliști*, apărut în aprilie în *La Revue encyclopédique*, a fost secerat, pe neașteptate, în octombrie, la vîrsta de 27 de ani, de febră tifoidă. « Sîntem ghinioniști. Întîi Van Gogh (Théo), apoi Aurier, singurul critic care ne înțelegea cu adevărat și care, într-o bună zi, ne-ar fi fost de mare folos. » Se pare că lucrurile stau pe loc. De două luni, « în fiecare zi *maiore* și un pahar de apă »; Gauguin nu-și mai poate face nici măcar o ceașcă de ceai, căci

1 Aproximativ 2125 franci noi.
2 Astăzi la Muzeul de artă modernă din New York.
3 « Aceste meditații, scria Gauguin, constituie pentru mine o adevărată oglindă. Și ea (Aline) este o sălbatică. Ea mă va înțelege. Îi vor fi oare de vreun folos gîndurile mele? N-are importanță! Știu că ea își iubește tatăl, că-l respectă. Îi las deci o amintire. » *Caietul pentru Aline* aparține astăzi Bibliotecii de artă și arheologie din Paris.

nu mai are bani pentru zahăr. S-a hotărît. La reîntoarcere, va renunța la pictură, va cere o slujbă de inspector de desen în licee. « Pentru noi, scumpa mea Mette, va fi o garanție pentru bătrînețe și ne va permite să fim din nou fericiți, împreună cu copiii. S-a terminat cu nesiguranța. »

Gauguin îi cere lui Sérusier să se ocupe de repatrierea sa. Cum nu știe ce rezultat va avea această intervenție, caută și în Tahiti pe cineva care să accepte, lăsîndu-i drept garanție cîteva tablouri, să-i împrumute banii de călătorie. În martie, găsește, în sfîrșit, un asemenea creditor. O mică corabie, *La Durance*, trebuie să plece la 1 mai din Papeete spre Nouméa. Atunci Gauguin se va îmbarca, « orice s-ar întîmpla ».

În timpul acesta, la Paris, prietenii pictorului n-au stat degeaba. La rugămintea lui Sérusier, criticul Roger Marx și soția *fratelui Nabi* Ranson au întreprins mai multe demersuri. La 25 februarie, Ministerul de Interne a acceptat să suporte cheltuielile de repatriere a « artistului-pictor aflat într-o situație critică ». Pe de altă parte, Schuffenecker, în ciuda faptului că e certat cu Gauguin și în ciuda prieteniei plină de afecțiune și compătimire care-l leagă de Mette, i-a comunicat acesteia că ar putea totuși face un « gest » pentru soțul ei, trimițîndu-i o parte din sumele încasate. În aprilie, pe cît de surprins pe atît de încîntat, Gauguin primește 700 de franci [1] din partea soției sale. « Dacă i-aș fi primit acum o lună sau două aș fi plecat în insulele Marchize, ca să-mi termin opera, partea cea mai interesantă, exclamă el. Însă sînt obosit . . . Renunț la Marchize. În cîteva zile am să fiu la Paris. »

După puțin timp sosește la Papeete ordinul de repatriere.

În timp ce corabia se îndepărtează, Gauguin o privește prin binoclu pe Tehura, care plînge pe chei. Apoi Papeete dispare. Tahiti se pierde la orizont. Pictorul a început să-și uite decepțiile, suferințele. « Adio, pămînt ospitalier, pămînt minunat, patria libertății și a frumuseții! Plec cu doi ani mai bătrîn, însă întinerit cu 20. » *Noa Noa*. Orizontul coboară peste insula paradisiacă.

---

[1] Aproximativ 1750 franci noi.

II. ANNAH JAVANEZA

Tot ce poate oferi mai ispititor o ființă unui amator de suflete este felul în care se minte pe sine însăși.

MONTHERLANT

Gauguin sosește vineri 1 septembrie în Parisul cufundat în somnolența vacanțelor. Monfreid își face concediul undeva în Departamentul Lozère, Sérusier în Bretania, la Huelgoat, Schuffenecker la Dieppe. O reîntoarcere tăcută, melancolică, cu totul deosebită de plecarea spre insule, care a avut loc acum doi ani.

De altfel, pentru Gauguin călătoria nu s-a desfășurat în cele mai bune condiții. Pictorul a trebuit să aștepte 25 de zile, la Nouméa, vaporul către Franța, *Armand Béhic*, care n-a ridicat ancora decît la 16 iulie. Trei sute de militari se îngrămădeau pe bord. Înghesuiala era atît de mare — « 50 centimetri pătrați în care să te miști » — încît Gauguin s-a hotărît în cele din urmă să plătească un supliment de 400 de franci pentru a putea merge la clasa a doua. La Sydney frig. Pînă la Mahé, în Seychelles, timp urît. În Marea Roșie, căldură insuportabilă; au murit trei pasageri, care au fost aruncați în mare. Călătorie istovitoare și costisitoare. Cînd Gauguin debarcă la Marsilia, la 30 august, [1] nu mai are decît 4 franci. Din fericire, Monfreid, și Sérusier se pregătiseră să-l ajute încă de la debarcare. La Marsilia o

[1] Și nu în ziua de 3, cum s-a scris adesea.

scrisoare post-restant din partea lui Monfreid îi indica adresa unor prieteni ai lui Sérusier, unde urma să telegrafieze. A fost suficient să trimită o depeşă pentru ca să primească bani de la Paris.

În schimb, nimic de la Mette. Gauguin i-a scris o primă scrisoare încă de pe bordul navei *Armand Béhic*. I-a scris din nou din Paris, fără a primi însă răspuns. Au trecut cinci luni de cînd nu mai are ştiri de la ai săi. Crezuse că încă de la anunţarea reîntoarcerii, Mette sau cel mai mare dintre copii, Emil, aveau să vină la Paris. Sperase că după Expoziţia de la Copenhaga, după vînzările realizate probabil cu acest prilej, Mette avea să-l ajute puţin, aşa cum o rugase, în timp ce el se va pregăti să « dea marea lovitură, de care avea să depindă tot viitorul » cu operele sale tahitiene. Însă nimic! « Hai, spune drept, ce s-a întîmplat? »

Gauguin s-a instalat provizoriu în atelierul lui Monfreid. Mănîncă pe credit într-o lăptărie de pe strada Grande-Chaumière, a cărei proprietăreasă, doamna Caron, are multă simpatie pentru artişti. Deşi garderoba-i este cît se poate de redusă, de cînd a sosit e tot timpul pe drumuri. La Boussod şi Valadon o decepţie: Joyant, care nu se mai înţelegea cu « aceşti domni », a părăsit Galeria. « Nu mai e nici o pînză de a mea în această Galerie. » În schimb, negustorul principal al impresioniştilor, Paul Durand-Ruel, i-a promis lui Gauguin — în urma recomandării călduroase a lui Degas — că va organiza o expoziţie cu operele sale din Tahiti. Pictorul nici nu se putea gîndi la ceva mai bun. Bătălia decisivă o va putea da în cele mai bune condiţii. Pentru a-l primi cum se cuvine pe negustor, care trebuie să-i vadă tablourile, se hotărăşte să închirieze un atelier pe strada Grande-Chaumière la nr. 8. D-na Caron i-a împrumutat banii pentru prima rată.

Gauguin este însă neliniştit. Expoziţia îl va obliga la cheltuieli destul de mari; va trebui să-şi cumpere cadre şi suporturi, să-şi asume cheltuielile unui catalog . . . Va trebui de asemenea să-şi procure haine, ceva lenjerie, o pereche de pantofi. Vederea continuă să-l îngrijoreze. Ar vrea să consulte un oculist, dar nu are bani. În Tahiti mai are încă o datorie de 400 de franci . . .

Aceste nelinişti se vor risipi pe neaşteptate. O telegramă neprevăzută din partea Mettei îl anunță pe pictor că unchiul Zizi a murit la Orléans în ziua de 9 septembrie. Gauguin şi sora sa Marie sînt singurii moştenitori direcți.

Participă la înmormîntarea unchiului din Orléans şi cu acest prilej ia contact cu notarul din localitate. Moştenirea, care se ridică, după primele calcule, la vreo 20.000 de franci, nu va putea fi reglementată imediat deoarece Marie s-a căsătorit cu un străin și trebuie să mai aştepte sosirea unor acte din Columbia. Gauguin îşi va lua partea ce i se cuvine din moştenire de-abia după două sau trei luni. Însă, la urma urmelor, această întîrziere nu reprezintă în sine un inconvenient prea mare. Avînd certitudinea că va încasa în curînd bani, Gauguin va putea contracta fără grijă împrumuturi. Uşurare. O uşurare cu atît mai mare cu cît la înapoierea din Orléans, Gauguin poate citi, în sfîrşit, o scrisoare — « nu prea liniştitoare » — de la soția sa, o scrisoare veche, trimisă de Mette, prin Schuffenecker, lui Monfreid şi primită acum de la acesta din urmă. În această scrisoare Mette îşi anunță soțul că « trebuie să se descurce singur », că Expoziția daneză s-a soldat cu un eșec din punct de vedere financiar: « nici o centimă ».

« *Ce-mi spui tu, nu e de loc vesel,* îi răspunde îndată Gauguin, *și, într-adevăr, dacă n-ar fi murit unchiul meu nu cred că aş fi putut face ceva, aşa lipsit de mijloace cum sînt, iar rodul muncii mele, ar fi rămas nevalorificat. În sfîrşit, să nu mai vorbim despre asta. Moartea unchiului va aranja totul . . . Dacă tot ai puțin timp liber,* adaugă Gauguin, *de ce nu vii cu micul Paul la Paris, ai să te odihneşti puțin şi aş fi fericit să te îmbrățişez . . . Am un atelier aproape instalat, deci n-ar fi un deranj şi nici cheltuială; ar fi foarte bine din toate punctele de vedere. Dacă găseşti, împrumută banii necesari pentru călătorie, căci în cel mult două luni îi vom putea restitui. În casa în care m-am instalat mai locuiesc două daneze, pe care tu le cunoşti şi ar fi foarte uşor să aranjăm ca unul din copii să doarmă la ele. Am putea face cîteva vizite utile şi mai tîrziu vom vedea consecințele acestei mici cheltuieli. Inutil să mai vii cu obiecții şi calcule, descurcă-te şi VINO cît mai curînd posibil.* »

Gauguin nu are de ce să regrete eşecul « financiar » pe care-l « înregistrase » expoziția sa din Danemarca. Deschisă la 26 martie, această expoziție prezenta aproximativ 50 de opere ale sale. În aceeaşi zi se inaugura la Copenhaga « Expoziția lunii martie » la care Mette trimisese 7 tablouri și 5 ceramici. Datorită sprijinului lui Edvard Brandès şi al ziarului *Politiken*, care a publicat un foarte lung articol cu prilejul vernisajului, Expoziția (cum prezisese încă din ziua de 25 un ziarist de la cotidianul *Kobenhavn:* « Mîine seară numele lui Gauguin va fi pe toate buzele ») a obținut într-adevăr un succes dintre cele mai mari. Au vizitat-o zeci de mii de persoane și toate ziarele s-au ocupat de ea, unele comentînd-o elogios, altele criticînd-o cu asprime.

« Nici o centimă », spune Mette. A uitat oare că la cele două expoziții a vîndut șapte tablouri şi cinci ceramici? De fapt n-a uitat de loc, căci la 15 septembrie îi mărturisește lui Schuffenecker:

« Paul m-a întrebat dacă pot să-i trimit ceva bani: din nefericire cele cîteva sute de coroane încasate — căci îi vîndusem niște tablouri vechi cu ocazia expoziției — au fost înghițite de diferite cheltuieli neprevăzute, sau mai bine zis prevăzute, ieșirea din colegiu a lui Emil, haine pentru lunganul acesta etc. Nu mai aveam, zău, nimic . . . Îmi mai cere pe deasupra să fac rost de bani pentru o călătorie la Paris! . . . Dacă vrea să ne vadă, știe unde ne poate găsi! Eu nu alerg de colo-colo, ca o zănatecă! »

După decesul unchiului Zizi, Mette nu-se mai gîndește decît la moştenirea ce-i revine soțului ei. Îi trimite scrisoare după scrisoare, cerîndu-i jumătate din această moştenire. Degeaba-i repetă Gauguin că nu va putea încasa banii cuveniți din moştenire decît peste cîteva săptămîni. Ea îl hărțuieşte, cerîndu-i să-i trimită imediat partea ei; îi reproșează că n-a făcut-o pînă acum. Nu vrea să audă nici o explicație.

« *S-a întors,* spune ea în scrisoarea către Schuff, *exact așa cum plecase, închis în egoismul său monstruos și brutal, care pentru mine este, într-adevăr, de neînțeles! Nu, Schuff, de la el nu putem spera* nimic! *Nu se va gîndi niciodată decît la el însuși, va fi mereu plin de admirație*

şi de încîntare faţă de propria lui măreţie!... Da, de data aceasta sînt indignată... Tu poţi concepe un tată care nu simte nimic, absolut nimic? Cred că ar fi în stare să ne vadă pe toţi murind fără să aibă cea mai mică tresărire! Aş putea deci să mă socotesc fericită că am trăit astfel *iubită şi răsfăţată, tot timpul cu grija zilei de mîine şi cu cealaltă suferinţă, mai chinuitoare, de a fi lipsită de afecţiunea celui care este tatăl tuturor pe lumea asta?* »

Oricît de puternic ar fi acest acces de mînie, e probabil totuşi că Mette se întreabă, uneori, dacă e suficient de convingătoare. « Nu arăta scrisoarea asta nimănui, promite-mi », adaugă ea în post-scriptum.
Gauguin i-a cerut Mettei să-i restituie pînzele tahitiene, de care are nevoie pentru expoziţie. Ea nu se grăbeşte s-o facă. Cînd, în sfîrşit, după numeroase scrisori, primeşte tablourile, Gauguin constată că lipsesc două, dintre cele mai bune, vîndute de Mette lui Brandès. « Fii bună şi spune-mi ce-ai făcut cu ele? » îi scrie el. Încolţeşte bănuiala: nu cumva nevastă-sa « trişează »?
Gauguin duce acum o existenţă foarte agitată, frămîntată, febrilă. Vernisajul expoziţiei organizate de Durand-Ruel va avea loc sîmbătă 4 noiembrie. « Am să-mi dau seama în curînd, îi scrie el Mettei, dacă plecarea în Tahiti a fost o nebunie. » Face totul pentru a asigura expoziţiei cel mai mare ecou. Octave Mirbeau îl va sprijini şi de data aceasta, va scrie un amplu articol în *L'Echo de Paris*. Cu prefaţa catalogului se va însărcina Charles Morice. Gauguin l-a regăsit pe Morice şi i-a iertat « neglijenţele ». Pictorul şi scriitorul sînt din nou foarte strîns legaţi unul de altul. Gauguin urcă adesea în Montmartre spre locuinţa sărăcăcioasă din strada Des Abbeses, nr. 57, unde locuieşte Charles Morice împreună cu o tînără văduvă, mama unei fetiţe de 7 sau 8 ani. Reluînd notele din Tahiti, Gauguin scrie, în colaborare cu Morice, o carte, *Noa Noa,* în care va evoca timpul petrecut în Oceania. Morice « va lucra » stilul cărţii şi va adăuga diferite capitole precum şi poeme. Această carte, spune artistul, « va fi foarte utilă căci va facilita înţelegerea picturii mele ». Gauguin n-ar fi de loc supărat dacă în ajunul expoziţiei talentul său ar fi recunoscut în mod oficial.

Oferă acum muzeului *Luxembourg* una dintre cele mai frumoase opere tahitiene, *Ia Orana, Maria.* În zadar! Léonce Bénédite, conservatorul muzeului, refuză acest dar, pe care-l consideră fără îndoială nepotrivit. Gauguin se adresează, tot fără succes, Direcției Artelor plastice, cerînd ca statul să cumpere unul sau două dintre tablourile sale, așa cum prevedea angajamentul luat de Larroumet înaintea plecării sale în colonii, în așa-zisa misiune fără plată. De atunci, directorul Departamentului respectiv s-a schimbat. Lui Larroumet i-a urmat Henri Roujon, un spirit foarte academic. [1] Acest mustăcios îi declară lui Gauguin:

« — Nu pot încuraja arta dumitale care mă revoltă și pe care n-o înțeleg; ea este prea revoluționară și va stîrni, fără îndoială, scandal, în arta *noastră.*

— În artă, răspunde Gauguin, toți cei care au făcut altceva decît predecesorii lor au meritat epitetul de revoluționari. Or, tocmai aceștia sînt maeștrii. »

Deoarece pictorul insistă și amintește de angajamentul luat de Larroumet, Roujon îl întrerupe brusc: « Ai un angajament scris? » Într-adevăr, Gauguin nu are un angajament scris; întrevederea s-a terminat.

La începutul lui noiembrie, în localul lui Durand-Ruel din strada Laffitte, Gauguin își aranjează cele 41 de tablouri din Tahiti, care, împreună cu trei picturi din Bretania și două sculpturi, vor alcătui expoziția. Pînzele bretone figurează aici doar ca o amintire, pentru a marca continuitatea operei sale.

În Oceania, în lumina strălucitoare de acolo — și cu vederea din ce în ce mai slabă — Gauguin găsea că pînzele au « culori șterse ». Astăzi însă gîndește altfel. Este acum atît de sigur de valoarea operei sale din Tahiti, de locul important pe care-l ocupă în arta contemporană, încît a fixat pentru fiecare din tablourile sale un preț destul de ridicat, neezitînd să ceară, pe unele dintre ele, 3 000 de franci [2]. Durand-Ruel consi-

---

[1] În anul următor, în 1894, Henri Roujon avea să reprezinte, împreună cu Léonce Bénédite, statul francez în faimoasa afacere a moștenirii Caillebotte, și refuzul lor parțial a privat Franța de aproximativ 30 de opere de Manet, Pissarro, Renoir, Cézanne, Sisley, Monet (vezi *Viața lui Cézanne*). Roujon a fost ales în 1889 membru al Academiei de Arte, iar în 1911 devine membru al Academiei franceze.

 [2] Aproximativ 7 500 franci noi.

deră aceste prețuri stîngaci de excesive și fără îndoială așa și este, căci nici una din operele pictorului nu se vînduse pînă atunci la un preț mai mare de 900 de franci. Însă Gauguin, susținut de ideea foarte bună pe care o are despre sine și despre arta sa, nu acceptă în această privință nici un sfat. Lupta pe care o începe este hotărîtoare pentru el. Nu vrea să-i diminueze importanța. El consideră, acum, că i se cuvine « totul sau nimic »; sînt cuvintele prin care mama sa îi răspunsese pe vremuri lui Echenique, venit să-i propună o înțelegere după moartea lui don Pio. Așa acționează visătorii. Ei navighează cu ochii îndreptați spre stele fără să vadă adîncimile sau stîncile.

Pictorul nu se înșală în privința interesului pe care-l va suscita expoziția sa, interes pe care îl poate constata de altfel încă din ziua vernisajului. Cazul unui artist plecat la antipozi să trăiască laolaltă cu indigenii și care, după cît se pare, a părăsit o situație frumoasă, nevastă și copii, pentru a face pictură, stîrnește curiozitatea publicului. Totuși, observînd reacțiile primilor vizitatori, Gauguin simte o îndoială și curînd trebuie să accepte realitatea. Operele sale tahitiene, subiectele lor, « culorile lor fabuloase » îi pun în încurcătură pe bărbații și femeile care descifrează clătinînd din cap sau cu mici rîsete înăbușite titlurile în limba maori. În jurul lui, prietenii săi literați, Charles Morice, Julien Leclercq, cîțiva *frați Nabi* — Bonnard sau Vuillard —, îl asigură de admirația lor. Degas și-o va dovedi prin cumpărarea unui tablou [1]. Mallarmé, poetul purităților albe, al « ghețarilor puri ai Esteticii », vizitează și el expoziția și rămîne uimit în fața acestor tablouri pictate în tonuri vii: « Este un lucru cu totul neobișnuit, spune el, ca atîta strălucire să fie încărcată de atîta mister ». Însă dincolo de aceste aprobări, Gauguin își ghicește înfrîngerea. I se părea cu neputință ca opera sa tahitiană să nu se impună dintr-o dată și să nu-i aducă în sfîrșit consacrarea, care ar fi pus capăt grijilor sale, mizeriei și spaimelor, vînătoarei absurde de bani, despărțirii de familie. Știe de pe acum că lu-

---

Cînd Degas părăsea Galeria, Gauguin, vrînd să-și exprime mulțumirea pentru intervenția sa pe lîngă Durand-Ruel, a luat de pe perete un baston sculptat și i s-a adresat: « V-ați uitat bastonul, domnule Degas ».

crul acesta nu se va mai întîmpla. E destul să plece urechea la murmurele din jur. Nu este urmărit. Nu este înțeles. *Red dog!* (Un cîine roșu), strigă șocată o englezoaică, arătînd spre una din pînzele sale. Cine a mai văzut cîini roșii, arbori albaștri? « Este o artă cît se poate de proastă și complet lipsită de sens! » exclamă doctorul De Bellio.

Zarurile au fost aruncate; Gauguin a pierdut. Articolul publicat de Mirbeau la 14 noiembrie nu modifică cu nimic atitudinea publicului. « Dacă vreți să vă distrați copiii, se scrie în presă, trimiteți-i la expoziția lui Gauguin. Au să se amuze de imaginile colorate, reprezentînd femele de maimuță, întinse pe mese de biliard, și de cuvintele luate dintr-un jargon neînțeles. » Monet și Renoir nu-și ascund ostilitatea. Pissarro, unul din ultimii vizitatori, îl acuză pe Gauguin de a-i fi « plagiat pe sălbaticii din Oceania » și-i declară, fără ocolișuri, că arta din pînzele tahitiene nu-i aparține. Gauguin asistă tăcut la prăbușirea visurilor sale. Tristețea îl covîrșește. Peste ochii săi verzui — « ochii unui om care vine din planeta Marte », spunea Van Gogh — pleoapele cad tot mai grele. Cu inima strînsă, își privește tablourile. Rîsetele, sarcasmele nu i-au zdruncinat certitudinea. Nimeni și nimic, nici un eșec nu l-ar putea convinge că opera sa nu este excelentă, că el nu este « cel mai mare pictor modern ». Suferă, se retrage într-o intransigență orgolioasă. Acum, mai mult ca oricînd, va cuceri totul sau nimic. Cu un orgoliu disprețuitor respinge ofertele amatorilor, care-i cer un rabat la prețurile propuse. Această atitudine îl supără pe Durand-Ruel, care se simte lovit mai degrabă ca om decît ca negustor. Durand-Ruel, mare burghez catolic, conservator și conformist, foarte tradiționalist — « oribila voastră revoluție », spune el, cînd i se vorbește despre 1789 —, nu poate avea decît antipatie față de personajul pe care-l reprezintă Gauguin. I se întîmplă chiar, cînd își iese din fire, să nu-și mai viziteze Galeria dacă pictorul se găsește acolo.

Gauguin apare acum într-un costum destul de excentric. Poartă o căciulă mare de astrahan, înfundată peste părul care a început să-i încărunțească, și o mantie lungă, albastră, cu brandenburguri, aruncată peste

 tunică cafenie. În mîini, mănuși albe. Merge spriji-

nindu-se pe un baston sculptat, cu măciulia împodobită cu o perlă. Prin ciudățenia lor, aceste veștminte constituie un fel de bravadă față de Parisul care l-a respins. Se desăvîrșește acum o ruptură. « Aici nu mai pot spera nimic », spune Gauguin.

Încercările prin care a trecut în acești zece ani, cîți s-au scurs de la vizita sa la Copenhaga, îl apasă. Nu mai are vigoarea de altădată; forța sa de a răspunde prin atacuri i s-a tocit. La 45 de ani, bolnav de inimă, se simte obosit, « aproape bătrîn », din ce în ce mai puțin înarmat pentru această luptă, mereu zadarnic reîncepută. Gauguin nu va obține niciodată ceea ce dorește. Nu se va bucura niciodată de o situație sigură. N-o va putea anunța niciodată triumfător pe soția sa că a cîștigat, că viața lor va putea renaște. Niciodată! « Vreau să te rog să-ți amintești că ai copii », îi repetă sec Mette, încăpățînîndu-se să-i ceară jumătate din moștenirea unchiului din Orléans, deși formalitățile continuă să se tărăgăneze. Gauguin a pierdut pe toate planurile. Uneori, acasă la Morice, o privește pe fetița care se joacă în acest cămin și, mîngîindu-i buclele blonde, începe să vorbească despre proprii săi copii. Vorbește cu ochii închiși, cu o voce surdă, ca pentru sine însuși. Vorbește despre ei ca despre niște copii morți. Mîna lui Gauguin mîngîie buclele blonde ale fetiței. Niciodată nu va mai redeveni tatăl Alinei și al celor patru băiețași . . . Niciodată! « Fetița mea », murmură el . . .

« N-aș vrea să-i mai văd pe europeni », îi mărturisește Gauguin lui Morice. Presimțindu-și un viitor întunecat în Europa, gîndul îi fuge la lumina australă din insulele Oceaniei, la florile roșii ale hibiscus-ului, la florile lungi, albe, ale pandanusului, la florile galbene ale burao-ului, ce scînteie în marea verde a vegetației, la șopîrlele ce se zbenguie pe acoperișul de frunze al colibei sale, la zilele și nopțile din Tahiti, la spiritul celor vii și la spiritul morților. Din nou Gauguin ascultă tăcerea nopților tahitiene, imensul și tainicul *po* . . .

În ziua vernisajului, Degas venise la Galeria lui Durand-Ruel cu unul din fiii lui, Rouart și, cum acesta din urmă îl tot întreba despre Gauguin, el i-a răspuns recitînd o fabulă a lui La Fontaine: « Lupul și cîinele ». « Gauguin, îi spuse el, este lupul cel slab și fără zgardă. »

Și acum, acest lup slab, Gauguin, se întreabă dacă n-ar fi mai bine să plece din nou, departe de oameni, către insulele solitare.

Puținele vînzări realizate la expoziție n-au putut acoperi cheltuielile. Un vînzător ca Manzi, care n-a ezitat să plătească 2000 de franci [1] pentru *Ia Orana, Maria*, a constituit o excepție. De altfel, Manzi n-a plătit decît un acont, o treime din sumă. Mette, care este o comerciantă mult mai abilă decît Gauguin, presupune că rezultatele sînt cu totul altele. Îmblînzindu-se, își invită soțul la Copenhaga, apoi o pune pe Aline să-i scrie o scrisoare în care fetița îl întreabă pe tatăl ei dacă a vîndut multe tablouri.

«*Din nefericire, nu,* răspunde Gauguin. *Altminteri mi-ar fi făcut multă plăcere să vă trimit, ca să le agățați în pomul de crăciun, cîteva lucruri drăguțe. Vedeți sărmanii mei copii, nu trebuie să fiți prea supărați pe tatăl vostru dacă banii nu vă dau afară din casă; va veni poate o zi în care veți ști cine este cel mai bun om în lumea aceasta.*»

Adevărul este că relațiile dintre Gauguin și soția sa devin tot mai încordate. Cele mai multe dintre scrisorile pe care pictorul le primește din Copenhaga sînt doar somații acre cu privire la moștenirea unchiului Zizi. «Cum poți să-ți închipui că am bani și nu-ți trimit?» Gauguin i-a spus și i-a repetat, cu multă răbdare, cum stăteau lucrurile cu succesiunea, că ar trebui să mai aștepte, că, în ce-l privește, nu-și ducea zilele decît din împrumuturi, precizări care au rămas fără efect asupra Mettei. Gauguin începe să se irite de «aceste doleanțe continui care nu aduc nimic bun, ci, dimpotrivă, mult rău». Cu atît mai mult cu cît se găsește într-o stare de spirit puțin propice pentru a le accepta. De zece ani dragostea sa a supraviețuit unui noian de dificultăți. Dincolo de cuvintele aspre care se schimbau între el și Mette, dincolo de tăceri — și acestea erau momentele cele mai amare —, imaginea femeii iubite rămînea aproape neschimbată. Această imagine este acum pe cale de a se sfărîma. Gauguin

---

 [1] Aproximativ 5000 franci noi.

nu mai regăsește în Mette ființa pe care a iubit-o, o vede așa cum este în realitate, rece, insensibilă, incapabilă de vreun gest care să nu fie dictat de interesul personal cel mai imediat. De cînd a debarcat la Marsilia, totul în relațiile cu ea îi demonstrează vanitatea iluziilor pe care le nutrea de zece ani. Mette nu mai păstrează nici un fel de iubire față de el. Un sentiment apăsător de solitudine, de singurătate iremediabilă, îi strînge inima. Încă o dată realitatea dezminte visul. Cu și mai multă cruzime decît a făcut-o pînă acum, căci de data aceasta, Gauguin este lovit în adîncul ființei sale. Universul său sentimental se prăbușește. Dezastrul este complet.

Dialogul dintre el și soția sa devine de la o săptămînă la alta tot mai iritat. Unor noi plîngeri ale Mettei el le răspunde: « Pentru că mi-ai spus destul de recent că trebuie să mă descurc singur (lucru pe care nu-l știam decît prea bine), și mi-ai spus *chiar și cu ce* m-aș putea descurca — cu marfa mea — (care e toată la tine), am să-mi permit să-mi iau măsurile de precauție, ca pe viitor să nu mi se mai întîmple ceea ce mi s-a întîmplat cînd am sosit la Marsilia ». Promite totuși că-i va trimite 1000 de franci Mettei « cînd va veni vremea » și că, mai tîrziu, îi va mai trimite și alți bani. Însă pune o condiție: să fie ținut la curent, « cu exactitate », de vînzările operate de Mette. Într-adevăr, el n-a putut obține pînă acum lista lucrărilor pe care le-a vîndut ea și, deși nu-i o fire suspicioasă [1], este obligat să recunoască față de sine însuși că Mette nu dă dovadă în relațiile cu el nici de sinceritate și nici de afecțiune. Însă daneza nu înțelege cîtuși de puțin să-i dea socoteală și, iritată, înverșunată, tună și fulgeră cu și mai multă violență.

« *Accidentul pe care l-am suferit în Tahiti a fost aproape mortal,* îi spune Gauguin; *ca urmare a privațiunilor și necazurilor, m-am îmbolnăvit grav de inimă și am avut hemoptizii, care mi-au fost cu greu oprite. Medicii spun că o nouă criză mi-ar fi fatală și că pe viitor ar trebui să mă menajez. Deci, dacă de acum încolo vei considera că*

---

1 « Prefer, nota el, să fi dat dovadă de prea multă încredere și apoi să constat că am fost înșelat, decît să fiu întotdeauna suspicios; căci în primul caz sufăr o clipă, iar în al doilea sufăr tot timpul. »

trebuie să-mi scrii pe tonul pe care l-ai folosit de la sosirea mea aici, am să te rog să încetezi. Opera mea nu este încheiată, trebuie să trăiesc.»

Proprietarul lui Gauguin a construit pe un fost maidan din apropierea bulevardului du Maine, în strada Vercingétorix, la numărul 6, o mare baracă, cu cîteva ateliere. La propunerea sa, Gauguin se instalează într-unul din acestea.

Clădirea din strada Vercingétorix are un aspect sărăcăcios și, la prima vedere, destul de surprinzător, impresie creată mai ales de materialele de construcție folosite, materiale cumpărate ieftin după demolarea imobilului ce adăpostise Expoziția universală din 1889. Clădirea se înalță în fundul unei curți pavate și e înconjurată de un zid de-a lungul căruia se îngrămădesc blocurile de marmură sau de piatră, lucrate sau încă intacte, ale sculptorilor de la parter. Atelierul lui Gauguin se află sus. Ca să ajungi acolo trebuie să urci o scară exterioară, care se prelungește cu un balcon de lemn ce înconjură fațada. Atelierul începe la capătul balconului cu o ușă mică ale cărei geamuri au fost pictate de Gauguin cu motive tahitiene; pe una din aceste picturi el a înscris: *Te faruru* (Aici se face dragoste)[1]. Deschizînd ușa, dai de o încăpere întunecoasă. La stînga, o cămăruță îngustă cu un pat de fier. După cîțiva pași, dînd la o parte portiera, pătrunzi în atelierul propriu-zis, care-și primește lumina de la un mare perete de sticlă.

Atelierul mobilat sumar, cu mobile așezate la întîmplare — un mare aparat de fotografiat montat pe trepied se învecinează cu șevaletul artistului, cu un pian, cu o canapea desfundată — creează o impresie destul de echivocă. Pe pereții zugrăviți în galben-crom, Gauguin a agățat alături de cîteva din tablourile sale tahitiene, desene de Redon, o natură moartă de Cézanne, două tablouri cu floarea soarelui și un peisaj mov de Van Gogh, stampe japoneze, reproduceri după Cranach, Holbein, Botticelli, Manet, și printre ele arme — bumeranguri, lănci măciuci . . . și instrumente

---

[1] Traducerea dată de Gauguin nu este chiar exactă. *Te faruru* înseamnă plăcerea simțurilor.

muzicale polineziene, sculptate în lemn roşiatic, negru sau portocaliu. Pe şemineul de marmură roză se îngrămădesc scoici din mările din sud şi pietre de stîncă tahitiene. Acest ansamblu artistic exotic se completează cu un ultim element: Gauguin locuieşte aici cu o femeie de culoare, o mulatră din insula Java, foarte scundă şi cu un facies siminesc, Annah, pe care o însoţeşte pretutindeni o maimuţă cu numele de Taoa. Impulsul ce a acţionat cînd Gauguin şi-a creat acest decor destul de teatral a fost acelaşi care l-a determinat să apară în costumul în care, spune una dintre cunoştinţele sale, [1] are « nu măreţia unui maghiar sau a unui Rembrandt, ci mai degrabă alura unui actor de revistă ». Gauguin sfidează. Exagerează. Joacă un personaj. Primeşte la el acasă. Are chiar şi « o zi fixă », joia. Mai lucrează? Puţin. Pictează cîteva portrete — ale Annah-ei, javaneza, aşezată goală într-un fotoliu, al lui însuşi şi, după o fotografie, al mamei sale, a cărei amintire îl bîntuie întotdeauna în momentele critice ale existenţei. În iarna anului 1893—1894 Gauguin seamănă cu cei grav răniţi în credinţa lor şi care nu mai au pe buze decît blesteme. Inscripţia *Te faruru* de pe uşa sa este un semn al cinismului. Legătura sa cu javaneza este tot o manifestare a cinismului, un fel de a insulta ceea ce a iubit. Cinismul unui om dezorientat, lipsit de raţiunea de a trăi şi care nu-şi mai simte legături, de nici un ordin, cu lumea care a fost odată a sa. La « joile » lui Gauguin se înghesuie Morice, Leclercq, Sérusier. Monfreid, care trebuie să plece în Algeria, frecventează atelierul din strada Vercingétorix pînă la mijlocul lui ianuarie. Vine din cînd în cînd şi Schuffenecker, precum şi un pictor, pe care Gauguin l-a întîlnit pe vremuri în Bretania, Maxime Maufra, stabilit acum în Montmartre. Vecinilor lui Gauguin, compozitorul William Molard şi soţia sa, sculptorul Ida Ericson, li se adaugă artişti ca tînărul Maillol sau spaniolul Paco Durrio, muzicieni ca violoncelistul Fritz Schnéklüd, căruia Gauguin îi va face portretul, oameni de litere, care duc, mai mult sau mai puţin, o viaţă sărăcăcioasă, ca Gabriel Randon, al cărui pseu-

[1] E vorba de L. I. Brouillon, care în 1906 a publicat, sub pseudonimul Jean de Rotonchamp, primul eseu biografic despre Gauguin.

donim, Jehan Rictus, n-a reuşit încă să se impună. Mai pot fi întîlniţi aici, din cînd în cînd, Degas sau Mallarmé. La aceste serate, care se termină foarte tîrziu, mult după miezul nopţii, Annah javaneza serveşte ceai şi prăjituri. Se face muzică. Se recită. Se încearcă şi jocuri de societate. Cîteodată este prezentă şi o dansatoare spaniolă. Gauguin, care-şi continuă redactarea cărţii *Noa Noa*, citeşte aici unele capitole. Foloseşte, de altfel, cel mai mărunt pretext pentru a evoca amintiri din Tahiti. Aceste amintiri sînt imagini ale fericirii a cărei seninătate nu este întunecată de nici o umbră. Pictorul vorbeşte, însufleţindu-se treptat, cu un ton din ce în ce mai exaltat. Europei, a cărei societate o condamnă, căci e vinovată, din punctul său de vedere, că nu acordă posibilităţi artistului şi deci « este criminală şi rău organizată », el opune viziunea nostalgică a insulelor fericite . . .

La începutul lui 1894, Gauguin primeşte, în sfîrşit, de la notarul din Orléans cei 13.000 de franci [1], partea ce-i revenea din moştenire. Îşi plăteşte datoriile, care creşteau de la o săptămînă la alta, îi trimite Mettei 1500 de franci şi îi dă o sumă şi Juliettei Huet. Aceasta, deşi avea un copil cu Gauguin — o fetiţă, *Germaine* [2] —, a refuzat să locuiască împreună cu pictorul, temîndu-se, în simplitatea ei, că el îşi va impune drepturile paterne. Pentru Gauguin a fost o nouă dezamăgire şi e probabil că Annah javaneza n-ar fi ajuns în atelierul din strada Vercingétorix dacă Juliette n-ar fi adoptat o asemenea atitudine. De altfel Juliette manifestă gelozie faţă de mulatră. Într-o zi, venind la atelier mica croitoreasă nu s-a putut stăpîni să n-o insulte pe Annah. « Dacă aş avea foarfecele la mine! », exclamă ea.

« Nu trebuie să te jenezi cînd e vorba de bani », îi scrie Gauguin lui Monfreid. Experienţa nu l-a învăţat nimic. Cheltuieşte fără nici o socoteală, îi ajută cu bani pe mulţi din cunoscuţii săi, pe Leclercq, Morice sau soţii Molard. Fiind invitat de grupul belgian al Esteticii libere, care a urmat în acel an grupului XX, să participe la expoziţia organizată în februarie, Gauguin

[1] Aproximativ 32.500 franci noi.
[2] Germaine Huet se născuse la cîteva luni după plecarea pictorului spre Tahiti, la 13 august 1891.

îl roagă pe Julien Leclercq să-l însoțească la vernisajul care are loc în ziua de 17 la Bruxelles, la Muzeul Regal de Artă, și amîndoi rămîn șase zile în Belgia pentru a admira tablourile lui Memling din Bruges — « ce minuni! » — și cele ale lui Rubens din Anvers. Jucîndu-și rolul de mare nerecunoscut, de mare neînțeles, în fața tablourilor prezentate de grupul Esteticii libere Gauguin emite păreri categorice, fără drept de replică, îi atacă pe « șmecherii » care cu abilitate și eleganță facilă reușesc atît de ușor să înșele publicul în privința adevăratelor lor merite. « Oamenii aceștia știu totul și sînt incapabili să facă operă de artă », i se spune cu uimire. « Nu-i adevărat, răspunde Gauguin, oamenii aceștia nu știu totul; la drept vorbind nu știu nimic, pentru că nu știu să facă operă de artă. »

Gauguin n-a fost niciodată prea conciliant. Acum spiritul său e tot mai sumbru, susceptibilitatea îi e tot mai iritată. Unii dintre prietenii săi — printre alții Sérusier — se plîng uneori de răceala cu care sînt primiți.

Pictorul rătăcește prin Paris. Stă aici șapte sau opt luni și mediul acesta din capitală, care i-a displăcut întotdeauna, începe să-l obosească. De altfel, a făcut mari eforturi ca să se reobișnuiască cu viața de aici. Nu se simte în largul lui, e ca un exilat. În fiecare clipă, gîndurile-i fug de la străzile, de la casele acestea. A terminat una dintre cele mai bune pînze din seria tahitiană, o scenă dominată de un mare idol, *Mahana no atua* (Ziua lui Dumnezeu[1]), iar pentru revista *L'Estampe originale* a făcut o litografie după *Manao tupapau*[2]. « Dacă m-aș mai vedea o dată la 17 ° latitudine . . . »

În aprilie, întrerupîndu-și seratele de joi, Gauguin pleacă în Bretania, împreună cu Annah și maimuța sa. Speră că această « țară a tristeții » va fi, ca și altă dată, primitoare.

De cînd Gauguin a fost pentru ultima oară în Bretania au trecut aproape patru ani. Multe s-au schimbat în acest timp. La Pont-Aven, Marie-Jeanne Gloanec,

---

[1] Acest tablou aparține Institutului de Artă din Chicago.
[2] Litografia a apărut în numărul din aprilie-iunie.

ale cărei afaceri prosperă, a construit în piața mare un hotel confortabil cu numeroase camere [1]. Satre și « Frumoasa Angela » au părăsit sătucul și s-au stabilit la Concarneau. Din vechii membrii ai grupului de pictori n-au mai rămas la Pont-Aven decît Jourdan, căsătorit cu o cameristă de hotel, care i-a născut un copil, iar, la Pouldu, Filliger și Moret.

Gauguin intenționa să se oprească la Pouldu, la Maria Păpușa, însă, încă din noiembrie trecut, aceasta plecase de la Grands-Sables și se stabilise cu un prieten în satul Moëlan, în drum spre Pont-Aven. Lucrul acesta nu numai că îi dă peste cap planurile pictorului, dar îl și supără. Ar fi locuit din nou, cu plăcere, la hanul solitar pe care-l împodobise pe vremuri. Ar vrea, de asemenea, să reintre în posesia operelor lăsate la Marie Henry.

Gauguin acceptă pentru o vreme ospitalitatea oferită, într-o vilă din Pouldu, de un pictor polonez, Slewinski, pe care-l cunoscuse pe cînd locuia în strada Grande-Chaumière, înainte de plecarea sa spre Tahiti, apoi se reîntoarce la Pont-Aven, la Marie-Jeanne Gloanec, închiriind în același timp atelierul lui Lezaven.

Își reia lucrul, face cîteva peisaje. Însă Bretania nu-l mai inspiră, ca odinioară. Aceste peisaje bretone [2] le incendiază acum în culori exotice. Mataïéa apare dincolo de Pont-Aven. Aici, într-o măsură mai mare decît la Paris, Gauguin lasă de o parte subiectele locale pentru a picta din amintire scene tahitiene. [3]

La hanul Gloanec, Gauguin a făcut cunoștință cu un tînăr artist de 25 de ani, Armand Séguin, despre care-i vorbise Sérusier. Séguin, un om blînd, timid, cam feminin, atins de tuberculoză osoasă — de unde poate și mersul său ușor șchiopătat —, are tot atîta delicatețe și poezie în suflet cîtă finețe și frumusețe în trăsături. Din momentul în care l-a cunoscut pe Gauguin, a suferit influența acestuia. S-a supus întru-totul învățăturilor sale, îi aplică sfaturile cu religiozitate. I se mai întîmplă totuși să cedeze gustului său pentru juxtapunerea culorilor complementare, gust pe care Gau-

---

[1] Astăzi hotelul Ajoncs-d'Or.

[2] Cum ar fi *Moara*, astăzi la Muzeul Luvru.

[3] De exemplu *Arearea no varua ino* (Sub stăpînirea strigoiului), astăzi la Ny Carlsberg Glyptotek din Copenhaga.

guin îl condamnă cu hotărîre. Cînd observă această înclinație la prietenul său, Gauguin nu are însă nici un cuvînt de critică; nu vrea să mai repete că folosirea culorilor complementare produce « șocul și nu armonia ». Se mulțumește să-și scoată revolverul din buzunar, îi ridică piedica, îl pune pe masă, lîngă el, și Séguin încetează din acea clipă să mai folosească culorile complementare.

Gauguin plănuiește să viziteze într-o zi de mai, împreună cu cîțiva prieteni, portul Concarneau și vechiul oraș dintre ziduri. S-a deplasat pînă la Pouldu ca să-l invite și pe Filliger la această excursie, însă alsacianul, acum mai sălbatic ca oricînd, retras într-o fermă din cătunul Kersellec, se eschivează. Vineri, 25 mai, Gauguin, Jourdan, Séguin și un pictor irlandez, O'Connor, pornesc spre Concarneau, însoțiți de soțiile lor, legitime sau nu, printre care Annah.

Ca urmare a prezenței Annah-ei și a maimuței sale, această plimbare se va termina destul de neplăcut. Pe cînd pictorii se plimbă pe străzile din Concarneau, niște copii se iau după mulatră, imitînd-o și strigîndu-i injurii. Pe cheiul Péneroff[1] pictorii au o primă altercație cu niște marinari. Ceva mai tîrziu, cînd grupul ajunge din nou pe chei, Jourdan îi sfătuiește să aleagă alt drum. Gauguin îi arată o stradă transversală. « Dacă dumitale ți-e frică, Jourdan, du-te pe acolo! » Copiii devin mai îndrăzneți. Încep să arunce cu pietre. Séguin reușește să-l prindă pe unul dintre acești ștrengari, și-l trage de urechi. Îndată, de la o cafenea de pe chei, se aud strigăte, insulte la adresa pictorilor. Un marinar de vreo patruzeci de ani — se va afla după aceea că este vorba de tatăl copilului —, pilotul René Sauban, se aruncă asupra lui Séguin și-l lovește violent cu pumnul în față. Gauguin sare în ajutorul lui Séguin, lovindu-l pe pilot și trîntindu-l la pămînt. În timp ce acesta se ridică în picioare, alți trei marinari ies din cafenea și se aruncă asupra grupului. Femeile țipă. Séguin, speriat, o ia la fugă și se aruncă, îmbrăcat, în apă. Gauguin, dominînd întreaga învălmășeală, lovește furios în dreapta și în stînga. Însă un pumn al lui Sauban îl face să se clatine. Alunecă într-o groapă și

---

[1] Astăzi bulevardul Dr. Pierre Nicolas.

o ploaie de lovituri de saboți cade asupra lui. Lupta mai continuă un timp între O'Connor și marinari, apoi aceștia se risipesc.

De bine de rău, Gauguin se ridică, ajutat de Jourdan. Piciorul drept îi rămîne inert. Medicul consultat constată o fractură a piciorului. Pictorul nu e singurul rănit. Amanta lui Séguin a fost lovită în piept și are o coastă luxată. Se strînge mulțimea. Vin jandarmii. Neavînd actele asupra lui, Gauguin cere să fie chemat Satre, care dă cele mai bune referințe despre pictor și-i pune la dispoziție o șaretă pentru a se reîntoarce la Pont-Aven . . .

Gauguin va rămîne la pat, complet imobilizat, timp de două luni. Are mari dureri. Pentru a și le alina, pentru a avea măcar cîteva ceasuri de odihnă, noaptea, a trebuit să recurgă la morfină. După incidentul de la Concarneau, are moralul foarte scăzut. De la sosirea în această « Europă murdară » a suferit numai înfrîngeri și umilințe. Zilele se scurg una după alta fără nici o bucurie. Nici o promisiune, nici o speranță. După accident, a crezut totuși că Mette îi va scrie, cel puțin de ziua lui, 7 iunie, dar de la Copenhaga nu-i parvine nici o scrisoare. La 2 iunie, la Hotelul Drouot s-a scos la licitație colecția lui Moș Tanguy, mort în februarie; în această colecție figurau și șase tablouri de Gauguin. Nici unul dintre ele nu a fost adjudecat — la acea jalnică licitație — la o sumă mai mare de 110 franci. I-a cerut în mai multe rînduri Mariei Păpușa să-i restituie lucrările, mai ales bustul lui Meyer de Haan, pe care-l sculptase într-un trunchi de stejar; s-a izbit de refuzuri repetate.

Redus la inacțiune, abrutizat de « morfină », nemaifiind în stare să scrie o scrisoare fără mari oboseli, văzîndu-și banii înghițiți de onorariile medicilor și de rețete, Gauguin este profund deprimat. L-a însărcinat pe fratele lui Chaimaillard, avocatul, să-i apere interesele cînd scandalul de la Cocarneau va ajunge în fața tribunalului corecțional din Quimper, căci a intentat acțiune pentru a obține rambursarea cheltuielilor. Pe de altă parte, a hotărît s-o cheme pe Maria Păpușa în fața judecătorului de pace din Pont-Aven.

Gauguin a mai luat o altă hotărîre, mult mai serioasă. Se va reîntoarce în Oceania, și de data aceasta « pentru totdeauna ». Abdică. Lui Schuffenecker, care i-a trimis o scrisoare lungă și deznădăjduită, de om rănit, dezamăgit, ajuns la 40 de ani, fără nici o perspectivă, mizantrop, înrăit de eșecurile suferite, el îi răspunde:

« Țelul atins de mine, oricît ar părea de măreț . . . este mult mai prejos decît ceea ce am visat eu și sufăr din cauza aceasta, fără să mă agit. N-am avut timp destul și o suficientă educație picturală: de aici vin anumite obstacole în calea realizării visului meu. Gloria! Ce cuvînt gol, ce recompensă vană! De cînd am cunoscut viața simplă din Oceania, nu mai visez altceva decît să mă retrag departe de oameni, deci departe de glorie: îndată ce voi avea posibilitatea, voi pleca să-mi îngrop talentul printre sălbatici și nu se va mai auzi vorbindu-se de mine. Pentru mulți, aceasta va însemna o crimă. Ce-are a face! Crima este adesea foarte aproape de virtute. Să trăiești simplu, fără vanități. Lucrul acesta îl voi realiza cu orice risc . . . »

Gauguin își face planuri. Va reveni la Paris la începutul iernii și-și va vinde « tot bazarul, la orice preț », fie în bloc, fie în rate. Din februarie, va putea fără îndoială să-și facă bagajele. Séguin și O'Connor, cărora le-a împărtășit proiectele sale, îl vor însoți pentru o perioadă de doi sau trei ani. El însă nu va mai reveni niciodată. « Fuga, izolarea », aceasta este singura soluție rațională. « Europenii nu-mi dau pace, bunii sălbatici mă vor înțelege. » Speră să ajungă să nu se mai gîndească la nimic; va trăi, va iubi, se va odihni, va merge în păduri « să sculpteze în arbori ființe imaginare ». Astfel își va sfîrși zilele « liber și liniștit, fără grija zilei de mîine și fără veșnica luptă împotriva imbecililor » — în beatitudinea nirvanei. « Adio pictură, sau, cel mult, am s-o fac doar ca o distracție. Îmi voi face o casă din lemn sculptat. »
La începutul lui august, Gauguin a început să se ridice din pat și încearcă să facă cîțiva pași cu ajutorul bastonului. Treptat, reînvață să meargă. În ultimele zile ale lunii, va reîncepe să picteze. Însă sfîrșitul lui august îi va aduce o nouă lovitură.

La 21 august începe procesul cu Marie Henry în fața judecătorului de pace, care fixează un nou termen: 28 august. Două zile mai tîrziu, Gauguin se duce la Quimper pentru a asista la ședința tribunalului corecțional. Sauban se înfățișează împreună cu un alt marinar, Montfort, citat și el pentru a fi participat la bătaie. Tribunalul « îl scoate din cauză » pe acesta din urmă, «fără pedeapsă și cheltuieli », apoi, spre uimirea scandalizată a lui Gauguin — care a cerut despăgubiri în valoare de 10.000 de franci —, îl condamnă pe Sauban, « în ciuda faptelor barbare dovedite », la o pedeapsă pe care pictorul o consideră « derizorie », « opt zile de închisoare și 600 de franci daune-interese ». Gauguin turbează.

« *Șase sute de franci despăgubiri. Și eu am plătit 475 de franci medicului, 100 de franci avocatului, plus cheltuielile pe care le comportă o boală într-un hotel,* îi scrie el lui Molard . . . *Cu toate acestea, partea adversă a făcut un apel, care va fi judecat la Rennes, ceea ce mie îmi convine. Va trebui ca Leclercq să-l întîlnească pe Dolent, și acesta să-l roage pe Geffroy să scrie un articol în* Le Journal *sau în* L'Echo de Paris, *un articol sever împotriva justiției din Quimper, pentru a explica punctul meu de vedere. Se pare că la Rennes judecătorii sînt foarte sensibili la asemenea articole. Cum, chiar ai dreptul să asasinezi sau să snopești în bătaie pe un nevinovat doar pentru că nu e de prin partea locului, din Concarneau? Iar boala, suferințele, timpul pierdut nu înseamnă nimic, numai pentru faptul că bandiții din Concarneau sînt electori și agresorul meu este prietenul autorităților republicane?* »

Nu cumva mînia îl face pe pictor să exagereze? Fapt este că dacă săptămînalul din Quimper *Le Finistère*, a publicat la 29 mai, a doua zi după bătaie, un articol în care denunța « agresiunea brutală, fără motiv », « incalificabila și ridicola agresiune » de pe cheiul Péneroff, și pe « indivizii sălbatici » care se făcuseră vinovați de această agresiune, la 25 august, a doua zi după ședința tribunalului, ziarul nu mai vorbește decît foarte pe scurt de o « scenă destul de obscură ». Or, *Le Finistère* este jurnalul unui deputat al departamentului, Louis Hémon, iar pilotul Sauban este

« omul de încredere, împuternicitul »[1] la Concarneau al acestui parlamentar. Sauban va renunța, de altfel, repede la apelul său. Cît despre cei șase sute de franci daune, pictorul va aștepta în zadar să-i fie achitați: pilotul prudent și-a vîndut vaporul.[2]
La 28 august, la primăria din Pont-Aven, o nouă decepție pentru Gauguin. În urma concluziilor depuse de avocatul Mariei Henry, judecătorul de pace, nefiind în măsură să se pronunțe în cazul unor obiecte a căror valoare nu este fixată și nici specificată în citația de deschidere a procesului, se declară incompetent.[3] Gauguin îl roagă pe avocatul Chamaillard să continue procesul în fața tribunalului din Quimper.
Din motive fără îndoială financiare, pictorul se desparte de Annah. În jurul datei de 15 septembrie, mulatra se întoarce la Paris, unde caută să-și facă o situație. N-o mai ia cu ea pe Taoa, maimuța pe care Gauguin o îndrăgise, căci, între timp, a mîncat o floare de *yucca* și a murit otrăvită.
« Este adevărat, nu mai dau nici un semn de viață și toată lumea se plînge de asta, îi scrie Gauguin lui Monfreid la 20 septembrie. Adevărul e că mi-am pierdut tot curajul în urma atîtor suferințe, mai ales după nopțile în care nu am putut închide ochii. » « Așteptînd zile mai bune », artistul continuă să se refugieze în amintirile tahitiene. Sculptează acum în lemn scene maori. Poate intenționează să ilustreze cu aceste gravuri cartea sa *Noa Noa*.
Procesul cu Maria Păpușa se va judeca în noiembrie. După pronunțarea verdictului, pictorul e hotărît să plece la Paris. Gauguin pierde acest proces. Marie Henry contestă afirmațiile pictorului; susține că bustul i-a fost dăruit de către Meyer de Haan însuși. Invocă de altfel articolul din Codul Civil care stabilește că, în cazul bunurilor mobile, posesiunea echivalează cu titlul de proprietate. La 14 noiembrie, tribunalul din Quimper, considerînd că reclamantul a comis o greșeală neconsemnîndu-și în scris depunerea obiectelor și că proba cu martori nu poate fi admisă, îi respinge

---

[1] René Maurice, în *Nouvelle Revue de Bretagne*, noiembrie-decembrie 1953.
[2] Careil, în *Le Fureteur breton*, noiembrie-decembrie 1919.
[3] Extras din lucrările judecătoriei de pace din Pont-Aven.

lui Gauguin « toate pretențiile și-l condamnă la cheltuieli de judecată ».[1]
Pictorul se întoarce cu primul tren la Paris. Aici, în atelierul din strada Vercingétorix, îl așteaptă o surpriză neplăcută. Annah javaneza, profitînd de absența sa, a golit atelierul de tot ceea ce i se părea de valoare. Doar tablourile au fost cruțate în acest jaf. Fără îndoială, mulatra împărtășește părerea lui Satre, căruia Gauguin, în semn de mulțumire pentru ajutorul acordat după încăierarea de la Concarneau, i-a oferit niște tablouri și de la care a primit următorul răspuns: « Păstrează-ți porcăriile! »

La 22 noiembrie, Charles Morice sărbătorește, împreună cu cîțiva prieteni, în cadrul unui mic banchet dat la Cafeneaua *Variétés*, reîntoarcerea lui Gauguin. A doua zi, într-un articol din *Le Soir*, vorbind despre acest banchet, Morice subliniază din nou măreția artistului și deplînge nedreptatea căreia pictorul continuă să-i fie victimă!

---

[1] Extras din Minutele grefei Tribunalului întrunit la Quimper. S-a scris în mod eronat că acțiunea lui Gauguin ar fi fost respinsă pentru că nu-i plătise Mariei Henry nota de pensiune. În orice caz o asemenea motivare nu figurează nicăieri în textul verdictului. După documentele dezvăluite de dl. Malingue, care relatează faptul într-un articol din revista *L'Oeil* (iulie-august 1959), Marie Henry ar fi deținut, pe lîngă bustul lui Meyer de Haan, 18 pînze de Gauguin (printre care un portret al lui Meyer de Haan și *Autoportretul cu nimb*), o guașă (*Capela St. Maudet* din Pouldu), un ghips pictat, saboți sculptați etc. Cîteva dintre aceste opere ar fi fost vîndute de ea lui Ambroise Vollard și Galeriilor Barbazanges.
În 1959, moștenitorii ei au organizat două licitații la Hotelul Drouot. La prima, din 16 martie, guașa de Gauguin (Capela St. Maudet) a fost adjudecată la suma de 3.600.000 de franci, un butoi sculptat la 2.001.000 franci, o decorație pentru un suport de pahar la 1.700.000 franci; în aceeași zi au fost vîndute de asemenea opt opere ale lui de Haan. La a doua licitație, ce-a avut loc la 24 iunie, un caiet de schițe al lui Gauguin a fost adjudecat la 1.050.000 franci, iar bustul lui Meyer de Haan la 9.600.000 franci.
Marie Henry n-a putut lua din hanul din Pouldu picturile murale. Unele dintre ele au fost identificate în 1924 de doi artiști americani. Se pare că au dispărut pentru totdeauna decorațiile plafonului și friza pe care fuseseră pictate cuvintele lui Wagner: « Cred într-o Judecată de Apoi la care vor fi condamnați la chinuri teribile toți cei care pe lumea aceasta au îndrăznit să facă comerț cu arta sublimă și curată . . . ».

« *Paul Gauguin n-are de ce să fie mîndru de compatrioții săi,* scrie el. *Cei care au fost surprinși acum cîțiva ani, văzîndu-l că își alege în Tahiti un exil de muncă, de liniște și de soare, vor trebui să caute motivele plecării sale în lipsa lor de recunoștință față de un semen a cărui operă și nume trebuie să fie considerate ca aparținînd valorilor noastre cele mai prețioase. Să nu exagerăm însă . . . Cei mai înverșunați dintre detractorii lui de ieri nu mai îndrăznesc acum să-l nege și oricît de ironici ar fi atunci cînd spun că nu-l înțeleg pe acest « geniu », geniu este totuși cuvîntul pe care sînt siliți să-l pronunțe în legătură cu pictorul Gauguin.* »

Cîteva zile mai tîrziu, în săptămîna dintre 3 și 9 decembrie, Gauguin expune în atelierul său un ansamblu de desene și gravuri. Însă nici această expoziție nu trezește vreun interes, cum, de altfel, nu treziseră vreun interes nici banchetul și nici articolele lui Morice sau Julien Leclercq. E adevărat că în anul 1894 împrejurările nu se arată prea favorabile manifestărilor artistice. Atentatele săvîrșite de anarhiști — în iunie a fost asasinat președintele republicii, Sadi Carnot —, măsurile polițienești adoptate, toate acestea preocupă în așa grad spiritele, încît pictorilor și picturii nu li se acordă nici cea mai mică atenție.

« Amatorii sînt atît de dezorientați de evenimente, încît nici nu mai vor să audă de artă », îi scria în iulie Pissarro fiului său Lucien.

Gauguin, pe care comportarea javanezei l-a îndurerat poate mai mult decît incidentul de la Concarneau, și pe care nimic nu-l mai poate convinge acum să renunțe la ideea sa de a « se îngropa » în insulele Pacificului, ar fi deci bine inspirat dacă ar accepta propunerea formulată de un negustor de tablouri. Acesta se oferă să-i cumpere la intervale regulate și la « un preț rezonabil », însă « stabilit în mod irevocabil de la bun început » [1], toate pînzele pe care le va realiza. Gauguin refuză. Unii dintre prietenii săi consideră că în felul acesta el își închide orice perspectivă și că, în schimb, cu o licitație la hotelul Drouot și-ar asigura, și mai bine decît în 1891, mijloacele de a-și pune în aplicare

---

[1] Charles Morice.

proiectele. Tot aşa crede şi Gauguin. El dă crezare, de altfel, la tot ceea ce-i alimentează speranțele şi încrederea mai mult naivă decît orgolioasă pe care o are în propriile lui forțe.

Suferind de bronşită, suportînd din ce în ce mai greu frigul — « nu pot, literalmente, să trăiesc decît la soare » —, pictorul nu-şi mai părăseşte atelierul, unde a reînceput să primească oaspeți în fiecare joi. Cîteodată, totuşi, mai merge pînă în Montmartre să-l viziteze pe Morice sau pe Séguin, care s-a reîntors şi el din Bretania şi locuieşte acum în strada Lepic. Séguin va deschide şi el o expoziție proprie, în februarie 1895, la Galeria lui Le Barc de Boutteville, un mic negustor de pe strada Le Peletier, atras de cîțiva ani la cauza pictorilor inovatori. [1] Gauguin scrie prefața catalogului, o prefață cordială şi aspră totodată, unde un artist îşi exprimă fără menajamente gîndurile despre un coleg de breaslă. « Un gest de simpatie rațională, acesta trebuie să fie, cred eu, sensul unei prefețe », scrie el, şi comentează astfel lucrările lui Séguin: « Séguin nu este un maestru. Defectele sale nu sînt încă destul de precis conturate pentru ca să merite acest titlu. Însă el ştie să citească în *Cartea* tainică şi ştie să vorbească în limba în care e scrisă această *Carte* ».

Gauguin admite fără rezerve ca acest ton franc şi direct să fie folosit şi față de el! După ce a ales cele 49 de tablouri, desene şi gravuri, cu care va organiza o licitație la hotelul Drouot, el cere ca prefața catalogului să fie scrisă de unul din oaspeții săi de joi, un scriitor suedez, cam de aceeaşi vîrstă cu el, August Strindberg. Poet, romancier, dramaturg, eseist, pamfletar, Strindberg este un om înzestrat cu toate harurile, cu un temperament vulcanic, plin de violențe şi de excese, şi cu o inteligență mereu trează. Anticonformist virulent, el atacă în opera sa lirică şi chinuită toate prejudecățile, minciunile sociale. Într-o seară, spre sfîrşitul lui ianuarie, Gauguin l-a observat examinîndu-i cu atenție tablourile agățate pe zidurile atelierului. « Am avut parcă intuiția unei revolte: un şoc între civilizația dumneavoastră şi barbaria mea. » Şi i-a venit ideea să se adreseze lui Strindberg.

---

 [1] Despre Le Barc Boutteville, vezi *Viața lui Toulouse-Lautrec*, II, II.

« *Răspund de îndată la cererea dumitale printr-un „nu pot" sau mai brutal printr-un „nu vreau"*, îi scrie suedezul într-o lungă misivă, în care își explică refuzul . . . *Nu pot să înțeleg arta dumitale și n-o pot îndrăgi . . . Am făcut eforturi destul de serioase pentru a te integra unui grup mai mare de artiști, pentru a te introduce ca o verigă într-un lanț, în scopul cunoașterii istoriei dezvoltării dumitale, dar în zadar . . . Ieri seară, gîndurile mi se îndreptau spre Puvis de Chavannes, însoțite parcă de sunetele meridionale ale mandolinei și ghitarei: pe zidurile atelierului dumitale am văzut acel talmeș-balmeș de tablouri însorite care m-au urmărit și astă noapte în somn. Am văzut arbori pe care nu i-ar putea întîlni nici un botanist, animale pe care Cuvier nu le-a bănuit niciodată și oameni pe care doar dumneata ai putut săi creezi . . . „Domnule, spuneam în visul meu, dumneata ai creat un pămînt și un cer nou, însă mie nu-mi place creația dumitale. E prea însorită pentru mine, un om căruia îi place clarobscurul. Și în paradisul dumitale trăiește o Evă care nu e idealul meu . . ."*

Mi se pare, încheie Strindberg, *că scriind aceste rînduri m-am încălzit și că încep să am o oarecare înțelegere pentru arta lui Gauguin. I s-a reproșat unui scriitor modern că nu zugrăvește ființe reale și că-și construiește*, pur și simplu, *el însuși personajele*. Pur și simplu! *Călătorie plăcută, maestre; îți cer doar să revii să mă vezi. Poate atunci voi fi învățat să-ți înțeleg mai bine Arta, ceea ce-mi va permite să fac o adevărată prefață pentru un nou catalog, într-un nou hotel Drouot, căci încep să simt și eu nevoia intensă de a deveni sălbatic și de a crea o lume nouă.* »

Gauguin consideră că această scrisoare sinceră poate sluji foarte bine de prefață. O publică la începutul catalogului împreună cu răspunsul său către Strindberg:

« *În fața Evei pe care mi-am ales-o, pe care am pictat-o în formele și în armoniile unei alte lumi, amintirile dumitale îți evocă poate un trecut dureros. Eva în concepția dumitale civilizată te face și ne face aproape întotdeauna niște misogini; Eva străveche, cea din atelierul meu, care te sperie pe dumneata, va ajunge poate într-o zi să-ți surîdă cu mai puțină amărăciune. Lumea aceasta, pe care n-ar putea-o regăsi nici un Cuvier și nici un botanist, ar pu-*

tea fi un paradis pe care eu l-am schițat doar, și de la schiță la realizarea visului e o distanță. N-are a face! Să între-vezi fericirea este poate un prim pas spre nirvana. »

Precedată de o expoziție particulară, la 16 februarie, și de una publică, la 17, licitația are loc luni, 18 februarie, în aceeași sală nr. 7, unde se desfășuraseră vînzările în 1891. Licitația începe la ora 3. În ciuda prezenței a numeroși prieteni, Monfreid, Séguin, Schuff, Maufra, Slewinski, O'Connor, atmosfera e încărcată. Cu excepția lui Degas, care-și adjudecă de la început o *Vahiné no te vi* (Femeie cu mango) la 450 de franci, amatorii și negustorii participă fără entuziasm la oferte. Pentru a-și susține cota operelor, Gauguin răscumpără el însuși pînzele care nu ating prețuri satisfăcătoare. Va trebui din nefericire să le răscumpere aproape pe toate. Vînzare catastrofală. La încheierea licitației, invitat de Maufra la cină în atelierul său de pe bulevardul Clichy, Gauguin « plînge ca un copil »[1]. Dintr-un total de aproximativ 17.500 de franci, vînzările efective nu se ridică decît la circa 3 000 de franci. Cînd pictorul va plăti taxa de 7%, cheltuielile pentru răscumpărările proprii, îi vor rămîne mai puțin de 2 000 de franci, din care va trebui să mai scadă diversele cheltuieli necesitate de organizarea vînzării[2]. Eșecul, dezastruos din punct de vedere financiar, este și mai grav din punct de vedere moral. Pissarro, mereu atent, îl înregistrează ca un semn al « unui mare și real reviriment ». « Simboliștii sînt pierduți, spune el cu satisfacție . . . Fără Degas, care a cumpărat cîteva pînze, ar fi fost mult mai rău. »[3] Gauguin este deprimat, scîrbit. În zilele acestea nefaste, îl mai așteaptă o încercare care-l va dezgusta și mai mult de această Europă rece, ostilă, malefică, față de care simte o silă tot mai pronunțată. Într-o seară, în ianu-

---

[1] Arsène Alexandre: *Maxime Maufra, peintre marin et rustique,* (Maxime Maufra, pictor marin și rustic).

[2] Într-o scrisoare către Mette, Gauguin a comunicat un bilanț cu totul deficitar al licitației. Acest bilanț pare să nu fie exact. Cel pe care-l dăm mai sus a fost stabilit după procesul verbal oficial al licitației.

[3] Degas a fost într-adevăr unul dintre participanții cei mai constanți la licitație. A cumpărat două tablouri și mai multe desene, în valoare de 965 franci, o treime din valoarea vînzărilor reale.

arie, însoțit de Séguin, s-a dus la un bal de periferie, în apropiere de bulevardul Maine. Aici a fost agățat de o prostituată. Cînd un polițist l-a pus în gardă împotriva primejdiei pe care o reprezenta această femeie pentru sănătatea sa, s-a mulțumit să ridice din umeri: « La vîrsta mea, nu te mai molipsești de nimic! » Certitudine lipsită de orce temei, care-și primește astăzi o dezmințire teribilă: s-a declarat sifilisul. La începutul lui martie, Gauguin pleacă pentru cîteva zile în Bretania, fără îndoială pentru a-și aranja treburile. Séguin, care se afla și el aici, îi scrie în ziua de 7 lui O'Connor: « Sărmanul de el, este foarte bolnav. Aureola sifilitică [1] i s-a întins pe tot corpul, atingîndu-i mai ales plăgile de la picior ».
Glezna rănită a lui Gauguin se vindecă greu. Plăgile nu se închid.

Cînd îi parvin ecouri de la licitația de la Drouot, Mette îi scrie soțului, pentru a-i aminti că are cinci copii. « Îți așteptam de mult scrisoarea », îi răspunde Gauguin pe un ton iritat și-i precizează rezultatele « reale » ale licitației. În loc de beneficii a înregistrat, afirmă el, o pierdere de aproape 500 de franci. Sînt conturi eronate, cu bună-știință sau nu, căci nu sînt rare cazurile cînd fostul agent de bursă se înșală în socotelile cu cifre [2]. În orice caz, conturile pe care Gauguin i le aruncă Mettei în față cu ură înseamnă pentru el nu atît o justificare cît un pretext de a-și descărca resentimentele. « De cînd am revenit în Franța, oricine în locul meu ar fi avut prilejul să facă reflecții triste asupra vieții, familiei, precum și asupra multor altor lucruri. » Mette să nu-și mai facă iluzii! De la el nu va mai primi nimic. « La 47 de ani nu *vreau* să cad în mizerie, căci sînt foarte aproape de ea; cînd voi fi la pămînt *nimeni* nu

[1] Séguin vrea, desigur, să spună *rozeola*.
[2] Sau cu date calendaristice. În decembrie 1893 îi scria fiicei sale: « Scumpa mea Aline, te-ai făcut mare, ai 16 ani . . . Credeam chiar că 17; nu te-ai născut la 25 decembrie 1876? ». Această dată era de două ori falsă, pentru că Aline se născuse în 1877 și la 24 decembrie. Gauguin trăiește într-o lume foarte fluidă. Are de altfel și o memorie foarte slabă. Îi e cu neputință, de exemplu, să spună cît timp a locuit la Arles, împreună cu Van Gogh. Piața Lamartine din Arles devine în amintirea sa Piața Victor Hugo etc.

mă va ridica. Cuvintele tale — „trebuie să te descurci singur“ — sînt cît se poate de înțelepte; mă conduc după ele. »

Această scrisoare — care consemnează, practic, sfîrșitul schimburilor epistolare dintre cei doi soți — este foarte semnificativă pentru starea de spirit a lui Gauguin în primăvara anului 1895. Rănit, crispat, iritat, nu mai crede în nimic, nu mai crede decît în imensa liniște pe care-o va cunoaște atunci cînd, în sfîrșit, va putea să fugă în Pacific, departe de Europa și de europeni, în mijlocul cărora nu are parte decît de nefericire. În cuptorul lui Chaplet a făcut o statuetă de lut ars, reprezentîndu-o pe *Oviri*, Diana barbară. A prezentat-o la Salonul Societății naționale de arte plastice; a fost refuzată. Atunci Chaplet a expus statueta în propria sa vitrină; ceramistul a fost somat s-o scoată. Chaplet a rezistat, statueta a rămas în vitrină, însă pentru Gauguin acest incident a constituit o nouă lovitură dureroasă. Reacționează cu brutalitatea unui animal rănit. În două articole pe care le publică în *Le Soir*, la 23 aprilie și 1 mai, atacă societățile artistice care dirijează saloanele, oficialitățile, direcția Artelor plastice, « cea mai frumoasă instituție de inutilitate publică pe care o cunoaștem », cum spune el. În același timp primește o lovitură și de la Emile Bernard.

În martie 1893, Bernard a părăsit Franța, îndreptîndu-se spre Italia, apoi spre Orient. Acum e la Cairo. Criza prin care trecuse și-a găsit dezlegarea. Renegîndu-și căutările din tinerețe, a evoluat într-o direcție cu totul diferită de cea pe care aceste căutări ar fi putut-o lăsa să se întrevadă și a intrat în școala artei bizantine și a vechilor maeștri italieni. Pentru a-și motiva această nouă poziție, folosește nu numai argumente estetice și filozofice, ci și religioase.

« *Ceea ce place sufletului meu vine din ceruri* », afirmă el. Mai tîrziu, își va aminti: « *Eram un credincios practicant și duceam o viață atît de pioasă încît nu lucram niciodată fără să fi auzit liturghia și fără să mă fi rugat cu brațele încrucișate în fața altarului sfîntului Francisc de Asissi. Intrasem în cel de al treilea ordin franciscan și nu-mi doream altceva decît să ajung să acopăr cu fresce pereții bisericilor și să trăiesc, dînd uitării toate celelalte lucruri* ».

Nu-l uită totuşi pe Gauguin, pe care-l urmăreşte cu răzbunarea sa, nelăsînd să-i scape nici un prilej pentru a-l ataca în scris. În numărul din februarie al revistei *Mercure de France*, scriind despre Cézanne, l-a citat pe Gauguin printre pictorii care « l-au copiat fără nici un scrupul » pe Gauguin şi, lucru neaşteptat, buimăcitor, pe Pissarro, care a fost marele maestru al lui Cézanne. La sfîrşitul lui aprilie, Bernard îi adresează lui Schuff o scrisoare care-i provoacă o mare nelinişte.

« *Bernard,* îi scrie Schuff lui Gauguin, *formulează în această scrisoare o acuzaţie dezgustătoare împotriva dumitale, bazată pe confidenţele pe care i le-ai fi făcut, şi întăreşte această acuzaţie cu afirmaţii atît de sigure încît te pot pune pe gînduri. Zvonuri de felul acesta îmi parveniseră şi după cearta noastră, dar, ajungînd la mine prin fratele meu, nu le-am dat nici o atenţie, le-am socotit colportări imbecile şi răuvoitoare. Acum e vorba de altceva . . . De altminteri atitudinea nevestei mele faţă de dumneata pe vremea aceea mă determinase şi pe mine să-i fac unele observaţii.* »

După cum spune Schuffenecker, « toate acestea strînse la un loc ar avea de ce să-l tulbure ».
Gauguin, somat de îndată să dea explicaţii [1], se reţine cu greu. « Încă înainte de plecarea mea, îi scrie el lui Schuff, te-ai lăsat în mod prostesc influenţat de vipera aceea de Bernard. Astăzi e mai grav. Ce să-ţi răspund la această calomnie? *Nimic*. Dacă întrebarea ar veni de la altul, l-aş trimite la plimbare, rîzîndu-i în nas. Venind de la dumneata, sufăr, pentru că şi dumneata suferi. » Însă cuvintele acestea nu-l liniştesc întrutotul pe Schuff: « Pentru mine un lucru rămîne nelămurit. Oricît de detracat ar fi Bernard, oricît de pornit ar fi împotriva dumitale, cum a putut totuşi ajunge la o atît de dezgustătoare acuzaţie? O să mai stăm de vorbă, dacă vrei, cînd ne vom revedea ». [2]

---

[1] « Din partea unui bărbat cu caracterul şi brutalitatea dumitale m-aş putea aştepta la orice, însă de la un om cu geniul dumitale nu mi-aş fi putut închipui niciodată o asemenea josnicie », se poate citi în bruionul inedit al unei scrisori adresate de Schuff lui Gauguin.

[2] Aceste scrisori au apărut pentru prima oară în teza despre Gauguin aparţinînd Ursulei-Frances Marks-Vandenbroucke.

Gauguin a resimțit în mod usturător jignirile lui Bernard.[1] Este furios pe acest « încîntător tînăr ». « În existența mea am întîlnit mulți scîrboși, însă nici unul de teapa tînărului Bernard. Oriunde te-ai duce, ești sigur că intri cu piciorul în vreuna din scîrboșeniile lui. Și le lasă prin toate colțurile. » Gauguin își va ieși din fire, cînd, în iunie, va citi, în *Mercure de France*, un nou articol în care Bernard pretinde: « că el (Gauguin) a beneficiat de o parte — cea mai importantă — a eforturilor mele; este un adevăr pe care faptele mi l-au confirmat prea convingător pentru ca eu să-l mai pot nega ». Gauguin scrie atunci un text virulent în care trece în revistă cariera fostului său prieten din Bretania:

« *Ce s-a ales din faimoasele sale căutări artistice?* întreabă el. *Și Dumnezeu știe cum se traduc în fapt! . . . Ah, domnule Bernard, în loc să-ți inventezi, prin ceea ce scrii, o personalitate pe care n-o vei avea niciodată, creează o operă coerentă și nu te expune riscului de a fi luat drept un panglicar de către o întreagă generație de pictori, care te urmărește încă de la începuturile dumitale de la Pont-Aven. Și nu-ți mai ataca maestrul. Drept mărturie această dedicație:* Lui P. Gauguin, maestrului curajos și impecabil etc. BERNARD. *Și aceasta cu atît mai mult cu cît maestrul nu-ți răspunde decît cu creații care poartă întotdeauna amprenta aceleiași personalități, în ciuda micilor transformări pe care un pictor dornic de o evoluție spre* mai bine *le aduce fiecărei opere.* »

Însă aceste note răzbunătoare vor rămîne inedite dintr-un motiv pe care nu-l cunoaștem.[2]
În toiul acestor agitații, Gauguin caută cu încăpățînare să-și pună în practică proiectul de plecare în insulele Pacificului. A solicitat o slujbă în Oceania, dar fără succes. Nu se va putea bizui decît pe pictura sa. Gauguin a vîndut cîteva tablouri proprietarului cafenelei *Variétés*, Auguste Bauchy, un mare prieten al artiștilor și un colecționar entuziast. La 20 iulie, Bauchy

---

[1] Va evoca el însuși incidentul cîțiva ani mai tîrziu în cartea *Avant et Après*.
[2] Ele au fost publicate de Henri Dorra în *Gazette des Beaux Arts*, aprilie 1955.

trebuie să-i remită 2600 de franci. Pe de altă parte, un negustoraş de tablouri, Talboum, cu care l-a pus în legătură Morice, îi va plăti peste un an, în luna mai, 800 de franci pentru o pînză pe care a reţinut-o. La rîndul său, Maufra se străduieşte să-i vîndă un tablou unui medic de-al său; deci încă 300 de franci. În sfîrşit, un rămar, Dosbourg, îi va plăti pictorului 600 de franci, cu care a rămas dator de la o achiziţie; se va achita de îndată ce va avea bani. Gauguin îşi face socotelile. Banii de care dispune îi vor permite să acopere cheltuielile necesare pentru călătorie şi pentru instalarea pe insulă. Primul punct. Al doilea punct: în Oceania îi vor ajunge 200 de franci pe lună pentru a duce un trai destul de bun. Cu cei 4300 de franci, rezultaţi din diverse încasări, va putea să trăiască aproape doi ani. Nu trebuie deci să se gîndească decît la viitorul îndepărtat. Gauguin ar dori să aibă asigurări şi în această privinţă.

Le obţine, în sfîrşit, de la doi negustori de tablouri, unul din str. St. Lazare, Lévy, celălalt din str. Rodier, Chaudet. Deşi recunosc că pictura lui Gauguin « nu este uşor de vîndut », declară că vor reuşi în mod sigur să-i plaseze, mai devreme sau mai tîrziu, operele. Este doar o « chestiune de timp ». « Poţi pleca liniştit, îl asigură ei; nu te vom lăsa în încurcătură. »

Gauguin nu aşteaptă decît asemenea promisiuni. Îşi lasă tablourile şi sculpturile în păstrarea negustorilor, apoi ia ultimele măsuri în vederea apropiatei plecări — o plecare singuratică, căci nici Séguin şi nici O'Connor nu vor veni cu el. Dăruieşte prietenilor cîteva amintiri şi îşi face bagajele.

La 28 iunie, în *Le Soir*, Morice anunţă că a doua zi Gauguin va pleca pentru totdeauna. Plecare fără vîlvă, aproape în taină. Nemaidorind « ceremonii de adio în gară, ceremonii care emoţionează şi obosesc », Gauguin şi-a rugat prietenii să nu-l însoţească. În ultimul moment, soţii Molard şi Paco Durrio insistă să-l conducă; vor fi, de altfel, singurii care-i vor strînge mîna pe peron . . .

La 3 iulie, la Marsilia, pictorul părăseşte Europa, îmbarcîndu-se pe pachebotul *Australien*. « Îmi mai rămîne doar să-mi sculptez acolo, în linişte, printre flori, piatra de mormînt », i-a spus lui Morice.

III. ALINE

... Știu, eu n-am să scap din umbra-i nemișcată
pe covor
Niciodată — Nevermore.

EDGAR A. POE: *Corbul*[1]

În timpul traversării, « cu privirea inexpresivă, ațintită asupra mării », Gauguin continuă să discute cu sine însuși.

A avut oare dreptate să părăsească totul, să accepte în felul acesta ceea ce există, să renunțe, în ciuda tuturor impulsurilor, la orice speranță? Și chipul Alinei, blînd și trist, cu ochii ei gînditori, trecea prin amintirea pictorului, sfîșiindu-l. N-o va mai revedea niciodată ... Gauguin nici măcar n-a prevenit-o pe Mette de plecarea, de fuga sa. Știe prea bine: această fugă va fi socotită « criminală ». « A, da, sînt un *mare criminal*. Ce-are a face! Și Michelangelo a fost; iar eu nu sînt Michelangelo ». Însă cei care-l acuză « știu cîtă suferință intră într-o căsnicie nenorocită? ... Să divorțezi, ușor de spus. Dar cum? Și de ce oare un divorț natural, fără oamenii legii, n-ar fi valabil? » Pe bordul *Australien*-ului, și al vaporului care l-a dus din Noua Zeelandă spre Tahiti, Gauguin ajungea mereu, de cîte ori își relua gîndurile, la aceleași concluzii. Va muri aici. Își va face o colibă, va crește păsări, va cultiva legume, ceva vanilie și cafea, pe care o va vinde. « Familia mea n-are decît să se descurce singură, căci nu numai eu am obligația s-o ajut! »

---

 [1] Traducere de Mihu Dragomir. (N.T.)

Nu-i va mai revedea niciodată! ...
La Port-Said, Gauguin a cumpărat fotografii obscene.
De la sosirea în Tahiti, unde nu și-a putut relua viața laolaltă cu Tehura, acum căsătorită, el se destrăbălează cu *vahiné* (femei). « În fiecare noapte niște ștrengărițe îndrăcite îmi invadează patul. Chiar aseară veniseră trei și tot timpul căutau să mă provoace ».
S-a întrebat un timp dacă n-ar fi mai bine să se stabilească în insulele Marchize. În cele din urmă, a închiriat un teren într-o regiune destul de puțin depărtată de Papeete, la Punaauïa, pe drumul de coastă ce duce spre Mataïéa.
Aceasta e regiunea cea mai frumoasă din Tahiti. O mare vale se adîncește prin relieful chinuit al insulei și urcă apoi spre Orofena, vîrful muntos care o domină de la o înălțime de peste 2200 de metri. Locuințele se pierd printre cocotieri, bananieri, goyavieri, arbori de pîine. De-a lungul lagunei cu apele schimbătoare într-o infinitate de nuanțe, plaja albă se prelungește pe kilometri întregi. În față se înalță insula Mooréa, ale cărei contururi se desprind fantastice pe valuri în apoteoza amurgurilor.
În această țară a încîntării, pictorul și-a clădit o colibă spațioasă cu acoperiș din frunze de cocotier, alcătuită din două încăperi, o cameră de culcare, menținută în penumbră, unde e totdeauna răcoare, și un atelier bine luminat. Pe jos a întins rogojini, un vechi covor persan, iar pe pereți a agățat desene și bibelouri. Coliba se completează cu un hangar-grajd, în care Gauguin adăpostește trăsura și calul cumpărat.
« Vezi că pentru moment nu prea sînt de plîns », îi scrie lui Monfreid în cursul lunii noiembrie și, după ce evocă cu plăcere desfrîurile din primele sale săptămîni petrecute în Tahiti, adaugă: « Am să pun capăt acestei vieți de paiață și am să-mi iau o femeie serioasă în casă, am să muncesc pe rupte, cu atît mai mult cu cît mă simt în puteri, și cred că voi lucra mai bine decît altădată. »
Cu toate acestea, un lucru îl neliniștește. În afară de scrisoarea primită de la Monfreid și de cea de la Morice, dinspre Paris domnește tăcerea. Debitorii săi — și mai ales Bauchy, care ar fi trebuit să-i plătească 2600 de franci încă din iulie — nu se prea grăbesc să se achite.

Or, rezervele i se epuizează. Coliba l-a costat scump. Şi apoi, după cum însuşi recunoaşte: « Ca întotdeauna, cînd mă ştiu cu bani în buzunar şi, pe deasupra, cu speranţe, cheltuiesc fără să mai socotesc ». Dacă nu i se plăteşte de grabă ceea ce i se datorează, va ajunge în scurt timp să fie lipsit de toate.

De acum încolo, la sosirea poştei, Gauguin se precipită la ghişeu, de fiecare dată e mai neliniştit. Însă nimic! Nici scrisori, nici mandate. Aceleaşi aşteptări ca şi acum patru ani, la prima sa călătorie; cunoaşte din nou incertitudinea, nesiguranţa apăsătoare, chinuitoare, care, cum spune el, este « lucrul cel mai rău în situaţia sa ». Dacă cel puţin i-ar scrie, ca să fie informat! Orice ar fi preferabil acestei indiferenţe, chiar ştirile proaste. Este condamnat să aştepte; să aştepte chinuit de nelinişte.

Spaima, agravată de sentimentul iritant al neputinţei, îl face să fie mai slab, lipsit de curaj în faţa bolilor. În climatul călduţ din Tahiti, plăgile de la picior i s-au redeschis. Suferind de dureri în gleznă, o parte din noapte trebuie să rămînă treaz. Iarna 1895—1896, cînd frumuseţea regiunii Punaauïa, însufleţită de soarele tropicelor, de culorile scînteietoare ale miilor de flori, îi face parcă şi mai penibilă desnădejdea, este într-adevăr o iarnă tristă. În clipele cînd durerile de la picior îl mai lasă, pictează; îşi continuă cîntecul. Zugrăveşte pe pînză o *Olympia* maori, o Venus barbară, pe care o adoră. Noua sa *vahiné*, Pahura, o tînără de 13 ani şi jumătate, este fără îndoială cea care a pozat pentru *Femeia cu mango* (Te arii vahiné [1]). Este o pînză de o senzualitate senină. « Cred că, în ce priveşte culoarea, n-am reuşit niciodată un lucru de o sonoritate mai gravă ». Gauguin îşi atinge culmile. Însă ce contrast între artistul pentru care începe epoca capodoperelor celor mai desăvîrşite şi omul, care, în aceeaşi clipă, mărturiseşte jalnic că se află « nu numai la capătul resurselor ci şi la capătul puterilor ».

Lunile trec şi din Franţa nici o ştire. Tăcere totală din partea debitorilor. Pentru a avea ce mînca, a trebuit să împrumute 500 de franci. « Dacă-i adaug la cei 500 de franci pe care-i datorez pentru casă, datoria se urcă

[1] Astăzi la Muzeul de artă modernă din Moscova.

la 1000 de franci, îi scrie în aprilie 1896 lui Monfreid. Şi nu-s nechibzuit: trăim cu 100 de franci pe lună, eu și cu *vahinéea* mea . . . ; după cum vezi nu e prea mult: din ei îmi asigur tutunul, săpunul, o rochie pentru micuța vahiné, etc. » În plus, dintr-o scrisoare a lui Monfreid, Gauguin află că Lévy a renunțat să se mai ocupe de vînzarea pînzelor sale. Lovitura este dureroasă. Nu se mai poate bizui acum decît pe Chaudet. « Totul trozneşte din încheieturi . . . Cu cît înaintezi în timp, cu atît te afunzi mai mult ».

Află de asemenea că Mette i-a cerut tablouri lui Schuff și că Schuff i-a expediat cîteva. « Sărmanul Schuff a crezut că face un lucru bun și nu pot să i-o iau în nume de rău. A avut întotdeauna o slăbiciune pentru ea, o consideră o nefericită . . . Nevastă-mea îmi va vinde tablourile și din banii realizați își va cumpăra pîine și unt. Înțelegi deci cum stau lucrurile! » [1]

Pictorul se simte cuprins de panică. Imploră un ajutor cît de mic, îl roagă pe Schuff să intervină pe lîngă contele de la Rochefoucauld, care îi acordă lui Filliger și lui Bernard o rentă anuală de 1200 de franci, pentru a obține de la el un ajutor în schimbul unor tablouri. Ca să adreseze aceste rugăminți a trebuit să-și calce pe inimă. Însă ce altceva are de făcut? « Daumier, care nu era mai talentat decît mine, acceptase fără să roșească o rentă din partea lui Corot ». Şi, fără să vrea, lasă să se audă un plînset: « Niciodată nu m-am bucurat de protecția cuiva, pentru că m-au crezut un om tare și pentru că am fost prea mîndru. Astăzi, cînd sînt la pămînt, epuizat de lupta fără cruțare pe care a trebuit s-o duc, trebuie să îngenunchez și să renunț la orice orgoliu. Nu sînt decît un ratat ».

Sinuciderea i se pare un « act ridicol », dar cine știe dacă pînă la urmă nu va fi constrîns s-o accepte? Totul este stupid. Lungit pe pat, cu glezna bandajată în cîrpe, reflectează, căutînd un mijloc de a scăpa de greutăți,

---

[1] Mette îi scrisese lui Schuff la 31 ianuarie: « Da, egoismul feroce al lui Paul depășește orice imaginație și ceea ce mă agasează cel mai mult e faptul că se consideră ,,un martir al artei". În sfîrşit, să-l lăsăm pe el în plata domnului, e bine că dumneata îmi păstrezi o amintire destul de afectuoasă, care-ți îngăduie să te mai ocupi și de mine. Dacă poți să obții niște tablouri, trimite-mi-le, am să încerc să le vînd, și de la sine înțeles că n-am să-i trimit banii lui Paul ».

construindu-și « tot felul de combinații ». Una dintre ele, pe care i-o propune în iunie lui Monfreid și Maufra, i se pare excelentă. Să formeze un grup de 15 amatori, care să-i acorde 2400 de franci pe an, adică 160 de franci fiecare, iar el le va trimite în schimb, 15 tablouri, pe care, ei și le vor repartiza prin tragere la sorți.

« *Desigur, la prețul acesta tablourile mele n-ar fi prea scumpe*[1] *și într-un interval destul de scurt cumpărătorii nu vor fi în pierdere; ce dracu', nu sînt pretențios! Nu-mi doresc decît un cîștig de 200 de franci pe lună (mai puțin decît un muncitor) ș-apoi voi împlini în curînd 50 de ani și mă bucur de o reputație destul de bună. E de prisos să mai adaug că, dacă pînă acum n-am vîndut pe prețuri de bîlci, n-am de gînd s-o fac nici de acum încolo . . . Dacă mă resemnez să trăiesc* sărăcăcios, *o fac pentru că nu vreau să mă ocup de altceva decît de artă* ».

O scrisoare de la Maufra, care-i anunță, pentru luna iulie, un mandat de 300 de franci, îl mai înseninează și-l hotărește să se interneze la spitalul din Papeete, pentru a-și îngriji piciorul care-l face să sufere din ce în ce mai mult. În iulie însă, din nefericire, nu sosește nici o sumă, nici de la Maufra și nici din altă parte. Cum își va plăti spitalul la ieșire?
Gauguin întreține relații destul de strînse cu ofițerii de pe *La Durance*, pachebotul de tonaj mic care staționează în insule. Uneori ia masa pe bord; ofițerii îi întorc vizita la Punaauïa, nu fără a aduce cu ei și provizii. Revel, secundul, se va reîntoarce luna aceasta în Franța. Pictorul îl roagă să-i transmită lui Monfreid 9 tablouri. Este însă atît de slăbit, încît scrie greșit numărul imobilului din Bd. Arago, unde locuiește acum prietenul său. Cu o lună înainte, discutînd din nou despre pachetul de tablouri trimis de Schuff Mettei, Gauguin i-a atras atenția lui Monfreid ca de acum înainte să nu-i mai expedieze nici un tablou soției sale dacă nu acceptă să-i trimită o parte din banii realizați din vînzare. « Pretind o treime din vînzarea tablourilor mele și fiindcă nu am încredere, vreau banii înainte. Să fie bine stabilit ».

---

[1] Cei 160 de franci pe care amatorii ar fi urmat să-i plătească pentru fiecare tablou valorează aproximativ 400 de franci noi.

Cînd Gauguin iese din spital, în august, lucrurile se află în acelaşi stadiu. Maufra nu s-a achitat. Nici Bauchy, nici Dosbourg, nici Talboum. « Poţi să-ţi închipui ce mutră am făcut cînd am fost obligat să mărturisesc că nu voi putea plăti decît mai tîrziu cei 140 de franci ». Deşi plăgile de la picior nu i s-au vindecat, nu mai are dureri. Însă cum ar putea să se refacă? « Pentru a mă reface n-am decît apă de băut şi drept hrană puţin orez fiert în apă ». De altfel, toate acestea n-ar avea prea mare importanţă, dacă s-ar putea agăţa de vreo speranţă. Dar! . . . E limpede că în Franţa nimeni nu cunoaşte exact situaţia în care se află. Egoism, fără îndoială. Cînd e vorba de situaţia altuia, oricine se linişteşte repede. Gauguin exagerează. Gauguin nu e atît de nefericit, atît de lipsit de mijloace cum pretinde [1]. Însă fără îndoială este şi neputinţa oamenilor de a ieşi din ei înşişi, de a înţelege cît de cît suferinţa altora. Lumea închisă a indivizilor, despărţiţi de marele zid chinezesc al neputinţei de a comunica. Oamenii îşi vorbesc, însă nu se înţeleg. Schuffenecker, căruia librăria *Art indépendant* i-a organizat în februarie şi martie o expoziţie, se plînge într-o scrisoare către Gauguin de « eşecul ei total ». Se crede foarte defavorizat în comparaţie cu Gauguin care, în ce-l priveşte, are totul, spune el, « glorie, forţă, sănătate! » « Dacă ai fi fost prudent şi chibzuit ai fi trăit acum în largul dumitale; şi cu mai multă bunăvoinţă şi spirit social faţă de contemporanii dumitale, te-ai fi bucurat astăzi de o viaţă fericită ». În ciuda tonului acru, aceste cuvinte n-au fost scrise desigur din răutate. S-a lăsat doar îmboldit de starea sa de spirit morocănoasă [2]. Nici o secundă nu şi-a închipuit efectul pe care cuvintele sale invidioase, trimise într-un moment nepotrivit, reflecţiile

---

[1] « Toate acestea mi se par foarte exagerate, îi scria Séguin lui O'Connor la 18 iunie . . . Trebuie să ne gîndim că omul are de aşteptat 6 luni pînă primeşte răspunsul şi trebuie să-şi ia toate precauţiile ».

[2] Cîteva luni mai tîrziu, în ianuarie 1897, chuff nota într-un caiet intim: « Am 45 de ani şi sînt mai bătrîn decît un patriarh, mai obosit, mai gol şi mai dezolat decît un cavou. Anii au strîns asupra capului meu dezamăgirile şi dezastrele. Viaţa m-a umilit şi obidit în permanenţă. Cel care ar vrea să-mi dea un nume, care să constituie în acelaşi timp şi o deviză pentru mine, n-ar putea alege decît *Inimă Frîntă* ».

sale inoportune aveau să-l aibă asupra omului învins, care le citea în Pacific. Crîncenă stîngăcie a neînțelegerii. La sugestia criticului Roger Marx, Schuff — a cărui bunăvoință este evidentă — a luat inițiativa alcătuirii unei petiții prin care să se ceară ca statul să vină în ajutorul lui Gauguin. Pictorul tresare. « N-am avut niciodată intenția să cerșesc de la stat. Întreaga mea luptă în afara oficialului, demnitatea pe care m-am străduit să mi-o păstrez toată viața își pierd acum sensul . . . Într-adevăr, iată încă o nefericire pe care nu m-așteptam s-o îndur [1]. »

Așa cum i-a cerut Gauguin, Schuff s-a dus la contele de la Rochefoucauld. Însă cum a întreprins el acest demers? A cerut cumva pomană pentru Gauguin? Oricum, contele i-a dat 200 de franci. Continuîndu-și colecta, Schuff a mai obținut 200 de franci de la unul din colegii săi. În septembrie, Gauguin primește cei 400 de franci. « Ar fi fost mai bine să-mi fi cumpărat ceva », își spune pictorul. Sărmanul Schuff e lipsit, într-adevăr, de « simțul nuanțelor ».

Și Morice s-a ocupat de soarta lui Gauguin. Nu s-a sfiit să ceară o audiență la Roujon, directorul Artelor plastice, pentru a expune situația pictorului și a-l convinge să revie asupra deciziei sale anterioare, asupra refuzului de a respecta angajamentul pe care Larroumet și-l asumase față de artist. « Cumpărați o pînză a lui Gauguin sau comandați-i o lucrare de decorație ». Roujon — întrevederea a avut loc la 10 iulie — a început să lovească furios în brațele fotoliului. « Niciodată, domnule, cîtă vreme am să fiu eu aici, a strigat el, niciodată domnul Gauguin nu va beneficia de o comandă din partea statului. Nici un centimetru pătrat! » Cînd Morice s-a ridicat în picioare, Roujon s-a mai îmblînzit: « Am să fac totuși ceva pentru el, îți promit ». Și Gauguin, odată cu cei 400 de franci obținuți prin cheta lui Schuff, a primit de la Direcția Artelor plastice 200 de franci — « cu titlul de încurajare ». Ieșindu-și din fire, i-a trimis de îndată înapoi.

---

[1] Această petiție fusese semnată de Puvis de Chavannes, Degas, Mallarmé, Mirbeau, Carrière, Arsène Alexandre, Roger Marx . . . Spre satisfacția lui Gauguin, negustorul Chaudet l-a convins pe Schuff să renunțe la proiectul său.

« Nu ştiu cum se va termina toată această poveste, îi scrie pictorul lui Schuff. Îl rog însă pe bunul Dumnezeu să termine cît mai grabnic cu mine ».
Din fericire, și Chaudet dă semne de viață. I-a trimis lui Gauguin 200 de franci. Achitîndu-și datoriile cele mai presante, pictorul păstrează și pentru sine o mică sumă. De bine de rău, reușește să reziste. Va mai împrumuta 100 de franci în decembrie. În ciuda existenței sale haotice și precare, își recapătă energia. Și starea sănătății se pare că e ceva mai bună. Se apucă de lucru încă de la orele 6 dimineața, pictează, sculptează.

« *Așez peste tot sculpturi. Lut acoperit de ceară. Mai întîi un nud de femeie, apoi un leu jucîndu-se cu puiul său, lucrat cu multă fantezie. Indigenii care nu cunosc animalele sălbatice sînt cu toții uluiți. Pastorul, de pildă, a făcut tot ce a putut ca să mă convingă să nu mai expun femeia goală . . . Poliția i-a rîs în nas, iar eu l-am trimis direct de unde a venit. O, dacă aș avea doar ceea ce mi se datorează, viața mea ar fi extraordinar de calmă și fericită* ».

Nave nave mahana (Zile fericite) este titlul pe care Gauguin îl dă unuia din tablourile sale [1]. N-a exprimat niciodată mai bine decît în acest tablou, în care sînt înfățișați cîțiva maoriși, stînd în picioare și imobili, la umbra arborilor, armonia și blîndețea care domnesc în lumea tahitiană. O viziune a vieții plină de seninătate. Însă acestei imagini de vis îi răspunde alta, aspră și dureroasă, imaginea realității. Într-un autoportret, Gauguin apare îmbrăcat într-o cămașă tahitiană, albă și larg deschisă la gît. Pare un condamnat care s-a ridicat în picioare pentru a merge la locul execuției. *Lîngă Golgota* e titlul pe care Gauguin îl notează în colțul stîng al acestei pînze [2]. « Dacă nu m-aș simți mult mai bine cu sănătatea, te asigur că mi-aș pune capăt zilelor, îi scrie lui Monfreid; dar acum, după ce am așteptat atîta, și cînd sper, de la o lună la alta, să se ivească o soluție, ar fi absurd ».
Curînd însă reîncep durerile în picior și, în ciuda optimismului său, trebuie să-și întrerupă lucrul. De

---

[1] Astăzi la Muzeul de artă din Lyon.
[2] Astăzi la Muzeul din São Paulo.

astă dată pentru scurt timp: în ianuarie 1897 poșta îi aduce 1200 de franci de la Chaudet și ușurarea, bucuria pe care o încearcă, constituie pentru el cel mai bun medicament. Pe lîngă aceasta, Bauchy trebuie să-i verse în fiecare lună cîte 150 de franci lui Chaudet în contul lui Gauguin. Situația se îmbunătățește. Gauguin dorește să se interneze din nou, însă cum nu poate să plătească tariful întreg — cu banii lui Chaudet și-a achitat complet datoriile, adică 900 de franci — nu este primit decît după îndelungi discuții și numai în sălile rezervate indigenilor. Jignit, refuză. Funcționarii coloniali au tupeu!

Relațiile pictorului cu oamenii din Papeete sînt din ce în ce mai încordate. Cînd Gauguin apare în oraș, numeroși albi îl privesc cu milă și dispreț. Este limpede că zugravul acesta nenorocit, subalimentat, prost îmbrăcat, nu face parte din lumea lor. « Știți și dumneavoastră, prieteni, declarase un guvernator, în țara asta n-ai altceva de făcut decît să te îmbogățești »[1]. Gauguin nu se îmbogățește. Gauguin trăiește laolaltă cu indigenii. Gauguin este un nefericit. Disprețul cu care este tratat îl îndurerează pe pictor, iar suferințele fizice și morale din ultimele luni n-au fost de natură să-l facă mai conciliant. Reacționînd cu nervozitate, nu ezită să ironizeze lipsa de cultură, mediocritatea acestui mediu colonial și să dea în vileag abuzurile administrației. Guvernatorul nu este, după el, decît o « marionetă », iar consilierii generali niște « tîlhari ». Ar încerca o mare plăcere dacă ar putea să le spună în față ce gîndește despre învîrtelile lor! Insulele din apropiere, așa-numitele *Insule sub Vînt*, s-au revoltat și la 1 ianuarie guvernul francez a început operațiuni militare, operațiuni despre care vorbește pictorul într-o scrisoare adresată lui Morice:

« *Ai putea face un articol simpatic folosind ca pretext (o idee care mi se pare originală) un interviu luat de P. Gauguin unui indigen înainte de a începe revolta. Și dacă reușești să publici articolul într-un ziar, trimite-mi cîteva exemplare. Aș fi încîntat să le arăt dobitocilor de aici că sînt și eu în stare de ceva* ».

---

[1] Citat de Gauguin în *Avant et Après*.

În timpul acestei campanii — care se va încheia la 17 februarie — crucișătorul *Duguay-Trouin* se afla în apele Arhipelagului[1]. Fiind în relații excelente cu ofițerii de marină, Gauguin a vîndut un mic tablou pe 100 de franci doctorului Gouzer, medic de bord. Crucișetorul a părăsit portul Papeete la mijlocul lui februarie. Va reveni peste o lună. Cu acest prilej, pictorul îi va încredința lui Gouzer, care, aflîndu-se în preajma pensionării, urmează să fie numit într-un spital din Franța sau Algeria, mai multe pînze. Chaudet i-a mai trimis 1035 franci. « Iată-mă pe calea vindecării », spune Gauguin mulțumit. Lucrează cu ardoare, deși « în salturi », și ar vrea să mai adauge un ultim tablou lotului pe care-l va trimite: un nud prin care ar vrea să sugereze « un anume lux barbar de odinioară». Nudul acesta este o nouă *Olympia* maori. În culori « deliberat sumbre și triste », însă « somptuoase », pictorul alungește pe o pătură trupul unei indigene cu curbe puternic modulate. Femeia se odihnește cu ochii deschiși. Alături, o pasăre o privește. « Ca titlu, *Nevermore;* nu corbul lui Edgar Poe, ci pasărea diavolului, mereu la pîndă », pasărea « stupidă » a destinului, întrebările fără răspuns ale neînțelesei aventuri omenești. Într-adevăr, din acest nud se desprinde nu atît o impresie de voluptate cît una de taină și neliniște. De la o lună la alta, arta lui Gauguin capătă densitate. Pictorul nu mai are acum nevoie de ajutorul Pantheonului polinezian, de idolii de piatră, pentru a comunica cu universalul. Un simplu trup de femeie, în plenitudinea sa animală, întins în mijlocul unui decor bogat și barbar, pe care-l domină pasărea cu refrenul *Niciodată*, e suficient pentru a exprima spaima fundamentală, tulburarea pe care o stîrnește în om enigma existenței. Pentru a o exprima sau, mai degrabă, pentru a o sugera, căci « esențialul într-o operă, spune Gauguin, îl constituie tocmai *ceea ce nu este exprimat* ». Pictura, repetă el adesea, este muzică. « Înainte de a cunoaște conținutul unei pînze . . . ești cuprins de un acord magic ».

Crucișătorul *Duguay-Trouin* nu se va întoarce în Tahiti înainte de 25 februarie. Gauguin profită de acest răgaz

[1] Tahiti face parte din *Insulele Vîntului*, care, împreună cu *Insulele sub Vînt*, formează Arhipelagul *Société*.

pentru a mai picta un tablou pe care-l va dărui doctorului Gouzer, *Te reriroa* (Visul) [1]. Într-o colibă, împodobită cu frize și panouri sculptate, este înfățișată o maori chircită lîngă un leagăn în care doarme un copil. O altă femeie, așezată lîngă ea, acoperă pe jumătate ușa prin care se vede cîmpia tahitiană, arborii, muntele, o cărare, năpădită de ierburi, pe care trece un om călare. Fără îndoială, este vorba de coliba artistului. Ca și *Nave nave mahana,* acest tablou este o imagine a fericirii, a fericirii pe care poate o cunoaște acum Gauguin în noua sa familie: la sfîrșitul anului trecut, Pahura i-a dăruit un copil. Poate. . « Totul este vis în acest tablou, scrie el despre *Te reriroa;* și fericirea e oare copilul, mama, călărețul de pe cărare sau doar visul pictorului? . . . » De cînd Chaudet a început să-i trimită bani, zilele i se scurg liniștite. Sănătatea i s-a restabilit. Achitîndu-și toate datoriile, traiul material îi este asigurat pentru cîteva luni. Chaudet i-a promis de altfel că-i va mai trimite bani în scurtă vreme. Gauguin se bucură de această liniște regăsită. Pictează cu bucurie. Pictează aceste imagini ale fericirii, care poate că nu reflectă o realitate, ele fiind, mai degrabă, un vis, un vis ce se suprapune peste o realitate, transfigurînd-o. Un vis! . . . Un vis care acum e aproape imposibil, orice ar spune sau ar face Gauguin. Boala, mizeria l-ar fi pus oare la atît de grele încercări în ultimele luni dacă întreaga sa viață n-ar fi distrusă, dacă plecarea spre Tahiti n-ar fi fost fuga unui înfrînt? În primăvara trecută, vorbindu-i lui Schuff despre copiii săi, scria: « De multă vreme, eu nu mai reprezint pentru ei nimic; de acum încolo, ei nu mai reprezintă nimic pentru mine. Am spus tot ce se putea spune ». Da, a spus totul. Gauguin poate să arboreze indiferența, poate să arboreze cinismul unui om pe care nimic nu l-ar mai putea zdruncina, poate rînji și blestema, însă, în același timp, știe foarte bine că are o rană mai dureroasă decît plăgile de la picior și care nu se va vindeca niciodată. Un vis! . . . Cu cinci ani în urmă, în Tahiti, Gauguin căuta paradisul. Însă, dincolo de marea noapte, de marele *po* tahitian, a descoperit nu paradisul ci noaptea întrebărilor fără răspuns, abisul nesfîrșit, în fața căruia,

---

[1] *Te reriroa* aparține, ca și *Nevermore,* Galeriei Tate din Londra.

rănit, buimăcit, se întreabă în zadar asupra destinului oamenilor și asupra propriului său destin, « se întreabă la nesfîrșit asupra sensului tuturor lucrurilor ». Stupida pasăre de sub semnul lui Nevermore!
Vasul *Duguay-Trouin* a părăsit Papeete la 3 martie. Gauguin pictează, iar cînd obosește face desene și gravuri în lemn. « În momentul acesta am chef de lucru, îi scrie la 12 martie încîntat lui Monfreid; am să recîștig timpul pierdut și vei cunoaște primejdia de a fi dat afară din casă de pînzele mele ». Viață înseamnă muncă, iar munca e foarte odihnitoare. Însă această stare nu va dura mult. Dintr-o dată, de la o zi la alta, împrejurările îl aruncă din nou pe pictor în neliniște și incertitudine.
Proprietarul terenului, pe care și-a ridicat coliba, moare, lăsînd afaceri foarte încurcate. Terenul trebuie vîndut, coliba demolată; și iată-l pe Gauguin silit să-și caute alt teren unde să-și construiască o altă colibă, fiindu-i din nou compromisă situația financiară. I-ar trebui vreo mie de franci. Dar de unde i-ar putea lua? « Îți vine să înnebunești! Chaudet nu-mi scrie decît atunci cînd are bani și n-am mai primit nimic, în ciuda anunțurilor lui de pînă acum; așadar îmi voi reîncepe viața de datornic ».
În astfel de necazuri se zbate Gauguin cînd îi sosesc scrisorile pe luna aprilie. De la Chaudet nimic. Doar două scrisori, una de la Monfreid și cealaltă — neașteptată — din Danemarca. Ce mai vrea Mette? Alte tablouri? Deschizînd plicul, găsește o foaie pe care sînt înșirate doar cîteva cuvinte: « La 19 ianuarie, Aline a murit, secerată de o pneumonie contractată cînd ieșea de la un bal ».
Gauguin citește această scrisoare fără emoție, asemenea omului ars de o flacără care, la început, nu simte durerea. Nici o lacrimă. E buimac. Și deodată, izbucnesc mînia, injuriile, hohotele de rîs furioase. Gauguin rîde. Nu-și mai dă seama ce face, ce gîndește. Rîde, blestemă, delirează. Apoi, cu încetul, își face loc durerea, adevărata durere, cea de care e foarte conștient și care-l va ține treaz nopți întregi. « O, nopțile acestea lungi fără somn, cît de mult te îmbătrînesc! »
De la o zi la alta, de la o săptămînă la alta, durerea își extinde în el cercurile, ca o apă în care ai aruncat

o piatră. E o teribilă zguduire. Pasărea stupidă îl pîndea din umbră.

În primul moment, Gauguin nu i-a răspuns Mettei. « De ce să-i răspundă? » Însă, după cîtăva vreme, simțind nevoia de a-și striga durerea, îi trimite soției sale o scrisoare în care fiecare cuvînt e încărcat de trecut, de suferință și de resentimente; e ultima sa scrisoare către Mette-Sophie Gad.

Citesc peste umărul unui prieten care scrie:

,,Doamnă,

Ți-am cerut ca în ziua de 7 iunie, aniversarea nașterii mele, să-i rogi pe copii să-mi scrie: « Dragă tăticule » și să semneze. Mi-ai răspuns: « Dacă n-ai bani, nu poți conta pe așa ceva. »

N-am să-ți mai spun « Să-ți ajute Dumnezeu », ci mai pe șleau: « Fie ca conștiința ta să adoarmă pentru a nu trebui să aștepți moartea ca pe o eliberare ».

Soțul tău

Și același prieten îmi scrie: « Mi-am pierdut copila, nu-l mai iubesc pe Dumnezeu. Ea se numea, ca și mama, Aline. Fiecare iubește în felul lui; pentru unii iubirea își capătă încununarea într-un sicriu, pentru alții . . . nu mai știu. Mormîntul ei e acolo, acoperit de flori — toate acestea sînt vorbe goale. Mormîntul ei este aici, lîngă mine. Lacrimile mele sînt florile ei vii.“

IV. IDOLUL CU BRAȚELE RIDICATE

Trebuie să suferi neîncetat, clipă de clipă. Vine o vreme cînd simți cum ți se taie răsuflarea, cînd ești cuprins de disperare, cînd implori: « O, doamne, nu mai pot, lasă-mă să-mi îndoi genunchii ». Însă el refuză. Ne vrea în picioare, vii, clipă de clipă, pe acest pămînt, fără pic de odihnă.

PIRANDELLO: *Viața pe care ți-am dat-o* (cuvinte rostite de Donna Anna)

Gauguin încearcă să-și vină în fire. Aproape că e mulțumit că are atîtea nefericiri. Pentru a scăpa cît de cît de starea obsesivă, își face de lucru: ba se interesează prin regiune de un loc viran, ba face demersuri pentru un împrumut la Casa Agricolă din Papeete. Singurul teren disponibil în momentul de față în Punaauïa este situat în apropierea fostei sale colibe, de-a lungul drumului ce duce spre cimitir, avînd o lungime de 135 metri. Este într-adevăr prea mare. N-are a face! Gauguin îl va cumpăra. Pămîntul îl va costa 700 de franci [1], însă pe el sînt plantați vreo sută de cocotieri, care, își face el socoteala, îi vor aduce un venit de 500 franci pe an. Înfrîngîndu-și orgoliul, se roagă, insistă pe lîngă administratorii Casei Agricole să-i acorde 1000 de franci pe termen de 1 an. În cele din urmă primește împrumutul solicitat, cu o dobîndă de 10%.
Gauguin începe să-și clădească noua colibă, dublă, compusă dintr-un dormitor și un atelier, o încăpere lungă de 6 m. În fața colibei își amenajează o grădiniță. « O, dacă am fi doi! » exclamă el, suspinînd după un tovarăș. Încă de la începutul anului i-a propus lui Monfreid și Séguin să vină aici. Uneori, și mai ales cînd ploile

[1] Actul de vînzare a fost încheiat la notarul din Papeete, Vincent, la 11 mai 1897.

grele și calde ale tropicului brăzdează cerul și îneacă în cenușiu colibele din Punaauïa, se simte apăsat de singurătate. De singurătate și de disperare.

Ah, ce-ai făcut, iară și iar
Plîngînd, răspunde,
Și anii tineri, iară și iar,
Unde sînt, unde? [1]

Situația e mai complicată ca oricînd. Nu-i mai parvin bani nici de la Chaudet nici de la alți prieteni. Pe de altă parte, sănătatea i se înrăutățește din nou. În iunie trebuie să se trateze de o dublă conjunctivită. Acum are dureri la ambele picioare. Picioarele-i sînt umflate de edeme și mîncate de eczeme. Se doctoricește cum poate, cu arsenic, însă fără rezultate apreciabile. Durerilor, adesea insuportabile, pe care le simte în gleznă, li se adaugă amețeli, accese de febră. I se întîmplă să nu se poată ține pe picioare mai mult de patru ceasuri pe zi.

« Banii trimiși de Chaudet îmi făcuseră mult bine, îi scrie Gauguin în iulie lui Monfreid, dar ultimele necazuri m-au dat gata.» Datoriile i se urcă acum la 1500 de franci; și-a epuizat tot creditul, chiar la negustorul chinez, care refuză să-i mai dea pîine. Cînd va primi bani — dacă va mai primi vreodată! — « va mai umple puțin golul și va mai trăi două sau trei luni, apoi o va lua de la capăt. Asta nu-i viață ».

În ianuarie îi dăduse procură lui Monfreid să încaseze banii de la Dosbourg. Însă « canalia de Dosbourg » a contestat creanța. Avocatul, căruia i s-au remis banii, a refuzat să livreze suma și a vărsat-o la Casa de Depuneri. Gauguin se îndreaptă acum către ceilalți debitori, către Maufra, căruia îi adresează în septembrie o scrisoare violentă. Însă la ce bun să mai aștepte? Și cum s-ar putea explica tăcerea pe care o păstrează, încă din februarie, Chaudet, dacă nu, prin faptul că, asemenea lui Levy, l-a părăsit? « Nebunească aventură, și tristă și rău încheiată, această călătorie a mea în Tahiti!... Nu văd nici o altă soluție în afara morții care ne eliberează de toate ».

---

 [1] Paul Verlaine: *Adînc azur* (traducere de G. Georgescu).

Gîndul morții îl obsedează. Nu numai gîndul la moartea voluntară, la care va trebui să se hotărască desigur într-o bună zi și care-i provoacă oroare, căci i se pare că renunțarea la viață nu înseamnă altceva decît abdicare de la propriile îndatoriri, ci mai ales, asociat cu această idee a sinuciderii, gîndul la moartea în sine. O dată cu dispariția Alinei s-au deschis niște porți tainice. Gauguin, cel care-i adresează lui Monfreid scrisori pline de cifre, cel care în fiecare lună reia cu disperare aceleași conturi inutile, este un om care privește în fundul prăpastiei. De unde venim? Ce sîntem? Încotro ne îndreptăm? Care este sensul acestei aventuri fără țintă? Totul nu este decît haos, revărsare dezordonată, absurditate. . .
De la sosirea în Tahiti, Gauguin a recopiat pe mari foi de hîrtie, pe care le-a legat în piele, textul cărții *Noa Noa*, pusă la punct de Morice. A ilustrat acest text, din care mai lipsesc destule poeme ale lui Morice, cu acuarele, gravuri în lemn, fotografii. Cînd și-a terminat transcrierea — manuscrisul conținea 204 pagini — a început să-și noteze, ca urmare la *Noa Noa*, cîteva reflecții și amintiri reunite sub titlul «*Diverses Choses*» (Diverse). A mai adăugat o pagină, unde comentează un tablou pe care are de gînd să-l realizeze, o compoziție monumentală «gravă, scrie el, ca o evocare religioasă», axată în jurul unei maori, devenită idol, stînd în picioare în fața «unui pîlc de arbori care nu cresc pe pămînt ci doar în Paradis». Fără îndoială, în capul lui Gauguin acest tablou e încă foarte confuz, nu-și poate da seama de semnificația pe care el o va dobîndi sub influența evenimentelor și a spaimei care-i strînge inima. Însă presimte că această pînză va fi o «capodoperă».
Pictorul se pierde în meditații nesfîrșite asupra morții, asupra vieții de dincolo și asupra lui Dumnezeu. Își deschide din nou manuscrisul compact al cărții *Noa Noa* și începe redactarea unui lung studiu, destul de confuz, intitulat *Biserica catolică și timpurile moderne*. Referindu-se la o broșură apărută la San Francisco, *Isus, personaj istoric*, autorul *Cristului galben* se ridică împotriva dominației catolicismului. «Nu trebuie lovit Cristul fabulos, spune el, ci trebuie să coborîm în istorie. Trebuie ucis Dumnezeu» — Dumnezeul

bisericilor, Dumnezeul cultelor, care în ochii lui Gauguin reprezintă un semn al «idolatriei»:

«În fața imensului mister... îți vine să strigi cu orgoliu: am găsit! și ai înlocuit nepătrunsul, atît de drag poeților și sufletelor sensibile, cu o ființă bine determinată, alcătuită după chipul și asemănarea ta, măruntă și josnică, rea și nedreaptă, care nu se ocupă decît de fundul *fiecăreia din micile sale creaturi. Și Dumnezeul acesta, care îți ascultă rugăciunile, are ciudățeniile sale. Adesea este mînios și se îmblînzește la rugile vreuneia din măruntele creaturi pe care le-a adus pe lume».*

Gauguin nu vrea să pozeze în ateu. «L-am iubit pe Dumnezeu, spune el, fără să știu, fără să-l definesc, fără să-l înțeleg». Și deși budismul i-a trezit interesul, deși a găsit întotdeauna în evanghelii «înțelepciunea, elevația gîndirii ajunsă la stadiul său cel mai nobil», își dă seama că nici religiile și nici știința nu i-au putut oferi un răspuns la întrebările care-l chinuiau.

«Misterul de nepătruns rămîne așa cum a fost, cum este și cum va fi: de nepătruns. Dumnezeu nu aparține savantului și nici logicianului. El aparține poeților, aparține Visului. Este simbolul Frumuseții, Frumusețea însăși».

Poate că ar fi bine să creadă într-un fel de metempsihoză, într-o transformare continuă a sufletului, printr-o succesiune de metamorfoze, «pînă ce atinge treapta maximei dezvoltări...»

În timp ce Gauguin redactează aceste note, starea sănătății i se agravează. Inima îi este foarte bolnavă, are neîncetat sufocații, aproape în fiecare zi vomează sînge. «Carcasa rezistă, dar pînă la urmă va ceda», spune el cu o satisfacție amară. Recrudescența bolii îi aduce într-adevăr un fel de împăcare: nu va mai trebui să-și pună singur capăt zilelor, sarcina aceasta urmînd s-o preia natura. «În felul acesta, voi muri fără nici un reproș».

În noiembrie, primește 126 de franci de la Monfreid, restul unei sume de 500 de franci, vărsată înainte de Chaudet, și din care Monfreid a scăzut valoarea diferitelor cumpărături — vopsele, suporturi, pantofi... —

făcute la cererea sa în cursul anului. Această sumă este prea mică pentru a determina o schimbare sensibilă a situației sale; cel mult îi va putea oferi «un răgaz». La ce bun? Cînd Monfreid îi scrie despre un prieten scriitor care ar dori să-i consacre un studiu, Gauguin răspunde:

«*Cred că s-a spus despre mine tot ce trebuia să se spună și tot ce trebuia să nu se spună. Doresc doar* tăcere, tăcere, tăcere. *Să fiu lăsat să mor liniștit*, uitat, *și dacă va trebui să mai trăiesc, aș vrea să fiu și mai liniștit și mai uitat: ce importanță are dacă sînt elevul lui Bernard sau al lui Sérusier! Dacă am făcut lucruri frumoase, nimeni nu le va putea umbri, iar dacă am făcut porcării de ce să le mai lăudăm, să-i mai înșelăm pe oameni asupra calității mărfii? În orice caz, societatea nu-mi va putea reproșa că i-am stors prea mulți bani din buzunar cu prețul unor minciuni*».

Cu vreo 60 de ani în urmă, în împrejurări diferite, dar aproape la fel de dramatice, un alt om ceruse și el tăcerea. «Cînd totul se va fi terminat, uitați-mă; e ultima mea dorință», scria în 1838 André Chazal, bunicul lui Gauguin, ajuns aproape la capătul certurilor cu soția sa, Flora Tristan. Ce sîntem? De unde venim? Vocea lui Gauguin se confundă astăzi cu cea a lui André Chazal, așa cum s-a contopit ieri sau se va contopi mîine cu vocea Florei Tristan sau cu alte glasuri, mult mai străvechi, mult mai îndepărtate, urcînd necunoscute din adîncurile nopții. Sîntem doar vasul care închide în el glasuri moarte însă mereu vii. Duhurile *tupapau* nu coboară din munți. Ele trăiesc și lucrează în noi. Spiritul morților veghează în însăși ființa noastră.

În aceeași scrisoare către Monfreid, Gauguin adaugă: «Nu se știe ce se va mai întîmpla. Dacă voi muri subit, aș dori să *păstrezi*, ca amintire, toate pînzele depuse la dumneata. Familia mea are și așa prea multe».

Poșta primită în luna decembrie este tot atît de sărăcăcioasă ca și cea din lunile precedente. În afară de scrisoarea obișnuită de la Monfreid, primește un număr din *La Revue Blanche*, din 15 octombrie, unde Char-

les Morice a publicat — așa cum îl anunțase dinainte — începutul cărții *Noa Noa*.

«Îmi spui că trebuie să mă mențin pe linia de plutire, îi scrie pictorul lui Monfreid, *dar așa cum știi și dumneata, căci și dumneata ești puțin marinar, nu te poți menține cît de cît, dacă n-ai cîteva pînze, un capăt de trinchetă, o bucată de brigantină. Zadarnic caut printre zdrențele mele aceste pînze. Sănătatea îmi e din ce în ce mai zdruncinată și pentru a-mi reface forțele pierdute, în lipsa liniștii n-am nici măcar o bucată de pîine. Trăiesc cu puțină apă și cu cîteva* goyave *sau* mangove *sau, uneori, cu cîteva crevete de apă dulce pe care vahinéa mea reușește să le pescuiască* ».

Gauguin speră că în curînd se va putea odihni. Inima sa bolnavă va ceda. Or, iată că în luna decembrie, dintr-o dată, în chip surprinzător, sănătatea i se restabilește. Nu va avea «norocul unei morți naturale». Atunci, cu atît mai bine, nu va mai amîna. Hotărîrea pe care o ia acum e de neclintit: dacă poșta din luna viitoare, din ianuarie 1898, nu-i va aduce nimic de la Chaudet sau de la debitorii săi își va pune capăt zilelor. Va folosi forțele recîștigate pentru a crea, înainte de a muri, marele tablou la care meditează de luni de zile, compoziția cu idolul, care va trebui să fie, așa cum afirmase el, o capodoperă. De ce-și dorește oare cu atîta ardoare realizarea acestui tablou? Viața i s-a încheiat, visele îi sînt spulberate. Nu mai există nimic. Gauguin se află acum dincolo de succese sau de eșecuri, dincolo chiar de viață, dincolo de orice. De ce ține atît de mult să mai creeze un tablou, ce importanță mai au acum capodoperele? E adevărat, ar putea aștepta, fără să mai schițeze vreun gest, în fața lagunei de la Punaauïa, eliberarea, sfîrșitul aventurii sale. Însă Gauguin ar mai fi Gauguin dacă ceea ce constituie însăși esența ființei sale nu l-ar fi mînat tocmai spre această aventură și n-ar fi creat fatalitatea acestei aventuri? Este adevărat, Schuffenecker are dreptate: dacă ar fi fost un alt om, prudent și chibzuit, înțelept sau abil, n-ar fi fost nefericit, n-ar fi ajuns astăzi într-o situație tragică, însă n-ar fi fost nici vizionarul, omul stăpînit de visuri, însuflețit de puteri miraculoase, creatorul de capodopere care, în clipa aceasta, cînd totul

se va încheia, își desfășoară în atelier pînza de 1 metru și jumătate înălțime și 4 metri lungime, pînza pe care dorește s-o termine înainte de a părăsi această lume. Pentru cine? Pentru nimeni. În fața acestei pînze, cea mai cuprinzătoare pe care a acoperit-o vreodată cu vopsele, nu mai dă ascultare decît nevoii de a se abandona puterilor care au făcut din el ceea ce este astăzi, puterilor care i-au făurit opera și i-au croit destinul. Nu mai ascultă decît de nevoia de *a fi*, încă o dată, el însuși.

Pe această pînză de sac, plină de asperități, noduroasă, Gauguin desfășoară, în jurul idolului, ale cărui brațe se întind spre fructele coapte, istoria vieții omenești, de la naștere pînă la moarte. Lucrează zguduit de o mare febră, însuflețit de o pasiune puternică, încît nu mai simte nici oboseala, nici foamea, iar viziunea atît de limpede pe care o are asupra operei ce-o va crea îi permite s-o așternă dintr-o dată pe pînză, fără a se mai folosi de schițe pregătitoare și fără a mai retușa nimic. El, omul care proclamase dintotdeauna că trebuie să te scuturi de norme, se eliberează acum mai bine și mai complet decît o făcuse vreodată. Nu mai e decît un om singuratic care, față în față cu moartea, vorbește cu el însuși, repetîndu-și cele trei întrebări pe care le va înscrie în colțul stîng al tabloului: *De unde venim? Ce sîntem? Încotro ne îndreptăm?*

La marginea unei pădurici, lîngă un pîrîu, cîteva personaje cu pielea portocalie se detașează pe fondul albastru și verde veronez al decorului. Un copil adormit și trei tinere indigene simbolizează viața care se naște, viața fericită, viață care se va împlini în trupul tinerei maori cu brațele ridicate. Pentru acest idol a pozat Pahura. Ce minunată ar putea fi existența oamenilor dacă ei ar ști să-și regăsească drumul spre paradisul pierdut! Însă în spatele Pahurei două siluete sinistre, înveșmîntate în purpură, discută în umbră. Ele reprezintă neliniștea omului care nu poate să nu mediteze asupra propriului lui destin, meditație din care se naște suferința și spaima. Ca o contrapondere a acestor figuri, în cealaltă parte a tabloului se înalță, liniștitor, un idol de piatră, chemîndu-i pe oameni să se reîntoarcă în sînul naturii, să accepte ceea ce este dat. La capătul tabloului, o bătrînă se gîndește, resemnată, la moarte.

Alături, pasărea cu semnul *Nevermore* ține în gheare o șopîrlă. Această pasăre stupidă «încheie poemul» și reprezintă «inutilitatea vorbelor goale».
Desăvîrșind această compoziție[1], Gauguin a ajuns la termenul pe care și l-a fixat pentru sinucidere. Deoarece nu a primit nimic prin vasul de poștă din ianuarie, înghite arsenicul prescris pentru eczemele sale și urcă pe cărările muntelui, în căutarea unui ascunziș în care să moară. S-a făcut seară. Pentru el noaptea va fi blîndă. Mîine furnicile se vor hrăni din cadavrul său. . .
La 15.000 de km de Punaauïa, în Franța, oamenii pun la cale intrigi, fiecare caută să ia locul celuilalt. «Dumneata ești un mare stîngaci», îi spunea Degas într-o zi lui Gauguin. În clipa în care deznădăjduitul din Tahiti își soarbe fiola cu arsenic nu există pe lume nici cinci oameni care să-și mai aducă aminte de el. Dar cei care se gîndesc la bătrînul Cézanne sînt oare mai numeroși? Aix-en-Provence este tot atît de departe, ca și Punaauïa, de scena pe care se înghesuie vanitățile, pe care oamenii se ceartă, își dispută ceea ce Gauguin numește «jucăriile bietei glorii omenești», de scena pe care se îngrămădesc mediocritățile ce se cred buricul pămîntului și care nu sînt în realitate decît niște neisprăviți. Însă tot vacarmul acesta este nimicnicie și toate înșelătoriile și certurile lor sînt deșertăciune. Nimic nu poate schimba adevărul că singuraticul din Punaauïa și singuraticul din Aix-en-Provence sînt cei mai mari pictori în viață. Nimic nu contează în afara operei. Gauguin și-a lăsat tabloul «*De unde venim*» acolo unde l-a pictat. În colțul drept, semnătura e încă umedă. Pe cînd, sub efectul arsenicului, trupul lui chinuit de crampe începe să fie zguduit de vomismente, opera sa așteaptă în tenebrele atelierului, pulsînd de viața pe care o au numai creațiile hrănite de o sevă autentic umană și care nu cunosc moartea.
Doza de arsenic înghițită de Gauguin a fost atît de puternică încît vomismentele nu încetează. Aceasta îi va salva, de altfel, viața. Pradă convulsiilor, suferă întreaga noapte «chinuri atroce». În zori trebuie să recunoască că moartea nu-l primește. Coboară, împleticindu-se, spre coliba sa.

---

 [1] Astăzi la Muzeul din Boston.

Grețurile, vomismentele, sufocațiile și durerile chinuitoare de cap vor dura o lună întreagă. Gauguin e buimac de-a binelea. Efortul neobișnuit pe care l-a depus pentru a termina tabloul, șocul suferit de întregul organism, l-au vlăguit complet. Însă starea de semiprostrație la care a ajuns nu se datorează doar unor cauze fizice. Criza actuală se pregătea de luni, de ani de zile. E criza suferită de o ființă care și-a pierdut, una după alta, toate justificările de a mai trăi și care nu mai are forțe decît pentru a-și striga durerea. Însă această criză s-a consumat, s-a resorbit în însuși paroxismul ei. Și în ființa lui Gauguin a coborît deodată o mare liniște. Liniștea resemnării.

PARTEA A IV-A

CASA PLĂCERII

(1898—1903)

I. SURÎSUL

Cel ce se sinucide aleargă după o imagine pe care și-a făurit-o despre sine însuși: nu ne omorîm decît pentru *a exista*.

MALRAUX: *Drumul regesc*
(cuvinte rostite de Perken)

Vasul de poștă din ianuarie 1898 nu i-a adus nimic lui Gauguin, în afară de obișnuita scrisoare de la Monfreid. Gauguin plecase în munți cu fiola de arsenic. În februarie — ironia soartei! — poșta îi aduce o scrisoare din partea lui Chaudet și alta de la Maufra: prima conține un cec de 700 de franci, a doua un mandat poștal de 150 de franci.

Cele patru pagini redactate de Chaudet, cu scrisul său tremurat, într-un stil chinuit, confuz, disprețuind atît sintaxa cît și ortografia, sînt cordiale și liniștitoare: «Rămîn prietenul dumitale, nu te părăsesc». Negustorul nu i-a mai scris lui Gauguin «de mult» — de vreun an de zile. Om cumsecade, însă superficial și dedat plăcerilor, nici nu se mai oprește asupra acestui fapt. În viața de boem pe care o duce — din această cauză suferă și afacerile sale, care sînt destul de încurcate —, cu greu și-ar putea da seama că este actorul — îndepărtat — al unei drame și că în lipsa unei scrisori, în lipsa unei mici sume de bani, Gauguin a încercat să-și curme firul vieții. Își poate scuza tăcerea cu atîtea argumente! A fost bolnav, «pictura modernă trece printr-o criză înfiorătoare», iar lui Bauchy i-a murit un copil.

Cele opt pagini din partea lui Maufra sînt în schimb încărcate de resentiment și ofense. Maufra n-a vîndut

tabloul pe care-l preluase. Pentru că Gauguin îl tot sîcîie cu întrebări, foarte bine, va cumpăra el însuşi tabloul la preţul convenit de 300 de franci. Trimite jumătate din sumă: «cealaltă jumătate va sosi în cîteva zile». Nici el nu e conştient că joacă un rol într-o dramă. «Procedeul» folosit de Gauguin, care a avut tupeul să-i trimită ultima sa scrisoare prin Chaudet — după ce negustorul a arătat-o, probabil, prin toate cafenelele din Montmartre —, l-a scos din sărite.

«Dacă am admiraţie pentru talentul dumitale de artist, regret că nu pot s-o am şi pentru dumneata ca om. . . O, scumpul meu Gauguin, e dureros să văd cum ţi se schimbă în rău caracterul. . . Cei pe care ar trebui să-i socoteşti prieteni sinceri şi devotaţi. . . sînt răniţi de izbucnirile dumitale „teribiliste", care nu-ţi fac cinste. . . Adresea-ză-te atunci celor pe care-i crezi prieteni sinceri şi nu te mai gîndi la un om ce-ţi era cu adevărat prieten decît, cel mult, ca să-mi confirmi, la modul cel mai comercial, pri-mirea acestei scrisori».

Cu aceşti 850 de franci, Gauguin îi linişteşte pe credi-torii săi cei mai înverşunaţi. Lui Monfreid îi scrie că va continua să trăiască «în mizerie şi în ruşine pînă în mai, cînd banca îi va sechestra şi vinde pe un preţ de nimic tot ceea ce posedă; printre altele şi tablou-rile». Într-adevăr, în luna mai, trebuie să ramburseze împrumutul de la Casa agricolă. «În fine, adaugă el suspinînd, o să vedem atunci ce putem face ca să reîn-cepem altfel viaţa». Oricum ar sta lucrurile, de acum încolo este «condamnat să trăiască».
Monfreid, pe care ultimele scrisori ale prietenului său l-au «covîrşit de tristeţe», îl sfătuieşte să se reîntoarcă în Franţa. Însă Gauguin respinge această posibilitate. Ce să facă în Europa? Să-şi caute o slujbă în lumea financiară, aşa cum îi sugerează Monfreid? Ar fi o pros-tie! Din tot ceea ce, zi de zi, de-a lungul acestor 15 ani, l-a sprijinit în lupta sa nu-i mai rămîne decît un singur lucru: convingerea propriei sale valori, valoa-rea sa ca artist. Nu mai posedă nimic, nu mai repre-zintă nimic; îi rămîne însă convingerea care-l justifică faţă de sine însuşi şi care dă un înţeles celor 15 ani de
 eşecuri. Dacă nu s-ar mai putea sprijini pe această

convingere, viața și-ar pierde orice sens pentru el. Ar fi un om vrednic de dispreț. I se cere să se întoarcă în Franța ca să cerșească vreo slujbuliță mercenară în care să-și încheie naufragiul, renegîndu-și tot ceea ce a însemnat viața sa de pînă acum. Altfel spus i se cere să-și sacrifice, pentru a putea trăi, ultima rațiune de a mai trăi. Ar însemna că a suferit în zadar! Ridicol! Absurd! Aceasta ar reprezenta abdicarea definitivă, renegarea, demnă de dispreț, a propriei sale ființe. Preferă să îndure cea mai josnică mizerie, să sufere, însă să aibă convingerea că nu suferă în zadar; să-și păstreze, în suferință, certitudinea care-l menține inflexibil și aspru ca o chingă de fier. Va continua să fie așa cum apare el în ochii celorlalți, pînă la capăt, cu orice preț, acceptînd chiar martirajul. Cuvîntul acesta îl fascinează, îl atrage irezistibil. Curînd Gauguin îi scrie fostului medic de pe vasul *Duguay-Trouin*, doctorul Gouzer, care-l îndeamnă, ca și Monfreid, să revină în Franța:

«*Nu, și nici nu vreau să mai aud de așa ceva! În fond martirajul este adesea necesar oricărei revoluții. Opera mea, văzută ca rezultat imediat și pictural, prezintă puțină importanță dacă o raportăm la rezultatul definitiv și moral:* eliberarea *picturii, de acum înainte, de toate chingile, de țesătura infamă urzită de școli, de academii și mai ales de mediocrități. E ușor să înțelegi cît de mult îndrăznim astăzi dacă te gîndești la timiditatea care ne paraliza acum zece ani*».

Marele Gauguin își domină secolul.
Pictorul revine adesea la tabloul său din decembrie:

«*. . . și, zău, îi scrie lui Monfreid, îți mărturisesc că-l admir. . . Se va spune că e lipsit de rigoare, neterminat. Este adevărat că e greu să te judeci singur, însă cred că această pînză le depășește în valoare pe toate celelalte și că nu voi realiza niciodată o lucrare mai bună sau egală cu ea*».
În ciuda slăbiciunii și a bolii, Gauguin se străduiește să-și continue opera. Reia unele detalii din marea sa pînză, cum ar fi: «*Rave te hiti rama*» (Prezența monstrului rău), în care înlocuiește Idolul de piatră cu

figura respingătoare a unui zeu. Acesta va fi unul din ultimii idoli pe care-i va picta. Tabloul *De unde venim?* și realitatea care l-a inspirat aparțin de acum trecutului. Gauguin vrea să creadă în paradisul său așa cum vrea să creadă în el însuși. Duhurile rele au dispărut. Arta sa evoluează, refuză orice aluzie la vechile culte. Universul pe care-l reprezintă acum este împăcat — un univers pastoral — ca cel din *Fa iheihe* (Pregătiri de sărbătoare[1]), unde bărbați și femei se zbenguie în mijlocul florilor și animalelor, fiind înzestrați cu inocența animalelor și frumusețea florilor. «Dacă ai reciti *Télémaque*, îi scrie Gauguin lui Morice, ai putea înțelege că multe aspecte ale Greciei antice le putem întîlni azi în Tahiti și în insulele maori în general». Vizionarul de acum zugrăvește în culori «mai arbitrare» ca oricînd grădina prin care-și plimbă pașii. «Fixînd imaginea unui cal care bea dintr-un pîrîu și cea a unui grup de doi indigeni pe cai»[2], înfățișează într-un cenușiu-verzui calul din primul plan și în roșu unul din caii din planul al doilea, iar în pîrîul de culoare indigo presară răsfrîngeri de un portocaliu sclipitor. «Nu pictez după natură — astăzi chiar mai puțin decît în trecut. Totul se petrece în imaginația mea nebună».

A reînceput însă așteptarea mereu înșelată, mereu apăsătoare a scrisorilor. Nici în martie și nici în aprilie Gauguin nu primește bani. Maufra nu și-a respectat cuvîntul. Chaudet este la fel de nepăsător. Pe măsură ce se apropie luna mai și scadența creditului de la Casa agricolă, pictorul este tot mai neliniștit. Nu mai are nici o centimă. «Dezastrul» îi apare inevitabil. Trebuie, cu orice preț, să ia o hotărîre. Nu mai poate continua la nesfîrșit cu datoriile. «Înghițindu-și rușinea» se hotărăște să facă un demers înjositor: se va duce la Papeete «să se închine în fața guvernatorului», să-l implore să-i acorde o slujbă oarecare. E angajat în serviciul lucrărilor publice și al cadastrului pentru desene liniare și scris caligrafic. E plătit cu 6 franci pe zi. Gauguin își promite să nu mai plece din Papeete decît după ce-și va achita toate datoriile și va dispune de un

---

[1] Astăzi la Galeria Tate din Londra.

[2] E vorba de *Calul alb*, astăzi la Luvru.

capital de 1000 de franci. Își închiriază o colibă. Nu-și va mai revedea curînd șevaletul.

Mai rămîne problema cu Casa agricolă. Ce surpriză îi pregătește poșta în luna mai? Vasul întîrzie, zece zile de întîrziere — « zece zile de așteptare mortală ». În sfîrșit, sosește. Chaudet și Maufra n-au dat nici un semn de viață, în schimb, din fericire, Monfreid i-a trimis 575 de franci, realizați din vînzarea a două tablouri. Această sumă îi permite lui Gauguin să evite sechestrul de care se temea. Plătește la Casa agricolă 460 de franci și după îndelungate rugăminți i se acordă o prelungire de 5 luni. După aceea achită negustorului chinez din Punaauïa o parte din datoriile vechi. Puțin mai tîrziu își rezolvă definitiv problema datoriilor de la Casa agricolă: ipotecîndu-și proprietatea din Punaauïa, se angajează în fața notarului să ramburseze suma rămasă în 12 rate, la intervale de 6 luni, și să plătească 6% dobîndă, calculată la totalul datoriei pînă la achitarea ultimei rate[1].

În birourile cadastrului, ca și pe șantierele de drumuri, Gauguin își îndeplinește sarcinile încredințate de șeful său, un funcționar al lucrărilor publice, om punctual, metodic, cu o ținută totdeauna ireproșabilă, purtînd un costum alb și cască colonială. În tinerețe, actualul șef de birou a urmat, timp de un an, cursurile Școlii de belle arte. Uneori discută cu Gauguin despre pictură. «Mie-mi place corectitudinea! » Gauguin nu insistă. Oamenii pe care-i cunoaște la Papeete îl privesc cu milă sau dispreț. El tace, le evită privirile. «Poate crezi, îi scrie lui Monfreid, că sînt nemulțumit de prețul scăzut la care-mi vinzi tablourile; nu, ți-am mai spus-o: Ce faci dumneata este bine făcut. . . Măcar de-aș fi sigur că mi le poți vinde pe toate cu 200 de franci! . . . Vinde-le fără teamă, la orice preț; avem tot timpul să ne mărim pretențiile cînd vor avea căutare ». Față de Monfreid pictorul resimte o recunoștință tot mai vie. Monfreid e singurul său prieten adevărat. Ce s-ar face fără el, fără scrisorile, fără ajutorul său?

---

1 Angajamentul, semnat de Gauguin la 27 iunie 1898, la Papeete, în prezența notarului Vincent, fixează valoarea datoriei la 1000 de franci, ceea ce nu concordă cu suma indicată într-o scrisoare către Monfreid. Poate că angajamentul precedent a fost anulat și pictorul se referă aici doar la dobînzile anterioare.

Umilit, Gauguin își vede de lucrările de birou. «E un funcționar bun, dar nu prea îngrijit», e de părere șeful de birou. Pictorul i-a dăruit unul sau două desene. Șeful le-a dat copiilor săi, care, jucîndu-se cu ele, le-au rupt.

În iulie, Gauguin profită de plecarea unui ofițer de marină, Vermin, pentru a-i trimite lui Monfreid vreo 10 pînze, mai ales *De unde venim?* Dacă Chaudet și Monfreid ar reuși să organizeze, așa cum au intenția, « o mică expoziție » cu operele din cea de a doua perioadă tahitiană, s-ar putea obține — cine știe? — rezultate bune. Deși Gauguin suferă mereu de dureri în picior și deși existența la Papeete, « prea puțin cerebrală », îl apasă, privește viitorul cu mai mult calm. În august, primește aproape 1000 de franci — 700 de franci de la Chaudet, 225 de la Monfreid — și își achită integral datoriile pe care le mai are pe la particulari. Și cu ce satisfacție! El care timp de 15 ani s-a văzut în permanență constrîns să împrumute, nu se poate împăca de loc cu situația de datornic. « Îmi știi ticneala, să-mi plătesc datoriile îndată ce am bani », îi scria acum zece ani din Bretania lui Schuffenecker. A plătit întotdeauna tot ce datora în timpul cel mai scurt posibil și nimeni n-a pierdut vreodată nici măcar o centimă din pricina lui. Onestitatea lui față de oameni se îmbină cu onestitatea față de propria sa operă, cu respingerea categorică a oricăror concesii. I-ar fi ușor să picteze într-o manieră « mai comercială », însă chiar gîndul acesta îi inspiră « oroare » și « repulsie »: « Ar fi nedemn pentru mine de cariera pe care am urmat-o, cred, cu noblețe », spune el cu orgoliu. I-a dăruit lui Morice — care, cedînd impulsurilor sale obișnuite, a încasat pentru el banii pentru *Noa Noa* de la *Revue Blanche* — unul din tablourile trimise recent: « Fac asta, îi explică lui Monfreid, pentru a-i demonstra lui și celorlalți cît de puțin mă interesează problemele bănești și cît de superior mă consider celor care nu se comportă leal ».

Gauguin are mare nevoie de acest orgoliu pentru a putea suporta jignirile reale sau imaginare pe care le suferă la Papeete. Boala, care de acum încolo îl chinuie neîntrerupt, îl face și mai irascibil. În septembrie, petrece trei săptămîni la spital și tratamentul aplicat

nu-i aduce decît o ameliorare de scurtă durată. Grijile financiare se risipesc. Degas și Rouart i-au cumpărat prin intermediul lui Monfreid tablouri în valoare de 650 de franci. Chaudet i-a trimis 600 de franci. Își va recăpăta în curînd libertatea. Însă boala este atît de tenace, încît se întreabă descurajat dacă se va mai vindeca vreodată, dacă va mai putea picta. « Și eu care nu mai îndrăgesc decît pictura! Fără soție, fără copii, inima-mi este împietrită ». Deși își păstrează orgoliul, simte cum îi crește dezgustul față de sine însuși.

Gauguin se sufocă la Papeete. Ca urmare a absențelor repetate la care-l obligă piciorul bolnav, slujba de la cadastru devine din ce în ce mai puțin rentabilă: în decembrie nu lucrează decît două săptămîni, astfel că, nemaiputînd rezista și primind în ianuarie 1899 1000 de franci[1] de la Monfreid, își părăsește serviciul. Dispune acum de o mică sumă, pe care speră s-o mărească în urma expoziției plănuite de Chaudet și Monfreid.

Expoziția a avut loc la Paris între 17 noiembrie și 10 decembrie în prăvălia unui tînăr negustor de tablouri, instalat de cîțiva ani în strada Laffitte, Ambroise Vollard. Gauguin l-a întîlnit pe Vollard în ultima perioadă petrecută în Franța. Nu-l stimează prea mult și, mai ales, nu are încredere în el. « E un tîlhar », spune el. Într-adevăr, Vollard este un om destul de ciudat. Născut în insula Réunion, ca fiu al unui notar, vine în Franța cu intenția de a urma dreptul, la început la Montpellier, apoi la Paris. Legile și decretele îl interesau însă mult mai puțin decît plimbările pe cheiul Senei, pe lîngă anticarii și negustorii de stampe. A cumpărat cîteva gravuri, a intrat în legătură cu artiști și în cele din urmă și-a abandonat pregătirea doctoratului în drept pentru a se angaja ca funcționar la Uniunea artistică, firmă care nu comercializa decît operele pictorilor academici. Toate acestea se petreceau în 1890. Atmosfera de la Uniune e atît de apăsătoare pentru Vollard, încît se hotărăște să-și părăsească slujba. Nedispunînd de bani pentru a-și închiria o prăvălie, s-a

[1] Exact 1066,60 franci. Conturile lui Monfreid au fost totdeauna foarte precise. De data aceasta, de pildă, vînduse tablouri în valoare de 1100 de franci, din care a scăzut 23,40 franci, cheltuieli de expediție, și 10 franci pentru transportul pînzelor.

mulțumit să opereze ca amator, profitînd de toate informațiile pe care le putea culege. A reușit astfel să vîndă gravuri și desene de Rops, Steinlen, Willette, Forain, tranzacții care i-au adus probabil beneficii serioase, căci ceva mai tîrziu, în 1893, își deschidea o mică galerie în strada Laffitte. În 1895 a devenit negustorul lui Cézanne și a organizat prima expoziție cu operele acestuia.

Crede oare Vollard cu adevărat în pictorii de care se ocupă? Cine știe? Încă de cînd și-a început activitatea de negustor, unul dintre clienții săi constanți a fost un orb din naștere. « Întîmplarea aceasta avea să constituie pentru mine un stimulent foarte puternic », comentează el cu nonșalanță. În prăvălioara sa, Vollard are mai totdeauna un aer morocănos. E vorba de o trăsătură înnăscută, fără îndoială, dar și de o politică comercială. Datorită originii sale creole, afirmă el, este foarte predispus la somn. Însă această înclinație e așa de solicitată încît la el somnolența a devenit o adevărată tactică. Nu se grăbește să-și vîndă tablourile, își pîndește clienții, așteaptă ca dorința lor să fie suficient de puternică pentru a le ceda, la un preț bun, obiectul de care sînt tentați. Nu face niciodată rabat. Dimpotrivă, dacă cineva încearcă să se tîrguiască, urcă prețul inițial.

Felul de a fi al lui Vollard îi displace lui Gauguin, prin natura sa om mai brusc, mai direct. Încă din ianuarie 1894, unele din tablourile sale se aflau în prăvălioara negustorului. Vollard n-a manifestat însă niciodată vreo grabă deosebită în a vinde tablouri de Gauguin. Nu lăsa impresia că le-ar acorda vreun interes; apoi, din cînd în cînd, Gauguin primea cîte o scrisoare de la « tîlharul acela cu aere mieroase », prin care era informat de cîte o vînzare operată de el. Acum vreo doi sau trei ani, cam prin 1896, Vollard l-a rugat să facă o gravură în lemn și s-o multiplice în 100 de exemplare, operație cu totul imposibilă pentru Gauguin, căci pictorul nu avea nici presă nici hîrtie. În același an, Vollard cumpăra de la Chaudet trei pînze de Gauguin în valoare de 400 de franci. În aprilie 1897 o nouă scrisoare din partea lui Vollard, care îi cerea lui Gauguin, de astă dată, forme de sculptură, pentru a fi « turnate în bronz », și « desene vechi »; cererea era

destul de bizară și pictorul i-a răspuns cu oarecare ironie. În sfîrșit, în octombrie, Monfreid i-a cedat negustorului patru pînze, și cei 600 de franci obținuți din această vînzare au constituit grosul sumei trimise. Acum, Vollard, continuîndu-și pe furiș demersurile, a organizat în localul său expoziția. . .
Revenit la Punaauïa, Gauguin își regăsește coliba într-o stare jalnică. Șobolanii i-au devastat acoperișul. Plouă înăuntru. Gîndacii au sporit pagubele, atacîndu-i desenele, documentele și chiar o mare pînză, pe care i-au distrus-o. Însă toate acestea nu constituie decît o mică neplăcere, față de decepția pe care i-o vor provoca în februarie știrile sosite din Franța.
Expoziția sa a atras un public numeros, a stîrnit discuții în rîndurile criticilor. Totuși, cu excepția tabloului *De unde venim?*, nici o altă pînză nu a fost scoasă la vînzare: Vollard a cumpărat în bloc celelalte nouă pînze. Monfreid a ezitat mult înainte de a i le ceda pentru suma derizorie pe care i-o propusese: 1000 de franci. Dar s-a gîndit că e mai bine să accepte și să-i trimită de îndată lui Gauguin acești bani decît să aștepte, poate luni de zile, alte posibilități de vînzare. Gauguin e în culmea furiei. Cum așa! Vollard i-a suflat toate tablourile la un preț de 110 franci bucata[1]! Vollard este, într-adevăr, așa cum l-a crezut, « un tîlhar de cea mai joasă speță ». Nu mai are nimic de vînzare!

« *În schimb, Vollard, cu tablourile pe care a pus mîna, are ce vinde un an de zile. Aceasta înseamnă că singura clientelă dispusă să cumpere operele mele este controlată acum de Vollard*, îi scrie Gauguin lui Monfreid. *Dacă un stoc de pînze vechi ar fi fost vîndute ieftin unui particular oarecare, nu mi-ar fi părut rău. Însă faptul că Vollard are toate lucrările mele noi este un dezastru. Omul acesta este lipsit de scrupule, e gata oricînd să exploateze cea mai crîncenă mizerie și cu siguranță că în viitor, încurajat de primul său succes, îți va oferi jumătate de preț* ».

Pictorul se află într-o stare de « mare agitație ». Sperase ca în urma expoziției să se poată « reface definitv » și cînd colo negustorul acesta l-a tras pe sfoară. E mereu

[1] Aproximativ 270 franci noi.

bolnav; cînd se va mai putea apuca de pictură, cînd va mai putea trimite din nou în Franța un grup de tablouri? Într-un an, un an și jumătate? Și pînă atunci ce va vinde? « Lovitura de măciucă din partea lui Vollard îmi chinuie creierul și nu mă lasă să dorm. De ce n-am murit anul trecut? » În iunie va împlini 51 de ani. A obosit. Trebuie să lupte, fără pic de odihnă, s-o ia mereu de la capăt . . . Dar pentru asta i-ar trebui o energie pe care nu și-o mai simte. Cel care cu 5 ani în urmă se plîngea că forțele-i sînt în declin, dar care se mai putea răfui cu haimanalele din Concarneau, era un colos față de actualul Gauguin, « uzat, obosit, lovit din toate părțile », obligat astăzi să constate, cu melancolia bătrîneții, epuizarea, pierderea vitalității. Vederea îi slăbește mereu, durerile din picior nu încetează decît pentru a reizbucni într-o formă și mai acută, inima îi e tot mai ostenită și cîteodată crampele de la stomac îi amintesc de « escapada » sa din munți.

Negri nori enormi
Dorm pe conștiință.
Dormi, nădejde, dormi,
Dormi și tu, dorință! [1]

În această existență sumbră, Gauguin caută cu disperare o rază de lumină. La rugămintea sa, Monfreid i-a trimis semințe de flori. Privește acum cum cresc răsadurile. Grădina s-a umplut de iriși, gladiole, dalii. « Toate acestea, adăugate numeroșilor arbuști înfloriți din Tahiti, vor crea în jurul colibei mele un adevărat paradis . . . E o mare încîntare pentru mine ». Pe de altă parte, Pahura așteaptă un copil și Gauguin se bucură dinainte de nașterea odraslei. « Poate că mă va lega din nou de viață ».

Flori, un copil — Gauguin încearcă să-și reînvie, cu mijloacele sărăcăcioase de care dispune, universul sentimental pierdut. « În *Mercure de France* din ianuarie a citit un articol despre expoziția sa, semnat de un critic, André Fontainas, « care n-a înțeles nimic, spune el, dar este bine intenționat ». Îi scrie lui Fontainas pentru a se apăra, a se explica, pentru a-și face înțelese

---

 [1] Paul Verlaine: *Negri nori, enormi* (traducere de G. Georgescu)

intențiile, țelul urmărit, acordul dintre operă, om și mediul în care trebuie să-și petreacă zilele:

« *Aici, lîngă coliba mea, într-o liniște desăvîrșită, visez la armoniile violente, la parfumurile naturale care mă îmbată. E o voluptate intensificată de un fel de oroare sacră pe care o resimt nelămurit întorcîndu-mă spre imemorial. Trecutul nu este altceva decît mireasma bucuriei prezente. Siluete de animale, de o rigiditate statuară, au ceva nelămurit, străvechi, august, religios în ritmul gesturilor lor, în nemișcarea lor austeră. În ochii lor visători tremură aparențele tulburi ale unei enigme de nepătruns. Cînd se lasă noaptea totul se odihnește. Închid ochii și contemplu, fără să înțeleg, visurile pierdute în întinderile nesfîrșite și am senzația că prin fața mea defilează convoiul durerros al propriilor mele speranțe* ».

Paradisul retrăiește în jurul lui, în el însuși. Reluîndu-și penelul, creează tablouri de o compoziție senină și vibrantă, articulate pe mari linii perpendiculare, care degajă o impresie de armonie și calm, de fericire. La 19 aprilie, Pahura a dat naștere unui băiat, Emile. Gauguin pictează o *Maternitate* care este parcă poemul vieții mereu reîncepute, al veșnicei tinereți a lumii, pe care ar fi putut-o simboliza, de altfel, și cele două tahitiene cu pieptul dezgolit dintr-o altă pînză, *Sînii cu flori roșii* [1]
Însă Gauguin, ca și Sisif, trebuie să-și împingă la nesfîrșit stînca. Reușește să vîndă, în fiecare an, copra în valoare de 150 sau 200 de franci. Ar fi dorit să-și sporească resursele locale, și mai ales să-și amenajeze pe proprietatea sa o grădină cu legume. Pentru aceasta are nevoie de un puț. Lucrările au început, însă a trebuit să le întrerupă din lipsă de bani. Aceste necazuri continui, durerile fizice care nu-l lasă să doarmă, cel puțin o parte din noapte, obsesia datoriilor se răsfrîng

---

[1] *Maternitatea* aparține Muzeului de artă modernă din Moscova, iar *Sînii cu flori roșii* Muzeului Metropolitan din New-York. O altă *Maternitate*, tratată aproximativ în maniera celei de la Muzeul din Moscova, se găsește în posesia unui colecționar american. Artistul nu a datat-o și, de obicei, este plasată printre operele executate în 1896, ceea ce constituie o eroare. E foarte probabil că a fost realizată tot în 1899.

asupra stării sale de spirit. Devine nervos, bombăne tot timpul. Cînd Monfreid îl informează că soția lui Schuff cere divorțul, își iese din fire, condamnă căsătoria în general: « De ce să nu spunem o dată pentru totdeauna adevărul: nu e vorba decît de bani; prostituție în adevăratul sens al cuvîntului ». Lui Maurice Denis, care îl invită să participe la o expoziție a grupului, îi răspunde sec, printr-un refuz. Pe neașteptate, îl întreabă pe Monfreid dacă nu cumva cunoaște « vreun anarhist în stare să-l arunce în aer, cu o dinamită, pe Roujon, directorul Artelor plastice ». « Dacă cunoști, nu-ți face probleme, căci înlocuirea lui prin Geffroy, de pildă, ar putea să-mi îmbunătățească situația ».

Ascuțindu-i-se susceptibilitatea, Gauguin se crispează sub disprețul oamenilor din Papeete; s-ar putea spune chiar că el exagerează atenția care se acordă persoanei lui. Însă și indiferența îl jignește de moarte. Cine mai îndrăznește să intre în vorbă cu el? Niște paria, ca și el, cum ar fi Léonore, paznicul cimitirului, un nefericit căruia îi explică ce înseamnă pictura bună — o altă idee bizară a lui — și în fața căruia uneori își deapănă amintirile conjugale, vorbindu-i pe larg despre Mette, despre fetița moartă, despre băieți și apoi, deodată, căzînd în mutism, cu ochii pierduți în gol . . . Mocnind de ură împotriva coloniștilor și funcționarilor din Papeete, pozează în victimă a manevrelor acestora. Într-o zi, săptămînile trecute, s-a dus să-i spună procurorului Edouard Charlier — care odinioară se purtase atent față de el — o poveste ciudată. Într-o noapte, spune el, a surprins în curtea sa o indigenă « măturînd prin desișuri ». Procurorul, care fără îndoială nu considera chestiunea prea clară, a refuzat să dea ascultare plîngerii lui Gauguin și s-o urmărească pe această indigenă pentru violare de domiciliu și tentativă de furt. S-a iscat o ceartă. Gauguin s-a întors furios la Punaauïa. Cîteva zile mai tîrziu avea să pretindă că aceeași indigenă îi fura scrisorile la trecerea factorului poștal ce venea dinspre Papeete[1].

---

[1] Pornind de la această întîmplare, Gauguin avea să creeze tabloul în care apare o indigenă stînd la marginea unui drum: *Te tiai na oe ite rata* (Aștepți o scrisoare?).

S-a plîns apoi, fără mai mult succes, de « două deturnări săvîrşite în prejudiciul său prin abuz de încredere ». În exaltarea de care e cuprins acordă o atenție exagerată acestor întîmplări, fără îndoială lipsite de orice importanță. Consideră că drepturile îi sînt călcate în picioare. Se pun la cale atentate împotriva « demnității » sale. Toți se înverşunează împotriva lui, este persecutat. « E un fapt notoriu în întreg districtul, strigă el, că eu pot fi furat, hăituit, deşi zilnic se face caz de protecția acordată cetățenilor; dacă mîine aş fi luat la bătaie de către autorități, pînă la urmă tot eu aş fi cel amendat ».

Însă nu va mai accepta multă vreme să fie tratat de sus de către acest « mic procuror » şi de cei de teapa lui. Pînă la urmă va ridica fruntea, se a face respectat. Din martie, în ziua de 12 a fiecărei luni, apare la Papeete un mic ziar de polemică, *Les Guêpes* (Viespile). Oare Gauguin însuşi a intrat în legătură cu conducerea acestui periodic sau animatorii ziarului i-au pus la dispoziție coloanele ziarului, considerînd că accesele sale de indignare pot fi folosite în campaniile lor politice? Oricum, la 12 iunie, Gauguin publică în această foaie o scrisoare către procurorul Charlier în care, asumîndu-şi orice risc, îl apostrofează în termeni violenți, aproape injurioşi. După ce rezumă chestiunea în care este implicat, îi aruncă în față:

« *Dumneavoastră, domnule, nu aveți împuterniciri, ci numai îndatoriri . . . Aş vrea să ştiu dacă vă purtați astfel cu mine doar pentru a vă satisface o dorință perversă, de a mă călca pe picioare — şi aşa foarte bolnave —, cu alte cuvinte dacă vă bateți joc de mine. În acest caz, aş avea onoarea să vă trimit martorii mei. Sau, ceea ce este mai probabil, veți mărturisi că nu aveți forță suficientă pentru a conduce parchetul, nici măcar de a-l da cu ceară, şi că acționați întotdeauna din vanitate, din stupiditate, pentru a crede, pentru o clipă, că sînteți cineva, avînd certitudinea că protectorii dumneavoastră vor putea să vă scoată întotdeauna din situațiile critice în care ați intrat numai datorită neghiobiilor dumneavoastră. În acest caz, aş cere guvernatorului să vă trimită în Franța pentru a relua studiile de drept, adică abecedarul meseriei dumneavoastră* ».

Amenințarea de la urmă este desigur gratuită și oarecum ridicolă. Ce influență poate avea Gauguin? Însă este o expresie obişnuită a orgoliului care, simțindu-se rănit, se cabrează, asemeni unui cal nărăvaș ce se aruncă mînios cu capul înainte.

Gauguin este foarte mîndru de această diatribă. Se grăbește să-l anunțe şi pe Monfreid de publicarea ei: « Dacă pungaşul ăsta nu acceptă duelul, scrie el despre Charlier, e probabil că mă va cita în fața Curții cu juri şi că nu voi scăpa fără cîteva zile de închisoare, ceea ce mă lasă rece; însă o amendă ar constitui o mare lovitură ». Nervii pictorului sînt surescitați. Îi și vede pe jandarmi dînd buzna şi înhățîndu-l, se vede în sala de tribunal unde va fi citat. Se ridică să răspundă acuzației, să-şi apere cauza: « Domnilor jurați, domnilor jurați . . . » Redactează febril, pe şapte pagini, pledoaria pe care o va citi în şedință: « Condamnîndu-mă, domnilor, poate veți reuși să convingeți pe un om cinstit că n-are nici un rost să mai aibă relații cu un procuror și, mai ales, să încerce să discute rațional cu el . . . »

Charlier, în ce-l privește, are probabil o părere exact contrarie, căci crede că e inutil să « mai discute rațional » cu nefericitul artist din Punaauïa. Deși e furios pe Gauguin, pe care-l consideră un « ingrat » și un « monstru » — într-un acces de mînie distruge trei tablouri pe care le primise de la el —, el preferă să tacă, fie din înțelepciune, fie din prudență. « Rezultat — nimic împotriva mea, nici duel, nici urmărire judiciară: ce corupție domneşte în coloniile noastre! » exclamă Gauguin în scrisoarea pe care o trimite o lună mai tîrziu, în iunie, lui Monfreid. Tăcerea procurorului, departe de a-l linişti, l-a iritat şi mai tare. « Încep să simtă față de mine, dacă nu stimă, cel puțin teamă ».

Pictorul a folosit întotdeauna prilejurile care i s-au oferit pentru a-și publica părerile. Îi place să scrie, își aminteşte cu plăcere că este nepotul acelei « ciudate femei », Flora Tristan. Acceptat de către conducătorii *Viespilor*, nu pretinde altceva decît posibilitatea de a-și răspîndi invectivele, de a se lansa în măruntele certuri personale, care constituie substanța ziarului. Principalul animator este de altfel un fost matelot, stabilit la Papeete ca negustor, un liber cugetător, raliat acum

la partidul catolic. În Polinezia certurile religioase au fost întotdeauna dominate de ciocnirile politice. De la sosirea primilor pastori și a primilor misionari, protestanții și catolicii s-au înfruntat fără încetare, încercînd să-și asigure influența asupra populației arhipelagurilor. Gauguin nu vede problema atît de limpede. Pentru el, esențial este să dispună de o tribună de unde să-i atace și pe unii și pe alții, de unde să se arunce în focul luptei, asumîndu-și rolul de polemist, rol care-i permite să-și verse veninul și în același timp îi întărește și orgoliul. *Viespile* din 12 iunie publică două articole semnate de Gauguin. Într-unul, îl atacă pe un ziarist, avocatul Brault; în celălalt, criticînd fățiș administrația — care este, spune el, « dușmanul colonizării » —, îi ridiculizează pe membrii consiliului general din Tahiti, dînd și cîteva nume, ca cel al lui Brault, menționat mai sus, și al lui Goupil, pe care, ca și pe Charlier, îl frecventase altădată.
Mînuind sarcasmul și ironia, calamburul și gluma de cafenea, folosind cu generozitate semnele de exclamație și adjectivele sonore, Gauguin înoată cu plăcere în această mocirlă. Pozase ca scriitor sau filozof; acum, mulțumit de sine, își descoperă vocația de pamfletar. « Nici nu bănuiam că am atîta imaginație ». Curînd, coloanele *Viespilor* devin neîncăpătoare. În august își fondează propriul său ziar, *Le Sourire* (Surîsul), « ziar serios », al cărui prim număr apare în ziua de 21.

Denumirea « ziar » este desigur măgulitoare pentru aceste patru foi de caiet școlăresc, șapirografiate cu ajutorul unui mic aparat de policopie, limeograful Edison, foarte răspîndit în acea vreme, și trase în mai puțin de 30 de exemplare. « Ziarul », ilustrat cu desene, are următoarea deviză: « Oameni gravi, surîdeți, titlul nostru vă invită la aceasta ».
De la un număr la altul, de la o lună la alta, Gauguin își continuă aici atacurile violente, pe care le susține simultan și în *Viespile*, luptîndu-se cînd cu Charlier și Goupil, cînd cu guvernatorul Gallet, « căpcăun administrativ », « despot feroce », care-și « poartă corpul mătăhălos și chipul stupid pe stradă, la templu, ca un protestant ce se vrea cumsecade », fie cu un

negustor de rom, președintele Camerei de comerț, Drollet, fie atacîndu-i pe misionari, adresîndu-le întrebări jenante — « de ce lucrările publice executate atît la Hitiaa cît și la Motu-Uta au fost acordate unui oarecare domn Poroi, consilier privat, și domnului Temarii, consilier general? » —, și continuînd să amenințe, cu aceleași figuri de stil răsunătoare, să invoce numele a diferiți miniștri și chiar pe cel al președintelui republicii. În unele din desenele și apoi în gravurile în lemn, cu care-și împodobește *Le Sourire* începînd cu numărul din noiembrie, își caricaturizează victimele. Multe dintre articolele sale apar sub un pseudonim tahitian, *Tit-Oil*, cu o semnificație obscenă. Publicația sa, care din « ziar serios » devine în decembrie « ziar răutăcios », « face furori », cum îi scrie lui Monfreid; cu toate acestea, după chiar spusele lui, ziarul n-are decît 21 de cititori.

Înviorat de această activitate de satiric, Gauguin își uită întrucîtva suferințele; a mai cîștigat în greutate și în putere. În septembrie a reînceput să picteze; face și gravuri în lemn. Pe lîngă aceasta, activitatea de ziarist prezintă avantajul că-i mai aduce ceva bani. Cîștigă vreo 50 de franci pe lună, sumă minimă, dar care-l ajută să trăiască, căci de la tranzacția catastrofală cu Vollard, din februarie, adică în urmă cu 10 luni, Monfreid n-a mai vîndut nimic. Cît despre Chaudet, acesta a recăzut în mutismul său, ca și Maufra. Gauguin trebuie să alerge din nou pe la cămătari; viitorul îl neliniștește mai mult decît prezentul. Monfreid, care-și petrece o mare parte a timpului pe domeniul său de lîngă Parades, în apropiere de Canigou, la Corneilla-de-Conflent, are intenția să se retragă definitiv acolo. Asta înseamnă că nu mai e nimeni la Paris care să se ocupe de pînzele lui, de dificila lor plasare, în afară de Chaudet, omul acesta atît de « delăsător », care abia-i scrie o dată pe an.

Dar Chaudet nu-i va mai scrie niciodată; a închis ochii de curînd. Gauguin primește această știre consternantă în ianuarie 1900. În același timp îi sosește și o scrisoare de la Vollard — de data aceasta creolul a ieșit din apatia sa; e chiar stăruitor —, care se oferă să-i cumpere cu bani peșin, cu plata la primire, toate pînzele. I-ar furniza și pînza și culorile. Singurul punct care urmează

să mai fie dezbătut ar fi prețul. « Dacă insist asupra problemei prețului, notează Vollard, o fac pentru că arta dumitale este atît de deosebită de cea cu care sîntem obișnuiți, încît nimeni nu dorește să o cumpere ». De data aceasta, Gauguin presimte că se apropie de țintă. Desigur, Vollard este « mai tîlhar decît un tîlhar de drumul mare », însă nimeni n-ar putea să-i conteste abilitatea; și-a demonstrat-o, cu prisosință, în cazul lui Cézanne, care « începe să prindă », cum spune el însuși în scrisoarea trimisă. Deși părearea sa despre Vollard nu s-a schimbat, Gauguin nu mai șovăie. Puțin îl mai interesează dacă negustorul « vrea să-l exploateze ». « Îmi este indiferent dacă Vollard sau vreun altul cîștigă mulți bani pe spinarea mea, important e ca prin asta să pot și eu să mă mai mișc din loc: mai tîrziu o să am grijă să iau din nou frînele în mîini ». Totuși, în fața unui asemenea profitor trebuie să acționeze nu numai cu fermitate ci și cu abilitate.

Gauguin îi scrie de îndată lui Vollard. Nu fără a sublinia, în treacăt, cît poate părea de ciudat faptul că negustorul dorește să încheie o convenție cu el tocmai în momentul în care nimeni nu vrea să-i cumpere pictura. Artistul, strîns cu ușa, pune condiții: îi va trimite în fiecare an cel mult 25 de tablouri, la un preț de 200 de franci bucata; prețul fiecărui desen trimis va fi de 30 de franci.

« *Cele cîteva mici desene pe care Van Gogh (Théo) i le-o vîndut lui Goupil (Boussod și Valladon) aveau un preț mediu de 60 de franci. Și prețurile cele mai mici pentru tablouri erau de 300 de franci. Însă cînd se ocupa de ea Van Gogh, pictura mea* era căutată. *Iată deci* propunerea mea. *Aveți în același timp garanția (cuvîntul meu de artist este o garanție) că nu vă voi trimite decît Artă și nu marfă făcută pentru a cîștiga bani.* Dacă nu acceptați n-are sens să mai vorbim despre asta.

Încă un lucru care constituie de asemenea o garanție sine qua non *și pe care o veți înțelege foarte ușor:*

Dacă n-am bani, trebuie să-mi caut de lucru în Tahiti; în acest caz nu mă pot dedica artei și deci nu vă mai pot satisface cererea. E necesar deci, dacă acceptați, *ca de la primirea scrisorii mele să-mi trimiteți în fiecare lună 300 de franci, care vor intra* în fond *din ziua în care vă voi*

trimite lucrările, știut fiind că nu pot să vă trimit decît cu anumite prilejuri. De altfel am terminat destule tablouri pentru a vă putea garanta aceste avansuri. Aceasta este condiția sine qua non *care poate vă va speria; însă, după cum vedeți, este absolut necesară muncii mele, pentru că mai întîi de toate trebuie să am ce mînca. Și n-aș putea crede, știind că dumneavoastră sînteți un negustor, că-mi propuneți o afacere la care să nu fi meditat îndeajuns . . . Îi trimit această scrisoare lui Daniel care are să v-o remită și care este împuternicit să trateze în numele meu. Stînd zece minute de vorbă cu el, veți ajunge la un acord mai ușor decît în doi ani de corespondență cu Tahiti. Iar în doi ani de zile am toate șansele ca eu să nu mai fiu pe lume, dată fiind starea gravă a sănătății mele* ».

Trimițîndu-i lui Monfreid acest răspuns [1], Gauguin are grijă să-l însoțească de recomandări insistente. În prezența negustorului, va trebui « să arboreze indiferență ».

« *Vezi,* îi scrie el, *din cîte îmi dau eu seama, discutarea acestei afaceri cu un om atît de șiret și de sucit este foarte delicată și nu poate reuși (dacă reușește) decît dacă prezinți în așa fel lucrurile încît să creadă că el este interesat și* nu eu. *(Numai Dumnezeu știe cît îmi e de necesară!). După aceea* (aici trebuie să fim ultimativi), *închei imediat contractul. În privința aceasta,* adaugă el, *ai împuterniciri depline să mai lași din suma cerută, de la 300 de franci lunar la 200, însă numai în ultimă instanță. Pe urmă, prețul fiecărui tablou poate fi scăzut de la 200 la 175 de franci.* Dacă va lua și gravuri, *aceasta va fi o socoteală aparte și va trebui să plătească în plus. Încă ceva, tablourile pe care le ai dumneata în păstrare ca și cele din fondul Chaudet, nu le vei vinde la prețul prevăzut în acest nou contract* ».

Acordul n-a fost încheiat pentru o durată definită. În clipa în care Gauguin se pregătea să trimită aceste scrisori, i se remite o nouă misivă cuprinzînd 150 de

1 În culegerea *Scrisori* (ale lui Gauguin), răspunsul către Vollard e publicat, din greșală, ca fiind adresat colecționarului Emmanuel Bibesco, de care în curînd va fi vorba. Data de mai 1900, atribuită acestui răspuns, care de altfel nu e publicat în întregime, va trebui de asemenea rectificată.

franci în bancnote. Ea provine de la un colecționar parizian din strada Courcelles, Emmanuel Bibesco, care-i cere la acest preț un tablou de mici dimensiuni. Pictorul nu-l cunoaște pe Bibesco. Judecînd după această scrisoare, trebuie să fie vorba de un colecționar « puțin înstărit » și « dezinteresat ». Îi satisface cererea, rugîndu-l să se adreseze lui Monfreid, în cazul în care tabloul expediat nu i-ar conveni.
Cei 150 de franci de la Bibesco sosesc la țanc. Situația destul de nesigură pe care o străbate, precum și sîrgul cu care continuă să-și scrie articolele, nu-l pot împiedica să se gîndească la rezultatele viitoarelor tratative dintre Monfreid și Vollard. Se întreabă cu neliniște la ce-ar putea întreprinde pentru a ieși din încurcătură în cazul că aceste tratative nu vor avea succesul scontat. Chaudet îi mai datora bani, însă conturile lăsate după moarte sînt atît de încurcate încît nimeni nu mai poate înțelege nimic. Culmea este că Bauchy îi certifică lui Gauguin, în martie, că s-a achitat în întregime de datoria sa față de Chaudet încă de acum doi ani. Deci singura speranță rămîne Vollard. Îngrijorarea pictorului crește de la o lună la alta. De mult nu mai pictează. De altfel, nici n-ar fi putut, căci boala îl hărțuiește din nou. În aprilie, publică numărul 9, care e și ultimul, din *Sourire*. Gauguin așteaptă, chinuit de neliniște.
În sfîrșit, din scrisorile sosite în luna mai află că a izbîndit. La 9 martie, Vollard a acceptat toate condițiile și chiar în aceeași zi i-a trimis 300 de franci, reprezentînd prima rată lunară. De acum încolo, fiind scutit de grijile bănești, Gauguin va putea să « lucreze în liniște » [1].

---

[1] Pentru că s-a discutat adesea despre condițiile materiale în care a trăit Gauguin în Tahiti, cred că e bine să expun aici bilanțul financiar al pictorului în ultimii cinci ani, sprijinindu-mă pe documentele financiare pe care le-am consultat, în special pe cele din fondul Monfreid.
În 1895, Gauguin n-a încasat nimic; în 1896 a încasat 750 de franci, în 1897—2361,25 franci, în 1898 — 3600 franci, în 1899 — 2175,60 franci, în ianuarie 1900 — 150 franci; în total: 9036,85 franci. La aceste sume se adaugă salariul pictorului din lunile în care a lucrat la cadastru, micile beneficii rezultate din vînzarea de copra, precum și cîștigurile de la ziar. E greu să precizăm valoarea totală, însă se poate aprecia că, astfel sporite, încasările artistului nu au depășit suma de 10.000 de franci. Dacă scadem cheltuielile pentru construirea

Între timp a mai apărut ceva. În ajun, la 8 martie, Monfreid i-a cedat lui Bibesco 5 pînze la prețul de 150 de franci bucata. Gauguin va primi, cu poşta din mai, 750 de franci, suma realizată din această vînzare, ceea ce îi va permite să-şi achite ultimele datorii.

Ciudat om acest Bibesco! Nu e de loc cum îl credea pictorul. Micul colecționar, care ascundea în realitate un prinț român, cu venituri frumuşele [1], îi propune lui Gauguin nici mai mult nici mai puțin decît să i se substituie lui Vollard. « Îmi permit, domnule, să revin astăzi asupra ultimei mele scrisori: era cam vagă și incompletă », îi scrie el. Aflînd de la Monfreid că Vollard îi plătea lui Gauguin pentru fiecare pînză 200 de franci, i-a achitat imediat lui Monfreid, la 28 martie, diferența de 50 de franci pentru fiecare dintre cele 5 pînze cumpărate. Mai mult: e dispus să cumpere de acum înainte tablourile artistului cu 250 de franci — 50 de franci mai mult decît Vollard — și să respecte toate obligațiile pe care și le asumase negustorul, care, spune el, nu este mînat « decît de dorința de cîștig și de speculă »; dacă va fi nevoie, îi va rambursa lui Vollard primele aconturi.

Această ofertă îl surprinde pe Gauguin și-i inspiră neîncredere. Pictorul nu are de altfel cîtuşi de puțin intenția să anuleze acordul încheiat cu Vollard. Dar n-ar vrea nici să ignore « admirația » lui Bibesco. S-ar putea ca ea să-i fie de folos, mai ales în cazul în care Vollard nu ar dovedi corectitudinea dorită.

Gauguin respiră ușurat. Totul ar fi acum perfect dacă starea sănătății sale s-ar îmbunătăți, dacă ar putea să reia « serios » pictura. Un colonist, Orsini, a transpor-

---

celor două colibe, prețul terenului şi dobînzile de la Casa agricolă, adică aproximativ 1000 de franci (apreciere minimală, ţinînd seama de faptul că avea încă datorii la Casa agricolă), i-au rămas cel mult 9000 de franci, cam 140 de franci pe lună (375 franci noi). Nu e deci de mirare că la reproşul lui Monfreid că nu-şi acoperă pînzele cu culori « mai din abundenţă », el răspunde că nu poate face « risipă de culori ». Trebuie să ţină seama de asemenea şi de cheltuielile la care l-au constrîns diferitele boli. Taxa la spitalul din Papeete era de 12 franci pe zi.

Suma lunară plătită de Vollard ar fi trebuit să schimbe complet această situaţie, agravată şi de atitudinea atît de puţin realistă faţă de bani a fostului agent de bursă. Din acest moment, cîştigurile lui Gauguin s-au dublat sau chiar tripalt.

 [1] A fost prieten cu Marcel Proust.

tat recent în Franța 10 tablouri « făcute, cum se spune, pe sponci ». Inactivitatea îl apasă, însă speră să vină în curînd zile mai bune. L-a rugat pe Monfreid să-i trimită « o mică farmacie homeopatică » contra bolilor de piele, eczemelor, astmei și a sifilisului. Poate că homeopatia, atît de mult lăudată pe vremuri de Pissarro, va reuși să-l vindece.

Cu trei ani în urmă, în 1897, al treilea copil al lui Gauguin, Clovis, cel care la Paris i-a fost tovarăș de suferință, a avut un accident, rămînînd cu un șold paralizat. Mette n-a crezut că e cazul să-și anunțe soțul. La începutul lui mai, tînărul este operat. Douăsprezece zile după intervenția chirurgicală, în ziua de 16, Clovis moare în urma unei septicemii; abia împlinise 21 de ani.

Gauguin nu va afla niciodată de moartea băiatului său. Mette intenționa să-i scrie soțului, apoi s-a răzgîndit. Iar Schuffenecker, singurul dintre prietenii lui Gauguin ce va fi înștiințat de ea, va păstra și el tăcere.

II. FANTASMA

Où fuir? Et quelle nuit hagarde
Jeter, lambeaux, jeter sur ce mépris navrant?
MALLARMÉ: *L'Azur*[1]

«Cu boala nu-mi merge de loc bine», scrie Gauguin în august. Homeopatia nu s-a dovedit a fi mai eficace decît celelalte tratamente. Cu toate acestea, pictorul « n-a făcut altceva » decît să se îngrijească. Acordul cu Vollard l-a eliberat de grijile bănești, însă se întreabă cum își va putea respecta angajamentele în cazul că plăgile de la picioare, focare de infecție și de puroi, îi vor interzice încă multă vreme să picteze. Toată activitatea sa se reduce la schițarea cîtorva desene destinate negustorului. Imposibilitatea de a picta îl deprimă cu atît mai mult cu cît constată că se manifestă un interes sporit față de opera sa.

După cîte îi scrie Monfreid, se bucură de un mare succes în rîndul colecționarilor din Béziers, care au constituit acum o asociație a artelor plastice. Unul dintre aceștia, Gustave Fayet, viticultor bogat, îi oferă 1000 de franci pentru două tablouri. Cît despre Vollard, este evident că se străduiește « să strîngă cît mai multe tablouri ». În septembrie îl întreabă pe pictor la ce preț i-ar putea oferi *De unde venim?* 1.500 de franci,[2] îi răspunde Gauguin. Vollard, conchide el, trebuie

[1] « Unde să fug? Și ce noapte bîntuită / S-arunc, în zdrențe, să arunc peste acest dispreț ucigător? (Azurul).

 [2] Aproximativ 3.750 franci noi.

« supraveghiat » mai atent ca oricînd și Gauguin continuă să-și păstreze suspiciunile față de negustor. Este adevărat că sumele promise de Vollard îi parvin cu destulă întîrziere. « Parcă regret că n-am tratat cu Bibesco, spune el în noiembrie . . . Dacă Vollard continuă să-mi joace feste, am să mă scap de el cît de curînd. . . . Aș vrea să mă internez din nou, însă asta ar însemna o cheltuială suplimentară de 300 de franci, sumă pe care n-am reușit s-o economisesc pînă acum ».

Vollard păcătuiește desigur mai mult din neglijență decît din rea-voință sau viclenie, cum își închipuie Gauguin. Însă aparențele sînt împotriva lui. Încetineala, nesiguranța legăturilor poștale dintre Franța și Tahiti fac ca întîrzierile să fie și mai mari. Furios că trebuie să-și amîne mereu internarea în spital — a ajuns « la capătul suferințelor » — Gauguin devine din ce în ce mai violent. Toate gîndurile, toate acțiunile negustorului îi par a fi dictate de calcule suspecte. În decembrie află că Vollard a hotărît să-i cumpere de acum încolo tablourile cu 250 de franci, adică la prețul cel mai ridicat oferit de Bibesco, pentru ca pictorul să nu mai aibă sentimentul că este tras pe sfoară. Totodată, suma pe care i-o trimite lunar se va ridica la 350 de franci. Însă Gauguin nu-i este de loc recunoscător lui Vollard pentru această mărire a prețului. « Aceasta *dovedește*, o dată în plus, spune el furios, cît de interesat este omul acesta să pună mîna pe tablourile mele și cît de ușor îi va fi la un moment dat să le urce prețul. O, dacă n-aș fi handicapat de timp! » Ar vrea să-i scrie pe loc lui Vollard, pe un ton usturător: « Domnule, pînă acum mi-ai dat atîția bani, poftim banii înapoi, contractul nostru nu mai e valabil. »

În a doua jumătate a lunii decembrie, pictorul poate, în sfîrșit, să se interneze în spital: Gustave Fayet îi trimite 1000 de franci pentru cele două tablouri cumpărate.

Gauguin rămîne în spital mai multe săptămîni, pînă în februarie 1901; iese « dacă nu vindecat, cel puțin ameliorat ». În acest timp, Vollard a ajuns să fie la zi cu plata aconturilor lunare. « Am impresia că-i este chiar teamă că aș putea să-l las baltă ». La rîndul său, Fayet și-a exprimat dorința să cumpere de la Gauguin o sculptură în lemn. « Cred că Fayet are în el ceva

bun care se va afirma în viitor », e de părere artistul. Nu se înșală. Fayet, în vîrstă de vreo 30 de ani, face parte dintr-o familie în care arta a fost întotdeauna respectată. Tatăl, viticultor ca și el, picta ca amator și a lucrat adesea alături de Monticelli. A făcut cîteva tablouri. însă și-a abandonat penelul în ziua în care el, provincial pînă atunci prea puțin la curent cu mișcările artistice de avangardă, descoperă emoționat operele lui Cézanne, Van Gogh, Gauguin. Ajuns animator al Asociației artelor plastice din Béziers și conservator al muzeului orașului, se străduiește să-și îmbăgățească colecția personală în care Monticelli, Manet, Degas stau alături de Cézanne, Renoir și Van Gogh. Acum însă preferințele sale se îndreaptă spre Gauguin. Îl consideră « artistul cel mai demn de stimă al zilelor noastre ».

Cu cîteva luni mai înainte, Gauguin ar fi putut să satisfacă imediat cererea lui Fayet. Însă în octombrie îl rugase pe Monfreid să accepte, « ca o dovadă de prietenie », toate sculpturile în lemn făcute în Tahiti. Astfel că Monfreid îl sfătuiește să facă pentru Fayet o altă sculptură. Îndată după reîntoarcerea sa la Punaauïa — aici, o nouă pagubă, șobolanii i-au distrus în absența sa cele 23 de desene pregătite pentru Vollard —, Gauguin se apucă de lucru. Va dăltui un panou dublu *Război și Pace*, pe care îl va trimite în mai la Béziers. Deși starea sănătății i s-a îmbunătățit, Gauguin nu și-a reluat lucrul. Nu mai pictează de aproape un an și jumătate. Desigur, lucrul acesta îl neliniştește. Se întreabă dacă Vollard are s-accepte pentru aconturile trimise tablouri vechi! Dar la urma urmelor să se ducă dracului negustorul ăsta « blestemat », cu care poate s-ar purta mai puțin brutal dacă n-ar fi asaltat de nevoi! Există şi lucruri mai rele. Evident, l-a paralizat boala, însă ea a fost oare singurul motiv al inactivității sale? Pînă la urmă, îi mărturiseșre lui Monfreid adevărul: în Tahiti imaginația sa « începe să secătuiască ».

N-ar fi de mirare ca « bătrînețea cu totul prematură », de care se plînge, să constituie o explicație. Dușmanul se ascunde în el însuși, este « viermele, distrugător, al morții » și, probabil, deși în această privință păstrează tăcere — căci sînt lucruri despre care nu-i place să vorbească, nici chiar cu sine însuși — își urmărește cu

un sentiment apăsător vlăguirea, epuizarea forțelor creatoare.

Asemenea bărbaților care încearcă să-și biciuiască sexualitatea în declin prin excitații artificiale, Gauguin vrea să-și reaprindă flacăra pe cale de a se stinge. Paradisul tahitian nu mai e decît un pămînt înșelător, otrăvit de prezența « tuturor acestor funcționari » pe care-i urăște. Ar vrea să-și recapete vigoarea în alte locuri, unde starea de primitivism să se fi păstrat mai bine și unde să poată uita înfrîngerile înregistrate pînă acum. Încă din prima perioadă petrecută în Oceania, visa Arhipelagul Marchizelor. În aprilie, pictorul îl anunță pe Monfreid: va căuta să-și vîndă domeniul din Punaauïa, « să scoată la mezat totul, fără pierderi prea mari », pentru a putea porni spre insulele Marchize, « aflate aproape în stare de canibalism ». Speră să regăsească acolo, înainte de a muri, « ultima scînteie de entuziasm, care să-i aprindă din nou imaginația și care să încheie în același timp activitatea sa creatoare ».

« Ar însemna timp pierdut, însă în fond ar fi o inițiativă foarte înțeleaptă », îi scrie lui Monfreid. În timp ce în Tahiti costul vieții crește continuu, ca urmare a unei epidemii de ciumă, în Marchize traiul este « foarte ușor și foarte ieftin ». Ar putea face rost de modele mai uşor decît în Tahiti, va putea explora « elemente noi și încă mai sălbatice », iar tablourile sale din Marchize vor contribui, prin contrast, la înțelegerea operelor create în Oceania: « Tablourile mele din Bretania par acum trandafirii în comparație cu cele din Tahiti; cele din Tahiti vor deveni apă de colonie cînd vor fi raportate la cele ce le voi crea în Marchize ». În fine, un nou avantaj: n-ar fi exclus ca unii amatori să dorească să cumpere « tablouri din Marchize », pentru a-și completa colecțiile. « S-ar putea să mă înșel; dar vom vedea ».

Gauguin hotărește să se instaleze în cea mai mare dintre insulele arhipelagului, *Hiva-Oa*, căreia i se mai spune *La Dominique*. În mai, le comunică, lui Monfreid și Vollard viitoarea sa adresă. S-a grăbit însă, căci, deși a reușit să trateze fără prea mare bătaie de cap vînzarea proprietății sale, i se obiectează că legea nu permite soțului să înstrăineze bunurile comune fără

a avea consimțămîntul soției. Nouă izbucnire de mînie din partea lui Gauguin față de această lege « stupidă ». Ce e de făcut? Să plece? Îl rogă pe Monfreid să intervină fără întîrziere pe lîngă Mette spre a obține de la ea procura necesară.

« În cazul în care nevastă-mea refuză să semneze această procură, vezi dacă nu există vreun mijloc s-o constrîngi, ținînd seama de faptul că toate bunurile comune sînt în mîinile ei (deși-s cîștigate de mine). Sînt căsătorit în regimul bunurilor comune, cînd nu se semna nici un contract în sensul acesta ».

În timp ce Gauguin se străduiește nerăbdător să înfrîngă și această dificultate și în timp ce chiar numai perspectiva plecării pare să-l fi înviorat, primește în iulie o scrisoare de la Morice, care a publicat pe cheltuiala sa, la începutul lunii mai, în editura revistei *La Plume*, cartea *Noa Noa*. Gauguin ridică din umeri. Această inițiativă i se pare « cu totul nelalocul ei ». Morice i-a promis 100 de exemplare din volum, însă îi răspunde cu brutalitate că în Tahiti aceste exemplare n-au să valoreze decît ca « hîrtie de foc ». În schimb, un alt proiect pe care i-l comunică scriitorul îl pasionează. Morice are intenția să deschidă o subscripție publică pentru ca tabloul *De unde venim?* să fie oferit muzeului *Luxembourg*, așa cum a fost oferit acum 11 ani *Olympia* lui Manet. Ce efect ar putea avea o asemenea inițiativă asupra amatorilor și a publicului! Lista de subscripție, crede Morice, ar aduce cam 10.000 de franci, ce ar putea fi vărsați artistului. Gauguin protestează împotriva acestui preț, « enorm pentru un pictor în viață ». Și cinci mii de franci ar fi foarte mult. « Pentru a ușura subscripția », începe, foarte preocupat de această afacere — căci Vollard, ar fi mult mai puțin încîntat de această acțiune și, în cazul că ar accepta Gauguin n-ar vedea în ea decît o încercare de a fi « tras pe sfoară » — să-i explice scriitorului, într-un comentariu amănunțit, sensul tabloului și-l roagă să întocmească o listă cu persoanele care ar putea fi solicitate, în primul rînd Gustave Fayet, care, spune el, este « multimilionar ». Gauguin nu va mai trebui să aștepte procura Mettei. Va putea pleca.

« *Ce înșelătorie scîrboasă sînt legile voastre!* exclamă el. *Lovindu-mă pentru prima dată de ele, descopăr cît sînt de potrivnice bunului simț și cît de mult favorizează înșelarea oamenilor cinstiți. Din fericire, eu sînt tenace și tot cercetînd, întrebînd etc., am descoperit că dreptul de primă ipotecă al soției asupra bunurilor comune este mai mult decît contestabil și, în afară de asta, că poate fi anulat printr-o operație monstruoasă, adică să te treci pe o listă ce se afișează la Biroul de ipoteci. În felul acesta, dacă timp de o lună nimeni nu reclamă înscrierea sa, în semn de contestație, asupra proprietății nu se mai aplică dreptul de ipotecă. Admițînd că soția ar avea vreun drept, ea și-l pierde dacă nu a făcut această operație. Și cum vrei s-o facă, dacă în timpul acesta de o lună ea habar n-are de toată această poveste și e în imposibilitate totală să se apere? Iată deci cum am reușit să-mi vînd proprietatea cu 4500 de franci*[1] *și să-mi pun astfel la punct afacerile; voi putea deci să mă instalez în insulele Marchize* »[2]

Îndată ce va sosi poșta pe luna august, Gauguin se va îmbarca pe una din goeletele Societății comerciale a Oceaniei, care are o filială în insula *La Domenique*. La 7 august și-a achitat restul datoriei la Casa agricolă și i-a expediat lui Vollard cinci din tablourile rămase. Lăzile sînt închise, bagajele făcute. Îi formulează lui Monfreid, într-o lungă scrisoare, ultime recomandări, lansînd și cîteva amenințări la adresa lui Vollard — « acest domn care m-a lăsat multă vreme în mizerie, pentru a-mi putea smulge tablourile la prețuri derizorii » —, precum și cîteva atacuri aspre împotriva criticilor, « o droaie de imbecili care vor să ne *analizeze plăcerile* sau care își închipuie că nu avem altă menire decît de a le crea lor plăcere »[3].

Asprimile și amenințările acestea vin din partea unui om pentru care viața începe să capete din nou sens. Acolo, la 250 de leghe marine de Tahiti, pe țărmurile cele mai îndepărtate ale Oceaniei, în fața întinderii

---

[1] Aproximativ 11.250 franci noi.

[2] Tîrziu, la 7 septembrie, Mette a întocmit procura pe care i-a trimis-o lui Monfreid « fără nici un cuvînt ».

[3] Gauguin n-a fost niciodată prea blînd cu criticii. « Criticul? un domn care se bagă în ceea ce nu-l privește », îi scria el lui Fontainas în 1899.

nesfîrşite a Pacificului, Gauguin îşi va înfăptui, cu bucuria unei ultime reînnoiri, etapa finală a călătoriei către paradisurile barbare.
În urma lui, la Tahiti, rămîne Pahura. Femeia a refuzat să-l însoţească. Nu vrea, spune ea, să meargă la « sălbaticii » aceia . . .

Bariera de coral care protejează coasta la Tahiti nu o mai întîlnim în Marchize. La *Hiva-Oa*, în golful Trădătorilor, hula oceanului se sparge pe plaja presărată cu pietre negricioase, la marginea căreia tremură frunzele unei întinse păduri de cocotieri. Faleze vulcanice domină peisajul de o frumuseţe tristă şi grandioasă. La stînga, piscul muntelui Heani, cel mai înalt de pe insulă, atinge înălţimea de 1260 m.
Cuvîntul indigen *Hiva-Oa* înseamnă « Creasta cea lungă ». Insula, formată dintr-un vechi vulcan cu crater triplu, pe care eroziunea l-a sfîrtecat de-a lungul secolelor, îşi ridică stîncile sumbre, pereţii verticali deasupra golfurilor strîmte năpădite de o vegetaţie densă. La ieşirea dintr-una din aceste văi, la 300 metri de plajă, se grupează cele vreo zece locuinţe din satul Atuona, unde soseşte Gauguin în septembrie. Vremea este aici mai caldă decît în Tahiti. *Hiva-Oa* este situată pe paralela zecea, aproape la aceeaşi latitudine cu Lima, de care o separă 1300 sau 1400 leghe de ocean pustiu.
Cea mai importantă aşezare de pe insulă (care e destul de mică, măsoară vreo 40 de km de la răsărit la apus şi vreo 20 de la nord la sud) este Atuona[1]. În mijlocul arborilor de pîine, cocotierilor, bananierilor, hibiscuşilor, se mai află, pe lîngă colibe şi cîteva prăvălii, jandarmeria şi sediile celor două religii adverse, templul misiunii protestante şi, de cealaltă parte, biserica, sediul episcopal, şcoala călugărilor şi şcoala călugăriţelor de la misiunea catolică, al cărei cimitir se întinde în nordul satului pe un pinten muntos, deasupra căruia

---

[1] Şi nu Atuana, cum scrie Gauguin. E adevărat că în corespondenţa sau în amintirile sale pictorul confunda cîteodată *Hiva-Oa* cu insula vecină, *Fatu-Hiva*. Faptul că Gauguin este cîteodată atît de lipsit de memorie se explică, fără îndoială, şi prin slaba atenţie pe care o acorda lucrurilor lipsite de importanţă.

congregația *Sacrés-Cœurs de Jésus et de Marie*, denumită aici *Picpus*, a ridicat o imensă cruce albă.

De la debarcare, Gauguin se prezintă la jandarmerie pentru a obține informații utile în ce privește instalarea sa. Este primit de un brigadier, Charpillet, pe care îl mai întîlnise la spitalul din Papeete și la Punaauïa. Charpillet nu-i ascunde faptul că, dacă dorește să cumpere un teren și să-și construiască o colibă, va trebui să treacă pe la misiunea catolică și să ajungă la o înțelegere cu șeful acesteia, monseniorul Martin, vicarul apostolic al insulelor Marchize. Misiunea stăpînește într-adevăr cea mai mare parte a pămînturilor de la Atuona. Pe Gauguin lucrul acesta nu-l deranjează: își amintește că a dus în Tahiti o polemică împotriva protestanților; va fi pentru el chiar o plăcere, spre a-i fi pe plac monseniorului, să asiste cu regularitate la liturghie, în tovărășia excelentului brigadier; și pentru a stabili, fără întîrziere, relații bune cu episcopatul se adresează misiunii, cerînd o gramatică a limbii marchiziene.

Așteptînd să-și obțină terenul — chiar în centrul satului este unul liber —, Gauguin locuiește la un metis de rasă galbenă, Matikaua, și își ia mesele la chinezul Ayu, brutar și patron de restaurant. A fost prezentat și unuia și altuia de către un tînăr indochinez, cu care a fraternizat de la început, Nguyen Van Cam. Acesta, poet dotat, de o extremă precocitate, capabil să entuziasmeze sufletele simple, era considerat, în urmă cu cîțiva ani, de către tonchinezi « copilul minune »; în el își puseseră speranța eliberării țării de sub dominația franceză. După ce-și termină studiile secundare la Alger, unde fusese trimis cu o bursă din partea guvernului, se reîntoarce, în 1896, în Tonkin unde, încrezător în forțele supranaturale care-i erau atribuite, pusese la cale o răscoală. Fiind prost pregătită, a eșuat. « Copilul minune », deportat în Oceania, lucrează acum ca infirmier la Hiva-Oa. Gauguin își găsește o comuniune de idei mult mai puternică cu acest condamnat politic decît cu brigadierul Charpillet, căruia îi cultivă totuși cu grijă, pentru moment, prietenia. Duminica, pictorul și jandarmul merg împreună la biserică. Au aici locuri rezervate. Atmosfera în lăcaș este aproape irespirabilă pentru Gauguin, într-atît abu-

zează femeile indigene de parfumuri extrase din *mosc* și *paciulie* de proastă calitate, pe care le cumpără de la Magazinul Societății comerciale sau de la prăvălia americanului Varney. Acesta este de altfel singurul reproș adus de Gauguin locuitorilor din Marchize, căci în rest se declară mai mult decît satisfăcut. « Pot să te asigur că din punctul de vedere al picturii este un ținut încîntător. Modelele sînt o minunăție », îi scrie el curînd lui Monfreid.

Gauguin contemplă cu încîntare aceste femei cu trup svelt, cu pielea aurie, cu ochii foarte mari, sau pe bărbații cu trupul robust, dantelat de tatuaje, dintre care unii își mai amintesc gustul delicios — « o ce bună e! », spun ei cu blîndețe — al cărnii omenești. Rămași multă vreme în afara civilizației, locuitorii insulelor Marchize sînt încă departe de a se fi adaptat obiceiurilor și interdicțiilor europenești. Deși canibalismul este acum pe cale de dispariție [1], mai persistă vechi practici barbare. În sate fiecare fetiță este, încă înainte de pubertate, deflorată de întreaga populație masculină, într-un loc și la o dată anumită, care o ajută să devină astfel femeie; cu cît sînt mai numeroși amanții de o zi, cu atît mai mare și mai durabilă este gloria ei. Negustorilor li se interzice vînzarea alcoolurilor în insulele Marchize, însă locuitorii fermentează sucul de cocos sau de portocală pe care-l beau în grup; dansează și cîntă goi, iar în timpul acestor beții se împreunează la întîmplare. Încercările de a-i civiliza au de altfel mai totdeauna urmări curioase. În școlile religioase indigenii trebuie să învețe pe dinafară precepte de genul acesta: « Ești bolnav pentru că bei sucul de cocos ». Indigenii repetă apoi aceste precepte în timpul orgiilor, ca pe niște litanii, într-un ritm inventat de ei, dacă nu cumva preferă să cînte cîntece bisericești sau să înșire numele departamentelor și prefecturilor franceze.

Adevărul este că indigenii din Marchize au mai mult de suferit decît de cîștigat din contactul cu albii. De la europeni n-au dobîndit nici o virtute — probabil că nici n-ar fi putut — în schimb, au mai învățat cîteva vicii. Navigatorii i-au încurajat în desfrîu, le-au dezvăluit opiumul și alcooluri necunoscute cum ar fi romul,

[1] Ultimele cazuri înregistrate oficial datează chiar din acel an, 1901.

după care acum se dau în vînt. Iar atunci cînd nu reușesc să și-l procure printr-o fraudă oarecare se mulțumesc cu parfumul de lavandă. Au fost constrînși să se îmbrace — din pudoare, sentiment pe care pînă atunci nu-l cunoscuseră —, dar au pierdut astfel ceva din rezistența lor naturală. Au devenit foarte vulnerabili la boli, mai ales la tuberculoză — *pokopoko* — și aceasta cu atît mai mult cu cît, dată fiind izolarea lor, pînă atunci nu ajunseseră la o imunizare naturală împotriva germenilor morbizi. Cea mai mică epidemie face ravagii printre ei. Importarea sifilisului le-a fost fatală și le-a adus, pe deasupra, și sterilitatea. Ieri, războinici vajnici, astăzi nu mai constituie decît o populație indolentă, temătoare, care, smulsă din existența ei primitivă, reușește cu greu să-și supraviețuiască. În 1840, în cele 11 insule ale Arhipelagului trăiau 20.000 de indigeni; astăzi sînt mai puțin de 3.500[1]. În sinea lui, Gauguin suferă din cauza relelor pe care le îndură această rasă. Populația de aici reușise, în timpurile ei bune, să facă, cu o oarecare pricepere, sculptură și artă ornamentală. Însă producțiile artistice au dispărut o dată cu religia autohtonă. « Sculptura, ornamentația însemnau fetișism, o ofensă adusă Dumnezeului creștinilor », constată pictorul. Chiar cînd o fetiță își face o cunună « artistică », din flori, « monseniorul se supără ».

Însă Gauguin păstrează pentru sine astfel de reflecții. « Ipocrizia are partea ei bună » și își atinge scopul. Monseniorul Martin consimte să-i cedeze terenul disponibil, o jumătate de hectar, pe care i-l vinde cu 650 de franci. La 27 septembrie se semnează actul de vînzare. Din acest moment vicarul apostolic nu-l va mai revedea pe pictor în biserica din Atuona, plină de parfumul de mosc și paciulie al femeilor din Marchize. Gauguin își începe de îndată construirea colibei. O goeletă a Societății comerciale i-a adus din Tahiti lemn rindeluit și lemn de brad. Cu ajutorul cîtorva indigeni, printre care se numără și viitorul său vecin Tioka, lucrările progresează. Terenul este situat la marginea unui drum prost întreținut, lîngă prăvălia lui Varney, în spatele căreia se ridică biserica. Pictorul își

---

[1] Populația insulelor Marchize scăzuse la 2.000 de suflete în 1926. De atunci creșterea populației a înregistrat un spor constant.

amplasează viitoarea locuință în fundul proprietății, la capătul unei alei.

În ciuda gleznelor umflate, a plăgii de pe gamba dreaptă, în jurul căreia bîzîie fără încetare muștele verzui, Gauguin e plin de vigoare și de încredere. Mutarea în Marchize i-a fost binefăcătoare, cum se și aștepta de altfel. Deși indigenii, foarte rezervați prin firea lor, nu se familiarizează decît treptat cu europenii noi veniți, el i-a cîștigat aproape de îndată prin simpatia sinceră și prin generozitatea sa, oferindu-le ceai, prăjituri și alcool. Încă din septembrie și-a făcut o mică provizie de rom: a cumpărat 19 litri[1]. Indigenii, care-i spun « *koké* », îi oferă și ei numeroase dovezi de simpatie. Un bătrîn, odinioară condamnat pentru antropofagie, care-i procură tutunul, i-a făcut un tatuaj. Tioka, care a adoptat numele pictorului, după un obicei străvechi, refuză orice plată pentru munca sa de tîmplar.

Coliba se înalță repede. La sfîrșitul lui octombrie e gata. Susținută la o înălțime de 2,40 metri deasupra solului prin piloți de lemn, ea măsoară 12 m în lungime și 5,5 m în lățime. La parter se află bucătăria, sufrageria, un mic atelier de sculptură și o altă cameră ce-i servește provizoriu de atelier de tîmplărie. La etaj se ajunge printr-o scară exterioară destul de abruptă. Aici, o ușă se deschide direct în camera de culcare, mică, învăluită de penumbră de unde se trece în atelierul vast și bine luminat. Acoperișul e alcătuit din frunze de cocotier, iar pereții etajului din împletituri de bambus.

Gauguin își împodobește atelierul cu arme polineziene, cu autoportretul *Lîngă Golgota* și cu reproduceri; și-a așezat aici șevaletele, două mese, două canapele, două fotolii făcute din trestie, un armoniu și o harpă. Mobilierul camerei îl constituie un pat de lemn și mai multe etajere, în schimb, încăperea este împodobită din belșug și într-un fel care nu lasă nici o îndoială asupra « păgînismului » celui care ocupă acum fostul teren al episcopiei. Pe panouri de lemn, artistul a sculptat

---

[1] Și-a reînnoit cu regulari ate această provizie. Între septembrie 1901 și aprilie 1903, adică în r-un interval de 20 de luni, a cumpărat de la Societatea comercială 100 de litri de rom, 54 de litri de absint și 3 sticle de whisky.

siluetele greoaie ale unor maori goale. Lîngă trei capete de femeie se desfășoară, într-un alt relief, inscripția *Fiți drăgăstoase, și veți fi fericite*. Pe pereți sînt prinse fotografiile obscene cumpărate la Port Said. Chiar în lemnul patului, Gauguin a sculptat o scenă erotică. Pentru a completa această serie de sculpturi, Gauguin își împodobește și ușa. Între două capete de femei, o pasăre și cîteva frunze apare numele pe care Gauguin l-a dat locuinței sale *Casa plăcerii* [1].

« După cum se vede, cu cît îmbătrînesc, cu atît sînt mai puțin civilizat ». În fața atelierului, a modelat din lut un fel de idol, la picioarele căruia, pe o scîndură sculptată cu motive animaliere, sînt înscrise cuvintele *Te atua* (Zeii) și copiate pe o foaie de hîrtie versurile lui Charles Morice pentru *Noa Noa:*

Les dieux sont morts et Atuana [2] meurt de leur mort.
Le soleil, autrefois qui l'enflammait, l'endort
D'un sommeil triste, avec de brefs réveils de rêve.
L'arbre alors du regret point dans les yeux de l'Eve
Qui, pensive, sourit en regardant son sein,
Or stérile scellé par les divins desseins . . . [3]

Gauguin își organizează treptat existența. Din punct de vedere financiar, pictorul se bizuie acum exclusiv pe Societatea comercială, unde și-a depus banii. E o companie germană care are diferite filiale în Oceania și care a putut pătrunde nestînjenită în Marchize alături de negustorii americani sau chinezi, deoarece în acest arhipelag nici un francez nu se ocupă cu operații de bancă sau de negoț. Societatea comercială îi eliberează lui Gauguin cecurile trimise de prietenii săi din Franța prin intermediul Băncii Scharf și Kayser, din Hamburg, scăzîndu-i valoarea mărfurilor cumpă-

---

[1] Patru din aceste sculpturi în lemn au fost achiziționate în 1952 de Muzeul Luvru.

[2] Gauguin a modificat aici textul original al lui Morice, care, evident, nu vorbea despre Atuona, ci despre Tahiti. Prin această modificare versul, alexandrin inițial, a căpătat 13 silabe.

[3] Zeii au murit și Atuana se stinge din cauza morții lor / Soarele care o însuflețea altădată o adoarme / Cu un somn trist, întrerupt de mici tresăriri de vis. / Atunci arborele regretului strălucește în ochii Evei / Care, gînditoare, surîde privindu-și sînii, / Aur curat pecetluit de scopuri divine.

rate, pe credit, de la magazinele din Atuona. Pictorul își completează cumpărăturile la prăvălia lui Varney. Societatea comercială și Varney i-au livrat materiale în valoare de 2000 de franci pentru construirea colibei. Gauguin a angajat doi servitori; unul din ei, nepotul lui Tioka, Kahui, a fost repartizat la bucătărie. Deși este adept al vieții primitive, Gauguin preferă totuşi conservele indigene: cumpără conserve de vacă, cărora li se adaugă în curînd conserve de mazăre, de sardele și de diferite salate. Pentru a-și varia meniu-urile îşi procură păsări și purcei de lapte de la indigeni. Aceștia îi dăruiesc de altfel din belșug fructe, ouă și pește pentru care el le mulțumește prin doze generoase de rom. Din cînd în cînd iese pe plajă să vîneze păsări de mare. Asemenea plimbări sînt însă rare. Picioarele bolnave îl împiedică să iasă. Totuși, seara, îmbrăcat în cămaşă maori și încins la brîu cu *pareo*-ul său, purtînd pe cap o bască verde, iar în picioare sandale, iese uneori, sprijinindu-se într-unul din numeroasele sale bastoane sculptate, pînă la faleza care domină de la o înălțime de vreo sută de metri golful Trădătorilor. Lumina tremură pe întinderea oceanică din care se înalță stîncile insulelor apropiate: în dreapta Tahuata, în față Motane și, ceva mai departe, Fatu-Hiva. În spatele golfului se aude foșnetul palmierilor și zgomotul pîraielor ce se revarsă în mici cascade. « Am spus tot ceea ce se putea spune prin cuvinte, iar acum trăiesc cufundat într-o adîncă tăcere. Privesc florile încremenite, ca și noi. Ascult păsările uriașe suspendate în spațiu și înțeleg marele adevăr ». Cu ochii plini de infinit, Gauguin coboară spre Atuona. În măciulia unuia din bastoanele pe care se sprijină a sculptat un cuplu de îndrăgostiți înlănțuiți; pe măciulia altuia, un falus.

A reînceput să picteze. Aproape fără efort. « Aici, îi scrie lui Monfreid, poezia se desprinde singură și e suficient să te lași purtat de vis ca s-o poți sugera în pictură. Nu-mi mai doresc, adaugă el, decît doi ani de sănătate și nu prea multe probleme financiare, căci acestea au ajuns să aibă o influență excesivă asupra temperamentului meu nervos, și arta mea va ajunge la o maturitate desăvîrșită. » Influențele mediului oferă acum picturii sale un accent nou, mai aspru, cum ar fi pînza pe care o termină spre sfîrșitul anului, *Aurul trupu-*

rilor lor[1], în care sînt înfățișate două indigene goale, așezate pe un pămînt violet, pe fondul de verdeață şi de flori portocalii.

Mau tera: sînt departe vremurile cînd Gauguin nu vroia să dea ascultare sfaturilor bătrînilor din Mataïea. Pe lîngă o *vahiné* oficială, Marie-Rose Vaeoho, pe care a răpit-o în noiembrie de la școala călugărițelor — acum în vîrstă de 14 ani — și pentru care a cumpărat, în aceeași lună, o mașină de cusut şi 30 de metri de țesături, sînt numeroase indigenele care, ca modele sau amante de un ceas, frecventează *Casa Plăcerii:* Toho, o roșcată, cu ochi verzi, Tauatoatoa, una dintre cele mai frumoase femei din arhipelag, de dragul căreia căpitanii goeletelor se abat de la traseul normal, Tetua, Apohoro, Tehi și mica Vaitauni, care, printr-o ciudățenie a conformației sale intime, trezeşte simțurile lui Gauguin tocmai atunci cînd îi vine să creadă că e doar un « pieton obosit » . . . Adesea, aceste femei, şi multe altele, vin în *Casa Plăcerii*, însoțite de bărbații lor, ca să bea şi să chefuiască împreună cu *Koké*, care, cînd îi primește pe ei, pe indigeni, nu admite niciodată prezența vreunui european. Cînd îi intră în casă o fată necunoscută, Gauguin își plimbă mîinile pe trupul ei, pe sub îmbrăcăminte. « Trebuie să te pictez », spune el.

Gauguin, civilizatul care e pe punctul de a-și desăvîrși ruptura cu rasa sa, regăseşte în aceste femei adevărul instinctului primar, pe care nimic sau aproape nimic nu l-a putut altera, animalitatea fundamentală, rădăcinile omenescului. « Grecii aceia blestemați, care știau totul, erau convinși că Anteu își recîştiga forțele numai prin contactul cu pămîntul: Credeți-mă, pămîntul este animalitatea noastră », îi scrie lui Monfreid. A urcat pînă la izvoare şi bea acum cu lăcomie din apa lor întunecată. Cel care în călătoriile sale a străbătut mii și mii de kilometri, în căutarea tainelor pierdute, îşi înfăptuieşte acum cea mai lungă şi fecundă călătorie — lungul drum lăuntric către noaptea omenescului, a inconștientului, noaptea marilor taine.

În jurul lui, totul capătă glas, totul devine simbol. Într-o seară, cînd, obosit, îndrăzneşte să facă cîțiva pași în afara grădinii sale, aşezîndu-se pe o stîncă, pentru

---

[1] Astăzi la Muzeul Luvru.

a privi amurgul, vede deodată tufișurile mișcîndu-se lăsînd să înainteze încet spre el o ființă fără vîrstă, diformă, gîrbovită, care-și trăgea cu greu trupul și care își pipăia drumul cu bastonul. Înfiorat, Gauguin se ridică, apucă bastonul, scoate un strigăt de avertizare. În semiîntuneric distinge un trup tatuat peste tot, slăbănog, uscat și ridat ca o mumie, aproape gol, purtînd numai un colier de flori. Fantasma aceasta se oprește, îi pipăie cu o mînă rece — « răceala unei reptile » — brațul, fața, apoi pieptul. « Senzație înspăimîntătoare de dezgust. » Mîna coboară spre pîntece, se strecoară sub *pareo*, căuîndu-i sexul, îl palpează atent. « Pupa »! (european), mormăie apariția; indigenii din Marchize sînt circumciși. Și fantasma se retrage, se îndepărtează încet, dispărînd printre arbori. A doua zi i se explică lui Gauguin că e vorba de o bătrînă infirmă, nebună și oarbă, care rătăcește prin junglă. Însă emoția pe care a încercat-o artistul l-a zguduit pînă în adîncuri. Nu poate să-și alunge din cap imaginea dementei apărută în crepuscul care-l va obseda timp de săptămîni și orice ar picta între pînza sa și el se interpune această viziune care dă tuturor lucrurilor « un aspect barbar, sălbatic, feroce ». « Artă de papuași, respingător de grosolană », a citit într-o zi în *Mercure de France*, în legătură cu pînzele sale. Rînjește, gîndindu-se la cuvintele acestui denigrator [1], cuvinte care l-au rănit și pe care nu le va uita niciodată, în timp ce pe trupul său mai simte încă mîna înghețată, i-ar în urechi îi mai stăruie exclamația *pupa!* a oarbei ce avea drept îmbrăcăminte doar un colier de flori.

De la această întîlnire a plecat Gauguin, fără îndoială, cînd a creat tabloul intitulat chiar *Fantasma*, în care o tînără privește înspăimîntată trecerea unui ciudat și misterios personaj. « Oamenilor trebuie să le vorbești în parabole, pentru că văzînd ei nu văd . . . », îi

---

[1] Este vorba de Camille Mauclaire, unul din cei mai detestabili critici ai generației sale, care-și cîntărea atacurile și elogiile după numele artiștilor pe care-i comenta, călcînd în picioare pe cei învinși, glorificînd pe învingători, dispus să-și revizuiască complet aprecierie de îndată ce se schimbau și succesele. Sub semnătura sa, « papuașul » a devenit în 1919 un « mare colorist autentic, un neînțeles, un nefericit », autor al unor tablouri « de un superb stil decorativ, de o savoare cromatică cu totul originală și de o incontestabilă știință a compoziției ».

place lui Gauguin să repete. Se exprimă acum într-un mod care va părea tot mai enigmatic celor care nu i-au urmărit destinul său bizar. Ce semnificație ar putea avea, într-adevăr, în ochii lor, unul sau altul dintre tablourile pe care le pictează Gauguin în 1902. *Chemarea*, de exemplu, este o imensă compoziție, în care, folosind cu o virtuozitate amețitoare forțele sugestive ale culorii, alăturînd movul și trandafiriul, portocaliul și purpuriul, înfățișează două femei, cu figuri grave, dintre care una cu un gest liniștit îi arată celeilalte ceva, nu se știe ce, cerîndu-i, după cît se pare, s-o urmeze. E un tablou scăldat într-o lumină pe care ești înclinat s-o numești supranaturală. Se pare că timpul s-a oprit. Ceea ce această indigenă îi arată tovarășei sale, nu este oare, simbolic vorbind, eternitatea? [1]

Reluîndu-și eseul despre *Biserica catolică și timpurile moderne*, Gauguin îl modifică, alcătuind un nou manuscris, intitulat *Spiritul modern și catolicismul* [2]. Mereu obsedat de cele trei întrebări la care se rezumă neliniștea omului în fața universului, el atacă aici încă o dată biserica, care din punctul său de vedere a abătut evanghelia de la « sensul ei natural și rațional », a făcut-o să devină un « non-sens », și în opoziție cu ea, el afirmă « cu orgoliu » propriul său « spirit religios ». Amintirea discuțiilor de la Pouldu, cu Biblia uriașă a lui Meyer de Haan în față, reîncepe desigur să-l bîntuie. Pictează acum un tablou intitulat *Povestiri barbare* [3], în care de Haan apare în spatele a doi indigeni din Marchize, chirciți la pămînt, un băiat și o fată, o fată frumoasă, cum va spune Morice, desprinsă parcă din pînzele lui Botticelli.

În primele luni ale anului 1902, viața lui Gauguin se scurge liniștită. Sănătatea îi este, după toate aparențele, mai bună; finanțele i s-au echilibrat, lucru cu care se mîndrește: « Și Schuffenecker spunea că sînt nechibzuit! Aș vrea să-l văd pe el în locul meu ». În ciuda faptului că Franța trece printr-o criză, Fayet — care « calculează mult, chiar prea mult », cum spune Monfreid — a plătit 1.500 de franci pentru sculptura exe-

---

[1] *Chemarea* se găsește astăzi la Muzeul de Artă din Cleveland.

[2] Acest manuscris aparține astăzi Muzeului municipal de artă din Saint-Louis.

[3] La muzeul Folkwang din Essen.

cutată de Gauguin la cererea sa. La rîndul său, Vollard a cumpărat, la același preț, *De unde venim?*, pe care l-a revîndut unui amator din Bordeaux [1]. Deși negustorul nu e întotdeauna foarte punctual în expedierea banilor, existența materială nu-i mai provoacă griji lui Gauguin [2]. În coliba înconjurată de cocotieri, de arbori de pîine și de bananieri, se bucură de o liniște desăvîrșită. Nu-i lipsește nimic. Indigenii i-au construit în aer liber, în apropierea locuinței, o mare cadă de baie. La umbra frunzelor și-a suspendat un hamac în care-și face siesta în ceasurile calde ale zilei. Un puț, săpat sub ferestrele atelierului, îi asigură apa proaspătă. În el ține în permanență o ploscă și o sticlă de absint, legate de un fel de undiță, care-i permite lui Gauguin să le scoată direct din puț, fără să se miște din atelier. « Am în sfîrșit liniștea pe care atît de mult o rîvneam. » Lucrează mult și nu va întîrzia să-i trimită lui Vollard vreo 20 de tablouri. Se felicită zilnic că a părăsit Tahiti-ul și pe funcționarii de acolo.

Însă administrația își întinde și asupra insulelor Marchize stăpînirea sa nefastă. Gauguin își dă seama de aceasta în luna martie, cînd oficialitățile îi cer suma de aproximativ 60 de franci, reprezentînd impozitul personal și contribuția pentru prestații. La ce servesc impozitele într-o țară în care nu s-a întreținut niciodată nimic, nici măcar drumurile? Să mărească volumul de încasări realizat în Tahiti! De la el n-au să primească nici o centimă. Îl informează neîntîrziat pe administratorul arhipelagului Marchize, domnul de Saint-Brisson, care are reședința în insula Nuka-Iva, la Taihoae, că refuză categoric să plătească impozitele cerute. Nici bucătarul său Kahui nu-și va plăti taxa de 12 franci. Înainte de a expedia scrisoarea, Gauguin i-o arată brigadierului Charpillet, care se sperie. « Doar n-ai să-i încurajezi pe maimuțoii ăștia de indigeni să nu plătească! », exclamă jandarmul. Gauguin surîde ironic. Are, spune el, « ocupații mai serioase ». « Dacă

---

1 Gabriel Frizeau, prieten al lui Gide, Claudel şi Francis Jammes.
2 Între mai 1900, dată la care a primit primul acont lunar de la Vollard, şi mai 1903 pictorul a încasat 15.220 de franci (în 1900: 4270 franci, în 1901: 4350 franci, în 1902: 6100 franci, în 1903: 500 franci) — adică, în medie, în acest interval de 3 ani, 422 franci pe lună (ceva mai mult de 1000 franci noi).

indigenii ar ști despre ce-i vorba, ar face și ei ca mine, adaugă pictorul. Nimeni nu le poate face nimic, căci cei mai mulți dintre ei nu posedă nici un fel de avere. »

La 3 aprilie, domnul de Saint-Brisson îl informează pe pictor că a transmis protestul său Guvernatorului Stabilimentelor Franceze din Oceania, dar că, așteptînd decizia acestuia din urmă, el nu poate face altceva decît să « execute întocmai legea, fără a o comenta ».

Acest schimb de scrisori îi încîntă foarte mult pe cei cîțiva coloni și comercianți din insulă, care nu manifestă nici ei mai mult entuziasm față de autorități decît Nguyen Van Cam, și-l încurajează pe Gauguin în rezistența sa. Aproape în fiecare săptămînă, *Casa Plăcerii* e vizitată de un basc, Guilletoue, fost sergent în infanteria marină, eliberat din serviciu acum 20 de ani chiar la Hiva-Oa. La început a fost negustor la Hakeani, iar acum e crescător de vite în districtul Hanaiapa. Pe vremuri, o afacere obscură i-a adus condamnarea. De atunci, nu scapă nici un prilej pentru a denunța, cu legea în mînă, greșelile administrației sau ale jandarmeriei. Discutînd cu Gauguin, în fața unei sticle de absint sau a unui pahar de rom, nu mai ostenește enumerînd abuzurile, ilegalitățile cărora le-a fost martor la Hiva-Oa. De altfel, gestiunea coloniei este deplorabilă. Rarele produse care pot fi exportate, vitele, copra, vanilia sau cafeaua, sînt grevate de taxe extrem de mari, care trebuie plătite anticipat. În plus, majoritatea pămînturilor aparține cîtorva privilegiați care le-au smuls indigenilor prin tot felul de înșelătorii. Pictorul n-ar trebui deci să se mire de marea întindere a domeniilor misiunii catolice. Misiunea i-a jefuit an de an pe indigenii care, neștiind, în marea lor majoritate, să scrie și să citească și necunoscînd de loc legislația franceză, au constituit o pradă foarte ușoară. Uneori misiunea se mulțumește să le promită, în schimbul unei parcele de pămînt, « un loc mult mai bun pe lumea cealaltă ». Predecesorul lui Charpillet, brigadierul François Guillot, care se arătase un adversar înverșunat al acțiunii preoților, redactase în anii trecuți mai multe rapoarte cu privire la « furturile de pămînt săvîrșite de misiune în detrimentul indigenilor ». Reușise chiar să obțină de la monseniorul Martin restituirea unuia

din aceste pămînturi și se părea că în Franța se pregătea un decret care să-i apere pe indigeni împotriva acaparatorilor de bunuri [1].

Gauguin este indignat. Boala, care o dată cu venirea primăverii a reînceput să-l chinuie, îi readuce aceeași stare de indispoziție, de iritare continuă, de pe vremea cînd scria la ziarul *Viespile*. Eczema îl tortureazăy, plăgile i s-au redeschis. Pentru a-și alina suferințele, își face injecții cu morfină, însă se deplasează destul de greu și se gîndește să-și cumpere de la Varney o trăsură și un cal cu care să-și facă de acum încolo plimbările. Nu ascunde faptul că « irascibilitatea sa a ajuns la culme ». Pentru că Monfreid nu i-a mai scris de mai multe luni de zile, dă semne de neliniște. Cînd, în sfîrșit, primește o scrisoare de la prietenul său: « Cu ce plăcere, exclamă, ți-am recunoscut scrisul, cu ce aviditate ți-am citit scrisoarea . . . Căci nu mai sînt, spune el, Gauguin-ul de odinioară ». Evident! Deși din punct de vedere fizic este încă foarte robust, el are, la 54 de ani, înfățișarea unui om bătrîn. Pielea i s-a uscat, părul i-a albit și în spatele ochelarilor cu ramă de fier — căci vederea nu încetează să-i slăbească — ochii i se sting. Însă este mai greu lovit moral. Deplîngînd mediocritatea celor cîțiva europeni de aici, cu care nu poți lega un dialog cît de cît serios — bîrfa și aluziile obscene constituie substanța conversațiilor —, își suportă cu greu singurătatea, atît intelectuală cît și sentimentală. « Nimeni care să mă reconforteze, să mă consoleze », se plînge el. Frumusețea Atuonei s-a veștejit repede.

Cea mai mică neplăcere îl irită. Absența totală, cu începere din luna mai, a poștei și a proviziilor, ca urmare a naufragiului suferit de vasul *Crucea Sudului*, ce asigura legătura între Marchize și Tahiti, îi provoacă o exasperare crescîndă. Este inadmisibil ca în aceste săptămîni autoritățile, în lipsa unui vas de război, să nu trimită o goeletă, care să aprovizioneze arhipelagul cu orez, făină, sare, cartofi etc. « Poți să fii sigur, afirmă el, că dacă această colonie ar fi o colonie penitenciară, n-ar îndrăzni s-o lase fără alimente. »

---

[1] Acest decret a fost publicat într-adevăr la 9 septembrie 1902.

În acest timp, brigadierul Charpillet are buna idee de a-i oferi președinția Comitetului pentru sărbătorirea zilei de 14 iulie. În această calitate, pictorul va trebui să decerneze premiile de cînt elevilor de la școlile din localitate. Misiunea presupune, fără îndoială, că fostul pamfletar de la *Viespile* și-a păstrat, în ciuda absenței din biserică, sentimentele « bune » și că, în ura lui față de protestanți, va avea grijă să favorizeze școlile catolice. Într-adevăr, misiunea luptă din greu împotriva concurenței pe care i-o face mica școală protestantă deschisă de un tînăr pastor, Paul-Louis Vernier, îndată după sosirea sa la Atuona, în 1898. Gauguin, fie din maliție, fie dintr-un simț al dreptății, sau mai degrabă din indiferență, atribuie premiul I, la egalitate, micilor marchizieni de la școala de călugări, care au cîntat un « Imn Jeannei d'Arc », și celor de la școala pastorului, care au intonat *Marseieza*. Înfuriați, catolicii protestează, spun că s-a făcut o nedreptate, că se încurajează sectarismul. La scurtă vreme după aceea, monseniorul Martin interzice enoriașilor săi să-l mai frecventeze pe Gauguin, care dă dovadă de « libertăți primejdioase de moravuri ». Interdicția vizează mai ales pe indigene.

Gauguin izbucnește: « Vor să mă condamne la castitate! E cam mult: să mă mai lase în pace! » E la curent cu tot ce se vorbește despre vicarul apostolic al insulelor Marchize: deși prelatul regretă în public faptul că persoane de sex opus se scaldă, în ciuda legilor, în comun, ceea ce atentează la pudoarea sa și a călugărilor săi, aceasta însă nu-l împiedică să întrețină raporturi galante cu menajera sa, o tînără indigenă cu numele de Thérèse; și mai e ceva: în urmă cu doi ani slujba de Paște a fost tulburată în biserică din Atuona într-un fel foarte ciudat. În timp ce monseniorul Martin celebra liturghia, o altă tînără indigenă, proaspătă absolventă a școlii de călugărițe, Henriette, și promovată de curînd în funcția de a doua menajeră a preotului, a apostrofat-o într-o izbucnire de gelozie pe Thérèse: « Pentru că tu te culci mai des decît mine cu episcopul, ție ți-a dăruit o rochie de mătase și mie doar una de bumbac! » Bîrfa aceasta îl amuză pe pictor. Procurîndu-și « două superbe bucăți de lemn de trandafir », le sculptează deîndată. Dintr-una face un diavol cu

coarne: *Moşul dezmăţat*[1], din cealaltă o tînără purtînd o cunună de flori, *Sfînta Tereza*, şi le aşază de o parte şi de alta a scării, dîndu-le astfel posibilitatea indigenilor şi europenilor să se amuze. « Dacă lumea vorbeşte, nu eu am creat legenda ». Cît despre Henriette, Gauguin nu găseşte nimic mai bun de făcut decît să i-o « sufle » episcopului şi s-o instaleze în *Casa Plăcerii*. O va înlocui pe Marie-Rose Vaeoho care, fiind însărcinată, a plecat în satul natal să nască alături de ai săi[2].

Brigadierul Charpillet, pe care prietenii eclesiastici n-aveau nici un motiv să-l felicite pentru iniţiativa sa, îi întocmeşte într-o seară artistului un proces verbal pentru motivul — destul de caraghios în locurile acelea — că trăsura sa nu are lanternă. Starea de spirit belicoasă a lui Gauguin se ascute. Întotdeauna pictorul a trebuit să se lupte. Însă raţiunile profunde care, de-a lungul vieţii, i-au motivat lupta nu mai coincid cu cele care-i dictează astăzi conduita. Nu mai ascultă decît de un fel de automatism, se lasă pradă unor certuri, cărora, cu ani în urmă, nu le-ar fi acordat nici o atenţie. Pictează « puţin şi prost ». Chinuit de eczemă, împins tot mai departe în mîiniile sale răzbunătoare de către Guilletoue şi de unii din vecinii săi, printre care un proprietar de plantaţie de cocotieri, Reiner, jandarm la pensie, care nu încetează să-şi denigreze foştii colegi, Gauguin este acum mult mai puţin preocupat de pictură decît de doleanţele, acuzaţiile justificate sau calomnioase, de înregistrarea abuzurilor de putere pe care le descoperă sau i se semnalează. Aşa cum pe vremuri Flora Tristan luase apărarea muncitorilor, el îi apără acum pe indigeni. Criticînd formele în care se face colonizarea, metodele şi rezultatele ei, caută să împiedice acţiunea celor două forţe ale arhipelagului, jandarmul — care exercită toate funcţiunile: este perceptor, vameş, administrator de moşteniri, căpitan al portului . . . —şi misionarul. Relaţiile cu Charpillet devin tot mai încordate de la o săptămînă la alta. Nu-i

---

[1] Astăzi în Colecţia Chester Dale din New York. Muzeul teritoriilor de peste mări din Paris posedă o sculptură în lemn, de o inspiraţie asemănătoare, *Sfîntul Orang*.

 [2] Va naşte o fetiţă, la 14 septembrie.

mai ajunge acum să-i îndemne pe indigeni să nu-și plătească impozitele; îi ațîță să-și retragă copiii de la școlile misiunii care, spune el, se mulțumesc să-i învețe pe elevi catehismul și teama de preoți. « Știu și așa prea multe », a răspuns într-o zi directorul școlii de băieți brigadierului Guillot, care a fost ofensat de acest răspuns.

Charpillet nu are aceleași sentimente ca și predecesorul său și, pe măsură ce întocmește procese verbale părinților vinovați de a-l fi ascultat pe pictor, expediază rapoarte după rapoarte către noul administrator al insulelor Marchize, Picquenot, în legătură cu « manevrele domnului Gauguin ». La 28 august expune pe larg capetele de acuzare împotriva lui; susține că se tîrăște, cu picioarele sale bolnave, pînă la plajă, pentru a-i îndoctrina pe indigeni. Tot mai mulți elevi, scrie el, părăsesc școlile catolice; impozitele sînt încasate cu mari întîrzieri, căci indigenii declară că « vor plăti dacă va plăti și Gauguin ». « Acestor inconveniente, scrie brigadierul, domnul Gauguin le mai adaugă cîteva, de o importanță secundară, între altele cele determinate de moravurile sale, care sînt cele ale unui discipol al lui Epicur și de care indigenii din Marchize n-aveau nevoie. »

Picquenot, un om cumsecade care încearcă să fie drept și pe care asemenea încurcături îl contrariază — și nu e decît administrator ad-interim al Marchizelor —, îl invită pe brigadier la prudență în ce privește elevii misiunii. Știind că, în virtutea legii, șefii de familie nu pot fi constrînși să-și trimită copiii la școlile congregaționiste decît dacă locuiesc la o distanță mai mică de 4 km, îl înștiințează confidențial pe Charpillet că se va vedea constrîns să claseze procesele verbale. « Trebuie să discutăm insistent cu părinții, fără a ne mărturisi neputința », îl sfătuiește el.

Numărul elevilor din școlile misiunii a scăzut la jumătate. În schimb, Gauguin va fi constrîns să plătească impozitele. Charpillet primește ordin să pună sub sechestru unele din bunurile artistului și să le scoată la licitație.

În ziua vînzării, la *Casa Plăcerii* se strîng toți prietenii lui Gauguin. Cu paharele de rom sau de șampanie în mînă, Guilletoue, Reiner, Nguyen Van Cam și alții

se distrează de mama focului de situația încurcată în care a ajuns jandarmul, căruia Gauguin se preface a nu-i acorda nici cea mai mică atenție. Nici n-a catadicsit să-i răspundă brigadierului cînd acesta l-a somat să-și plătească impozitele, sporite cu cheltuielile de justiție, în total 65 de franci. Charpillet scoate atunci la licitație două *tiki* indigene și o carabină, pe care le-a confiscat. Nimeni nu se clintește de la masa pictorului, unde cu toții continuă să bea și să discute în mari hohote de rîs . . . Gauguin nu se hotărăște decît după cîtva timp să pună capăt acestei farse umilitoare. Îl însărcinează pe Kahui să-i dea jandarmului cei 65 de franci și să-l roage să-și ia tălpășița.

La 20 august, o goeletă a Societății comerciale a restabilit, după 85 zile de întrerupere, legătura cu Tahiti, ancorînd în insulele Marchize. Știrile pe care Gauguin le primește din Franța sînt dintre cele mai bune: Monfreid este ferm convins că va « găsi o combinație » pentru ca tabloul *Calul alb* să fie cumpărat la prețul de 600 franci [1], iar Fayet își propune să organizeze în primăvara viitoare, la Béziers, o mare expoziție cu operele sale.

« Cine știe dacă pînă atunci nu voi sosi și eu în Franța », exclamă pictorul.

Într-adevăr, obosit de atîtea suferințe, vrea să se reîntoarcă în Europa. Schimbarea de aer, o climă mai sănătoasă i-ar folosi, fără îndoială. Și, la urma urmelor, călătoria sa, îndelungata sa călătorie, care l-a purtat pînă la capătul lumii, pînă la « ultimii sălbatici » [2], nu s-a încheiat oare?

Asemenea prietenului său, Van Gogh, care, după ce-și efectuase marșul febril către Sud, nu se mai gîndea, după lunile petrecute la Arles și la Saint-Rémy-de-Provence, decît la o reîntoarcere în regiunile nordice.

---

[1] Monfreid nu-i va dezvălui niciodată pictorului faptul că el însuși era cumpărătorul acestui tablou.

[2] Expresia îi aparține lui Max Radiguet. Îndeplinind funcția de secretar de Stat major pe lîngă amiralul Dupetit-Thouars, el a locuit în insulele Marchize între 1842 și 1845. El și-a consemnat observațiile într-un volum de amintiri scrise cu mult nerv.

spre locurile de origină, Gauguin este frămîntat de nostalgii obscure. Nu ține să revadă Parisul, sau Franța, ci visează la o altă țară, pe care n-a cunoscut-o niciodată, Spania, unde, în urmă cu mai bine de un secol, un colonel de dragoni, cavaler al ordinului Santiago, don Mariano de Tristan Moscoso, se îndrăgostise de o tînără emigrantă franceză. Plănuiește să se stabilească mai întîi în Sudul Franței, împreună cu Monfreid, și de acolo să plece în Peninsula Iberică, în căutarea unor « elemente noi »: « Taurii, spaniolii cu părul lins și pomădat, toate acestea au fost pictate din belșug. E ciudat totuși că eu mi-i închipui altfel ».

« Prin venele familiei noastre curge pur sînge spaniol », spunea Flora Tristan, care în reveriile ei nu se gîndise niciodată la fabuloșii strămoși incași, a căror voce se pare că e acum auzită de Gauguin.

Cîțiva vizitatori privilegiați ai *Casei Plăcerii* descoperă, cu suprindere, în acest « domn recalcitrant » din Atuona, pe artistul Gauguin, cu glasurile lui tainice. Unul dintre ei este un colon din Fatu-Hiva, Grelet, un elvețian foarte cultivat, a cărui familie era, pe vremuri, în relații de prietenie cu Courbet. Acesta a înțeles curînd, deși Gauguin îl mai derutează uneori, valoarea deosebită a pictorului care a creat *Povestirile barbare* și în care majoritatea europenilor de pe insule nu văd decît « un detracat ». Omul complex care i s-a revelat îl fascinează. Îl ascultă pe acest singuratic mărturisind cît de mult își urăște singurătatea, pe acest mare senzual comentînd, ca artist, o suită de stampe licențioase de Utamaro — « japonezii sînt maeștrii noștri, ai tuturora! » —, interpretînd la armoniu muzică de Bach, sau pe acest cinic vorbind cu voce tremurătoare de familia de care nu mai știe nimic de ani de zile: « Nu cred că unui tată condamnat la ocnă i s-ar putea face ceea ce mi se face mie », îi scrie curînd Gauguin lui Monfreid; « Poate că am iubit prea mult pictura », îi spune într-o seară lui Varney . . .

Însă ceea ce probabil îl surprinde cel mai mult pe Grelet la acest artist e înclinarea sa spre neobișnuit, spre fantasmagoriile unei lumi invizibile, cu care pare să comunice foarte firesc, o lume mai degrabă malefică decît favorabilă și a cărei prezență învăluitoare explică

fără îndoială atît fascinația pe care o produce opera sa, cît și nefericirile unei existențe, una legată indisolubil de cealaltă. Nu cumva există în acest creator, care este un om, un om prea uman, o pantă fatală pe care alunecă distrugîndu-și viața, o vocație a nefericirii? Victoria marilor maeștri este adeseori plătită cu înfrîngerile lor ca oameni.

« Am ochi răi, pot să deochi », spune cîteodată artistul cu priviri verzui.

III. ȘI PASĂREA STUPIDĂ ÎNCHEIE...

... Rîzînd cu rîsul ei veșnic, rîsul înghețat al duhu-rilor *Tupapau.*

LOTI: *Căsătoria lui Loti*

În aceste săptămîni ale anului 1902, Gauguin se apleacă adesea asupra trecutului său, asupra propriei sale ființe. Se gîndește la valoarea operei pe care o va lăsa, la influența pe care ea o va exercita.

Un gînd pare să-l obsedeze: din cînd în cînd repetă, ca și cum ar trebui să se justifice: « Mi-am făcut datoria ». În artă a urmat, și este convins mai mult ca ori-cînd de aceasta, calea cea bună. Fără îndoială, din cauza împrejurărilor, a dificultăților pe care a trebuit să le învingă, opera sa nu este decît « relativ bună ». Însă cel puțin are convingerea că eforturile sale din ultimii 20 de ani au fost nu numai utile ci și necesare. « Chiar dacă operele mele nu vor dăinui, spune el, va rămîne pentru totdeauna amintirea unui artist care a eliberat pictura de multe din oprelîștile academice de altădată, de opreliștile simboliste care nu sînt altceva decît o altă formă a sentimentalismului. »

În septembrie a scris un eseu, *Bîrfelile unui ucenic în pictură*, prin care se eliberează de « mîniile surde » și care se încheie cu un strigăt triumfal. Trimite acest eseu, care-i de fapt un lung articol, lui Fontainas, ru-gîndu-l să-l prezinte Comitetului de lectură al revistei *Mercure de France*. Fără a se numi pe sine însuși, Gau-guin arată aici semnificația întregii sale acțiuni. Așa

cum avea să-i scrie în octombrie lui Monfreid, « a vrut să stabilească dreptul de a îndrăzni totul ». Nici o constrîngere nu mai stînjenește arta. Pictorilor viitorului li se deschid posibilități imense, infinite. Citîndu-i, la sfîrșitul articolului, pe artiștii care au contribuit împreună cu el la renașterea picturală a secolului încheiat, de la Manet la Van Gogh, de la Pissarro — « a fost unul din maeștrii mei și nu-l reneg » — pînă la Cézanne și Toulouse-Lautrec, el exclamă: « Iată, mi se pare că avem cu ce să ne consolăm pentru cele două provincii pierdute [1], căci cu oamenii aceștia am cucerit întreaga Europă și mai ales, în ultima vreme, am instaurat libertatea în artele plastice ».

De acum încolo, Gauguin ia în mînă mai adesea tocul decît penelul. În decembrie, de altfel, prea chinuit de eczemă, va înceta aproape cu totul să mai picteze. Doarme prost și în nopțile de insomnie scrie. Curînd va începe să lucreze la o carte, o culegere de reflecții, intitulată *Avant et Après*. A trimis — pe căi indirecte, foarte indirecte, — monseniorului Martin manuscrisul lucrării sale *Spiritul modern și catolicismul* și, parcurgînd tomul impunător despre istoria bisericii, primit de la acesta ca răspuns, începe să respingă multe din afirmațiile acestei cărți. Și, bineînțeles, continuă să lupte în favoarea indigenilor.

La 15 octombrie, guvernatorul Stabilimentelor Franceze din Oceania, Edouard Petit, sosește, în cadrul unui turneu de inspecții, în insulele Marchize pe bordul canonierei *La Zélée*. În numele indigenilor, Gauguin îi prezintă o scrisoare în care reclamă și protestează. El cere pentru indigenii din Marchize « dreptul de a putea bea, acordat negrilor și chinezilor », se ridică împotriva prestațiilor și impozitelor excesive, precum și împotriva proceselor verbale abuzive întocmite de jandarmerie.

Guvernatorul Petit, și procurorul Charlier, una din victimele atacurilor din *Viespile* și din *Surîsul*, nu acordă nici o atenție acestui apel. Trecînd împreună cu brigadierul Charpillet prin fața colibei pictorului, exclamă: « Știi și dumneata prea bine că ăsta-i o canalie ».

---

[1] E vorba evident de Alsacia și Lorena, pe care Franța a trebuit să le cedeze Germaniei după înfrîngerea din 1870.

Guvernatorul are grijă să evite orice contact cu populația. Se mulțumește doar să facă vizitele strict oficiale la episcopat și la jandarmerie. Cel puțin așa crede Gauguin și lucrul acesta îl scoate din sărite. Îi adresează lui Petit, după ce părăsește insulele, în noiembrie, o scrisoare violentă, criticîndu-i cu asprime indiferența — « noi nu sîntem rîndași în grajdurile dumneavoastră » —, și-i arată pe larg ce ar fi putut afla dacă ar fi consimțit să renunțe la « morgă ». Însă îl avertizează că acest lucru va fi cunoscut și în metropolă. Într-adevăr, Gauguin trimite o copie din scrisoarea sa unui redactor de la revista *Mercure de France*, însărcinat cu problemele coloniale, pentru ca acesta să atragă atenția publicului asupra « fanteziilor crîncene ale unei administrații stupide » [1].

Gauguin este foarte mînios. Participă acum intens la viața din insule. Cum i se aduce la cunoștință vreo neregularitate, îi scrie lui Picquenot, apelează la « spiritul de justiție » al acestuia și administratorul trebuie să recunoască că irascibilul său corespondent are uneori dreptate. La 4 decembrie debarcă la Atuona un nou brigadier de jandarmi, Jean Pierre Claverie, care în ziua de 16 îl înlocuiește pe Charpillet. Deși Claverie e prea puțin dispus să sprijine misiunea, ceea ce ar trebui, într-o anumită măsură, să-l mai potolească pe pictor, Gauguin intră îndată în luptă cu el. A fost săvîrșită o crimă; or, Claverie se ocupă de aceasta cu mult mai puțină stăruință decît ar dori-o artistul: din lașitate, din teamă de răzbunare, afirmă Gauguin. Însă atunci, se întreabă el, « unde mai e securitatea noastră? ».

În timp ce-și pregătește reclamația în legătură cu Charpillet și Claverie, pe care vrea s-o adreseze noului judecător ce se va instala în curînd la Atuona, Gauguin lucrează cu ardoare la cartea sa, *Avant et Après*, unde notează, la întîmplare, amintiri și reflecții. A umplut multe pagini cînd, în prima jumătate a lunii ianuarie 1903, asupra insulelor Marchize se abate un ciclon. Ciclonul s-a anunțat prin două zile de furtună. În seara

---

[1] Redactorul respectiv al revistei nu a acordat pe moment importanță acestei comunicări. Însă, doi ani mai tîrziu, cînd Gauguin încetase din viață, a publicat scrisoarea la rubrica de *Varietăți* a revistei.

celei de a doua zile, către orele 8, se dezlănțuie un uragan neașteptat. Gauguin e singur în atelierul său. Rafalele de vînt îi sting lampa și-i zguduie cu furie acoperișul. Deodată, pictorul aude « un zgomot surd și continuu, foarte ciudat ». Iese din cameră, începe să coboare scara, însă apa îi cuprinde picioarele. În întunericul deasupra căruia luna își aruncă reflexele palide distinge valul neliniștit al unui torent care-i împresoară coliba, izbindu-i pilonii cu pietre, cu arbori smulși din rădăcină și purtați pînă aici de furia apei; rîul din Atuona s-a revărsat, a inundat strîmta fîșie de coastă. Toată noaptea, Gauguin se teme că în orice clipă coliba sa ar putea fi luată de ape și, împreună cu ea, lăzile din lemn de camfor [1] în care și-a îngrămădit desenele realizate încă de la începuturile carierei sale de pictor. Însă coliba, solid construită, rezistă. În zori, descoperă un spectacol dezolant. Apele care se scurg încet, au cuprins într-o imensă pînză întreaga regiune, au tăiat drumurile, au distrus podurile și locuințele a numeroși indigeni. Nenumărați arbori, smulși din rădăcină, au fost duși pretutindeni [2].

În zilele care urmează dezastrului, indigenii se jeluiesc. Au suferit pagube imense. Ciclonul , care a distrus plantațiile de arbori de pîine, le-a compromis recolta. Prietenul pictorului, Tioka, va trebui să-și reconstruiască coliba devastată. Vrînd să-l ajute, Gauguin îi cedează, printr-un act prevăzut cu sigiliul personal, o parte a proprietății sale. În același timp cere ca un număr de 22 de indigeni din insula Tahuata să fie amînați cu plata prestațiilor pînă la strîngerea recoltei, lucru pe care jandarmeria nu-l admite; în ciuda pagubelor provocate de ciclon, jandarmii intenționează să-i oblige pe indigeni să-și achite imediat datoriile, în caz contrar li se vor întocmi procese verbale.

Claverie, al cărui temperament nu e mai puțin irascibil decît al pictorului și care ține foarte mult la prerogativele sale, fiind gata oricînd să recurgă la amenin-

---

[1] Lemnul arborelui de camfor prezintă avantajul că îndepărtează prin mirosul său termitele.

[2] Acest ciclon, care a provocat moartea a 515 persoane, a devastat mai ales arhipelagul Tuamotu. Insula Hiva-Oa a rămas în afara zonei atinse de cataclism.

țări, suportă tot mai greu amestecurile continui în problemele ce-l privesc numai pe el. Însă nu e ușor să-l reducă la tăcere pe Gauguin. La începutul lui februarie, pictorul află de la Reiner că două baleniere americane au făcut escală în timpul ciclonului la Tahuata și că au vîndut, fără a achita taxele de vamă, bucăți de săpun, cuțite, ceasuri, țesături .... cu complicitatea jandarmului din acele locuri, Etienne Guichenay. Gauguin nu închide ochii la această afacere. Cu cîteva săptămîni mai înainte, apreciase ca un lucru bun — îl consemnase chiar în *Avant et Après* — faptul că balenierele fac comerț cu indigenii. « Ce e rău în asta? De ce să ne indignăm? Cînd au să înțeleagă oamenii ce înseamnă umanitatea? » Însă în momentul în care e implicat și un jandarm, problema se pune, pentru Gauguin, cu totul altfel. Depune neîntîrziat o plîngere la Picquenot și-l somează să deschidă o anchetă.

« În virtutea regulamentelor speciale, împotriva cărora nu va înceta, spune el, să protesteze », administratorul trebuie să transmită această plîngere jandarmului învinuit. După cîteva zile, trecînd prin Atuona, jandarmul îl înștiințează pe pictor că au fost făcute, între timp, declarațiile de vamă. « Pungașii ăștia sînt întotdeauna gata să se acopere », adaugă Picquenot vorbind despre jandarmi [1]. Gauguin îl anunță pe administrator că în aceste condiții plîngerea sa devine fără obiect și că și-o retrage.

Prin poșta din februarie îi parvin lui Gauguin mai multe scrisori care, din cauza ciclonului, n-au putut ajunge la timp. Așa cum prevăzuse, *Mercure de France* refuză *Bîrfelile unui ucenic în pictură*. Dar nu se mai gîndește la asta. A terminat *Avant et Après* și ar vrea să apară cît mai curînd această carte plină de « ură » și de « răzbunare » — căci nu ezită să folosească asemenea cuvinte —, carte în care a consemnat « lucruri teribile », mai ales despre soția sa și despre danezi. Îl însărcinează pe Fontainas, căruia îi trimite manuscrisul, să se ocupe de editarea ei. « Citind-o, vei înțelege, printre rînduri, interesul personal pe care-l am ca această carte să fie publicată. VREAU să apară. »

---

1 Dacă ar fi să-l credem pe pictor.

În același timp îi cere lui Monfreid să facă rost de bani pentru a putea tipări volumul. « Toate tablourile din prima mea călătorie în Tahiti pot fi vîndute: *vinde orice fără să te mai gîndești la preț.* » Încredințase manuscrisul *Bîrfelilor* lui Monfreid; pe cel al cărții *Avant et Après* i-l trimite lui Fontainas:

« *Ți-aș fi recunoscător,* îi scrie el, *dacă ai păstra, indiferent de ce se va întîmpla, manuscrisul cu desenele sale, ca amintire, în vreun colț, oriunde, ca pe un bibelou sălbatic și nu pentru a figura printre lucrurile cu care te mîndrești. Nu e vorba de o răsplată. Noi, indigenii din Marchize, nu cunoaștem așa ceva; noi știm doar să întindem uneori mîna cu prietenie. Și, după cum vezi, mîna noastră nu este înmănușată* ».

Gauguin a primit două scrisori de la Monfreid. Nu conțin nimic important, cu excepția unui singur lucru: Monfreid insista pe lîngă pictor să nu revină în Occident așa cum intenționează. Existența « factice » a europenilor ar fi fatală pentru « sănătatea sa, și așa destul de zdruncinată ». Și, în continuare, prietenul îndepărtat îi scrie:

« *Mă tem că venirea dumitale ar putea împiedica o evoluție, un proces care se petrece în opinia publică: dumneata ești acum un artist surprinzător, legendar, artistul care trimite din îndepărtările Oceaniei opere uimitoare, inimitabile, operele definitive ale unui mare om, care, să spunem așa, a dispărut din lumea noastră. Adversarii dumitale (și ca toți cei care-și deranjează pe mediocri, ai și dumneata numeroși dușmani) nu spun nimic, nu îndrăznesc să te combată, nu se gîndesc la asta: ești atît de departe! . . . Nu trebuie să revii . . . Te bucuri de imunitatea marilor morți, ai intrat în* istoria artei. *Și, între timp, publicul se cultivă; inconștient sau deliberat reputația dumitale se consolidează. Vollard face și el cîte ceva în această direcție. Poate că-ți simte de pe acum celebritatea incontestabilă și universală. Foarte bine, lasă lucrurile să evolueze: deocamdată sîntem doar la început. Un an, doi ani poate mai sînt necesari pentru a vedea rezultatele. Așteaptă cu răbdare; alții lucrează pentru dumneata* ».

Oricît de flatantă ar fi fost aceasă părere, Gauguin nu o împărtăşeşte. Personal consideră că sănătatea i s-ar îmbunătăţi în Europa. Eczema care-l chinuie nu-i mai lasă decît rare clipe de răgaz. Se teme că va orbi; « şi atunci îmi spun: ce mă fac dacă Vollard dispare? » Aici, în insulele Marchize, se simte ameninţat, înconjurat de primejdii. E sigur că la cel mai mic pas greşit, la cel mai mic semn de slăbiciune va fi « călcat în picioare ». « În timp ce în Franţa, spune el, poţi să-ţi ascunzi mizeria, poţi să mai găseşti milă. »

Sună ciudat cuvîntul milă pe buzele pictorului răzvrătit, care hărţuie într-una autorităţile, fără pic de odihnă. Judecătorul instalat doar de cîteva zile la Atuona, îl vede mereu în sala tribunalului. Şedinţele sînt furtunoase, căci adesea discuţiile se înveninează. Uneori judecătorul le ordonă jandarmilor să-l scoată din sală pe artist. « Să nu mă atingă nici o mînă de jandarm », mormăie Gauguin ridicîndu-şi bastonul.

Dispare, dar nu trece multă vreme şi-şi reîncepe atacurile. Îl critică mai ales pe jandarmul din Hanaiapa. Acesta, zelos în misiunea sa, vrea să le interzică indigenilor protestanţi să-şi cînte imnurile pe care şi le-au ales. Pînă la urmă, le-a întocmit procese verbale. « Cu ce drept vrea jandarmul acesta să discrediteze o religie şi un pastor onorabil şi onorat de toţi cei de aici? » întreabă Gauguin. Judecătorul trebuie să-i achite pe indigeni.

Acelaşi jandarm, cu sprijinul şefului local, a întins o cursă indigenilor din Hanaiapa; prin intermediul acestuia i-a îndemnat să organizeze una din obişnuitele lor orgii, să se îmbete cu suc de cocos, iar apoi le-a întocmit un proces verbal. Autorizat de judecător să pledeze pentru indigeni, Gauguin nu reuşeşte, nedispunînd de dovezi suficiente, să obţină cîştig de cauză. Însă la ieşirea din sala de şedinţe, Guilletoue, de faţă cu Reiner şi Varney, dovedeşte că şeful indigen a depus o mărturie falsă. Gauguin se reîntoarce la jandarmerie. Urmează o altercaţie atît de violentă cu brigadierul Claverie, încît, reîntors acasă, pictorul vomează sînge şi e ţintuit din nou la pat. Acest incident nu-l împiedică să adreseze judecătorului o scrisoare detaliată, în care, după ce relatează mărturisirea şefului indigen, descrie cu ironie întrevederea sa cu brigadierul:

« Domnul brigadier, cu oarecare mînie în voce și cu gesturi ale mîinii care m-au speriat, mi-a afirmat că atunci cînd va deveni civil are să stea de vorbă cu mine. *Cum sînt un om foarte fricos, lucru îndeobște cunoscut, și pentru că sînt și foarte bolnav, asemenea scene mi-ar putea face rău. V-aș rămîne deci foarte îndatorat, domnule judecător, dacă m-ați considera întru totul supus autorităților, ca orice ființă fricoasă* ».

În timp ce Gauguin, scuipînd sînge, își continuă pledoariile în fața tribunalului, i se aduce la cunoștință că în luna martie vor sosi în insulele Marchize cîțiva inspectori coloniali. De îndată, redactează pentru aceștia o lungă expunere cu privire la comportarea jandarmilor învestiți cu prea multă putere și fără un « control imediat » care să-i împiedice să promoveze arbitrariul. Îi terorizează pe indigeni pentru a obține alimente sau alte avantaje, ca de exemplu puținele obiecte sculptate de odinioară, care se mai găsesc încă în posesia lor. Îi strivesc cu amenzi pe cei care mai rezistă. Pînă nu de mult, jandarmii rețineau, în profitul lor, o treime din aceste amenzi; « această treime, spune Gauguin, a fost suprimată de curînd, și pentru a se răzbuna, jandarmii și-au înmulțit procesele verbale, pentru a dovedi, desigur, că și-au făcut întotdeauna ceea ce ei numesc datorie ». Pe scurt, acești « civilizatori » n-au reușit decît să trezească în rîndurile indigenilor ura față de europeni. « În fond ce cerem noi? Să se facă o dreptate efectivă și nu una formală. » [1]
Gauguin prezintă acest rechizitoriu pastorului Vernier, căruia îi apreciază demnitatea și spiritul liberal. Vernier îi răspunde cu prudență: « Mai așteaptă ». Însă Gauguin nu așteaptă; și, așa cum a procedat cu scrisoarea adresată guvernatorului, trimite o copie a textului său la Paris, de astă dată lui Charles Morice: « Am să te rog să faci cît mai mult zgomot în presă,

---

[1] După documentele strînse de dr. Marcel Pottier, citat de Jean Loize (*Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie—aprilie 1956), la 1 august 1903 în « Sumele de perceput », la Atuona, figurau 2380 franci pentru patente și 20075,74 franci amenzi. «Totul trebuie încasat, se spune în instrucțiunile oficiale, și trebuie să înceapă imediat urmăririle împotriva recalcitranților. Dl. subagent special (brigadierul Claverie) are deci prilejul să-și garnisească casa de bani . . . ».

folosind tot talentul de care dispui ... Ai o cauză frumoasă în mîini, grăbește-te, dă-i bătaie. »

Gauguin eșuează în încercarea de a obține o întrevedere cu inspectorul André Salles, șeful misiunii catolice, care între timp a fost prevenit împotriva artistului. În raportul său către ministrul coloniilor, Salles nu va face nici o aluzie la problema care-l preocupă atît de mult pe Gauguin, dar va vorbi despre pictor, deplîngînd faptul că a putut provoca un prejudiciu atît de mare școlilor misiunii, școli care, spune el, « își văd subvențiile reduse într-un mod supărător ».

Din moment ce administrația de aici se eschivează, Gauguin încearcă, o dată în plus, să acționeze prin Paris. Cu pachebotul *La Zélée* a sosit în Marchize inspectorul Salles. Unul din ofițerii de pe bord este fiul unui deputat, prieten al artiștilor, Denys Cochin. Pictorul îl primește în *Casa Plăcerii* și-i încredințează o scrisoare către parlamentar. Dacă insistă, cine știe, poate că se va face auzit. Sănătatea îi este tot mai șubredă, însă așa cum Flora Tristan nu înceta, chiar bolnavă, să le vorbească muncitorilor, nici el nu-și va părăsi misiunea de apărător al indigenilor. Dacă izbîndește, « multe nedreptăți vor fi suprimate, și merită să suferi pentru așa ceva », spune el cu aceeași convingere pasionată care o însuflețea altădată pe agitatoarea de la 1844.

« Grăbește-te, grăbește-te », îi scrie lui Morice; și adaugă: « Sînt pe cale de a fi expulzat ». Nu se înșela decît în parte. Guvernatorul Petit, vizînd raportul lui Salles, înainte de a fi expediat ministrului, notase: « I-am spus inspectorului tot ce gîndeam despre tîlharii care tulbură, prin exemplul lor rău, liniștea arhipelagurilor noastre îndepărtate. Calitatea lor de francezi îi apără împotriva dreptului pe care-l am de a-i expulza, lucru pe care îl regret în fiecare zi ».

În cursul certei dintre Gauguin și Claverie, brigadierul, mînios, i-a fluturat pe la nas pictorului scrisoarea către Picquenot cu privire la balenierele americane, strigîndu-i: « Am să te dau în judecată pentru această scrisoare ». Gauguin i-a scris lui Picquenot, exprimîndu-și surprinderea că plîngerea sa împotriva lui Guichenay a putut ajunge în dosarele lui Claverie. În răspunsul său, datat 17 martie, administratorul îi precizează

lui Gauguin că plîngerea sa a urmat calea ierarhică, de la Guichenay la Claverie și de la Claverie la el în- suși, însă, pe de altă parte nu-și explică faptul că Cla- verie s-a aventurat să-l amenințe pe pictor cu un pro- ces, « bazîndu-se pe o scrisoare care numai în mod întîmplător trecea prin mîinile sale ».

Picquenot ar fi fost și mai surprins dacă ar fi știut ce urzea Claverie. Brigadierul expediase locotenentului de jandarmi din Papeete o copie a plîngerii artistului, fără să-l înștiințeze pe Picquenot și fără să menționeze faptul că fusese retrasă de autor, afirmînd totodată că o anchetă ordonată de administrator ar fi « de- monstrat falsitatea » acestei plîngeri. Plîngerea aducea deci cu o calomnie. Claverie a însoțit această copie de toate documentele de natură să-l pună pe Gauguin într-o lumină nefavorabilă și, mai ales, de raportul întocmit de Charpillet în luna august. La sugestia brigadierului, Guichenay a întocmit o cerere de urmăriri judiciare. Locotenentul de jandarmi, con- vins că Gauguin « a atentat la stima corpului jandar- meresc », transmite guvernatorului dosarul pentru ca să se intenteze o acțiune judiciară împotriva pictorului. Obține acest lucru fără mari dificultăți. Afacerea își va urma cursul cu o promptitudine suspectă.

Vineri 26 martie, un jandarm îi înmînează lui Gauguin o citație, invitîndu-l să se prezinte, patru zile mai tîr- ziu, la 31 martie, orele 8 și jumătate dimineața, în fața « tribunalului judecătorului de pace ce-și are se- diul la Atuona ».

Pictorul, care nu se aștepta de loc la așa ceva, nu mai are răgazul nici să ceară lui Picquenot mărturia, nici să consulte vreun avocat la Papeete. Înțelege repede că se urmărește condamnarea lui. Marți, cînd se întru- nește tribunalul, formele legale nu sînt de loc respec- tate. Judecătorul numește un procuror, ceea ce con- travine unui decret recent, și însuși brigadierul Cla- verie — adevărată bătaie de joc! — ocupă această func- ție. Artistul nu consimte să apară la ședință. Verdictul este nemilos: tribunalul îl condamnă la trei luni închi- soare și 500 de franci [1] amendă.

---

 [1] Aproximativ 1250 franci noi.

Gauguin se răzvrăteşte[1]. Va face recurs la Tahiti, pentru a i se face dreptate şi pentru a dezvălui, cu acest prilej, abuzurile scandaloase pe care le-a denunțat şi a căror victimă este acum. Dacă această acțiune eşuează, va recurge la Curtea de Casaţie din Paris. Îl informează dinainte pe Charles Morice, pentru ca acesta să intre în legătură cu anumiţi avocaţi din capitală.

« *Sînt la pămînt, dar nu înfrînt*, îi scrie el. *Indianul care surîde în chinuri este oare un înfrînt? Hotărît lucru, sălbaticul este mai bun decît noi. Te-ai înşelat cînd îmi spuneai, odată, că n-aş fi îndreptăţit să afirm că sînt un sălbatic. E adevărat: sînt un sălbatic. Şi oamenii civilizaţi simt aceasta: căci în pînzele mele nu e nimic surprinzător sau derutant, decît acea notă sălbatică care a pătruns în operă împotriva voinței mele. Tocmai de aceea ea este inimitabilă* ».

După judecată, Gauguin i-a scris lui Picquenot, cerîndu-i să comunice de îndată justiției scrisoarea prin care-şi retrăsese plîngerea. Îşi încredinţează apărarea pe viitor avocatului Brault, avocatul pe care-l atacase altădată în *Viespile*. De altfel se va duce personal la Papeete. Pentru a face faţă acestor cheltuieli neprevăzute are nevoie de bani. Însă de la Vollard n-a mai primit nimic din ianuarie. Negustorul a rămas de altfel în mare întîrziere cu expedierea aconturilor lunare şi Gauguin se teme că Societatea comercială va refuza să-i acorde banii necesari pentru călătoria în Tahiti. Punîndu-l la curent pe Monfreid cu condamnarea sa, pronunţată de « un judecător bandit, o marionetă a guvernului şi a unui procuror meschin », îl anunţă că îi expediază direct lui Fayet trei tablouri, în schimbul cărora viticultorul să-i trimită de urgenţă 1500 de franci. « Trebuie să mă salvez ».

---

[1] Procesul şi verdictul au fost, de atunci, criticate foarte adesea. Citez doar opinia lui Louis-Joseph Bouge, care, după Edouard Petit a fost unul dintre guvernatorii Stabilimentelor Franceze din Oceania: « Numai ilegalităţile săvîrşite în 1903, pentru a obţine, la Atuona, condamnarea lui Gauguin la închisoare şi la amendă, ar fi suficiente pentru a-l reabilita ».

Fără îndoială, pentru a stîrni compasiunea celor cărora le scrie, declară că amenda la care a fost condamnat este de 1000 de franci.

În aceste săptămîni de aprilie Gauguin trăiește într-o febrilitate excesivă. « Dorința de a-mi termina cu bine opera începută, îi scria el în februarie lui Fontainas, este singura rațiune care mă împiedică, în clipele cele mai groaznice, să-mi zbor creierii ». Nu mai pictează decît la mari intervale. În ultima vreme a executat un fel de replică la partea centrală a pînzei *De unde venim?*, înfățișînd, în spatele idolului cu brațele ridicate, pe cele două indigene din Marchize, pe care le întîlnisem în *Chemarea*. A redat, pe pînză, valea din Atuona, unde apar femei, un cal alb și crucea din cimitirul misiunii, care domină întreg peisajul[1]. S-a înfățișat și pe sine, într-un autoportret tulburător[2]: dacă capul masiv și gîtul gros mai amintesc de vlăjganul care a fost odinioară Gauguin, ceea ce izbește mai ales în acest autoportret este fața răvășită a artistului, urmele mortale lăsate de încercările la care a fost supus. Gauguin i-a cerut lui Vollard pînză și culori. Însă va mai picta vreodată? La începutul lui aprilie a cerut ajutorul pastorului Vernier, care are noțiuni de medicină. Boala i se înrăutățește. « Nu mai pot să merg », îi scrie el lui Vernier. « Toate aceste lucruri mă ucid », îi scrie în același timp lui Monfreid.

Oricît ar fi de chinuitoare, progresele eczemei sînt mai puțin primejdioase decît agravarea bolii cardiace. Pictorul nici nu vrea să țină seama de asta. Își pregătește cu nervozitate dosarul apărării; argumentează împotriva adversarilor și-l acuză, la rîndul său, pe Claverie de calomnie, deoarece a făcut public raportul lui Charpillet. « Chiar condamnat la închisoare, își notează el undeva, voi merge totdeauna cu capul sus, mîndru de reputația pe care mi-am cîștigat-o, iar în afara tribunalului nu voi permite nimănui, oricît de sus-pus ar fi, să pună la îndoială cinstea mea ». În fiecare zi pleacă din *Casa Plăcerii* numeroase scrisori. Gauguin se adresează tuturor celor pe care-i poate crede aliați: unuia dintre căpitanii de goeletă ai Societății comerciale, fiul lui Denys Cochin, negustorilor din insulă,

[1] Tabloul aparține astăzi Muzeului de artă din Boston.
[2] Astăzi la Muzeul din Basel.

îndemnîndu-i să semneze o petiție prin care să protesteze împotriva concurenței ilegale făcute cu diferite prilejuri de balenierele americane.

După condamnarea pronunțată împotriva sa, indigenii, cu excepția credinciosului Tioka, evită *Casa Plăcerii*. Autoritățile au dovedit că sînt mai puternice decît pictorul. Pentru aceste ființe înfricoșate — care își mai amintesc de « *tunurile* de altădată » — este acum riscat să se arate prea legați de *Koké*. Cu toate acestea, și în ciuda necazurilor proprii, Gauguin mai acționează în favoarea lor. Cînd 29 de indigeni de pe insulă au fost condamnați la amenzi importante — aproape 300 de franci — pictorul « imploră » în favoarea lor « o mare indulgență », nu fără a remarca în treacăt disproporția dintre valoarea amenzilor și venitul indigenilor, care « în anii cei mai buni » abia cîștigă « 4000 de franci ».

Va fi ultima cerere cu care Gauguin îi va mai deranja pe funcționarii oficiali. Nu mai are energia de odinioară. Cînd pastorul Vernier intră în *Casa Plăcerii*, în acele zile de aprilie, îl găsește pe pictor cel mai adesea « întins pe pat și gemînd ». Gauguin își domină însă repede durerea. Uitînd de boală, el începe să vorbească, și pastorul îl ascultă tăcut, emoționat de cuvintele rostite de acest om de care îl despart atîtea lucruri. Gauguin vorbește de vechile sale prietenii, de Aurier, Mallarmé și mai ales de artă, de *arta sa:* încă nu i se recunoaște opera, spune el cu simplitate, însă această operă e genială.

« Mi-am făcut datoria ».

Vineri 8 mai, dimineața, două sincope consecutive îl zguduie puternic pe Gauguin. Prăbușit în pat, buimac, nici nu mai știe dacă e zi sau noapte. Într-o stare de semiinconștiență, îl trimite pe Tioka să-l cheme pe Vernier. La sosirea pastorului, se plînge de dureri «în tot corpul ». Pastorul îl examinează și constată că un mare abces s-a format în josul coloanei vertebrale.

O tăietură cu bisturiul îl ușurează pe pictor, care-și recapătă treptat cunoștința. Pare oarecum neliniștit în urma celor două sincope, însă își revine repede și de astă dată și începe să discute cu pastorul despre *Salammbô*. Vernier pleacă liniștit.

Tioka se reîntoarce şi el acasă. Kahui trebăluieşte prin bucătărie. În odaia lui Gauguin se instalează din nou liniştea. Gauguin este singur.

Singur, aşa cum a fost în întreaga sa viaţă şi cum va fi şi în faţa morţii.

Singur, poate numai cu fantomele pe care le cunoaşte atît de bine.

. . . Către orele 11 Tioka vine să vadă cum se mai simte pictorul, îl cheamă, de pe scară, pe *Koké*. Nici un răspuns. Urcă în cameră. Gauguin a murit. A sucombat brusc în urma unei crize cardiace.

În timp ce Kahui aleargă la Vernier, Tioka îl muşcă de cap pe prietenul său, încercînd, după credinţa indigenilor din Marchize, să-l reînvie. Vernier vine îndată; cu toată graba, cîteva persoane sosiseră înaintea sa în *Casa Plăcerii*. Intrînd în cameră, îl vede, uluit, pe monseniorul Martin şi pe mai mulţi călugări de la misiunea catolică instalaţi la căpătîiul artistului, care zace « cu un picior atîrnîndu-i afară din pat, cald încă ». Pastorul încearcă să-i facă respiraţie artificială; nu are mai mult succes decît Tioka cu muşcăturile sale[1]. Monseniorul Martin îi declară pastorului că-l va în-

[1] După moartea pictorului, în insulele Marchize au circulat tot felul de zvonuri. Nu cumva a fost otrăvit? Această întrebare a mai fost pusă apoi cu diferite prilejuri. Se pare că nu i se poate răspunde decît negativ. Teza asasinatului intră în contradicţie cu mărturii de primă importanţă, printre altele cea a pastorului Vernier şi a lui Victor Segalen, tînăr medic de pe vasul *La Durance*, admirator constant al lui Gauguin, care-i scria lui Monfreid la 28 martie 1904: « Pot să dezmint în modul cel mai categoric zvonurile potrivit cărora moartea lui Gauguin s-ar datora unor manevre ale duşmanilor săi. Căci dacă mulţi îl detestau făţiş pentru combativitatea sa, alţii, destul de numeroşi, l-au ajutat, asistat, apărat pînă la capăt, au vegheat asupra lui şi n-ar fi tolerat asemenea maşinaţiuni. Unele dintre aceste versiuni, care mai învăluie încă în mister moartea sărmanului exilat, nu sînt altceva decît mirajul *exotismului* . . . Cred că decesul a intervenit în urma unei crize de anevrism şi această părere este împărtăşită şi de confratele meu, de pe o altă navă de război din Pacific, care-l vizitase cu trei luni înainte de a-şi da sufletul ».

E totuşi probabil ca Gauguin să-şi fi scurtat involuntar zilele, luînd la 8 mai o doză prea mare de morfină. Încetase să-şi mai facă asemenea injecţii de cîtva timp; o « fiolă goală » a fost descoperită la căpătîiul său. De unde un alt zvon, tot atît de fantezist, care vrea să acrediteze versiunea potrivit căreia artistul s-ar fi sinucis.

mormînta pe pictor în cimitirul misiunii catolice. Vernier simte că i se taie suflarea: cunoaștem cu toții, spune el, sentimentele lui Gauguin față de « acești domni »; după părerea sa, pictorului trebuie să i se facă o înmormîntare laică. Este însă constrîns să cedeze. Gauguin fusese botezat; aparține bisericii catolice. Pastorul promite însă că va asista la înmormîntarea pe care monseniorul Martin a fixat-o pentru a doua zi, la orele 2 după amiază.
Vernier pleacă. Monseniorul Martin se retrage și el. În timp ce Tioka unge corpul lui Gauguin și-l presară cu flori — « *Koké* a murit, nu mai există oameni, sîntem pierduți », se jeluiește indigenul —, trimișii episcopului veghează în *Casa Plăcerii*. . .
În atelier nu se mai află decît cîteva tablouri, vreo zece în total. Pe unul din șevalete se află o pînză cu o temă foarte neașteptată în acest arhipelag din Pacific: un *Sat breton sub zăpadă*[1]. În schimb, în lăzile din lemn de camfor stau îngrămădite desenele despre care vorbea Gauguin în timpul ciclonului. Aceste desene, « imagini răutăcioase », nu vor fi văzute de nimeni niciodată. Ele au dispărut, după cum au dispărut cîteva sculpturi şi faimoasele stampe japoneze.
Lîngă trupul neînsuflețit al « marelui sălbatic » veghează trimișii episcopului. A doua zi, ei invocă descompunerea cadavrului pentru a grăbi funeraliile. Cînd pastorul Vernier soseşte la orele 2, coliba este pustie; ceremonia mortuară a început la biserica din Atuona.
Pe mormîntul lui Gauguin, Tioka a aşezat un bloc de bazalt, pe care a gravat numele prietenului său și anul morții[2].
Trei săptămîni mai tîrziu, la 27 mai, se procedează la inventarierea bunurilor artistului, care vor fi scoase la licitație publică. La 20 iulie are loc la Atuona o primă vînzare. Nu sînt expuse decît obiectele casnice; Claverie conduce operațiunile de vînzare. În luna august vasul *La Durance* transportă în Tahiti mobile, tablouri, obiecte de artă, cărți. Un « expert » din Papeete operează o ultimă selecție printre desenele și acuarelele care au mai rămas și « aruncă la gunoi »,

[1] Astăzi la Muzeul Luvru.
[2] Această piatră funerară a dispărut din 1957 de pe mormîntul artistului.

adică « la locul lor », cum va scrie el însuși, « o mare cantitate ». A doua vînzare are loc la 2 septembrie. Cîțiva ofițeri de pe *La Durance* și *La Zélée* își dispută obiectele rămase de la pictor. Tabloul care atinge cea mai mare valoare — 150 de franci — este o *Maternitate*, cumpărat de un ofițer de vas, Cochin. Medicul de pe *La Durance*, Victor Segalen, cumpără cu 16 franci patru sculpturi în lemn, care împodobiseră pe vremuri *Casa Plăcerii*, cu 2 franci paleta artistului și cu 85 de franci 7 tablouri, printre care autoportretul *Lîngă Golgota* și *Satul breton sub zăpadă*, adjudecat la 7 franci, tablou ce a fost prezentat de către comisarul ce conducea operațiile de vînzare în poziție răsturnată, atribuindu-i un titlu curios: *Cascada Niagara*.

De la Gauguin nu mai rămîne nimic. Cumpărată de Varney, *Casa Plăcerii* va rămîne închisă pînă în ziua demolării. Baia în aer liber a fost distrusă, iar puțul acoperit cu pămînt.

De la Gauguin nu rămîne decît amintirea. O amintire obsedantă, ca cea pe care ne-o lasă unele vise. . .

MANAO TUPAPAU

După moartea lui Gauguin s-au înregistrat murmure în rîndul populației din Tahiti și Marchize. Mai multe persoane și-au exprimat surprinderea față de « graba » cu care au fost împrăștiate bunurile artistului și au vorbit despre desene « dăruite », « manuscrise dispărute »[1]. Îndată ce a fost informat, Monfreid a întreprins un demers pe lîngă Ministerul coloniilor, care la începutul anului 1904 a ordonat o anchetă și a cerut să fie trimise în Franța operele și manuscrisele care n-au fost încă vîndute.
Printre manuscrisele a căror soartă îl neliniștea pe Monfreid figura și *Noa Noa*.

« *Puteți fi liniștit,* îi scria, în martie 1904, Victor Segalen lui Monfreid. . . *Domnul Petit a dorit să frunzărească această carte, care i-a fost încredințată de către funcționarul însărcinat cu înregistrarea bunurilor. A survenit îmbolnăvirea gravă a guvernatorului și plecarea sa precipitată. Manuscrisul a fost împachetat din greșeală și guvernatorul înștiințat de aceasta, el însuși aproape în agonie, a declarat că îndată ce va sosi în Franța va avea grijă să transmită manuscrisul celor în drept* ».

Edouard Petit n-avea să ajungă însă niciodată în Europa. Cînd Segalen îi comunica lui Monfreid toate acestea, guvernatorul se stingea din viață în Australia. Familia sa a expediat manuscrisul *Noa Noa* pe adresa Minis-

[1] Scrisorile reginei Marautaarou Salmon către doamna Papinaud, soția unui fost guvernator, datate 15 decembrie 1903 și 1 aprilie 1904.

terului coloniilor, unde, ceva mai tîrziu, avea să sosească din Papeete și « un pachet cu scrisori și documente privind succesiunea Gauguin ».

Între timp, Picquenot ceruse guvernatorului Petit rechemarea din Atuona a brigadierului Claverie — «pentru gestiune necorespunzătoare, spunea el, și pentru că, fără știrea mea, sprijinise cererea de urmăriri judiciare împotriva domnului Gauguin ». În urma unei anchete inițiată de administrator «reieșea cu destulă limpezime, preciza el, că faptele semnalate de defunct erau în parte exacte ». Petit a satisfăcut cererea subordonatului său, mutîndu-l pe brigadier. Scurtă vreme după aceea, funcția de administrator ad-interim al lui Picquenot înceta. Un alt guvernator i-a urmat lui Petit; și în aprilie 1904, spre surprinderea plină de indignare a lui Picquenot, brigadierul Claverie își relua funcția. Spiritul lui Gauguin pare să se fi redeșteptat atunci în fostul administrator al insulelor Marchize.

« *Pentru mine,* scria el imediat noului guvernator, *această măsură constituie o dezavuare nemeritată, împotriva căreia mă ridic cu tot respectul însă și cu toată energia. Am onoarea să vă cer în continuare, domnule guvernator, să transmiteți această reclamație domnului ministru al coloniilor, la al cărui spirit de justiție fac apel. Dacă șeful suprem al departamentului nostru consideră că nu am dreptate, îi voi fi recunoscător dacă-mi va permite să-mi prezint actele în vederea pensionării. Eliberat de orice răspundere administrativă, aș avea atunci răgazul, domnule guvernator, să semnalez cu dovezi,* urbi et orbi, *abuzurile și vexațiile săvîrșite de jandarmii din Stabilimentele noastre, mai ales de cei din Marchize* ».

Guvernatorul îi răspunde lui Picquenot:

« *Am onoarea să vă aduc la cunoștință că nu pot decît să vă invit să îndepliniți în continuare sarcinile ce vă revin în administrația locală. Bănuiesc că, după o întrerupere de 6 luni, sînteți cu totul străin de treburile acestui arhipelag și n-ar trebui să veniți cu obiecții la hotărîrile luate de mine și considerate ca absolut necesare. Vă invit ca pe viitor să fiți mai circumspect. Pe de altă parte, cred că pot să vă înștiințez că voi cere, cu prima ocazie, pensionarea dumneavoastră* ».

Trei săptămîni mai tîrziu, brigadierul Claverie era propus pentru avansare.
Jandarmii din insulele Marchize n-aveau să-l uite niciodată pe Gauguin. Însă, cu trecerea anilor, sentimentele lor față de artist s-au transformat radical. Ieșit la pensie, în Franța, în departamentul Haute-Saône, Charpillet îl evoca cu emoție pe « maestrul Paul Gauguin », acest « om extraordinar », acest « sărman mare artist », pe care avusese fericirea să-l întîlnească în Marchize. Era, spunea el, « un om cum nici nu bănuiam că ar putea exista. Era un vizionar ».
Claverie i-a consacrat pictorului un cult și mai fervent. Retras într-o localitate din departamentul Hautes-Pyrénées, la Montgaillard, unde ținea un debit de tutun, « arăta cu religiozitate vizitatorilor o mică vitrină în care erau expuse sculpturi în lemn aparținînd celui pe care-l persecutase și care devenise acum idolul său »[1]. Misionarii din arhipelag nu au suferit însă o asemenea schimbare tardivă. Unul dintre ei, care-l cunoscuse pe artist, îi scria în 1934 reverendului Henri de Laborde: « Oricare ar fi valoarea picturii sale (a lui Gauguin), țin foarte mult ca asupra numelui acestui trist individ să se aștearnă o mare tăcere. Cred că opera nu poate fi separată de autor. Fără îndoială, am trăit prea aproape de acest *domn* »[2].
Cuvintele acestea sînt foarte aspre. Însă nu mai aspre decît textele rapoartelor oficiale cu privire la activitatea misionarilor din insulele Marchize, care au ajuns în Franța la numai un an după moartea pictorului. După schimbarea personalului administrativ, părerea autorităților se modifică în așa măsură încît ajunge să se identifice cu cea a lui Gauguin.

« *Congregația* Picpus, se spune într-unul din aceste rapoarte, *pentru a-și asigura dominația asupra insulelor Marchize, caută să acapareze cît mai multe bogății, folosind în acest sens propaganda religioasă făcută sub pretextul educării, moralizării și francizării. . . Prezența congregațiilor în insulele Marchize constituie un obstacol în*

---

[1] Bernard Villaret.
[2] Scrisoare publicată în catalogul expoziției Gauguin, organizată la *Orangerie des Tuilleries* în 1949.

calea oricărui progres material, intelectual și moral în arhipelag ».

Un administrator al insulelor Marchize remarca și el: « Indigenul a căpătat o teamă față de misionar și de jandarm, pentru că aceștia lucrează împreună ». Gauguin ar fi aprobat desigur fără rezerve aceste rapoarte[1].
Există însă și întorsături curioase ale soartei. Acum cîțiva ani, școala călugărițelor din Atuona nu avea eleve mai docile decît strănepoatele pictorului și ale Mariei Rose Vaeoho.
Colegiul și o stradă din Papeete poartă numele lui Paul Gauguin.

Dar să ne întoarcem în Europa. Monfreid a aflat de moartea pictorului abia la 23 august 1903, printr-o scrisoare primită de la Picquenot. I-a înștiințat întîi pe Vollard și pe Fayet, și apoi i-a scris Mettei.
Vollard s-a grăbit să răspundă:

« În cazul că ai, din întîmplare, ceva de Gauguin pentru vînzare, ți-aș fi foarte recunoscător dacă mi-ai acorda preferință. Încă ceva: îți spuneam că contractul cu Gauguin prevedea cumpărarea tablourilor sale cu 200 de franci bucata. Într-una din scrisorile mele ulterioare, adresată lui Gauguin, îmi manifestasem intenția de a-i oferi pentru fiecare tablou 250 de franci. Dar apoi, într-o altă scrisoare, a cărei copie am păstrat-o, îi comunicam că, ținînd seama de evoluția afacerilor, trebuie să revin la termenii primei noastre convenții, adică la 200 de franci ».

Este sigur că Gauguin n-a primit niciodată această scrisoare. Altminteri corespondența sa ar fi cuprins o nouă epistolă furibundă! Scrisorile lui Vollard către Gauguin au ajuns în Franța o dată cu documentele artistului. Cea de care vorbește negustorul nu figurează nicăieri, iar ultimele plăți efectuate de Vollard către

---

[1] Arhivele Ministerului pentru teritoriile franceze de peste mări; texte citate de Ursula-Frances Marks-Vandenbroucke în teza sa de doctorat.

Gauguin nu par să indice nici o schimbare în înțelegerea lor. « În ce privește prețul de 200 de franci pe tablou, îi scria din nou Vollard lui Monfreid la 8 octombrie, sper că n-ai să consideri că te-am anunțat prea tîrziu ». Dar să trecem peste asta. Vollard avea să fie în curînd silit să plătească mult mai scump tablourile lui Gauguin. Între Mette și Monfreid s-a stabilit de îndată o corespondență activă.

« *Sărmanul Paul a murit în împrejurări deosebit de triste, scria daneza la 25 septembrie. Acum un an, cu prilejul ultimei mele călătorii la Paris, prietenul Schuffenecker îmi spusese că Paul este bolnav și nefericit. Însă n-aș fi crezut că sfîrșitul era atît de aproape* ».

Mette i-a dat procură lui Monfreid să strîngă laolaltă tot ceea ce constituia moștenirea « marelui artist », a « acestui om extraordinar care a fost soțul meu ». Cele două vînzări publice realizaseră 1077,15 și, respectiv, 1056,95 franci. Cînd a survenit moartea, Gauguin datora Societății Comerciale 1389,09 franci. Puțin după aceea însă parveniseră două cecuri de la Vollard și cei 1500 de franci pe care Fayet îi expediase îndată ce primise apelul disperat al pictorului. În felul acesta contul lui Gauguin la Societatea comercială devenise creditor cu 1567,15 franci. Monfreid a dispus expedierea în Franța a tuturor sumelor, care totalizau 4151,25 franci [1].
Pe de altă parte, el a pus la dispoziția Mettei toate operele pe care le păstra. S-a însărcinat să vîndă o parte din ele, mai ales lui Fayet, care se grăbea să-și îmbogățească colecția.
« Pe noi, *spunea Fayet*, puțin ne interesează dacă într-o bună zi operele acestea vor valora 50 de centime sau 100.000 de franci. Sînt frumoase și asta e destul ». Prețurile au început însă de îndată să crească, lucru de care viticultorul se plîngea. « E sigur că dacă burghezii vor începe să cumpere *Gauguin*, prețul pînzelor lui va crește încontinuu! » Pînă la urmă colecția lui Fayet reunea vreo 20 de tablouri, printre care unele opere majore cum ar fi *Cristul galben*, *Sînii cu flori roșii* sau *Te arii vahiné*.

---

[1] Aproximativ 10 375 franci noi.

Cîțiva ani mai tîrziu, în timpul unei vizite făcute lui Fayet, Monfreid a fost foarte surprins cînd n-a mai văzut această din urmă pînză la locul său obișnuit:

„O, știi, i-a spus Fayet, nu voiam s-o vînd ... Știi cît de mult țineam la ea! ... Însă, într-o zi m-am pomenit cu un domn. Mi-a oferit 1500 de franci. Cum era și firesc, l-am refuzat. «1500 de franci pentru Te arii vahiné!, *nici să nu te gîndești ... Nu vrem s-o vindem... Dar, dacă ai oferi o sumă mare, altfel am sta de vorbă.—Cît adică? — De pildă 30.000 de franci. — 30.000 de franci? Uite-i.» Dragul meu, știi și dumneata că nu voiam s-o vînd, dar, dacă stai să te gîndești : în acest moment colecția nu mă mai costă nimic“* [1].

Mette, în ce o privește, nu intenționa să-și facă o colecție. După cum scrie René Puig, «doamna Gauguin a valorificat imediat tot ceea ce a putut». În primăvara anului 1907, ea a petrecut 2—3 săptămîni în Franța. Adusese din Danemarca mai multe tablouri pe care i le-a cumpărat Vollard. În timpul acesta a reușit să obțină de la Fontainas manuscrisul cărții *Avant et Après*, care a intrat ulterior în posesia unui german. Victor Segalen[2], care a avut prilejul să ia o dată masa în tovărășia Mettei, ne-a lăsat următoarea mărturie:

«Paul», așa-i spunea ea. E interesant să auzi o femeie vorbind despre „Paul“. Recunoaște că a fost foarte mare, dar și foarte pervers. Venise cu sentimente nobile și cinstite în această căsătorie, însă a dat peste un sălbatic vicios și mincinos, spunea ea. Și cînd se gîndește la femeile care au înlocuit-o, cele din tablourile care se află la Fayet și Monfreid, atunci nu-i mai ajung cuvintele și expresiile tari. Gesticulează indignată, biciuind și sfîrtecînd în dreapta

---

[1] Relatat de doctorul René Puig.

[2] Segalen a publicat încă din iunie 1904, în *Mercure de France*, articolul *Gauguin în ultimul său decor natural*. Mai tîrziu va scrie un *Omagiu lui Gauguin*, care a apărut ca prefață la un volum ce reunea corespondența pictorului cu Monfreid. În cartea sa, *Les Immémoriaux* (1907), a vrut să-i înfățișeze pe maorişi așa cum «îi vedea Gauguin însuşi pentru a-i putea picta». A mai rămas de la el un manuscris neterminat, al cărui erou este Gauguin: *Le Maître du Jouir* (Maestrul plăcerii).

și în stînga tot soiul de vahiné *imaginare, evident toate odioase. Cu toate acestea, nu recunoaște că este geloasă: „soțul meu mi-a spus întotdeauna că eu am fost singura femeie pe care a iubit-o cu adevărat". N-ai putea spune că a înțeles pictura lui Gauguin. În momentul de față îl urăște pe omul Gauguin, în care ea vede ființa cea mai josnică. Chiar și numele lui caută să-l renege. . .»* [1]

În 1911, « fiind reglementate toate chestiunile succesorale »[2], Mette a încetat să-i mai scrie lui Monfreid. Ultima sa scrisoare, datată 7 decembrie 1910, se referă la o ediție a cărții *Noa Noa*, pe care o proiecta o editură germană: « Ținînd seama de valoarea soțului meu, cred că 2000 de franci nu reprezintă o sumă prea mare ». Monfreid ar fi dorit ca manuscrisul acestei cărți să rămînă în Franța. După cum spunea Jean Loize, a « trebuit să se lupte mult — prin scrisori, proteste, dovezi — pentru a-l putea păstra ». Unei « scrisori imperative »[3] de la un fiu al lui Gauguin, el i-a răspuns la 22 decembrie 1913:

« *Nevroind să mă amestec în chestiunile familiale, am considerat o datorie a mea să-i expediez doamnei Gauguin* tot *ceea ce am de la tatăl dumitale, cu excepția lucrurilor pe care mi le-a dăruit în timpul vieții sau pe care i le-am cumpărat eu. . .M-am folosit de drepturile mele numai într-un singur caz: manuscrisul cărții Noa Noa. . . Dacă m-aș fi condus după textul scrisorilor lui Gauguin, n-ar mai fi fost nevoie să intru în relații cu doamna Gauguin și fiii săi. În schimb, departe de a uita faptul că Gauguin a lăsat în urma sa o familie, m-am zbătut pentru ca dumneavoastră să puteți primi nu numai ceea ce a constituit moștenirea sa materială, ci și gloria numelui său* ».

Problema manuscrisului s-a prelungit mult timp după moartea Mettei (27 septembrie 1920). Cel mai în vîrstă dintre copiii lui Gauguin, Emile, care lucra ca inginer în Statele Unite, i-a luat apărarea lui Monfreid:

---

[1] Scrisoare a lui Segalen către soția sa, datată 8 mai 1907 și citată de Jean Loize.
[2] René Puig.
[3] Jean Loize.

« Aș considera că renegi prietenia față de Paul Gauguin, îi scria el la 24 decembrie 1921, *dacă ai încredința manuscrisul lucrării* Noa Noa *celor cărora el a refuzat să îl lase... De la moartea sa, am avut prilejul să neg, în multe cazuri, în fața unor străini, faptul că sînt fiul marelui Gauguin. N-am încercat niciodată să profit de pe urma acestui lucru, n-am pretins niciodată nimic și am considerat totdeauna faptul acesta mai degrabă ca un blestem, căci, în comparație cu el, reieșea și mai puternic lipsa de valoare a propriei mele persoane».*

În 1927 chestiunea cu *Noa Noa* și-a găsit epilogul: în urma eforturilor lui Monfreid, manuscrisul a intrat în colecția Muzeului Luvru; cu un an înainte, apăruse prima ediție în facsimil.
Mai mulți descendenți ai lui Gauguin s-au consacrat — sau se consacră și astăzi — activității artistice, de pildă fiii săi Jean (mort în 1961), care era sculptor, Pola (mort tot în 1961), precum și fiul acestuia din urmă, Paul-René Gauguin, litograf și gravor.
Vocația artistică s-a trezit de asemenea în fata pe care Gauguin a avut-o cu Juliette Huet, Germaine (cunoscută în pictură sub numele de Germaine Chardon). Juliette Huet a fost profund îndurerată de moartea pictorului. Ceva din propria sa ființă parcă a coborît atunci în mormînt. A distrus toate amintirile care le mai avea de la Gauguin. A început să rătăcească ca o fantasmă tristă, s-a apucat de băutură. Treptat și-a pierdut mințile. Cînd s-a stins, în ianuarie 1955, nu mai era decît o umbră, o umbră care rătăcea în căutarea unei alte umbre.

Întreaga sa viață, Monfreid i-a dedicat un adevărat cult lui Gauguin. În 1926, un german i-a oferit 350.000 de franci pentru tabloul *Calul alb.* « Nu, a răspuns el, locul acestui tablou este la Luvru ». În cele din urmă l-a oferit într-adevăr acestui muzeu în schimbul sumei de 180.000 de franci; oferta a fost acceptată la 7 februarie 1927 de către Comitetul de conducere al muzeului. Cîțiva membri ai Comitetului s-au opus. « N-am să votez niciodată investirea vreunei centime într-o asemenea porcărie », a declarat Salomon Rei-

nach. Hotărîrea a fost adoptată cu 8 voturi, 4 membri au votat împotrivă și unul s-a abținut.

Fiica lui Monfreid, Agnès Huc de Monfreid, sora vitregă a navigatorului Henry de Monfreid, veghează astăzi la proprietatea de la Corneilla-de-Conflent, care a aparținut tatălui ei — mort la 26 noiembrie 1929 —, asupra operelor de artă, scrisorilor și nenumăratelor documente legate de Gauguin. Fondul Monfreid este de o bogăție incomparabilă și am petrecut aici, într-o vară, clipe minunate. Eram înconjurat de tablouri ale lui Gauguin, de unele dintre sculpturile sale în lemn din perioada tahitiană, emoționanta *Tehura*, *Idolul cu perla*, *Idolul cu scoica*, *Hina*... *Autoportretul pentru prietenul Daniel* stătea alături de *Morile galbene* și de *Păzitoarea de porci*. Însuflețită de aceeași generozitate ca și tatăl ei, Agnès Huc de Monfreid a cedat, în 1951, toate aceste opere Luvrului, rezervîndu-și uzufructul. Monfreid a pictat în 1925 un *Omagiu lui Gauguin*. Imediat după moartea artistului, în anii 1903—1905, un alt *Omagiu lui Gauguin* fusese executat de către Odilon Redon care, în aceeași perioadă, a pictat din memorie un portret al artistului[1].

Și ceilalți prieteni au contribuit la gloria postumă a lui Gauguin. Charles Morice, care și-a continuat existența precară de boem, l-a apărat în numeroase rînduri pe pictor. Înainte de a muri (la Menton, în martie 1919), a scris despre Gauguin un călduros studiu, apărut în 1920. Lucruri frumoase se pot spune și despre Ambroise Vollard, deși aici s-ar putea crede că adevăratul mobil să fi fost interesul lui de negustor. Însă a avut, cel puțin în 1926, un gest care merită să fie reținut. Robert Rey, dorind să prezinte elevilor săi de la Școala Luvrului *Frumoasa Angela*, a solicitat această pînză lui Vollard, care a consimțit de îndată să i-o împrumute. După terminarea cursului, Robert Rey se pregătea să-i restituie tabloul, însă Vollard îi și trimisese o scrisoare prin care îi comunica: « Din moment ce *Frumoasa Angela* a pătruns în Luvru, eu n-aș avea nimic împotrivă dacă ar rămîne pentru totdeauna în acest muzeu »[2].

---

[1] Astăzi la Muzeul Luvru.

[2] Relatat de către Robert Rey.

Dintre admirațiile statornice față de Gauguin, una dintre cele mai emoționante a fost cea a lui Paco Durrio. În ciuda mizeriei în care trăia, spaniolul a refuzat multă vreme să vîndă operele pe care le avea de la ilustrul său prieten. « Eu n-am bani. Dar la ce servesc banii? Să-ți cumperi lucruri frumoase. Am lucruri frumoase », spunea el. În ziua în care a fost silit să se despartă de pînzele lui Gauguin, și-a pierdut rațiunea de a mai trăi. A murit la scurtă vreme după aceea (în 1940).

Și Schuffenecker a fost constrîns să-și vîndă tablourile pe care le avea de la Gauguin. Divorțul, dezamăgirile i-au întunecat viața. La liceul Michelet din Vanves era mereu luat peste picior de către elevii săi, care-l porecliseră « Buda ». Resemnat, melancolic, dădea dovadă de multă răbdare cu ei. Într-una din zile a izbucnit. Un elev, Robert Rey, viitorul funcționar de la Direcția artelor plastice, îl întreabă fără maliție: « Ce frumos trebuie să fie să te știi profesor de desen într-un liceu mare, nu-i așa? Spuneți, domnule Schuffenecker, nu e bine?... » Schuff a pălit dintr-o dată. « Imbecilule, burghez murdar, crezi că asta-i o fericire! Am sperat să devin un Cézanne, un Van Gogh sau un Gauguin și cînd colo am ajuns să corectez tîmpeniile voastre! »

« *Și nereușind să se mai stăpînească,* povestește Robert Rey, *mi-a rupt în bucăți desenul... Am fost impresionat și am suferit, fără să-mi dau prea bine seama de unele lucruri: Cézanne, Van Gogh erau pentru mine nume necunoscute (ele erau noi pentru aproape toți francezii; eram doar în 1900!). De ce nu pronunțase Buda numele lui Bonnat, sau Jean-Paul Laurens, sau Carolus-Duran? La fiecare expoziție de la Salonul oficial o auzeam pe soră-mea pronunțînd aceste nume. Erau doar numele unor oameni cunoscuți. Însă Schuff nu aspira la gloria acestora. Ceilalți erau niște pictori despre care nu vorbea nimeni. Cu toate acestea simțeam că Schuffenecker pronunța cu mai mult orgoliu numele lui Cézanne sau Van Gogh decît al lui Bonnat sau Carolus-Duran. Mult mai tîrziu, cînd mi s-au limpezit multe lucruri, mi-am amintit de episodul acesta. Și îmi este și astăzi rușine că am crezut atunci că-l pot lua peste picior pe papa Schuffenecker* ».

Cuvintele pronunțate de Schuff nu le-ar fi putut rosti niciodată Emile Bernard. Dușmănia sa față de Gauguin a continuat; la fel și acuzațiile: maestrul din Pont-Aven îl « furase ». La drept vorbind, această ceartă n-ar mai fi trebuit să-i rețină atîta vreme atenția lui Bernard, deoarece de mult își părăsise experiențele din tinerețe. În primăvara anului 1902, foarte oficialul Léonce Bénédite, custodele muzeului *Luxembourg*, a organizat o expoziție cu operele din Egipt ale lui Bernard. În anul următor, cele cîteva luni petrecute la Veneția au grăbit evoluția lui Bernard către un soi de neoclasicism, pe care a încercat să-l opună artei marilor maeștri frecventați odinioară, și aceasta, spunea el, « pentru a opri decadența picturii franceze ». În apărarea acestui neoclasicism, a fondat în mai 1905 un periodic, *La Rénovation esthétique*, care avea subtitlul: « Revista celei mai înalte arte », iar ca deviză: « Nu există nici artă veche, nici artă modernă, există doar Artă, adică manifestarea Idealului etern ». Astfel Bernard și-a renegat complet admirațiile de odinioară. S-a ridicat împotriva lui Cézanne și a « operei sale pernicioase ». Van Gogh nu mai era pentru el decît « un artist foarte incomplet. . . incapabil să conceapă ceva de ordin superior ». În sfîrșit, vorbind despre Gauguin, condamna « puerilitățile acestui ignorant ». Fără îndoială, John Rewald are dreptate cînd consideră « tragic » cazul acestui artist care a muncit cu încăpățînare pînă la moarte (aprilie 1941), și din ale cărui pînze au fost reținute ca valoroase doar cele realizate la sfîrșitul adolescenței, adică exact acele « erori de tinerețe », determinate, cum spunea Bernard, « de natura mea entuziastă și înclinată spre prea multă fantezie »[1].
Din vara anului 1960, numele lui Bernard — ca și cel al lui Gauguin — a fost dat unei străzi din Pont-Aven. Încă din 1939 a fost pusă o placă memorială pe casa care a adăpostit odinioară pensiunea Mariei-Jeanne Gloanec. De curînd s-a deschis la Pouldu o casă memorială, consacrată lui Gauguin și prietenilor săi.
Nu există nici o altă regiune pe lume unde amintirea unui artist să fie atît de puternică ca în ținuturile Bretaniei. În această regiune există o pasiune a picturii.

---

[1] Scrisoare a lui Emile Bernard, citată de Paul Jamot în *Gazette des Beaux-Arts*, 1 noiembrie 1912.

Într-o cafenea am avut prilejul să-i ascult pe trei țărani așezați la o masă discutînd despre meritele lui Henry Moret sau Chamaillard. Întîlnești tablouri peste tot. Pereții unor case sînt acoperiți în întregime cu picturi. « Gauguin » este, fără îndoială, valoarea supremă; și destule familii au scotocit prin pivnițe sau poduri în speranța de a descoperi vreo operă de Gauguin, care să poată fi valorificată în bani peșin, pe piața mondială, la vreun milion de franci noi. Din nefericire asemenea opere n-au mai fost găsite la Pont-Aven!

Pictorul îi dăruise unei servitoare de la pensiunea Mariei-Jeanne Gloanec un tablou în care înfățișase o spălătoreasă în rochie roșie. O servitoare în rochie roșie, într-o rochie de sărbătoare? Părea destul de ciudat și tabloul a fost aruncat în apele rîului Aven. Numeroase alte daruri ale lui Gauguin n-au avut o soartă mai bună. Unele din pînzele dăruite de el au fost folosite de cismari. Pînza de petice costa mult! Ah, dacă ar fi știut!

Gauguin a avut mulți detractori. La 18 octombrie 1919, André Salmon publica în *L'Europe nouvelle* un articol în care susținea: « Cît despre gloria acestuia (a lui Gauguin) cred că a sosit timpul să ne străduim s-o spulberăm. . . Sînt tot mai puțini amatorii « rafinați » care îndrăznesc să agațe pe același perete opere de Cézanne și Gauguin ».

Cuvinte prea îndrăznețe! Gauguin avea să trezească, de la un an la altul, un interes tot mai viu. Studiile și lucrările despre opera sa se înmulțeau. Operele sale pătrundeau în muzee și în marile colecții, iar « cotele », prețurile tablourilor sale au înregistrat o continuă creștere.

Aceste prețuri aveau să crească într-un ritm amețitor, începînd cu anul 1942, cînd un tablou din 1889, *Două siluete pe faleză*, a fost adjudecat la suma de 1.100.000 de franci. În 1956, tabloul *Țăran cu cîinele la barieră* a fost cumpărat cu 18.500.000 de franci.

Pînă la acea dată nici un tablou nu atinsese în cadrul unei vînzări publice prețul de 100.000.000 franci. La 14 iunie 1957, această sumă a fost depășită de o *Natură moartă cu mere*, pe care armatorul grec Basil Goulandris a cumpărat-o cu 104 milioane franci.

După aceea, tabloul din Tahiti *Aştepţi o scrisoare?* a fost adjudecat la Londra, în ziua de 25 noiembrie 1959, la 130.000 lire sterline, adică aproximativ 180 milioane franci.

Gauguin a devenit astfel, împreună cu Cézanne şi Van Gogh, unul dintre cei trei pictori moderni despre care se spune că sînt « cei mai scumpi din lume ». Cele mai mici schiţe ale sale fac obiectul unor tîrguieli înverşunate. În iunie 1957, la hotelul Drouot, s-a vîndut, la licitaţie, una din scrisorile sale. A fost adjudecată la 600.000 de franci. Printre altele, scrisoarea conţinea această mărturie: « Astăzi sînt la pămînt. Înfrînt de mizerie. . . »

CRONOLOGIE ŞI CONCORDANŢE

1784 — Se naşte Guillaume Gauguin, bunicul pictorului din partea tatălui.
1797 — Se naşte André-François Chazal, bunicul pictorului din partea mamei.
1798 — Se naşte Delacroix.
1803 — Se naşte Flora Tristan, bunica pictorului din partea mamei.
1807 — Moare Don Mariano de Tristan Moscoso, străbunicul pictorului.
1814 — Se naşte Clovis Gauguin, tatăl pictorului.
1818 — Se nasc Isidor Gauguin (« unchiul Zizi ») şi Gustave Arosa.
1819 — Se naşte Courbet.
1821 — André-François Chazal se căsătoreşte, la 3 februarie, cu Flora Tristan.
1824 — Şcoala romantică obţine un triumf la *Salon* (*Masacrul din Chios* de Delacroix). Se nasc Puvis de Chavannes şi Monticelli.
1825 — Se naşte Aline Chazal, mama pictorului.
1830 — Se naşte Pissarro.
1831 — Se naşte Paul Durand-Ruel.
1832 — Se naşte Manet.
1833 — Călătoria Florei Tristan în Peru. Se naşte Bracquemond.
1834 — Se nasc Degas şi Whistler.
1835 — Se nasc Ernest Chaplet şi Jean Dolent.
1838 — Flora Tristan publică *Peregrinările unei paria*. Soţul ei încearcă s-o omoare.
1839 — André Chazal e condamnat la 20 de ani muncă silnică. Se nasc Cézanne şi Sisley. Se naşte Marie-Jeanne Gloanec.
1840 — Se nasc Monet, Odilon Redon, Rodin.
1841 — Se nasc Renoir, Guillaumin, Berthe Morisot.
1842 — Se naşte Stéphane Mallarmé.
1844 — Flora Tristan întreprinde un turneu de propagandă revoluţionară prin Franţa; la 14 noiembrie, la Bordeaux, încetează din viaţă. Se naşte Rousseau le Douanier.
1846 — Clovis Gauguin se căsătoreşte, la 15 iunie, cu Aline Chazal.
1847 — Se naşte Marie Gauguin, sora pictorului. Se naşte Fritz Thaulow.
1848 — La 7 iunie se naşte, la Paris, în str. Notre-Dame-de-Lorette, Paul Gauguin.

1849 — Familia Gauguin se îmbarcă cu destinația Peru. În escala de la Port-Famine, Clovis Gauguin moare subit (30 octombrie). Aline se stabilește în Peru împreună cu cei doi copii, Paul și Marie.

1850 — Se naște Mette-Sophie Gad, viitoarea soție a pictorului. Se naște Octave Mirbeau.

1851 — Se naște Claude-Emile Schuffenecker.

1852 — Se naște Jacob Meyer de Haan.

1853 — Se naște Vincent van Gogh.

1855 — Aline Gauguin și cei doi copii se reîntorc în Franța. Moare bunicul Guillaume Gauguin. Expoziția universală. Pavilionul cu arta realistă a lui Courbet. *Apoteoza* de Ingres. Pissarro se stabilește la Paris.

1856 — Degas studiază în Italia operele primitivilor. Se naște Henry Moret.

1857 — Se naște Théo van Gogh.

1859 — Se nasc Seurat și Marie Henry.

1860 — Moare bunicul André Chazal. Se nasc Charles Maurice și Emile Jourdan.

1861 — Se nasc Maxime Maufra și Louis Anquetin.

1862 — Se nasc Charles Laval și Henri Delavallée.

1863 — Scandalul stîrnit de pînza *Dejunul pe iarbă* a lui Manet, expusă la *Salonul refuzaților*. Moare Delacroix. Se nasc Sérusier, Filliger și Signac.

1864 — Se nasc Toulouse-Lautrec, Ferdinand du Puigaudeau.

1865 — La Le Havre Gauguin se îmbarcă pe vasul *Luzitano*, pe bordul căruia face prima călătorie, ca matelot, spre Rio de Janeiro. Aline Gauguin își face testamentul, prin care încredințează tutela copiilor săi lui Gustave Arosa. Scandalul provocat, la *Salon*, de *Olympia* lui Manet. Se nasc Albert Aurier și André Fontainas.

1866 — Gauguin întreprinde pe vasul *Luzitano* a doua călătorie spre Rio de Janeiro; avansat locotenent secund, se îmbarcă în octombrie pe vasul *Chili*, care pleacă într-o călătorie în jurul lumii.

1867 — Moare Aline Gauguin. Vasul *Chili* se întoarce în Franța. Moare Ingres. Se naște Bonnard.

1868 — Gauguin se angajează în marina de război. Ca matelot de clasa a treia se îmbarcă pe vasul *Jérome-Napoléon*. În lunile iunie-iulie străbate Mediterana Orientală, Marea Neagră și Marea Egee. În septembrie sosește la Londra. Se nasc Emile Bernard și Vuillard.

1869 — Aprilie-mai: vasul *Jérome-Napoléon* călătorește prin Marea Mediterană și Marea Adriatică. Se nasc Matisse și Armand Séguin.

1870 — 15 iulie: croaziera vasului *Jérome-Napoléon* prin apele nordice e întreruptă de declararea războiului dintre Franța și Prusia. Sfîrșitul lui iulie-august: vasul străbate Marea Nordului și Marea Baltică. 19 septembrie: vasul *Jérome-Napoléon* capătă numele *Desaix*. Octombrie: capturarea unor vase germane. Decembrie: străbate Oceanul Atlantic și sosește la Bordeaux. Se naște Maurice-Denis.

1871 — Aprilie: Gauguin se eliberează de pe *Desaix*. Intră ca remizier la agentul de bursă Paul Bertin. Primele încercări artistice. Se naște Rouault. Se naște Madeleine Bernard.

1873 — La 22 noiembrie Gauguin se căsătoreşte cu Mette-Sophie Gad.
1874 — În august se naşte primul copil al lui Gauguin, Emil. Prima expoziţie a pictorilor cărora li se spunea, în mod ironic, « impresionişti » (Monet, Renoir, Cézanne, Pissarro, Degas, Sisley, Guillaumin, Berthe Morisot . . .).
1875 — În timpul iernii, Gauguin pictează *Sena la podul Iéna*.
Se naşte Paco Durrio.
1876 — Gauguin expune la *Salon* pînza *În pădure la Viroflay*. A doua expoziţie a impresioniştilor. Se naşte Vlaminck.
1877 — În decembrie se naşte cel de al doilea copil al lui Gauguin, Aline.
1878 — Van Gogh este misionar în Borinage.
1879 — Aprilie-mai: Gauguin participă cu o statuetă la cea de a patra expoziţie a impresioniştilor. În mai se naşte cel de al treilea copil, Clovis. Gauguin îşi petrece vacanţa de vară la Pontoise, împreună cu Pissarro.
1880 — Aprilie: Gauguin prezintă 7 pînze şi un bust în marmură la cea de a 5-a expoziţie a impresioniştilor. Obţine cîştiguri importante la bursă. Pictează *Studiu de nud*.
1881 — În aprilie-mai Gauguin participă cu 8 tablouri, o statuetă şi un medalion la a şasea expoziţie a impresioniştilor. *Studiul de nud* este elogiat de Huysmans. În aprilie i se naşte cel de al patrulea copil, Jean-René. Concediul de vară şi-l petrece la Pontoise, împreună cu Pissarro şi Cézanne. La sfîrşitul anului e hotărît să părăsească Bursa pentru a se dedica picturii.
Se naşte Picasso.
1882 — În ianuarie se produce crahul Uniunii Generale. La cea de a şaptea expoziţie a impresioniştilor, Gauguin prezintă 12 pînze şi un bust.
Se naşte Braque.
1883 — În ianuarie Gauguin îşi prezintă demisia agentului de bursă Galichon. « De-acum încolo voi picta în fiecare zi ». În decembrie i se naşte cel de al cincilea copil, Paul Rollon (Pola). Moare Manet. Monet se stabileşte la Giverny. Se naşte Utrillo.
1884 — Gauguin locuieşte la Rouen. La sfîrşitul anului pleacă spre Copenhaga.
1885 — Gauguin petrece cîteva luni la Copenhaga. Vara revine în Franţa, împreună cu fiul său Clovis. Mette rămîne în Danemarca.
1886 — Gauguin prezintă 19 pînze la cea de a 8-a şi ultima expoziţie a impresioniştilor, la care Seurat expune *Duminica la Grande-Jatte* (tehnica divizionistă). Gauguin vine pentru prima dată la Pont-Aven.
Van Gogh soseşte la Paris.
Moare Monticelli.
1887 — Îl întîlnim pe Gauguin în Panama, apoi în Martinica.
Se naşte Marc Chagall.
1888 — Gauguin petrece cîteva săptămîni la Pont-Aven; în octombrie pleacă spre Arles, la Van Gogh. La sfîrşitul lui decembrie se declanşează boala lui Van Gogh; Gauguin se reîntoarce la Paris.

1889 — Gauguin expune împreună cu prietenii săi la cafeneaua Volpini. Lucrează un timp la Pouldu. În acest an pictează *Calvarul, Cristul galben, Frumoasa Angela* și sculptează în lemn *Fiți drăgăstoase*. Își face proiecte să plece spre Tonkin.

1890 — Gauguin petrece un timp la Paris, apoi la Pouldu. Are intenția să plece în Madagascar, însă în cele din urmă se hotărăște să plece în Tahiti. Se reîntoarce la Paris în noiembrie. Simboliștii îl consideră maestrul picturii noi. În iulie, Van Gogh se sinucide la Auvers-sur-Oise. *Olympia* de Manet este cumpărată de Muzeul Luxembourg.

1891 — Pentru a face rost de bani în vederea călătoriei, Gauguin organizează o vînzare la licitație din operele sale la hotelul Drouot. În martie petrece cîteva zile la Copenhaga. La 1 aprilie părăsește Europa, îndreptîndu-se spre Oceania. Ajuns în Tahiti, Gauguin locuiește întîi la Papeete, apoi se instalează la Mataïea. Pictează *Ia Orana Maria, Reverie, Sub pandanuși*.
Moare Seurat și Théo Van Gogh.

1892 — Gauguin se inițiază în străvechea religie indigenă.
Pictează *Manao tupapau*. Moare Albert Aurier.

1893 — La 30 august Gauguin se reîntoarce în Franța. Moare unchiul Zizi, din Orléans. În noiembrie are loc o expoziție Gauguin la Durand-Ruel.

1894 — Gauguin locuiește în strada Vercingétorix. În aprilie pleacă în Bretania. La 25 mai, în urma unei încăierări, la Concarneau, rămîne cu o fractură la picior. În noiembrie sosește la Paris.
Încetează din viață Charles Laval și Moș Tanguy.

1895 — Gauguin își organizează o a doua vînzare la licitație la hotelul Drouot. La 3 iulie pleacă din nou spre Tahiti. Se instalează la Punaauïa.
Moare Meyer de Haan și Medeleine Bernard.

1896 — Gauguin pictează *Nave Nave Mahana* și autoportretul *Lîngă Golgota*.

1897 — Moartea fiicei sale, Aline, îi provoacă o mare durere. Pictează *De unde venim? Ce sîntem? Încotro ne îndreptăm?*

1898 — În ianuarie Gauguin încearcă să se sinucidă. În primăvară este angajat la serviciul de cadastru din Papeete.
Moare Stéphane Mallarmé și Puvis de Chavannes.

1899 — În ianuarie Gauguin își părăsește slujba. Pictează *Sînii cu flori roșii*. În iunie începe să colaboreze la revista *Le Guerbois* iar în august scoate « revista » *Le Sourire*. Moare Sisley.

1900 — Cu începere din luna martie, Ambroise Vollard îi asigură lui Gauguin plata unei sume lunare. În mai, la Copenhaga, moare Clovis.
Picasso vine, pentru prima oară, la Paris.

1901 — În august, Gauguin părăsește Tahiti, stabilindu-se în insulele Marchize — în insula Hiva-Oa (La Dominique), în localitatea Atuona —, unde-și construiește o colibă, « *Casa Plăcerii* ». Pictează *Și aurul trupurilor lor*.
Moare Toulouse-Lautrec.
Moare Julien Leclercq.

1902 — Gauguin intră în conflict cu misionarii și jandarmii din insule.

1903 — Acuzat de a fi calomniat un jandarm, Gauguin e condamnat la 3 luni închisoare şi 500 franci amendă. Moare, la 8 mai, în urma unui atac de cord. Expoziţie Gauguin la Galeria Vollard, la Paris (aproximativ 100 de picturi şi desene din Tahiti). Retrospectivă Gauguin la *Salonul de toamnă* din Paris (8 picturi).
Moare Pissarro şi Armand Séguin.

1905 — Fauviştii expun la *Salonul de toamnă*.

1906 — Retrospectivă Gauguin la *Salonul de toamnă* din Paris (227 piese).
La Weimar apare prima lucrare despre Gauguin semnată de Jean de Rotonchamp (tiraj: 300 de exemplare). La vînzarea organizată de Eugène Blot, pînza *Flori din Tahiti* este adjudecată la 2900 de franci.
Moare Cézanne şi Carrière.
Moare Fritz Thaulow.

1907 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Mittke din Viena (martie-aprilie).
Domnişoarele din Avignon de Picasso. *Îmblînzitoarea de şerpi* de Rousseau le Douanier. *Olympia* de Manet trece la Muzeul Luvru.

1909 — Moare Jean Dolent şi Ernest Chaplet.

1910 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Tännhauser, la Dresda şi München.
Moare Rousseau le Douanier.

1911 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Blot din Paris (sculpturi în lemn).

1912 — La licitaţia Rouart, *Papeete* de Gauguin este adjudecată la 31.500 franci.

1913 — Moare Henri Moret.

1914 — Moare Bracquemond.

1915 — Moare Marie-Jeanne Gloanec.

1916 — Moare Odilon Redon.

1917 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Nunès şi Fiquet din Paris (39 piese). Expoziţie Gauguin la Copenhaga.
Moare Degas, Rodin şi Octave Mirbeau.

1918 — Ediţie în facsimil a cărţii *Avant et Après*.
Moare sora lui Gauguin, Marie.
Moare Maxime Maufra.
Manifestul Dada.

1919 — Expoziţie de « Opere necunoscute » ale lui Gauguin la Galeriile Barbazanges din Paris (29 piese). *Ia Orana, Maria* este cumpărată cu 58.000 franci de Knoedler. Se publică scrisorile lui Gauguin către Monfreid.
Moare Charles Morice şi Renoir. Triumful cubismului.

1920 — La 27 septembrie moare Mette.
Moare Modigliani.

1922 — Moare Paul Durand-Ruel.

1923 — În lunile aprilie şi mai expoziţie Gauguin la galeriile *Dru* (68 piese). Apare, într-o ediţie obişnuită, cartea *Avant et Après*.

1924 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Leicester din Londra.
Apare în ediţie obişnuită *Noa Noa*.

 1925 — Apare lucrarea *Gauguin* a lui Rotonchamp.

1926 — Expoziție Gauguin la Stockholm, Copenhaga, Oslo (« Gauguin în Scandinavia »). În decembrie are loc expoziția « Omagiu genialului artist franco-peruvian Gauguin », organizată la Paris de către Asociația Paris-America Latină (135 piese). Ediție în facsimil a cărții *Noa Noa*. Ambroise Vollard donează Luvrului *Frumoasa Angela*.

1927 — Monfreid donează Muzeelor Naționale manuscrisul cărții *Noa Noa* și pînza *Calul alb*. Manuscrisul lucrării *Străvechiul cult mahori* intră la Muzeul Luvru (donația Moreau-Nelaton). În aprilie-mai expoziție Gauguin la Muzeul de Artă din Boston (gravuri).
Moare Sérusier și Guillaumin.

1928 — Expoziție Gauguin la muzeul Luxembourg din Paris (« Gauguin sculptor și gravor »; 107 piese). Expoziție la Kunsthalle (Basel) (254 piese). Retrospectivă la Bienala din Veneția (42 piese). Expoziție la Galeriile Tännhauser din Berlin (230 piese).
Moare Filliger.

1929 — *Pe plajă* e transferat la Luvru.
Moare Monfreid.

1930 — Se pune o placă memorială pe casa în care s-a născut Paul Gauguin.
Moare Emile Jourdan și Ferdinand du Puigaudeau.

1931 — Expoziție Gauguin la Galeriile Pléiade din Paris (gravuri).
Expoziție la Galeriile Le Portique din Paris.
Expoziția « The Durrio Collection of Works by Gauguin » la Galeriile Leicester din Londra.

1932 — La licitația Strauss pînza *Oameni din Tahiti* e adjudecată la 50.000 franci.
Moare Louis Anquetin.

1934 — Are loc expoziția « Gauguin și prietenii săi, Școala de la Pont-Aven și Academia Julian » la Academia de Bele-arte din Paris.
Moare Schuffenecker.

1935 — Moare Signac.

1936 — Expoziție Gauguin la Galeriile Wildenstein din New York, la Muzeul de artă Fogg din Cambridge (Massachusetts), la muzeul de artă din Baltimore, la Muzeul de artă din San Francisco. Expoziție Gauguin la Galeriile de artă din Paris.

1938 — Are loc expoziția « G. Daniel de Monfreid și prietenul său Paul Gauguin » la Galeria Charpentier din Paris. Tabloul *Les Alyscamps* intră la Luvru.

1939 — La Pont-Aven, pe casa care adăpostea altădată hanul Gloanec se așază o placă comemorativă. Paul Jamot cedează prin testament Muzeului Luvru *Sena la podul Iéna* și *Strîngerea fînului în Bretania*.

1940 — Moare Vuillard, Paul Klee și Paco Durrio.

1941 — Moare Emile Bernard.

1942 — La licitația Viau *Două siluete pe o faleză* de Gauguin este adjudecat la 1.100.000 franci. Expoziție Gauguin la Galeriile Marcel Guiot din Paris (mai-iunie).

1943 — Are loc expoziția « Școala din Pont-Aven și frații Nabi » la Galeriile Parvillée din Paris (mai-iunie).
Moare Maurice Denis și Henri Delavallée.

1944 — Muzeul Luvru cumpără pînza *Şi aurul trupurilor lor*.
Mor Soutine, Kandinsky şi Mondrian.
Moare Félix Fénéon. Moare Marie Henry.

1946 — Expoziţie Gauguin la Galeriile Wildenstein din New York (aprilie-mai: 91 de piese).

1948 — În Danemarca, centenarul naşterii lui Gauguin este sărbătorit printr-o expoziţie retrospectivă (121 piese) la Ny Carlsberg Glyptotek din Copenhaga (mai-iunie).

1949 — În februarie are loc expoziţia « Gauguin şi prietenii săi » la Galeriile Kléber din Paris. În vară, expoziţie Gauguin la Orangerie de Tuileries, la Paris (116 piese). Noiembrie 1949 — ianuarie 1950: expoziţie Gaug in la Kunsthalle din Basel (153 piese).

1950 — Expoziţia « Gauguin şi grupul din Pont-Aven » la Muzeul de Artă din Quimper (iulie-septembrie). Expoziţie Gauguin la Muzeul din Lausanne.

1951 — Expoziţia « Gauguin şi prietenii săi » la Galeriile André Weil, din Paris (iunie).

1952 — *Familia Schuffenecker, Moara, Vairumati, Natură moartă cu evantai*, din colecţia prinţului Matsukata, intră la Muzeul Luvru. Muzeul Luvru cumpără pînza *Sat breton sub zăpadă*.

1953 — August-septembrie: la Pont-Aven are loc expoziţia « Comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Paul Gauguin ». Moare Raoul Dufy.

1954 — Expoziţia « Paul Gauguin, His Place în the Meeting of East and West » la Muzeul de Artă din Houston (martie-aprilie). Moare Matisse.

1955 — Expoziţii Gauguin la Edinburg, la Galeria Tate din Londra, la Kunstnerforbundet din Oslo. În Florida moare Emil Gauguin, fiul mai mare al pictorului.
Moare Fernand Léger şi Utrillo. Moare Juliette Huet.

1956 — *Ţăran cu cîinele la barieră* de Gauguin este adjudecat, la Paris, la suma de 18.500.000 franci. Expoziţii Gauguin la Galeriile Wildenstein din New York (aprilie-mai), şi la Winkel şi Magnussen din Copenhaga (iunie-iulie).

1957 — În noiembrie, la licitaţia Lurcy, la New York, *Femeie cu văl roşu* de Gauguin este adjudecat la 24.000 dolari, *Mau Taporo* (Culesul lămîilor) la 180.000 dolari. În iunie, la licitaţia Thompson Biddle, organizată la Galeriile Charpentier din Paris, un *Peisaj în roz la Pont-Aven* este adjudecat la 14 milioane franci, iar două *Naturi moarte cu mere*, una din 1889, cealaltă din 1901, la 35.500.000 şi respectiv cu 104.000.000 franci (pentru prima dată, într-o licitaţie publică, se depăşeşte suma de 100 milioane de franci). O scrisoare a lui Gauguin către Charles Morice (iulie 1901) este adjudecată la hotelul Drouot la 600.000 franci.

1958 — Iulie-septembrie: expoziţie « Omagiu lui Sérusier şi pictorilor din grupul de la Pont-Aven » la Muzeul de Artă din Quimper. Iulie-august: expoziţie « Gauguin, G. D. de Monfreid şi prietenii lor catalani » la Muzeul Hyacinthe Rigaud din Perpignan.
Moare Vlaminck şi Rouault.

1959 — Expoziţie Gauguin (200 piese) la Institutul de artă din Chicago (februarie-martie), apoi la Muzeul de artă Metropo-

litan din New York (aprilie-mai). La Londra, în noiembrie, pînza *Te tiai na oe ite rata* (Aştepți o scrisoare?), de Gauguin, este adjudecată la 130.000 de lire sterline (180 milioane franci); este cel mai mare preț oferit vreodată pentru o pînză a pictorului.

1960 — Expoziție Gauguin la Galeriile Charpentier din Paris (ianuarie-martie).

1961 — *Arearea* de Gauguin intră la Muzeul Luvru. Mor, la Copenhaga, Jean-René şi Pola Gauguin, fiii pictorului.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRE (Arsène): *Maxime Maufra, peintre marin et rustique*, Paris, 1926. *Paul Gauguin, sa Vie et le Sens de son Œuvre*, Paris, 1930.

ANTOINE (Jules): *Impressionnistes et Synthétistes*, în *Art et Critique*, 9 noiembrie 1889.

AURIANT: *Souvenirs sur Emile Bernard*, în *Maintenant*, no. 7, 1947.

AURIER (Albert): *Concurrence*, în *Le Moderniste*, 27 iunie 1889. *Le Symbolisme en Peinture*, în *Mercure de France*, martie 1891. *Les Symbolistes*, în *Revue encyclopédique*, aprilie 1892. *Lettre à Emile Bernard*.

BERNARD (Emile): *Note sur la Peinture*, în *Le Moderniste*, 27 iulie 1889. *Lettre ouverte à M. Camille Mauclair*, în *Mercure de France*, iunie 1895. *Lettre à Alfred Valette*, în *Mercure de France*, august 1895. *Notes sur l'Ecole dite de « Pont-Aven »*, în *Mercure de France*, decembrie 1903. *Lettres à Alfred Valette*, în *Mercure de France*, februarie şi martie 1904. *Louis Anquetin*, în *La Rénovation esthétique*, septembrie 1905. *Souvenirs*, în *La Rénovation esthétique*, noiembrie 1907. *Julien Tanguy, dit le « Père Tanguy »*, în *Mercure de France*, 16 decembrie 1908. *Les Ripipointillades*, în *La Rénovation esthétique*, aprilie 1909. *A Emile Bernard. Lettres de Van Gogh, Gauguin, Redon, Cézanne, Bloy, Bourges etc.; Louis Anquetin*, în *Gazette des Beaux-Arts*, februarie 1934. *Le Symbolisme pictural*, 1886—1936, în *Mercure de France*, 15 iunie 1936. *Souvenirs inédits sur l'artiste peintre Paul Gauguin et ses compagnons lors de leur séjour à Pont-Aven et au Pouldu*, Lorient, 1939. *Mémoires pour l'Histoire du symbolisme pictural de 1890; Gauguin et l'Art nègre; une définition du symbolisme*, în *Maintenant*, nr. 2, aprilie 1946. *Affaire Vincent*, în *Art-Documents*,

ianuarie 1952. Lettre à Gauguin, 1889, în *Gazette des Beaux-Arts*, aprilie 1955. *Lettres à Eugène Bloch; Lettres à Albert Aurier; L'Aventure de ma Vie; Lettres à ses parents; La Vie de Madeleine Bernard* (inedite).

BERNARD (Madeleine): *Lettres à son frère Emile et à ses parents.* (inedit).

BLANCHE (Jacques-Emile): *Propos de peintre. De Gauguin à la Revue nègre*, Paris, 1928. *La pêche aux souvenirs*, Paris, 1949.

DAURELLE (Jacques): *Chez les Jeunes Peintres*, convorbiri cu Emile Bernard, Anquetin etc, în *L'Echo de Paris*, 28 decembrie 1891.

DENIS (Maurice): *Lettre*, în *Mercure de France*, ianuarie 1904. *Théories*, Paris, 1912. *L'Epoque du Symbolisme*, prefață la catalogul expoziției « Gauguin și prietenii săi, Școala de la Pont-Aven și Academia Julian », Gallerie des Beaux-Arts, Paris, 1934. *Prefață* la catalogul expoziției « G. D. de Monfreid și prietenul său Paul Gauguin », Gallerie Charpentier, Paris, 1938. *Prefață* la catalogul expoziției « Școala de la Pont-Aven și frații Nabi », Gallerie Parvillée, Paris, 1943.

FÉNÉON (Félix): *Les Impressionnistes en 1886*, în *La Vogue*, Paris, 1886. *Autre Groupe impressionniste*, în *La Cravache*, 6 iulie 1889.

FILLIGER (Charles): *XII Lettres Inedites*, publicate de Auriant în *Maintenant*, iulie 1947.

FORT (Paul): *Sur Emile Bernard* (inedit).

GIDE (André): *Si le grain ne meurt*, Paris, 1929.

GRASS-MICK (A.): *Quand je voyais Paul Gauguin*, în *Massalia*, 20 octombrie 1955.

GUILLOT (François): *Souvenirs d'un Colonial en Océanie*, Annecy, 1935.

HALÉVY (Daniel): *Degas parle . . .*, Paris, 1960.

HARTRICK (A. S.): A Painter's Pilgrimage through Fifty Years, University Press, Cambridge, 1939.

JADE (Marie): *Le Masque du Génie*, Paris, 1925. *L'Histoire d'un Portrait d'Enfant, Gauguin que j'ai connu*, în *Le Figaro littéraire*, 23 august 1952.

JARRY (Alfred): «*Manao Tupapau, L'Homme à la Hache, Ia Orana, Maria* în *Musées nationaux*, 1950.

JÉNOT (sublocotenent): Amintiri publicate sub titlul: *Le premier séjour de Gauguin à Tahiti d'après le manuscrit Jénot*, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie, 1956.

JOURDAIN (Francis): *Notes sur le peintre Emile Bernard*, în *La Plume*, 1893. *Né en 1876*, Paris, 1951. *Gauguin doit-il beaucoup au «petit Bernard»*, in *Les Lettres françaises*, 9 august 1956. *Emil Bernard, le bon génie de Gauguin*, în *Connaissance des Arts*, august 1958. *Mon ami Emile Bernard*. (inedit).
JOURDAN (Emile): *Souvenirs sur Gauguin* (inedit).

KAHN (Gustave): *Au temps du pointillisme*, în *Mercure de France*. 1 aprilie 1924. *Paul Gauguin*, în *L'Art et les Artistes*, noiembrie 1925.

LECLERCQ (Julien): *Sur la Peinture*, în *Mercure de France*, mai 1894. *Exposition Paul Gauguin*, în *Mercure de France*, ianuarie 1895. *Lettre à Alfred Vallette*, în *Mercure de France*, iulie 1895.

MAUCLAIR (Camille): *Choses d'Art*, în *Mercure de France*, iunie 1895. *Servitude et grandeur littéraires*, Paris, 1922.
MAUS (Octave): *Le Salon des XX à Bruxelles*, în *La Cravache*, 16 februarie şi 2 martie 1889.
MEYER (Arthur): *Ce que mes yeux ont vu*, Paris, 1911.
MIRBEAU (Octave): *Des Artistes*, Paris, 1922. *Lettres à Claude Monet*, în *Cahiers d'Aujourd'hui*, nr. 9, 1922.
MONFREID (Georges-Daniel de): Un grand artiste, în *La Dépêche de Toulouse*, 10 octombrie 1903.
MORICE (Charles): *Paul Gauguin*, în *Les Hommes d'Aujourd'hui*, nr. 440, 1891. *Paul Gauguin*, în *Mercure de France*, decembrie 1893. *Paul Gauguin*, în *Le Soir*, 23 noiembrie 1894. *L'Atelier de Paul Gauguin*, în *Le Soir*, 4 decembrie 1894. *Le départ de Paul Gauguin*, în *Le Soir*, 28 iunie 1895. *Paul Gauguin*, în *Mercure de France*, octombrie 1903. *Quelques opinions sur Gauguin*, în *Mercure de France*, octombrie 1903. *Les Gauguins du Petit Palais et de la rue Laffitte*, în *Mercure de France*, februarie 1904. *Paul Gauguin*, Paris, 1920.
MOTHERÉ (Henri): *Notice sur Meyer de Haan*, (inedit); *Lettre à Armand Parent* (inedit).

NATANSON (Thadée): *Peints à leur tour*, Paris, 1948.

PISSARRO (Camille): *Lettres à son fils Lucien*, Paris, 1950.

RANFT (Richard): *E. Schuffenecker*, în *Les Hommes d'Aujourd'hui*, nr. 389.
RÉGNIER (Henri de): *Nos Rencontres*, Paris, 1931.
 ROTONCHAMP (Jean de): *Paul Gauguin*, Paris, 1925.

SCHLUMBERGER: *Souvenirs sur Gauguin* (inedit).
SCHUFFENECKER (Emile): *Emile Bernard* (inedit).
SEGALEN (Victor): *Cyclone des Iles Tuamotou,* în *Armée et Marine* 12 aprilie 1903. *Gauguin dans son dernier décor,* în *Mercure de France,* iunie 1904. *Journal en Océanie* (inedit). *Lettres à Monfreid* (inedit). *Le Maître du Jouir* (inedit).
SÉRUSIER (Paul): *L'a.b.c. de la Peinture,* Paris, 1950.

TRISTAN (Flora): *Pérégrinations d'une Paria,* Paris, 1838.
TUAL (Léon): *Mademoiselle Julia Guillou de Pont-Aven,* Concarneau, 1928.

X...: *Gauguin et l'Ecole de Pont-Aven,* în *Essais d'Art libre,* noiembrie 1893.

VAN GOGH (Théo): *Lettre à Paul Gauguin,* în *Gazette des Beaux-Arts,* ianuarie-aprilie, 1956.
VAN GOGH (Vincent): *Lettres à Emile Bernard,* Paris, 1911. *Letters to Emile Bernard,* Londra, 1938. *Correspondance complète,* Paris, 1960.
VERKADE (Dom Willibrod): *Le Tourment de Dieu,* Paris, 1923.
VOLLARD (Ambroise): *Souvenirs d'un Marchand de tableaux,* Paris, 1948.

Acestor texte şi documente trebuie să li se adauge un mare număr, de lucrări şi studii, dintre care citām mai jos pe cele mai importante:

BACOU (Roseline): *Odilon Redon,* 2 vol., Geneva, 1956.
BAZIN (Germain): *L'Epoque impressionniste,* Paris, 1947. *Les derniers souvenirs du maudit sont maintenant au Louvre,* în *Arts,* 8 mai 1954.
BODELSEN (Merete): *The Missing Link in Gauguin's Cloisonism,* în *Gazette des Beaux-Arts,* mai-iunie 1959.
BOREL (Pierre): *Une Canaque de sang royal connut le secret de la mort de Gauguin,* în *Paris-Soir,* 28 iulie 1939. *Les derniers jours et la mort mystérieuse de Paul Gauguin,* în *Pro Arte et Libris,* septembrie 1942.
BOUDOT-LAMOTTE (Maurice): *Le peintre et collectionneur Claude-Emile Schuffenecker,* în L'*Amour de l'Art,* octombrie 1936.
BOUGE (Louis-Josephe): *Opinion d'un ancien gouverneur de Tahiti sur onze menus de Paul Gauguin,* în *Revue d'Histoire des Colonies,* trimestrul I 1950. *« Le Sourire », de Paul Gauguin,* Paris, 1952. *Traduction et interprétation des titres en langue tahitienne*

inscrits sur les œuvres tahitiennes de Paul Gauguin, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.
BOURIN (André): *Quand Gauguin et Aline peignaient au Pouldu*, în *Les Nouvelles littéraires*, 24 iulie 1958.
BRIANT (Théophile): *Paul Gauguin et l'Ecole de Pont-Aven*, Pont-Aven, 1953.
BRIGNEAU (François): *Gauguin de Tahiti*, Paris, 1959.
BUREAU (Nöel): *Francisco Durrio*, în *L'Amour de l'Art*, martie 1928.

CASSOU (Jean): *Prefață* la catalogul expoziției « *Bonnard, Vuillard et les Nabis* », Paris, 1955.
CHASSÉ (Charles): *Gauguin et le groupe de Pont-Aven*, Paris, 1921. *Gauguin et Mallarmé*, în *L'Amour de l'Art*, august, 1922. *De quand date le Synthétisme de Gauguin?*, în *L'Amour de l'Art*, aprilie, 1938. *Les démêlées de Gauguin avec les gendarmes et l'évêque des Iles Marquises*, în *Mercure de France*, 15 noiembrie 1938. *Le Mouvement symboliste dans l'Art du XIX-e siècle*, Paris, 1947. *Gauguin et son temps*, Paris, 1955. *Le Lycée Condorcet, Berceau du Mouvement Nabi*, în *Prisme des Arts*, nr. 14, 1957. *Emile Bernard à Pont-Aven*, în *Le Télégramme de Brest et de l'Ouest*, 22 decembrie 1957. *Le sort de Gauguin est lié au krach de 1882*, în *Connaissance des Arts*, februarie 1959.
CHESNEAU (Marc): *Hommage à Emile Bernard*, Geneva, 1959.
CLAVEL (Bernard): *Gauguin*, Lyon, 1958.
COGNIAT (Raymond): *La vie ardente de Paul Gauguin*, Paris, 1936.
COLLING (Alfred): *La prodigieuse histoire de la Bourse*, Paris, 1949.
COQUIOT (Gustave): *Vincent Van Gogh*, Paris, 1923, *Des peintres maudits*, Paris, 1924.
COULON (Marcel): *Une minute de l'heure symboliste : Albert Aurier*, în *Mercure de France*, 1 februarie 1921.

DAUCHOT (Fernand): *Jourdan, peintre de Pont-Aven*, în *Panorama*, 5 august 1943. *Meyer de Haan en Bretagne*, în *Gazette des Beaux-Arts*, decembrie 1952. *Le Christ jaune de Gauguin*, în *Gazette des Beaux-Arts*, iulie-august 1954.
DAULTE (François): *L'art de « transposer » le sujet chez Gauguin*, în *Connaissance des Arts*, februarie 1959.
DELSEMME (Paul): *Un théoricien du symbolisme : Charles Morice*, Paris, 1958.
DEVERIN (Edouard): *Un ami* de *Gauguin : Schuffenecker*, în *Les Marges*, 10 ianuarie 1935.
DORIVAL (Bernard): *Les Etapes de la peinture française contemporaine*, vol. I: *De l'Impressionnisme au Fauvisme*, Paris, 1943.

Gauguin et son œuvre, in *Larousse mensuel*, octombrie 1948. *Sources of the Art of Gauguin from Java, Egypt and Ancient Greece*, în *The Burlington Magazine*, aprilie 1951. *Further Observations on Sources of the Art of Gauguin*, în *The Burlington Magazine*, iulie 1951. *Carnets de Tahiti*, Paris, 1954.

DORIVAL (Bernard) şi HUMBERT (Agnès): Catalogul expoziţiei « *Bonnard, Vuillard et les Nabis* », Paris, 1955.

DORRA (Henri): *The First Eves in Gauguin's Eden*, în *Gazette des Beaux-Arts*, martie 1953, *Emile Bernard and Paul Gauguin*, în *Gazette des Beaux-Arts*, aprilie 1955.

DORSENNE (Jean): *La vie sentimentale de Paul Gauguin*, Paris, 1927.

DUPOUY (Auguste): *Les Peintres de Bretagne*, Saint Brienne, 1924.

ELGAR (Frank): *Gauguin*, Paris, 1949.

ESTIENNE (Charles): *Gauguin*, Geneva, 1953.

FLORISOONE (Michel): *Introduction à l'esprit symboliste du XIX-e siècle*, Paris, 1949.

FOUGERAT (Emmanuel): *Gauguin*, Arcueil, 1953.

FUSS-AMORÉ (Gustave) şi OMBIAUX (Maurice des): *Montparnasse*, Paris, 1925.

GAUGUIN (Pola): *Paul Gauguin, mon père*, Paris, 1938.

GEFFROY (Gustave), JOURDAIN (Frantz), NATANSON (Thadée), BESSON (Georges) etc.: *Octave Mirbeau*, în *Cahiers d'Aujourd'hui*, nr. 9, 1922.

GOLDWATER (Robert): *Paul Gauguin*, Paris, 1957.

GOULINAT (J. C.): *Les Collections Gustave Fayet*, în *L'Amour de l'Art*, aprilie 1925.

GUÉRIN (Marcel): *L'Œuvre gravé de Gauguin*, Paris, 1927.

HAMON (Renée): *Sur les traces de Gauguin en Océanie*, în *L'Amour de l'Art*, iulie 1936. *Le Solitaire du Pacifique. Sur les traces de Gauguin à Tahiti et aux Marquises*, în *Beaux-Arts*, 25 februarie 1938. *A Tahiti et aux Iles Marquises. Gauguin, le solitaire du Pacifique*, Paris, 1939.

HOFSTATTER (Hans Helmut): *Die Entstehung des neuen Stils und der französischen Malerei um 1890*. Freiburg in Breisgau, 1954.

HOOK (Katrina Van): *A Self-Portrait by Paul Gauguin from the Chester Dale Collection*, în *Gazette des Beaux-Arts*, decembrie 1942.

HUMBERT (Agnès): *Les Nabis et leur époque*, Geneva, 1954.

HUYGHE (René): *Gauguin, créateur de la peinture moderne*, Paris, 1949. *Le Carnet de Paul Gauguin*, Paris, 1952.

ISAY (Raymond): *Panorama des expositions universelles*, Paris, 1937.

JAMOT (Paul): *Emile Bernard*, în *Gazette des Beaux-Arts*, 1 noiembrie 1912.

JAWORSKA (Wladyslawa): *Gauguin, Slewinski, Makowski*, în *Sztuka i Krytyka*, nr. 3—4, 1957.

JOLY-SEGALEN (Annie): *Paul Gauguin and Victor Segalen*, în *Magazine of Art*, decembrie 1952.

KUNSTLER (Charles): *Gauguin est-il mort empoisonné?*, în *Candide*, 28 iunie 1934. *L'état de Gauguin ne laissait pas prévoir sa fin si brusque*, în *Comoedia*, 17 iulie 1934. *La Rétrospective de Schuffenecker ou la noble vie d'un peintre amateur*, în *Le Petit Parisien*, 21 februarie 1935. *Paul Gauguin et la révolution espagnole*, în *Les Nouvelles littéraires*, 9 ianuarie 1937. *Gauguin, peintre maudit*, Paris, 1947.

LACHAUD (Jean): *Prefață* la catalogul expoziției « Retrospectiva școlii de la Pont-Aven », Quimper, 1946.

LASSAIGNE (Jacques); *Monfreid et Gauguin*, în *L'Amour de l'Art*, noiembrie 1938.

LEBLOND (Marius-Ary): *La vie anarchiste d'un artiste*, în *La Dépêche de Toulouse*, 1 octombrie 1903. *Gauguin en Océanie*, în *Revue universelle*, 15 octombrie 1903.

LE BRONNEC (G.): *Les dernières années*, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.

LECOMTE (Georges): *Guillaumin*, Paris, 1926.

LEFEBVRE (Louis): *Une grande figure du symbolisme: Charles Morice*, Paris, 1926.

LEONARD (H. Stewart): *An Unpublished Manuscript by Paul Gauguin*, în *Bulletin of the City Art Museum of St. Louis*, St. Louis, 1949.

LOIZE (Jean): *Gauguin écrivain ou les sept visages de Noa Noa*, Paris, 1949. *Les Amitiés du peintre Georges-Daniel de Monfreid et ses reliques de Gauguin*, Paris, 1951. *Il faut réhabiliter Gauguin*, în *Arts*, 8 mai 1953. *Gauguin sauvé du feu*, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.

MALINGUE (Maurice): *Gauguin*, Monaco, 1943. *E. Bernard, cet initiateur*, în *Paris, les Arts et les Lettres*, 12 iulie 1946, *Gauguin, le peintre et son œuvre*, Paris, 1948. *Du nouveau sur Gauguin*, în *L'Œil*, iulie-august 1959. *Encore du nouveau sur Gauguin*, în *l'Œil*, octombrie 1959.

MARKS-VANDENBROUCKE (Ursula-Frances): *Paul Gauguin*, Paris, 1956. *Gauguin, ses origines, sa formation artistique*, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.
MAROIS (Pierre): *Des goûts et des couleurs*, Paris, 1947.
MAURICE (René): *Trois artistes peintres morbihannais; Arthur Midy, Henri Barnoin, Henri Moret*, Lorient, 1937. *Autour de Gauguin. Sa rixe à Concarneau avec les marins bretons*, în *Nouvelle Revue de Bretagne*, noiembrie-decembrie 1953.
MAUS (Madeleine-Octave): *Trente Années de lutte pour l'Art*, Bruxelles, 1926.
MENARD Wilmon): *Gauguin's Tahiti Son*, în *Saturday Review*, 30 octombrie 1954.
MEYERSON (Ake): *Van Gogh and the School of Pont-Aven*, în *Kunsthistoriks Tidskrift*, decembrie 1946.
MICHELET (Victor-Emile): *Maufra, peintre et graveur*, Paris, 1908.
MONDOR (Henri): *Vie de Mallarmé*, Paris, 1941.
MONTERGON (Camille de): *Histoire de Concarneau*, Concarneau, 1953.
MORLAND (Jacques): *Odilon Redon et le symbolisme*, în *Mercure de France*, 1 august 1936.
MORNAND (Pierre): *Emile Bernard et ses amis*, Geneva, 1957.
MUSSAT (A.): *« Le Christ jaune », modèle de Paul Gauguin*, în *Les Lettres françaises*, 9 august 1956.

NORGELET (Francis): *Prefață* la catalogul expoziției Gauguin, galeriile Barbazanges, Paris, 1919.

O'REILLY (Patrick): *Victor Segalen et l'Océanie*, Paris, 1944

PIA (Pascal): *Ambroise Vollard, marchand et éditeur*, în *L'Œil*, 15 martie 1955.
POULAIN (Gaston): *Faut-il croire . . .*, în *Comoedia*, 6 iulie 1934. *Le Peintre Emile Schuffenecker est mort*, în *Comoedia*, 3 august 1934.
PRIOU (J. N.): *Van Gogh et la famille Roulin*, în *Revue des P.T.T.*, mai-iunie 1955, și *Arts*, 31 august 1955.
PUECH (Jules L.): *La Vie et L'Œuvre de Flora Tristan*, Paris, 1925,
PUIG (René): *Paul Gauguin, G. D. de Monfreid et leurs amis*, Perpignan, 1958. *Paul Gauguin et Emile Bernard*, în *Le Crocodile*, octombrie-noiembrie-decembrie 1960.

REVON (Maxime): *Octave Mirbeau*, Paris, 1924.
REWALD (John): *Seurat*, Paris, 1948. *Histoire de l'impressionnisme* Paris, 1955. *Post-Impressionism. From Van Gogh to Gauguin*,

New York, 1956. *Quelques notes et documents sur Odilon Redon*, în *Gazette des Beaux-Arts*, noiembrie 1956. *The Genius and the Dealer*, în *Art-News*, mai 1959.

REY (Robert): *Paul Gauguin*, în *Art Vivant*, 15 martie 1927. *La Renaissance du sentiment classique dans la peinture française à la fin du XIX-e siècle*, Paris, 1929. *Gauguin*, Paris, 1939. *Menus Propos*, în *Onze Menus de Paul Gauguin*, Geneva, 1950. *Prefață* la catalogul expoziției « Gauguin et ses amies », galeriile André Weil, Paris, 1951. *Dernier décor de la demeure de Gauguin aux Iles Marquises*, în *La Revue des Arts*, iunie 1953.

ROBIN (Maurice): *Emile Schuffenecker*, în *Les Hommes du Jour*, 19 iulie 1924.

ROLLIN (Louis): *Un « Lépreux » de Gauguin*, în *Beaux-Arts*, 13 noiembrie 1936.

ROSTRUP (Haavard): *Gauguin et le Danemark*, în *Gazette de Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.

SALMON (André): *Chamaillard et le groupe de Pont-Aven*, în *Art Vivant*, 15 iulie 1925. *Souvenirs sans fin, Deuxième Epoque 1908—1920*, Paris, 1956.

SCHELER (Lucien): *La Geste romantique de Flora Tristan*, Paris, 1947.

SCHNIEWIND (Carl O.): *The Woodcuts of Paul Gauguin*, New York, 1956.

SIMON (J. M.): *Une Interview du petit-fils de Gauguin*, în *La République du Centre*, 31 august 1959. *La famille du peintre Gauguin*, în *La République du Centre*, 27 octombrie 1959.

SUTTON (Denys): *« La Perte du Pucellage » by Paul Gauguin*, în *The Burlington Magazine*, aprilie 1949. *Notes on Paul Gauguin*, în *The Burlington Magazine*, martie 1956.

TARALON (Jean): *Gauguin*, Paris, 1953.

THIRION (Yvonne): *L'influence de l'estampe japonaise dans l'œuvre de Paul Gauguin*, în *Gazette des Beaux-Arts*, ianuarie-aprilie 1956.

THUARS (P.): *La servante de l'Ecole de Pont-Aven vient de s'éteindre à 90 ans*, în *Le Progrès de Cornouaille*, 15 iunie 1957. *La «Nature morte aux pommes» de Gauguin a sans doute été peinte à Pont-Aven*, în *Le Progrès de Cornouaille*, 20 iulie 1957. *L'étonnante aventure de l'Ecole de Pont-Aven*, în *Le Progrès de Cornouaille*, 16—30 noiembrie 1957.

TSCHANN (Gaspard): *Paul Gauguin et l'Exotisme*, în *L'Amour de l'Art*, decembrie 1928.

T'SERSTEVENS (A.): *Aux Marquises, sur les traces de Gauguin*, în *Les Nouvelles littéraires*, 13 octombrie 1949. *Tahiti et sa Couronne*, Paris, 1950.

VALLERY-RADOT (Pierre): *Gauguin, Misère et Maladies,* în *La Presse Médicale,* 5 ianuarie 1957.

VAN GOGH (V. W.): *Théo Van Gogh without Vincent,* în *Art News,* octombrie 1953.

VAUXCELLES (Louis): *Ambroise Vollard, curieux homme,* în *Beaux-Arts,* 28 iulie 1939.

VENTURI (Lionello): *Archives de l'Impressionnisme,* 2 vol., Paris—New-York, 1939.

VILLARET (Bernard): *Les dernières années de Gauguin,* în *La Revue de Paris,* februarie 1953.

VLAMINCK: *Portraits avant décès,* Paris, 1943.

X . . .: *Gauguin fut-il assassiné?,* în *Beaux-Arts,* 17 august 1934.

WILDENSTEIN (Georges): *L'Idéologie et l'Esthétique dans deux Tableaux-clés de Gauguin,* în *Gazette de Beaux-Arts,* ianuarie-aprilie 1956. *Les Comptes de Gauguin,* în *Gazette des Beaux-Arts,* ianuarie-aprilie 1956.

CUPRINSUL

PARTEA A IV-A:

Redactor: GHEORGHE BALA
Tehnoredactor: ION DUMITRU

Dat la cules 25.04.1968. Bun de tipar 08.08.1968. Apărut 1968.
Tiraj 30.0000+140. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m².
Ft. 24/700×1000. Coli ed. 22,35.
Coli de tipar 16,66. Comanda 4162. A. nr. 6154. C.Z. pentru bibliotecile mari 7:92. C.Z. pentru bibliotecile mici 7:92

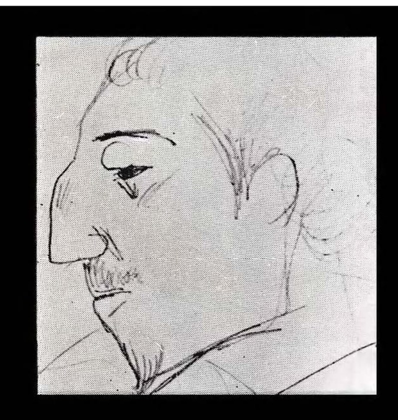
Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică ».
Calea Șerban Vodă 133, București.
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 618

Biblioteca de artă

12

Biografii. Memorii. Eseuri

viața lui gauguin

Gauguin credea că reînnoirea artei și civilizației europene o datorăm, în cea mai mare parte «primitivilor» ... Ideea în sine nu era nouă. Ea își avea originea în mitul romantic al Sălbaticului Nobil, răspîndită de gînditorii iluminismului cu un secol în urmă, ultima ei sursă constituind-o tradiția străveche a unui paradis pămîntean în care trăise omul - și s-ar putea să trăiască iarăși -, într-o stare de totală inocență. Dar nimeni n-a mers, înaintea lui Gauguin, atît de departe în punerea în practică a doctrinei primitivismului.

(H. W. Janson)